T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA
ARKEOLOJİSİ ANA BİLİM DALI

ÇANAK ÇÖMLEK VERİLERİNE DAYANARAK DİCLE HAVZASINDAKİ HALAF DÖNEMİNİN GELİŞİMİ

DOKTORA TEZİ

Mücella ERDALKIRAN

Prof.Dr.Gülriz KOZBE
(DANIŞMAN)

İZMİR-2010

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "Çanak Çömlek Verilerine Dayanarak Dicle Havzasındaki Halaf Döneminin Gelişimi" adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Mücella ERDALKIRAN

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 15/09/2010 tarih ve 31/21 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı doktora öğrencisi Mücella Erdalkıran'ın aşağıda başlığı (Türkçe/İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 14/10/2010 günü saat ..12.05'te ....100 dk süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/~~başarısız/düzeltilmesi gerekli~~ olduğuna ~~oybirliğiyle~~/oyçokluğuyla karar vermiştir.

Prof.Dr.Gülriz Kozbe
BAŞKAN

Başarılı ☐

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☒

Prof.Dr.Altan Çilingiroğlu
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

Prof.Dr.Süleyman Özkan
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

Doç.Dr.Eşref Abay
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

Doç.Dr.Halil Tekin
ÜYE

Başarılı ☐

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☒

Tezin Türkçe Başlığı: Çanak Çömlek Verilerine Dayanarak Dicle Havzasındaki Halaf Döneminin Gelişimi

Tezin İngilizce Başlığı: The Development of the Halaf Period in the Tigris Valley Based on the Pottery Evidence

ÇANAK ÇÖMLEK VERİLERİNE DAYANARAK DİCLE HAVZASINDAKİ HALAF DÖNEMİNİN GELİŞİMİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

-GİRİŞ…….1-10

I. BÖLÜM: HALAF KÜLTÜRÜNÜN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ, KÖKEN TARTIŞMALARI, GELİŞİM EVRELERİ VE ÇANAK ÇÖMLEK GELENEĞİ

A. Halaf Kültürünün Araştırma Tarihçesi ve Köken Tartışmaları…….11-28

B. Halaf Kültürünün Gelişim Evreleri ve Çanak Çömlek Geleneği……..28-36

1. Halaf'a Geçiş Evresi……...37-51

2. Erken Halaf Evresi…….52-77

3. Orta Halaf Evresi……..78-102

4. Geç Halaf Evresi……103-127

5. Halaf-Ubaid Geçiş Evresi……...128-140

II. BÖLÜM: DİCLE HAVZASININ COĞRAFYASI VE BÖLGEDE YAPILAN HALAF DÖNEMİ ARAŞTIRMALARI

A. Dicle Havzasının Coğrafi Yapısı……..141-165

B. Dicle Havzasında Kazısı Yapılan Halaf Yerleşim Yerleri…….....166-167

1. Yukarı Dicle Havzası

a. Girikihacıyan……..168-185

b. Yayvantepe…….186-188

c. Boztepe……...189-197

d. Hakemi Use……198-203

e. Karavelyan……...……..204-205

f. Salat Tepe……...205-207

2. Botan Suyu Vadisi

a. Türbe Höyük……..…208-212

b. Başur Höyük…….213

C. Dicle Havzasında Yüzey Araştırması Sonucu Belirlenen Halaf Yerleşim Yerleri……214-215
1. Yukarı Dicle Havzası…….216-220
2. Batman Suyu Vadisi……...221-223
3. Garzan Suyu Vadisi……224-226
4. Botan Suyu Vadisi …….227-228
5. Dicle-Doğu Habur Vadisi……...229-234

III. BÖLÜM: YENİ VERİLER IŞIĞINDA DİCLE HAVZASI HALAF YERLEŞİM YERLERİNDE ELE GEÇEN ÇANAK ÇÖMLEKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
A. Yukarı Dicle Havzası
1. Girikihacıyan……..235-244
2. Yayvantepe…….245-250
3. Boztepe……...251-252
4. Karavelyan…….253-258
5. Hücceti……...259
6. Harem……...……..259-260
7. Doruç…….260
8. S 58-3…….260-261
9. S 58-4……261
B. Garzan Suyu Vadisi
1. Arisk Tepe…….262
2. S 62-3…….262-263
3. S 62-6…….263
4. S 63-12……...264-265
5. S 63-23……...266
C. Botan Suyu Vadisi
1. Türbe Höyük……..267-272
2. Başur Höyük……...272-273
3. Güney Mahalle (S 63-13)……...273-274

D. Dicle-Doğu Habur Vadisi

1. Basorin……...275-277

2. Nervan……277-282

3. Grike Keşe……..282-292

4. Gre Tehali……...292-293

5. Girişirin……..294-296

6. Kortik…….296-297

7. Silopi Höyük……..297-298

8. Takyan……298-319

9. Takyan Yakını 1…….319-322

IV. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE SONUÇ…….323-338

- KISALTMALAR……339
- KAYNAKÇA……..340-367
- KATALOG……..368-408
- HARİTALAR
- LEVHALAR

ÖNSÖZ

"Çanak Çömlek Verilerine Dayanarak Dicle Havzasındaki Halaf Döneminin Gelişimi" isimli bu tez çalışması, Türkiye sınırları içindeki Dicle Nehri Vadisi'ndeki Halaf Dönemi yerleşimlerinden kazı ya da araştırma yoluyla bulunan keramiklerin incelenerek söz konusu sürecin gelişimini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Beni yüksek lisanstan öğrenimimden beri Halaf Kültürü çalışmam konusunda teşvik eden ve Şırnak ili yüzey araştırmasından toplanan Halaf Dönemi keramiklerini çalışmama izin veren danışmanım Prof.Dr.Gülriz Kozbe'ye teşekkür ederim.

Tez izleme komitemde yer alan Prof.Dr.Altan Çilingiroğlu'na ve Prof.Dr.Süleyman Özkan'a tez çalışmam boyunca tecrübelerinden yararlanmama izin verdikleri, bilgilerini benimle paylaşmaları, konuya farklı bakış açılarıyla katkıda bulunmalarından ve beni desteklemelerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Erasmus öğrenci değişim programı ile kısa bir sürede olsa çalışma fırsatı bulduğum Prof.Dr.Hartmurt Künhe'ye tezimde bulunduğu katkılarından ötürü ve Tell Halaf malzemesini görmeme izin verdiği için müteşekkirim. Tez çalışmamla ilgili önemli önerileri ve lisans öğrenimimden beri bana her zaman destek ve cesaret verdiği için Doç.Dr.Eşref Abay'a teşekkür borçluyum.

Tez konum Dicle Havzası gibi geniş bir coğrafyayı kapsadığı için çok sayıda kazı ve yüzey araştırmasının Halaf Dönemi malzemesini incelememem gerekti. Bu bağlamda "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" keramiklerini görmeme izin veren Prof.Dr.Mehmet Özdoğan'a ve Doç.Dr.Aslı Erim Özdoğan'a, Yayvantepe Halaf Dönemi keramiklerini çalışmamdan memnuniyet duyan Prof.Dr.Isabella Caneva'ya, "Information yearns to be free" diyerek Şırnak malzemesini çalışmamı teşvik eden Prof.Dr.Guillermo Algaze'ye, henüz yayınlamadığı Bismil ilçesi Geç Neolitik Dönem yüzey araştırması ve Karavelyan malzemesini kullanmama izin veren Doç.Dr.Halil Tekin'e, Boztepe'den bulunan tüm kapları inceleme olanağını tanıyan Doç.Dr.Bradley Parker'a ve Türbe Höyük ile Başur Höyük'ün keramiklerini çalışmama izin veren ve gerek tez konum gerekse çalışma bölgem hakkında bilgilerinden yararlandığım Yard.Doç.Dr.Haluk Sağlamtimur'a teşekkür borçluyum.

Diyarbakır Müzesi'nde korunan Girikihacıyan ve Boztepe Halaf Dönemi kaplarını incelememem sırasında bana yardımcı olan o dönemin Müze Müdürü Mehmet Akif Bilici'ye, yine o sürecin Müze Müdür Yardımcısı Nevin Soyukaya'ya ve müze uzmanlarına çok teşekkür ederim.

Tez süreci boyunca bana destek veren, tıkandığım noktalarda soruna getirdiği farklı bakış açılarıyla çözüm bulan, lisans öğrenimimizin başından itibaren her zaman yanımda olan arkadaşım Araş.Gör.Fulya Dedeoğlu'na gösterdiği destek, yardım ve anlayıştan dolayı minnettarım.

Doktora tezim sırasında bana yardımcı olan arkadaşlarım Araş.Gör.Erim Konakçı'ya, doktora öğrencisi Ali Ozan'a ve Rabia Özcan'a, arkeologlar Semih Mutlu'ya, Mehmet Yurtsever'e, Abdullah Bilen'e, İlkay Aklan'a, Melis Çobanoğlu'na ve arkeoloji öğrencisi Celil Samet Harmandar'a ve burada adını sayamadığım tezime emeği geçen herkese çok teşekkür ederim.

Eğitim ve öğretim hayatım boyunca beni her yönden destekleyen, doktora gibi zorlu süreç bir boyunca bana gösterdikleri anlayış ve destekten ötürü annem Fatma Erdalkıran'a, babam Sami Erdalkıran'a ve kardeşim Murat Erdalkıran'a teşekkür borçluyum.

Eylül 2010

GİRİŞ

Halaf Kültürü ile ilgili ilk çalışmalar, 1911-1929 yılları arasında M.F. von Oppenheim'ın, Tell Halaf'ta gerçekleştirdiği kazılarda ortaya çıkan boya bezemeli çanak çömlekleri, yerleşmenin adından yola çıkarak "Halaf Kültürü" olarak adlandırması ile başlamıştır. 20. yüzyılın başından itibaren başlayan kazılar ve yüzey araştırmaları, Halaf Kültürü'nün MÖ 7-6. binyıllarda batıda Doğu Akdeniz'den doğuda Zağros Dağları'na ve kuzeyde Doğu Anadolu içlerine hatta Ermenistan'a kadar yayılan, ancak yoğun olarak Bereketli Hilal'de varlık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu kültür, nitelikli boyalı çanak çömlek geleneği, tolos ve dromoslu mimari yapıları, boya bezemeli figürinleri ve geometrik şekillerle bezenmiş çeşitli biçimlerdeki damga mühürleri ile tanınmaktadır. Halaf Kültürü ile ilgili çalışmalar yaklaşık bir yüzyıldır sürmesine rağmen bazı noktalar hala tartışma konusudur. Halaf Kültürü'nün ilk kez nerede ve ne zaman ortaya çıktığı, nasıl ve neden yayıldığı, yayılım mı yoksa etkilenme mi olduğu, bu derece geniş bir coğrafyaya yayılmasında ticaretin rolü nedir? gibi pek çok soru hala tartışılmaktadır.

Halaf Kültürü ile ilgili arkeolojik kazı ve araştırmalar yoğun olarak Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'de sürdürülmüş, dolayısıyla bu bölgelerle ilgili daha fazla veri elde edilmiştir. Anadolu'daki Halaf Dönemi ile ilgili bilgiler, uzun bir süre baraj kurtarma kazıları ile sınırlı kalmış, son yıllarda yine kurtarma kazıları gündemdeyken Domuztepe, bu kapsam dışında kazılan tek Halaf Dönemi yerleşimidir. Söz konusu süreçle bağlantılı araştırma ve kazıların daha çok Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'de gerçekleştirilmesi, ülkemizden yeterince bilgi akşının olmaması nedeniyle Anadolu, Halaf Kültürü'nün ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili konularda göz ardı edilmiştir. Oysa ki Kuzey Mezopotamya'nın coğrafi devamı niteliğindeki Güneydoğu Anadolu, Halaf Dönemi'nde olduğu gibi, her zaman yerleşime elverişli bir doğal ortam sağlamıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında Dicle Nehri üzerinde kurulacak olan Ilısu ve Cizre barajları ve yapımı tamamlanan Batman Barajı nedeniyle bu alanda arkeolojik çalışmalarda yaşanan artış, bu nehrin Anadolu sınırlarında kalan havzada Halaf Dönemi'ni araştırmaya teşvik etmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Mezopotamya'ya hayat veren iki nehirden biri olan Dicle'nin Anadolu sınırlarında yer alan havzasındaki çanak çömlek verilerini göz önüne

alarak Halaf Kültürü'nün ortaya çıkışını, varlığını ve gelişimini ortaya koymaktır. Elimizdeki veriler, Halaf Kültürü'nün köken ve yayılımı gibi konulara farklı bir bakış açısı getirebilecek niteliktedir.

Bu amaç doğrultusunda tezimiz üç ana bölüm altında ele alınmıştır. **I. Bölüm**'de Halaf Kültürü'nün araştırma tarihçesi ve köken tartışmaları ele alınarak söz konusu dönem çalışmalarının daha çok Kuzey Mezopotamya ile sınırlı kaldığı ve öne sürülen teorilerin hemen hemen hepsinde Anadolu'nun göz ardı edildiği vurgulanmak istenmiştir. Bu bölümün bir diğer konusunu da Halaf Dönemi'nin çanak çömlek geleneğine bağlı kalarak oluşturulan kronolojisi ve gelişim evreleri meydana getirmektedir. Bu alt bölümde, beş evreye ayrılan Halaf Dönemi'nin her evresinde görülen kap biçimi ve bezeme motifi, kazılar ve daha önce bu konuda yapılan çalışmalar yardımı ile açıklanmıştır. **II. Bölüm**'de kendi araştırma bölgemiz olan Dicle Nehri Havzası'nın coğrafi özellikleri ve jeoarkeoloji çalışmalarına değinildikten sonra bu bölgedeki Halaf Dönemi kazılarında ortaya çıkarılan varsa mimari ve çanak çömlek buluntusuna yer verilmiştir. Bu konunun anlatımında çalışma alanımız, beş alt bölgeye ayrılarak incelenmiştir. Bu bölümde aynı zamanda çalışma bölgemizde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarından yola çıkarak Halaf Dönemi yerleşim yerleri tespit edilmiş, araştırmacıların saptadıkları Halaf Dönemi merkezleri ve keramik malzemesiyle ilgili önerilerine de değinilmiştir. Tezimizin **III. Bölümü**'nde Dicle Nehri Havzası'ndaki kazılan ya da yüzey araştırmasında belirlenen Halaf Dönemi yerleşimlerinin tarafımızdan incelenen keramikleri detaylı bir şekilde anlatılmış ve buradan yola çıkarak höyükte Halaf Dönemi'nin hangi alt evreleri olduğu belirlenmiştir. Bunun sonucunda araştırma bölgemizde Halaf Dönemi'nin gösterdiği gelişim ortaya koyulmuştur. **IV. Bölüm** olan Sonuç'ta ise Dicle Nehri Havzası'ndaki Halaf Kültürü'nü açıklamaya dair yaptığımız çalışmaların genel bir değerlendirilmesine ve elde ettiğimiz sonuçlara yer verilmiştir.

Tezde İzlenen Yöntem

Halaf Dönemi genelde, Halaf Öncesi'nden Halaf'a Geçiş Evresi, Erken Halaf, Orta Halaf, Geç Halaf ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi olmak üzere beş evreye ayrılır. Bu ayrım, tabakalanmanın yanı sıra çanak çömleklerde görülen tipolojik, teknolojik ve bezemede izlenen değişimler göz önüne alınarak yapılmıştır. Yüzey araştırmalarından toplanan Halaf Dönemi keramiği, belirlenen kriterler doğrultusunda evrelerine ayrılmıştır. Bu nedenele biz bu çalışmada sadece Boyalı Halaf Mallarını konu edindik.

Yukarıda sözü edilen amaç doğrultusunda tezin kütüphane çalışması, İstanbul ve Berlin Alman Arkeoloji enstitülerinde, İstanbul Hollanda Arkeoloji Enstitüsü'nde ve Berlin'de bulunan Freie Üniversitesi Önasya Arkeolojisi Enstitüsü'nde gerçekleştirilmiştir.

Kütüphane araştırmalarının yanı sıra doğrudan malzeme üzerinde de çalışılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izin doğrultusunda Diyarbakır Müzesi'nde korunan Girikihacıyan'ın envanterlik ve etütlük çanak çömlekleri ve Boztepe'nin envanterlik kapları incelenmiştir. Bunun yanı sıra 1963 yılında İstanbul Üniversitesi ile Chicago Doğu Bilimleri Enstitüsü tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" kapsamında tespit edilen S 58-3, S 58- 4, Arisk Tepe, S 62-3, Güney Mahalle, S 62-6, S 63-12 ve S 63-23 yerleşimlerinden toplanan Halaf Dönemi keramikleri, İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda çalışılmıştır. Diğer yandan aynı laboratuarda korunan Yayvantepe'den bulunan Halaf Dönemi çanak çömlek parçaları incelenmiş ve Girikihacıyan'ın keramiklerine bakılmıştır. Guillermo Algaze'nin 1988-1992 yılları arasında, Diyarbakır'ın Bismil ilçesinden Siirt iline kadar uzanan alanda, Dicle Nehri ve buna bağlı kollarda ve ayrıca Şırnak'ın Cizre-Silopi Ovaları'nda yapmış olduğu yüzey araştırması malzemesinden Takyan, Basorin ve Nervan höyüklerinin Halaf Dönemi keramiği, bu buluntuların korunduğu Ziyaret Tepe Kazı Evi'nde incelenmiştir. Gülriz Kozbe'nin Şırnak'ta gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında ilk kez belirlediği veya yeniden yüzey toplaması yaptığı yerleşimlerden Takyan, Takyan Yakını 1, Basorin, Nervan, Grike Keşe, Girişirin, Kotik, Silopi Höyük ve Gre Tehali'nin Halaf Dönemi keramikleri Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak Yüzey Araştırması Deposu'nda

çalışılmıştır. Haluk Sağlamtimur'un Türbe Höyük'te yürüttüğü kazılarda ve Başur Höyük'ün yüzey toplaması sırasında bulunan Halaf Dönemi çanak çömlekleri Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Türbe Höyük Kazısı Deposu'nda incelenmiştir. Halil Tekin'in Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde Dicle Nehri kenarında yürüttüğü yüzey araştırmasında belirlenen Hücceti, Harem ve Doruç'un yanı sıra, 2009 yılı itibariyle kazmaya başladığı Karavelyan'ın Halaf Dönemi keramikleri, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde incelenmiştir.

Söz konusu höyüklerden bulunan Halaf Dönemi çanak çömlekleri üzerinde detaylı bir inceleme yapılmış, buluntular çizilip fotoğrafı çekilmiştir. Keramiklerin incelenmesi sırasında sorgulanmak istenen özelliklerin yer aldığı bir keramik fişi kullanılmıştır (Şekil 1).

..... HÖYÜK			
FORMU:			**FORM NO:**
MAL GRUBU Boyasız Halaf Malı □ Mat Tek Renk Boyalı Halaf Malı □ Parlak Tek Renk Boyalı Halaf Malı □ Mat Çok Renk Boyalı Mal □ Parlak Çok Renk Boyalı Mal □ Kazıma ve Boya Bezemeli Mal □ Çentik ve Boya Bezemeli Mal □ Boyasız Ubaid Malı □ Tek Renk Boyalı Ubaid Malı □ Çok Renk Boyalı Ubaid Malı □		**EVRESİ** Halaf Öncesinden Halaf'a Geçiş □ Erken Halaf □ Orta Halaf □ Geç Halaf □ Halaf-Ubaid Geçiş □	
HAMUR:	**DIŞ ASTAR:**		**İÇ ASTAR:**
BOYA RENGİ 1.	**2.**		**3.**
AÇKI: İç □ Dış □	**PİŞME** Çok İyi □ İyi □ Orta □ Kötü □		**YAPIM:** El □ El+Çark □ Çark □
KATKI:	**BEZEME** Boya □ Çentik □ Kazıma □		
BEZEME MOTİFİ Geometrik □ Naturalistik □			
AĞIZ ÇAPI: **BOYUN ÇAPI:** **KARIN ÇAPI:** **YÜKSEKLİK:** **DİP ÇAPI:**			
KOD: **ÇİZİM NO:** **BULUNTU ALANI:**			
Dış Yüzey Bezemesi: **İç Yüzey Bezemesi:**			
ÇİZİM:			

Şekil 1: Tez kapsamında çalışılan keramik fişi.

Çalışılan keramiklerin renkleri Munsell Soil Color Charts yardımıyla belirlenmiş olup tarafımızdan Türkçe karşılıkları verilmiştir.

Devetüyü: 5YR 8/2, 5YR 8/3, 7.5YR 8/2, 7.5YR 8/3, 7.5YR 8/4, 10YR 8/2, 10YR 8/3, 10YR 8/4.

Krem: 2.5Y 8/2, 2.5Y 8/3, 2.5Y 8/4.

Turuncu: 2.5YR 7/6, 2.5YR 7/8, 2.5YR 6/6, 2.5YR 6/8, 5YR 7/6, 5YR 7/8, 5YR 6/6, 5YR 6/8, 7.5YR 7/6, 7.5YR 7/8, 10YR 8/8.

Kirli Beyaz: 2.5YR 8/1.

Pembe: 2.5YR 8/2, 2.5YR 8/3, 2.5YR 8/4, 5YR 7/2, 5YR 7/3, 5YR 7/4.

Açık Kahverengi: 2.5YR 7/2, 2.5YR 7/3, 2.5YR 7/4, 2.5YR 6/2, 2.5YR 6/3, 2.5YR 6/4, 5YR 7/2, 5YR 6/2, 5YR 6/3, 5YR 6/4, 7.5YR 7/2, 7.5YR 7/3, 7.5YR 7/4, 7.5YR 6/2, 7.5YR 6/3, 7.5YR 7/4, 10YR 7/2, 10YR 7/3, 10YR 7/4, 10YR 6/2, 10YR 6/3, 10YR 6/4, 2.5Y 7/3, 2.5Y 7/4.

Kahverengi: 2.5YR 5/2, 2.5YR 5/3, 2.5YR 5/4, 2.5YR 5/6, 5YR 5/2, 5YR 5/3, 5YR 5/4, 5YR 5/6, 7.5YR 5/2, 7.5YR 5/3, 7.5YR 5/4, 7.5YR 5/6, 10YR 5/2, 10YR 5/3, 10YR 5/4, 10YR 5/6.

Koyu Kahverengi: 2.5YR 3/2, 2.5YR 3/3, 2.5YR 3/4, 5YR 4/2, 5YR 3/2, 5YR 3/3, 7.5YR 4/2, 7.5YR 4/3, 7.5YR 4/4, 7.5YR 3/3, 7.5YR 3/2, 10YR 4/2, 10YR 4/3, 10YR 4/4.

Kızıl Kahverengi: 2.5YR 4/2, 2.5YR 4/3, 2.5YR 4/4, 2.5YR 4/6, 5YR 4/3, 5YR 4/4.

Koyu Gri: 2.5YR 3/1, 5YR 3/1, 7.5YR 3/1, 10YR 3/1.

Siyah: 2.5YR 2.5/1, 5YR 2.5/1, 7.5YR 2.5/1, 10YR 2/1.

Bu tezde çalışılan keramikler, tipolojik özelliklerine dayanarak çanak, tabak, çömlek, kapak, minyatür kap ve dip olmak üzere altı ana biçim altında toplanmış ve her birine I ila VI arasında Romen rakamı ile form numarası verilmiştir. Farklı nitelikler taşıyan kap formları kendi içinde alt gruplara Latin Harfleri ile ayrılmıştır. Bu alt kap tipleri, ağız kenarına bağlı kalınarak kendi içerisinde bu sefer Arap rakamları kullanılarak yeniden sınıflandırılmıştır. Örneğin; "Form III" olarak numaralandırılan çömlek, boyun biçimine göre Form IIIA, Form IIIB ve Form IIIC olmak üzere üç alt tipte değerlendirilmiş ardından Form IIIB ve Form IIIC sahip oldukları ağız kenarına göre Form IIIB1, Form IIIB2 gibi Arap rakamlarla yeniden gruplandırılmıştır.

Tezimizde kullanılan kap formlarının listesi ve çizimleri aşağıda yer almaktadır (Şekil 2):

Form I: Çanak

Form IA: Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak

Form IB: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*

Form IC: Yarı küresel çanak

Form IC1: Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IC2: İçe dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IC3: Düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IC4: Dışa dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form ID: Basit ağız kenarlı omurgalı çanak

Form IE: Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*

Form IF: İçbükey kenarlı çanak

Form IG: Dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak

Form IH: Basit ağız kenarlı derin çanak

Form I I: Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak

Form II: Tabak

Form IIA: Basit ağız kenarlı tabak

Form IIB: Dışa dönük ağız kenarlı tabak

Form IIC: Düzleştirilmiş ağız kenarlı tabak

Form III: Çömlek

Form IIIA: Boyunsuz çömlek

Form IIIB: Kısa boyunlu çömlek

Form IIIB1: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIB2: Dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIB3: Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIB4: Düzleştirilmiş ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIC: Uzun boyunlu çömlek

Form IIIC1: Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form IIIC2: Dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form IIIC3: Düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form IV: Kapak

Form V: Minyatür Kap

Form VI: Dip

Form VIA: Düz dip

Form VIB: Yuvarlatılmış dip

Form VIC: Halka dip

Form VID: Kaide Dip

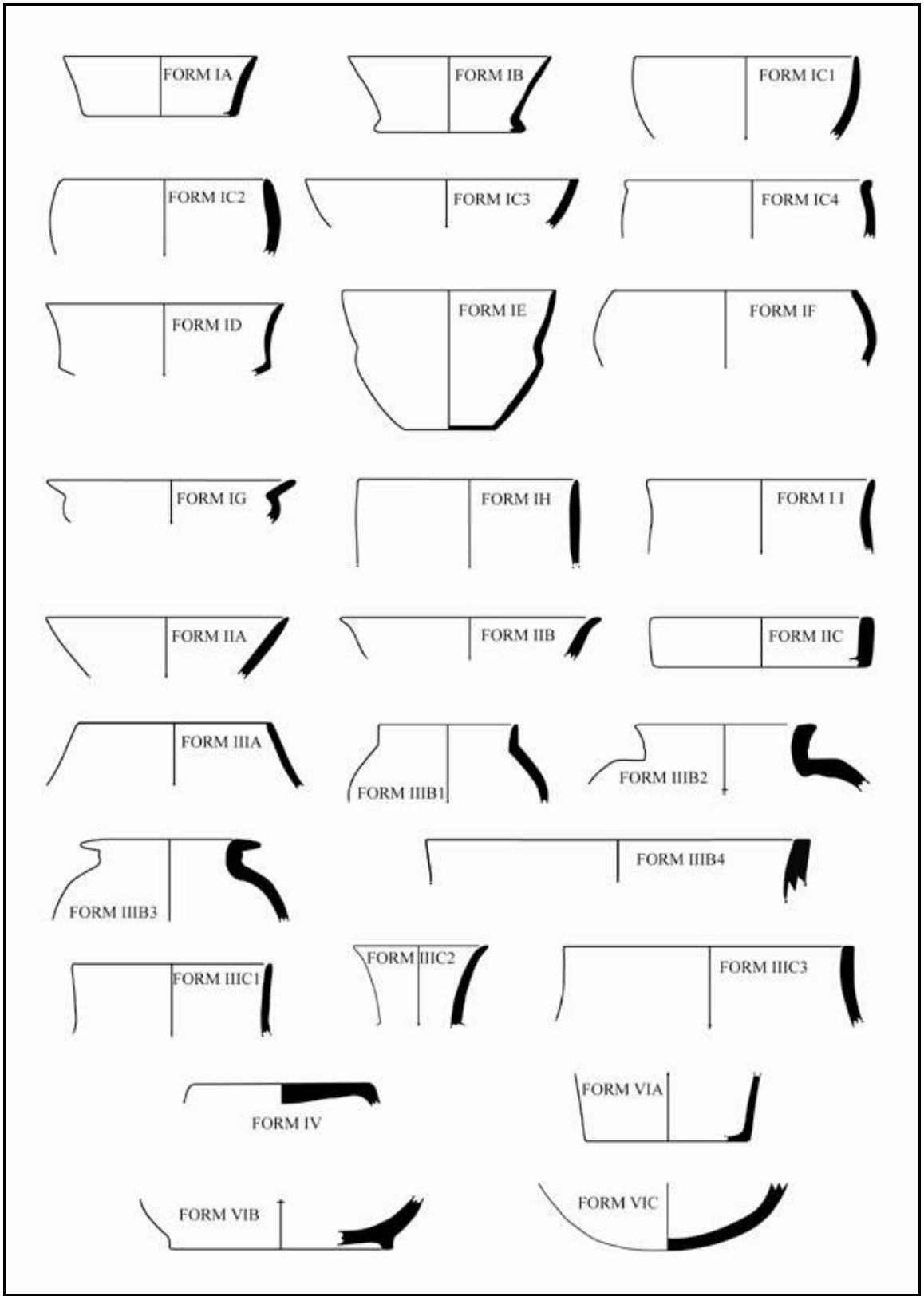
Bu çalışmada çanak biçimi, "Form I" olarak adlandırılmış olup A-I harfleri ile temsil edilen farklı ağız kenarı ve gövde profiline sahip dokuz alt tipten oluşmaktadır. Bunlardan sadece yarı küresel çanak (Form IC), basit, dışa dönük, düzleştirilmiş ve içe dönük ağız kenarı göstermesinden dolayı 1'den 4'e kadar Arap rakamları verilerek alt biçimlere ayrılmıştır.

"Form II" olarak numaralandırılan tabak biçimi, çeşitli ağız kenarı tiplerine sahip olması nedeniyle A-C'den oluşan üç alt formda gruplandırılmıştır.

Çömlek biçimi, "Form III" olarak isimlendirilmiş olup boynunun varlığına ve yüksekliğine dayanarak A-C harfleri ile belirtilmiş üç ana biçime ayrılmıştır. Boyunlu çömlekler, kısa ve uzun boyunlu olmak üzere iki grup altında değerlendirilmiştir. Burada kısa ve uzun boyunlu çömlek ayrımı, boyunun 3 cm altında ve üstünde olması koşuluna göre ayrılmıştır. Boyun yüksekliği 3 cm ve altında olan çömlekler kısa boyunlu olarak değerlendirilirken daha yüksek boyunlu çömlekler uzun boyunlu olarak sınıflandırılmıştır. Söz konusu boyunlu çömlekler, basit, dışa dönük, dışa çekik ve düzleştirilmiş ağız kenarı olmak üzere alt biçimler halinde gruplandırılarak Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır.

Kapak, "Form IV" ile tanımlanmış olup alt tipe ayrılmamıştır.

Minyatür kap, "Form V" olarak isimlendirilmiş olup günlük yaşamda kullanılamayacak kadar küçük boyutlu kase ve çömlekçiklerden oluşmaktadır.

Şekil 2: Tezde kullanılan kap formlarının tipolojisi.

Dip, “Form IV” ile tanımlanmış olup taban biçimine göre düz, yuvarlatılmış, halka ve kaide olmak üzere dört alt tipte değerlendirilmiştir. Söz konusu dip formları A-D harfleri ile ifade edilmiştir.

Çalışılan Halaf Dönemi çanak çömlekleri, tipolojik, teknolojik ve bezeme motifleri göz önüne alınarak evrelere ayrılmıştır. Keramikler çalışıldıktan sonra File Maker programında hazırlanan veri tabanına aktarılmıştır. Söz konusu keramiklerin temiz çizimleri Adobe IIlustrator ve Corel Draw çizim programları kullanılarak yapılmış, levhalar Adobe IIlustrator’da düzenlenmiştir. Aynı zamanda Dicle Nehri Havzası’nın topografik haritası ve diğer haritalar da yine Adobe IIlustrator’da çizilmiştir.

I. BÖLÜM: HALAF KÜLTÜRÜNÜN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ, KÖKEN TARTIŞMALARI, GELİŞİM EVRELERİ VE ÇANAK ÇÖMLEK GELENEĞİ

A. Halaf Kültürünün Araştırma Tarihçesi, Köken Tartışmaları

Halaf Kültürü ile ilgili ilk kazıların yapıldığı 1908'den günümüze dek bir asırdan fazla bir süre geçmiş olmakla beraber söz konusu dönem kazı ve araştırmalarına her türlü gelişen teknolojik imkanlardan yararlanarak devam edilmektedir. Geçen bir yüzyıl içinde Irak, Suriye ve Türkiye'de Halaf Dönemi'ne tarihlenen yaklaşık 60 yerleşimde kazı yapılmış, bunun yanı sıra yüzey araştırmalarında çeşitli boyutlarda yüzlerce höyük belirlenmiş olup bunların en dikkat çekicilerine Harita 1'de yer verilmiştir. Yapılan kazıların ve yüzey araştırmalarının verileri, farklı yaklaşımlarla ele alınarak değerlendirilmiş, ancak yine de Halaf Dönemi ile ilgili birçok problem henüz çözümlenememiştir. Bu alt bölümde bir asırdan beri inceleme konusu olan Halaf Kültürü'nün araştırma tarihçesi, daha çok kazılar ve keramik incelemeleri bağlamında ele alınmıştır. Böylece, Halaf Kültürü ile ilgili araştırmaların aşamaları ve yaptığımız çalışmanın bu tarihçede nasıl bir öneminin olduğu vurgulanmak istenmiştir. Araştırma tarihçesi anlatılırken özellikle tabakalanmış bilgi sunmasından dolayı kazılara yer verilmiştir.

İlk Kazılar

John Garstang, 1908 ve 1911 yıllarında, iki sezon Sakçegözü'nde kazı yapmış, sonradan Halaf ismini alacak olan; ancak o güne kadar bilim dünyasında tanınmayan bir boyalı çanak çömlek grubuyla karşılaşmıştır. Garstang, Sakçegözü'nde ortaya çıkarılan boyalı bu kapları, ilk etapta isimlendirememesine karşın 1930'lu yıllarda yayınladığı kazı raporlarında Tell Halaf tarzında olarak adlandırdığını görmekteyiz.[1]

1911-1913 ve 1927-1929 yılları arasında iki dönem halinde Max Freiherr von Oppenheim, Tell Halaf'ta kazı yapmış ve daha önce Sakçegözü'nden de bilinen, fakat isimlendirilmeyen boya bezemeli çanak çömlekleri yerleşmenin adından yola çıkarak "Halaf" olarak adlandırmıştır.[2] von Oppenheim'ın Halaf keramiğine ilişkin bu ilk

[1] Garstang-Phtyhian Adams-Seton Williams 1937: 119.
[2] von Oppenheim-Schmidt 1943: 12.

adımından sonra Kuzey Mezopotamya'da devam etmekte olan ya da sonrasında yapılan kazılarda rastlanan benzer çanak çömleğe "Halaf" ismi verilerek aynı zamanda bir dönemin de tanımlaması yapılmıştır.

Tell Halaf'ta ortaya çıkarılan çanak çömlek malzemesi çok miktarda olmasına rağmen o tarihte başka yerleşimlerden benzerleri bulunmadığı veya yayınlanmadığı için detaylı bir çalışma yapılamamıştır. Bununla beraber Hubert Schmidt, Tell Halaf boyalı mallarını form, bezeme ve yapım tekniği açısından değerlendirerek dört gruba ayırmıştır. von Oppenheim ve Schmidt, bu mal gruplarının zamanla gelişme kaydettiğini, bunların ticaretinde çömlekçilerin yeteneklerini ilerlettiklerini ve bir dönemde azaldığını ifade etmektedir.[3] Söz konusu çalışma, zorunlu olarak karşılaştırma yapmaksızın tek yerleşimin malzemesi üzerinden yorum yapıldığı için tartışmalı olsa da hiç bilinmeyen bir malzemeyi cesurca sunması açısından önem taşımaktadır.

Leonard Woolley, 1913'te Kargamış'ın yakınında yer alan Yunus köyünde sınırlı bir alanda kazı yapar. Woolley, burada Erken Tunç Çağ'a tarihlenen taş sanduka mezarların altından çömlekçi fırını olarak düşündüğü evsel mekanlara ve çok sayıda keramik parçasına rastlar. Woolley, Yunus'tan ortaya çıkarılan çanak çömlek buluntusunu 1934 yılında detaylı bir şekilde yayınlar. Söz konusu makalede, çanak çömleğin teknik gelişimi kap formları da verilerek ortaya koymuştur. Woolley ayrıca Yunus'tan meydana çıkarılan boya bezemeli bu çanak çömleklerin MÖ 4. binyılın ilk yarısından daha geç olamayacağı konusunda kronolojisine dair bir öneri getirmiştir. Araştırmacı, Sakçegözü ve Tell Halaf gibi daha önce kazılan Halaf Dönemi yerleşimlerinden, yayının yapıldığı tarihlerde kazısı süren Arpaçiyah'ın konumunu ve kendi gözlemlerinden yola çıkarak bu boyalı keramik kültürünün coğrafi yayılımına dair bir öngörüde de bulunmuştur. Woolley'e göre bu boyalı çanak çömlek kültürü, Amanos Dağları'nın doğusundan Dicle'ye kadar tek tip olarak görülmektedir.[4] Kasalanarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne gönderilen Yunus malzemesi, Selim Dirvana tarafından yeniden değerlendirilerek 1944 yılında yayımlanır. Bu çalışmada, kapların yapım teknolojisi, formları ve bezemeleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.[5]

[3] von Oppenheim-Schmidt 1943: 32.
[4] Woolley 1934: 162.
[5] Dirvana 1944: 404-418.

Yukarıda kısaca bahsedilen Halaf Dönemi ile ilgili bu ilk kazılar, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle son bulur. Söz konusu bölgede ara verilen arkeolojik çalışmalara 1920'lerin sonunda yeniden başlanır.

İkinci Dönem Kazıları

Birinci Dünya Savaşı sonrasında arkeolojik kazılar daha sistematik ve bilimsel bir hale dönüşmüştür. Özellikle höyükler, tabakalanmasına önem verilerek daha dikkatli kazılmaya başlanır.

Sir Max Mallowan, 1931-1932 yıllarında Nineve'yi,[6] 1933'te daha sonra üzerinde çok tartışılacak ve Halaf'ın anahtar yerleşimi olacak Arpaçiyah'ı (Tell Arpachiyah)[7] ve 1934-1936'da ise Chagar Bazar'ı[8] kazar. Mallowan'ın Nineve'de açtığı "derin sondaj" Halaf Kültürü'nün Kuzey Irak'taki kronolojisi, Arpaçiyah ve Chagar Bazar kazıları ise dönemin çanak çömleğinin gelişimini göstermesinden dolayı büyük önem taşımaktadır. Nitekim Mallowan, Arpaçiyah'ta daha iyi olan tabakalanmayı ve meydana çıkarılan keramik malzemesini birlikte değerlendirerek yerleşimdeki Halaf Dönemi'ni üç evreye ayırmıştır. Ann Louise Perkins, Mallowan'ın yapmış olduğu bu ayrımdan yola çıkarak Arpaçiyah'daki Halaf Dönemi'ni daha kolay çalışabilmek için Erken, Orta ve Geç evre olarak isimlendirmiş ve bu sistemi diğer yerleşimlere de uygulamıştır.[9] Dolayısıyla Halaf Dönemi'ni evrelere ayırmaya dair bu ilk girişim, sonraki kazıcılar ve söz konusu kültürü çalışanlar tarafından da kullanılacaktır. Diğer yandan Mallowan, Arpaçiyah'ın kazı raporunda bir form repertuarı oluşturmuş ve tüm veya tüme yakın bütün kapları bezemeleriyle birlikte detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bunun yanı sıra bezemeleri, stilistik açıdan da ele alarak gelişimini ve tabakalar arasındaki farklılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır.[10]

1932 ve 1938 yıllarında Tepe Gawra'da[11] yürütülen kazıların Halaf Dönemi'ne en önemli katkısı, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin ortaya çıkarılmasıdır. Böylece daha

[6] Mallowan 1933.
[7] Mallowan-Rose 1935.
[8] Mallowan 1936.
[9] Perkins 1949: 17.
[10] Mallowan-Rose 1935: 130-154.
[11] Tobler 1950.

önce üç evresi saptanan Halaf Dönemi'nin sonraki kültür ile arasında bir geçiş süreci olduğu belirlenmiş ve evre sayısı dörde yükselmiştir.

1932 ve 1938 yılları arasında Amik Ovası'nda yüzey araştırması yapılmış[12] ardından bir dizi kazı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanda Halaf Dönemi yerleşimi olan üç höyük kazılmıştır: Tell Kurdu,[13] Tel Cüdeyde[14] ve Tell es-Şeyh.[15] Robert J.Braidwood, Amik Ovası'nda kazısı yapılan dokuz yerleşimin karşılaştırmalı tabaklanması ve ortaya çıkarılan buluntuların tipolojisi temel alınarak bölge için A'dan J'ye kadar harflerden oluşan bir kronoloji oluşturur.[16] Amik kronolojisinde Geç Halaf Evresi, C Evresi; Halaf-Ubaid Geçiş Evresi ise D Evresi olarak tanımlanmıştır.[17] Braidwoodlar'ın 1960 yılında yayınlanan *Excavations in the Plain of Antioch: The Earlier Assemblages Phases A-J* isimli kitabında, Amik kronolojisini oluşturan tüm arkeolojik veriler detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bu bağlamda keramik malzemesi de yapım teknolojisi, form ve bezeme repertuarı açısından titizlikle çalışılmış, öyle ki sonraki çanak çömlek çalışmaları için örnek teşkil etmiştir. Braidwood bu çalışmasında biraz sonra değineceğimiz Garstang'ın öne sürdüğü tezin etkisinde kalarak boyalı malları, "Yerel Boyalı Mallar" ve "Halaf Boyalı Malları" olarak iki ayrı grup halinde tanımlamıştır.[18]

1937 yılında Edward B.Reilly, Halaf'ın kuzey yayılımının sınırını oluşturan Tilkitepe'yi kazar ve burada Tell Halaf benzeri boyalı kaplara rastlar.[19] Tilkitepe'de bulunan Halaf Dönemi kapları çok uzun bir süre yayınlanmaz. 1982 senesinde Manfred Korfmann, Tilkitepe'nin kazı raporlarını ve burada ortaya çıkarılan malzemeyi arkeoloji dünyasına sunar.[20] Aynı yayında, Patty Jo Watson'ın master tezi olarak konu aldığı Tilkitepe'nin Halaf dönemi tüm kapları yer almaktadır. Watson, 1955'te dönemin Hitit

[12] Braidwood 1937.
[13] Braidwood-Braidwood 1960: 138-141; Yener-Edens-Cassana vd. 2000: 62.
[14] Braidwood-Braidwood 1960: 106-110.
[15] French 1985: 266.
[16] Braidwood-Braidwood 1960.
[17] Braidwood-Braidwood 1960: 137, 157.
[18] Braidwood-Braidwood 1960: 138, 143-148.
[19] Reilly 1940.
[20] Korfmann 1982.

Müzesi'nde (bugünkü Anadolu Medeniyetleri Müzesi) korunan altı adet tüm Halaf Dönemi kabını teknik ve stilistik açıdan incelemiştir.[21]

Garstang 1948-1946 yılları arasında Yümüktepe'yi kazmış ve XIX-XVII tabakalarda Halaf Kültürü ile karşılaşmıştır. 1953 yılında yayınlanan *Prehistoric Mersin* isimli kitabında Garstang, kendine özgü form, bezeme, boya rengi ve açkısıyla Halaf çanak çömleğinin XIX. tabakada birden bire ortaya çıktığını ve yerel keramik geleneğini etkilediğini iddia eder. Kazıcı, ayrıca Halaf Dönemi çanak çömleğinin görülmesini bir ticaretten çok "etki" olarak yorumlar. Garstang'a göre Yümüktepeliler, ithal edilen bir kabın benzerini yapmak yerine doğrudan bir Halaf çömlekçisi getirmiş ve yerel teknikleri geliştirerek yüksek kalitede Halaf çanak çömleği yapmayı öğrenmişlerdir.[22] Garstang, Halaflı çömlekçi ustasının yaptığı kapları "gerçek Halaf" Yümüktepelilerin yaptığı yerel boyalı malları ise "taklit" olarak yorumlamıştır.[23] Bu bağlamda, Halaf Dönemi çanak çömleğiyle *gerçek* ve *taklit* olmak üzere ilgili iki yeni kavram ortaya atılmıştır. Kanımızca bu durum, Perkins'in biraz sonra değineceğimiz doğu-batı ayrımıyla ilişkilidir. Garstang'ın bu önerisi, özellikle Doğu Akdeniz'de tespit edilen Halaf Kültürü'nün ve hatta Ubaid Kültürü'nün yayılımını açıklamada kabul görmüştür. Nitekim bu önerinin izleri Gözlükule[24] ve Amik Ovası'nda[25] karşımıza çıkmaktadır.

Gözlükule, Hetty Goldman yönetiminde 1934, 1936-37, 1947-49 yıllarında kazılmıştır. 1956'da yayınlanan *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus* kitabında Neolitik ve Kalkolitik Dönem keramiklerini çalışan Machteld Johanna Mellink, "Halaf" ve "Halaf benzeri" olarak sınıflandırdığı iki mal grubundan söz etmektedir.[26] Ancak bunlar hakkında detaylı bir bilgi vermemektedir.

1943-1944 yıllarında Seton Lloyd ve Fuad Safar tarafından kazılan Tell Hassuna'nın malzemesi hemen ertesi yıl yayımlanır.[27] Tell Hassuna kazısı ve yayını Mezopotamya'nın prehistorik dönem kültürlerinin hepsini bir silsile halinde ortaya

[21] Watson 1982.
[22] Garstang 1953: 102.
[23] Garstang 1953: 103.
[24] Mellink 1956: 73.
[25] Braidwood-Braidwood 1960: 137, 157.
[26] Mellink 1956: 73.
[27] Llyod-Safar 1945.

koymasından dolayı özellikle kronoloji açısından önem taşımaktadır. Söz konusu yayında asıl konumuz olan Halaf Dönemi'nin yanı sıra Hassuna, Samarra ve Ubaid çanak çömleklerine de değinilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, Kuzey Mezopotamya'da yürütülen arkeolojik alan çalışmalarına ara verilmesine neden olmuştur. Ancak bu arada Halaf Kültürü üzerine değerlendirme çalışmaları yapılmıştır.

Perkins, 1949 yılında yayımlanan *The Comparative Archaeology of Early Mesopotamia* isimli kitabında, Halaf Dönemi kazılarında o zamana dek ele geçen malzemeyi ve tabakalanmasını inceleyip karşılaştırarak Halaf Kültürü'nün *doğu* ve *batı* olmak üzere ikiye ayrıldığını ileri sürmüştür. Perkins bu ayrımın nedenini üç maddede altında toplamaktadır:[28]

1. Doğu Grubu, Batı Grubu'na oranla kendi içinde daha tutarlıdır. Örneğin; Arpaçiyah, Tepe Gawra, Nineve ve Hassuna'da bulunan çanak çömlekler, Chagar Bazar, Tell Halaf ve Kargamış'da ortaya çıkarılanlara göre daha az çeşitlilik gösterir.
2. Doğu Grubu, daha belirgin bir silsile, teknik kalite, form ve bezeme açısından Erken Evre'den Geç Evre'ye kadar kesintisiz bir gelişim sergiler.
3. Doğu Grubu, Batı Grubu'ndan daha gelişkindir. Örneğin; Arpaçiyah 6. tabakanın çok renkli kaplarını batıda karşılaştırabilecek bir örnek yoktur.

Bu genel değerlendirmenin sonunda Perkins, Halaf Kültürü'nün Kuzey Irak'ta Musul civarından ya da Habur Bölgesi'nden ortaya çıktığını ve buradan yayıldığını önerir.[29] Araştırmacı, Halaf Kültürü'nün Anadolu'ya dek yayıldığını, ancak Habur Nehri'nin batısından itibaren diğer bir deyişle Kuzeybatı, Batı Suriye ve Güney Anadolu'da etkisinin azaldığı ve bu bölgelerin periferide kaldığını ifade etmektedir.[30]

Perkins'in henüz yeterince kazının olmadığı Halaf Kültürü'nün yayılımı ve kökenine dair sunduğu tez, çok erken verilmiş bir önyargıdır. Nitekim kendisi de bu durumu kabul etmektedir. Söz konusu dönemde, Kargamış'ın dışında Anadolu'da kazılmış tek yerleşim, kazı raporları o yıllarda henüz yayınlanmamış olan Tilkitepe'dir.

[28] Perkins 1949: 44.
[29] Perkins 1949: 43.
[30] Perkins 1949: 45.

Yine de Perkins'in kendi içinde tutarlı olan doğu-batı ayrımıyla ilgili önerisi, bugün artık kabul görmese de, kendi döneminde etkili olmuştur, yapılan çalışmalara yön vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Yapılan Kazılar

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgede arkeolojik çalışmalar yeniden başlar. 1954-1955 yıllarında Braidwood başkanlığında gerçekleştirilen "Irak-Jarmo Projesi" kapsamında Kuzey Irak'ta Halaf Kültürü'nün en doğudaki kazısı olan Banahilk'te çalışılmıştır. Yerleşimin kazısıyla ilgili kısa raporda Banahilk'te tespit edilen Halaf Dönemi keramiğinin "Doğu Halaf" olarak adlandırılan tarza sahip olduğu belirtilmiştir.[31]

Seton Williams, 1956 ve 1960 yılında Batı Suriye'de Kuveyk (Qoueiq) Vadisi'ndeki Tell Rifa'at'da iki sezon kazı yapmıştır. Daha çok geç dönem yerleşmesi olan Tell Rifa'at'ın en alt tabakasında Halaf Dönemi malzemesi saptanmıştır.[32] Keramikle ilgili detaylı bilgi yoktur.

1962'de Jean Perrot'un Turlu'yu kazar, ancak kazı raporları ve malzemesi uzun süre yayınlanmaz. Burada elde edilen veriler, ilk kez Catherine Breniquet tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır.[33] Breniquet, ayrıca 1990 yılında, *La Disparition da la Culture de Halaf, Les Origines de la Culture d'Obeid dans le Nord de la Mésopotamie* isimli bir doktora çalışması yapar.[34] Doktora tezinde Breniquet, Halaf kültürünün tüm unsurlarıyla gelişimini, çağdaşı diğer kültürlerle ilişkilerini ve özellikle Halaf-Ubaid Geçiş Evresi sürecini ele almıştır. Bu çalışmanın en önemli yanı kuşkusuz, her zaman akıllarda bir soru olan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne dönemin verileri yardımıyla ışık tutmasıdır.

Girikihacıyan 1968 ve 1970 yıllarında Watson ve Charles L.Redman tarafından kazılır. Doğu Halaf grubu içinde yer aldığı söylenen[35] Girikihacıyan'ın kitabı kazısından 20 yıl sonra yayınlanır.[36] Ancak kitap yeterince çanak çömleğe yer

[31] Braidwood-Howe 1960: 33.
[32] Seton Williams 1961.
[33] Breniquet 1987; Breniquet 1991.
[34] Breniquet 1996.
[35] Braidwood-Çambel-Watson 1969: 1275.
[36] Watson-LeBlanc 1990.

verilmediği ve tarihlemenin yanlış yapıldığı düşüncesiyle eleştiri alır.[37] Girikihacıyan ile ilgili bir başka çalışma, 1973'te Halet Çambel'in danışmanlığında Behin Aksoy'un yaptığı *Girikihacıyan Tell Halaf Tipi Boyalı Çanak Çömleği* isimli bitirme tezidir. Söz konusu çalışmada, Girikihacıyan'ın Halaf kapları teknik, form ve bezeme açısından değerlendirilerek çağdaşı yerleşimlerle karşılaştırılmıştır. Bu tez aynı zamanda Halaf kültürü üzerine Türkiye'de yapılan ilk akademik çalışma olma özelliğini de taşımaktadır.

Suriye'nin batısında, Doğu Akdeniz'de yapılan kazılarda Halaf Dönemi tabakalarıyla karşılaşılmıştır. Bunlardan en bilinenleri 1953'ten beri kazılan Ras Şamra (Ras Shamra),[38] Hama[39] ve Ard Taili'dir.[40]

1960'lı yılların sonunda 1970'lerin başında Fırat ve Dicle nehirlerine kurulmak istenen barajlar nedeniyle tüm bölgede arkeolojik araştırma ve kazılarda büyük bir artış yaşanır. Bu bağlamda Türkiye, Irak ve Suriye'de pek çok Halaf Dönemi yerleşiminin kazısı yapılmıştır.

Bu yıllarda Türkiye'de Fırat Nehri üzerine kurulan Keban ve Karakaya barajlarının yapımı sırasında Korucutepe,[41] Tülintepe[42] ve Çayboyu[43] gibi yerleşimlerin kazısında Halaf Dönemi tespit edilmiştir. Bu sırada Kuzey Irak'ta 1969-1980 yıllarında Yarım Tepe II-III,[44] 1976'da Arpaçiyah (Arpachiyah),[45] 1977-1980 Tell Songar A-B-C,[46] 1978-1979'da Tell Hasan (Tell Hassan),[47] 1983'te Tell Der Hall,[48] Kuzey Suriye'de ise 1974'de Şemseddin Tannira (Shams ed-Din Tannira),[49] 1978'de Arjoune[50] ve 1975-1976'da Tell Aqab'ta[51] Halaf Dönemi tabakalarına rastlanmıştır.

[37] Campbell 1992a: 71-72; Campbell 1992b.
[38] Contenson 1992.
[39] Thuesen 1988.
[40] Kaplan 1960.
[41] Van Loon 1973; 1978.
[42] Esin-Arsebük 1973; 1982.
[43] Aksoy-Diamant 1973.
[44] Merpert-Munchaev 1993a-b.
[45] Hijara-Watson-Hubbard 1980.
[46] Kamada-Ohtsu 1981; Matsumoto 1981.
[47] Fiorina 1981; Fiorina-Bulgarelli 1985.
[48] Fujii 1987.
[49] Gustavson Gaube 1981.
[50] Marfoe-Copeland-Parr 1981.
[51] Davidson-Watkins 1981.

Diğer yandan bölgede yoğunlaşan kazılar, Halaf Kültürü'ne olan ilginin de artmasına neden olmuştur. İlk defa bu süreçte Halaf Kültürü doktora aşamasında çalışılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki, 1976 yılında Halaf Kültürü'nün anahtar yerleşimi olan Arpaçiyah'ı 40 yıl aradan sonra tekrar kazan Iraklı İsmail Hijara'dır. *The Halaf Period in Northern Mesopotamia* isimli doktora çalışmasında Hijara, Arpaçiyah'ta yaptığı kazının ve Kuzey Irak'taki yüzey araştırması verilerinden yararlanarak özellikle çanak çömlek buluntusuna dayanarak Halaf Dönemi'ni ele almıştır.[52] Hijara, Arpaçiyah'ta yaptığı kazı sonucunda Halaf Dönemi'ne tarihlenen 11 tabaka ve 42 evre saptamıştır, ayrıca ortaya çıkan çanak çömleği dört evreye ayırmıştır. Araştırmacı, Arpaçiyah'nın mimarisi, keramiği, küçük buluntusu ve ölü gömme geleneğini değerlendirmiştir. Hijara, Arpaçiyah ve yüzey araştırmasından elde ettiği verilerin sonucunda Halaf kültürünün kökenine dair öneride de bulunmuştur.

1974'de Edinburgh Üniversitesi'nin Habur Nehri civarında gerçekleştirdiği yüzey araştırmasının[53] ardından 1975-1976'da Tell Aqab'ta iki yıl süreyle kazı yapan Thomas E.Davidson, 1977'de *Regional Variation within the Halaf Ceramic Tradition* isimli doktora tezini bilim dünyasına sunar. Davidson tezinde, Halaf Kültürü'nün yayılım alanını daha çok nehir havzalarından oluşan Musul, Cezire, Fırat, Kuzey Halaf yerleşmeleri ve Suriye-Kilikya olmak üzere beş coğrafi bölgeye ayırarak o döneme kadar yapılmış kazılardan elde edilen çanak çömlekleri değerlendirmiş ve bir gelişim çizgisi ortaya koymuştur. Davidson, Halaf Kültürü'nün bölgelere göre faklılıklar gösterdiğini söyleyerek örneklemektedir. Davidson tezinde Suriye ve Kilikya'da tespit edilen Halaf Dönemi kaplarını *Halaf etkili* olarak sınıflandırarak Garstang'ın yukarıda açıkladığımız önerisini kabul etmiştir. Bunu bir adım daha ileri taşıyarak söz konusu bölgeye Halaf Kültürü'nün Orta Evre'de ulaştığını söylemiştir.[54] Bunun yanı sıra Halaf Kültürü'nün kökenine ve Halaf Dönemi çanak çömleğinin ticaretine dair tezler öne sürmüştür.[55] Özellikle çanak çömleğin yayılımını ticarete dayandırarak kültürün yayılımını ve kronolojisini açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca Halaf Dönemi'nin alt bölümlemesine dair yeni bir öneride bulunmuştur.

[52] Hijara 1997.
[53] Davidson-McKerrell 1976: 46-47.
[54] Davidson 1977: 292.
[55] Davidson 1977.

1980'li yıllarda devam eden baraj ve kanal projeleri nedeniyle Kuzey Mezopotamya'da arkeolojik araştırma ve kazılar yoğunlaşarak devam etmiştir. Bu bağlamda Balih Vadisi'nde yapılan yüzey araştırmasından sonra Peter M.M.G.Akkermans, Bukras (Buqras),[56] Tell Aswad (Tell Assouad),[57] Tell Damişliya (Tell Damishliyya),[58] Kirbet es-Şenef (Khirbet esh-Shenef)[59] yerleşimlerini kazmıştır ve bunların yanı sıra 1986'dan beri Tell Sabi Abyad'ı[60] kazmaktadır. Söz konusu kazı yerlerinde Geç Neolitik ve Halaf Dönemi'ne dair son derece önemli veriler elde edilmiştir. Bunlardan en önemlisi Tell Sabi Abyad'da Samarra'dan Halaf'a geçiş sürecinin tespit edilmesidir. Halaf Kültürü'nün *etki alanında* kaldığı önerilen bu bölgede en erken Halaf Dönemi kaplarına rastlanması özellikle köken ve gelişim problemine yeni yaklaşımların ortaya atılmasını sağlamıştır. 1990 yılında Akkermans, Balih Vadisi'nde yaptığı kazıların ışığında *Villages in the Steppe: Later Neolithic Settlement and Subsistence in the Balikh Valley, Northern Syria* isimli doktora çalışmasını tamamlar. Akkermans tezinde, Balih Vadisi'ndeki Geç Neolitik Dönem kazılarını tanıttıktan sonra bu yerleşimlerden elde edilen sonuçlara göre bölge için bir kronoloji oluşturur. Söz konusu bölgede ele alınan dönem merkezlerini yerleşim sistemi, nüfus ve hiyerarşi açısından değerlendiren Akkermans, bundan sonra bütün yönleriyle Halaf Dönemi geçim ekonomisini ele alır. Akkermans çalışmasını, Halaf Dönemi insanlarının ürettiği ve değişimi yaptığı ürünlere değindikten sonra bu grubun sosyal organizasyonunu anlatarak bitirir.[61] Akkermans'ın doktora tezi, sadece keramik temel alınarak hazırlanmaması aynı zamanda mimari, küçük buluntu, yerleşim düzeni ve geçim ekonomisini de bir bütün içinde ele alıp değerlendirerek Halaf Kültürü'ne dair genel bir görünüm getirmesi açısından diğerlerinden ayrılmaktadır.

[56] Akkermans-Boerma-Clason vd. 1983.
[57] Akkermans 1989a.
[58] Akkermans 1986-87.
[59] Akkermans-Wittmann 1993.
[60] Akkermans 1987; 1988; 1989b; 1996; Akkermans-Verhoven 1995; Akkermans-Le Mière 1992; Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006.
[61] Akkermans 1990.

Suriye'de Balih Vadisi'nde yürütülen çalışmaların yanı sıra 1986 ve 1996'da Tell Umm Qseir,[62] 1988-1990 Tell Ziyada[63] ve 1997'de Tell Amarna[64] yerleşimlerinde kazı yapılmıştır.

Diğer yandan Kuzey Irak'ta 1984-1986 Khirbet Hatara, Karabeh Şattani (Kharabeh Shattani)[65] ve Khirbet Garsour[66]gibi yerleşimlerinde kazılar ve NJP 72'de[67] ise yüzey araştırması yapılmıştır. Bu merkezlerden Khirbet Garsour ve NJP 72'de daha önce Tell Sabi Abyad'da da saptanan Hassuna-Samarra'dan Halaf'a geçiş evresi tespit edilmiştir. Böylece Halaf'ın kökenine dair süre gelen tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz bu iki yerleşimin kazısı, Edinburgh Üniversitesi'nden Stuart Campbell tarafından gerçekleştirilmiş ve sonuçları *Culture, Chronology and Change in the Later Neolithic of North Mesopotamia* isimli doktora çalışmasında sunulmuştur.[68] Campbell tezinde, Halaf Öncesi ve Halaf Dönemi keramik geleneğini inceleyerek Kuzey Mezopotamya'nın Geç Neolitik Dönem kronolojisini oluşturmuştur. Kuzey Cezire Bölgesi'nde yapılan yüzey araştırması verilerine dayanarak Geç Neolitik Dönem boyunca diğer bir deyişle Hassuna ve Halaf dönemlerinde yerleşim sistemini ele almıştır. Değiş-tokuş, ölü gömme gelenekleri, Arpaçiyah'ın durumu gibi bölümlerden oluşan Campbell'ın tezinde görülen en önemli öneri, Halaf Dönemi'nin klasikleşmiş Erken, Orta, Geç ve Halaf-Ubaid geçişini Halaf I ve II olmak üzere iki ana bölümde ele alıp bunları da alt evrelere ayırması olmuştur.[69]

Bu süreçte Türkiye'de 1978-1989'da Samsat,[70] 1980-1984'de Kurban Höyük,[71] 1978-1985'te Pirot Höyük (İkiz Höyük),[72] 1983-1984 yıllarında Çavi Tarlası,[73] 1983-1991'de Nevali Çori,[74] Hassek Höyük,[75] 1991'de Yayvantepe (Til Huzur)[76] ve

[62] Hole-Johnson 1986-87; Tsuneki-Miyake 1998.
[63] Bucellati-Buia-Reimer 1991.
[64] Tunca-Molist 2004.
[65] Watkins-Campbell 1993; Baird-Campbell-Watkins 1995.
[66] Campbell 1992c; 1998.
[67] Campbell 1992c; 1998.
[68] Campbell 1992a.
[69] Campbell 1992a.
[70] İlk dönem kazıları 1964 ve 1967 yıllarında Theresa Goell tarafından gerçekleştirilmiş ve Ortaçağ tabakaları ortaya çıkarılmıştır (Goell 1969). Özgüç 1984, 1988, 2009.
[71] Algaze 1990.
[72] Karaca 1981. Pirot Höyük'ün Halaf ve Ubaid dönemleri keramiği için bknz. Akdeniz 2004.
[73] von Wickede 1985; von Wickede-Mısır 1986; von Wickede-Herbordt 1988.
[74] Nevali Çori'nin Halaf Dönemi tabakası Jörg Becker tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır 2007: 1-80; Abay 2009: 165-167.

1992'den beri aralıklarla araştırmaların ve kazıların sürdüğü Kazane Höyük'te[77] Halaf Dönemi ortaya çıkarılmıştır.

1971-1974 yılları arasında kazılan Tülintepe'nin Kalkolitik Dönem mimarisi Mihriban Özbaşaran tarafından *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kalkolitik Mimarisinde Tülintepe Yerleşmesinin Yeri* isimli doktora çalışmasında ele alınmıştır. Özbaşaran tezinde Tülintepe'de taban suyu seviyesinde kalan Halaf tabakasının sadece keramikle bilindiğini yenileyerek Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde ise yerel ve Ubaid Dönemi özellikli mimarinin kullanıldığını belirtmektedir.[78] Tülintepe'de saptanan Halaf-Ubaid geçiş evresi, Türkiye'de kazılan ender Halaf tabakalarından birisi olması açısından önem taşımaktadır.

Son Dönem Halaf Kazıları

1999-2000'de Fıstıklı Höyük,[79] 1999'da Boztepe,[80] 1999, 2001'de Tell Kurdu,[81] 2002-2007'de Türbe Höyük,[82] 1999-2004'de Mezraa Teleilat,[83] 2005-2006'da Kerküşti Höyük[84] ve 2005-2006 yılları arasında Tell İdris'te[85] Halaf Dönemi tabakaları kazılmıştır. Bu yerleşimlerin yanı sıra bazı höyüklerde ise Halaf Dönemi tabakalarının kazısı devam etmektedir: 1983'ten itibaren Harran,[86] 1996'dan beri Domuztepe,[87] 1993'ten itibaren Yumuktepe,[88] 1992'den beri Kinet Höyük,[89] 2001'den başlayarak Hakemi Use[90] ve 2009'dan itibaren Karavelyan. Bu yerleşimlerden Domuztepe, Hakemi Use ve Karavelyan'da kazılar Halaf Dönemi tabakalarında sürülmektedir.

---

[75] Behm Blancke 1985; 1986.
[76] Caneva 1992; 1993.
[77] Wattenmaker-Mısır 1994; Bernbeck-Pollock-Coursey 1999.
[78] Özbaşaran 1992: 90-92.
[79] Pollock-Bernbeck-Allen vd. 2000; Bernbeck-Pollock-Gessner Castro vd. 2001; Bernbeck-Pollock-Allen vd. 2003.
[80] Parker-Creekmore 2002; Parker-Creekmore-Easton 2001.
[81] Yener-Edens-Casana vd. 2000; Özbal-Gerritsen-Diebold vd. 2004.
[82] Sağlamtimur-Ozan 2007.
[83] Özdoğan 2007: 197.
[84] Erim Özdoğan 2007. Kerküşti Höyük'ün Halaf Dönemi mimarisi ve çanak çömleği, Savaş Sarıaltun tarafından yüksek lisans tezi olartak hazırlanmıştır (Sarıaltun 2008).
[85] Yardımcı 2007: 72, 2008: 362.
[86] Yardımcı 2007: 34.
[87] Campbell-Carter-Healey vd. 1999; Carter-Campbell-Snead 1999; Gauld-Campbell-Carter 2003.
[88] Caneva-Sevin 2004, Caneva-Köroğlu 2010.
[89] Gates 1999: 266, 2002: 60.
[90] Tekin 2003.

Diğer yandan Suriye'de ise 1997-1998'de Tell Boueid II[91] kazılmıştır, bunun yanı sıra 1988'den itibaren Tell Sabi Abyad ve 1991'den beri Tell Halula'da[92] kazılar devam etmektedir. Ayrıca Tell Halaf ve Chagar Bazar[93] gibi eski kazı yerlerinde yeni dönem çalışmaları başlamıştır. Bunların dışında, 2005 yılında Tell Tawila'da, 2008'de Tell Zeidan'da[94] 1998'de Tell Masaïkh'de[95] başlayan kazılar hala sürmektedir.

Halaf Dönemi kazıları ile birlikte bu kültürü çeşitli açılardan konu alan akademik çalışmalarda da artış yaşanmıştır. Burada özellikle keramik temelli bazı doktora tezlerine değinilecektir. Domuztepe ekibinden Alexandra C.Irving 2001 tarihli *A Contextual Study of Ceramic Evidence for Relation and Change during Halaf-Ubaid Transition* isimli doktora tezinde Halaf-Ubaid dönemleri arasındaki sosyal geçişin malzemeye özellikle keramiğe nasıl yansıdığını konu almıştır. Irving, Domuztepe'de ortaya çıkarılan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi malzemesini temel alarak çevredeki diğer yerleşimlerle olan sosyal etkileşimi araştırmıştır. Bu bağlamda hem kendi anahtar yerleşimi olan Domuztepe'deki hem de çevrede aynı dönemi veren yerleşimlerin söz konusu dönem keramiklerinin motiflerini inceleyerek aralarındaki kültürel etkileşimi saptamıştır.[96]

Son dönemde Halaf Kültürü ile ilişki yapılan doktora tezlerinden bir diğeri, Tell Sabi Abyad ekibinden Olivier P.Nieuwenhuyse'nin 2006 tarihli *Plain and Painted Pottery, the Rise of Late Neolithic Ceramic Styles on the Syrian and Northern Mesopotamian Plains*'dir. Nieuwenhuyse, çalışmasında özellikle Tell Sabi Abyad verilerinden yararlanarak, Irving'in aksine, Samarra'dan Halaf'a Geçiş Dönemi'ni irdelemiştir. Nieuwenhuyse bu amaçla, öncelikle *Geçiş Dönemi* olarak isimlendirilen ve Geç Neolitik Dönem'e karşılık gelen süreci Tell Sabi Abyad ve Tell Boueid II'deki veriler ışığında tanımlamıştır. Sonraki aşamada dönemin kabadan kaliteliye doğru değişen ve gelişen çanak çömlek geleneğine açıklık getirmiş ve Halaf Dönemi kaplarının ortaya çıkışını bezeme stilinden yola çıkarak ortaya koymuştur.[97]

[91] Suleiman-Nieuwenhuyse 2002.
[92] Molist 1996.
[93] Tunca-Baghdo 2006.
[94] Stein 2009, 2010.
[95] Masetti-Rouault 2006.
[96] Irving 1999.
[97] Nieuwenhuyse 2007.

Nieuwenhuyse'nin doktora çalışması önce Tell Sabi Abyad'da daha sonra Khirbet Garsour ve NJP 72'de belirlenen Halaf'a Geçiş Evresi'ni tüm ayrıntılarıyla ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır.

Béatrice Robert tarafından 2010'da yapılan *Développement et disparition de la production céramique halafienne: Implications techniques et sociales à partir d'études de cas* isimli doktora çalışmasında, Halaf Dönemi keremiğinin ortaya çıkışı ve kullanım dışı kalması teknolojik ve sosyal açıdan ele alınarak değerlendirilmiştir. Robert, özellikle Halaf'a Geçiş ve Halaf-Ubaid Geçiş evrelerine odaklanmış, bu bağlamda Tell Şimşara (Tell Shimshara), Tell Sabi Abyad ve Tell Masaïkh'den bulunan keramiklerin hamuru, boyası, pişmesi ve yapım tekniği konusunda arkeometrik analizler yapmış ve elde ettiği verilerle Halaf Kültürü'nün sosyo-ekomomik yapısına dair sonuçlara ulaşmıştır.

Arkeoloji biliminin teknik yönden gelişimine paralel olarak Halaf Dönemi araştırmalarında da ilerleme sağlanmıştır. İlk araştırmaların yapıldığı 1900'lü yılların başından beri, Halaf Kültürü'nün yayılım alanında, çeşitli coğrafyalarda birçok kazı ve yüzey araştırması yapılmış, edinilen bilgiler yavaş yavaş birikerek bugün bu söz konusu kültürü daha iyi anlamamızı sağlamıştır.

Halaf Kültürünün Köken Tartışmaları

Yakındoğu'nun ilk geniş yayılımlı kültürel süreci olan Halaf Dönemi ile ilgili en önemli tartışma konularından biri de kökenine dairdir. Halaf Kültürü'nün kendinden önce gelen kültürlerle bağlantısının net bir biçimde belirlenemediği yıllarda biliminsanları, bu sürecin ilk kez nerede, ne zaman ve hangi keramik geleneğinden ortaya çıktığına ilişkin önerilerde bulunmuşlardır.

Halaf Kültürü'nün kökenine dair ilk öneriyi yapan kişi, Arpaçiyah'ı kazan ve 1934-1935 yıllarında Habur Nehri civarında yüzey araştırması yürüten Mallowan'dır. Araştırmacı söz konusu bölgede gerçekleştirdiği araştırmalar sonucunda, Halaf çanak çömleğinin Kuzey Suriye'nin "perdah bezemeli açkılı malları"ndan geliştiğini önermiştir. Mallowan ayrıca Halaf Kültürü'nü yaratan insanların tarım toplumu

olduğunu, Anadolu'daki[98] ve Kuzeybatı İran'daki dağlardan Habur'un bereketli ovalarına ve Çağçağ bozkırlarına indiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte araştırmacı, Aşağı Habur Vadisi'nde ve birkaç yerleşimin dışında Kerkük'ün güneyinde Halaf Dönemi'nin izine rastlanmadığını belirterek aynı zamanda bu kültürün güney sınırını da çizmiştir.[99]

Bu konu hakkında ilk öneride bulunanlardan biri de Perkins'tir, araştırmacı Halaf Dönemi yerleşimlerinden elde edilen çanak çömlek buluntularını değerlendirdiği çalışmasında, daha öncede değindiğimiz niteliklerinden dolayı Halaf Kültürü'nü doğu ve batı olmak üzere iki bölgeye ayırmış ve söz konusu kültürün ilk kez Kuzey Irak'ta ortaya çıktığını önermiştir.[100] Aynı düşünceyi paylaşan Takey Dabbagh'da Halaf Kültürü'nün ana yurdunun Kuzey Irak olduğunu iddia etmiştir.[101]

Mallowan gibi James Mellaart[102] ve N.F.Bogoslavskaja'da[103] Halaf Kültürü'nün kökeninin Anadolu olduğunu ileri sürmüştür. Bu önerinin başlıca nedeni, Halaf Dönemi yerleşimleri ile Orta Anadolu'nun güneyindeki Çatalhöyük, Hacılar ve Can Hasan'da bulunan buluntuların benzerlik göstermesidir. Mellaart, özellikle bunların içinde boğa, koç, leopar, kuş ve anatanrıça figürini, ayrıca obsidyen, metal ve dokuma, naturalistik hayvan motifleri, Malta Haçı gibi kültürel öğelerin MÖ 7. binyılda Neolitik Çağ'da Anadolu'nun güneyinde hali hazırda var olduğunu belirtmekte ve Halaf Külürü'nün kökenini buradan aldığını düşünmektedir.[104]

Jarmo çanak çömleğini çalışan Frederick R.Matson, "Jarmo Kaliteli Açkılı Malı"nın Halaf keramik geleneğinin erken ve taşralı bir çeşidi olduğunu öne sürmektedir.[105] Diğer yandan Peder Mortensen'de Hassuna Dönemi için hazırlamış olduğu kronolojide Matson'un görüşüne katılmaktadır.[106] Umm Dabaghiyah'da kazılar gerçekleştiren Diana Kirkbride, söz konusu yerleşimin en alt tabakasında tespit ettiği

[98] Mallowan, burada Güneydoğu Toros Dağlarını kastetmektedir.
[99] Mallowan 1936: 4; 1949: 5; Mallowan-Rose 1935: 177.
[100] Perkins 1949: 44.
[101] Dabbagh 1966: 26.
[102] Mellaart 1970: 281; 1975: 144;
[103] Bogoslavskaja 1972: 3-16.
[104] Mellaart 1970: 281.
[105] Matson 1960: 66.
[106] Mortensen 1970: 136-137.

"Kaliteli Açkılı Mal" ile Halaf çanak çömleği arasındaki benzerliğe dikkati çekerek[107] bulduğu keramiklerin Halaf Kültürü'nün erken aşamasına ait olduğunu ileri sürmüştür.[108] Dolayısıyla Kirkbride, Matson ve Mortensen gibi, Halaf Kültürü'nün ana yurdunun Kuzey Irak olduğunu düşünmektedir.

Davidson, Yakındoğu'da bilinen hiçbir boyalı çanak çömlek geleneğinin Halaf keramiğinin öncülü olmadığını ve Halaf keramik geleneğinin bağımsız olarak geliştiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Davidson, Halaf Kültürü'nde çağdaşı kültürlerin izlerini görmenin olağan olduğunu, fakat geleneğin bütününü oluşturmadığını düşünmektedir. Araştırmacıya göre, Halaf Kültürü MÖ 6. binyılda henüz bilinmeyen bir Neolitik Çağ kültüründen ortaya çıkarak gelişmiştir. Davidson, Halaf Kültürü'nün anayurdu olarak Güneydoğu Toros Dağları'nın güneyindeki Dicle ve Habur nehirleri arasında kalan alanı işaret etmektedir.[109]

Arpaçiyah'da ikinci dönem kazılarını ve Kuzey Irak'ta yüzey araştırması gerçekleştiren Hijara, Halaf Kültürü'nün ana yurdunun Çağçağ Vadisi'nden Yukarı Dicle Vadisi'ne kadar olan alanın doğusu olduğunu ve bu bölgede büyük boyutlu Halaf Dönemi yerleşimlerinin olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte araştırmacı, söz konusu kültürün Doğu Musul-Güney Sincar ve Yukarı Habur Vadisi olmak üzere iki bölgede geliştiğini önermektedir. Hijara'ya göre, Halaf Kültürü Doğu Hamrin ile Musul arasında kalan alanda Fırat Nehri'nin batısından daha türdeş bir yapı göstermektedir. Hijara ayrıca Irak'daki Halaf Dönemi yerleşimleri Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu merkezlerden sayıca çok daha üstün olduğunu belirtmektedir.[110]

Akkermans, eldeki verilere göre Samarra'nın, Halaf keramiğinin ortaya çıkışından daha erken olduğuna dikkati çekerek Orta ya da Klasik Samarra'nın (Tell as-Sawwan'ın IIIA-V. tabakaları), Tell Sabi Abyad'ın 6 ila 1. tabakaları ile diğer bir deyişle Halaf'a Geçiş ve Erken Halaf evresi ile çağdaş olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı diğer yandan, Tell Sabi Abyad'da Samarra Dönemi çanak çömleğinin sadece 6 ile 4. tabakalarda açığa çıkarıldığını gerçek Halaf keramiğinin ortaya çıkmasıyla eski geleneğin kaybolduğunu ifade etmektedir. Kuzey Suriye'deki MÖ geç

[107] Kirkbride 1972: 9.
[108] Kirkbride 1972: 14-15.
[109] Davidson 1977: 249.
[110] Hijara 1997: 110-111.

6. binyıl toplumlarında Samarra etkisi ya da ortaya çıkışı ve varlığı sınırlı bir süreçtir. Nitekim bu süre, Tell Sabi Abyad'da Halaf'a Geçiş Evresi boyunca bir başka ifade ile bir yüzyıl kadar devam etmiştir. Bölgesel etkileşimin en erken örneğinin sonucu olarak bölgeye "yabancı" olan Samarra özelliklerinin yerini "yerli" Halaf geleneği alır. Sonuç olarak Akkermans, Halaf Kültürü'nün Samarra kökenli olduğunu ve Kuzey Suriye'de ortaya çıktığını önermektedir.[111]

Campbell, Kuzey Irak'ta yürüttüğü çalışmalar sırasında Hassuna III tabakası belirlenen Khirbet Garsour ile Halaf Ia evresi (Halaf'a Geçiş Evresi) saptanan NJP 72 yerleşimleri arasında keramik geleneği açısından yakın bir bağlantı olduğunu tespit eder. Araştırmacı, Khirbet Garsour'dan açığa çıkarılan çanak çömlekleri Tell Hassuna örneklerine benzetmesine karşın aynı zamanda Samarra özelliklerine sahip olmasından dolayı "Hassuna/Samarra" isimlendirmesini kullanmıştır. Khirbet Garsour ve NJP 72'den ele geçen keramikleri, Tell Sabi Abyad'da bulunanlara oldukça benzeten Campbell, Halaf Kültürü'nün kökeninin Kuzey Irak'ta olduğunu iddia etmekten kaçınır. Bunun yerine söz konusu kültürün kabaca Balih Vadisi ile Kuzey Irak arasında kalan alanda geliştiğini ileri sürer.[112]

Son yıllarda Halaf Kültürü'nün kökenine dair yeni bir yaklaşım Nieuwenhuyse tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacıya göre, söz konusu kültürün kökenini stil gelişimine dayandırmak gerekmektedir ve bu gelişim Halaf'a Geçiş Evresi'nde değil, Tell Sabi Abyad verileri uyarınca MÖ 6200'de başlayan geç Halaf Öncesi süreçte aranmalıdır. Nieuwenhuyse, Geç Halaf Öncesi'nde keramik dışında Halaf Kültürü'nün temel öğelerinin belirginleştiğini bununla beraber "Kırmızı Boyalı Mal" olarak adlandırılan keramik grubunun Halaf stilinin en erken biçimi olduğunu önermektedir. Diğer yandan Halaf'a Geçiş Evresi'nde ilk kez görülmeye başlanan, teknolojik ve stilistik bir gelişmenin sonucu olan "Standart Kaliteli Mal", "Kırmızı Boyalı Mal"ın gelişmiş bir çeşidi olup kullanımı hızlı bir şekilde artar ve diğer mal gruplarının yerini alır. Nieuwenhuyse, Halaf Kültürü'nün başladığı özel bir yerin olmadığını ve Halaf keramik geleneğinin öncülü olan "Standart Kaliteli Malın" bulunduğu alan olarak, diğer

[111] Akkermans 1993: 297; 2000: 50.
[112] Campbell 1992a: 208; 1998: 42.

bir deyişle Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak'ı bu stilin ortaya çıktığı ve geliştiği yer olarak göstermektedir.[113]

Son yıllarda Güney Anadolu'da yapılan arkeolojik araştırma ve kazılar, bahsedilen bölgenin, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye ile ilişkili zengin bir Neolik Çağ kültürüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kültürlerin köken tartışmalarına daha geniş bir perspektiften bakılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

B. Halaf Kültürünün Gelişim Evreleri ve Çanak Çömlek Geleneği

Bir kültür evresi olarak "Halaf" isimlendirmesi, Tell Halaf'ın 1911-1929 yıllarında von Oppenheim tarafından kazılarak ortaya çıkartılan zengin boya bezemeli keramik geleneğine "Halaf" adının verilmesiyle başlar. Kuzey Mezopotamya'da sonraki tarihlerde yapılan kazı ve araştırmalarda, yeni isimlendirilen bu kültüre atfedilen bulgularla karşılaşıldığında, önceleri "Tell Halaf" daha sonra da doğrudan "Halaf" ismi kullanılmıştır. Söz konusu bölgede yapılan arkeolojik araştırmalarda bir biri ardı sıra tespit edilen yeni çanak çömlek grupları ve dolayısıyla kültürler, Tell Halaf örneğindeki gibi yerleşimin adından yola çıkarak isimlendirilmiştir. 1911'de Samarra'da kazı yapan Ernst E.Herzfeld, burada saptadığı boya bezemeli nispeten kaba yapım çanak çömleklere yerleşimin adından yola çıkarak "Samarra" adını verir. Aynı şekilde Güney Irak'ta Ubaid yerleşiminde yapılan kazılarda meydana çıkarılan bulgular "Ubaid Kültürü" olarak isimlendirilmiştir. Son olarak, 1943-1944 yıllarında Hassuna'da Fuad Safar tarafından yürütülen kazılarda tanımlanan yeni kültür "Hassuna" olarak adlandırılmıştır. Farklı geleneklere sahip kültürlerin isimlendirilmesiyle diğer yandan prehistorik Mezopotamya'nın zamansal sınırları oluşturulmuştur. Bu yıllarda devam eden kazılarla birlikte sözü edilen kültürlerin aralarındaki öncül ve ardıl ilişkisi de belirlenmiştir. Nitekim Mallowan, Nineve'de yapmış olduğu kazıda Halaf malzemesini Hassuna tabakasının hemen üzerinde saptayarak söz konusu iki kültür arasındaki ilk kronolojik bağlantıyı ortaya koymuştur.[114] Halaf ve Ubaid kültürleri arasındaki

[113] Nieuwenhuyse 2007: 213-215.
[114] Mallowan 1933: 159-162.

zamansal ilişki ise 1930'lu yıllarda Tepe Gawra'da yapılan kazılarda tespit edilmiştir.[115] Söz konusu kazılardan sonra Kuzey Mezopotamya için kültür evrelerine dayalı göreceli bir kronoloji oluşturulmuştur.

Kuzey Mezopotamya'da birçok yerde kazı ve araştırma yapan Mallowan, Arpaçiyah kazılarına dayanarak, Halaf Dönemi'ni kendi içinde gelişim evrelerine ayıran ilk araştırmacıdır. Mallowan, tepede yaptığı kazılarda ana toprağa ulaşamamakla beraber en alttaki altı tabakada (TT10-5) Halaf Dönemi keramiği ve üstteki dört tabakada (TT4-1) ise Ubaid Dönemi çanak çömleği ele geçirmiştir, böylece söz konusu yerleşimde on tabaka belirlemiştir.[116] Arpaçiyah'da höyüğün dışında yürütülen kazılarda ise TT10'dan erken olduğu düşünülen iki tabaka daha ortaya çıkarılmıştır. Ancak Mallowan, bu alanda en az beş tabakanın daha olması gerektiğini düşünmektedir.[117] Arpaçiyah'da ayrıca Halaf Dönemi tabakalarında bulunan birkaç parça Samarra Dönemi keramiği ele geçmiştir. Araştırmacı, sözü edilen Samarra keramiklerinin ithal olduğunu ve alt tabakalarda bulunmadığına dikkati çekmektedir.[118]

Mallowan, Arpaçiyah tabakalanması ve mimarisi ile ilişkili çok sayıdaki çanak çömlek parçasını stil ve teknik gelişim açısından incelediğinde Halaf Dönemi'nin üç aşamada geliştiğini ortaya koymuştur, Perkins ise Mallowan çalışması ışığında Halaf çanak çömlek geleneğini Erken, Orta ve Geç olmak üzere isimlendirmiştir:[119]

Arpaçiyah Tabakaları	***Halaf Dönemi Evreleri***
Arpaçiyah TT10 öncesi	Erken Halaf
Arpaçiyah TT10-8	Orta Halaf
Arpaçiyah TT7-5	Geç Halaf

Tablo 1: Mallowan'ın Arpaçiyah tabakalanması ve Perkins'in Halaf Dönemi evreleri karşılıkları

1976 yılında Arpaçiyah'ı yeniden kazan Hijara, 7.5 m kalınlığındaki kültür dolgusuna sahip üç açmada, dört ana evre, bunun altında 11 tabaka ve 42 yapı katı

[115] Tobler 1950: 133.
[116] Mallowan-Rose 1935: 11, 13, 21.
[117] Mallowan-Rose 1935: 20.
[118] Mallowan-Rose 1935: 22.
[119] Mallowan-Rose 1935: 23-25; Perkins 1949: 16-21, 42.

saptamıştır. Söz konusu dört tabakadan ilk ikisi, Mallowan'ın Arpaçiyah tabakalanmasında yer almamakla birlikte Hijara tarafından belirlenmiştir. Hijara'nın Arpaçiyah tabakalanması:[120]

1. Çamur duvarlı dikdörtgen yapılar (XI.-IX. tabakalar).
2. Dörtgen ve yuvarlak yapıların birlikte kullanıldığı mimari açıdan dönüşümün yaşandığı geçiş evresi (VIII.-VI. tabakalar).
3. Tolos tipi yapıların kullanılmaya devam edildiği 3. tabaka, a ve b olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 3a Evresi'nde, toloslar yine basit yuvarlak planlı olmakla birlikte taş temellidir. Bu evre, IV. ve V. tabakalarda tespit edilmiş olup Mallowan'ın TT8-9 olarak adlandırdığı tabakaya karşılık gelmektedir. 3b Evresi'ndeki mimari değişim, toloslara dikdörtgen bir giriş ya da dromos yapılmasıdır. Bu gelişim, Hijara'nın III.-II., Mallowan'ın ise TT7 ve TT8 tabakalarında belirlenmiştir.
4. Arpaçiyah'da yeniden dörtgen yapıların tespit edildiği 1. tabaka, Mallowan'ın TT6'sı ile diğer bir deyişle ünlü "Yanık Yapı" ile bilinmektedir.

Bunun dışında Hijara, Arpaçiyah'da yaptığı kazılar sırasında ele geçen keramiklerdeki form ve bezeme değişikliğini temel alarak Halaf Dönemi için yeni bir evrelere ayırma denemesi yapmıştır. Buna göre, Arpaçiyah'ın Halaf silsilesi dört (I-IV) ana evreye ayrılmaktadır, IV. Evre ayrıca a ve b olmak üzere iki alt aşamadan oluşmaktadır. Ana toprağın hemen üstünden itibaren belirlenen 42 ila 34. yapı katları I. Evre; 33-24. yapı katları II. Evre; 23-16. yapı katları III. Evre; 15-9. yapı katları IVa Evresi ve 8-1. yapı katları IVb Evresi'ni meydana getirmektedir.[121]

Hijara'nın bu önerisi kısa zamanda diğer bilim insanlarınca kabul görmüş ve kendi kazı ya da araştırma alanlarına uygulamışlardır.[122] Bununla beraber, bazı arkeologlar bu yeni öneriyi çeşitli nedenlerden dolayı eleştirmişlerdir.[123] Bu bilim

[120] Hijara 1997: 109.
[121] Hijara-Watson-Hubbard 1980: 141-142; Hijara 1997: 24-25.
[122] Mellaart 1981: 143, 146; Watson 1983: 232-233; Oates 1987: 281.
[123] Gustavson-Gaube 1981: 78-79; Watson-LeBlanc 1990: 52-55; Akkermans 1990: 131; Campbell 1992a: 64-66.

insanlarına göre, öncelikle Hijara'nın höyüğün üstünde araştırmalarını gerçekleştirdiği kuzey-güney doğrultulu 9x3 m ve 8x2 m boyutlarındaki iki açma ve doğu-batı yönlü 40.5x2.5 m ebatlarındaki üçüncü açma ve bunun yanı sıra ele geçen 4400 adet keramik Arpaçiyah'ı değerlendirerek yeni bir evrelere ayırma denemesi yapmak için yetersizdir. Ayrıca Hijara'nın keramikteki değişime dayanarak oluşturduğu gelişim evreleri, Mallowan'ın Halaf Dönemi evreleri ile uyum göstermektedir; Mallowan'ın tepede belirlediği TT10-6 tabakalarının hepsi Hijara'nın sadece IV. Evresi ile eşleşmektedir. Bu durumda Hijara'nın IV. Evresi, Davidson'ın Erken, Orta ve Geç Halaf evreleriyle, I-III. evreleri ise Erken Halaf Evresi'nin öncülü ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Arpaçiyah ilk kez Erken Halaf Evresi'nde iskan edilmiştir.

Günümüzde hala kullanılan Mallowan'ın Halaf Dönemi'nin gelişim evrelerine zamanla bazı yeni evreler eklenmiştir. Davidson, doktora çalışmasında Chagar Bazar[124] ve Tell Agab malzemesini temel alarak, Habur Nehri civarındaki Halaf Dönemi'nin gelişimini irdelemiştir. Bu araştırma sonucunda, Chagar Bazar 15.-13. tabakalarının Arpaçiyah TT10 öncesi yerleşimi ile, 12. tabakanın TT10-8'in geç evresi ile ve 11-6. tabakalarının ise TT7-6 ile çağdaş olduğu önerilmiş ve Mallowan'ın Halaf Dönemi için öne sürdüğü gelişim evreleri kabul edilmiştir. Davidson bu kronoloji tablosuna ayrıca, Tell Agab'tan elde edilen veriler ışığında "Halaf-Ubaid Geçiş Evresini" de eklemiştir.[125] Mallowan, 1938'de Balih Vadisi'nde yer alan Tell Mefeş'te yürüttüğü kazılarda, Halaf ve Ubaid çanak çömleklerinin bir arada bulunduğunu ve özellikle Ubaid kapları üzerinde görülen bezeme motiflerinin Halaf örneklerine çok benzediğine dikkati çekerek bu tabakaların bir geçiş evresi olabileceğini belirtmektedir.[126] Ancak Mallowan, söz konusu iki kültürün ilişkisine dair elde etmiş olduğu verileri yeni bir evre oluşturmak için kullanmamıştır. Davidson aynı zamanda, Halaf Kültürü'nün yayılım alanındaki tüm yerleşimleri ele alarak bunların evrelerine dair öneride de bulunmuştur.

Halaf-Ubaid dönemleri arasındaki geçiş birden bire değil aksine aşamalı olarak gerçekleşmiş ve dönem sonunda Halaf kültür öğeleri ortadan kalkarken Ubaid Kültürü

[124] 1935-1937 yılları arasında Mallowan tarafından kazılan Chagar Bazar'da 15 tabaka belirlenmiştir. Mallowan, Chagar Bazar'ın 6-15. tabakalarını Halaf Dönemi'ne tarihlerken özellikle 6-12. tabakalarını Arpaçiyah TT6-10 ile paralellik gösterdiğini belirtmiş, ancak diğer tabakalarla ilgili bir yorumda bulunmamıştır. Mallowan 1936: 10-11.
[125] Davidson 1977: 149; Davidson-Watkins 1981: 4-5.
[126] Mallowan-Rose 1935: 25; Mallowan 1946: 128-129.

tamamen egemen olmuştur.[127] Bunun sonucunda Halaf Dönemi'nin, Davidson ve Trevor Watkins gibi bilim insanlarınca, Erken, Orta, Geç ve Halaf-Ubaid Geçişi olmak üzere dört evreden meydana geldiği öngörülmüştür.[128]

Halaf Dönemi	***Arpaçiyah Tabakaları***	***Chagar Bazar Tabakaları***	***Tell Agab Tabakaları***
Erken Halaf	TT10 öncesi	15-13	Erken Evre
Orta Halaf	TT10-8	12	Orta Evre
Geç Halaf	TT7-6	11-6	Geç Evre
Halaf-Ubaid Geçiş	----------	----------	Halaf-Ubaid Geçiş

Tablo 2: Davidson'un önerdiği Arpaçiyah, Chagar Bazar ve Tell Agab Halaf Dönemi tabakalarının karşılaştırmalı kronolojisi.

Son yıllarda özellikle Kuzey Suriye'de yürütülen kazıların sonucunda Walter Cruells ve Nieuwenhuyse tarafından "Halaf Öncesi" (Pre-Halaf) ve "Proto Halaf ya da Halaf'a Geçiş Evresi" olmak üzere Halaf Dönemi ile ilişkili iki yeni gelişim evresi ortaya atılmıştır.[129] Buna göre Halaf Öncesi, çanak çömleğin yaygın bir biçimde kullanılmaya başlamasından Halaf Dönemi'ne kadar geçen süreci tanımlamaktadır. Proto Halaf ya da Halaf'a Geçiş Evresi olarak adlandırılan zaman dilimi ise, Halaf öncesi ile Erken Halaf Evresi arasında kalan süreyi ifade etmektedir. Diğer yandan Tekin, Hakemi Use'de gerçekleştirdiği kazılarda Proto Halaf ya da bir başka ifadeyle Halaf'a Geçiş Evresi'ni tespit etmiş ve bu süreci Hassuna/Samarra Dönemi olarak tanımlamıştır.[130] Bu evre, Halaf Öncesi kültürler ile Halaf Kültürü arasındaki bağlantının kurulmasından ve aynı zamanda Halaf Kültürü'nün çok tartışmalı olan köken problemine de çözüm getirmesinden dolayı ayrıca önem taşımaktadır.

Diğer yandan Campbell, Kuzey Irak'ta yapmış olduğu kazı ve araştırmaların ışığında Halaf Dönemi için geleneksel üçlü bölümlemeyi onaylayan, fakat aynı

[127] Davidson-Watkins 1981: 12.
[128] Davidson-Watkins 1981: 4-5.
[129] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 48.
[130] Tekin 2008b: 753.

zamanda yeni bir yaklaşım sunan kronoloji önermektedir.[131] Campbell'ın önerisinde Halaf Dönemi, I ve II olmak üzere iki ana evreye, bunlarda kendi içinde a ve b şeklinde alt evrelere ayrılmaktadır. Bu yeni yaklaşımda Halaf Ia, Halaf'a Geçiş Evresini ifade etmek için kullanılırken özellikle Kuzey Irak'ta bu evre çanak çömlek geleneği, Hassuna III'ün devamı olarak yorumlanmaktır. Nitekim Campbell'ın kazısını yürüttüğü Khirbet Garsour'da Hassuna III, NJP 72'de ise Halaf I'a evresi belirlenmiştir, bu iki evre arasında çok yakın bir bağlantının olduğu belirtilmektir. Geleneksel kronolojideki Erken Halaf Evresi, bu öneride Halaf Ib olarak adlandırılmaktadır. Bu evrenin en belirleyici özelliği, Tell Agab'ta %70 ve Arpaçiyah'da %60 oranında rastlanan, dik kenarlı çanakların baskın kap formu olmasıdır.[132]

Campbell, Kuzey Irak'taki çalışmalarının neticesinde Halaf II'yi a ve b olmak üzere iki alt evreye ayırmaktadır, diğer yandan geleneksel kronolojiye göre Halaf IIa Orta Halaf'a, Halaf IIb ise Geç Halaf'a karşılık gelmektedir. Halaf IIa, çanak formlarında ve bezeme motiflerinde yaşanan artış ile karakterize edilmektedir. Halaf IIb ise geleneksel kronolojide olduğu gibi iki renkli bezemenin oranındaki artış ve çok renkli bezemenin ortaya çıkmasıyla ayrılmaktadır. Campbell'ın önerisinde Halaf-Ubaid Geçiş Evresi, yeni bir rakam verilmeden aynı isimle kullanılmaya devam edilmektedir.[133]

Geleneksel Halaf Kronolojisi	***Campbell'ın Önerdiği Halaf Kronolojisi***
Halaf'a Geçiş Evresi	Halaf Ia
Erken Halaf Evresi	Halaf Ib
Orta Halaf Evresi	Halaf IIa
Geç Halaf Evresi	Halaf IIb
Halaf-Ubaid Geçiş Evresi	Halaf-Ubaid Geçiş Evresi

Tablo 3: Geleneksel Halaf Dönemi kronolojisi ve Campbell'ın Halaf Dönemi kronolojisi.

[131] Campbell 1992a: 75.
[132] Campbell 2007: 107.
[133] Campbell 1992a: 84.

Yukarıda bahsedildiği gibi artan araştırmalarla birlikte Halaf Dönemi kronolojisi ile ilgili çok sayıda öneride bulunulmuştur. Bu durum, elde edilen verilerin ilişkilendirilmesinde zorluklar oluşturmaktadır. Bu nedenle biz çalışmamızda geleneksel Erken, Orta, Geç Halaf ayrımını ve Halaf'a geçiş evrelerini kullanmayı uygun gördük.

Halaf Dönemi, yukarıda bahsedilen kronolojiye göre beş alt evreden oluşmaktadır:

Halaf Dönemi'nin Evreleri

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi
Geç Halaf
Orta Halaf
Erken Halaf
Halaf'a Geçiş Evresi

Tablo 4: Halaf Dönemi'nin gelişim evreleri

Eski Kuzey Mezopotamya kronolojisine bir diğer yaklaşım, Amik Ovası, Balih Vadisi ve Rouj Havzası gibi alanlarda yerel çapta kronoloji oluşturulmasıdır. Bu tip kronolojiyi ilk kez Amik Ovası'nda uygulayan Braidwood'un ardından, özellikle Kuzey Suriye'de kazılarla desteklenmiş yüzey araştırmalarından sonra yerel kronoloji oluşturma eğilimi doğmuştur. Söz konusu kronolojilerde Halaf Dönemi, Amik Ovası'nda C-D[134] harfleri ile Balih Vadisi'nde III. Evre[135] ile Rouj Havzası'nda ise 2d ve 3. evreleri[136] ile ifade edilmiştir (Tablo 4).

[134] Braidwood- Braidwood 1960: 137, 157.
[135] Akkermans 1993: 111-112.
[136] Tsuneki 2003: 3-4.

Dönemler	Amik Ovası	Batı Suriye	Kuzey Suriye
Ubaid Dönemi	Amik E	Rouj 4	Balih IV
Halaf-Ubaid Geçiş Evresi	Amik D	Rouj 3	Balih IIID
Orta Halaf Evresi	Amik C		Balih IIIC
Erken Halaf Evresi	*First Mixed Range*	Rouj 2d	Balih IIIB
Halaf'a Geçiş Evresi		Rouj 2c	Balih IIIA Balih IIC

Tablo 5: Halaf Dönemi kronolojisinin ve yerel kronolojilerin karşılaştırılması (Cruells-Nieuwenhuyse 2004: Table 2'den uyarlanmıştır).

Diğer yandan son yıllarda Mallowan'ın[137] Halaf Dönemi'nin evrelerini oluştururken kullandığı verilerin ve Arpaçiyah bulgularının tüm Kuzey Irak'a uygulanıp uygulanamayacağı tartışılmaktadır.[138] Bu noktada, Balih, Rouj, Fırat Nehri ve Habur Nehri gibi havzalarda gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmaları ışığında oluşturulan bölgesel kronoloji ve terminoloji önem kazanmaktadır. Bu mikro bölgelerde oluşturulacak yerel kronolojilerin hepsini birlikte değerlendirerek gerek Halaf Dönemi gerekse diğer süreçler için genel bir kronoloji oluşturmak çok daha doğru ve tutarlı olacaktır.

Yukarıda değindiğimiz üzere Halaf Kültürü gelişimini, bizim de kabul ettiğimiz ve Tablo 4'de verdiğimiz gibi, beş evrede gerçekleştirmiştir. Buna bağlı kalarak bu alt bölümde, çanak çömlek geleneğindeki değişim temel alınarak oluşturulmuş Halaf Kültürü'nün evreleri için tipik üç yerleşim ele alınarak her evrede görülen karakteristik keramik özellikleri detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

Halaf Dönemi ile ilgili bir diğer tartışma konusu, söz konusu sürecin tarihlendirilmesidir. Kazılardan alınan C 14 sonuçları ya yetersiz ya da yayınlanmadığı için bu konudaki bilgimiz oldukça sınırlıdır. Diğer yandan Halaf Dönemini çalışan

[137] Campbell 1992a: 63-64.
[138] Akkermans 1993: 123.

araştırmacılar, tarih vermekte son derece temkinli davranmaktadır. Bu konuda sınırlı sayıda öneri vardır, bunlardan ilki, bir Orta Halaf Evresi yerleşimi olan Tell Amarna'nın C14 verileri ve diğer söz konusu dönem yerleşimlerinden alınan tarihlerle oluşturulmuştur. Buna göre Halaf Dönemi'nin tarihlendirilmesi aşağıdaki gibidir:[139]

- Halaf'a Geçiş Evresi: MÖ yak. 6050-5950
- Erken Halaf Evresi: MÖ yak. 5950-5850
- Orta Halaf Evresi: MÖ yak. 5850-5600
- Geç Halaf Evresi: MÖ yak. 5600-5400

Bu konudaki bir diğer öneri, Cruells ve Nieuwenhuyse tarafından Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'taki yerleşimlerden elde edilen C14 sonuçlarına göre yapılmıştır (Tablo 6).[140]

Kültürel Evreler	**Halaf Öncesi**	**Halaf'a Geçiş**	**Erken Halaf**	**Geleneksel Erken Halaf**	**Orta Halaf**	**Geç Halaf**	**Halaf Sonrası**
Uyarl. Tar. MÖ	*6300*	*6100*	*5950*	*5850*	*5700*	*5500*	*5300*
Batı Suriye Tell el-Kerkh	Rouj 2c		Rouj 2d		Rouj 3		
Fırat Havzası Tell Tell Halula	HL-III	HL-IV	HL-V		HL-VI	HL-VII	HL-VIII
Balih Vadisi Tell Sabi Abyad	Balih IIC 11-8. tabakalar	Balih IIIA 7-4 tabakalar	Balih IIIB 3-1. tabakalar	Balih Kuzeydoğu tepe	IIIC -	Balih IIID -	Balih IV -
Yukarı Habur Chagar Bazar Tell Agab Tell Boueid II	- - -	CB-I - -	CB- - -	II Erken Halaf -	CB-III Orta Halaf -	CB-IV Geç Halaf -	CB-V HUG -
Kuzey Irak Cezirесi NJP 72 Khirbet Garsour Arpaçiyah	Hassuna I-II	Hassuna III	Halaf Ia	Halaf Ib Erken Halaf	Halaf IIa Orta Halaf	Halaf IIb Geç Halaf	HUG

Tablo 6: Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'deki yerleşimlerden alınan C14 sonuçlarına göre Halaf Dönemi kronolojisi (Cruells-Nieuwenhuyse 2004: Table 2'den uyarlanmıştır).

Bu iki öneriye göre Kuzey Mezopotamya'da Halaf Dönemi, MÖ yak. 6100 ila 6000 yılları arasında görülen Halaf'a Geçiş Evresi ile başlamaktadır. Erken Halaf Evresi MÖ 5950 ile 5850, Orta Halaf Evresi MÖ yak. 5850-5600/5500, Geç Halaf Evresi, MÖ yak. 5600-5400 ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi (HUG) MÖ 5300'e tarihlenmektedir.

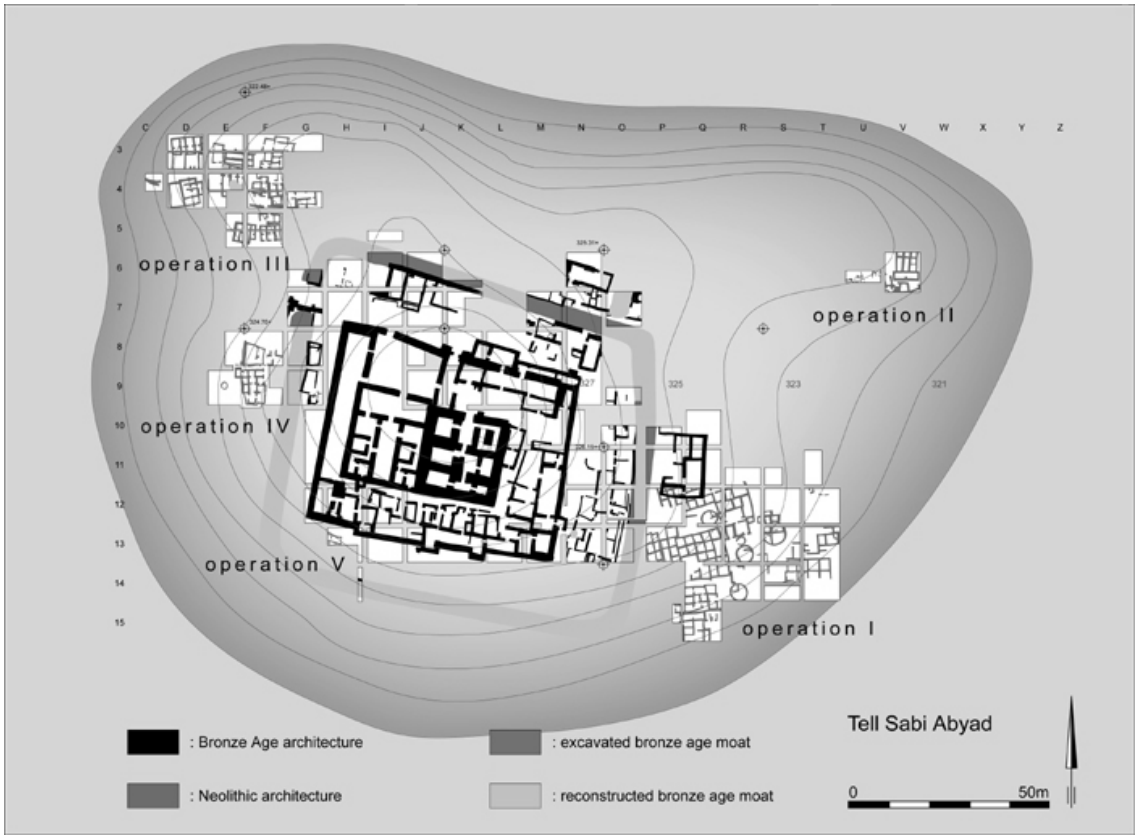
[139] Cruells-Molist-Tunca 2004: 267.
[140] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: Table 2; Nieuwenhuyse 2007: Table 1.2.1-1.2.2.

1. Halaf'a Geçiş Evresi

Halaf'a Geçiş Evresi olarak adlandırılan zaman dilimi, MÖ 6100-5950 yıllarına tarihlendirilmektedir ve sadece birkaç kuşağın yaşadığı bir dönem olarak öngörülmektedir.[141] Halaf Dönemi'ne zemin oluşturduğu düşünülen söz konusu evre, özellikle Kuzey Suriye'de gerçekleştirilen Tell Sabi Abyad, Tell Halula, Chagar Bazar, Tell Boueid II, Tell Baghouz ve Tell el-Kerkh kazılarıyla ve aynı bölgede sürdürülen yüzey araştırmalarıyla daha iyi bilinmektedir.[142] Bununla beraber Türkiye'de yürütülen Domuztepe, Hakemi Use ve Mezraa Teleilat'da da Samarra'dan Halaf Dönemi'ne olan aşamalı geçiş tespit edilmiştir. Bu geçiş evresi ayrıca Kuzey Irak'ta, NJP 72 ve Khirbet Garsour yerleşimlerinde de saptanmıştır (Harita 1). Bu çalışmada Halaf'a Geçiş Evresi Tell Sabi Abyad, Tell Halula ve Chagar Bazar'dan elde edilen verilerle tanıtılacaktır.

Halaf Öncesi ve Halaf'a Geçiş Evresi tabakalanmasının geniş alanda araştırıldığı yerleşimlerin başında gelen **Tell Sabi Abyad I**,[143] Kuzey Suriye'de, Fırat Nehri'nin Balih kolu üzerinde yer alan ve aynı adla anılan dört höyükten (Sabi Abyad I-IV) 4 ha'lık boyutuyla en büyük olanıdır (Harita 1). 1986 yılından beri Akkermans tarafından kazılan Tell Sabi Abyad'da, çanak çömlekli Neolitik Dönem'in başlangıcından Erken Halaf Evresi'nin sonuna dek kesintisiz bir iskan görülmekle birlikte höyük daha sonra Orta Asur Dönemi'nde yeniden yerleşilmiştir (Şekil 3).[144]

[141] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 48.
[142] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 48-49.
[143] Bundan sonra Tell Sabi Abyad olarak kullanılacaktır.
[144] Akkermans 1988: 399-401; Akkermans 1993: 45-68; Nieuwenhuyse 2007: 32.

Şekil 3. Tell Sabi Abyad'ın topografik planı ve kazılan alanlar (http://www.sabi-abyad.nl. 04.2010).

Tell Sabi Abyad'da yürütülen kazılar tepenin farklı noktalarında yapılmakta olup bunlar Operation I, II, III, IV ve V olarak isimlendirilmiştir (Şekil 3). Yerleşimin güneydoğusunda yer alan "Operation I", Halaf Öncesi, Halaf'a Geçiş ve Erken Halaf evrelerinin tam bir silsilesini vermektedir. Nitekim bu alanda, 11 mimari tabaka belirlenmiştir; buna dayanılarak ilk çalışmalar doğrultusunda Tell Sabi Abyad'ın 10-7. tabakaları Halaf Öncesi, 6-4. tabakaları Halaf'a Geçiş ve 3-1. tabakaları ise Erken Halaf olarak tarihlendirilmiştir.[145] Söz konusu tabakaların daha geniş alanda açılmasının sonucunda yeni bir stratigrafi kabul edilmiştir, buna göre 11-8. tabakalar Halaf Öncesi'ne, 7-4. tabakalar Halaf'a Geçiş Evresi'ne ve 3-1. tabakalar ise Erken Halaf Evresi'ne atfedilmiştir.[146] C14 sonuçlarına göre Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş

[145] Verhoeven-Kranendonk 1996: 26.
[146] Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: 125-127; Nieuwenhuyse 2007: 36-37.

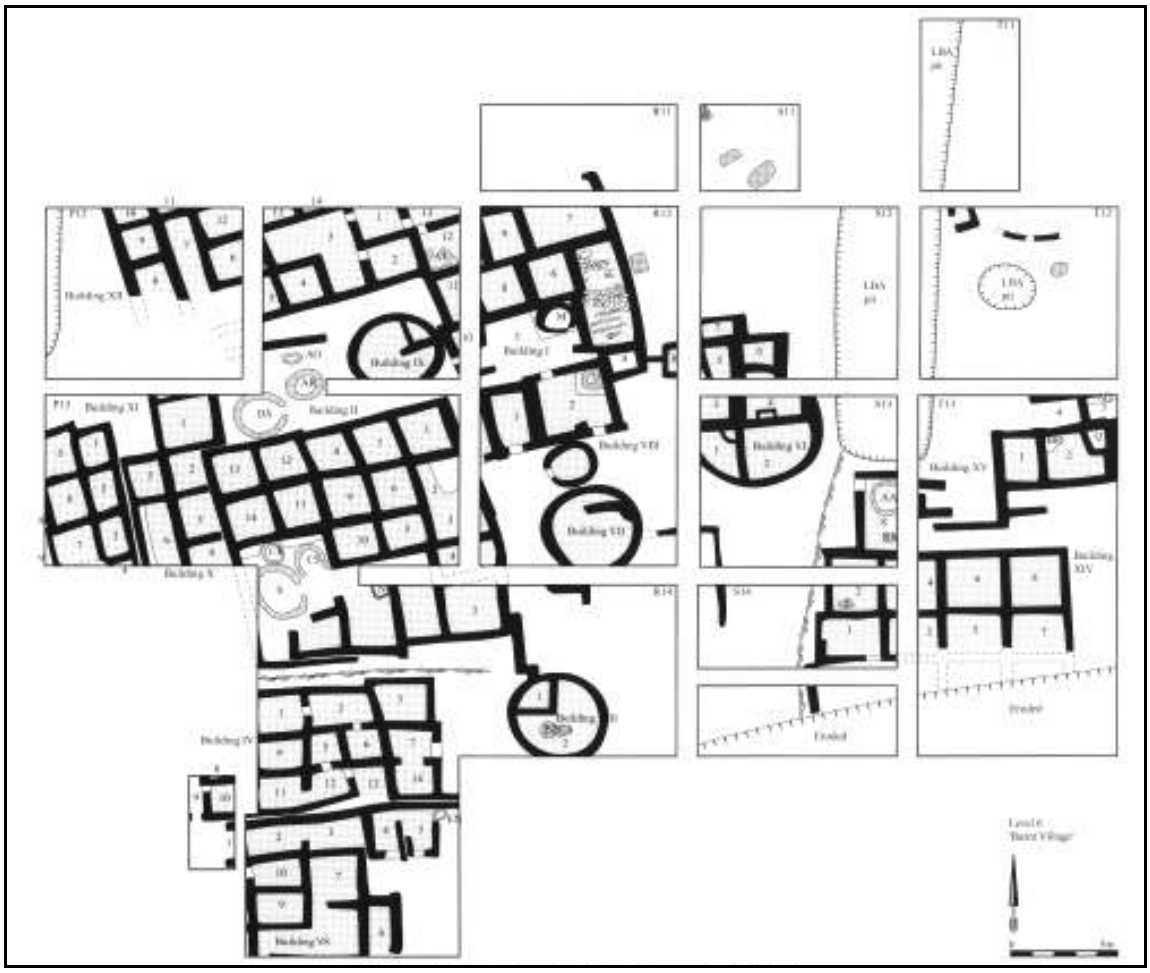
Evresi ya da Balih IIIA, MÖ yaklaşık 6100-5900 yıllarına[147] tarihlenmektedir (Tablo 7).[148]

Tarih MÖ	**Dönem/Evre**	**Balih Vadisi Kronolojisi**	**Tell Sabi Abyad'da Kazılan Alanlar**				
			I	**II**	**III**	**IV**	**V**
5700		IIIC					
5800	Erken Halaf Evresi	IIIB	1. tabaka 2. tabaka 3. tabaka	1. tabaka			
5900			4. tabaka 5. tabaka 6. tabaka 7. tabaka	2. tabaka 3. tabaka 4. tabaka?			
6000	Halaf'a Geçiş Evresi	IIIA					III. Evre
6100	Halaf Öncesi	IIC	8. tabaka 9. tabaka 10. tabaka				II. Evre
6200	Erken Çanak Çömlekli Neolitik	IIB?	11. tabaka		1. tabaka 2. tabaka 3. tabaka 4. tabaka	1. tabaka 2. tabaka	I. Evre
6300							
6400							
6500							
6600		IIA					
6700							
6800							
6900							
7000	Geç ÇÇNB	I					

Tablo 7: Tell Sabi Abyad'ın tabakalanması ve kronolojisi (Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: Table 1'den uyarlanmıştır).

[147] Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: 127.
[148] Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: 128.

Tell Sabi Abyad'ın 7 ila 4. tabakalarda tanımlanmış Halaf'a Geçiş Evresi, en iyi, 1.382 m²si ortaya çıkarılmış ve tamamen yanmış olan, 6. tabakadan bilinmektedir. Bu tabakada, 1.40 m'ye kadar korunmuş, *piséden* yapılmış dörtgen binaların çevresinde tolos tipi dairesel yapılar, fırın ve ocakların yer aldığı ve geçirdiği şiddetli yangından dolayı "Yanık Köy"[149] olarak isimlendirilen bir yerleşim açığa çıkarılmıştır (Şekil 4). Söz konusu tabakada, çok sayıda çanak çömlek, taş kap, sürtme taş alet, çakmaktaşı ve obsidyen alet, pişmemiş kilden insan ve hayvan figürini, yassı balta, kişisel süs eşyası, hesap taşı ve yüzlerce kil damga mühür baskısı *in situ* olarak ele geçmiştir.[150]

Şekil 4: Tell Sabi Abyad'ın 6. tabakası, Yanık Köy'ün planı (Cruells-Nieuwenhuyse 2004: Fig. 2).

[149] Yabancı literatürde *Burnt Village* olarak geçmektedir.
[150] Akkermans-Verhoven 1995: 8; Akkermans-Duistermaat 1996: 18; Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: 127; Nieuwenhuyse 2007: 41, 44.

Yanık Köy'de, Hassuna ve Samarra kültürleri ile ilişkili Standart Kaliteli Mal,[151] Turuncu Renkli Kaliteli Mal,[152] Boyalı Kaliteli Mal'ın[153] yanı sıra dört yeni keramik grubu tespit edilmiştir. Bu mal gruplarından Turuncu Renkli Kaliteli Mal ve Boyalı Kaliteli Mal, sadece Halaf'a Geçiş Evresi'nde saptanırken, Standart Kaliteli Mal Tell Sabi Abyad 3. tabakaya kadar gittikçe artarak kullanım görmüştür. Söz konusu dört yeni mal grubunun yanı sıra Halaf Öncesi tabakalarından bilinen Standart Mal,[154] Gri-Siyah Mal,[155] Mineral Katkılı Kaba Mal[156] ve Koyu Yüzlü Açkılı Mal[157] da devam etmektedir. Bu mal gruplarının oranı, Halaf'a Geçiş Evresi'nde ortaya çıkan diğer mallara göre daha fazladır.[158]

Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş Evresi'nde bulunan Halaf kapları, teknolojik bir farklılık göstermediği için Standart Kaliteli Mal grubu içerisinde değerlendirilmiştir.[159] Bu mal grubunun hamur rengi, devetüyü, krem ve açık kahverengi olup çok az parçada ince kıyılmış saman ve kireç katkı görülmektedir. İyi derecede fırınlanan kapların cidarında öz saptanmamıştır. Kapların yüzeyinde düşük oranda olmakla birlikte astar ve açkı işlemine rastlanmıştır. Bezemede kullanılan boya, kahverengi ve grinin koyu tonlarından seçilmiş, açık renk zemin üzerine uygulanan boya sayesinde kaplara dikkat çekici bir nitelik kazandırılmıştır.[160] Çanak çömleklerin bezendiği boya mat olup pişmeden dolayı siyahtan kızılkahveye kadar değişen renkler

[151] Nieuwenhuyse'nin "Standard Fine Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Standart Kaliteli Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[152] Nieuwenhuyse'nin "Orange Fine Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Turuncu Renkli Kaliteli Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[153] Nieuwenhuyse'nin "Fine Painted Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Boyalı Kaliteli Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[154] Nieuwenhuyse'nin "Standard Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Standart Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[155] Nieuwenhuyse'nin "Grey-Black Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Gri-Siyah Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[156] Nieuwenhuyse'nin "Mineral Coarse Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Turuncu Renkli Kaliteli Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[157] Nieuwenhuyse'nin "Dark-Faced Burnished Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Koyu Yüzlü Açkılı Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[158] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 51-52; Nieuwenhuyse 2007: 51-54.
[159] Nieuwenhuyse 2007: 90.
[160] Nieuwenhuyse 2007: 94.

alarak çok tonluluk etkisi yaratmaktadır.[161] Standart Kaliteli Mal grubunda boya bezeme, daha çok dış yüzeye yapılmıştır. İç yüzey, genellikle boş bırakılmakla beraber, ağız kenarına bazen basit bant, dalgalı hat ya da dans eden kadınlar uygulanmıştır. Kapların dış yüzeyinde en sık rastlanılan motif, yatay çapraz tarama olup ayrıca basamak motifi, zigzaglar, içi çapraz taranmış, eşkenar dörtgenler ve bantlar, karmaşık kompozisyonlar oluşturularak kullanılmıştır. Bunların dışında verev hatlar, çapraz tarama, içi dolu üçgen sıraları, balık kılçığı, çavuş işareti sıraları, dikey hatlar, zigzaglar ve birbirini kesen verev hatlar gibi geometrik motifler de görülmektedir.[162]

Standart Kaliteli Mal'ın kap formları, daha çok küçükten orta boya kadar değişen ebatlardaki çanak ve çömleklerden oluşmaktadır, bununla birlikte daha az miktarda bardak ve minyatür kap bulunmaktadır. Nitekim Standart Kaliteli Mal'ın %47'sini baskın kap biçimi olan çanaklar, %27'sini ise çömlekler meydana getirmektedir. Tell Sabi Abyad Halaf'a Geçiş Evresi'nin bir özelliği olan bu durum, Erken Halaf Evresi'nde değişiklik göstermekle beraber hemen hemen aynı miktarda ele geçer. Söz konusu evrenin diğer bir özelliği de omurgalı çanakların miktarında yaşanan artıştır. Bu durum, Erken Halaf Evresi'nde omurgalı çanakların Halaf Kaliteli Malı'nda ağırlıklı biçim olmasına kadar devam eder. Halaf'a Geçiş Evresi'nin sonuna doğru, Tell Sabi Abyad'ın 5-4. tabakalarında, ortaya çıkan bir diğer yenilik boyunlu sığ çanakların kullanılmaya başlanmasıdır. Aynı zamanda omurgası olan bu biçim, dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların diğer bir deyişle *cream bowl*un prototipi olarak kabul edilmektedir.[163]

Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş Evresi malzemesini çalışan Nieuwenhuyse, Standart Kaliteli Malı, çanak, çömlek ve bardak olmak üzere üç kap biçimi altında gruplandırmıştır (Şekil 5):[164]

[161] Nieuwenhuyse 2007: 96.
[162] Nieuwenhuyse 2007: 189.
[163] Nieuwenhuyse 2007: 136.
[164] Nieuwenhuyse 2007: 149-155.

Form I: Çanaklar

Form IA: “S” kıvrımlı çanaklar

Form IA1: Dikey kenarlı “S” kıvrımlı çanak

Form IA2: Dışa açılan kenarlı “S” kıvrımlı çanak

Form IA3: İçe dönük kenarlı “S” kıvrımlı çanak

Form IB: Dışbükey kenarlı çanaklar

Form IB1: Hafif dışa açılan dışbükey kenarlı çanak

Form IB2: Dik duruşlu dışbükey kenarlı çanak

Form IB3: İçe dönük dışbükey kenarlı çanak

Form IB4: Dışa açılan dışbükey kenarlı çanak

Form IC: Dik kenarlı çanaklar

Form IC1: Dik kenarlı düz dipli çanak

Form IC2: Dik kenarlı tam formu belirlenemeyen çanak

Form IC3: Dik kenarlı geniş çanak

Form ID: Omurgalı çanaklar

Form ID1: Omurgalı sığ çanak

Form ID2: Omurgalı içbükey kenarlı çanak

Form ID3: Dışa açılan dik kenarlı omurgalı çanak

Form ID4: Dik kenarlı omurgalı çanak

Form ID5: İçe dönük kenarlı omurgalı çanak

Form IE: Boyunlu sığ çanak

Form II: Çömlekler

Form IIA: Küçük boy çömlek

Form IIB: Orta boy çömlek

Form IIC: Büyük boy çömlek

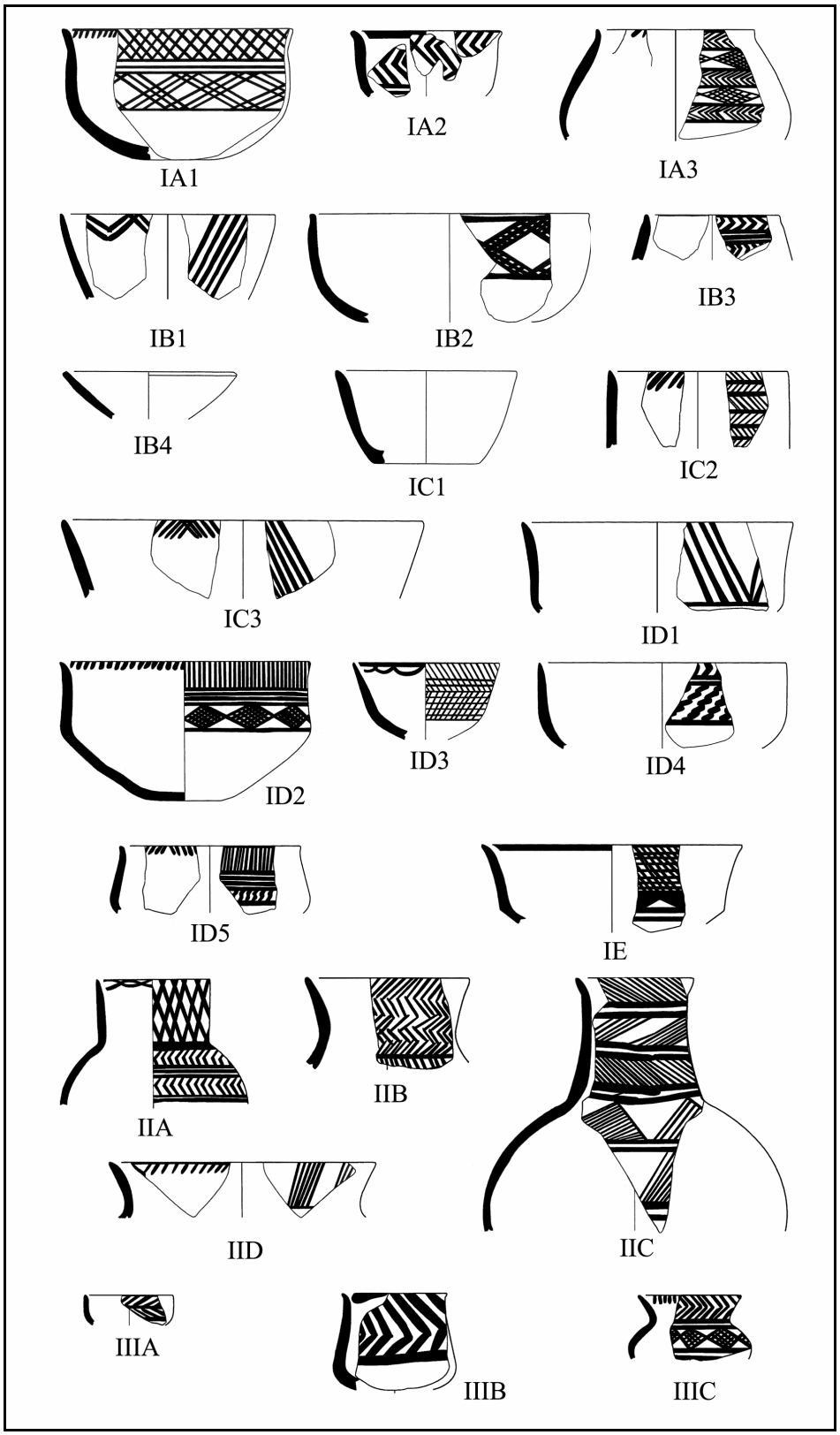
Form IID: Geniş ağızlı çömlek

Form III: Bardaklar

Form IIIA: Minyatür dışbükey kenarlı kase

Form IIIB: “S” kıvrımlı bardak

Form IIIC: Minyatür çömlekçik

Şekil 5: Tell Sabi Abyad Halaf'a Geçiş Evresi Standart Kaliteli Mal'ın kap biçimleri (Nieuwenhuyse 2007: Plate 78-85'ten uyarlanmıştır).

Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş Evresi'nde omurgasız çanak biçimleri daha yaygın kullanım görmüş, omurgalı çanakların miktarında sabit bir artış yaşanmıştır. Çanaklar arasında "S" kıvrımlılar %35 oranı ile baskın grubu oluştururken, bunu %32 ile dışbükey kenarlı çanaklar izlemektedir. Diğer yandan Geçiş Evresi boyunca bu iki tip çanağın miktarında azalma olduğu görülmektedir.[165]

Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş Evresi çanak biçimlerinden *"S" kıvrımlı çanaklar (Form IA)*, üç alt tipten oluşmaktadır; dikey kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form IA1), dışa açılan kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form IA2) ve içe dönük kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form IA3) (Şekil 5). Söz konusu evrenin en popüler çanak biçimi olan "S" kıvrımlı çanaklar, Samarra Dönemi kap repertuarının tipik formudur.[166]

Standart Kaliteli Mal'ın ikinci büyük çanak grubu olan *dışbükey kenarlı çanaklar (Form IB)*, hafif dışa açılan dışbükey kenarlı çanak (Form IB1), dik duruşlu dışbükey kenarlı çanak (Form IB2), içe dönük dışbükey kenarlı çanak (Form IB3) ve dışa açılan dışbükey kenarlı çanak (Form IB4) olmak üzere dört alt biçimden meydana gelmektedir (Şekil 5).[167]

Standart Kaliteli Mal grubu çanaklarının %15'ini oluşturan *dik kenarlı çanaklar (Form IC)* üç alt tipte sınıflandırılmıştır: dik kenarlı düz dipli çanak (Form IC1), dik kenarlı tam formu belirlenemeyen çanak (Form IC2) ve dik kenarlı geniş çanak (Form IC3) .[168]

Standart Kaliteli Mal grubu çanaklarının yaklaşık %23'ünü *omurgalı çanaklar (Form ID)* meydana getirmektedir. Bu çanak biçiminin oranı, Tell Sabi Abyad'ın 7. tabakasında %17 iken 5. tabaka %30'a kadar artış göstermiştir. Omurgalı çanaklar, omurgalı sığ çanak (Form ID1), omurgalı içbükey kenarlı çanak (Form ID2), dışa açılan dik kenarlı omurgalı çanak (Form ID3), dik kenarlı omurgalı çanak (Form ID4) ve içe dönük kenarlı omurgalı çanak (Form ID5) olmak üzere beş alt tip içermektedir (Şekil 5).[169]

[165] Nieuwenhuyse 2007: 136.
[166] Nieuwenhuyse 2007: 136.
[167] Nieuwenhuyse 2007: 136.
[168] Nieuwenhuyse 2007: 137.
[169] Nieuwenhuyse 2007: 137.

Boyunlu sığ çanak (Form IE), Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş Evresi'nde sadece birkaç parça ile bilinmektedir. Nieuwenhuyse'ye göre bu form, boyunlu çanakların ilk örneği aynı zamanda dışa açılan boyunlu basık gövdeli ya da *cream bowl*ların da proto tipidir (Şekil 5).[170]

Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş Evresi'nde Standart Kaliteli Mal *çömlekleri (Form II)*, kap formlarının yaklaşık %27'sini oluşturmaktadır. Çömlekler, ağız çapları ve boyun yükseklikleri temel alınarak küçük boy çömlek (Form IIA), orta boy çömlek (Form IIB), büyük boy çömlek (Form IIC) ve geniş ağızlı çömlek (Form IID) olmak üzere dört biçim altında değerlendirilmiştir (Şekil 5).[171]

Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş Evresi Standart Kaliteli Mal grubunun küçük bir kısmını *bardak (Form III)* biçimi meydana getirmektedir. Minyatür dışbükey kenarlı kase (Form IIIA), "S" kıvrımlı bardak (Form IIIB) ve minyatür çömlekçik (Form IIIC) olmak üzere üç alt tipe ayrılan bardakların (Şekil 5), serviste ve sıvı tüketiminde kullanıldığı düşünülmektedir.[172]

Tell Sabi Abyad'da tespit edilen Halaf'a Geçiş Evresi, mimarisi, keramiği ve küçük buluntusu ile söz konusu evrenin anahtar yerleşimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halaf'a Geçiş Evresi'ne ait tabakanın tespit edildiği bir diğer yerleşim olan **Tell Halula**, Türkiye-Suriye sınırının yaklaşık 45-50 km güneyinde, Yukarı Fırat Havzası'ndaki Tişrin Barajı'nın kıyısında yer almaktadır (Harita 1). 1991 yılından beri Miquel Molist'in bilimsel başkanlığında kazılmaktadır.[173] Çanak Çömleksiz Neolitik B'den itibaren iskan gören Tell Halula'nın boyutu 8 ha'dır, ancak yüzey toplamaları sonucunda Halaf Öncesi'nde yerleşimin 6.80 ha, Geç Halaf Evresi'nde ise 5.50 ha olduğu öngörülmektedir. Tell Halula'da yürütülen kazılar sonucunda 34 yapı katı tespit edilmiştir; 1-19 Çanak Çömleksiz Neolitik B'ye, 20-32 Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e, 33-34. yapı katları ise Halaf ve Ubaid dönemlerine tarihlenmektedir. Tell Halula'nın, kuzeybatısındaki S38'den S45'e kadar olan gridlerde, 375 m²'lik bir alanda, Halaf Öncesi Evre'nin geç aşamasından Halaf Dönemi'nin sonuna kadar sürekli yerleşim gördüğü meydana çıkarılan açık alanlar ve bunlarla ilişkili mimariyle

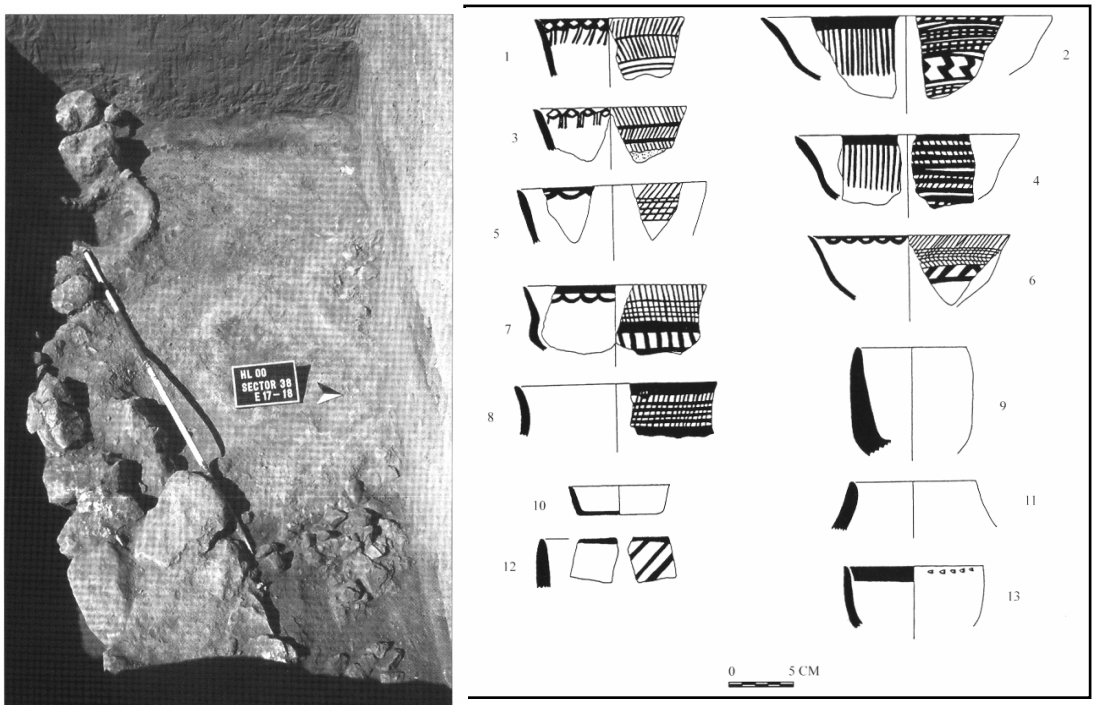
[170] Nieuwenhuyse 2007: 137.
[171] Nieuwenhuyse 2007: 138.
[172] Nieuwenhuyse 2007: 140.
[173] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 52.

anlaşılmıştır. S-38 açmasında geç Halaf Öncesi'nden (HL-III Evresi) Halaf'a Geçiş Evresi'ne (HL-IV Evresi) kadar kesintisiz bir tabakalanma tespit edilmiştir. S-38 açmasında, taş temelli dikdörtgen bir yapıya ait taş temel, S-43 ve S-44'de ise çapı 6.5 m olan bir tolos veya büyük dairesel yapı ve bununla ilişkili açık alanlara konumlandırılmış büyük çukurlar ve ocaklar, Halaf'a Geçiş Evresi'ne tarihlenen mimari unsurlar olarak dikkati çekmektedir (Şekil 6).[174]

Tell Halula'da Halaf Geçiş Evresi'nde çok çeşitli keramik grupları görülmektedir. İlk kez bu evrede ortaya çıkan Samarra tarzındaki bezemesiz ya da bezemeli Kaliteli Mal, Halaf Öncesi'nden devam eden mineral veya bitkisel katkılı Basit ve Açkılı Kaba Mal,[175] kazıma ya da baskı bezemeli Kırmızı Astarlı Mal,[176] Erken Boyalı Mallar,[177] "Husking Tray"[178] ve daha az miktarda olmak üzere Koyu Yüzlü Açkılı Mal, Açkı Bezemeli Mal[179] ve Gri-Siyah Mal, Tell Halula'nın Halaf'a Geçiş tabakasında görülen keramik gruplarıdır. Bununla beraber Turuncu Renkli Kaliteli Mal, Fırat Nehri'nin batısındaki diğer yerleşimlerde olduğu gibi burada da bulunmamaktadır. Tell Halula'nın Kaliteli Malı, çok iyi karıştırılmış kilden yapılarak çoğunlukla yükseltgemeli fırında pişirilmiş ve dış yüzeyine açık renkli bir astar uygulanmıştır. Kaplarda rastlanılan bezeme genellikle geometriktir, fakat dönemin karakteristiği tasvirsel "dans eden kadınlar" motifi çanakların özellikle ağız kenarının içine yapılmıştır (Şekil 7). Dik kenarlı çanaklar %60 oranıyla Tell Halula IV Evresi'nin en yaygın kap formudur, bunu içbükey kenarlı çanaklar (%17), omurgalı çanaklar (%5), kısa ya da uzun boyunlu çömlekler (%10), basit kapalı çanaklar (%4) ve kısa boyunlu

[174] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 52.
[175] Cruells ve Nieuwenhuyse'nin "Simple and Burnished Coarse Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Basit ve Açkılı Kaba Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[176] Cruells ve Nieuwenhuyse'nin "Red Slip Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Kırmızı Astarlı Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[177] Cruells ve Nieuwenhuyse'nin "Early Painted Wares" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Erken Boyalı Mallar" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[178] Husking Tray, ilk kez Tell Hassuna kazılarında belirlenmiş olup içi yüzeyinin kabalaştırılmasından dolayı tahılları tanelerinden ayırmaya yönelik kullanıldığı düşülmüştür (Llyod-Safar 1945:277). Bu konuda ayrıntılı için bknz. Kılıçbeyli 2004.
[179] Cruells ve Nieuwenhuyse'nin "Pattern-Burnish Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Açkı Bezemeli Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.

kapalı çanaklar (%1.5) izlemektedir. Kapların çoğu düz diplidir, bununla beraber iki adet kaide dip de ele geçmiştir.[180]

Şekil 6: Tell Halula'nın S-38 açmasında, Halaf'a Geçiş Evresi'ne tarihlenen taş temelli dikdörtgen bir yapıya ait taş temel ve ocak (Cruells-Nieuwenhuyse 2004: Fig. 4).

Şekil 7: Tell Halula Halaf'a Geçiş Evresi keramikleri, 1-8: Boyalı Kaliteli Mal 9: Basit Kaba Mal 10: Koyu Yüzlü Açkılı Mal 11: Kırmızı Astarlı Mal 12: Erken Boyalı Mal 13: Kazıma Bezemeli Kırmızı Astarlı Mal (Cruells-Nieuwenhuyse 2004: Fig. 5).

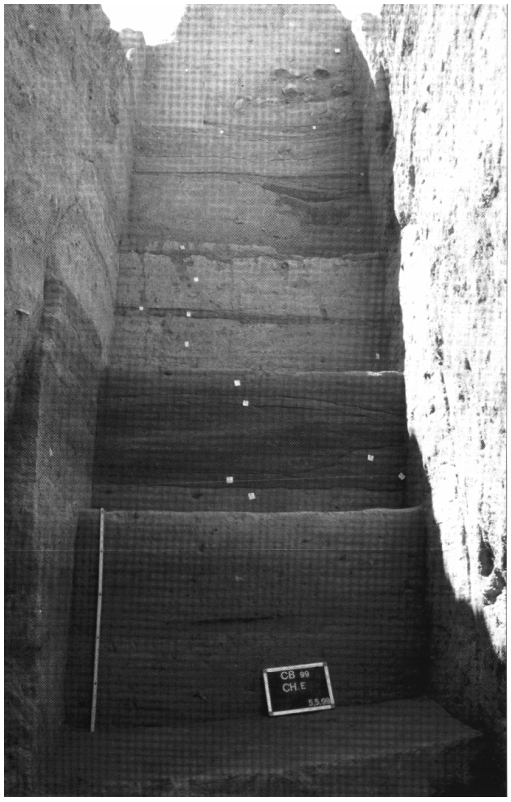
Kuzeydoğu Suriye'de, Habur Nehri üçgeninde yer alan **Chagar Bazar**, 21 m yüksekliği ve 12 ha boyutuyla dikkat çekici bir höyüktür (Harita 1). Mallowan, Chagar Bazar'da, 1935-1937 yılları arasında, 25x20 m boyutlarında ve yaklaşık 15 m derinliğindeki "Prehistorik Çukur" olarak adlandırılan açmada, Halaf Dönemi'nden MÖ 3. binyıla kadar süren uzun bir tabakalanma ortaya çıkarmıştır (Şekil 8).[181] 1999-2001 yıllarında Önhan Tunca başkanlığında Chagar Bazar'da gerçekleştirilen ikinci dönem kazılarında, daha önce Mallowan'ın çalıştığı "Prehistorik Çukur"un içinde açılan 1.5x2 m boyutundaki E Sondajı'nda ve höyüğün kuzeybatısındaki 3.5x1 m ebadındaki "Locus

[180] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 53.
[181] Mallowan 1936: 7-8.

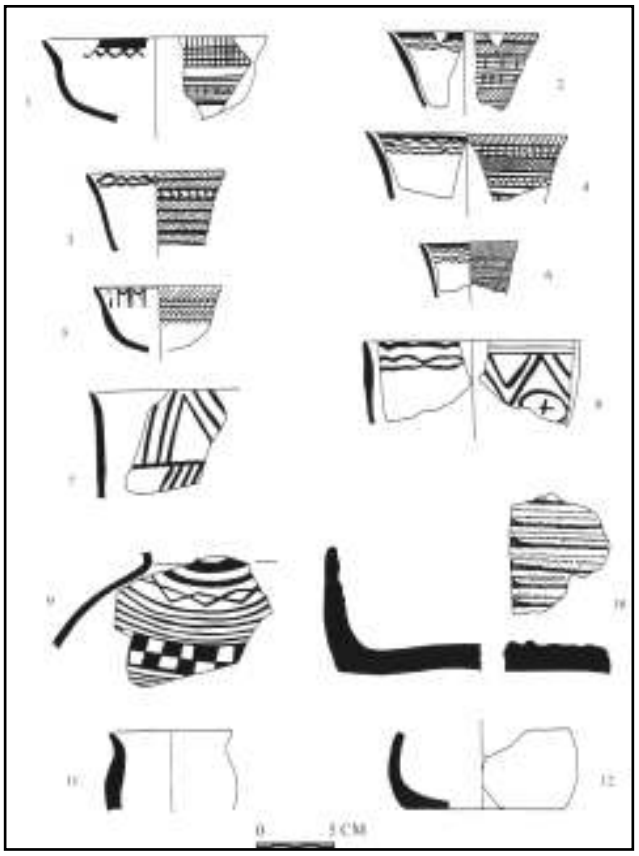
5" de Halaf'a Geçiş Evresi'ne ilişkin veriler elde edilmiştir. 9 m kadar derinleşilerek ana toprağa ulaşılan E Sondajı'nda, belirlenen 54 yapı katı, Proto Halaf'tan (CB-I) başlayarak Geç Halaf'a (CB-IV) kadar devam eden dört ana tabakada toplanmıştır. E Sondajı'nda saptanan Halaf'a Geçiş Evresi, Chagar Bazar'ın en erken yerleşim tabakası olup ana toprağa kazılmış üç çukur ve *pisé* duvar parçalarıyla bilinmektedir. Locus 5'te ise Halaf'a Geçiş Evresi'ne tarihlenen çamur tabanlar ve ocaklar tespit edildikten sonra, yüzey seviyesinin 2 m altında ana toprağına ulaşılmıştır.[182]

E Sondajı'ndan ve Locus 5'ten ortaya çıkarılan keramiklere göre Chagar Bazar, Halaf'a Geçiş Evresi'nin geç aşamasına tarihlenmektedir. Keramikler, hamur ve yüzey işlemleri temel alındığında birkaç grupta toplanmıştır; özellikle bezemesiyle Samarra ile ilişkilendirilen Boyalı Kaliteli Mal (%2.39), Tell Sabi Abyad'ın Standart Kaliteli Malı ile benzerlik gösteren Basit Kaliteli Mal[183] (%2.19), Mineral Katkılı Kaba Mal ve Bitki Katkılı Kaba Mal[184] oldukça yaygındır. Ayrıca Turuncu Renkli Kaliteli Mal (%1.5) ve oranı %1'in altında olan Koyu Yüzlü Açkılı Mal ve "Husking Tray" görülen diğer mal gruplarıdır. Chagar Bazar Halaf'a Geçiş Evresi kap formları, omurgalı küçük çanaklar, içbükey ya da dik kenarlı çanaklar, yüksek boyunlu çömlekler, kısa boyunlu kapalı çanaklar ve tabaklardan oluşmaktadır (Şekil 9).[185]

[182] Cruells 2006: 6-7.
[183] Cruells ve Nieuwenhuyse'nin "Plain Fine Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Basit Kaliteli Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[184] Cruells ve Nieuwenhuyse'nin "Mineral Coarse Ware and Vegetal Coarse Ware" olarak isimlendirdiği bu grup Türkçe'ye "Mineral Katkılı Kaba Mal ve Bitki Katkılı Kaba Mal" olarak çevrilmiştir. Söz konusu mal grubu, bu tezde bundan sonra Türkçe ismi ile kullanılacaktır.
[185] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 54.

Şekil 8: Chagar Bazar'da açılan Prehistorik Çukur ve E Sondajı (Cruells-Nieuwenhuyse 2004: Fig.6).

Şekil 9: Chagar Bazar Halaf'a Geçiş Evresi keramikleri, 1-8: Boyalı Kaliteli Mal 9: Turuncu Renkli Kaliteli Mal 10: Husking Tray 11-12: Kaba Mal (Cruells-Nieuwenhuyse 2004: Fig. 7)

Halaf'a Geçiş Evresi, Halaf Dönemi'nin en az tanınan süreçlerinden olup özellikle Kuzey Suriye'de gerçekleştirilen kazılarla daha iyi bilinmektedir. Bu kazıların en önemlisi kuşkusuz, Halaf'a Geçiş Evresi'nin geniş bir alanda ortaya çıkarıldığı Tell Sabi Abyad'dır. Burada meydana çıkarılan mimari, keramik ve küçük buluntular, Halaf Öncesi'nden Halaf Dönemi'ne geçişin aşamalarını ortaya koymaktadır.

Halaf'a Geçiş Evresi, Tell Sabi Abyad'dan alınan C14 sonuçlarına göre MÖ 6100-5950 yıllarına tarihlenmekte olup[186] sadece birkaç kuşağın yaşadığı bir dönem olarak öngörülmektedir.[187] Bu evrede yaşayanlar, Hassuna ve Samarra kültürlerinden süre gelen çanak çömleklerin yanı sıra ilk defa söz konusu süreçte ortaya çıkan bazı yeni kapları da kullanmışlardır. Nitekim Halaf'a Geçiş Evresi saptanan yerleşimlerde, Halaf Öncesi tabakalarından bilinen Standart Mal, Gri-Siyah Mal, Mineral Katkılı Kaba Mal ve Koyu Yüzlü Açkılı Mallar'ın yanı sıra kazıcıları tarafından Standart Kaliteli Mal, Turuncu Renkli Kaliteli Mal ve Boyalı Kaliteli Mal olarak isimlendirilen yeni keramik grupları da tespit edilmiştir. Bu mal gruplarından Turuncu Renkli Kaliteli Mal ve Boyalı Kaliteli Mal, sadece Halaf'a Geçiş Evresi'nde saptanırken, Standart Kaliteli Mal Erken Halaf Evresi'nde de kullanım görmüştür. Bununla birlikte Halaf Öncesi mallarının oranı, Halaf'a Geçiş Evresi'nde ortaya çıkan diğer mallara göre daha fazladır. Söz konusu evrenin tipik kap formları, omurgalı çanaklar, içbükey ya da dik kenarlı çanaklar, boyunlu omurgalı çanaklar, tabaklar ve yüksek boyunlu çömleklerden oluşmaktadır. Halaf'a Geçiş Evresi'nin kap repertuarında yaşanan en belirgin değişimlerden bazıları, omurgalı çanakların miktarının artması ve boyunlu omurgalı çanakların kullanılmaya başlanmasıdır. Bu son çanak biçimi, Erken Halaf Evresi'nde ilk kez kullanılmaya başlanan, dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların diğer bir deyişle *cream bowl*un prototipi olarak kabul edilmektedir.[188]

Halaf'a Geçiş Evresi, Halaf Kültürü'nün ortaya çıkışı ve gelişimi açısından son derece önemli bir süreçtir. Dolayısıyla bu kültürün kökenine dair çalışmalara da yön vermektedir.

[186] Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: 127.
[187] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 48.
[188] Nieuwenhuyse 2007: 136.

2. Erken Halaf Evresi

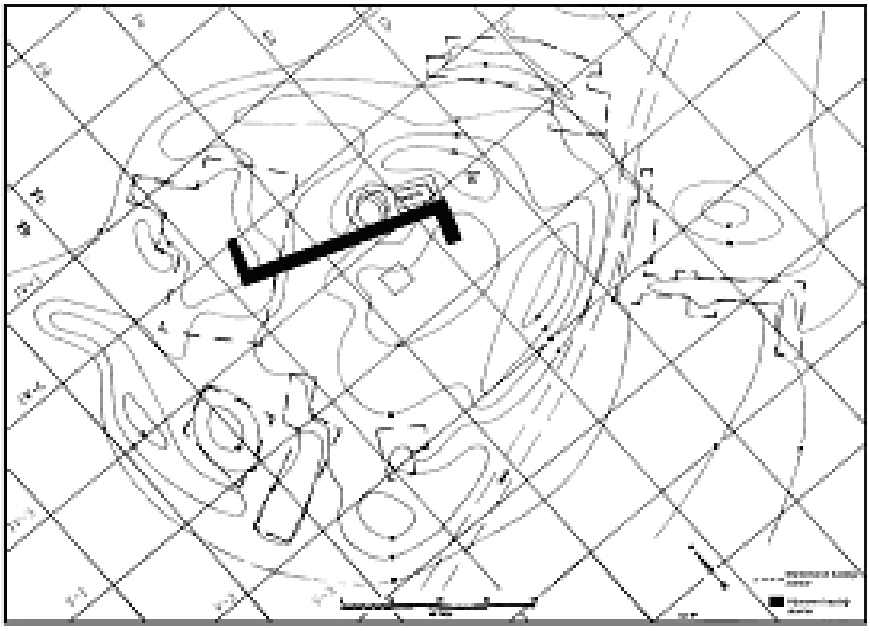
Halaf Kültürü'nün tüm kültürel öğeleriyle tamamen egemen olduğu Erken Halaf Evresi, Halaf'a Geçiş Evresi'nde olduğu gibi, Kuzey Irak, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu kapsayan geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu evrenin en iyi tespit edildiği yerleşimler arasında, Tell Sabi Abyad, Arpaçiyah, Tell Agab ve Yarım Tepe II yer almaktadır (Harita 1).

Kuzey Irak'ta Musul kentinin yanında ve Dicle Nehri'nin doğu kıyısında yer alan **Arpaçiyah** (Tepe Reşva), en geniş yeri 125 m olan ve ova seviyesinden 5.5 m, ana topraktan ise 10.5 m yüksekliğe sahip küçük bir höyüktür (Harita 1).[189] Arpaçiyah'da ilk dönem kazısı, 1933 yılında altı hafta gibi kısa bir sürede, Mallowan tarafından gerçekleştirilmiştir. Mallowan'ın höyükte ve tepenin batı eteğinde yürüttüğü kazılarda (Şekil 10), Erken Halaf Evresi'nden Geç Halaf Evresi'ne dek kesintisiz bir iskan tespit edilmiştir. Yaşanan bir aradan sonra Arpaçiyah, Ubaid Dönemi'nde yeniden iskan edilmiş, tepenin batısı bu yeni yerleşimciler tarafından aynı zamanda mezarlık alanı olarak kullanılmıştır.[190]

Arpaçiyah'da Erken Halaf Evresi, Mallowan'ın tepenin dışında tespit ettiği TT10 öncesi tabakası ile Hijara'nın ise tepede gerçekleştirdiği kazılarda, iki alanda ulaştığı ana toprağın hemen üstünde yer alan 1. ve 2. evreleri ile, diğer bir deyişle XI.-VI. tabakaları ile tanımlanmaktadır. Hijara 2 m kalınlığa sahip 1. evrede ya da XI. ila IX. tabakalarında, birbirine yakın dikdörtgen evlerin ve dairesel ocakların bulunduğu sıradan bir köy yerleşimi tespit etmiştir. Bunun hemen üstünde yer alan 2.30 m depozitte saptanan 2. evrede veya VIII.-VI. tabakalarda ise yerleşimde "Toloslu Alan" olarak tanımlanan alanda dairesel planlı yapılara dönüşümün olduğu izlenmiştir. VII ve VI. tabakalarda bu alanın etrafının bir duvarla çevrelendiğini ve toloslu alanının dışında farklı bir niteliğe sahip seyrek bir yapılaşma olduğunu ve sürekli iskanın olmadığını belirtilmektedir.[191] Diğer yandan Hijara, keramikteki değişimi göz önüne alarak Arpaçiyah I-III. evrelerini Erken Halaf ile eşitlemektedir.[192] Hijara'nın II. ve III. evrelerinden aldığı C14 örneği ile Arpaçiyah'ın Erken Halaf Evresi MÖ 5985-5495

[189] Mallowan-Rose 1935: 6-7, 11.
[190] Mallowan-Rose 1935: 8, 11.
[191] Hijara-Watson-Hubbard 1980: 134, 141.
[192] Hijara-Watson-Hubbard 1980: 141; Hijara 1997: 24.

arasına tarihlenmektedir.[193] 510 yıllık bu tarih aralığı bir evre için oldukça uzun bir süredir, MÖ 5985'te başlaması olası olan bu evrenin bitiş tarihi daha kısa olmalıdır. Nitekim bu durum, biraz sonra değineceğimiz gibi, Tell Sabi Abyad'dan elde edilen C14 sonuçları ile de desteklenmektedir.

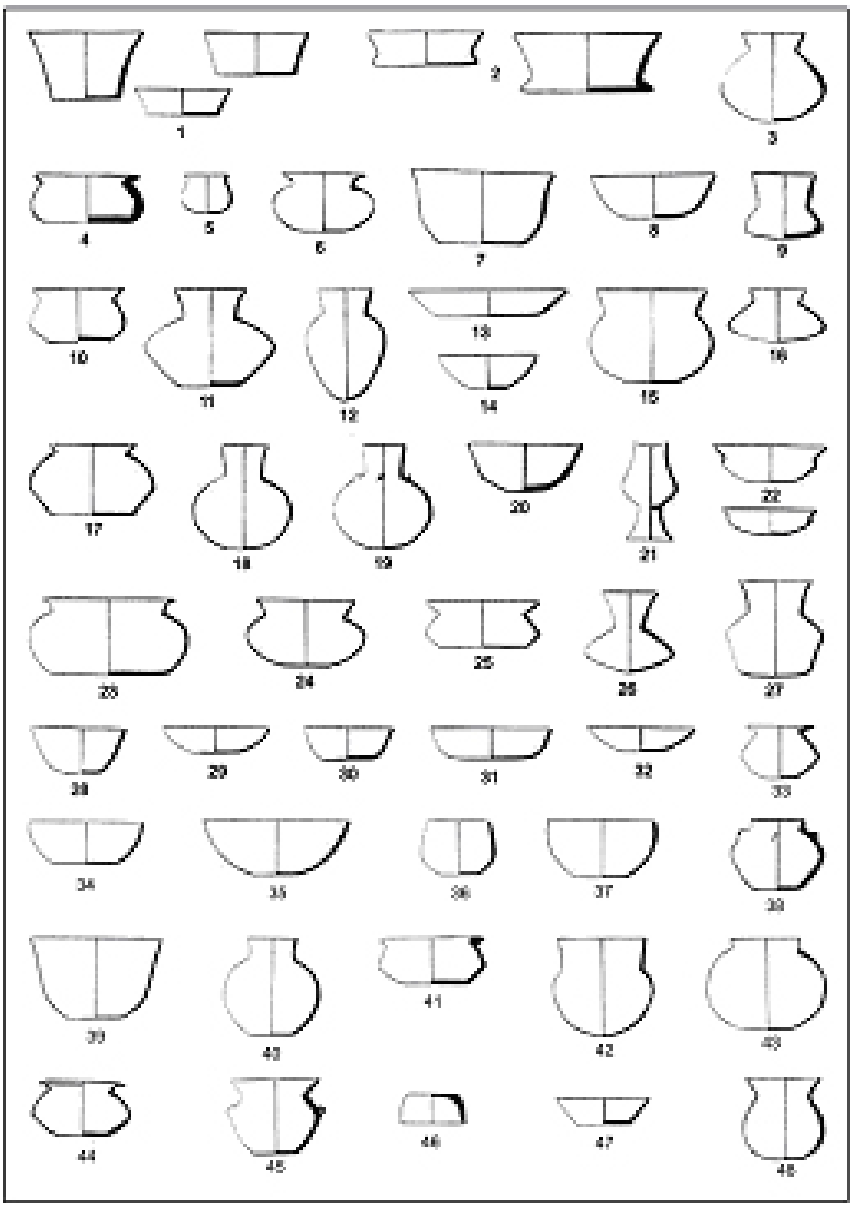

Şekil 10: Arpaçiyah'ın topografik planı ve kazılan alanlar (Hijara-Watson-Hubbard 1980: Fig. 2'den uyarlanmıştır).

Daha önce açıklandığı gibi Hijara'nın Arpaçiyah çanak çömleğine dayanarak oluşturduğu Halaf Dönemi evreleri kendi içinde ve diğer Halaf Dönemi yerleşimleri ile bir tutarsızlık söz konusudur. Hijara, 30 tüm kap ve 4400 keramiği incelemiş ve bunun sonucunda 48 kap formunun (Şekil 11) yanı sıra 214 tane bezeme motifi kullanıldığını tespit etmiştir.[194] Arpaçiyah malzemesini inceleyen Campbell'a göre, Hijara'nın oluşturduğu tipolojide kap formlarının çoğu birbirine benzemektedir, bunun yanı sıra bazı biçimler sadece birkaç örnekle tanımlanmıştır, bu nedenle bunları bir ana formun çeşitlemesi ya da denemeleri olarak kabul etmek daha doğrudur. Aynı durum motiflerin değerlendirilmesi için de geçerlidir, tek tek motifler ya da motiflerin yapısından çok özel

[193] Hijara 1997: 105.
[194] Hijara 1997: 109.

bileşimden oluşanlar çalışılmıştır.[195] Bu çalışmada, Halaf Dönemi evrelerine ilişkin daha net bir bilgi vermek amacıyla, kendi içinde tutarsızlık göstermesinden dolayı Hijara'nın yaptığı değerlendirmenin sonuçlarına detaylı olarak yer verilmeyecek, ancak yeri geldikçe değinilecektir. Tüm bu nedenlerden dolayı Arpaçiyah, günümüzde dek kullanıla gelen, Mallowan'ın oluşturduğu tabakalanma üzerinden incelenecektir.

Şekil 11: Hijara'nın oluşturduğu Arpaçiyah Halaf boyalı kaplarının tipolojisi (Hijara-Watson-Hubbard 1980: Fig. 7-8).

[195] Campbell 1992a: 65.

Arpaçiyah'ın Erken Halaf Evresi'nde kapların hamuru, devetüyü, krem, pembe ve daha az olmakla beraber kayısı olmak üzere açık renklerden oluşmaktadır. Astar, krem ya da kayısı rengi olup bazı örneklere uygulanmıştır. Perdah, astarlı veya astarsız bazı kaplarda görülmektedir. Kapları bezemede kullanılan boya, demir oksit kaynaklı olduğu için rengi, kırmızı ya da siyah ve bunların tonlarından oluşmakta olup çoğunlukla mattır, ancak parlak örnekler de mevcuttur. Boya bezeme, daima tek renkli olmasına rağmen kapların pişmesi sırasında fırında yaşanan ısı değişikliği nedeniyle boya renginde tonlanma meydana gelmektedir.[196] Koyu kahverenginin en yaygın boya rengi olması kapların genelde tamamen okside olmadan piştiğini göstermektedir.[197]

Davidson, çok sayıda Halaf Dönemi yerleşiminden ele geçen çanak çömleği tipolojik ve teknik açından incelemiş ve bunun sonucunda söz konusu dönem boyunca 20 değişik kap formunun ve 112 adet bezeme motifinin kullanıldığını ortaya koymuştur. Araştırmacı, Arpaçiyah'ın Erken Halaf Evresi'nde dört kap biçiminin kullanıldığını önermektedir:[198]

Form 1: Dik kenarlı düz dipli çanak
Form 2: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*[199]
Form 3: Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak
Form 4: Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömlek

Şekil 12: Davidson'ın Arpaçiyah Erken Halaf Evresi kap formları (Davidson 1977: Table 1'den uyarlanmıştır).

[196] Perkins 1949: 17.
[197] Davidson 1977: 28.
[198] Hijara 1997: 24.
[199] *Cream bowl*, tanımı ilk kez Arpaçiyah'ın kazıcısı Mallowan tarafından kullanılmış ve Halaf Dönemi terminolojisine girmiştir. Mallowan Arpaçiyah'da ortaya çıkarılan dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak tipini, çağdaş köylülerin kaymak kabı olarak kullandıkları benzer profilli bir kaba benzeterek "cream bowl"olarak isimlendirmiştir (Mallowan-Rose 1935: 131.).

Bunlardan *dik kenarlı düz dipli çanak (Form 1)*, oranı belirtilmemekle birlikte Erken Evre'nin en yaygın kap formudur (Şekil 12: 1).[200] Erken Evre'de daha çok oval şeklinde yapılan[201] bu tip çanaklarda, boya bezeme üç alana uygulanır; dış yüzey, ağız kenarının içi ve kabın içi. Dış yüzeyin bezenmesinde ağız kenarının altına ve dibin hemen üstüne yapılan yatay bantların metoplara ayrılarak kullanılması yoğun kullanım gören bir stildir. Geometrik motiflerin ağırlıklı olarak yer aldığı bu tip çanakların bezemesinde ayrıca, dikey boğa başları da kullanılmıştır. En sık karşılaşılan geometrik motifler, nokta sıraları ve dalgalı hatlardır. Bu tip çanakların iç yüzeyinde ise çoğunlukla ağız kenarındaki basit bandın altına yapılmış pendant ya da dalgalı hat görülmekle birlikte çapraz tarama, dalgalı veya dikey hatlarla da karşılaşılmaktadır.[202]

Bu evrede *dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form 2)*, düz ya da yuvarlak dipli, basık küresel gövdeli ve bunun üzerinde dışa açılan boyunlu bir forma sahiptir (Şekil 12: 2). Bezeme motifleri, bir önceki çanak biçimi ile benzerlik göstermektedir ve yine aynı şekilde paneller içine yapılmıştır. Ağırlıklı olarak geometrik motif kullanılmakla birlikte, boğa başı (bukraynum) gibi naturalistik unsurlar da uygulanmıştır.[203]

Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak (Form 3), erken tabakalarda yaygın bir form değildir (Şekil 12: 3). Bu tip çanakların daha sınırlı bezeme motifine sahip olduğu görülmektedir. Nitekim kabın dış yüzeyinde içi taralı eşkenar dörtgen sırası, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki bandın altında dalgalı hat ya da dikey çizgiler yer almaktadır.

Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömleklerin (Form 4) genellikle ovalimsi basık gövdeleri, keskin açıyla gövdeye bağlanmış boyunları ve çoğunlukla yuvarlatılmış dipleri vardır (Şekil 12: 4). Bu tür çömleklerde bezeme omuz, boyun ve ağız içi olmak üzere üç alana uygulanmaktadır. Çömleklerin omzunda yer alan bezeme, bazen gövdenin hemen altına kadar sürmüş olup bu alanda panellerin içine genellikle zigzaglar, dikey hatlar şeklinde ve daha az olmakla beraber içi noktalı ya da boş eşkenar dörtgen sırası yapılmıştır. Bu tip çömleklerin boyun kısmı ağırlıklı olarak tamamen

[200] Davidson 1977: 30; Perkins 1949: 17.
[201] Davidson 1977: 40.
[202] Davidson 1977: 30-31.
[203] Davidson 1977: 33.

boyalıdır, ancak bazen çeşitli motiflerin olduğu bantlarla bezenmiştir. Ağız kenarının içi ise çoğunlukla düz bandın altına yapılmış pendantla veya bazen dikey çizgilerle süslenmiştir. Erken Halaf çömleklerinde izlenen motiflerin aynı zaman da çanaklarda da kullanıldığını, söz konusu iki form arasında bezeme açısından bir farlılık olmadığını söylemek mümkündür.[204]

Diğer yandan Erken Halaf Evresi ile örtüşen Hijara'nın I. Evresi'nde 1-7, II. Evresi'nde 8-13, 22 ve III. Evre'de 14-21 ve 48 No.lu kap formları ilk kez kullanılmaya başlanmıştır (Şekil 11).[205]

Hijara'nın incelediği Arpaçiyah I-III evrelerinde görülen çanak çömleğin genel özellikleri şu şekilde tanımlanabilir:[206]

1. Her bir evredeki kapların %60'tan fazlası dik kenarlı düz dipli çanaklardır.
2. Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanakların oranı azdır.
3. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak yada *cream bowl*, son evreye oranla daha yaygındır ve grubun %5'ini meydana getirmektedir.
4. Çömlekler göreceli olarak yaygın değildir. Bütün tabakalarda az sayıda ele geçen çömleklerin önemli bir kısmı uzun ve dik boyunludur.

Hijara, Arpaçiyah'da Boyalı Halaf Malları'nın yanı sıra kaba, orta ve kaliteli olarak sınıfladığı Boyasız Halaf Malları ve Halaf Gri Renkli Açkılı Malları olmak üzere iki keramik grubu daha tanımlamıştır. Bu gruplar içerisinde Boyalı Halaf Malları'nın oranı %66 olup diğerlerine göre baskın durumdadır.[207]

Yukarıda sıralanan kap formlarının dışında Arpaçiyah'ın Erken Halaf Evresi'nde iki ağızlı çömlek[208] ve kaide dipli olasılıkla güvercin olan gövdesi kuş biçimli kap[209] gibi farklı biçimleri de görmek mümkündür.

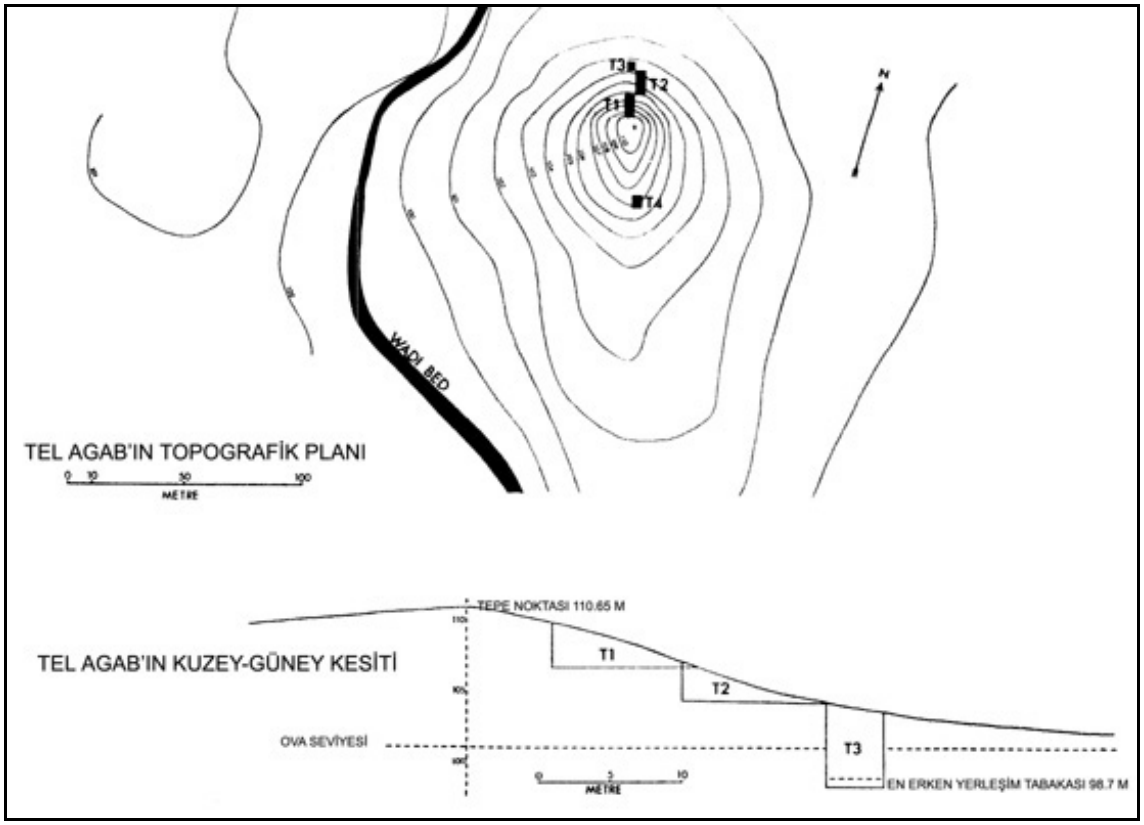
Erken Halaf Evresi'nde kullanılan bezeme motifleri kap formları gibi son derece basittir. En çok kullanılan motif, içi çapraz taralı eşkenar dörtgen sırası olup sadece bu

[204] Davidson 1977: 34-35.
[205] Hijara 1997: 24-25.
[206] Campbell 1992a: 65.
[207] Hijara 1997: 67-70.
[208] Hijara 1997: 65.
[209] Mallowan-Rose 1935: Pl. 5b.

evre ile sınırlıdır. En çok tercih edilen bir sonraki motif, düz hatlarla panellere ve metoplara ayrılan ve içi dikey ya da yatay dalgalı hatlarla veya nokta sıralarıyla doldurulan unsurdur. Genelde bütün paneller aynı motifle bezenirken bazen değişik öğelerin de uygulandığı görülmektedir. Geç Halaf Evresi'nin karakteristik bezeme motifi olan dama tahtasından sadece bir örnek tespit edilmiştir. Basit nokta sırasının yanı sıra "yumurta ve nokta"[210] olarak bilinen büyük ve küçük noktaların dönüşümlü olarak sıralandığı motifin, bu evrede en azından bir tane olduğu bilinmektedir. Naturalistik motif, Geç Evre'den daha yoğun olmasına rağmen yine de yaygın değildir. Bununla birlikte en sık rastlanılan naturalistik motif, boğa başıdır, ayrıca kuş ya da dört bacaklı hayvan sırası da görülmektedir. Tek veya metopların arasına yapılan dikey boğa başı, genelde oldukça stilizedir. Bir tabağın ortasına karşılıklı gelecek şekilde yerleştirilen dört adet boğa başı tek örnektir. Dik kenarlı düz dipli bir çanağın iç yüzeyinde dikkat çekici bir bezeme yer almaktadır. Ağız kenarındaki düz bandın altında tarak ya da dikey dalgalı hatlar bulunmaktadır. Kapların bezemesinde genellikle orta düzeyde, bazen çok kaba ve nitelikli fırça işi kullanılmıştır.[211]

Suriye'nin kuzeydoğusunda, Habur Nehri'nin oluşturduğu üçgeninin doğusunda, mevsimlik küçük bir suyun kenarında yer alan **Tell Agab** (Harita 1), 1975-1976 yılları arasında Watkins ve Davidson tarafından kazılmıştır. Ova seviyesinden yaklaşık 9.5 m yüksekliğe sahip höyükte, ilk üçü kuzeyde, sonuncusu güneyde olmak üzere toplam dört açmada çalışılmıştır (Şekil 13). Höyüğün nispeten düz olan eteğinde yer alan 3 No.lu Açma'da, ova seviyesinin 2-3 m kadar aşağısında ana toprağa ulaşılırken aynı zamanda höyüğün en erken yerleşiminin Erken Halaf Evresi'ne tarihlendiği tespit edilmiştir.[212]

[210] Yabancı literatürde "egg and dot" olarak kullanılmaktadır.
[211] Perkins 1949: 19.
[212] Davidson-Watkins 1981: 1-5.

Şekil 13: Tell Agab'ın topografik planı, kazılan alanlar ve höyüğün kuzey-güney kesiti (Davidson-Watkins 1981: Fig. 1)

Tell Agab'da Erken Halaf Evresi, 3 No.lu Açma'nın (T3) içinde 4x1.5 m boyutundaki bir sondajda üç yapı katında tespit edilmiş ve sadece bu alandan 482 adet keramik ele geçmiştir. Bu keramiklerin yaklaşık %37'si Saman Katkılı Boyasız Açkılı Mallar sınıfındandır. Tell Halaf'ın "Altmonochrom" keramik grubuna benzeyen bu mal Davidson'a göre, kil özelliklerinden dolayı ithal olmalıdır.[213] Söz konusu mal grubu, Tell Agab'da Halaf Dönemi boyunca görülmekle beraber zamanla bulunma oranı %12'ye kadar düşmüştür. Bu mal grubunun dışında kalan keramikler, Boyalı ve Boyasız Halaf Malı olarak sınıflandırılmıştır, bu evrede boyalı örneklerin boyasızlardan bir kat daha fazla olduğu belirtilmiştir.[214]

[213] Davidson-Watkins 1981: 7.
[214] Davidson 1977: 109-110; Davidson-Watkins 1981: 5, 7.

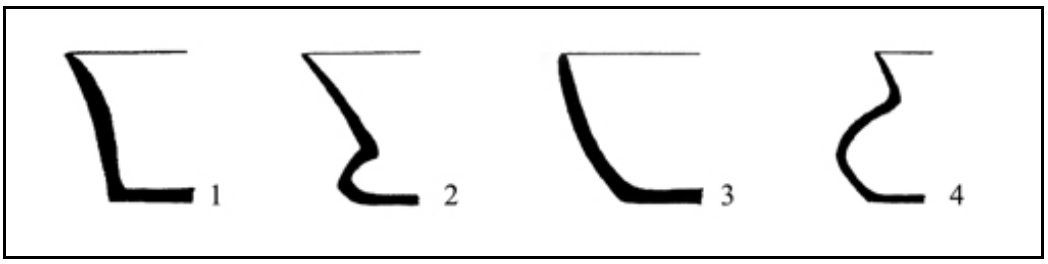
Davidson, Arpaçiyah'da olduğu gibi Tell Agab'ın Erken Halaf Evresi'nde de dört adet kap formu belirlemiştir (Şekil 14):[215]

Form 1: Dik kenarlı düz dipli çanak

Form 2: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*

Form 3: Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak

Form 4: Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömlek

Şekil 14: Davidson'ın Tell Agab Erken Halaf Evresi kap formları (Davidson 1977: Table 1'den uyarlanmıştır).

Dik kenarlı düz dipli çanak (Form 1), Tell Agab'ın %70 oranıyla en yaygın kap biçimini oluşturmaktadır (Şekil 14: 1). Söz konusu çanakların dış yüzeyi yatay bantlarla panellere ayrılarak bezenmiştir. En çok kullanılan motifler arasında, Arpaçiyah'da olduğu gibi, içi taralı eşkenar dörtgen sırası (Şekil 15: 31), çapraz tarama (Şekil 15: 36), dikey (Şekil 15: 40) ve yatay (Şekil 15: 39) zigzag sıraları ve dikey düz hatlar (Şekil 15: 41-42) yer almaktadır. Bunların dışında benzeri Arpaçiyah'dan bilinmeyen iki farklı motif vardır: bir bant arasında içi noktalı üçgenler sırası (Şekil 17: 110) ve birbirinden bağımsız yapılmış içi çapraz taralı dikdörtgenler (Şekil 17: 111). Bu tip çanakların iç yüzeyine ise genellikle ağız kenarına basit bir bant (Şekil 16: 78) ya da düz banda dayandırılmış pendant (Şekil 16: 75) uygulanmıştır.[216]

Davidson'a göre Tell Agab'dan ele geçen *dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form 2)* (Şekil 14: 2), Arpaçiyah örneklerinden biraz farklıdır ve daha çok Habur civarında bulunanlarla benzerlik göstermektedir. Bu tip kapların dış yüzeyinde, özellikle ağız kenarı ile omurga arasına, içi verev çizgilerle doldurulmuş düz

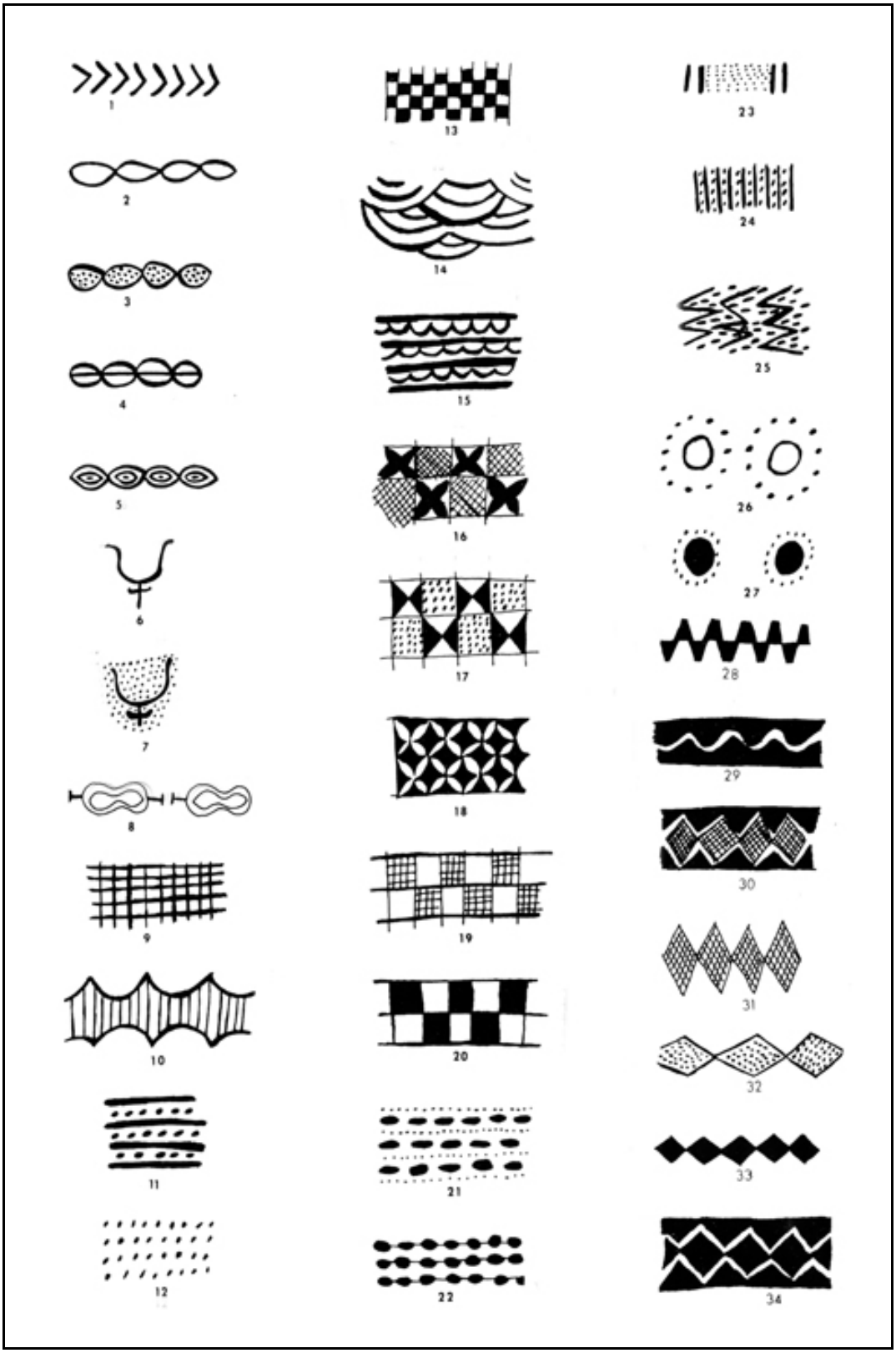
[215] Davidson 1977: 110-111; Davidson-Watkins 1981: 7.
[216] Davidson 1977: 111.

hatlar (Şekil 17: 82) yer alırken kabın omurgasına ve hemen altına düz bir bant uygulanmıştır. Bunun dışında diğer bir dış yüzey bezemesi kafes motifidir (Şekil 15: 9). Ağız kenarının içine ise dans eden kadınlar (Şekil 17: 112) ve sadece bir örnekte basit bant (Şekil 16: 78) yapılmıştır.[217]

Tell Agab Erken Halaf tabakasından sadece üç adet *düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak (Form 3)* ele geçmiştir (Şekil 14: 3). Bu çanaklardan ikisinin dış yüzey bezemesinde dikey hatlarla bölünmüş panellerde zincir motifi (Şekil 15: 2) sıraları, ağız kenarının içinde ise düz basit bant (Şekil 16: 78) kullanılmıştır. Diğer çanağın yüzeyi aşınmış olduğu için bezeme motifi anlaşılamamıştır. Düz ya da yuvarlak dipli yarı küresel çanak formu, Arpaçiyah'da olduğu gibi Tell Agab'ın da Erken Halaf Evresi'nde sınırlı sayıda ele geçmesine rağmen Orta Halaf Evresi'nde kullanımı artmıştır.[218]

Tell Agab'da *dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömlek (Form 4)* (Şekil 14: 4), sadece üç örnekle bilinmesine karşın olası gövde parçalarından dolayı daha fazla sayıda olması gerektiği düşünülmektedir. En iyi korunmuş çömlek parçasının dış yüzeyinde çapraz tarama görülmektedir. Bir diğer boyun ait parçasında Erken Halaf Evresi'nin yaygın motiflerinden olan düz hatlar arasına yapılmış verev hatlar görülmektedir. Bir diğer parça ise bezemesiz olmakla beraber, bazı olası çömlek gövdelerinde zincir motifi (Şekil 15: 2), içi dolu veya çapraz taralı eşkenar dörtgenler (Şekil 15: 33/31), çapraz tarama (Şekil 15: 36) ve dikey hatlar (Şekil 16: 41) görülmektedir.[219]

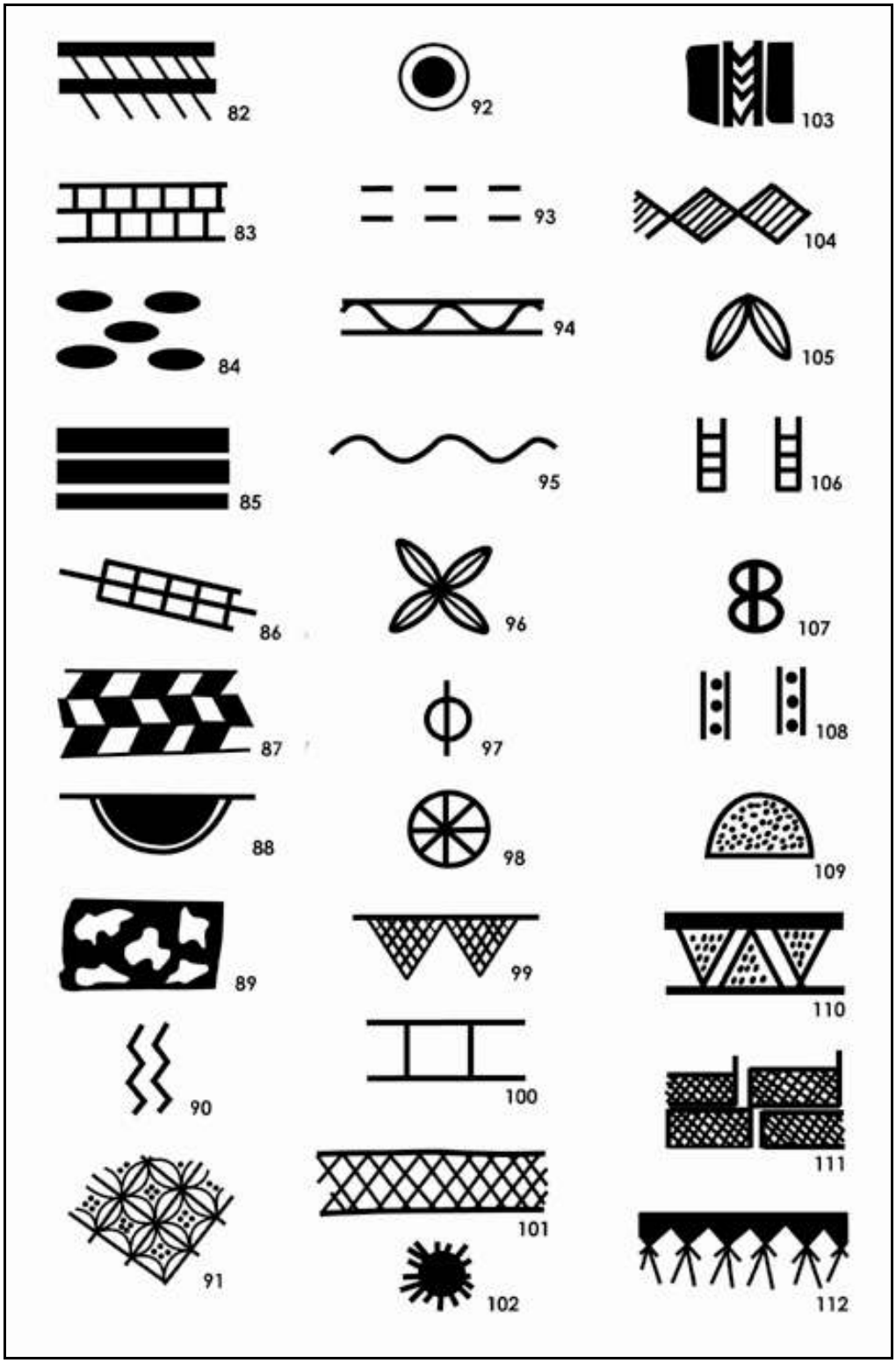
[217] Davidson 1977: 112.
[218] Davidson 1977: 112-113.
[219] Davidson 1977: 113.

Şekil 15: Davidson'ın belirlediği Halaf Dönemi boya bezeme motifleri (Davidson 1977: Table 2 ve 3'ten uyarlanmıştır).

Şekil 16: Davidson'ın belirlediği Halaf Dönemi boya bezeme motifleri (Davidson 1977: Table 3 ve 4'den uyarlanmıştır).

Şekil 17: Davidson'ın belirlediği Halaf Dönemi boya bezeme motifleri (Davidson 1977: Table 4 ve 5'ten uyarlanmıştır).

Bir diğer Erken Halaf Evresi yerleşimi olan **Tell Sabi Abyad**'da, Halaf'a Geçiş Evresi'nin devamı niteliğinde arada herhangi bir boşluk olmadan söz konusu evreye geçildiği bilinmektedir. Bu durum, aynı yerleşimde iki evre arasındaki kültürel gelişimin ve değişimin izlenmesi açısından son derece önem taşımaktadır.

C14 sonuçlarına göre MÖ yaklaşık 5900-5800 yıllarına tarihlenen Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi, "Operation I"de 1-3. tabakalar arasında belirlenmiştir.[220] Tell Sabi Abyad'da sürdürülen çalışmalar, Erken Halaf Evresi yerleşiminin önceki evreye oranla küçüldüğünü ve tepenin doğu yarısındaki 2 hektarlık bir alanda kurulduğunu göstermektedir.[221]

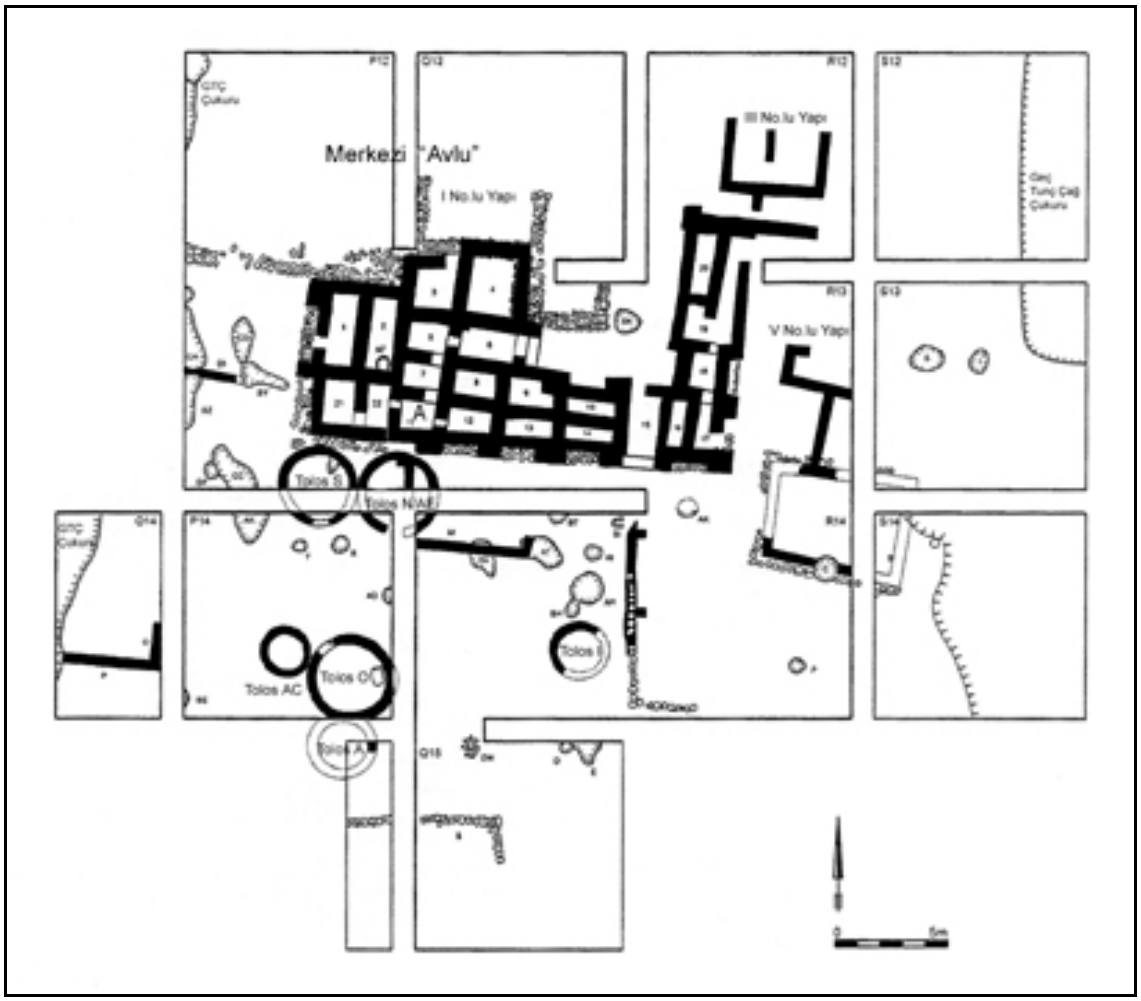
Tell Sabi Abyad'daki Erken Halaf Evresi, en iyi, A, B ve C olmak üzere üç alt evreye ayrılan 3. tabakadan bilinmektedir. Bu tabakadaki en dikkat çekici mimari unsur, 3B yapı katındaki yaklaşık 200 m²'lik bir alanı kaplayan merkezi bir bina (I No.lu Yapı) ve kuzeybatısındaki büyük bir avludur. Tepe noktasında bulunan "I No.lu Yapı", yaklaşık 15.90x9.50 m boyutlarında dikdörtgen planlı olup 2.60 ila 5 m² arasında değişen ebatlardaki 22 küçük odaya sahiptir (Şekil 18). Söz konusu yapının 0.50-1.20 m yüksekliğe kadar korunan duvarları, batıdaki 1 ve 2 no.lu mekanlar hariç, *piséden* yapılmıştır. Bu binanın diğer bir mimari özelliği ise güney cephesinin payandalarla desteklenmesidir. "I No.lu Yapı"nın 11 no.lu odasında insan ve hayvan figürinleri, minyatür kaplar, plakalar, diskler, hesap taşları ve bir mühür baskısı ortaya çıkarılmıştır, bu nedenle burası "arşiv odası" olarak tanımlanmıştır.[222] "I No.lu Yapı"nın yanı sıra dörtgen şeklinde III ve V no.lu yapılar ve yerleşimin güney eteğinde altı adet tolos tespit edilmiştir.[223] 3A yapı katında yerleşimin görünümünde öenmli bir değişiklik olmaz, bu evrede "I No.lu Yapı"nın hemen güneyinde "IV No.lu Yapı" olarak adlandırılan dikdörtgen, küçük bir bina daha ortaya çıkarılmıştır.[224] 2. tabaka çok sayıda çukur, ocak ya da fırın, ateş yerleri ve beyaz sıvalı alanlarla tanımlanırken[225] prehistorik yerleşimin

[220] Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: 128; Nieuwenhuyse 2007: 43, Table 3.4.1.
[221] Nieuwenhuyse 2007: 44.
[222] Akkermans 1993: 61; Verhoeven-Kranendonk 1996: 94, Figure 2.25-28; Nieuwenhuyse 2007: 44.
[223] Akkermans 1993: 61-64; Verhoeven-Kranendonk 1996: 94-97.
[224] Akkermans 1993: 64, Figure 3.15; Verhoeven-Kranendonk 1996: 101, Figure 2.29.
[225] Akkermans 1993: 66; Verhoeven-Kranendonk 1996: 106, Figure 2.31.

en geç aşaması olan 1. tabakada küçük boyutlu, kısmen korunmuş üç adet dikdörtgen yapı saptanmıştır.[226]

Tell Sabi Abyad'ın 6. tabakasında olduğu gibi 3. tabakasında da dikdörtgen ve dairesel yapılar birlikte kullanılmıştır. Akkermans ve Schwartz'a göre bu durum, Halaf Öncesi'nden Erken Halaf Evresi'ne dek en azından Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun yarı göçebe insanlar tarafından iskan edildiğini göstermektedir. Nitekim bu iki tip mimari tarz, Khirbet es-Şenef'te ve Çavi Tarlası'nda da birlikte görülmektedir.[227] Diğer yandan 3. tabakada açığa çıkarılan anıtsal yapı, boyutu, yapımında harcanan iş gücü ve benzersiz mimari stili ile bir "seçkin" konutu olduğu düşünülmektedir. Söz konusu yapı sahibinin aynı zamanda idari ve belki de törensel sorumluluğu olan köyün şefine ait olabileceği tartışma konusudur. Buna karşın Erken Halaf Evresi'nde kurumlaşmayı kanıtlayacak bir kanıt bulunmamaktadır. Nitekim Tell Sabi Abyad'ın 3. tabakasında saptanan buluntuların dağılımında sosyal yapıyı yansıtan bir ayrım yoktur.[228]

[226] Akkermans 1993: 66, Figure 3.16;Verhoeven-Kranendonk 1996: 111.
[227] Akkermans-Schwartz 2003: 117.
[228] Nieuwenhuyse 2007: 44.

Şekil 18: Tell Sabi Abyad 3B yapı katının mimari planı (Nieuwenhuyse 2007: Figure 3.4.5'ten uyarlanmıştır).

Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi'nde yedi mal grubu tanımlanmıştır: Kaliteli Halaf Malı, Turuncu Renkli Kaliteli Mal, Bitkisel Katkılı Kaba Mal, Kırmızı Astarlı ve Açkılı Mal, Mineral Katkılı Kaba Mal, Gri-Siyah Renkli Mal ve Koyu Yüzlü Açkılı Mal.[229] Tell Sabi Abyad'da Halaf'a Geçiş Evresi'nin son tabakası olan 4'den Erken Halaf Evresi'nin ilk katı olan 3'e geçiş aşamalı gerçekleşmiştir. 3. tabakada saptanan bazı keramik grupları, formlar ve bezemeler, hemen altındaki yerleşim katı olan 4'de de görülmektedir. Buna karşın Erken Halaf kapları, çok farklı bir grup oluşturmaktadır. Bunun en iyi örneği, ele geçen keramiklerin önemli bir kısmını oluşturan Nitelikli Halaf Malları'nın 3. tabakada %72 gibi oldukça yüksek bir orandan

[229] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:177.

1. tabakada %80'e kadar artmasıdır. Bununla beraber bir önceki evreden devam eden Bitkisel Katkılı Kaba Mal, 3. tabakadaki yaklaşık %19'luk orandan 1. tabakada %10'a kadar düşüş gösterirken, Turuncu Renkli Kaliteli Mal ve Kırmızı Astarlı ve Açkılı Mal ise gittikçe azalarak ortadan kalkar.[230] 4. tabaka, bir diğer deyişle Halaf'a Geçiş Evresi, kap formlarının bazıları Erken Halaf Evresi'nde de bulunmuştur. Bununla birlikte "S" kıvrımlı ve dik kenarlı omurgalı çanaklar gibi bazı kap biçimleri Erken Halaf tabakalarında ortadan kalkarken dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* ve dik kenarlı düz dipli çanaklar kullanıma girer. Ayrıca bazı kap formlarının belirli bazı mal gruplarında üretildiği saptanmıştır; Mineral Katkılı Kaba Mal'da sadece delik ağızlı çömlekler ve Bitkisel Katkılı Kaba Mal'da ise yalnızca sığ oval çanaklar yapılmıştır.

Bu evredeki bir diğer önemli değişiklik, çanak çömleklerin bezenmesinde görülmektedir. Erken Halaf Evresi ağız parçalarının yaklaşık %70'i bezemelidir, Halaf'a Geçiş Evresi'nin aksine bunun büyük kısmı Kaliteli Halaf Malı'ndan ve sadece boya bezemeden oluşmaktadır.[231] Açkı ve tarak baskı gibi bezeme teknikleri ortadan kalkarken aynı zamanda farklı bezeme yöntemlerinin aynı kap üzerine uygulanmasından da vazgeçilmiştir. Çok sayıda yeni bezeme motifi kullanılmaya başlanmıştır, bunlar kabın büyük kısmını kaplayan geniş bantlar içine ve özellikle de çanaklara tatbik edilmiştir. Önceki evrede görülen, dönüşümlü olarak birkaç motifin dar bantlara yerleştirilmesinden büyük oranda vazgeçilmiştir, ayrıca erken motifler, daha kaba ve basit yapılmaya başlanmış ya da tamamen terk edilmiştir. Tell Sabi Abyad'ın Halaf'a Geçiş Evresi'nde çok yaygın olan çavuş işareti, balık kılçığı ve karmaşık merdiven motifinin geniş bir çeşitlemesi Erken Halaf Evresi'nde kullanım görmemiştir. Bununla birlikte diğer erken motifler ve özellikle yatay çapraz tarama belirgin bir sayıda bu evrede de uygulanmıştır. Erken Halaf Evresi'nde ayrıca bazı kaplarla ve bunlarda kullanılan bezeme motiflerin arasında güçlü bir bağ görülmektedir. Örneğin; dışa açılan boyunlu basık gövdeli küçük boy çanak ya da *cream bowl* ve sığ omurgalı çanaklara her zaman yatay çapraz bezeme uygulanırken dik kenarlı ve düz dipli çanaklara eşkenar

[230] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:175.
[231] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:176.

dörtgen sırası yapılmıştır. Diğer yandan astar ve açkı, Halaf'a Geçiş Evresi'nde daha yaygınken Erken Halaf Evresi'nde daha az tercih edilmiş yüzey işlemleridir.[232]

Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi Kaliteli Halaf Malı, nitelikli ve kalkerli yapısından dolayı nispeten yumuşak bir karakter göstermektedir. Bu tip keramiklerde gözle görülür bir katkı ya da beyaz kireç katkı yoktur, ancak çok az bir grupta siyah renkli kum ve kireç birlikte kullanılmıştır. Bitkisel katkı ise yoktur. Kaliteli Halaf Malları ağırlıklı olarak devetüyü veya krem rengindedir, bunların kesitleri (%83) aynı şekilde açık renklidir, ancak %12 kadarının özü gridir. Bununla birlikte az sayıda yeşilimsi renkli, fazla pişmiş ve kolayca ufalanan yapıya sahip keramikler de ele geçmiştir. Bunların yanı sıra şekli bozulmuş kap parçaları ve keramik çöpleri, çanak çömlek üretiminin yerleşimde gerçekleştiğini gösteren kanıtlar arasında yer almaktadır. Kaliteli Halaf Malları'nın yüzeyi, her zaman düzeltilmiş böylece kabın yapım izleri silinmeye çalışılmıştır. Bu işlem, açkılama gibi algılanacak kadar başarılıdır, ancak gerçek açkılama son derece nadirdir (%1'den az). Bazı Kaliteli Halaf Malları'nda krem ya da devetüyü açık renkli kendinden astar görülmektedir, krem renkli gerçek astar ise sadece birkaç ağız kenarında tespit edilmiştir.[233]

Kaliteli Halaf Malları'nın yaklaşık %90'ı boya bezemelidir, bununla beraber sadece iki parçada kazıma bezeme, bir parçada ise kazıma ve boya bezeme birlikte uygulanmıştır. Boya, genellikle çok ince sürülmüştür ve bu nedenle kolayca tahrip olur. Nitekim çok sayıda keramikte yalnızca boyanın bıraktığı iz görülmektedir. Erken Halaf Evresi'nde sadece tek renk boya kullanılmakla birlikte, sürülen boyanın kalınlığına ve pişme koşullarına bağlı olarak çok tonlu etkisi vermektedir. Boya rengi, ağırlıklı olarak siyah (%70) veya kahverengi (%23) ya da daha az olmakla birlikte koyu kırmızı, kızılkahve ve portakalımsı kırmızıdır. Kaliteli Halaf Malı'nda uygulanan boyanın yaklaşık %64'ü gibi önemli bir oranı parlak değildir.[234]

Tell Sabi Abyad'da Erken Halaf Evresi Kaliteli Halaf Malları, çanak, pişirme kapları ve çömlek olmak üzere üç ana kap formu altında gruplandırılmıştır. Bu kap biçimlerinden çanaklar ve çömlekler, kendi içinde alt tiplere bölünerek detaylı bir

[232] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:177.
[233] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:178.
[234] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:178.

şekilde incelenmiştir. Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi, Kaliteli Halaf Malları'nın form tipolojisi aşağıda verilmektedir (Şekil 19):[235]

Form 1: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*

Form 1A: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli küçük boy çanak

Form 1B: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli büyük boy çanak

Form 2: Dik kenarlı düz dipli çanak

Form 3: Omurgalı sığ çanak

Form 4: Omurgalı içbükey kenarlı çanak

Form 5: Dışa açılan dik kenarlı çanak

Form 6: Omurgalı kapalı çanak

Form 7: Yarı küresel çanak

Form 8: Pişirme kapları

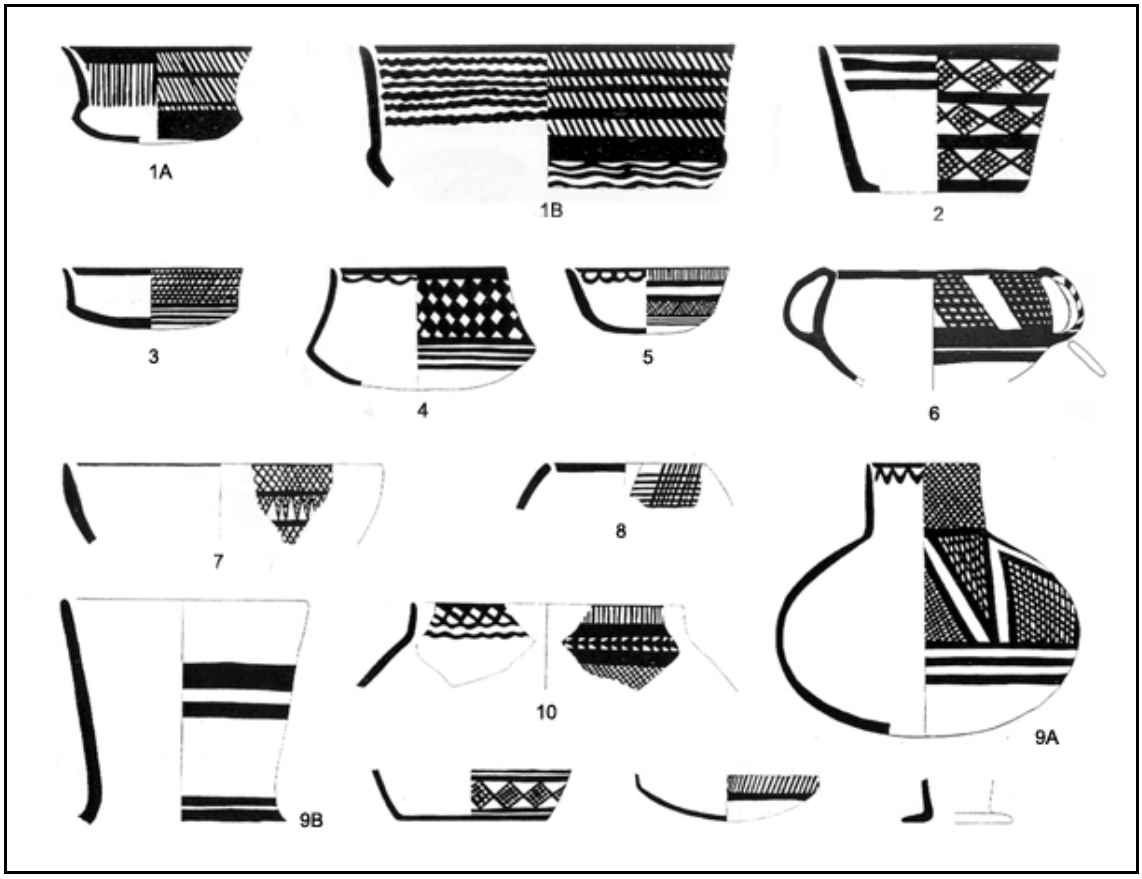
Form 9: Uzun boyunlu çömlekler

Form 9A: Uzun boyunlu orta boy çömlek

Form 9B: Uzun boyunlu büyük boy çömlek

Form 10: Kısa boyunlu çömlekler

[235] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:179-184.

Şekil 19: Tell Sabi Abyad Erken Halaf Evresi Kaliteli Halaf Malları'nın kap formları (LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.37-38, 3.41-45, 3.54-55'ten uyarlanmıştır).

Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi'nde ele geçen Kaliteli Halaf Malları'nın %26'sını çanak formları meydana getirmektedir. Tespit edilen çanakların yaklaşık %38'ini ise *dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar ya da cream bowl (Form 1)* oluşturmaktadır (Şekil 19: 1A-B). Bu çanak biçimi, ağız çapı, boyun yüksekliği ve bezemesi dikkate alınarak kendi içinde küçük ve büyük boy olmak üzere iki alt tipe ayrılmıştır. Ağız çapı, 9 ila 24 cm arasında değişiklik gösteren ve ortalama 17 cm olan *dışa açılan boyunlu basık gövdeli küçük boy çanaklar (Form 1A)* oldukça ince cidarlıdır, bu narin yapısına karşın %34 oranı ile en sık rastlanılan çanak biçimidir (Şekil 19: 1A). Her zaman boyalı olan bu çanak biçiminde iç ve dış yüzey arasındaki karşıtlık dikkat çekmektedir; dış yüzeyde oldukça standartlaşmış bir bezeme, iç yüzeyde ise farklı motiflerin geniş bir çeşitlemesi görülmektedir. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli küçük boy çanakların dış yüzeyi, genelde bir ya da daha fazla yatay hat kullanılan çapraz

tarama ile bezenmiştir. Diğer yandan dış yüzeyin tamamen boyanması veya basit yatay bantlarla bezenmesi oldukça nadir rastlanılan bir durumdur.[236] Bunun aksine iç yüzeyde ise ağız kenarı istisnasız bezemelidir, çoğunlukla sarkan dikey çizgiler, yarıda kesilen hem verev hem de "V" şeklinde hatlar veya daha az oranda dalgalı hatlar ve dans eden kadınlar bezemede kullanılan unsurları oluşturmaktadır. Bunlardan dans eden kadınlar motifi, sadece dışa açılan boyunlu basık gövdeli küçük boy çanaklara ve omurgalı sığ çanaklara uygulanmıştır. Bunların haricinde üç parçanın ağız kenarının içine sadece yatay bant, iki parçaya ise düz ya da dalgalı yatay hatlarla dikey çizgiler birleştirilerek daha karmaşık bir motif yapılmıştır. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli küçük boy çanakların bir başka ilginç özelliği de sadece bu formun ortasına, ortak merkezli basit çizgiler, çapraz tarama gibi geometrik motiflerin yanı sıra kuş, bitki ve ağaç gibi naturalistik sahnelerle bezenmesidir.[237]

Ağız çapı 19 ile 34 cm arasında değişiklik gösteren ve cidar kalınlığı 1 cm'yi bulan *dışa açılan boyunlu basık gövdeli büyük boy çanaklar (Form 1B)* (Şekil 19: 1B), Erken Halaf Evresi Kaliteli Halaf Malları'nın büyük boyutlu kapları arasında yer almaktadır. Küçük boyutlu çağdaşları gibi dışa açılan boyunlu basık gövdeli büyük boy çanaklarda genelde boya bezemelidir fakat motif çeşitlemesi daha fazladır. Bu tip çanaklarda bezeme yatay çapraz tarama ve dama tahtası motifi çok yaygındır, bunun yanı sıra 1. tabakadan ele geçen üç parçanın alt kısmında yatay dalgalı hatların olması hem bu form hem de diğer çanaklar için tek örnektir. Ağız kenarının içinde ise her zaman basit bir bant ve altında yatay dalgalı hatlar veya sarkan verev çizgiler görülmektedir.[238]

Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi'nde bir diğer yaygın çanak formu, diğer tür kap biçimlerinin %26'sını oluşturan *dik kenarlı düz dipli çanaklardır (Form 2)* (Şekil 19: 2). Dik ve dışa açılan bir cidara sahip bu çanaklarda bazen çok az içbükey bir kenar da görmek mümkündür. Kaliteli Halaf Malları'nın en büyük kapları arasında yer alan dik kenarlı ve düz dipli çanaklar, 16 ila 30 cm arasında değişen ağız çapına ve 12-15 cm civarında ise yüksekliğe sahiptir. Bu tür çanaklarda bezeme motifleri oldukça sınırlıdır; dış yüzeyde, çapraz taralı eşkenar dörtgenler (%83), bir veya daha fazla bant

[236] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: 179.
[237] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: 180, Fig. 3.37: 1-13, 3.38: 1-16 ve 3.39: 1-9.
[238] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:181, Fig. 3.37: 1-6.

ya da dikey hatlarla bölünerek yapılmıştır, iç yüzeyde ise tekli ya da çoklu yatay bant veya daha az olmakla beraber basit banda dayalı pendant ya da dikey kısa çizgiler görülmektedir. Büyük boyutlu dik kenarlı düz dipli çanakların aynı zamanda minyatürleri de bulunmaktadır. Ortaya çıkartılan iki örnekte kapların dış yüzeyi yatay ve verev çapraz tarama ile bezenmiştir.[239]

O*murgalı sığ çanak (Form 3)*, %17 oranıyla Erken Halaf Evresi'nin en yaygın çanak biçimi arasında bulunmaktadır (Şekil 19: 3). Biçim, boyut ve bezeme özellikleri ile dışa açılan boyunlu basık gövdeli küçük boy çanaklara benzeyen omurgalı sığ çanaklar, daha keskin bir omurgaya, dışa dönük üst gövdeye ve düzleştirilmiş ya da yuvarlatılmış dibe sahiptir. Bu çanakların hemen hepsinin dış yüzeyi tamamen yatay çapraz bant ile kaplıdır, ayrıca dibin hemen üstünde bir ya da daha fazla yatay bant yer alırken bazı dipler tamamen boyanmıştır. Omurgalı sığ çanakların iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz bandın altında dalgalı hatlar, pendantlar, sarkan dikey çizgiler ve dans eden kadınlar bulunmaktadır.[240]

Omurgalı içbükey kenarlı çanak (Form 4), Tell Sabi Abyad'ın sadece 3. tabakasında ve diğer çanakların %6'sı gibi oldukça sınırlı sayıda ele geçmiştir (Şekil 19: 4). Bu biçim, omurgalı sığ çanaklardan daha kapalı bir şekile sahip olması nedeni ile ayrılmaktadır. Omurgalı içbükey kenarlı çanakların hepsi boya bezemeli olup dış yüzeyinde ağırlıklı olarak yatay çapraz taramanın yanı sıra nadiren verev çapraz tarama ve dama tahtası motifi görülmektedir.[241]

Dışa açılan dik kenarlı çanak (Form 5), önceki biçim gibi, Tell Sabi Abyad'ın yalnızca 3. tabakasında ve az sayıda (%3) bulunmuştur (Şekil 19: 5). Bu çanakların, dibe yakın kısmında belirsiz bir omurga, dışa açılan dik üst gövdesi ve düzleştirilmiş ya da yuvarlatılmış bir dibi vardır. Bu çanakların ilginç özelliklerinden birisi de, iki parçada rastlanılan, Erken Halaf Evresi'nde nadir olan ilmek kulpudur. Dışa açılan dik kenarlı çanakların tümü boya bezemeli olup en sık karşılaşılan motifler, kalın bantlar, çapraz tarama ve verev hatlardır.[242]

[239] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:181, Fig. 3.42: 3-13 ve 3.43: 1-6.
[240] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:181, Fig. 3.39: 10-11, 3.40: 1-15 ve 3.41: 1-2.
[241] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:182, Fig. 3.41: 3-11.
[242] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:182, Fig. 3.41: 12-16.

Tell Sabi Abyad'da *omurgalı kapalı çanaklar (Form 6)*, sadece 3. tabakadan bulunan iki parça ile tanınmaktadır (Şekil 19: 6). Bu çanak biçiminde omurga, gövdenin üst kısmındadır ve ağız kenarı omurgadan sonra içe dönmektedir. Ele geçen parçalardan bir tanesinde ilmek kulp tespit edilmiştir. Söz konusu çanakların birinin dış yüzeyinde içi yatay taralı verev bantlar, diğerinde ise uçları çapraz birleşen karşıt verev hatlar yer almaktadır. Omurgalı kapalı çanakların iç yüzeyinde ise, ağız kenarında basit bir bant bulunmaktadır. İlmek kulp ise dikey balık kılçığı motifi ile bezenmiştir. Erken Halaf Evresi'nin omurgalı kapalı çanakları, Halaf'a Geçiş Evresi'nde saptanan aynı çanak formuna yakından benzemektedir.[243]

Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi'nde saptanan çanakların %11'ini oluşturan *yarı küresel çanaklar (Form 7)*, kenar şekline göre kendi içinde dik, dışa açık ve çok hafif kapalı olmak üzere üç farklı tip göstermektedir (Şekil 19: 7). Ağız çapları 6 ila 38 cm arasında değişen oldukça büyük boyutlu bu çanakların beş tanesi hariç diğerleri boya bezemelidir, özellikle bezemesiz örneklerin daha geniş olduğu gözlenmiştir. Yarı küresel çanakların dış yüzeyi, çapraz taramanın çeşitleri, basit bantlar, verev hatlar ve daha çok çömleklerde rastlanılan içi taralı üçgenlerle iç yüzeyi ise genellikle ağız kenarındaki bir veya iki düz bantla bezenmiştir.[244]

Kaliteli Halaf Malları'nda *pişirme kaplarının (Form 8)* oranı ağız parçalarının yaklaşık %1'i kadardır ve hepsi Tell Sabi Abyad'ın 3. tabakasından ele geçmiştir (Şekil 18: 9). Pişirme kaplarının tamamı delik ağızlı çömleklerden oluşmaktadır.[245] Bu kapların ancak yarısı kadarı bezenmiştir; dış yüzeyde verev hatlar, yatay çapraz tarama veya ağız kenarında basit bant kullanılırken, iç yüzeyde ağız kenarındaki düz hat tek bezeme motifidir.[246]

Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi Kaliteli Halaf Malları'nın %31'inden fazlasını çömlek formu oluşturmaktadır. Bu kap biçiminde ise %98.5 gibi baskın bir oranda görülen *uzun boyunlu çömlekler (Form 9)*, form, boyut ve bezeme özellikleri bakımından geniş bir çeşitlemeye sahiptir. Bu çömleklerin, %66'sı dışa açılan, %26'sı dik ve son olarak %8'i içbükey boyunludur.

[243] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:182, Fig. 3.42: 1-2.
[244] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:182, Fig. 3.43: 9-14 ve 3.44: 1-0.
[245] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:182.
[246] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:183, Fig. 3.44: 11-16.

Uzun boyunlu o*rta boy çömlekler*in (Form 9A) (Şekil 19: 9A) boya bezemesi, geniş bir repertuara sahip olmasına karşın bunların 3/4'ünü on farklı motif oluşturmaktadır. Çömleklerin dış yüzeyi, boyun ve gövdenin üst kısmı olmak üzere iki alana ayrılarak bezenmiştir. Boyun, genellikle yatay çapraz tarama, düz ya da zigzag hatlar veya daha az olmakla birlikte tamamen boyanarak bezenmiştir. Gövdenin üst kısmında ise içi taralı eşkenar dörtgenler ve üçgenler, dalgalı hatlar, içi boyalı üçgenler ve basamak gibi daha çeşitli motifler kullanılmıştır. Çömleklerin %2'sinden daha azında insan, bitki ve hayvandan oluşan naturalistik bezeme tespit edilmiştir. Bitki motifi, dalları ve bazen yaprakları olan verev ya da dikey ağaçlar şeklinde tasvir edilmiştir. Resmedilen hayvanlar arasında ise kuşlar ve eksik olmasından dolayı türü belirlenemeyen boynuzlu, dört ayaklı bir hayvan bulunmaktadır. Ele geçen insan betimli parçalarda figürler, son derece kaba ve çizgisel bir biçimde resmedilmiş ve bunlar kısmen korunmuş olup vücudun sadece bacak ve gövde kısmı görülmektedir. Bir parçada aynı yöne ilerleyen iki insanın elinde yay ve sırtında sadak bulunmaktadır, bunların karşısında sadece bacakları korunmuş bir figür daha vardır. Çömleklerin iç yüzey bezemesinde ağız kenarında %54'ünde bir ya da daha fazla düz bant uygulanırken, düz banda dayalı pendant %28, sarkan dikey hatlar %10 ve dalgalı hatlar %5 oranlarında saptanmıştır.[247]

Uzun boyunlu büyük boy çömlekler (Form 9B) (Şekil 19: 9B), sadece dokuz parça ile bilinmektedir ve genelde Tell Sabi Abyad'ın 3. tabakasında ele geçmiştir. Bu çömleklerin ağız çapı, 16 ila 40 cm arasında değişiklik göstermektedir ve uzun, düz veya çok az içbükey boynunun ortalama yüksekliği 16.8 cm'dir. Uzun boyunlu büyük boy çömleklerin yarısından azının yatay bantlardan oluşan olukça basit dış yüzey bezemesi vardır. Sadece bir parçanın ağız içinde düz bant tespit edilmiştir.[248]

Uzun boyunlu çömleklerin %2'si kadarının oldukça uzun ve dar boynu vardır. Nitekim bu tip çömleklerin ağız çapı 10-13 cm arasında değişmektedir, boyun uzunluğu ise 20 cm'nin üstündedir. Bu grup çömleklerin hepsi bezemesiz bırakılmıştır ve çoğu 3. tabakadan olmak üzere Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi katından ele geçmiştir.[249]

[247] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:183, Fig. 3.46-3.49.
[248] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:183, Fig. 3.54: 3-6.
[249] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:183, Fig. 3.54: 7.

Kısa boyunlu çömlekler (Form 10), Tell Sabi Abyad'ın 3. tabakasında ele geçen dört parça ile bilinmektedir (Şekil 19: 10). 1 cm'den kısa ve dik boyuna sahip bu çömleklerin hepsi boya bezemeli olup çizgisel basit motifler görülmektedir. Ağız kenarının içine düz bant ve/veya pendant yapılmıştır.[250]

Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi Kaliteli Halaf Malları'nda bulunan diplerin 108 adeti düz, 87 adeti yuvarlatılmış ve iki adeti ise kaide diptir (Şekil 19). Yuvarlak dipler genelde çömleklere, düz dipler ise çanaklara aittir. Kaide diplerin her ikisi de 3. tabakadan bulunmuştur ve bunlardan birinde geometrik motifle birlikte yapılmış kısmen korunmuş bir kuş gövdesi yer almaktadır.[251]

Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi'nde minyatür bir çömlekçik üstüne kapak işleviyle kapatılmış bir kase ile birlikte açığa çıkarılmıştır,[252] ancak bu kap ayrıca kapak olarak sınıflandırılmamıştır.

Yukarıda ele aldığımız Erken Halaf Evresi'nin bu üç yerleşimi arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Tell Sabi Abyad'da Halaf'a Geçiş ile Erken Halaf evreleri arasında herhangi bir kesinti görülmemesi, aksine her iki süreç arasında aşamalı bir geçişin varlığı, bu yerleşimde Erken Halaf Evresi çanak çömleğinin daha doğru tanımlanmasını sağlamıştır. Nitekim Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf Evresi'nde Halaf'a Geçiş Evresi çanak çömlek formlarının ve bezeme motiflerinin büyük oranda devam ettiği gözlenmektedir. Diğer yandan, burada ele aldığımız yerleşimlerinden Arpaçiyah ve Tell Agab'da ana toprağın hemen üstünde Erken Halaf Evresi ortaya çıkarılmış, Halaf'a Geçiş Evresi'ne ise rastlanmamıştır. Bu durumda söz konusu iki merkezin Erken Halaf Evresi'nin hemen başlangıcında yerleşim görmediğini söylemek mümkündür. Nitekim üç yerleşimden ele geçen kaplar, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla Tell Sabi Abyad, Arpaçiyah ve Tell Agab'ın öncülü bir yerleşimdir.

Tell Sabi Abyad'ın 1-3. tabakalarından alınan C14 örneklerinin sonucuna göre MÖ yaklaşık 5900-5800 yıllarına tarihlenen[253] Erken Halaf Evresi, Halaf Kültürü'nün temel taşlarının yerine oturduğu bir süreçtir. Halaf'a Geçiş Evresi'nin devamı niteliğindeki bu süreçte, aynı zamanda Halaf Kültürü'nün simgeleri olarak

[250] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:183, Fig. 3.54: 1-2.
[251] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:184, Fig. 3.55.
[252] Akkermans 1987: Fig. 4: 5; 1989: 123, Fig. IV.35: 255 .
[253] Akkermans 1991a: 123-124; 1993: 114-115; Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: 128.

gösterebileceğimiz dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* ve boğa başının da aralarında olduğu naturalistik motifler ortaya çıkmıştır.

Keramik geleneği bağlamında genel bir değerlendirme yapacak olursak Erken Halaf Evresi'ne ait başlıca nitelikler arasında, dik kenarlı düz dipli çanakların büyük oranda ele geçmesi ve dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların ya da *cream bowl*un ilk kez kullanılmaya başlaması yer almaktadır. Erken Halaf Evresi kap formlarının Halaf'a Geçiş Evresi çanak çömlek biçimlerinden geliştiğini söylemek mümkündür. Her iki evrede görülen omurgalı çanaklar bu durumun en açık kanıtladır. Diğer yandan dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar, bu tip omurgalı çanaklardan gelişmiş bir çeşitlemesidir. Erken Halaf Evresi'nde kaplarında siyah ve gri gibi koyu renk boya kullanılarak geniş bir alan bezenmiştir. Çanak çömleklerin özellikle dış yüzeyi yoğun bir şekilde bezenirken iç yüzeyde bezeme alanı daha sınırlıdır. Boyanın uygulanmasından kaynaklanan çok tonluluk bu evrenin dikkat çeken özelliklerindendir. Erken Evre'de daha çok geometrik olmak üzere naturalistik motifler de yapılmıştır. Bu evrede uygulanan naturalistik bezemeler daha doğal bir üsluba sahip olup stilize edilmemiştir. Bunlar arasında boğa başı ve çiçek gibi unsurlar yer almaktadır. Erken Halaf Evresi'nde en sık karşılaşılan bezeme motifleri ise yatay çapraz tarama, içi taralı eşkenar dörtgen sırasıdır, iç yüzey bezemesi olarak ise dans eden kadınları ve basit bantı sıralamak mümkündür.

3. Orta Halaf Evresi

Orta Halaf Evresi, Halaf Kültürü'nün en geniş yayılım alanına ulaştığı ve yerleşim yoğunluğunun arttığı bir süreç olarak bilinmektedir. Nitekim Kuzey Mezopotamya'da yürütülen kazılarda Orta Halaf Evresi daha sık karşılaşılan bir evredir, dolayısıyla diğer Halaf Dönemi evrelerine oranla daha iyi tanımlanmıştır. Orta Halaf Evresi yerleşimleri arasında Tell Kurdu, Nevali Çori, Yunus, Çavi Tarlası, Chagar Bazar, Şemsettin Tannira, Tell Halula ve Tell Amarna yer almaktadır. Burada Arapaçiyah, Tell Agab ve Tell Umm Qseir ele alınarak Orta Halaf Evresi çanak çömlek geleneğini incelenecektir (Harita 1).

Arpaçiyah'da Orta Halaf Evresi, Mallowan'ın TT10-8 tabakaları ile bilinmektedir. Bu tabakalarda biri tepede dört adedi höyüğün dışında, yüzey toprağının yaklaşık 2 m altında, olmak üzere beş tolos belirlenmiştir. Arpaçiyah'da Orta Halaf Evresi'nin sonu mimari tabakalaşmanın dışında keramikte gözlenen değişimle de kendini ortaya koymaktadır. Arpaçiyah'da bu evrenin *terminus ante quem*i çok renkli bezemede beyaz boyanın kullanımı olmuştur.[254]

Arpaçiyah Orta Halaf Evresi çanak çömleği, her iki aşamada da aynı kilin kullanılmasına karşın, Erken Evre kaplarına oranla daha niteliklidir. Hamurun yapısı ve boya, fırındaki havanın daha iyi kontrol edildiğini işaret etmektedir. Erken Halaf Evresi'nde görülen beyaz mineral katkılara Orta Halaf Evresi'nde de rastlanılır, fakat daha az miktardadır. Boya rengi kırmızı, kahverengi ve siyah olup bunlar birlikte kullanılarak Orta Evre'nin en belirgin özelliklerinden olan çok renkli bezeme uygulanmaya başlanır. Erken Halaf Evresi'nin bir özelliği olan beyaz kireç astarın bu evrede de bazı kaplara uygulandığı görülmektedir.[255]

Bu evrede, astar ve açkının uygulanmasında artış yaşandığı dikkati çekmektedir. Kap, genellikle açkılanmıştır ve kabın yüzeyine iyi uygulanması nedeniyle astar kavlamamıştır. Neredeyse tümü ince cidarlı ve iyi bir işçilik sergileyen kaplar, kaliteli olup sert bir yapıya sahiptir ve iyi pişmiştir. Orta Halaf Evresi'nin kap formları önceki evreden daha gelişkindir.[256]

[254] Mallowan-Rose 1935: 19, 21.
[255] Davidson 1977: 38.
[256] Perkins 1949: 17.

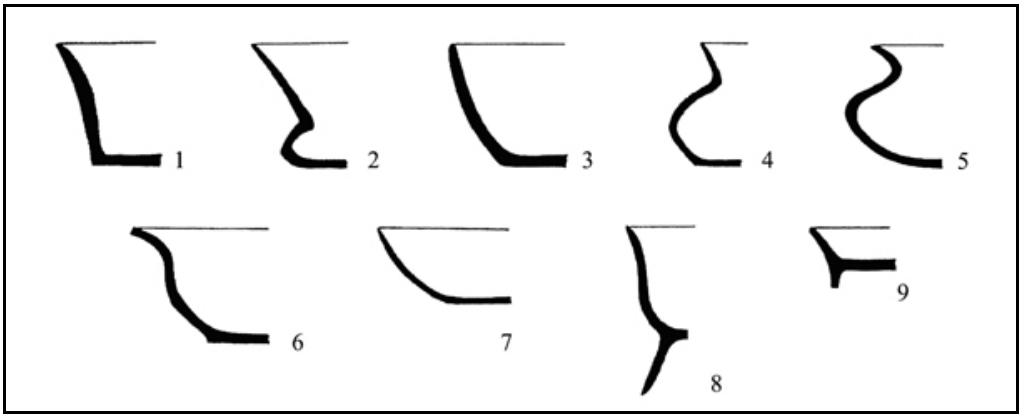
Arpaçiyah Orta Halaf Evresi'nde, dört adedi Erken Evre'den devam etmek üzere toplam dokuz kap biçimi kullanım görmüştür. İlk defa bu süreçte ortaya çıkan bazı yeni tipolojik uygulamalar da mevcuttur; bunlardan ikisi halka ve kaide diptir. Erken Halaf Evresi'nde düz ya da yuvarlatılmış basit diplerde kabın altına doğru cidarın açısında herhangi bir değişiklik görülmezken bu evredeki bazı kaplarda dip başlamadan önce cidarın aşağıya doğru eğiminin arttığı fark edilmektedir. Söz konusu yeni biçimlerde keskin bir açı ile gövdeye bağlanan dışa açılan boynun içi genellikle ana bezeme alanı olarak kullanılmıştır.[257]

Davidson'a göre Arpaçiyah Orta Halaf Evresi'nde dokuz adet kap formu bulunmaktadır (Şekil 20):[258]

Form 1: Dik kenarlı düz dipli çanak
Form 2: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*
Form 3: Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak
Form 4: Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömlek
Form 5: Dışa çekik boyunlu çömlek
Form 6: Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*[259]
Form 7: Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase (sosluk)
Form 8: Kaide dipli çanak
Form 9: Dik kenarlı halka dipli sığ çanak

Arpaçiyah Orta Halaf Evresi'nde bir önceki evrenin kap formlarının kullanımı devam etmekle birlikte bezemede daha farklı bir stil izlenmektedir. Bu durum, aşağıda detaylarıyla işlenecektir.

[257] Davidson 1977: 44.
[258] Davidson 1977: 39.
[259] von Oppenheim ve Schmidt, Tell Halaf yayınında bizim "dışa açılan boyunlu omurgalı çanak" olarak isimlendirdiğimiz çanak formuna *Trichterrandbecher* adını vermiştir (von Oppenheim-Schmidt 1943: 54). Nitekim bu adlandırma Halaf terminolojisinde kullanılmaktadır.

Şekil 20: Davidson'ın Arpaçiyah Orta Halaf Evresi Halaf kap formları (Davidson 1977: Table 1'den uyarlanmıştır).

Orta Halaf Evresi'nde *dik kenarlı düz dipli çanakların (Form 1)* kullanımına devam edilmiştir (Şekil 20: 1), fakat bunlar Erken Halaf Evresi'nin aksine ovalden çok yuvarlak formlu ve sığdır. Özellikle Orta Halaf Evresi'nin sonuna doğru söz konusu çanakların ağız kenarının düzleştirildiği gözlenmiştir. Bu evrede dik kenarlı düz dipli çanaklara uygulanan bezeme motiflerinin de değiştiği görülmektedir: çavuş işareti (Şekil 15: 1), yatay stilize boğa başı (Şekil 15: 8), dama tahtası (Şekil 15: 13), zincir motifi; içinden düz bir hat geçen (Şekil 15: 4), içinde göz motifinin bulunduğu (Şekil 15: 5) ve içi boş zincir motifi (Şekil 15: 2). Dudak üstüne kısa çizgilerden oluşan fırça darbeleri (Şekil 16: 70), ağız içine ise düz banda dayalı pendant (Şekil 16: 75) yapılmıştır.[260]

Bu evrenin tipik kap biçimi, genellikle yuvarlatılmış dibi olan *dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowldur (Form 2)* (Şekil 20: 2). Bu kap formunun oranı belli olmamakla beraber Davidson, Erken ve Orta evrede çok yaygın bir çanak grubu olmadığını belirtmektedir.[261]

Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların ya da *cream bowl*un dışa açılan üst kısmının bezemesinde dönüşümlü bantlar veya yatay bantlar kullanılmıştır. Bu alana yapılan motifler, Erken Evre'de uygulananlardan biraz daha çeşitlilik göstermektedir. Gövde hala dönüşümlü açık ve koyu panellerle bezenmektedir. Bu çanak formuna çok renkli bezeme uygulanmamıştır ve boya bezemenin genel stili Erken Halaf Evresi

[260] Davidson 1977: 40.
[261] Davidson 1977: 41.

özelliği göstermektedir.[262] Bu çanak tipi, Arpaçiyah'ın Geç Halaf Evresi'ne kadar devam etmez. Nitekim Mallowan, dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların Orta Halaf'ın başlangıcına ait olduğunu vurgulamaktadır.[263]

Orta Halaf Evresi'nin *düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanaklarını (Form 3)*, yine bu evrenin yarı küresel çanaklarından ve Erken Evre'deki benzerlerinden ayıran en önemli özelliği, düzleştirilmiş ağız kenarına sahip olmamasıdır (Şekil 20: 3). Bu tip çanaklar, evrenin diğer üç çanağına oranla daha sığdır ve ağız kenarı inceltilmiştir.[264]

Söz konusu çanak formunda Orta Evre'de görülen bezeme motifi, erken örneklerinden tamamen farklıdır. En popüler motif, stilize yatay boğa başıdır (Şekil 15: 8), ayrıca bu evrede dama tahtası motifi kullanılmaya başlanır. Bunların dışında Erken Evre'de rastlanılan zincir motifi çeşitlemeleri devam etmektedir. Bu tip çanakların ağız kenarının içinde ise genelde düz bant ve altında dalgalı hatlar yer almaktadır.[265]

Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömleklerin (Form 4) Orta Halaf Evresi'nde Erken Evre'ye nispeten daha çok çeşidi vardır (Şekil 20: 4). Dışa açılan yüksek boyunlu ovalimsi gövdeli düz ya da yuvarlatılmış dipli çömlek, Erken Evre'deki biçime çok benzemektedir.[266] Ana bezeme alanı yine omuzlardır, nitekim çömleğin bu kısmında motifler bantların içine yerleştirilerek düzenlenmiştir. Bu evrede en çok karşılaşılan motif, "yumurta ve nokta" (Şekil 15: 21) olarak adlandırılan nokta ve elips sıralarından oluşan bezemedir, bunun yanı sıra bir örnekte zigzag hatlar (Şekil 16: 39) ve yatay boğa başı (Şekil 15: 8) tespit edilmiştir. Ağız kenarının içinde ise düz bandın altına pendant (Şekil 16: 75) yapılmıştır, bu evrenin sonuna doğru iki düz bant arasında kısa çizgilerden oluşan bir motif (Şekil 16: 74) görülmektedir.[267]

Dışa çekik boyunlu çömlekler (Form 5), Erken Evre'deki benzer biçimden daha kısa ve keskin açılı bir boyuna sahip olmasıyla ayrılır (Şekil 20: 5). Ayrıca birkaç adeti halka dipli olan bu çömleklerin gövdesi ovalimsidir.[268] Söz konusu kapların bezeme

[262] Davidson 1977: 41.
[263] Mallowan-Rose 1935: 135.
[264] Davidson 1977: 41.
[265] Davidson 1977: 42.
[266] Davidson 1977: 43.
[267] Davidson 1977: 44.
[268] Davidson 1977: 45.

stili, bir önceki çömlek biçimi ile benzerlik göstermektedir; boyun çoğunlukla tamamen boyanırken omuz ve gövde panellere ayrılarak bazı kaplarda dibe kadar bezenmiştir. Bezeme motifleri arasında "yumurta ve nokta" (Şekil 15: 21), yatay ve dikey boğa başı (Şekil 15: 8/7) yer almaktadır. Ağız kenarının içine ise Erken Evre'de de karşılaşılan kısa dikey çizgiler yapılmıştır.[269]

Omurgasından dolayı dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklarla ilişkili görülen *dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da trichterrandbecher (Form 6)*, Orta Halaf Evresi'nde birkaç örnekle tanınmaktadır (Şekil 20: 6). Bu çanak biçimi, daha kısa olan dışa açılan boynu, omurgasının açısı ve duruşu ile dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklardan ya da *cream bowl*dan ayrılmaktadır.[270] Söz konusu çanaklarda omzun üstünde gövdenin yeniden dönüşü dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklardaki kadar keskin değildir ve bu omurga daha yüksektedir. Bu çanakların bir başka ayırt edici özelliği ise ağız kenarının düzleştirilmiş olmasıdır, bu özellik Arpaçiyah dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar ya da *cream bowl*da görülmez. Diğer yandan dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların düz ya da yuvarlatılmış basit dibi, bu formda karşılaşılan bir özellik değildir.[271]

Dışa açılan boyunlu omurgalı çanakların ya da *trichterrandbecherin* dış yüzeyi, ağız kenarı, omzun hemen üstü ve altı olmak üzere üç alana ayrılarak çok basit bir şekilde bezenmiştir. Çanağın asıl bezeme alanı ağız kenarının içi olup panellerin içine yatay boğa başı (Şekil 15: 8) ya da içi taralı eşkenar dörtgen sırası (Şekil 15: 30) ve çoklu üçgenlerin (Şekil 16: 59) birleşimi bir motifle bezenmiştir. Bu sırada düzleştirilmiş ağız kenarı ise fırça darbeleri (Şekil 16: 70) ile süslenmiştir.[272]

Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*, Arpaçiyah Orta Halaf Evresi ile birlikte bezeme anlayışında bir değişikliğin olduğunu göstermektedir. Bu evrede, özellikle bu tip açık çanaklarda, bezeme yoğunluğunun dış yüzeyden çok iç yüzeye yöneldiğini ve bezemenin yatay bant halinde düzenlendiğini söylemek mümkündür.[273]

[269] Davidson 1977: 46.
[270] Davidson 1977: 46.
[271] Davidson 1977: 47.
[272] Davidson 1977: 47.
[273] Davidson 1977: 47.

Geç Evre'de kullanımı artan *basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase (sosluk) (Form 7)*, Arpaçiyah'da ilk kez Orta Halaf Evresi'nde ortaya çıkmaktadır (Şekil 20: 7). Sadece üç örnek ile bilinen bu form, oldukça ince ve kaliteli kilden yapılmıştır. Form, yapı ve bezemesi açısından Geç Halaf örneklerine benzemesine karşın, Arpaçiyah'da Orta Halaf'da gördüğümüz kilden yapılmıştır. Bu soslukların dış yüzeyi, yatay düz hatlarla ayrılmış nokta sıraları (Şekil 15: 11) ile birbirine düz hatla bağlanmış daha büyük boyutlu noktalar (Şekil 15: 22) ve dama tahtası (Şekil 15: 13) ile noktalarla oluşturulmuş daire motifi (Şekil 15: 46) birleştirilerek bezenmiştir. İç yüzeyi ise dama tahtası (Şekil 15: 13) ya da ağız kenarındaki düz banda dayalı pendantla (Şekil 16: 75) süslenmiştir. Sosluklardan birinin ortasına yapılmış sekiz yapraklı çiçek, bu evre için tek örnektir.[274]

Mallowan'ın "şampanya kadehi" olarak isimlendirdiği *kaide dipli çanak (Form 8)*, bu evrede son derece nadir rastlanan bir form olmakla birlikte TT6'dan önce birkaç tane kaide parçası ele geçmiştir (Şekil 20: 8). Bu evredeki tek sağlam örnek, oval bir gövdeye sahip olup "yumurta ve nokta" (Şekil 15: 21) ve dama tahtası (Şekil 15: 20) ile bezenmiştir.[275]

Dik kenarlı halka dipli sığ çanak (Form 9), halka dibi hariç tutulduğunda Erken ve Orta evrelerdeki dik kenarlı çanaklarla benzerlik göstermektedir (Şekil 20: 9).[276] Bu biçime dair tümlenebilen tek parçanın özellikle iç yüzeyi bezenmiştir. Çanağın iç tabanında içi çapraz taralı eşkenar dörtgen ve dalgalı hatların bir birleşimi bulunurken ağız kenarında üçgenler yer almaktadır. Benzer bezeme stiline Erken Evre'de de rastlanmıştır.[277]

Yukarıda sıralanan kap formlarının dışında bu evrede geniş grup halinde görülen minyatür kapların birkaç farklı özelliği bulunmaktadır. Üç küçük kasenin ağız kenarının hemen altında uzun tüp şeklinde yapılmış akıtacak vardır. Ayrıca kabaca boyanmış ip delikli tutamaklı bodur bir kase, bu türün en erken örneğini oluşturmaktadır. Diğer minyatür kapların çoğu yarı küresel ve düz dipli basit kaselerdir.[278]

[274] Davidson 1977: 48.
[275] Davidson 1977: 49.
[276] Davidson 1977: 49.
[277] Davidson 1977: 50.
[278] Perkins 1949: 18.

Orta Halaf Evresi'nde bir önceki evreye oranla daha fazla motif görülmektedir; bezemeyi yapanlar bu konudaki yeteneklerini oldukça geliştirmiş olmalıdır. Erken Halaf Evresi'nde görülen yoğun çapraz taramalı alanlar veya eşkenar dörtgen sırası gibi motiflerin neredeyse tamamen ortadan kalktığı izlenmektedir. Çömlekler, süreklilik gösteren motiflerle ya da metoplarla bezenmiştir. Metoplar, özellikle çok bodur çömleklerde kullanılan bir bezeme motifi olmuştur. Çömleklerin iç yüzeyi çok basit motiflerle bezenmiştir. İçe dönük ağız kenarlı çanakların dış yüzeyine, geniş alanda dama tahtası motifi uygulanmıştır. Arpaçiyah'ın 7. tabakasından gelen bir çanağın iç yüzeyinde daha önce rastlanılmayan bir motif görülmektedir. Bu kabın ortasına kalın bantlarla çapraz taranmış bunun içine iki sıra halinde alternatifli olarak içi boş bırakılmış dört yapraklı çiçek ve nokta sıraları olan kareler yapılmıştır.[279]

Normal nokta sıraları ve "yumurta ve nokta" şeklindeki motif, alan ve dama doldurmada yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Genellikle yatay bantlar halindeki zincir, zigzaglar ve dalgalı hatlar sık karşılaşılan motifler arasında yer almaktadır. Tamamen stilize edilmiş yatay boğa başı, birkaç örnekten bilinmektedir. Dama tahtası motifi, dikkate değer bir yoğunlukta kullanılmıştır, bunların bazen içi boyalı ya da boştur fakat daha çok açıklı koyulu bezemelerle zıtlık oluşturacak şekilde doldurulmuştur; koyu karelere negatif dört yapraklı çiçek, açık karelere ise genelde nokta sıraları yapılmıştır. Bu tarz dama tahtası, özellikle Geç Halaf Evresi'nin çok renkli tabaklarında çok gelişkin olup Halaf Dönemi'nin sonuna dek yaygın olarak kullanılmıştır. Orta Halaf Evresi'nde motifler, kabın belirli bir kısmında yer alan bandın içi ile sınırlandırılmaktan çok kabın tüm yüzeyine yayılmıştır. Diğer yandan, Erken Halaf'a oranla yatay alanların kullanımı daha yaygındır. Bu evrede birbirinden bağımsız motiflere daha sık rastlanır, özellikle nokta sıraları daha küçük noktalarla sınırlandırılır. Metop, olasılıkla en yaygın düzenleme şeklidir.[280]

Tell Agab'da Orta Halaf Evresi, 3 No.lu Açma'nın üst seviyedeki yapı katları olan T3-1'den ve 2 No.lu Açma'da saptanan 2-4. tabakalardan bilinmektedir. Orta Halaf malzemesi üzerinde yürütülen çalışmalar sonucunda, 3 No.lu Açma'da saptanan yapı katlarının 2 No.lu Açma'dakilerden daha erken olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Orta

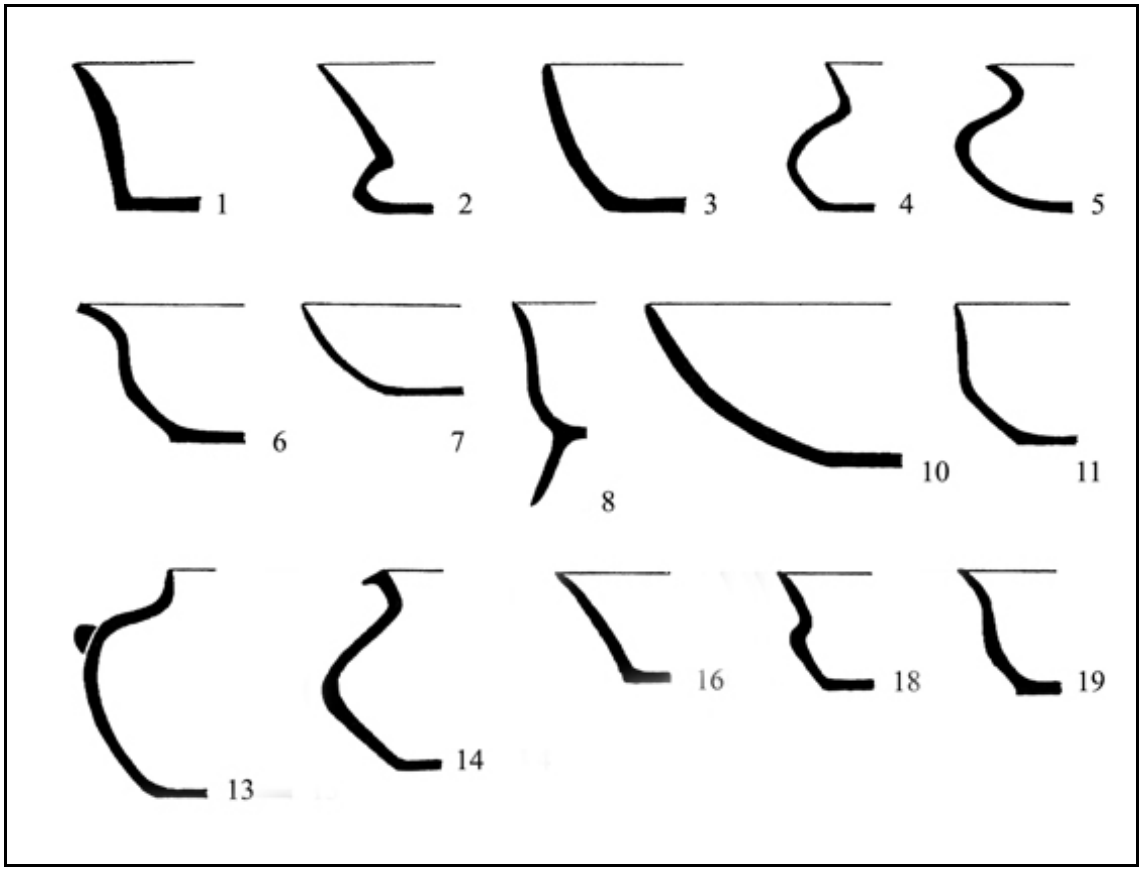
[279] Perkins 1949: 20.
[280] Perkins 1949: 20.

Halaf Evresi'nde başlayan bununla beraber bu evrenin sonuna doğru yaygınlaşan 7, 16 ve 19 gibi çanak formları 3 No.lu Açma'da ele geçmemiştir. Bunun yanı sıra 3 No.lu Açma'da meydana çıkarılan keramiklerde bezeme alanının daha geniş olması dikkat çekicidir. Ayrıca 2 No.lu Açma'dan bulunan çok renkli ve oluk-boya bezemeli keramik parçalarına 3 No.lu Açma'da rastlanmamıştır.[281]

Tell Agab'da Orta Halaf Evresi'ne tarihlenen 331 keramik parçası ele geçmiş ve Davidson bu parçalardan yola çıkarak 14 adet kap formu belirlemiştir:[282]

Form 1: Dik kenarlı düz dipli çanak
Form 2: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*
Form 3: Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak
Form 4: Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömlek
Form 5: Dışa çekik boyunlu çömlek
Form 7: Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase (sosluk)
Form 8: Kaide dipli çanak
Form 10: İnceltilmiş ağız kenarlı düz dipli yarı küresel çanak
Form 11: İnceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanak
Form 13: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçik
Form 14: Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek
Form 16: Dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanak
Form 18: Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak
Form 19: Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanak

[281] Davidson 1977: 114; Davidson-Watkins 1981: 7.
[282] Davidson 1977: 115-129; Davidson-Watkins 1981: 7.

Şekil 21: Davidson'ın Tell Agab Orta Halaf Evresi Halaf kap formları (Davidson 1977: Table 1'den uyarlanmıştır).

Dik kenarlı düz dipli çanak (Form 1), Tell Agab Orta Halaf kaplarının yaklaşık %11'ini oluşturmaktadır (Şekil 21: 1). Bu tip çanaklar, ağız kenarına yapılan düz bantla son derece basit bir biçimde bezenmiştir. Bunun dışında aynı çanak formunun Erken Halaf örneklerinde de olduğu gibi içi dolu bir dairenin etrafını çevreleyen noktalar (Şekil 15: 27) ve yatay zigzag sıraları (Şekil 16: 39) ile bezendiği görülmektedir. Söz konusu çanakların ağız kenarının içine ise yine düz bant yapılmıştır. Arpaçiyah kaplarında en sık karşılaşılan ağız içi motifi olan düz banda dayandırılmış pendant, Tell Agab'da çok az sayıda tespit edilmiştir. Dik kenarlı düz dipli çanakların bezemesinde, panellere bölme ve iki ya da çok renk kullanılması gibi stilistik özellikler görülmemektedir.[283]

[283] Davidson 1977: 115.

Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak (Form 3), 174 parça ile Orta Halaf Evresi'nde görülen en yaygın kap formudur (Şekil 21: 3). Söz konusu çanakların küçük bir kısmı bezemesiz bırakılırken bezemeli olan örneklerde ise motifler basit ve dağınık yapılmıştır. Nitekim çanakların çoğunun ağız kenarında yalnızca düz bant vardır, bundan sonra en çok kullanılan motif ise sadece yedi parçada rastlanılan çapraz taramadır. Bunun yanı sıra 3 No.lu Açma'da ortaya çıkarılan düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanakların, 2 No.lu Açma'da bulunan karmaşık motiflilere oranla daha basit bezendiği gözlenmiştir. 2 No.lu Açma'da ele geçen söz konusu çanaklara dalgalı hatlar (Şekil 15: 38) ve içi dolu eşkenar dörtgen sırası (Şekil 15: 33) gibi Erken Halaf Evresi'nde kullanılan motifler uygulanmıştır. 3 No.lu Açma'da ise, nispeten daha erken olan içi dolu bir dairenin etrafını çevreleyen noktalar (Şekil 15: 27) görülen diğer bir motiftir.[284]

Tell Agab'da bulunan düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanaklar, bir örnek hariç, kırmızı ya da siyah renk boya kullanılarak tek renkli yapılmıştır.[285] 2 No.lu Açma'dan ele geçen çok renkli çanağın dış yüzeyi, Tell Agab'da bir başka örneği olmayan, araları noktalı dikey çizgilerin ve çavuş işareti (Şekil 15: 24/1) motifinin birleşimiyle bezenmiştir.[286]

Bu tip çanakların iç yüzeyinde bezeme ağız kenarıyla sınırlıdır. Bu alanda en sık karşılaşılan motif, 52 örnek ile düz banttır (Şekil 16: 78), düz banda dayandırılmış pendant (Şekil 16: 75) 28 çanakta ve düz bandın altında yer alan dalgalı hatlar (Şekil 16: 72) ise 15 parçada belirlenmiştir.[287]

Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanaklarda görülen yeni özelliklerden biri de düzleştirilmiş ağız kenarının uygulanmaya başlanması olmakla beraber, 2 No.lu Açma'dan çok az miktarda bu tip örnek ele geçmiştir. Bunun yanı sıra göze çarpan bir diğer özellik ise bu çanağın, Tell Agab'ın üst seviyelerine doğru ilerledikçe daha sığ yapılmasıdır.[288]

[284] Davidson 1977: 117.
[285] Davidson 1977: 117.
[286] Davidson 1977: 118.
[287] Davidson 1977: 118.
[288] Davidson 1977: 118-119.

Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömlekler (Form 4), Tell Agab'dan ortaya çıkarılan kapların %5'ini oluşturur ve bu evre boyunca sayısında artma ya da azalma olmaksızın kullanılmaya devam eder (Şekil 21: 4).[289] Tell Agab'ın Erken Halaf Evresi'nde de görülen bu çömlek tipinde bezeme daha az uygulanmış ve kap büyük oranda boş bırakılmıştır. Söz konusu çömleklerin boynuna genellikle basit bantlar ve dudağına diğer kap formlarında da yaygın olarak görülen düz kısa çizgiler yapılmıştır. Çömleklerin omzunda ise bir veya birden fazla bant arasına konumlandırılmış geometrik motif bulunmaktadır. Ayrıca çok renkli bezeme de kullanılmamıştır.[290]

Orta Halaf Evresi'nde bu tip çömleklerin gövdesi armudi bir biçim alırken boynu daha uzun ve omuza daha dar açı ile bağlanmış, ağız kenarı düzleştirilmiştir. Bu tür uygulamalar, Arpaçiyah'ın Orta Halaf Evresi örneklerinde rastlanmamıştır. Davidson'a göre bu durum, Tell Agab'ın Batı Halaf yerleşimleri arasında yer almasından kaynaklanmaktadır.[291]

Tell Agab'da *dışa çekik boyunlu çömlekler (Form 5)*, %4 oranında ele geçmiştir (Şekil 20: 5). İlk defa, 3 No.lu Açma'nın üst seviyelerinde ortaya çıkan bu form, 2 No.lu Açma'nın alt seviyelerinde görülmeye devam etmiştir. Gövdesi küresel veya armudi biçimli dışa çekik boyunlu çömlekler, formunda herhangi bir değişiklik olmadan, bir önceki çömlek tipi ile birlikte Tell Agab'da Halaf yerleşiminin sonuna dek kullanılmaya devam eder. Bu tip çömleklerin boynu ya tamamen boyanır ya da dikey hatlarla (Şekil 16: 41) bezenir, çok renkli örneği yoktur.[292]

Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaseler (sosluk) (Form 7), Tell Agab'ın Orta Halaf kaplarının yaklaşık %4'ünü oluşturmaktadır (Şekil 21: 7). Arpaçiyah örneklerinde olduğu gibi bu tip kaselerde bezeme özellikle kabın içinde yoğunlaşmaktadır. En sık karşılaşılan dış yüzey bezemesi bir veya daha fazla sayıda yapılan bantlarken diğer iki motif ise; içi dolu eşkenar dörtgen (Şekil 15: 33), içi dolu ve boş bırakılmış üçgenler (Şekil 16: 55) ile içi çapraz taramalı eşkenar dörtgen sırasının (Şekil 15: 31) birleşiminden oluşmaktadır. Bu formda görülen, çok renkli tek örnekte kabın dışına ağ motifi yapılmıştır. Arpaçiyah'dan ele geçen söz konusu kaselerin ya da

[289] Davidson 1977: 119.
[290] Davidson 1977: 120.
[291] Davidson 1977: 120.
[292] Davidson 1977: 121.

soslukların bezemesinde bu motif, sadece iç yüzeyde kullanılmıştır.[293] Tell Agab'da sıklıkla rastlanılan iç yüzey motifi, iki düz bant arasına yapılan dikey hatlardır (Şekil 16: 74). Tell Agab'daki söz konusu kaselerin içine rozet yapılmamış, bunun yerine içi dolu bir dairenin etrafını çevreleyen küçük noktalar (Şekil 15: 27) ve güneş motifi (Şekil 17: 102) uygulanmıştır. Tell Agab'da saptanan basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaseler, Arpaçiyah'daki benzerlerinden özellikle dış yüzey bezemesi açısından oldukça farklılık göstermektedir.[294]

Tell Agab'da *kaide dipli çanaklar (Form 8)*, 2 No.lu Açma'nın Orta Evre seviyelerinden ele geçen iki parça ile bilinmektedir (Şekil 21: 8). Tell Agab'dan ele geçen bu iki örnek, Chagar Bazar 12. tabakadan bulunan bir kaide dipli çanakla son derece benzediğine dikkat çekilmektedir. Chagar Bazar'da ortaya çıkarılan bu kabın çan biçimli, geniş ve yüksek kaidesinin üzerinde "S" profilli bir çanak yer almaktadır. Tell Agab'dan bulunan kaide dipli çanaklardan birinin dış yüzeyinde çapraz tarama (Şekil 15: 36), ağız kenarının içinde ise basit bant bezeme bulunmaktadır.[295]

Tell Agab'da Halaf Dönemi boyunca üç adet *inceltilmiş ağız kenarlı düz dipli yarı küresel çanak (Form 10)* bulunmuştur (Şekil 21: 10), bununla birlikte bunlardan iki tanesi 2 No.lu Açma'dan meydana çıkarılmış olup Orta Halaf Evresi'ne tarihlenmektedir. Diğer yandan bu üç örnekten hiçbiri Arpaçiyah'da ele geçen halka dipli çanaklara benzememektedir. Davidson, Tell Agab'ın bu tür çanaklarının bezeme ve biçim özellikleri bakımından basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaselere daha çok benzemesine karşın, bunların büyük boyutundan dolayı ayrıldıklarını dikkati çekmektedir. Bezemesi tanımlanabilen tek çanağın dış yüzeyinde, düz bir bant ve iç yüzeyinde yünik geometrik bir motif yer almaktadır. Söz konusu çanakların hiçbirinde merkezi bir rozet motifi ya da bezemesinde birden fazla renk kullanılmamıştır.[296]

Tell Agab'da *inceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanak (Form 11)*, Orta Halaf Evresi kaplarının yaklaşık %7'sini oluşturmaktadır (Şekil 21: 11). 2 No.lu Açma'dan ele geçen 19 parça ile bilinen bu form, Orta Halaf Evresi'nin sonuna doğru kullanılmaya başlanmış ve Geç Halaf Evresi'nde de devam etmiştir. Bununla birlikte

[293] Davidson 1977: 122.
[294] Davidson 1977: 123.
[295] Davidson 1977: 123.
[296] Davidson 1977: 124.

söz konusu çanak, Arpaçiyah ve Chagar Bazar'da sadece Geç Halaf Evresi'nde bulunmuştur.[297] Tell Agab'da bulunan bu forma ait bazı çanaklar, ağız kısmının içe dönük olmasıyla farklılık göstermektedir. Benzer özellik, Tell Halaf'ta ortaya çıkarılan söz konusu çanaklarda da saptanmıştır.[298]

Tell Agab'da Orta Halaf Evresi'ne tarihlenen inceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanaklarda bezeme tek renkli olup genellikle omurganın üst kısmına uygulanmıştır. Bu tip çanakların iç yüzey bezemesi ağız kenarı ile sınırlı olup bu alanda çoğunlukla düz bant görülmektedir. Bu çanakların 3/1'inin ağız kenarının dışında düz bant yer alırken diğerlerinde ise çoklu kalın bantlar içine daha karmaşık motifler yapılmıştır. Bu alana en sık uygulanan motifler, çavuş işareti (Şekil 15: 1), yatay ve noktalı hatlar (Şekil 15: 11), çoklu üçgenlerdir (Şekil 16: 59), daha az olmakla beraber çapraz tarama (Şekil 16: 36), dalgalı hatlar (Şekil 16: 38), zigzaglar (Şekil 16: 39) ve dikey hatları (Şekil 16: 41) da görmek mümkündür. İnceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanaklarda boya bezemesiz örneğe rastlanmamıştır, ayrıca bunlar Orta Halaf Evresi'nin tipik biçimleri olan Form 1 ve Form 3'ten daha ayrıntılı bezenmiştir.[299]

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçikler (Form 13), Tell Agab'da 2 ve 3 No.lu açmalardan ele geçen iki parça ile tanımlanmıştır (Şekil 21: 13). Tell Agab'da 3 No.lu Açma'da bulunması bu çömlekçiklerin Orta Halaf Evresi'nin başlangıcından itibaren kullanıldığını göstermektedir.[300] Söz konusu çömlekçiklerin dış yüzey bezemesi, özellikle omuza dönüşümlü bantlar şeklinde yapılmıştır. Bu sırada boyun ve tutamak bezemesiz bırakılmıştır. 2 No.lu Açma'da bulunan çömlekçik, çavuş işareti (Şekil 15: 1), yatay zigzag bantlar (Şekil 16: 39) ve ardışık pendanttan oluşan bileşik motifle bezenmiştir.[301]

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek (Form 14), %3 oranıyla Form 4 ve Form 5 gibi diğer çömlek biçimlerinden daha az karşılaşılan bir kap tipidir (Şekil 21: 14). Sadece 2 No.lu Açma'dan ele geçen söz konusu çömlek biçimi, Orta

[297] Davidson 1977: 124.
[298] Davidson 1977: 125.
[299] Davidson 1977: 125.
[300] Davidson 1977: 125.
[301] Davidson 1977: 126.

Halaf Evresi'nin sonuna tarihlenmektedir. Nitekim aynı kap biçimi, Chagar Bazar 12. tabakada ve Arpaçiyah'ın Orta Halaf Evresi'nin sonunda tespit edilmiştir.[302]

Bu çömlek formu, genellikle ağız kenarı ile tanımlanmasına karşın daha iyi korunmuş iki parçadan anlaşıldığına göre gövde şekli küreseldir. Genelde ağız kenarı tamamen boyalı olmasına rağmen bir örnekte balık pulu motifi (Şekil 16: 51) ve yatay bantlar (Şekil 17: 85) bir arada kullanılmıştır.[303]

Dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanaklar (Form 16), özellikle Geç Halaf formu olmasına karşın Tell Agab'da Orta Halaf Evresi'nin sonundan itibaren görülmeye başlanır (Şekil 20: 16). Sadece iki parça ile bilinen bu biçime ait çanaklardan birinin ağız kenarının iç yüzeyinde içi dolu üçgenler (Şekil 16: 76), diğerinde ise tipik Geç Halaf bezemesi olan noktalı ve dört yapraklı çiçeğin alternatifli olarak uygulandığı dama tahtası motifi bulunmaktadır, çok renkli boya bezemeye rastlanmamıştır.[304]

Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak (Form 18), Tell Agab'ın sadece Orta Halaf Evresi'nde karşılaşılan bir kap biçimidir (Şekil 21: 18). Bu tür, Tell Agab'da söz konusu evrede Form 1 ve Form 3'ten sonra %7 oranı ile en sık karşılaşılan çanak tipidir. Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanaklar, ayrıca Tell Halaf'ta ve Fırat Nehri Vadisi'nde yer alan Halaf Dönemi yerleşimlerinde yaygın bir formdur ve Chagar Bazar 12. tabakada çok renkli bir örneği bulunmuştur.[305]

Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak, dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklara benzerliği ile dikkat çekmesine karşın özellikle omurgasının daha yukarıda ve keskin açılı olması ile ayrılmaktadır. Davidson, bu formun Erken ya da Orta Halaf Evresi'ne ait olup dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların yaygın kullanım görmediği yerleşimlerde, çağdaşı olarak bulunduğunu ifade etmektedir.[306]

Tell Agab'da dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanaklar, kırmızı veya siyah boya kullanılarak tek renkle bezenmiştir. Bu tip çanakların dış yüzeyinde özellikle ağız kenarında, boyun ile gövdenin bağlandığı noktada ve ayrıca gövde de basit bant bulunmaktadır. Bunun haricinde üç motif daha dış yüzeyi bezemede kullanılmıştır: Orta

[302] Davidson 1977: 126.
[303] Davidson 1977: 127.
[304] Davidson 1977: 127.
[305] Davidson 1977: 127.
[306] Davidson 1977: 128.

Halaf'ta yaygın bir bezek olan iç içe üçgenler (Şekil 16: 59), kafes motifinin (Şekil 15: 9) ve dikey hatların (Şekil 16: 41) bileşiminden oluşan geometrik bezeme ve son olarak özellikle Geç Halaf Evresi'nde popüler olan içi dolu ve boş dönüşümlü verev kare sıraları (Şekil 17: 87). Bu çanakların ana bezeme alanı olan dışa dönük ağız kenarına, çoğunlukla zincir sıraları ve bunları ayıran düz bantlar yapılmıştır.[307] Ayrıca basit düz bantların yanı sıra negatif eşkenar dörtgen bandı (Şekil 15: 34), çapraz tarama (Şekil 16: 36) ve dikey hatlar (Şekil 16: 41) uygulanmıştır. Bir parçada ise dikey hatların ve kelebek motifinin (Şekil 16: 56) paneller halinde birlikte kullanıldığı görülmüştür.[308]

Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanak (Form 19), Tell Agab Geç Halaf Evresi'nin karakteristik özelliklerinden olmasına rağmen 2 No.lu Açma'dan geç Orta Halaf Evresi'nde iki parça ele geçmiştir (Şekil 21: 19). Bu çanak formu, Arpaçiyah ve Chagar Bazar'da saptanmamış, Tepe Gawra'da ise XX.-XVII. tabakalarda Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde ortaya çıkarılmış olmakla beraber Davidson, bu tip çanakların, Tell Agab'da Ubaid Öncesi tabakadan bulunduğunu vurgulamaktadır.[309]

Orta Halaf Evresi'ne ait dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklarda görülen boya bezeme, Geç Halaf Evresi'ne ait motiflerle yapılmıştır. Çanakların birinin dış yüzeyinde yer alan içi çapraz taralı pendant üçgenler Tell Agab için yeni bir motiftir. Diğer parçanın dış yüzeyi bezemesiz bırakılmış, iç yüzeyinde ise ağız kenarına içi içe geçmiş üçgenler (Şekil 16: 59) yapılmıştır.[310]

Davidson, Tell Agab'ın 2 ve 3 No.lu açmalarından ve Arpaçiyah'ın TT10 ve TT8-9 tabakalarından ele geçen keramiğe dayanarak Orta Halaf Evresi'ni erken ve geç olmak üzere ikiye ayırma eğilimindedir. Araştırmacıya göre Arpaçiyah'dan ve Tell Agab'dan bulunan keramikler, bu iki yerleşimde Orta Halaf Evresi'nin koşut bir gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Arpaçiyah'ın geç Orta Evresi'nde ilk kez görülmeye başlanan Form 7, Form 8 ve Form 14, aynı şekilde Tell Agab'da da Orta Halaf Evresi'nin sonlarında meydana çıkan kap biçimleridir. Diğer yandan Tell Agab'ın 3 No.lu Açması'nın erken Orta Halaf Evresi'nde daha az sayıda kap biçimi belirlenmiştir. Bunun sonucunda Davidson, Tell Agab ve Arpaçiyah'da Erken Halaf

[307] Davidson 1977: 128.
[308] Davidson 1977: 129.
[309] Davidson 1977: 129.
[310] Davidson 1977: 129.

Evresi ile Orta Halaf Evresi arasında bir geçiş süreci yaşanmadığını doğrudan gelişkin düzeydeki bir sonraki evreye geçildiğini dolayısıyla iki süreç arasında bir boşluk olduğunu önermektedir.[311]

Kuzey Suriye'de, Fırat Nehri'nin kollarından biri olan Habur Nehri'nin sol kıyısında yer alan **Tell Umm Qseir** (Harita 1), 1986 yılında Frank Hole ve 1996'da Akira Tsuneki tarafından iki sezon kazılmıştır. 45 m çapında ve 3.5 m yüksekliğindeki dairesel formlu batı ve 85x35x3.5 m boyutlarındaki oval biçimli doğu olmak üzere iki tepeden oluşmaktadır (Şekil 22).[312]

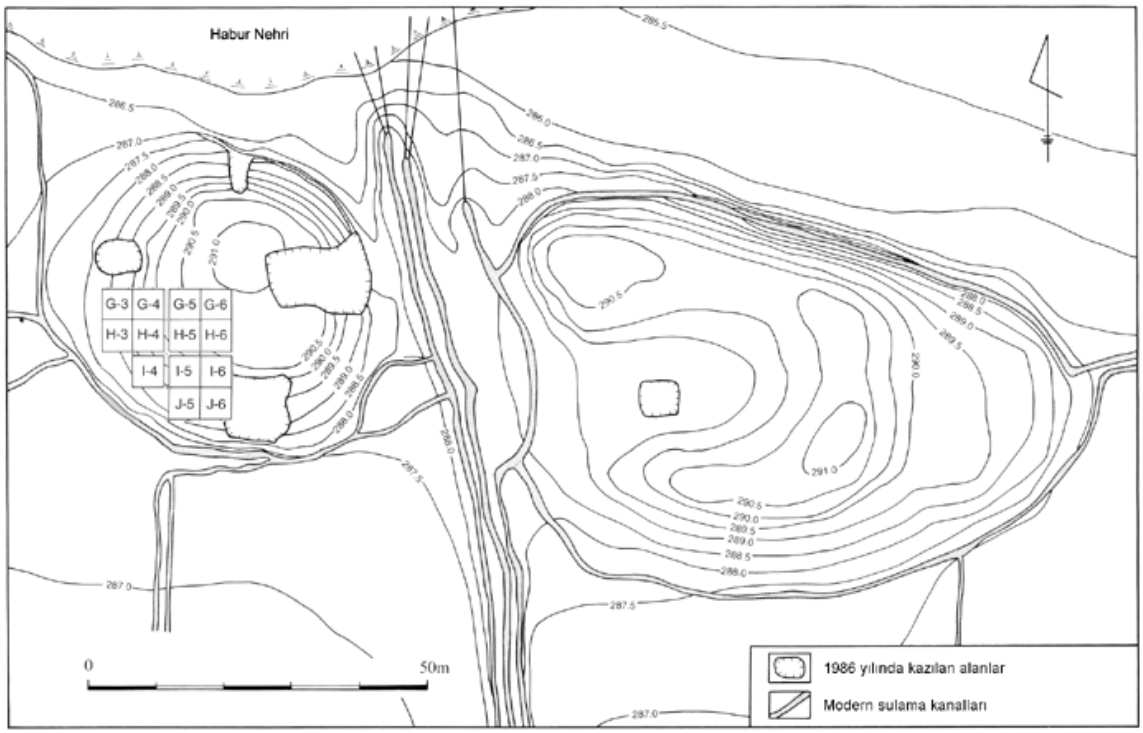

Fig. 22: Tell Umm Qseir'in topografik planı ve kazılan alanlar (Miyake 1998b: Fig. 9)

Tell Umm Qseir'in Halaf, Uruk, Mitanni, Roma-Bizans ve İslami dönemlerde iskan edildiği saptanmıştır.[313] Batı tepenin en erken yerleşimi olan Halaf Dönemi, 1.5 m kalınlığında bir dolguya sahiptir ve "1. Evre" olarak tanımlanmıştır. 1. Evre, a-c harfleri

[311] Davidson 1977: 130.
[312] Tsuneki 1998: 21.
[313] Tsuneki 1998: 21.

ile belirtilen üç yapım evresinden oluşmaktadır.[314] Diğer yapı katlarına oranla daha iyi korunmuş 1b Evresi'nde iki tolos, dikdörtgen küçük bir oda, üç tane fırın ve aynı evreye ait duvar parçaları alt evredeki kül tabakasının üstünde yer almaktadır (Şekil 23). Bu evrede ortaya çıkarılan yapıların hepsi aynı zamanda kullanılmamıştır. Nitekim toloslardan biri, aynı evredeki 3 No.lu fırının hemen üstünde tespit edilmiştir. Yoğun tahribata uğramış 1c Evresi'nde, bir tolosa ait olabilecek taş sırası meydana çıkarılmasına karşın malzeme ele geçmemiştir.[315]

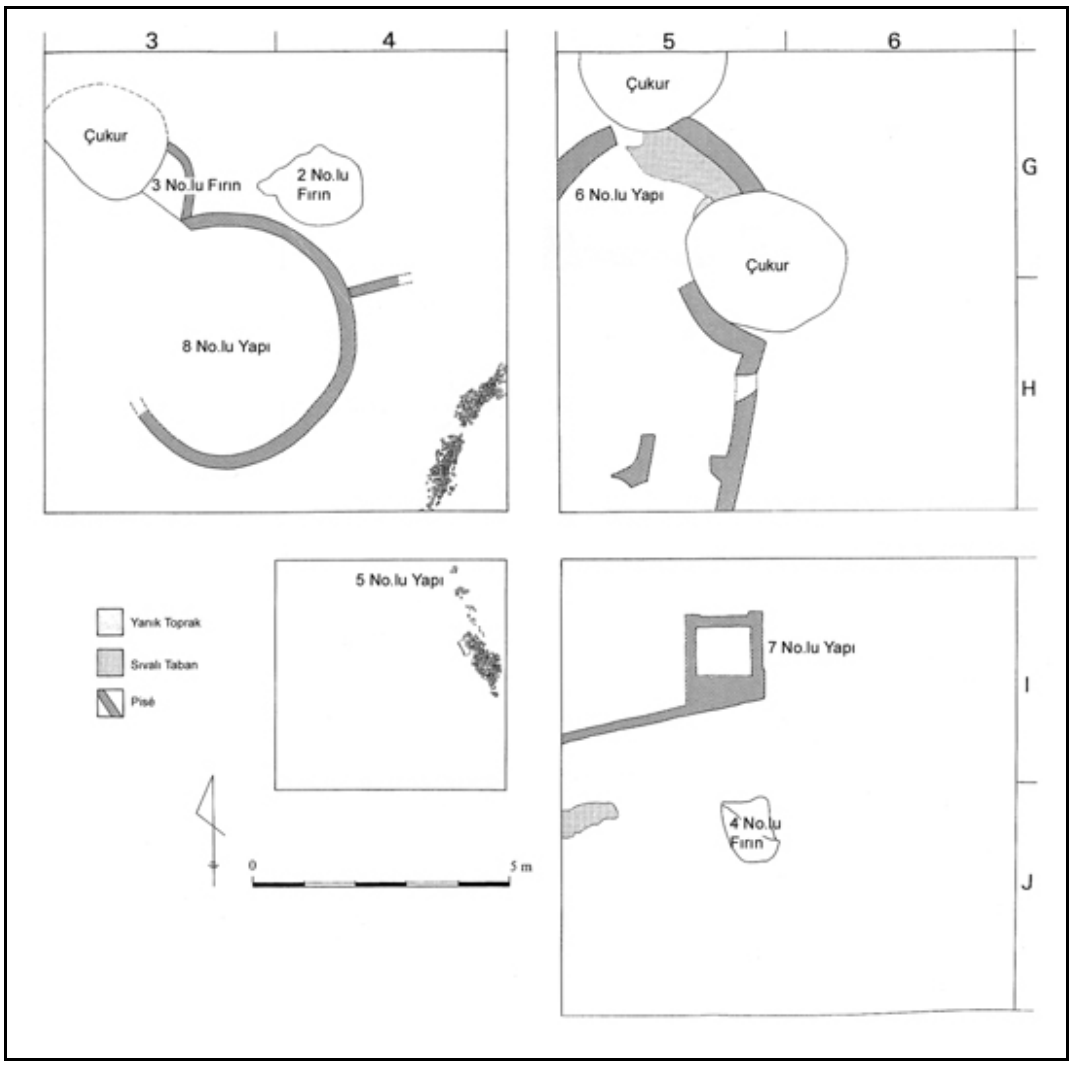

Fig. 23: Tell Umm Qseir 1b ve c'nin mimari planı (Tsuneki 1998: Fig.19)

[314] Tsuneki 1998: 23.
[315] Tsuneki 1998: 25.

Tell Umm Qseir'de gerçekleştirilen kazı ve araştırmalar bu küçük höyüğün, Orta Halaf Evresi'nin bir kısmında yerleşim gören ve aynı zamanda bütün yıl boyunca iskan edilen kalıcı bir köy olduğunu ortaya koymuştur.[316]

Tell Umm Qseir 1996 yılı çalışmalarında 8200'den fazla Halaf Dönemi keramiği ele geçmiştir. Malzeme üzerinde çalışan Yutaka Miyake, dört ana keramik grubu belirlemiştir:[317]

1. Halaf Boyalı Malı
2. Halaf Boyasız Malı
3. Kaba Mal
4. Basit Açkılı Mal

Boyalı ve boyasız Halaf çanak çömleği, %87.5'lik oranıyla 1. Evre'nin en büyük grubunu oluşturmaktadır. Bunu %12 ile Kaba Mal ve sadece 20 parça ile Basit Açkılı Mal takip etmektedir. Bu ana mal gruplarının yanı sıra birkaç parça ile tanımlanmış siyah boya bezemeli Kırmızı Mal[318] ve Saman Katkılı Boyalı Mal da yer almaktadır.[319]

Tell Umm Qseir Halaf Boyalı Malları'nın hamuru, çok iyi yoğrulmuş olup oldukça ince teneli bir yapıya sahiptir. Genellikle katkısız olan hamurda bazen ince kum, mika ya da kireç katkı görülmektedir. Kapların yüzeyi kazınarak düzeltilmiş ve ardından ıslak sıvazlama yapılmıştır. Bu işlemden sonra çanak çömleklerin yüzeyine krem ya da beyazımsı renkli ince bir astar uygulanmıştır. Halaf Boyalı Malları'nın hemen hepsi çok iyi pişmiş olup keramiğin cidarında renk farklılığı görülmemektedir. Bununla beraber çok az parçanın cidarında pişmeden kaynaklanan ince bir hat şeklinde koyu renk öz belirlenmiştir. Hamur rengi, turuncumsu devetüyünden grimsi devetüyüne kadar değişmekte olup devetüyü ve turuncumsu devetüyü baskın renklerdir.[320]

Tell Umm Qseir Halaf Boyalı Malları'nın bezeme tekniği sadece boyamadır, bazı Halaf Dönemi yerleşimlerinden bilinen kazıma veya kazıma/boya bezeme üslupları burada kullanılmamıştır. Kızıl kahverengi, koyu kahverenginden siyaha kadar çeşitli

[316] Miyake 1998a: 19.
[317] Miyake 1998b: 41.
[318] Miyake, bu mal grubunu "Red Wash Ware" olarak isimlendirmiştir (Miyake 1998b: 80), fakat biz bu çalışmada "Kırmızı Mal" adlamasını kullanacağız.
[319] Miyake 1998b: 41.
[320] Miyake 1998b: 42.

tonlarda kullanılan boya, tek renk uygulansa da pişmeden dolayı çok renkli bir görünüm kazanmaktadır.[321]

Halaf Boyalı Malları'nda kullanılan bezeme motifleri, genelde geometrik olmakla beraber stilize boğa başı gibi naturalistik öğe de içermektedir. En çok uygulanan bezeme motifleri arasında yatay basit bantlar, zincir motifi, "yumurta ve noktalar", noktalı daireler ve dama tahtası bulunmaktadır.[322]

Boya bezemenin düzenlenmesinde iki eğilim olduğu göze çarpmaktadır. İlk uygulamada, kap sadece yatay basit bantlarla bezenmiş ve bunun sonucunda, Form IIIc, Form Vb-c ve Form VIb'de görüldüğü gibi, daha fazla bezemesiz yüzey elde edilmiştir. İkinci eğilimde, iç yüzey bezemesinin öneminin arttığı gözlenmektedir. Buna en iyi örnek olan Form I'de tüm iç yüzey bezenmiştir. Bunun yanı sıra dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar ya da *cream bowl* (Form IV) ve dışa açılan boyunlu omurgalı çanakların ya da *trichterrandbecher*in (Form V) boyunları tamamen bezenmiştir.[323]

Miyake, Tell Umm Qseir Halaf Boyalı Malları'nın 10 ana kap formundan ve 25 alt biçimden oluştuğunu ifade etmektedir (Şekil 24):[324]

Form I: Tabak

Form Ia: Hafif içe dönük kenarlı tabak

Form Ib: Dik kenarlı tabak

Form Ic: Dik ya da çok az dışa açılan kenarlı geniş dipli tabak

Form Id: İçbükey kenarlı tabak

Form II: Dik ya da hafif dışa açılan kenarlı çanak

Form IIa: Dik ya da hafif dışa açılan kenarlı küçük sığ çanak

Form IIb: Dik ya da hafif dışa açılan kenarlı büyük sığ çanak

Form IIc: Dik ya da hafif dışa açılan kenarlı çanak

Form IId: Dik ya da hafif dışa açılan kenarlı derin çanak

Form III: Yarı küresel çanak

Form IIIa: Yarı küresel çanak

[321] Miyake 1998b: 71.
[322] Miyake 1998b: 71.
[323] Miyake 1998b: 71.
[324] Miyake 1998b: 42.

Form IIIb: Orta boy yarı küresel çanak

Form IIIc: Büyük boy yarı küresel çanak

Form IV: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*

Form V: Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*

Form Va: Dışa açılan boyunlu omurgalı küçük boy çanak

Form Vb: Dışa açılan boyunlu keskin omurgalı çanak

Form Vc: Dışa açılan boyunlu yuvarlatılmış omurgalı çanak

Form Vd: Dışa açılan yüksek boyunlu omurgalı çanak

Form VI: İçbükey kenarlı derin çanak

Form VIa: Basit ağız kenarlı içbükey kenarlı derin çanak

Form VIb: Dışa dönük ağız kenarlı yuvarlatılmış gövdeli çanak

Form VII: Kaideli çanak

Form VIII: Boyunsuz çömlek

Form IX: Boyunlu çömlek

Form IXa: Kısa dik boyunlu çömlek

Form IXb: Yüksek boyunlu çömlek

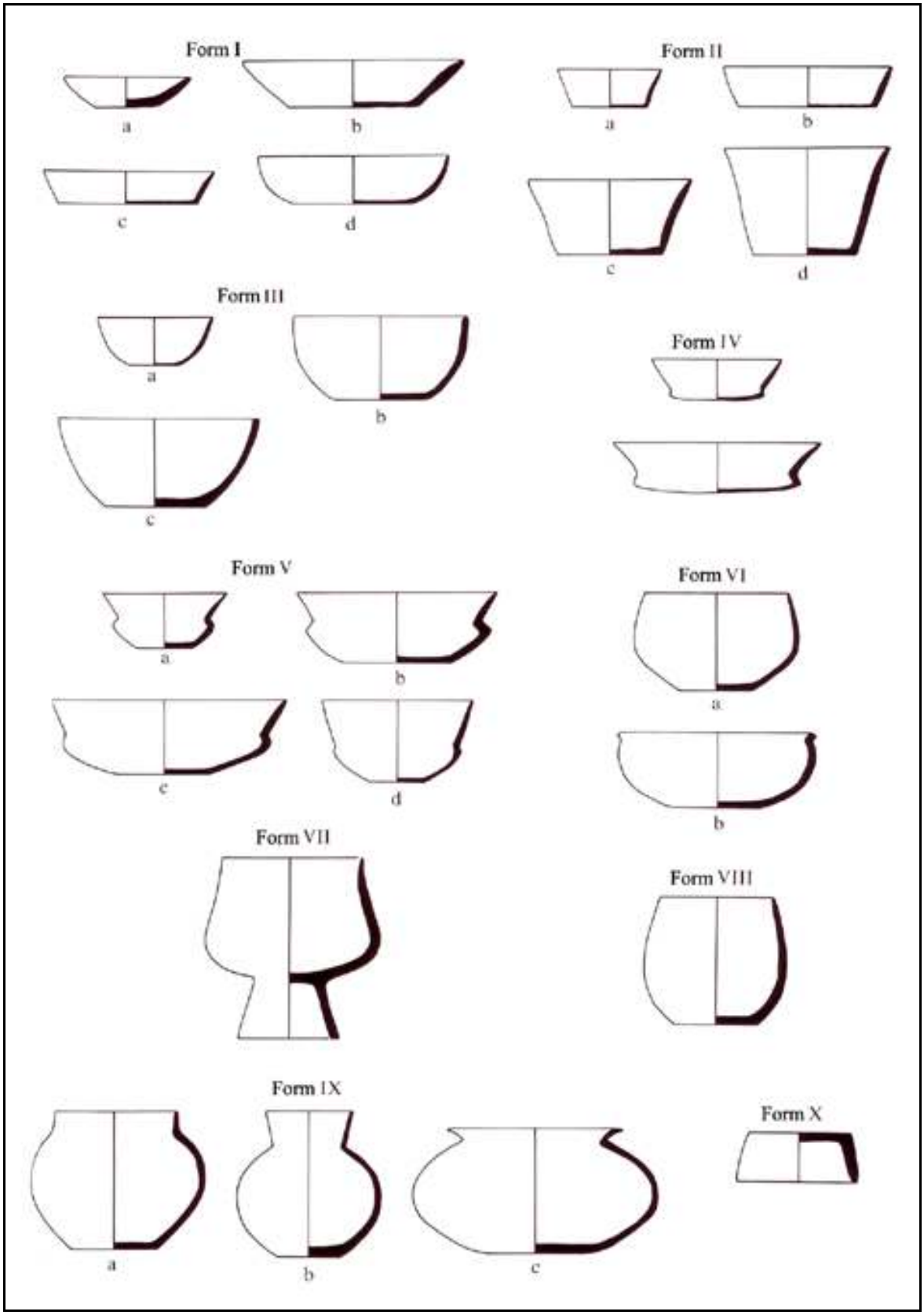
Form IXc: Dışa dönük kısa boyunlu bodur çömlek

Form X: Kapak

Yukarıda listelenen ana formların yanı sıra zoomorfik kaplar, çeşitli profiller, tutamaklar ve dipler kendi içinde gruplandırılarak değerlendirilmiştir.[325]

Tell Umm Qseir Halaf malları arasında en yaygın açık kap formu, %25.9 oranı ile dik ya da hafif dışa açılan kenarlı çanaklar (Form II) olup bunu %20.5 ile dışa açılan boyunlu omurgalı çanaklar ya da *trichterrandbecher* (Form V) ve %15.9 ile yarı küresel çanaklar izlemektedir. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar ya da *cream bowl* (Form IV) ve tabaklar (Form I) gibi diğer açık biçimlerle daha az karşılaşılmaktadır. Kapalı kaplar arasında boyunlu çömlekler (Form IX), %25.3 oranı ile Halaf Malları'nın en yaygın formudur. İçbükey kenarlı derin çanaklar (Form VI), %4.7 ile kapalı kaplar içindeki en büyük ikinci grubu oluşturmaktadır. Kaideli çanaklar (Form VII) ve boyunsuz çömlekler (Form VIII) ise nadir bulunan biçimler arasında yer almaktadır.[326]

[325] Miyake 1998b: 42-71.
[326] Miyake 1998b: 44.

Şekil 24: Tell Umm Qseir'in Boyalı Halaf Malları'nın kap formları (Miyake 1998b: Fig. 21).

Tell Umm Qseir'de Halaf mallarının yanında bulunan en ilgi çekici keramik grubu, Kırmızı Mal'dır. Bunun nedeni bu mal grubunun daha önce Geç Halaf Evresi ile Halaf-Ubaid Geçiş Evresi konteksterinde saptanması ve bu evrelerle ilişkili tarihlendirilmesidir.[327] Nitekim Tell Agab'da Geç Halaf ve Halaf-Ubaid Geçiş evrelerinde[328] ve Tell Halaf'da[329] bu mal grubu tespit edilmiştir. Miyake'ye göre, Kırmızı Mal'ın Tell Umm Qseir'in Orta Halaf Evresi'nde ele geçmesi bu mal grubu hakkında sahip olunan bilgilerin, özellikle kronolojisinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.[330]

Tell Umm Qseir'de sadece Orta Halaf Evresi'nde iskan edilmesi, diğer Halaf evrelerinin olmaması ve dolayısıyla keramiklerin karışma ihtimalinin ortadan kalkması, bu evre ile ilgili doğru bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Tell Umm Qseir'in Orta Halaf Evresi çanak çömlek geleneğine ilişkin genel değerlendirmeler yapan Miyake, özellikle Davidson'ın evre ölçütlerinden yola çıkarak Arpaçiyah ve Tell Agab ile Tell Umm Qseir malzemesini karşılaştırıp bazı veriler elde etmiştir. Miyake, öncelikli olarak Davidson'ın Tell Agab keramiği ışığında önerdiği gibi Orta Halaf Evresi'nin en az iki alt evreden oluşması gerektiği fikrini kabul etmemektedir.[331] Davidson'ın erken Orta Halaf Evresi'nde dışa çekik boyunlu çömlek (Form 5), basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçik (Form 13) ve dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak (Form 18), geç Orta Halaf Evresi'nde ise basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase (sosluk) (Form 7), kaide dipli çanak (Form 8), dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanak (Form 16), dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek (Form 14) ve dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanak (Form 19)[332] karakteristik kap biçimleri olarak dikkati çekmektedir. Tell Umm Qseir'de soslukların (Form Id) ve kaideli çanakların (Form VII) varlığına karşın yukarıda sıralanan son üç form bulunmamıştır. Arpaçiyah'da ise diğer kaplarla birlikte bu son üç formdan sadece dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek (Form 14) biçimi ele geçmiştir.[333]

[327] Leenders 1989: 89.
[328] Davidson 1977: 133, 155.
[329] von Oppenheim 1943: 85-87.
[330] Miyake 1998b: 81.
[331] Miyake 1998c: 181.
[332] Miyake, burada Davidson'ın kap isimlerini ve numaralarını kullanmıştır.
[333] Miyake 1998c: 181.

Orta Halaf Evresi'nin bir diğer özelliği, en iyi Arpaçiyah'dan bilindiği gibi, kaplarda bezeme alanı daha az yer tutmaktadır. Bunun yanında Tell Agab'ın geç Orta Halaf Evresi'nde izlendiği gibi çok renkli boya bezeme ve boya-kazıma bezeme birleşimi bu alt evrede ortaya çıkan özelliklerdendir, ancak söz konusu bezeme teknikleri Tell Umm Qseir'de saptanmamıştır.[334]

Geç Halaf Evresi kap formlarını da gözden geçiren Miyake, söz konusu evre biçimleri arasında sıralanan kapak (Form X) ve kısa boyunlu çömlek (Form IXa) formlarının Tell Umm Qseir'de Orta Halaf Evresi'nde bulunduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde Geç Halaf ve Halaf-Ubaid Geçiş evrelerinin mal grupları arasında olmasına rağmen Tell Umm Qseir'de Orta Halaf Evresi'nde Kırmızı Boya Astarlı Mal'ın ele geçmesi söz konusu evre ölçütlerinin yeniden ele alınması gerektiğine dikkati çekmektedir.[335]

Tüm bu tartışmalardan yola çıkarak Orta Halaf Evresi çanak çömlek geleneği için yeni kriterler oluşturmak mümkündür. Tell Umm Qseir'de dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek (Form 14) biçiminin olmamasına ve kısa dik boyunlu çömlek (Form IXa) ve kapak (Form X) biçimlerinin varlığına karşın Arpaçiyah'ın Orta Halaf Evresi kap formları ile yakından benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra Tell Sabi Abyad'ın[336] ve Fıstıklı Höyük'ün[337] Erken Halaf Evresi'nde belirlenen birer adet kapak, bu formun düşünüldüğünden daha erken kullanılmaya başlandığını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla kapak biçiminin artık bir Geç Halaf Evresi kap formu olmadığı kesinleşmiştir.

Tell Agab'ın geç Orta Halaf Evresi'nde Arpaçiyah ve Tell Umm Qseir'e oranla daha fazla kap biçiminin varlığı ve bu evrede dışa açılan boyunlu omurgalı çanakların olmaması bunun yerine Geç Halaf Evresi'nde yaygın olarak görülen dışa dönük ağız kenarlı düz dipli sığ çanak (Form 16), dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek (Form 14) ve dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanak (Form 19) formlarının ve ayrıca yeni bezeme tekniklerinin mevcut olması gibi nitelikler farklı bir anlam taşımaktadır. Geç Halaf Evresi'nde ve hatta Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde

[334] Miyake 1998c: 182.
[335] Miyake 1998c: 182.
[336] Akkermans 1989: Fig. IV.35: 255.
[337] Bernbeck-Pollock 2003: Fig. 15: a, c.

varlığını sürdüren yukarıda sıralanan bu yeni özellikler Miyake'ye göre, Tell Agab'ın Orta Halaf Evresi tarihlendirmesini değiştirmekte ve Geç Halaf Evresi'ne vermektedir. Aynı şekilde Tell Umm Qseir'de Kırmızı Mal'ın ele geçmesi bu grubun bilinen tarihlendirilmesinin değişmesine neden olmuştur, söz konusu mal grubunun Geç Halaf Evresi'nde değil Orta Halaf Evresi'nde kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.[338]

Davidson, dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*in (Form V) erken Orta Halaf Evresi kap formlarından biri olduğunu bu evrenin geç aşamasında kullanımdan kalktığını ifade ederek aynı zamanda her iki alt evrenin de ayrımını yapmaktadır.[339] Bununla beraber Tell Umm Qseir'de dışa açılan boyunlu omurgalı çanaklar ile geç Orta Halaf Evresi'ne atfedilen sosluk, kaideli çanak ve düzleştirilmiş ağız kenarlı kapların birlikte bulunması söz konusu evrenin alt bölümlere ayrılamayacağına işaret etmektedir. Diğer yandan dışa açılan boyunlu omurgalı çanaklar ya da *trichterrandbecher* (Form V) ile birlikte Erken Halaf Evresi'nin en yaygın kap tipi olan ve bu evrede de nispeten yüksek bir oranda tespit edilen, dik ya da hafif dışa açılan kenarlı çanakların (Form II) varlığı ve çok renkli boya bezemenin olmaması Tell Umm Qseir'i Orta Halaf Evresi'nin erken aşamasına tarihlemektedir.[340]

Halaf Kültürü'nün en geniş yayılım alanına ulaştığı[341] Orta Halaf Evresi genel olarak değerlendirildiğinde, çok sayıda ve çeşitli biçimlerde kapların ortaya çıkması, bezeme motiflerinin artması ve bezeme yoğunluğunun nispeten azalması ile karakterize edilen bir süreçtir. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların gelişmiş bir türü olduğu düşünülen dışa açılan boyunlu omurgalı çanaklar ve dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu bodur çömlekler, ilk kez bu evrede kullanıma girmekle birlikte bu sürecin tipik kap formlarını oluştururlar. Diğer yandan kapak biçimi, Erken Evre'de bilinmesine karşın ilk kez bu evrede yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Halka dip de ilk kez bu evrede kullanıma giren bir diğer form çeşididir. Bu evrede özellikle çanakların boyutlarının büyüdüğü gözlenmektedir. Nitekim, önceki evreye oranla çanakların iç yüzeyi daha yoğun bezenmektedir. Bezeme motifleri daha çok geometrik olmakla birlikte naturalistik unsurlar da mevcuttur. Bu evrenin en tipik bezeme motifi, iç içe geçmiş

[338] Miyake 1998c: 182.
[339] Davidson 1977: 41.
[340] Miyake 1998c: 183.
[341] Campbell 1992a: 84.

yarım daireler ve nokta sıralarıdır. Orta Halaf Evresi kaplarının bezemesi genellikle tek renkli olmakla birlikte iki renkli örnekler de bulunmaktadır.

Bu evrede ayrıca Pişirme Kapları ve Boyalı-Boyasız Halaf Malları'nın yanı sıra Kırmızı Mal olarak adlandırılan yeni bir grup mal ortaya çıkmıştır. Daha önce Geç Halaf ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi ile ilişkilendirilen Kırmızı Mal'ın Tell Umm Qseir'de diğer kaplarla birlikte bulunması bu mal grubunun bilinenden daha erken bir tarihte kullanıma girdiğini kanıtlamaktadır.

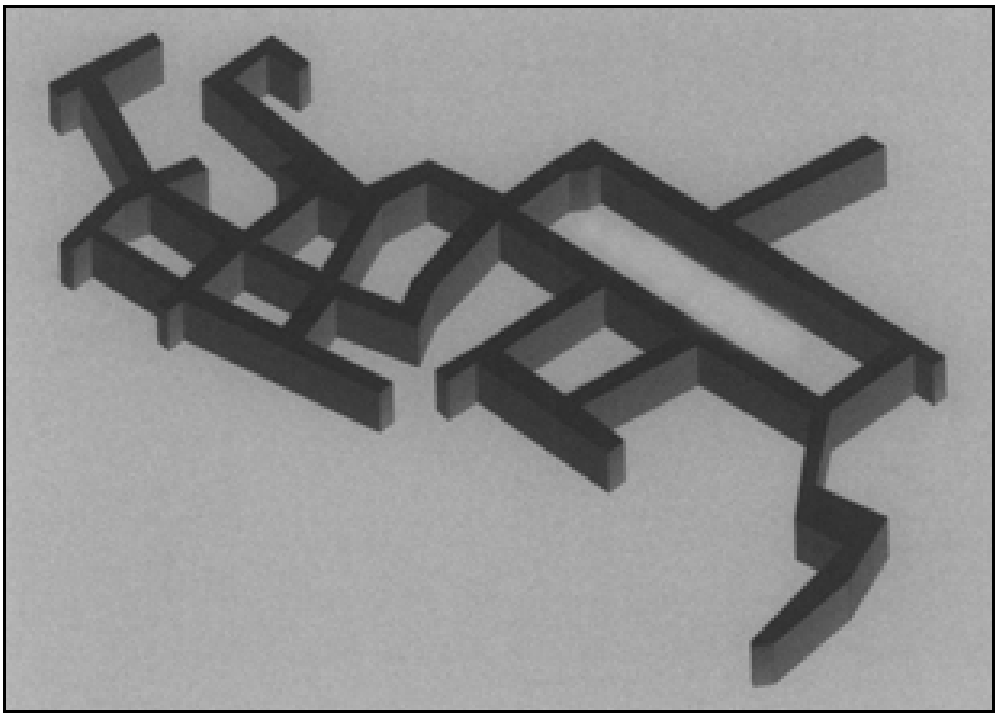
4. Geç Halaf Evresi

Geç Halaf Evresi, Orta Halaf Evresi olan hemen hemen bütün yerleşimlerde tespit edilmiştir. Geç Halaf Evresi'nin en iyi temsilcisi Arpaçiyah'tır, ayrıca Tell Agab, Khirbet es-Şenef, Şemseddin Tannira, Tell Hasan ve Yarım Tepe II yerleşimlerinde de bu evre saptanmıştır (Harita 1). Bu çalışmada Geç Halaf Evresi, Arpaçiyah, Tell Agab ve Khirbet es-Şenef'den ortaya çıkarılan kapların ışığında ele alınacaktır.

Arpaçiyah'daki Geç Halaf Evresi, TT6-7'ye karşılık gelirken TT5 ise bu evrenin geç kısmını ifade etmektedir. Ancak bu tabaka, Ubaid Dönemi yerleşimi tarafından tahrip edilmiştir. Nitekim burada Halaf ve Ubaid kültürlerine ait buluntular birlikte bulunmuştur. Arpaçiyah, Geç Halaf Evresi'nin sadece bir kısmında iskan edilirken bir sonraki süreç olan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde yerleşim görmemiştir.[342]

Arpaçiyah'daki Geç Halaf Evresi'nin en önemli özelliği, TT6 tabakasında ortaya çıkarılan ve bir işlik olarak kabul edilen iki odalı bir yapıda tek kişinin yaptığı düşünülen aralarında çok renkli örneklerinde olduğu 100 kadar çanak çömleğin ve çok sayıda küçük buluntunun birlikte bulunduğu "Yanık Ev"dir (Şekil 25).[343] Mallowan'a göre köyün şefine ait bu yapı, yerleşimin merkezinde yer almaktadır ve diğer binalara oranla daha büyük planlanmıştır. Yanık Ev'den taş kaplar, takılar, figürinler, amuletler, çakmaktaşı ve obsidyen aletler gibi tamamlanmış ürünlerin yanı sıra ele geçen binlerce çakmaktaşı, obsidyen çekirdek ve artıklar taş yontuculuğun en azından bir kısmının burada yapıldığını göstermektedir. Söz konusu mekanda ayrıca büyük bir grup kırmızı aşı boyasının ve resim paletlerinin ortaya çıkarılması buranın aynı zamanda bir çömlekçi atölyesi olduğunu düşündürmektedir.[344]

[342] Davidson 1977: 53.
[343] Yabancı literatürde *"Burnt House"* olarak geçmektedir.
[344] Mallowan-Rose 1935: 172.

Şekil 25: Arpaçiyah'ın TT6 tabakasında ortaya çıkarılan "Yanık Ev"in planı (Campbell 2000: Fig. 4).

Arpaçiyah TT6-7 ve TT5 tabakaları çanak çömlekleri üzerinde yapılan kimyasal analiz, bunların aynı kilden yapıldığını ortaya koymaktadır. Bununla beraber Erken ve Orta Halaf evrelerinde kap yapımında kullanılan kilin, ayrı kaynaklardan olmasına rağmen çok farklılık göstermediğini, fakat Geç Halaf Evresi'nde bulunan kilin diğer evrelere oranla %2 kadar daha fazla demir içerdiği belirlenmiştir. Arpaçiyah'da kullanılan kilde demir oranının yüksek olması karakteristiktir ve bu durum kapların daha iyi pişmesine neden olmuştur.[345]

Arpaçiyah Geç Halaf Evresi'nde kullanılan kilin önceki evrelerde olduğu gibi tortul kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu evre kaplarının çoğunun hamuru oldukça kalitelidir ve 2 mm'den daha büyük mineral katkı görülmemektedir. Bu durum olasılıkla kilin kullanılmadan önce çok iyi yoğrulmasından kaynaklanmaktadır. Bu tip kil, özellikle sosluk gibi ince cidarlı kapların yapımında kullanılırken kalın cidarlı kaplarda ise daha kaba kilden yararlanılmıştır.[346]

[345] Davidson 1977: 55.
[346] Davidson 1977: 56.

Geç Halaf Evresi'nde görülen bazı kap biçimleri ve bezeme motiflerinin Orta Halaf Evresi'nde de kullanılmış olmasına rağmen bunların düzenlemesinde farklılıklar gözlenmektedir. Buna karşın Arpaçiyah Erken, Orta ve Geç Halaf evreleri arasında bir gelişim bağının olduğu son derece belirgindir.[347]

Geç Halaf'ın en önemli teknolojik özelliği beyaz boyanın, bezemede kullanılmasıdır; beyaz boyanın, kırmızı, siyah ve kahverengi veya bunların bileşiminden oluşan geometrik kompozisyonda nokta ya da küçük benekler halinde uygulandığı görülmektedir. Noktalardan oluşan beyaz boya bezeme, kabın asıl yüzeyinin yerine genellikle siyah ya da kırmızı renkli motiflerin üzerine uygulanmıştır. Kaplar pişirildikten sonra uygulandığı için kolayca çıkabilen beyaz boya, bu özelliği ile Arpaçiyah'da çok az rastlanan kireç beyazı astarlı Halaf kaplarına benzemektedir. Nitekim bu tür kaplara astar, pişmeden sonra değil önce yapılmaktadır.[348]

Önceki evrede kullanılmaya başlayan çok renkli bezemenin, Arpaçiyah Geç Halaf Evresi'nde yaygınlaştığı gözlenmektedir. Ayrıca bu evrede kaplar, boyanın yanı sıra kazıma bezeme kullanılarak da bezenmiştir, fakat bu durum özellikle Geç Evre'ye atfedilmemiştir.[349]

Arpaçiyah'da Orta ve Geç evreler arasında kap formları açısından dikkat çekici bir değişiklik gözlenmektedir. Orta Halaf Evresi'nin yaygın çanak ve çömlek tipleri Geç Evre'de hala varlıklarını sürdürmekle beraber, sayısında bir azalma söz konusudur. Diğer yandan Orta Halaf Evresi'nin sonunda ortaya çıkan dışa dönük boyunlu omurgalı çanak ve basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase formu, bu evrenin en yaygın iki kap türüdür.[350] Bunların yanı sıra, ilk kez TT10 öncesi tabakasında belirlenen ve Geç Halaf Evresi'nde kullanılmaya devam eden üç kap formu vardır; Form 1, Form 3 olmak üzere iki çanak biçimi ve çömlek tipi olan Form 4, birer parçayla varlıklarını sürdürmektedir. Söz konusu bu kapları, Orta Halaf Evresi'ndeki örneklerinden stilistik açıdan ayırt etmek mümkün değildir.[351]

[347] Davidson 1977: 54.
[348] Davidson 1977: 54.
[349] Mallowan-Rose 1935: 174.
[350] Davidson 1977: 56.
[351] Davidson 1977: 57.

Davidson'ın sınıflandırmasına göre Arpaçiyah'ın Geç Halaf Evresi kap formları (Şekil 26):[352]

Form 6: Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*

Form 7: Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase (sosluk)

Form 8: Kaide dipli çanak

Form 10: İnceltilmiş ağız kenarlı düz dipli yarı küresel çanak

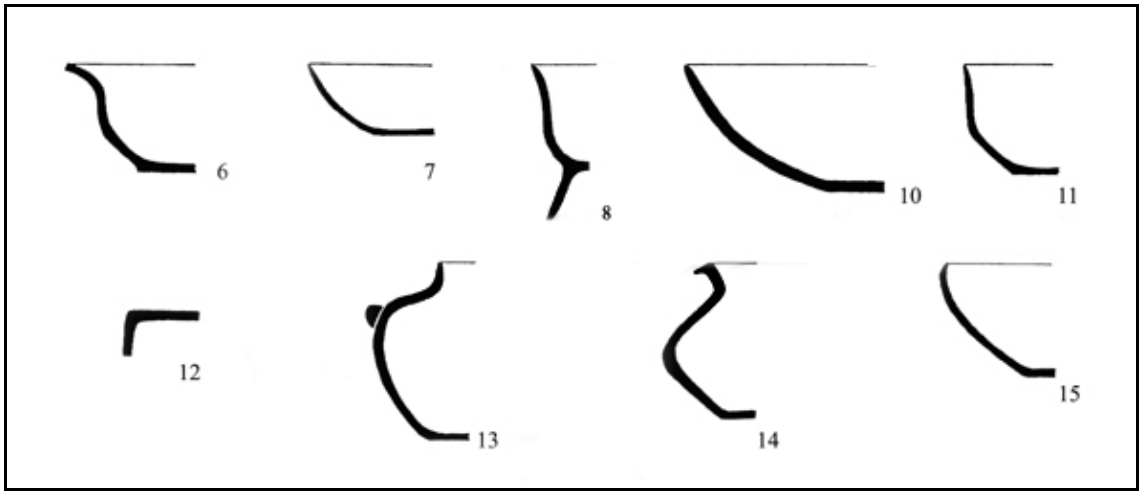
Form 11: İnceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanak

Form 12: Dik kenarlı düz dipli sığ çanak

Form 13: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçik

Form 14: Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek

Form 15: İçe dönük ağız kenarlı düz dipli derin çanak

Şekil 26: Davidson'ın Arpaçiyah Geç Halaf Evresi Halaf kap formları (Davidson 1977: Table 1'den uyarlanmıştır).

Omurgalı gövdeli dışa açılan boyunlu çanak ya da trichterrandbecher (Form 6), Geç Evre'de rastlanan diğer çanak tiplerinin aksine ve önceki evredeki örneklerine oranla daha sığ ve açık bir biçime dönüşür (Şekil 26: 6).[353] Mallowan, bu tip geniş çanaklar ile Geç Evre'de görülmeyen dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar ya da *cream bowl* (Form 2) arasında olası bir ilişki olduğunu düşünmektedir.[354] Dışa açılan

[352] Davidson 1977: 56-57.
[353] Davidson 1977: 57.
[354] Mallowan-Rose 1935: 135.

boyunlu basık gövdeli çanakların dipleri yuvarlatılmış olmakla beraber bazı örneklerin Form 6 ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.[355] Form 6'nın yoğun bezemesiyle dikkat çeken tabak tipi, bunun bir alt grubu olmalıdır. Söz konusu tabakların detaylı ve yoğun bezemesi bunların işlevsel olmadığını akla getirmektedir.[356]

Omurgalı gövdeli dışa açılan boyunlu çanakların ya da *trichterrandbecher*in ana bezeme alanı, Orta Evre'de olduğu gibi, ağız kenarının içidir. Çanağın dış yüzeyinde basit bantlar görülürken özellikle ağız kenarının içinde yatay stilize boğa başı ve içi çapraz taralı eşkenar dörtgenler sırası en sık karşılaşılan motiflerdir. İçi çapraz taralı eşkenar dörtgen motifi, Erken Evre'de görülen bir motif olmakla birlikte bu evrede tekrar kullanılmaya başlanır. Söz konusu çanak tipi, kırmızı ya da siyah olmak üzere sadece tek renkle bezenir, ancak TT6'dan gelen bir örnekte kırmızı, siyah ve beyaz renklerden oluşan çok renkli ve zarif bir bezeme vardır.[357] Düzleştirilmiş ağız kenarlı söz konusu çanağın ortasında çok yapraklı bir çiçek bu form için tek örnektir. Orta Evre'deki aynı biçimden gelişen bu çanak tipi, dışından çok iç yüzey bezemesi ile dikkati çekmektedir. Bu kap aynı zamanda, Arpaçiyah TT6 tabakasında meydana çıkarılan "Yanık Ev"in zarif bezemeli karmaşık profilli çanakların ulaştığı en son noktayı göstermektedir.[358]

Mallowan'ın sosluk olarak adlandırdığı *basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase (Form 7)*, Orta Evre'nin sonunda az miktarda görülmekle birlikte Geç Halaf Evresi'nin en yaygın kap biçimi olur (Şekil 26: 7). Mallowan, bu kaselerin Orta Evre'de daha kaba bezendiğini ifade ederken[359] Davidson, her iki evre örnekleri arasında herhangi bir farkın olmadığını düşünmektedir.[360] Oldukça ince cidarlı bu kaselerin kenar açıları ve derinlikleri değişiklik göstermektedir.[361]

Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaselerin bezemesi Geç Evre'de son derece standarttır. Dış yüzeyin bezemesi çoklu basit bantlardan ve geometrik motiflerden oluşmaktadır; en çok rastlanılan motif, çavuş işareti (Şekil 15: 1), içi noktalı

[355] Davidson 1977: 57.
[356] Davidson 1977: 58.
[357] Mallowan-Rose 1935: A748.
[358] Davidson 1977: 57-59.
[359] Mallowan-Rose 1935: 129.
[360] Davidson 1977: 59.
[361] Davidson 1977: 59.

(Şekil 15: 3) veya boş (Şekil 15: 2) zincir motifi olup bunlar içinden düz hat geçen nokta sıraları (Şekil 15: 22) ve çoklu noktalı bantlar (Şekil 15: 11) arasına yapılmıştır. Davidson'a göre bu tip bezeme anlayışı Geç Evre'de sadece bu sosluklarda kullanılmıştır.[362] Bu kaselerin iç yüzeyinde daha karmaşık bir bezeme tarzı gözlenmektedir; dama tahtası (Şekil 15: 13), ya tek başına ya da noktalı daire motifi (Şekil 16: 46) ile kombine edilerek kullanılmıştır. Birden çok kasede karşılaşılan bir diğer motif, Arpaçiyah'ın tüm silsilesinde popüler olan "yumurta ve nokta" (Şekil 15: 21) ve bu evrede ilk kez kullanılmaya başlanan negatif dalgalı hattır (Şekil 15: 29). Bu kapların ortasında çok yapraklı rozet ya da çiçek motifi görülmektedir, bu açıdan söz konusu kaseler TT6'nın tabakları ile benzerlik göstermektedir.[363]

Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaseler, genellikle siyah ya da kırmızı olmak üzere tek renk kullanılarak bezenmesine karşın bir örnek, çok renkli yapılmıştır. Bu kase, çok büyük bir özenle bezenmiştir, bu nedenle çok renkli çanaklara benzetilmektedir.[364]

Kaide dipli çanaklar (Form 8), TT6 tabakasındaki Yanık Ev'den ele geçen sadece iki parça ile bilinmektedir (Şekil 26: 8), [365] bunların hakkında yeterli bilgi verilmemiştir.

İnceltilmiş ağız kenarlı düz dipli yarı küresel çanaklar (Form 10), TT6-7'nin çok renkli geniş örneklerinden oluşmaktadır (Şekil 26: 10). Bu çanak biçimi, basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaselere (Form 7) benzemektedir, ancak 20 cm'den daha büyük olan ağız çapı ve daha açık bir şekle sahip olmasıyla farklılık göstermektedir.[366]

İnceltilmiş ağız kenarlı, düz dipli yarı küresel çanaklar, ağırlıklı olarak kırmızı ve siyah rengin ve bazen beyaz boyanında kullanıldığı motiflerle bezenmiştir. Bunlarda bir renk zemini oluştururken bir diğeri boyama rengi olarak uygulanmıştır. Bu çanak formunda da iç yüzey bezemesi dış yüzeye oranla daha karmaşıktır. En yaygın iki dış yüzey motifi, basit yatay bantlarla dönüşümlü yapılmış zincir motifi (Şekil 15: 2) ve koyulu açıklı üçgenlerdir (Şekil 16: 55).[367] Bunların dışında ayrıca basit düz bantlar ve

[362] Davidson 1977: 59.
[363] Davidson 1977: 60.
[364] Davidson 1977: 60.
[365] Davidson 1977: 61; Mallowan-Rose 1935: 136.
[366] Davidson 1977: 61.
[367] Davidson 1977: 61.

yatay boğa başı motifi (Şekil 15: 8) görülmektedir. Bu tip çanakların ortasında rozet veya Malta Haçı'ndan geliştirilmiş bir haç motifi yer almaktadır. Merkezdeki bu motiflerin etrafında ağız kenarına kadar yatay bantlar bulunmaktadır. Negatif dalgalı hattın (Şekil 15: 29) ve kafes motifinin (Şekil 15: 9) birlikte kullanıldığı üç adet çanak vardır, bu bileşim ayrıca Form 7'ye de uygulanmıştır. Dama tahtası (Şekil 15: 13), genellikle dört yapraklı çiçek ve noktalı dairelerle (Şekil 16: 46) birleştirilerek kullanılmıştır, fakat bu kombinasyon Form 7'de görülmez. Beyaz noktalı düz bantlar ve ortasından düz hat geçen nokta sıraları (Şekil 15: 22) diğer motifler arasında yer almaktadır.[368]

İnceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanak (Form 11), ilk kez Arpaçiyah'ın Geç Halaf Evresi'nde kullanılmaya başlanır, fakat olasılıkla Orta Evre'nin düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak (Form 3) biçiminden geliştirilmiştir (Şekil 26: 10). Bununla beraber söz konusu çanak, diğerinden keskin bir omurga ile ayrılmaktadır.[369]

Bu tip çanaklarda ana bezeme alanı, bazen kabın neredeyse dibine kadar devam eden dış yüzeyidir. Birkaç örneğin dış yüzeyi, büyük oranda dört yapraklı çiçek motifi (Şekil 15: 18) ile bezenmiştir. Dört yapraklı çiçek, Orta Halaf Evresi'nde yarı küresel çanaklarda dama tahtasında dönüşümlü olarak kullanılırken bu evrede artık doğrudan kullanılmaya başlanmıştır. Bu çanak grubunun dış yüzeyine uygulanan bir diğer motif, ilk olarak Orta Evre'de görülen balık kılçığıdır (Şekil 16: 37). En yaygın iç yüzey motifi ise ağız kenarında yer alan düz bant (Şekil 16: 78) ve buna dayandırılmış pendanttır (Şekil 16: 75).[370]

Dik kenarlı düz dipli sığ çanak (Form 12), Arpaçiyah'da ender bulunan bir form olmasına karşın Tell Halaf'ta yayındır (Şekil 26: 12). Arpaçiyah TT6'dan ele geçen bu tip bir kabın taban altı düz çoklu hatlardan oluşan bir çaprazla bezenmiştir.[371] Mallowan, bu kabın bir oyun tahtası olabileceğini,[372] Schmidt[373] ve Perkins[374] ise çömlek kapağı

[368] Davidson 1977: 62.
[369] Davidson 1977: 63.
[370] Davidson 1977: 63.
[371] Davidson 1977: 64.
[372] Mallowan-Rose 1935: 118.
[373] von Oppenheim 1943: Taf. XXIII-IV.
[374] Perkins 1949: 18.

olduğunu önermiştir. Davidson, Schmidt ve Perkins'in önerilerinin daha doğru olduğunu düşünmekle beraber çanak olarak tanımlamıştır.[375] Davidson bu düşüncesine karşın kabın çizimini kapak şeklinde vermiştir.[376] Kanımızca bu kap biçimi kapak olmalıdır, bu durumda kapak formu Arpaçiyah'da sadece Geç Evre'de bulunmuştur.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçikler (Form 13), Arpaçiyah TT6'da ele geçen iki örnekle bilinmektedir (Şekil 26: 13).[377] Küresel gövdeli ve düz kısa boyunlu oldukça küçük boyutlu bu çömlekçiklerin omuz ile boynu arasında delikli bir tutamak yer almaktadır. Bu çömlekçikler, kaliteli kilden yapılarak kırmızı boya ile dikkatle bezenmiştir. Çömlekçiklerden biri, Tell Halaf örneklerinde yaygın olduğu gibi dikey çizgilerle dört alana bölünerek, diğeri ise yatay hatlar arasındaki nokta sırası (Şekil 15: 11) ile bezenmiştir. Bu kap biçimi de Tell Halaf'ta oldukça yaygındır.[378]

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek (Form 14), Orta Evre'nin sonuna doğru kullanılmaya başlayıp Geç Evre'nin ayırt edici formları arasına girmiştir (Şekil 26: 14). Orta Evre'nin Form 5'ine genel olarak benzeyen bu tipin en belirgin özelliği daha keskin bir omurgaya sahip olmasıdır. Boynu oldukça kısa ve ağız kenarının eğimi fazla olan bu çömleğin dibi düz ya da yuvarlatılmıştır. TT6 tabakasından ele geçen bu tip çömleklerden birinde yer alan dikey delikli bir tutamak Arpaçiyah için yeni bir özelliktir.[379]

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömleklerin bezeme alanını omurgası sınırlamaktadır. Bu alanda zincir motifi (Şekil 15: 2), çoklu dalgalı hatlar (Şekil 16: 38), "yumurta ve nokta" (Şekil 15: 21) motifinin çeşitlemeleri yapılmıştır. Ayrıca bu evrede ilk kez çömleklerde kullanılmaya başlanan balık pulu (Şekil 15: 14) motifi söz konusu çömlek formunda da görülmektedir.[380] Mallowan, bu motifin TT6-8 tabakalarında popüler olduğunu vurgulamaktadır.[381] Bu tip çömleklerin ağız kenarına yatay zigzag hatlar (Şekil 16: 39) veya zincir motifi (Şekil 15: 2) yapılmıştır. Arpaçiyah TT6'dan ele geçen dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu ve omurgalı çömlek, oluklu ve

[375] Davidson 1977: 64.
[376] Davidson 1977: Table 1: 12.
[377] Davidson 1977: 64.
[378] Davidson 1977: 65.
[379] Davidson 1977: 65.
[380] Davidson 1977: 66.
[381] Mallowan-Rose 1935: 167.

çok renkli bezemesi ile sıra dışı bir örnektir.[382] Perkins, bu çömleğin bir parçasının 6. tabakadan bir diğerinin 7. tabakadan ele geçtiğine dikkati çekerek, oluk tekniğinin Orta Halaf Evresi'nde kullanılmasına karşın, evresinin belirsiz olarak tanımlandığını söylemektedir.[383] Buna karşın Davidson, bu yünik çömleği Geç Halaf Evresi'ne tarihlemektedir.[384]

İçe dönük ağız kenarlı düz dipli derin çanak (Form 15), ağız kenarının altında içe doğru yaptığı ani bir dönüşle yarı küresel çanaklardan ayrılmaktadır ve Arpaçiyah'da sadece Geç Evre'de görülmektedir (Şekil 26: 15). Yayınlanan iki örneğin dış yüzeyi, ağız kenarının altındaki geniş bantlar içine yapılmış çavuş işareti (Şekil 13: 1) ve arası dikey taralı dalgalı hatlarla bezenmiştir. Bu biçim, Arpaçiyah'da Ubaid Dönemi'nde de kullanım görmüştür.[385]

Arpaçiyah Geç Halaf Evresi'nde dama tahtasının ya da karelerin çeşitli motiflerle doldurulması ve verev bileşimleri karakteristik bezeme özelliğidir. Ayrıca negatif dört yapraklı çiçek (Şekil 17: 96), dama tahtasının en yaygın kullanılan bezeme motifidir. Daha önce Erken Halaf Evresi mühürlerinde görülen ve "Malta Haçı" olarak isimlendirilen bu evre için yeni bir motif, bir karenin çaprazla dört eşit parçaya bölünmesi ve ortaya çıkan her bir üçgenin çizgi haricinde boyanmasından meydana gelmektedir. Diğer yeni bir bezek, karelerin verevine bölünmesiyle oluşan üçgenlerin dolu ve boş şekilde düzenlenmesinden oluşmaktadır (Şekil 16: 55). Negatif bezeme, önceki evrelere oranla bu evrede daha yaygındır. Ancak bu, Ubaid Dönemi'ndeki kadar yaygın olduğu anlamına gelmemektedir. Basit bantlar (Şekil 17: 85), zincir motifi (Şekil 15: 2), dalgalı hatlar (Şekil 16: 38) ve eşkenar dörtgen sıraları, genelde bir diğeriyle birleştirilerek kullanılır ve daha karmaşık motifler meydana getirilir. Çift yüzlü balta ya da kelebek motifi (Şekil 16: 56), metoplar içinde kullanılmıştır. Yatay oluklu çömlekte görülen birbirine bağlı üçgenler (Şekil 16: 76), bu evreye ya da biraz daha geç bir aşamaya ait olabilir. Birbirinden bağımsız unsurlar nadirdir. Önceki evrede de bulunan büyük noktaları çevreleyen küçük noktaların (Şekil 15: 27) oluşturduğu motif, bir kuşak halinde ve doldurma unsuru olarak kullanılmıştır. Ayrıca noktalardan oluşturulmuş

[382] Davidson 1977: 65-66; Mallowan-Rose 1935: Pl. XXa.
[383] Perkins 1949: 18.
[384] Davidson 1977: 66.
[385] Davidson 1977: 66-67.

daireler (Şekil 16: 46), çavuş işareti (Şekil 13: 1) ve yatay ikili boğa başı (Şekil 15: 8) da görülmektedir. Bu motiflerin hepsinin çok renkli ve ayrıntılı bir biçimde özellikle tabaklara yapılması Geç Halaf'ın en önemli özelliklerindendir. Kırmızı, siyah ve bunların tonları olan ana renkler, kayısı rengi astarın üzerine uygulandığı takdirde çok renkli etkisi vermektedir. Bazı örneklere özellikle daha koyu renkli boyanın üzerine uygulanan beyaz boya ile detaylar verilmektedir.[386]

Arpaçiyah Geç Halaf Evresi'nde basit bazı yeni kompozisyonlar görülmektedir. Çömlekler, genellikle geniş bezeme bantları veya omuzdaki bir seri dar bantla bezenmiştir. Minyatür bir çömleğin dip kısmı hariç tüm dış yüzeyi bezenmiştir. İçe dönük ağız kenarlı basit çanaklar, tek bezeme kuşağına sahiptir. Derin dik kenarlı çanakların dik dış yüzeyi tamamen bezenmiştir. İstisnalar hariç tabaklar, ya tek geniş bantta birleşik motif ya da daha yaygın olarak zincir motifi gibi çok basit motiflerin birkaç dar kuşağından oluşan basit bantlarla bezenmiştir. Bu tabakların hepsinde ana bezeme alanı, kabın iç yüzeyinde yer almaktadır. Bu özellik, daha erken Halaf kaplarında görülmez, bunlarda ana bezeme kabın dışında yer alır. Bu tabakların ağız içine yapılan bezeme, dışına uygulanana benzemektedir. Genelde dar kuşaklar, bitişik ya da çok yakın boşluklardan oluşmaktadır. Karakteristik olarak sadece iki motif dönüşümlü kullanılmıştır, ancak üçüncü ve çok küçük bir motif, ana bezeme alanlarını ayırmada uygulanmıştır. Sürekliliği olan motifin oluşturduğu tek kalın bant, verevine bölünmüş karelerden meydana gelmektedir. Yaprak sayısı 8 ila 32 arasında değişen rozet (çiçek), en yaygın merkezi bezeme motifi olup bunun yanında haç motifi de görülmektedir. Bunlar arasında kenarları içbükey kare içinde yer alan negatif dört yaprak, dört tane boğa başının karşılıklı yapılmasından oluşan motif ve "Malta Haçı" olarak adlandırılan bir karenin köşelerinde bulunan üçgenler vardır. Benzeri olmayan bir bezeme, profili dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklara benzeyen bir tabağın iç yüzeyine yapılmıştır. Bu örnekte kabın iç kısmı yatay bantlara ayrılıp içine birbirinden bağımsız ikili boğa başları yapılmıştır. Ayrıca tabağın dik olan ağız kenarında da aynı bant bulunmaktadır.[387]

[386] Perkins 1949: 20.
[387] Perkins 1949: 21.

Arpaçiyah'ın Geç Halaf kapları, kil, pişme, astar, işçilik, renklerin kullanımı gibi özellikleri açısından erken evrelere oranla son derece gelişkin bir teknoloji göstermektedir. Estetik açıdan da öncüllerine göre üstünlük sağlamaktadır. Bu özellikleri ile Halaf döneminin en kaliteli ürünlerini temsil etmektedir.[388]

Tell Agab'da Geç Halaf Evresi, 1 ve 2 No.lu açmalarda tespit edilmiştir. Geç ve Orta Halaf evreleri arasında, Erken ve Orta evrelerde olduğu gibi ani bir geçiş gözlenmemiştir. Nitekim Orta Halaf Evresi'nin sonunda Geç Halaf Evresi'nin tipik kaplarının ortaya çıkması iki evre arasındaki geçişin aşamalı olduğunu göstermektedir. Davidson, Tell Agab'da ortaya çıkarılan tabakaları "geç" olarak tanımlamasının nedenini, Arpaçiyah TT6-7 ve Chagar Bazar 11-7. tabakalarından ele geçen kaplarla kendi kazısını yaptığı yerleşimdekilerle form ve bezeme açısından paralellik kurması olarak açıklamaktadır.[389]

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde, Halaf Kültürü'ne ait bir mal olmayan ve Davidson tarafından "Kırmızı Mal",[390] olarak adlandırılan yeni bir grup keramik bulunmaktadır. Dış yüzeyinin tamamen kırmızı renkli bir boya astar veya astarla kaplandığı bu mal grubu, her zaman açkılanmış ve bazen siyah mat boya ile basit motifler yapılarak bezenmiştir.[391]

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde, 317 parça keramik bulunmuş ve Davidson 13 kap formu tanımlamıştır (Şekil 27):[392]

Form 1: Dik kenarlı düz dipli çanak

Form 3: Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak

Form 4: Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömlek

Form 5: Dışa çekik boyunlu çömlek

Form 6: Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*

Form 7: Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase (sosluk)

Form 10: İnceltilmiş ağız kenarlı düz dipli yarı küresel çanak

[388] Perkins 1949: 21.
[389] Davidson 1977: 132-133; Davidson-Watkins 1981: 9.
[390] Yabancı literatürde "Red Ware" olarak kullanılmaktadır.
[391] Davidson 1977: 132-133.
[392] Davidson 1977: 133-146.

Form 11: İnceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanak

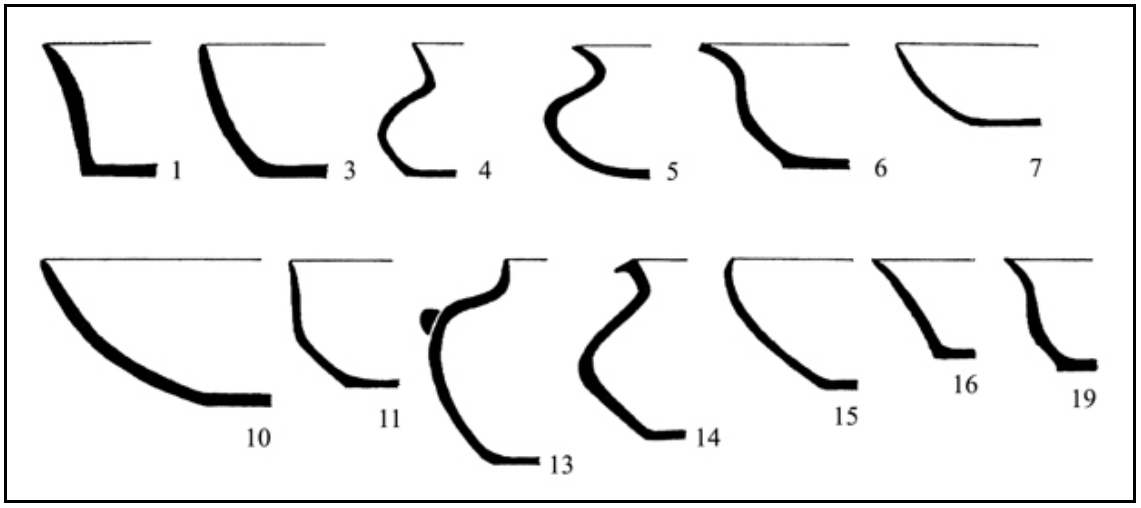
Form 13: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçik

Form 14: Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlek

Form 15: İçe dönük ağız kenarlı düz dipli derin çanak

Form 16: Dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanak

Form 19: Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanak

Şekil 27: Davidson'ın Tell Agab Geç Halaf Evresi Halaf kap formları (Davidson 1977: Table 1'den uyarlanmıştır).

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde, *dik kenarlı düz dipli çanaklar (Form 1)*, Orta Halaf Evresi'nde olduğu gibi, kapların %11'lik kısmını oluşturmaktadır (Şekil 27: 1). Bu tip çanakların kullanım oranının değişmemesine karşın Orta Halaf Evresi'ne kıyasla Geç Evre'de özellikle kabın dış yüzeyinde daha ayrıntılı motif kombinasyonları gözlenmektedir.[393] Söz konusu evrede dik kenarlı düz dipli çanaklar, Orta Evre'nin aksine az miktarda olmakla birlikte ya boya bezemesiz bırakılmış ya da çok renkli bezeme uygulanmıştır. Geç Halaf Evresi dik kenarlı düz dipli çanaklarında boya rengi, kırmızı ya da kahverengidir, çok renkli iki örnekte kırmızı ve siyah renk birlikte kullanılmıştır. Bu çanakları bezemede kullanılan motifler arasında içi çapraz taramalı dikdörtgen panolar özellikle Ubaid Dönemi'nde çeşitli kap formlarında yaygın bir bezek

[393] Davidson 1977: 133.

olması nedeniyle ilginçtir. Geç Halaf Evresi'nde dik kenarlı düz dipli çanaklar, daha sığ şekillendirilmiş ve çanakların cidarında grimsi bir öz gözlenmiştir.[394]

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde *düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanaklar (Form 3)*, diğer kap formlarının %60'lık bir kısmını oluşturmaktadır (Şekil 27: 3). Geç Halaf Evresi'nde tipolojik bir değişiklik göstermeden yapılmaya devam edilen düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanakların bezemesinde tersine faklılık görülmektedir.[395]

Söz konusu çanaklarda rastlanan en yaygın bezeme motifi, Orta Halaf Evresi'nde olduğu gibi ağız kenarına yapılan basit banttır (Şekil 16: 78). Bu tip çanakların ağız içi ise ya basit bantla ya da basit bandın altına pendant (Şekil 16: 75) yapılarak bezenmiştir. İki kereden daha fazla kullanılmış diğer dış yüzey motifleri, karelere bölünmüş yatay bantlardan (Şekil 17: 83) ve çapraz taramadan (Şekil 16: 36) oluşmaktadır.[396]

Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanaklar, genellikle kırmızı veya kahverengi olmak üzere tek renkle bezenmiştir, bunun yanı sıra kırmızı ve siyah tonlar kullanılmış 12 adet çok renkli örnek de ele geçmiştir. Çok renkli düz ya da yuvarlak dipli yarı küresel çanaklar, form ve bezeme motifi bakımından diğer örneklerden farklılık göstermemektedir. Ayrıca az sayıda olmakla birlikte boyasız parçalara da rastlanmıştır.[397]

Dışa açılan kısa ya da uzun boyunlu çömlekler (Form 4), Tell Agab'da Geç Halaf Evresi'nde bulunan kapların %5'ini oluşturmaktadır (Şekil 27: 4). Bu tür çömleklerin boynu genellikle yatay basit bantlarla, ağız kenarının içi ise basit bantla (Şekil 16: 78) veya basit banda dayandırılmış pendantla (Şekil 16: 75) bezenmiştir.[398]

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi *dışa çekik boyunlu çömlekleri (Form 5)* önceki evre ile kıyaslandığında bazı değişimler göze çarpmaktadır (Şekil 27: 5). Kırmızı ve siyah renk boya kullanılarak yapılan çok renkli bezeme anlayışı bu tip çömlekler için yeni bir özellik olup 10/2'sinin boynunda kırmızı ve siyah renkle yapılmış yatay bantlar ve olasılıkla bu forma ait gövde parçalarında yine çok renkli bezeme yer almaktadır.[399]

[394] Davidson 1977: 134.
[395] Davidson 1977: 134.
[396] Davidson 1977: 135.
[397] Davidson 1977: 135.
[398] Davidson 1977: 136.
[399] Davidson 1977: 137.

Ayrıca Geç Halaf Evresi'nin geç konteksinde bu tür çömleklerin boya bezemesiz ve minyatür birer örneği ele geçmiştir. Bezemede yararlanılan motifler, Orta Halaf Evresi ile benzerlik göstermektedir, bununla birlikte Geç Halaf Evresi'nde çapraz taralı yatay bant (Şekil 17: 101) da kullanılmaya başlanır.[400]

Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da trichterrandbecher (Form 6), Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde sadece üç parça ile bilinmektedir (Şekil 24: 6). Hepsi tek renkli olan çanakların yalnızca ikisinin bezemesi anlaşılabilmiştir. Bunlardan birinin dış yüzeyi, zincir motifi (Şekil 15: 2) ve çoklu yatay bantlarla (Şekil 17: 85) dönüşümlü bezenirken iç yüzeyin ağız kenarında basit bant (Şekil 16: 78) kullanılmıştır. Diğer parçanın dış yüzeyi bezemesiz bırakılırken iç yüzeyine Arpaçiyah uygulamalarını hatırlatan düzleştirilmiş ağız kenarına fırça darbeleri ve altına bir çeşit balık kılçığı motifi yapılmıştır.[401]

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde *basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaselerin (Form 7)* oranı, Orta Halaf Evresi'nin iki katına çıkmış ve %6.5 olmuştur (Şekil 27: 7). Aynı şekilde bu tip kaselerin çok renkli örneklerin sayısında da bir artış yaşanmıştır. Nitekim, Tell Agab'da Orta Halaf Evresi'nde sadece bir tane basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase çok renkliyken, Geç Halaf Evresi'nde bu sayı beş adede yükselmiştir. Diğer yandan söz konusu dönemde 20 adet çok renkli kabın ele geçmesi bu oranın önemini gösterir niteliktedir. Tell Agab'da Orta ve Geç Halaf arasında bu kaselerin bezemesinde kullanılan motiflerde de değişiklik görülmektedir. Kaselerin dış yüzeyinde ağız kenarında genellikle basit bant yer almaktadır. Bunun yanı sıra daha az uygulanmakla birlikte çok ya da tek renkli çoklu yatay bantlar kullanılmıştır. Ayrıca iki parçada boya bezeme saptanmamıştır, diğer yandan bir kasede, Orta Evre'de çok renklisi bulunan ağ motifi görülmektedir. Yeni bir dış yüzey bezemesinde çok renkli dama tahtası (Şekil 15: 20), "X" işareti (Şekil 16: 35) ile birleştirilerek kullanılmıştır.[402]

Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaselerin iç yüzeyine uygulanan bezeme motifleri Orta Evre'de görülenden daha farklı olmakla birlikte çoğunun ağız içinde basit bant (Şekil 16: 78), iki parçada çavuş işareti (Şekil 15: 1) ve bir örnekte ise çapraz

[400] Davidson 1977: 138.
[401] Davidson 1977: 138.
[402] Davidson 1977: 139.

tarama (Şekil 16: 36) saptanmıştır. Bir kasede, Arpaçiyah'ın Geç Halaf Evresi'nden bilinen, karelerin verevine bölünerek oluşan üçgenlerin dolu ve boş şekilde düzenlenmesiyle (Şekil 16: 55) yapılan bir çeşit dama tahtası motifi tespit edilmiştir.[403] Bir diğer parçada çoklu pendant (Şekil 16: 61) ile yatay hatların (Şekil 16: 85) birleşiminden oluşan bir bezeme görülmektedir. İki kasenin içinde ise birinde dikey çavuş işareti sıraları (Şekil 16: 58) tek başına yer alırken diğer örnekte bu motif dik balık kılçığı (Şekil 16: 37) ile birlikte düzenlenerek kullanılmıştır.[404]

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde sadece bir tane *inceltilmiş ağız kenarlı düz dipli yarı küresel çanak (Form 10)* bulunmuştur (Şekil 27: 10). Bu çanağın ağız kenarının dışında basit bir bant bulunurken içinde negatif dört yapraklı çiçeklerin dönüşümlü olarak yünik bir çizgi motifi ile kullanıldığı daha karmaşık bezeme yer almaktadır.[405]

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde *inceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanakların (Form 11)* miktarı Orta Evre'ye göre %50 oranında azalmıştır (Şekil 27: 11). Geç Evre'nin sonuna dek görülen bu çanak grubu, özellikle bezemede farklılık olmasına karşın Orta Halaf Evresi örnekleri ile oldukça benzerdir. Bu çanaklardan ikisi çok renkli bezemeye sahipken bir tanesi ise boya bezemesizdir. Diğer yandan Orta Halaf Evresi'ndeki parçaların hepsi tek renklidir. Geç Evre'nin tipik bezeme motiflerinden dört yapraklı çiçek (Şekil 17: 96) ve dikey hatlar (Şekil 16: 41) birleştirilerek yeni bir dış yüzey bezemesi oluşturulmuştur. Bu çanak grubunda rastlanan diğer yeni motifler arasında içi çapraz taralı eşkenar dörtgen sırası (Şekil 15: 31), içinden dikey hatlar geçen çapraz tarama (Şekil 16: 50) ve kelebek motifi (Şekil 16: 56), yer alır, Orta Evre'de uygulanan çavuş işareti (Şekil 15: 1) ve dikey hatlar (Şekil 16: 41) bu evrede de görülmektedir. İç yüzey motifi olarak ise basit bant (Şekil 16: 75) kullanılmıştır.[406]

Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde *basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçik (Form 13)* grubuna dahil olan bir parça bulunmuştur (Şekil 27: 13).[407] Kısmen korunmuş bu örnekte bezeme dönüşümlü paneller şeklinde uygulanmıştır.[408]

[403] Davidson 1977: 139.
[404] Davidson 1977: 140.
[405] Davidson 1977: 140.
[406] Davidson 1977: 141.
[407] Davidson 1977: 141.
[408] Davidson 1977: 142.

Tell Agab'da Orta Halaf Evresi'nin sonunda meydana çıkan *dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlekler (Form 14)*, Geç Evre'de dört parça ile bilinmektedir (Şekil 27: 14). Bu çömlek formunda iki evre arasında görülen en önemli farklılık Geç Evre'de çok renkli bezemenin kullanılmasıdır.[409]

Tell Agab'da *içe dönük ağız kenarlı düz dipli derin çanaklar (Form 15)*, Arpaçiyah'da olduğu gibi, ilk kez Geç Halaf Evresi'nde ortaya çıkmaktadır (Şekil 27: 15). Halaf Dönemi'nde çok yaygın olmayan bu tip çanaklar diğer Geç Evre kaplarının yaklaşık %2'sini meydana getirmektedir. Çanakların hepsinde, ağız kenarının içinde ve dışında, tekli (Şekil 16: 78) ya da çoklu (Şekil 17: 85) bantlar ve basit banda dayandırılmış pendant (Şekil 16: 75) bezeme görülmektedir. Basit ağız kenarlı, düz dipli, derin çanaklar, Ubaid Dönemi'nde popüler bir form halini alır, ancak bu dönemde bezeme anlayışı ve pişirme yöntemi farklıdır. Bu çanak formu ayrıca Kırmızı Mal'da da görülmektedir.[410]

Dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanaklar (Form 16), Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde dört tanesi çok renkli toplam yedi parça ile bilinmektedir (Şekil 27: 16). Bu çanaklardan biri, kırmızı, siyah ve beyaz olmak üzere üç renk kullanılarak bezenmiştir. Söz konusu parça aynı zamanda Tell Agab'ın beyaz renkli tek örneğidir.[411]

Dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanaklarda ana bezeme alanı, kabın iç yüzeyi olup bu kısımda geometrik motiflerden oluşan iç içe geçmiş daire şeklinde bantlar yer almaktadır. Çanakların dışı ise tek ya da çoklu bantlarla veya tümüyle boyanarak bezenmiştir. Ortaya çıkarılan üç parça, bu tip çanakların merkezi bezemesi ile ilgili fikir vermektedir; bunlardan biri yıldız motifi (Şekil 15: 48), bir diğeri Arpaçiyah'dan da bilinen haç motifidir. Üç renk kullanılarak bezenmiş son çanağın merkezinde konsantrik bantların arasına birbiriyleriyle bağlantılı içi dolu üçgenler (Şekil 16: 57) yapılmıştır, bu çanağın içinde kalan kısmında ise verev olarak ikiye ayrılmış karelerin boyanmasıyla oluşturulmuş koyulu açıklı üçgenler (Şekil 16: 55) bulunmaktadır.[412] Çok renkli diğer dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanaklar, Arpaçiyah'da bulunan çok renkli tabak ve sosluklardaki gibi dama tahtası motifi (Şekil 15: 13), içi dolu eşkenar dörtgen sırası

[409] Davidson 1977: 142.
[410] Davidson 1977: 142.
[411] Davidson 1977: 143.
[412] Davidson 1977: 143.

(Şekil 15: 33) ve çoklu düz bant (Şekil 17: 85) ile bezenmiştir. Bant şeklinde çapraz tarama (Şekil 17: 101), Arpaçiyah'da olmayan ancak Tell Agab'da Ubaid Dönemi içine kadar süreklilik gösteren bir motiftir. Tek renkli bir çanakta bu form için tipik olmayan çoklu düz bant (Şekil 17: 85) görülmektedir.[413]

Tell Agab'da ilk kez Orta Halaf Evresi'nin sonunda kullanılmaya başlanan dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanakların Geç Halaf Evresi'nde ele geçen iki örneğinin evrenin diğer çanaklarından farklılık göstermesi nedeni ile daha erken olduğu düşünülmektedir. Ayrıntılı boya bezemesiyle birlikte Geç Halaf Evresi dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanaklarının en iyi örneği olan bu parça, Arpaçiyah tabaklarında ve sosluklarındaki benzer bazı uygulamaların görülmesine rağmen bölgesel bir tarzda yapılmıştır. Bu çanağın en yakın paralellerine Chagar Bazar ve Tell Halaf yerleşimlerinde karşılaşılmıştır.[414]

Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanak (Form 19), Geç Halaf Evresi'nde Tell Agab'da Form 3'ten sonra en yaygın kap formu olup sadece 1975 yılı kazı sezonunda 26 adet ortaya çıkarılmıştır (Şekil 27: 19).[415] Tell Agab'da ilk kez Orta Halaf Evresi'nin sonunda nadiren görülmeye başlanan dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklar, Geç Halaf Evresi'nin tipik çanak formlarından olmuştur. Bu tip çanaklarda iki evre arasındaki en önemli değişiklik boya bezemede görülmektedir. Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklarda ana bezeme alanı, ağız kenarı ile disk dibin hemen üstündeki omurga arasında yer almaktadır. Bu çanakların iç yüzeyinde bezeme genellikle ağız kenarı ile sınırlıdır ve basit bant uygulanmıştır. Birkaç çanağın dudağına fırça darbeleri yapılırken bir parçanın iç yüzeyine kelebek motifi (Şekil 16: 56) ve düz bandın altına dalgalı hatlar (Şekil 17: 72) yapılmıştır. Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklarda bezemesiz parça bulunmamıştır.[416]

Bu tip çanaklarda en yaygın dış yüzey bezemesi birkaç motif birleştirilerek yatay bantlar veya dönüşümlü dikey paneller halinde yapılmıştır. Bu motif birleşimleri arasında Şekil 15-17'te yer alan 41-21, 41-56, 85-33, 85-2-85, 96-36 ve 96-41 numaralı bezekler bulunmaktadır. Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklarla birlikte Geç

[413] Davidson 1977: 144.
[414] Davidson 1977: 144.
[415] Davidson 1977: 144.
[416] Davidson 1977: 145.

Halaf Evresi'nde dört yeni bezeme motifi görülmeye başlanır; arası dikey çizgilerle taralı iki dalgalı hat (Şekil 15: 10), verev olarak ikiye ayrılmış karelerin boyanmasıyla oluşturulmuş koyulu açıklı üçgenler (Şekil 16: 55), negatif dört yapraklı çiçek (Şekil 17: 91) ve içi verev taranmış eşkenar dörtgen sırası (Şekil 17: 104). Ayrıca bu çanaklardan beş adedinin dış yüzeyi tekli ya da çoklu yatay bant ve dudağı fırça darbeleri kullanılarak bezenmiştir. Bu çanakların disk biçimli dipleri ise yatay bantla boyanmıştır.[417]

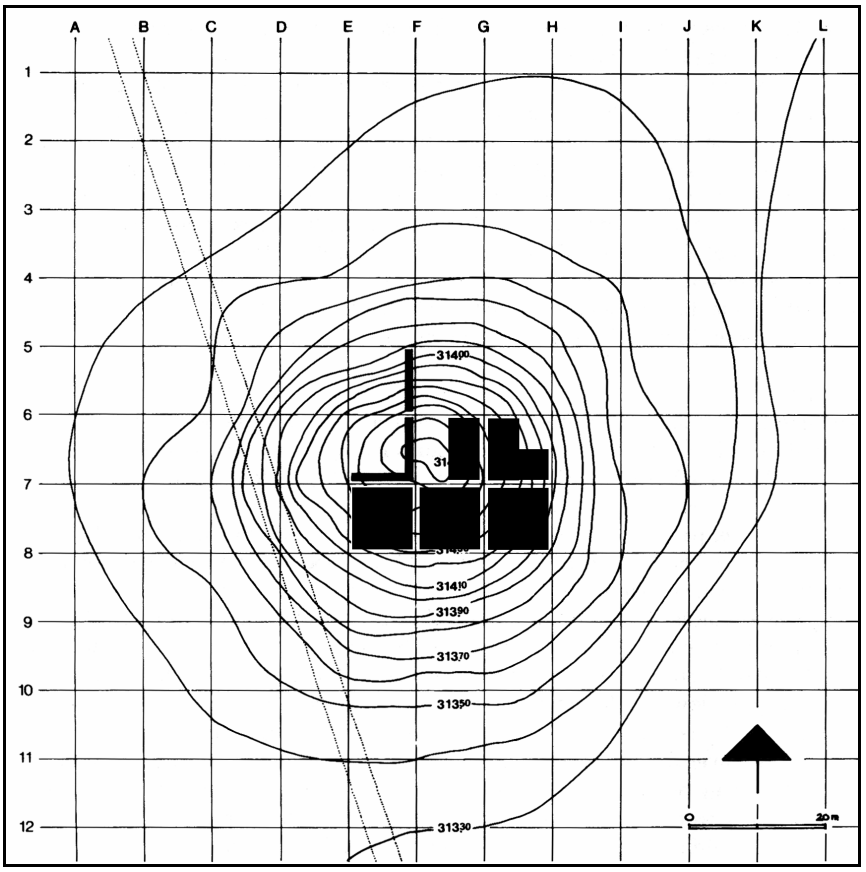
Tell Agab'da görülen Geç Halaf Evresi, Orta Evre'nin devamı niteliğinde olup yeni kap formlarının ve bezeme motiflerinin geliştiği görülmektedir. Çanak tiplerinden basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaseler, dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanaklar, dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklar ve çömlek biçimlerinden dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlekler, ilk defa geç Orta Evre'de ortaya çıkmış olup özellikle basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaseler, dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanaklar ve dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanakların sayısında belirgin bir artış yaşanmış ve bezeme stili de değişmiştir. Buna karşın basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaseler ve dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu omurgalı çömlekler azalarak devam etmekle birlikte Geç Halaf Evresi motifleri kullanılarak bezenmiştir. Geç Evre'nin iki ana kap biçimi olan dik kenarlı düz dipli çanaklar ve düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanakların bezemesinde yine bu aşamaya özgü motifler görülmektedir. Diğer yandan Tell Agab'ın bu evresinde ilk kez ortaya çıkan dışa açılan boyunlu omurgalı çanaklar ya da *trichterrandbecher* ve içe dönük ağız kenarlı düz dipli derin çanaklar, Arpaçiyah'da yaygın olan kap tipleri arasında yer almaktadır.[418]

Geç Halaf Evresi'nde bezeme daha karmaşıktır. Motiflerin birleşiminden çok tek bir motifin tekrarı ile oluşturulmuş bezekler dikkat çekmektedir. Bu evrede çok renkli bezeme daha fazla yapılmaya başlanmıştır. Nitekim Tell Agab'ın Orta Halaf Evresi'nde sadece birkaç tane çok renkli bezenmiş parça bulunurken Geç Evre'de bu oran boyalı keramiklerin %5'ine kadar yükselmiştir. Diğer yandan Tell Agab'ın bu evresinde dama tahtası (Şekil 15: 13), balık pulu (Şekil 15: 14), dönüşümlü uygulanmış dört yapraklı çiçek ve içi çapraz taralı kareler (Şekil 15: 16), bir hatla birbirine bağlı nokta sıraları

[417] Davidson 1977: 145-146.
[418] Davidson 1977: 147.

(Şekil 15: 22), negatif dalgalı hat (Şekil 15: 29), ortasından yatay bir çizgi geçen kısa dikey hatlar (Şekil 16: 49), birbiriyleriyle bağlantılı içi dolu üçgenler (Şekil 16: 57), dikey çavuş işaretleri (Şekil 16: 58), arası noktalı zigzaglar (Şekil 16: 60) ve içi taralı verev dikdörtgen (Şekil 17: 86) karşılaşılan bezeme motifleri arasında bulunmaktadır.[419]

Suriye'de Balih Nehri yakınında ve aynı zamanda Tell Sabi Abyad'ın da 3 km güneyinde yer alan **Khirbet es-Şenef** (Harita 1), 1988 ve 1991 yıllarında Akkermans tarafından kazılmıştır. Khirbet es-Şenef, 85 m çapında ve 1.7 m yüksekliğinde son derece küçük bir höyük olmakla beraber dört tabakadan oluşmaktadır (Şekil 28). Yerleşimde 4. ve 3. tabaka Halaf Dönemini, 2. tabaka Erken Tunç Çağı, 1. tabaka ise İslami Dönemi temsil etmektedir.[420]

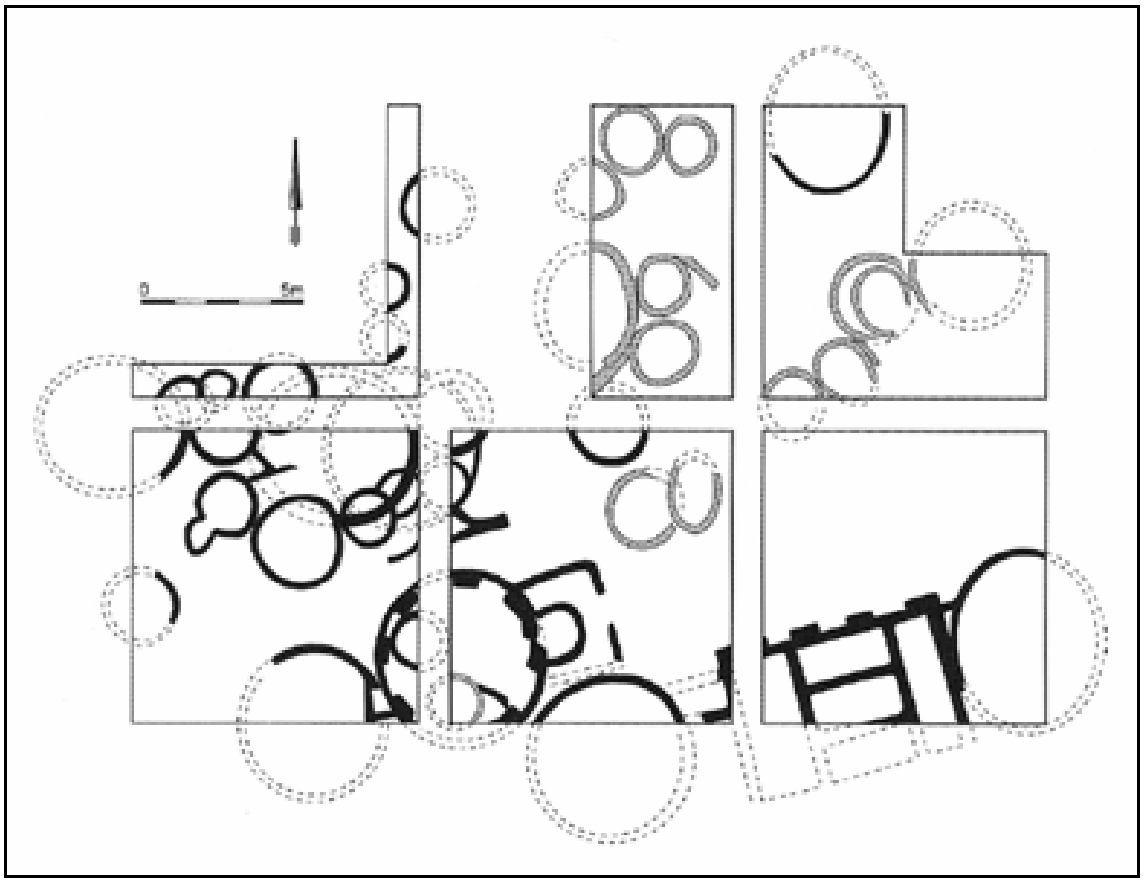

Şekil 28: Khirbet es-Şenef'in topografik planı ve kazılan alanlar (Akkermans-Wittmann 1993: Abb. 2).

[419] Davidson 1977: 148.
[420] Akkermans 1991b: 690; Akkermans 1993: 86; Akkermans-Wittmann 1993: 143; Akkermans 1994: 107.

Khirbet es-Şenef'in tepe noktasında 1988 yılında 1x10 m ebatlarında üç açmada kazı gerçekleştirilmiş ve ana toprağa kadar ulaşılmıştır. Halaf Dönemi'ne tarihlenen 3. ve 4. tabakalarda kerpiç tuğlalardan yapılmış dikdörtgen ve dairesel yapılara rastlanmıştır. Tamamı taş temelsiz ve sıvasız yapılan dairesel yapıların veya tolosların daha yoğun olduğu Khirbet es-Şenef'de bu tür binaların boyutları 1.20 m ile 2.50 m arasında değişmektedir. Her iki tabakada sekiz tane dairesel yapı ya da tolos bulunmasına karşın bunların ne amaçla kullanıldığını gösteren buluntu ele geçmemiştir.[421] Khirbet es-Şenef'de 1991 yılında ise daha önce kazılan alanların doğusunda 10x10 m'lik dört ve 10x2.5 m'lik bir açmada kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Geniş alanda çalışılmasının sonucunda Halaf Dönemi'ne tarihlenen dairesel yapıların veya tolosların sayısı 27'ye ulaşmış olmakla birlikte çok odalı dikdörtgen bir yapı da açığa çıkarılmıştır (Şekil 29). Bu son dönem kazısında Khirbet es-Şenef'de büyük boyutlu bazı dairesel planlı yapıların iskan amaçlı kullanıldığı kesinlik kazanmıştır. Nitekim bu tip yapıların içinde ocak, öğütme taşları ve sapan taneleri gibi günlük işlerde kullanılan buluntular ele geçmiştir.[422] Khirbet es-Şenef'de gerçekleştirilen kazı çalışmalarının geniş alanda yürütülmesi yerleşimin nasıl planlandığı hakkında bilgi edinilmesine imkan vermiştir. Buna göre, çoğu depolama ve pişirme gibi işlevlerde kullanılan küçük dairesel yapılar, yerleşimin batısında ve yuvarlak ya da at nalı şeklindeki ocaklar ise doğuda konumlandırılmıştır. Köyün merkezinde ise meydana çıkarılan büyük dairesel ve dikdörtgen yapılar konut olarak kullanılmıştır.[423]

[421] Akkermans 1991b: 690; Akkermans 1993: 86-92.
[422] Akkermans-Wittmann 1993: 151-155.
[423] Akkermans 1994: 108.

Şekil 29: Khirbet es-Şenef'de ortaya çıkarılan Halaf Dönemi mimarisi (Akkermans-Schwartz 2003: Fig 4.11).

Khirbet es-Şenef'in 3. ve 4. tabakaları arasında boşluk olmasına rağmen ortaya çıkarılan keramiklerde teknolojik ve stilistik bir farklılık gözlenmemiş, bu nedenle söz konusu iki tabaka çanak çömleği birlikte değerlendirilmiştir. Khirbet es-Şenef'de iki kazı sezonu sonunda toplam 4095 adet çanak çömlek parçası bulunmuştur ve bunlar mal özelliğine göre Kaliteli Mal ve Kaba Mal olarak iki ana gruba ayrılmıştır.[424]

Khirbet es-Şenef'in en yaygın keramik grubu, ağız kenarı parçalarının %95.5'lik bir oranını kapsayan Kaliteli Mal'dır. Bu mal grubunda katkı maddesi genelde kireç (%80.6) olmakla birlikte daha az oranda kireç-ince kum (%15.1) veya kireç-ince kıyılmış saman (%1.3) kullanılırken birkaç parçada katkı gözlenmemiştir (%3). Ele geçen kalın cidarlı birkaç parçanın dışında kaplar iyi pişmiştir, yüzey rengi ağırlıklı olarak devetüyü olup daha az oranda krem ve portakal rengine de rastlanmıştır. Khirbet es-Şenef'de bulunan keramiklerin çoğu (%74.2), parlak siyah ya da kırmızımsı

[424] Akkermans 1993: 92, dipnot 8; Akkermans-Wittmann 1993: 156.

kahverengi boya kullanılarak bezenmiştir. Bezeme, yatay bantlar, dalgalı hatlar, zincir motifi, noktalar, çavuş işareti ve çapraz tarama gibi çoğunlukla geometrik motiflerden oluşmaktadır. Söz konusu geometrik motifler üç şekilde düzenlenmiştir: bantlarla sınırlandırılmış tek bir yatay bezeme, çoğu örnekte yatay hatlarla birbirinden ayrılmış iki ya da üç tane dönüşümlü dikey motif ve bir veya daha fazla dikey düzenlenen bantla ayrılmış bezeme panelleri. Geometrik motiflerin yanı sıra stilize bitki, yatay ya da dikey düzenlenmiş boğa başı ve yabani koyun (muflon) gibi naturalistik öğeler de görülmektedir.[425]

Khirbet es-Şenef'de meydana çıkarılan kaplar, çanak (%67.7), pişirme kapları (%16.7) ve çömlek (%15.6) olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır. En yaygın kap formu olan çanak, aynı zamanda en fazla çeşit içeren biçimdir. Akkermans, 16 çanak biçimi tespit etmiş ve bunları sekiz ana tip altında değerlendirmiştir.[426] Diğer yandan çömlekler, her biri yaklaşık aynı sayıda olan dört ana formdan oluşmaktadır.[427]

Form 1: Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*

Form 2: Basit ya da çok hafif düzleştirilmiş ağız kenarlı düz dipli geniş sığ yarı küresel çanak

Form 3: Düzleştirilmiş ağızlı dik kenarlı düz dipli çanak

Form 4: Dışa çekik ağız kenarlı geniş kapalı çanak

Form 5: Geniş sığ omurgalı çanak

Form 6: İçe dönük ağız kenarlı omurgalı derin çanak

Form 7: İçe dönük ağız kenarlı omurgalı sığ çanak

Form 8: Basit ağız kenarlı omurgalı sığ çanak

Form 9: Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak

Form 10: Kavis ağız kenarlı çömlek

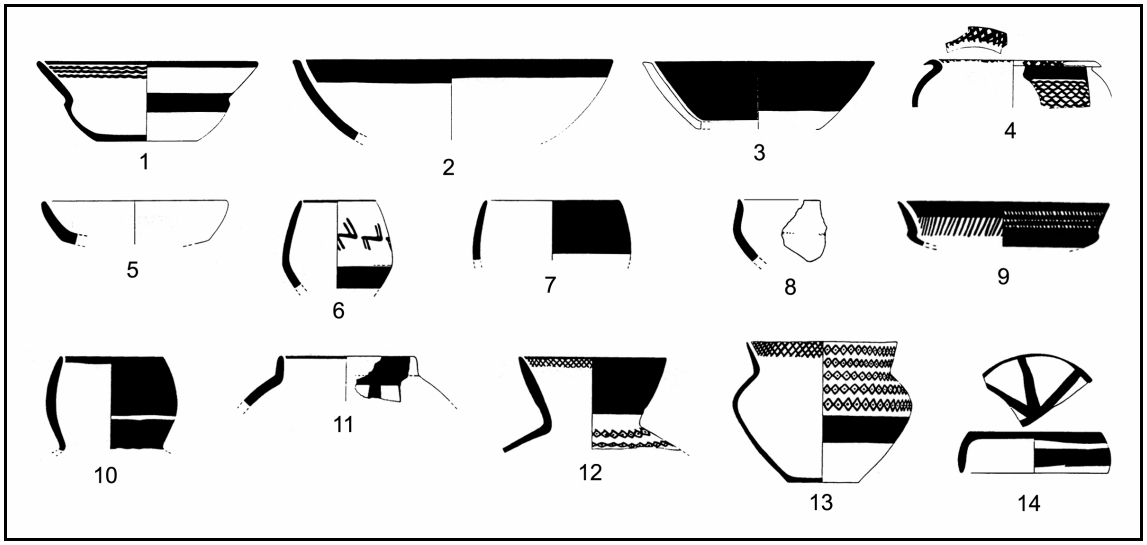
Form 11: Basit ağız kenarlı kısa dik boyunlu çömlek ya da *bünchsen*[428]

Form 12: Basit ağız kenarlı dışa açılan boyunlu çömlek

[425] Akkermans 1993: 93.
[426] Akkermans 1993: 93.
[427] Akkermans 1993: 94.
[428] von Oppenheim ve Schmidt Tell Halaf kitabında bizim "basit ağız kenarlı kısa dik boyunlu çömlek" olarak isimlendirdiğimiz kap biçimine *bünchsen* adını vermiştir (von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XII). Halaf terminolojisinde bu form, aynı zamanda *bünchsen* ismi ile de anılmaktadır.

Form 13: Basit ağız kenarlı dışa açılan kısa boyunlu çömlekçik

Form 14: Kapak

Şekil 30: Khirbet es-Şenef Geç Halaf Evresi kap formları (Akkermans 1993: Fig. 3.29-3.35'ten uyarlanmıştır).

Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da trichterrandbecher (Form 1, Davidson Form 6) en sık rastlanılan çanak tipi olup bu formun yarısından fazlasını oluşturmaktadır (Şekil 30: 1). Ağız çapı 14 ila 40 cm arasında değişiklik gösteren bu çanakların bezemesi basit ve hemen hemen standarttır. Çanakların dış yüzeyi, ağız kenarında ve omurgasında basit bant, arada kalan kısım boş veya dikey boğa başı ile bezenirken iç yüzeyinde ağız kenarındaki basit bandın altında bir ya da iki dalgalı hat veya çapraz tarama yer almaktadır.[429]

Basit ya da çok hafif düzleştirilmiş ağız kenarlı düz dipli geniş sığ yarı küresel çanak (Şekil 30: 2), *düzleştirilmiş ağızlı dik kenarlı düz dipli çanak* (Şekil 30: 3), *dışa çekik ağız kenarlı geniş kapalı çanak* (Şekil 30: 4), aşağıda sıralanan biçimlere oranla daha fazla sayıda bulunan çanaklar arasında yer almaktadır. Bunların dışında sadece birer parça ile tanımlanan çanaklar da bulunmaktadır:[430] *Geniş sığ omurgalı çanak* (Şekil 30: 5), *içe dönük ağız kenarlı omurgalı derin çanak* (Şekil 30: 6), *içe dönük ağız*

[429] Akkermans 1993: 93.
[430] Akkermans 1993: 93.

kenarlı omurgalı sığ çanak (Şekil 30: 7), *basit ağız kenarlı omurgalı sığ çanak* (Şekil 30: 8) ve *dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak* (Şekil 30: 9).

Akkermans'a göre, dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak ve dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher* biçimleri Tell Sabi Abyad[431] ve Tell Damişliya'da[432] benzerleri bulunan *cream bowl*'un bir çeşidi olabilir. Söz konusu çanaklarda bezeme motifleri oldukça basittir, çoğunlukla ağız kenarı ve/veya gövde kalın bir bant ya da iç ve dış yüzeyi tamamen boyanarak bezenmiştir.[433] Akkermans'ın Khirbet es-Şenef ile ilgili yayınında bulunan dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanağın yanı sıra aynı tarzda bezenmiş çömlek parçaları da yer almaktadır,[434] ancak bunlara değinmemiştir. Ayrıca söz konusu keramik grubunun mal özellikleri ve buluntu yeri hakkında da bilgi verilmiştir. Bu keramik parçaları ikincil bir kontekste bulunmuş olabilir. Diğer bir deyişle bu parçalar, Khirbet es-Şenef yerleşimcileri tarafından sadece birkaç kilometre uzaklıkta yer alan Tell Sabi Abyad'dan ya da Tell Damişliya'dan getirilmiş ya da taklit edilmiş olabilir. Nitekim biraz önce de ifade edildiği gibi dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanaklar, söz konusu yerleşimlerde bulunan Halaf'a Geçiş Evresi ve Erken Halaf Evresi örneklerine çok benzemektedir ve yukarıda da ele aldığımız gibi diğer Geç Halaf Evresi merkezlerinde ele geçmemiştir.

Khirbet es-Şenef'deki içe dönük ağız kenarlı omurgalı derin çanakta görülen stilize keçi motifi, Tell es-Sawwan'ın IV. tabakasında[435] ortaya çıkarılan Samarra kaplarındaki motifin yakın benzeri olması, Geç Halaf Evresi'ne kadar Samarra Kültürü'nün etkilerini görmek açısından oldukça ilginçtir.[436] İki kültür arasındaki bu benzerlik, Halaf Dönemi insanlarının çevrelerine yabancı kalmadıklarının bir göstergesi ve aynı zamanda taklit yeteneklerinin geliştiğini gösterebilir.

Khirbet es-Şenef *basit ağız kenarlı dışa açılan kısa boyunlu çömlekçiklerin (Form 13)* çoğunun ağız kenarının dışı ve boynu sarkıt benzeri dikey hatlarla bezenirken boyun ve omuz bağlantısına farklı motifler uygulanmıştır. Akkermans, bu çömlekçiklerin diğer kaplara oranla biçim ve bezeme stili açısından farklılık

[431] Akkermans 1989: Fig. IV.25; Akkermans 1993: Fig. 3.22: 51.
[432] Akkermans 1993: Fig. 3.5: 23.
[433] Akkermans 1993: 94; Akkermans-Wittmann 1993: 156.
[434] Akkermans 1993: Fig. 3.31: 21-25.
[435] Ippolitoni 1970-71: Fig. J: 9.
[436] Akkermans 1993: 94.

gösterdiğini, bu nedenle bunların özel sembolik değeri olduğunu ve istisnai bir kontekste kullanılmış olabileceğini düşünmektedir.[437]

Khirbet es-Şenef'de meydana çıkarılan bir diğer kap formu olan pişirme kaplarının hepsi basit ya da çok az kalınlaştırılmış dudaklı boyunsuz çömleklerden oluşmaktadır. Hemen hepsi bezenmeyen boyunsuz çömleklerin, bezemeli kapların aksine günlük işlerde, yemek pişirme ve depolamada kullanıldığı düşünülmektedir.[438]

Dış yüzeyi ve özellikle altı bezemeli sığ bir kap, *kapak (Form 14)* olarak kabul edilmiştir (Şekil 30: 14). Nitekim bu kapağın çapı ve derinliği, basit ağız kenarlı kısa dik boyunlu çömleklerin ağzını kapatmak için çok elverişli olduğu belirlenmiştir.[439]

Khirbet es-Şenef'deki farklı biçimlerdeki kapların diplerinin düz olduğu ve yuvarlatılmış dibin kullanılmadığı saptanırken bir adet kaide dip ele geçmiştir.[440]

Khirbet es-Şenef'de tespit edilen bir diğer grup olan az sayıdaki Kaba Mal'da genelde kalın cidarlı pişirme kapları ve sadece iki tane çanak bulunmuştur. Son derece kaba yapım gösteren bu mal grubunda bezemeyle karşılaşılmamıştır.[441]

Geç Halaf Evresi'nin en belirgin özelliği bezemede beyaz boyanın kullanılmaya başlanmasıdır, böylece bu evrede boya rengi üçe kadar yükselmiştir. Bu açıdan Geç Halaf Evresi'nin en iyi temsilcisi beyaz boyalı çok renkli kapların yoğun bir biçimde görüldüğü Arpaçiyah'tır. Orta Evre'de olduğu gibi boya bezeme yoğun olarak açık kapların iç yüzeyine yapılırken dış yüzey daha az bezenmektedir. Bezeme motifleri genellikle geomerik olmakla birlikte düz bant gibi basit biçimler seçilmiştir. Naturalistik motif, oldukça azalmış ve stilize olmuştur. Geç Halaf Evresi, boya bezemenin en incelikle yapıldığı süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan kap formlarında da bazı değişimler yaşanır. Orta Halaf Evresi'ndeki çok çeşitli kap profillerinin bu evrede azaldığı gözlenmektedir. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar ya da *cream bowl* Geç Halaf Evresi'nde kullanımdan kalkarken dışa açılan boyunlu omurgalı çanak bunun yerini alır. Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin tipik çömlek formu olan Kavis ağız kenarlı çömlekler bu evrede ortaya çıkar.

[437] Akkermans 1993: 94.
[438] Akkermans 1993: 94.
[439] Akkermans 1993: 94.
[440] Akkermans 1993: 94.
[441] Akkermans 1993: 95.

5. Halaf-Ubaid Geçiş Evresi

Halaf Dönemi'nin en az rastlanılan aşaması olan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi, Tell Agab, Tepe Gawra, Khirbet Derak, Tell Turlu ve Tell Kurdu gibi bazı yerleşimlerde tespit edilmiştir (Harita 1). Bu merkezlerin genel özelliği söz konusu evre öncesi mutlaka Geç Halaf Evresi'nde iskan edilmiş olmalarıdır, bazılarında bu geçiş son derece belirsizdir. Halaf-Ubaid Geçiş Evresi, en belirgin özelliği Halaf kaplarının yanı sıra daha düşük kaliteli, Halaf formlarında karşılaşılan türde bezemelerin yapıldığı Ubaid çanak çömleklerinin birlikte bulunmasıdır.

Tell Agab'da 1 No.lu Açama'nın 15. tabakasında, Geç Halaf Evresi'nden Kuzey Ubaid Dönemi'ne dönüşümün yaşandığı diğer bir deyişle, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi tespit edilmiştir. Bu tabakada, çoğunluğu oluşturan Halaf keramiklerinin yanı sıra özellikle Tepe Gawra'nın alt tabakalarından tanınan Kuzey Ubaid çanak çömlekleri de görülmektedir. Tell Agab'ın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde, Geç Halaf Evresi'nde görülen birçok kap formunun bulunma oranında azalma olmuş, bunun yanında bazı formlar tamamen kullanımdan kalkmıştır. Geç Halaf Evresi'nin kap formlarından basit ağız kenarlı, düz dipli, derin çanaklar, Kuzey Ubaid Dönemi stilinde gelişir ve dönemin en önemli tipi olurken düz ya da yuvarlak dipli yarı küresel çanaklar ise yine bu dönem çanak çömlek geleneğinden etkilenir. Tell Agab'da ilk kez Geç Halaf Evresi'nde ortaya çıkan Kırmızı Mal bu süreçte de varlığını sürdürür. Bunun yanı sıra, bu yerleşimde tüm Halaf yerleşimi boyunca süregelen boyasız, saman ve taşçık katkılı "Açkılı Mal" bu evrede de görülmektedir.[442]

Davidson'ın Tell Agab'da belirlediği Halaf-Ubaid Geçiş Evresi kap formları (Şekil 31):[443]

Form 1: Dik kenarlı düz dipli çanak

Form 3: Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanak

Form 7: Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase (sosluk)

Form 11: İnceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanak

Form 13: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçik

[442] Davidson 1977: 155-157.
[443] Davidson 1977: 150-155.

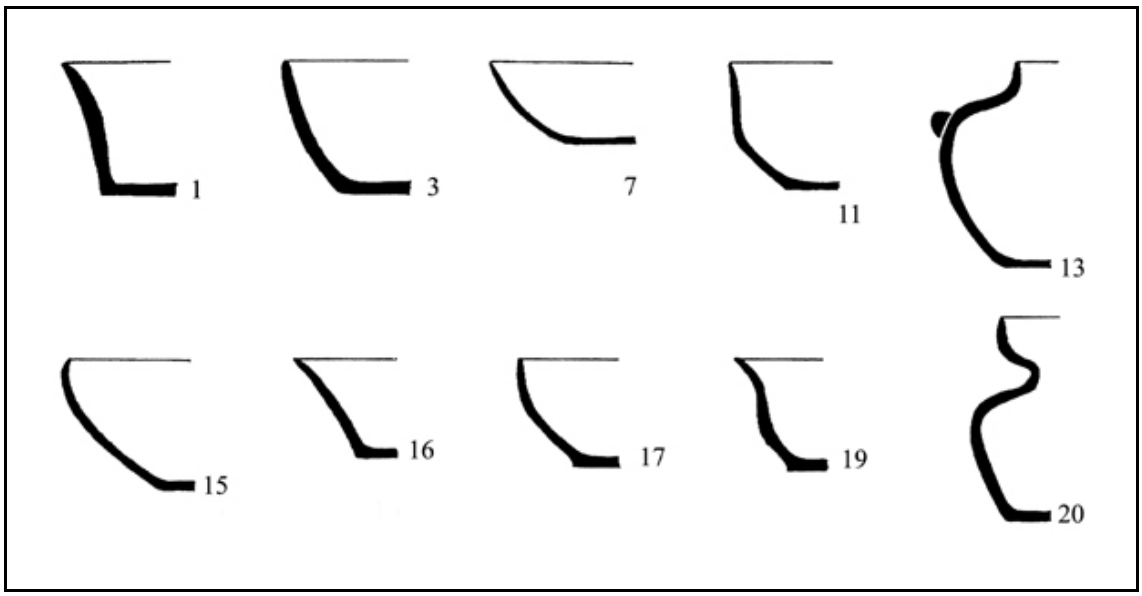
Form 15: İçe dönük ağız kenarlı düz dipli derin çanak

Form 16: Dışa açılan kenarlı düz dipli sığ çanak

Form 17: Basit ağız kenarlı omurgalı düz dipli çanak

Form 19: Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanak

Form 20: Kavis ağız kenarlı çömlek

Şekil 31: Tell Agab Halaf-Ubaid Geçiş Evresi Halaf kap formları (Davidson 1977: Table 1'den uyarlanmıştır).

Dik kenarlı düz dipli çanaklardan (Form 1) Tell Agab'ın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde sadece dört parça ele geçmiştir (Şekil 31: 1). Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi özelliklerini gösteren bu çanakların hepsi tek renkle ağız kenarındaki düz bandın dışında kelebek motifi (Şekil 16: 56) ve içi dolu üçgen sarkıtlarla (Şekil 16: 76) bezenmiştir. Bu çanak formu sadece Halaf Dönemi ile sınırlı kalmamış, Ubaid Dönemi'nde de kullanımı devam etmiştir.[444]

Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanaklar (Form 3), Tell Agab Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin en çok kullanılan biçimlerinden birisi olmakla birlikte uygulanan bezeme oldukça basittir; ağız kenarının içinde ve dışında düz bant görülmektedir (Şekil 31: 3). Son derece basit motifler uygulanan bu tip çanakların dört

[444] Davidson 1977: 150.

tanesi çok renkli bezenirken sadece biri bezemesiz bırakılmıştır. Söz konusu çanaklardan birinde iki yeni Halaf motifi birlikte kullanılmıştır: içi çapraz taralı dikey hatlar (Şekil 16: 52) ve yatay stilize boğa başı (Şekil 15: 8). Sadece Arpaçiyah'da görülen bu yatay stilize boğa başının Orta Halaf Evresi'nde yaygın olduğunu ve Geç Evre'de de devam ettiğini ifade eden Davidson, aynı motifin Tell Agab'ın Geç Halaf Evresi'nde olmasını ilginç olarak yorumlamaktadır.[445] Düz ya da yuvarlatılmış dipli yarı küresel çanaklara ait bir örnek, Ubaid kaplarının hamur rengine, yapısına ve bezeme stilinde olmasıyla dikkat çekicidir. Tell Agab'da Ubaid Dönemi'nde önemli bir miktarda ele geçen yarı küresel çanaklar, olasılıkla bu çanak tipinden gelişmiştir.[446]

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde Tell Agab'da bulunan üç adet *basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase ya da sosluklar (Form 7)*, Geç Halaf Evresi'nde ele geçenlerden farklılık göstermemektedir (Şekil 31: 7). Bunlardan ikisi çok renkle birisi ise tek renkle bezenmiştir. Çok renkli kaselerden birinin içinde ve dışında çoklu yatay bantlar yer alırken diğerinin iç yüzeyinde siyah dikey hatlar arasında kırmızı dikey zigzaglar, dış yüzeyinde ise çoklu düz bantlar bulunmaktadır. Tek renkli kasede görülen bezeme ağız kenarındaki basit bant ile sınırlıdır.[447]

Basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kaseler, Tell Agab'da Geç Halaf Evresi'nden Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne hiçbir değişime uğramadan kullanılmaya devam eden formlar arasında bulunmaktadır. Bu evrede biri çok renkli olmak üzere toplam beş adet basit ağız kenarlı düz dipli yarı küresel kase ele geçmiştir. Geçiş Evresi'nde bu tip kaselerde karşılaşılan tek yeni özellik, daha önce Geç Evre'de kullanılmayan dikey zigzag hattır (Şekil 17: 90).[448]

İnceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanaklar (Form 11), Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde değişime uğramadan kullanılmaya devam eder (Şekil 31: 11). Bu evrede rastlanılan beş örnek çok renkli bezenmiştir.[449] İnceltilmiş ağız kenarlı omurgalı derin çanaklardaki tek yenilik Geç Evre'de görülmeyen dikey zigzag hatlarla (Şekil 17: 90) yapılan bezemedir.[450]

[445] Davidson 1977: 150; Mallowan-Rose 1935: 163.
[446] Davidson 1977: 151.
[447] Davidson 1977: 151.
[448] Davidson 1977: 150-151.
[449] Davidson 1977: 151.
[450] Davidson 1977: 152.

Tell Agab'da ilk kez Orta Halaf Evresi'nde görülmeye başlanan *basit ağız kenarlı kısa boyunlu tutamaklı çömlekçikler (Form 13)*, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde sadece bir omuz parçası ile tanımlanmıştır (Şekil 31: 13).[451]

Tell Agab'ın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde, *içe dönük ağız kenarlı düz dipli derin çanak (Form 15)*, yalnızca dört parça ile bilinmektedir (Şekil 31: 15). Bunlar, basit bant ve basit banda dayalı pendant gibi Geç Evre'de görülen örneklerle benzer şekilde bezenmiştir. Söz konusu bezeme motifleri, Ubaid Dönemi'nde aynı çanak tipinde de kullanılmaya devam edilmiştir, bunların hamuru ve boya rengi Geçiş Evresi ile benzerlik göstermektedir.[452]

Tell Agab'da *dışa açılan ağız kenarlı düz dipli sığ çanaklar (Form 16)*, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde tek parça ile tanımlanmıştır (Şekil 31: 16). Kırmızı ve siyah renk boya ile yapılan bezemede dış yüzeyde basit banda dayandırılmış pendant (Şekil 16: 75), iç yüzeyde ise içi dolu üçgen sarkıtlar (Şekil 16: 76) görülmektedir.[453]

Chagar Bazar'ın Geç Halaf Evresi'ne tarihlenen tabakalarından tanınan *basit ağız kenarlı omurgalı düz dipli çanaklar (Form 17)*, Tell Agab'ın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde sadece bir parça ile bilinmektedir (Şekil 31: 17). Yerleşimin tek basit ağız kenarlı omurgalı düz dipli çanağı olan bu örnek, çok renkli olup dış yüzeyi Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin yaygın motiflerinden olan iç içe yarım dairelerle (Şekil 17: 88), iç yüzeyi ise basit bantla bezenmiştir.[454]

Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklar (Form 19), Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde de popülaritesini sürdürmesinin yanı sıra bu evredeki en iyi bezeme örneklerine de sahiptir (Şekil 31: 19). Toplam 16 parça olan dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaktan sekiz tanesi çok renkli olup bunlardan sadece biri Geç Evre'nin bu tip çanaklarıyla karşılaştırılabilinir. Geç Halaf Evresi'nde olduğu gibi bu evrede de dört yapraklı çiçek (Şekil 17: 96) ve dikey hatlar (Şekil 16: 41) paneller halinde düzenlenmiştir. Bu tip çanaklarda kullanılan diğer bezeme motiflerinin çoğu Geç Evre ile paralellik göstermektedir. Bununla beraber, söz konusu çanaklara uygulanan beş motif yenidir: içi çapraz taralı eşkenar dörtgen (Şekil 15: 31), balık kılçığı (Şekil 16:

[451] Davidson 1977: 152.
[452] Davidson 1977: 152.
[453] Davidson 1977: 152.
[454] Davidson 1977: 153.

37), içi dolu ve boş dönüşümlü verev kare sıraları (Şekil 17: 87), içi boyalı yarım daireler (Şekil 17: 88) ve başka bir parçada görülmeyen dalgalı hat. Bunlardan Şekil 15'teki 87 no.lu motift iki, 88 ve Şekil 15'teki 31 ise birer çok renkli çanak parçasında kullanılmıştır.[455]

Tell Agab'ın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklarının en yakın benzerlerine Tepe Gawra'nın aynı evresinde XX-XVII. tabakalarında karşılaşılmıştır.[456]

Kavis ağız kenarlı çömlekler (Form 20), Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde Tell Agab'da ortaya çıkan tek yeni kap formudur (Şekil 31: 20). Bu çömlek tipine ait iki boyun parçası tamamen boyalıdır. Arpaçiyah'tan bilinmeyen bu çömlek formu, Tepe Gawra'da ise XVII. tabakadan ele geçen bir örnekle tanımlanmıştır. Bununla birlikte Davidson, kavis ağız kenarlı çömleklerin bir Batı Halaf kap tipi olduğunu belirterek Tepe Gawra örneğinin Ubaid Dönemi'ne tarihlendiğini Tell Agab parçalarının ise Halaf Dönemi'nde üretildiğini söylemektedir.[457]

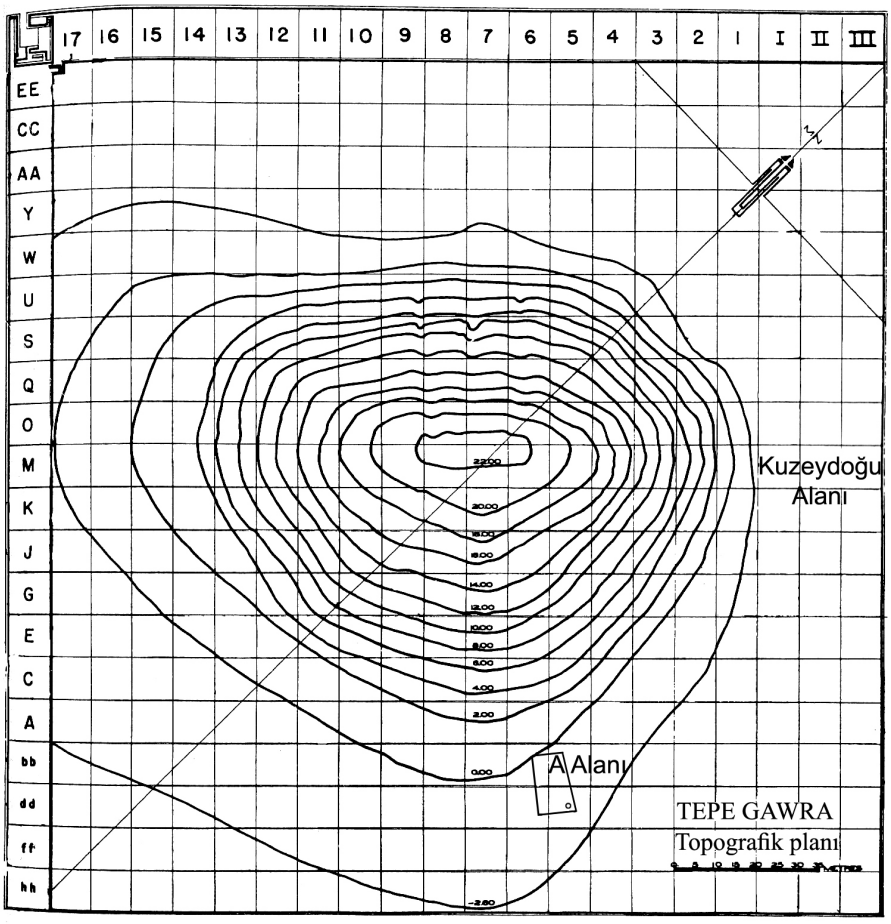
Tell Agab'ın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde Ubaid kapları yaygın değildir, fakat Ubaid tabakasında görülen bütün ana kap formları Geçiş Evresi'nde görülmektedir. Çan şeklinde çanak, basit ağız kenarlı düz dipli derin çanak, yarı küresel çanak ve kısa düz boyunlu Kuzey Ubaid çömleği rastlanılan formlar arasında yer almaktadır.[458]

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde Tell Agab'da çok renkli bezemede dikkat çekici bir artış gözlenmiştir. Ayrıca boya-kazıma bezeme tekniklerinin birlikte kullanımına devam edilmiştir. Geçiş Evresi Halaf kapları ve bezeme motifleri Geç Evre'deki örneklerle yakından benzemektedir. Tell Agab'da bu evrede ayrıca stilize yatay boğa başı (Şekil 15: 8), içi çapraz taralı dikey hatlar (Şekil 16: 52), ikili dikey zigzag (Şekil 17: 90), dışında ikinci bir hat olan içi dolu daire (Şekil 17: 92) ve iki düz çizgi arasına yapılmış dalgalı hat (Şekil 17: 94) ilk kez kullanılır. Bununla birlikte bu evrede en çok kullanılan motif, basit banttır.[459]

[455] Davidson 1977: 153.
[456] Davidson 1977: 154.
[457] Davidson 1977: 154.
[458] Davidson 1977: 155.
[459] Davidson 1977: 154.

Kuzey Irak'da Arpaçiyah'ın 24 km kuzeydoğusunda yer alan **Tepe Gawra** (Harita 1), 1932-1938 yılları arasında E.A.Speiser tarafından kazılmıştır. Tepe Gawra, geniş çapta kazılmış yerleşimlerden biridir. Bu bağlamda höyük dışında, "A Alanı" ve "Kuzeydoğu Açması" olarak adlandırılan ve kısmen ova seviyesinde bulunan alanlarda da araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Şekil 32). Tepede yürütülen kazı çalışmalarında ana toprağa ulaşılamamakla beraber 20 tabaka belirlenmiş, güneydoğudaki A Alanı'nda ve Kuzeydoğu Açması'nda ise iki ayrı noktada ana toprağa ulaşılmıştır. Höyükte tespit edilen ve en erken XVII-XX. tabakalar Halaf Dönemi'ne, XVII-XV. tabakalar ise Ubaid Dönemi'ne tarihlenmektedir.[460] Tepe Gawra'nın XX. ve XVII. tabakalarında biri tüm üç adet tolos ortaya çıkarılırken,[461] A Alanı'nda ve Kuzeydoğu Açması'nda mimari kalıntıya rastlanmamıştır. Bununla beraber höyükte yaşayan bu dönem insanının çöplük olarak kullanmış olduğu açık alanlar tespit edilmiştir. A Alanı'nda ayrıca "kuyu" ya da "sarnıç" olarak kullanıldığı düşünülen ana toprağa açılmış ve sonradan işlevini yitirip 24 kişinin gömüldüğü bir çukur meydana çıkarılmıştır. A Alanı'nda yapılan çalışmaların sonucunda A'dan F'ye kadar harflerle belirtilmiş kabaca altı tabaka saptanmıştır.[462] Höyükten ele geçen buluntular ayrı çalışırken A Alanı'ndan ve Kuzeydoğu Açması'ndan bulunan keramikler, her iki açma arasında herhangi bir stilistik ayrım gözlenmemesi nedeniyle birlikte değerlendirilmiştir.[463] Tobler, ana toprağa ulaşılan A Alanı'ndan ve Kuzeydoğu Açması'ndan ele geçen Halaf Dönemi keramiklerinin höyükte bulunanlardan daha erken olduğunu düşünmektedir[464] ve bu nedenle iki grubu ayrı değerlendirmiştir.

[460] Tobler 1950: 1-4.
[461] Tobler 1950: 42, 47.
[462] Tobler 1950: 48-49.
[463] Tobler 1950: 126.
[464] Tobler 1950: 48.

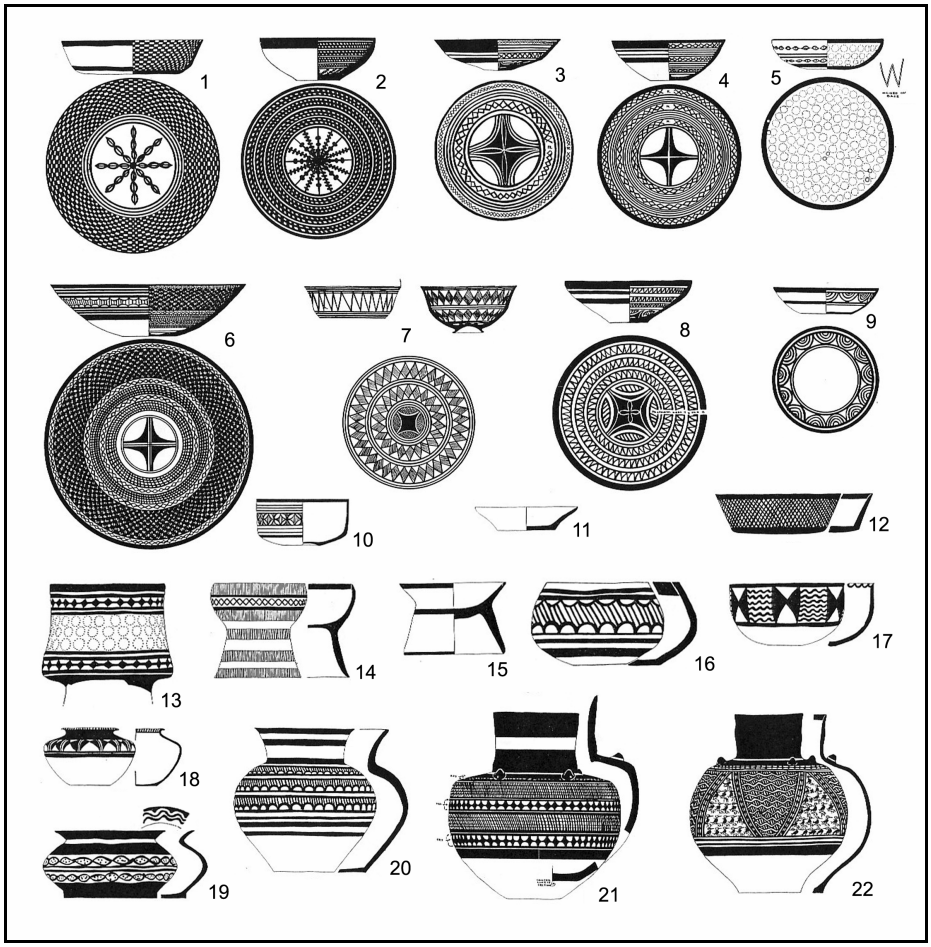
Şekil 32: Tepe Gawra'nın topografik planı ve kazılan alanlar (Tobler 1950: Plate I'den uyarlanmıştır).

Tepe Gawra A Alanı'ndan ve Kuzeydoğu Açması'ndan bulunan keramiklerin hepsi tek tip olup Halaf geleneğinde yapılmıştır. Tobler, burada tespit edilen kap formlarının göreli az olduğunu belirterek bunları, kadeh ve kupalar, bodur çömlekler ve yüksek boyunlu çömlekler olmak üzere dört ana grupta toplamıştır. Bu kaplar arasında ip delikli tutamaklı çömlekler, birer örnek olmak üzere burun tutamak, akıtacak ve halka dip gibi farklı unsurlara sahip kaplar da bulunmaktadır.[465] Tobler, Tepe Gawra'dan ele geçen Halaf keramiklerini yukarıda sıralandığı gibi genel başlıklar altında toplamış, özellikle çanaklarda asıl önemi bezeme motiflerine vermiştir. A Alanı'ndan ve Kuzeydoğu Açması'ndan bulunan keramikleri, Davidson'ın kap formlarına uygun olarak sınıflandırdığımızda on iki grup ortaya çıkmaktadır.

[465] Tobler 1950: 127.

Özellikle bir tabakalaşma gösteren A Alanı'ndan ele geçen keramiklerin tarihlenmesi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır, Perkins, bunların Arpaçiyah'ın geç evresinden biraz daha geç olduğunu önermektedir.[466] Davidson ise söz konusu alandan ortaya çıkarılan çanak çömleklerin tamamının bir evreyi temsil ettiğini ve bunun da Arpaçiyah TT6-7 tabakaları ile çağdaş olduğunu ileri sürmektedir.[467] Davidson'ın konu ile ilgili bir diğer önerisi, adı geçen her iki yerleşimin söz konusu tabakalarından alınan keramik örnekleri üzerinde yapılan kimyasal analizlerin aynı oluşumu göstermeleri nedeniyle Tepe Gawra Halaf Dönemi çanak çömleğinin Arpaçiyah'dan ithal edildiği şeklindedir. Davidson buna kanıt olarak ayrıca Tepe Gawra'da görülen diğer mal gruplarının kilinin daha kaba olmasını ve iki yerleşimde ele geçen Halaf mallarının benzerliğini göstermektedir.[468] Sonuç olarak, Tepe Gawra'nın A Alanı'ndan ve Kuzeydoğu Açması'nda bulunan çanak çömlekler, gerek kap formları gerekse bezeme motifleri açısından Geç Halaf Evresi özellikleri göstermektedir ve bu evreye tarihlenmektedirler (Şekil 33).

[466] Perkins 1949: 23.
[467] Davidson 1977: 75.
[468] Davidson 1977: 73-74.

Şekil 33: Tepe Gawra Geç Halaf Evresi Halaf kap formları (Tobler 1950: Pl. CXI-CXVIII'den uyarlanmıştır).

Diğer yandan, Tepe Gawra'nın XX ila XVII. tabakaları arasında ele geçen keramikler üç gruptan oluşmaktadır:[469]

1. Halaf geleneğinde yapılmış çok renkli kaplar,

2. Kaba yapım gösteren bezemesiz kaplar,

3. Halaf Dönemi çanak çömleklerinden oldukça farklı tek renkli Ubaid kapları.

Tepe Gawra'nın XX. tabakasında neredeyse tamamen Halaf geleneğinde yapılmış çanak çömlek görülmesine rağmen, XIX ila XVII. tabakalar arasında baskın keramik grubu özelliğini kaybeder ve çok az olmakla birlikte varlığını sürdürür. Diğer yandan bezemesiz kaba yapım kaplar, XX ve XIX. tabakalarda ortaya çıkmasına karşın, XVIII.-XVII. tabakalarda sayısında belirgin bir artış olur. Ubaid tek renkli kapları ise

[469] Tobler 1950: 131.

XX. tabakada çok az bulunduğu halde XIX. tabakada aniden yaygın mal grubu halini alır ve XVII. tabakaya kadar bu özelliğini korur.[470] Tobler, XX. tabakada Ubaid tek renkli malların bulunmasını olası bir karışıklıkla açıklamaktadır. Aynı şekilde Ubaid Dönemi'ne tarihlenen XVI. ve XV. tabakalardan ele geçen Halaf keramiklerinin de karışmış olabileceği yorumu yapılmıştır.[471]

Tepe Gawra'nın XX ila XVII. tabakalarından ele geçen kap formları (Şekil 34):

Form 1: Dışa dönük ağız kenarlı halka dipli derin çanak
Form 2: Dışa dönük ağız kenarlı düz dipli sığ çanak
Form 3: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*
Form 4: Dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanak

Tepe Gawra XX. tabakanın dikkat çekici bir diğer kap formu, A Alanı'nda da bir benzeri bulunan dışa dönük ağız kenarlı halka dipli derin çanaktır (Form 1) (Şekil 34: 1). Popüler bir diğer kap biçimi olan dışa dönük ağız kenarlı düz dipli sığ çanaklar (Form 2, Davidson Form 16) XX-XVIII. tabakalarda ele geçmiştir (Şekil 34: 2). Bu evrede ele geçen tek *cream bowl*, düz dipli keskin omurgalı iyi pişmiş ve dikkatle bezenmiştir (Şekil 34: 3). Ayrıca XV. tabakada da bir adet benzer bir dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* bulunmuş ve Tobler, bunu karışmış malzeme olarak nitelendirmiştir. Tepe Gawra XX ila XVII. tabakalarının en yaygın kap formu, dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklar (Form 4, Davidson Form 19) olup bunlardan biri tanesi XX. tabakada açığa çıkarılan tolosun içinde bulunmuştur (Şekil 34: 4).[472]

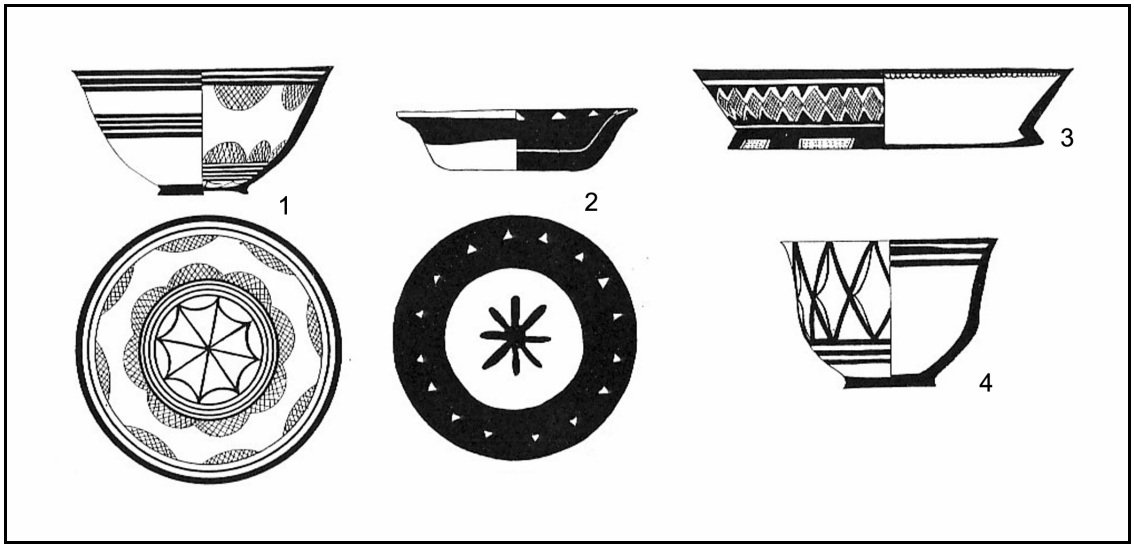
Tobler, dışa dönük ağız kenarlı halka dipli derin çanak dışında, höyük ve ova seviyesinde çalışılan alanlar arasında kap formları ve bezeme stili açısından bir benzerlik olmadığını belirtmektedir. XX ila XVII. tabakalarda uygulanan örümcek ağı ve kabaca şekillendirilmiş rozet gibi merkezi motifler, A Alanı'ndan ve Kuzeydoğu Açması'ndan bulunan örneklere göre son derece basit ve stilizedir. Diğer yandan bu evrenin en yoğun kullanım gören ve yeni bezeme motifi, içi çapraz taralı yarım

[470] Tobler 1950: 131.
[471] Tobler 1950: 133, 137.
[472] Tobler 1950: 132.

dairelerdir. Ayrıca "dans eden adamlar" olarak adlandırılan bir motif, Tepe Gawra'nın Halaf keramiğinde yünik bir bezemedir.[473]

A Alanı ve Kuzeydoğu Açması, Halaf keramiklerinden bilinen parlak boyaya XX-XVII. tabakalardan ele geçen örneklerde rastlanmamıştır. Çok renkli kaplar hala yaygındır, ancak tek renkli bezeme geleneği de devam etmektedir. Bir kap parçasında, ana bezeme kırmızı, detaylar ise beyaz boya ile yapılmıştır.[474]

Tepe Gawra XX ila XVII. tabakalarında Halaf keramiğinin yanı sıra devetüyü tonlarında, astarsız kaba yüzeyli, kalın cidarlı, çanak ve çömlek formlarının görüldüğü bezemesiz bir grup vardır.[475]

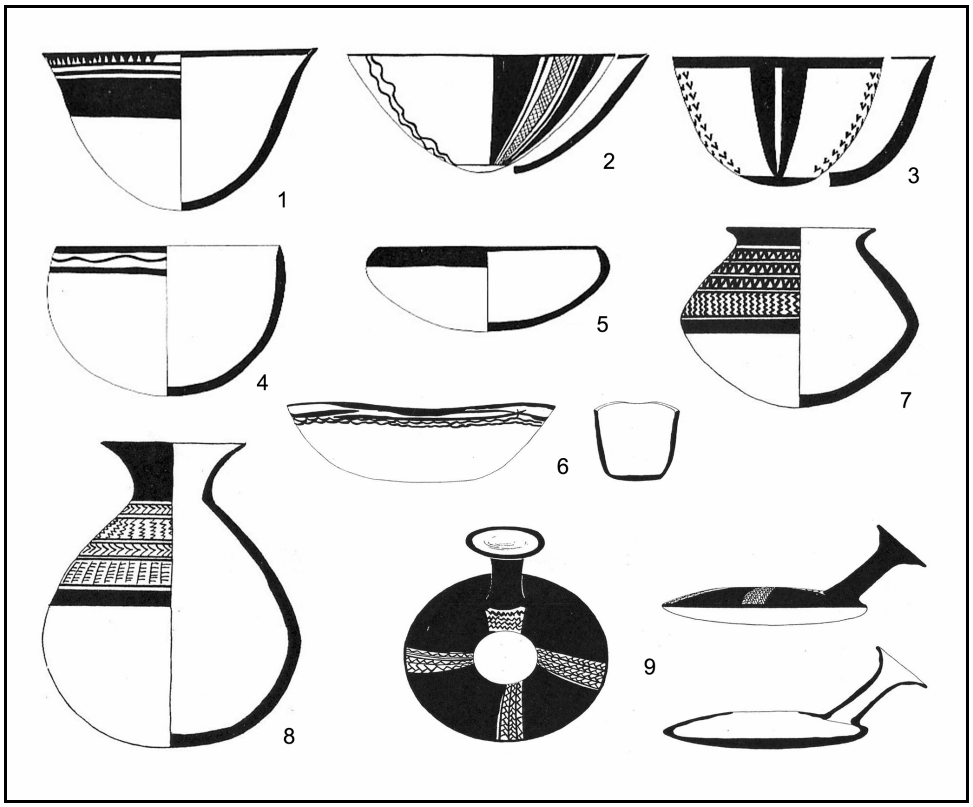
Şekil 34: Tepe Gawra Halaf-Ubaid Geçiş Evresi Halaf kap formları (Tobler 1950: Pl. CXIX: 71-74).

Söz konusu tabakalarda karşılaşılan bir diğer mal grubunu ise Halaf keramik geleneğine göre düşük kalitede üretilen Ubaid çanak çömleği oluşturmaktadır. Bu grupta sınırlı sayıda kap formu görülmektedir: hepsinin dibi yuvarlak olan çan biçimli, yarı küresel çanaklar ve içe dönük ağız kenarlı çanaklar; bodur gövdeli ve kısa boyunlu, uzun gövdeli ve kısa boyunlu çömlekler; farklı olarak uzun, kayık şekilli kepçe ve mercek biçimli yüksek akıtacaklı çömlek (Şekil 35).[476]

[473] Tobler 1950: 132.
[474] Tobler 1950: 132.
[475] Tobler 1950: 132.
[476] Tobler 1950: 133.

Tepe Gawra'nın XX ila XVII. tabakalarında ele geçen Ubaid çanak çömleğinde kullanılan boya, mat, her zaman tek renkli ve genellikle ince bir tabaka halinde sürülmüş kahverengi, siyah ve kırmızı renklerdedir. Bezeme motifleri, çoğunlukla kalın bantlar halinde düzenlenmiş olup kabın tüm yüzeyini kaplamamaktadır. En sık karşılaşılan bezeme motifleri, merdiven, çavuş işareti sıraları, oklar, dalgalı hatlar, çapraz taralı bantlar, dikey zigzag hatları, içi noktalı eşkenar dörtgenler ve Malta Haçı'ndan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra insan, kuş ve balıkla sınırlı naturalistik bezemede uygulanmıştır.[477]

Ubaid tek renk boya bezemeli mal grubunda, Halaf keramiklerini bezemede kullanılan bazı motiflerin uygulandığı görülmektedir. Bu motifler arasında zincir, kelebek, dama tahtası, düz bir hatta tutturulmuş nokta sıraları, noktalar, bir daireyi çevreleyen noktalar ve balık pulu yer almaktadır.[478]

Şekil 35: Tepe Gawra Halaf-Ubaid Geçiş Evresi Ubaid kap formları (Tobler 1950: Pl. CXX-CXXIII'ten uyarlanmıştır).

[477] Tobler 1950: 133.
[478] Tobler 1950: 134.

Tepe Gawra'nın yukarıda açıklanan tabakalaşması doğrultusunda kanımızca, XX. tabaka, A Alanı ve Kuzeydoğu Açması Geç Halaf Evresi'ne, XIX-XVII. tabakalar Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne ve XVI-XV. tabakalar ise Ubaid Dönemi'ne tarihlenmelidir (Tablo 8).

A Alanı ve Kuzeydoğu Açması **Tepe Gawra XX. tabaka**	**Geç Halaf Evresi** **-Halaf Boyalı Malları** **-Bezemesiz Kaba Mallar**
Tepe Gawra XIX-XVII. tabakalar	**Halaf-Ubaid Geçiş Evresi** -Ubaid Boyalı Malları -Halaf Boyalı Malları -Bezemesiz Kaba Mallar
Tepe Gawra XVI-XV. tabakalar	**Ubaid Dönemi**

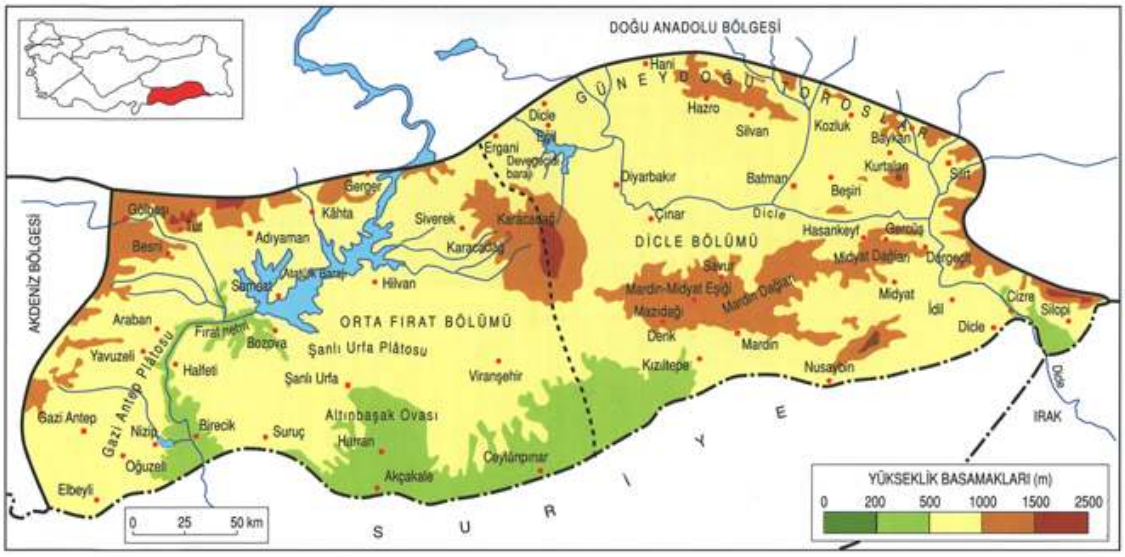
Tablo 8: Tepe Gawra'nın Halaf ve Ubaid dönemleri tabakalanması

Aşamalı olarak Halaf Kültürü'nün yerini Ubaid Kültürü'ne bıraktığı Halaf-Ubaid Geçiş Evresi, söz konusu her iki kültürün birlikte bulunduğu ve birbirini etkilediği bir süreçtir. Bu evrede boyalı ve boyasız Halaf çanak çömleğinin yanı sıra aynı şekilde boyalı ve boyasız Ubaid kapları, Orta Halaf Evresi'nden beri varlığını koruyan Kırmızı Mal birlikte bulunmuştur. Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin tipik kap biçimleri önceki evreden itibaren kullanılmaya başlanan dışa dönük ağız kenarlı disk dipli derin çanaklar, yarı küresel çanaklar ve kavis ağızlı çömleklerdir. Halaf ve Ubaid kaplarında kullanılan bezemeler birbirlerine son derece benzemektedir. Bu bağlamda en sık karşılaşılan bezeme, içi boyalı, taralı ya da çoklu yarım dairelerdir. Bahsedilen evrenin diğer bir özelliği boya bezemenin yanı sıra baskı bezemenin de kullanılmasıdır. Baskı bezeme ya tırnak ile ya da ucu istenilen biçimde şekillendirilmiş aletlerle uygulanmıştır.

II. BÖLÜM: DİCLE HAVZASININ COĞRAFYASI VE BÖLGEDE YAPILAN HALAF DÖNEMİ ARAŞTIRMALARI

A. Dicle Havzasının Coğrafi Yapısı

Bu tezde araştırma alanı olarak seçilen Dicle Nehri Havzası, Güneydoğu Toros Dağları'nın Anadolu'da dışbükey kıvrım yaptığı alanın güney kesimi ile Suriye sınırı arasında bulunan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. 57.000 km² yüzölçümüne sahip olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, aynı zamanda Türkiye'nin en küçük coğrafi bölgesidir. Geniş ovaların ve düzlüklerin yer aldığı bu bölgede en önemli yükseltiyi Mardin Eşiği ve Karacadağ bazalt konisi oluşturmaktadır.[479] Ülkemizin en önemli nehirlerinden ikisi olan Fırat ve Dicle, Doğu Anadolu Bölgesi'nden doğarak söz konusu bölgeden geçtikten sonra sınırlarımız dışına çıkar. Bu iki önemli nehir ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin coğrafi bölümlenmesinde de etkili olmuştur; bölgenin batısı Orta Fırat Bölümü, doğusu ise Dicle Bölümü olarak isimlendirilmiştir (Şekil 36).[480] Bizim asıl çalışma alanımızı oluşturan Dicle Nehri Havzası, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer almaktadır, bundan dolayı bu bölümde mümkün olduğunca konu edilen coğrafyanın özellikleri ele alınacaktır.

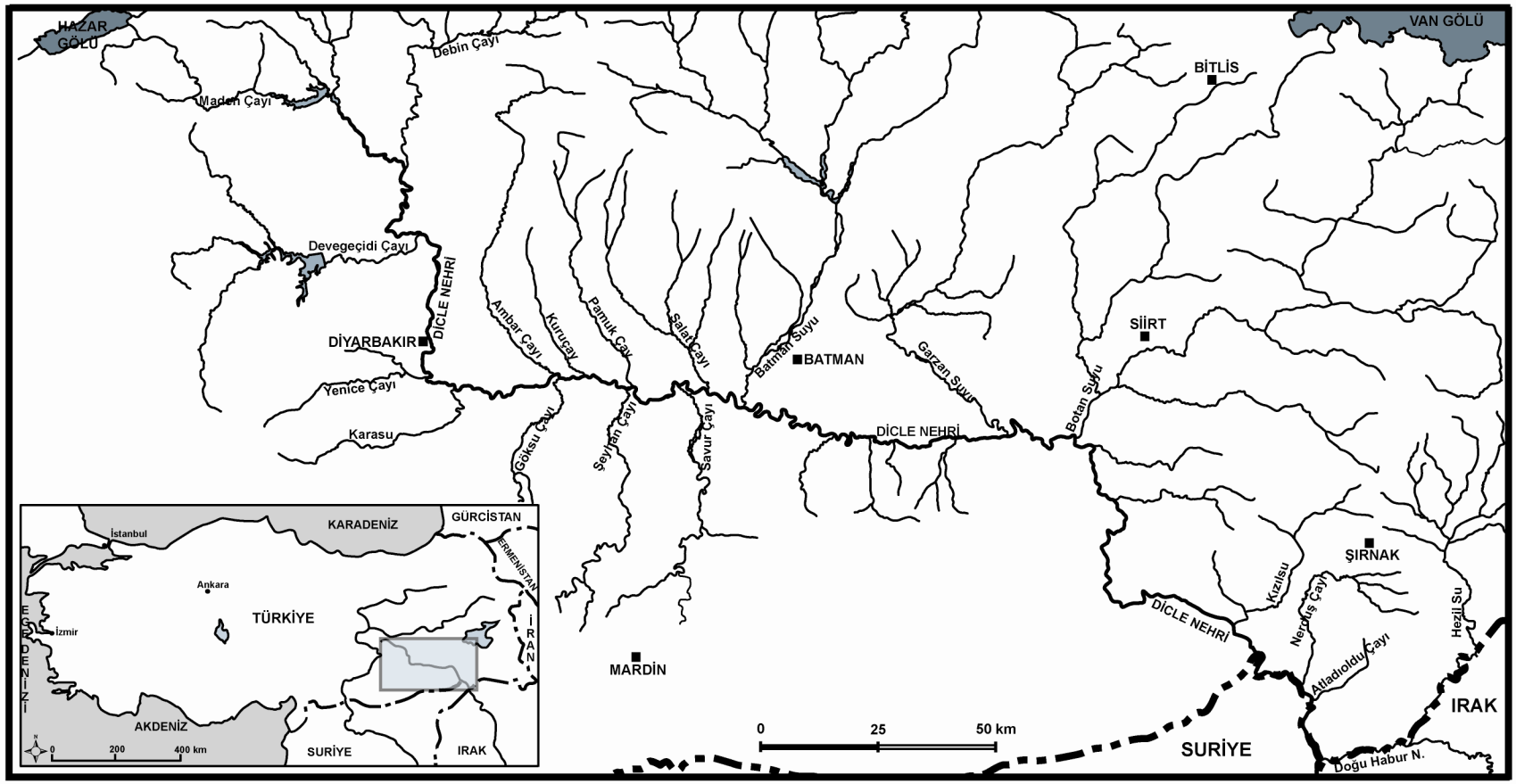

Şekil 36: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin fiziki haritası (Atalay-Mortan 2008: 392, Harita 1).

[479] Atalay-Mortan 2008: 391.
[480] Sözer 1984: 8.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin coğrafi niteliklerine geçmeden önce "havza"nın tanımını yapmak yerinde olacaktır. Ahmet N. Sözer, Diyarbakır Havzası'nı doğal çevre, nüfus, yerleşme ve iktisadi faaliyetler açısından incelediği aynı isimli çalışmasında jeolojik anlamda havzayı "eski veya çok eski arazi üzerine tortulanmış nispeten yeni tabakaların, geniş bir sahaya doğru bir çukurluk teşkil edecek şeklide uzandıkları bir yer" olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan Diyarbakır Havzası'nı "ortası çukur ve nispeten yeni tabakalarla örtülü, kenarları ise yüksek ve daha eski araziyle çevrili büyük bir çanaktan ibarettir ve içinde yer yer düzlük, tepelik alanlar, plato parçaları ve geniş tabanlı vadiler yer almaktadır" şeklinde ifade etmektedir.[481] Biz bu tanımı, sadece Diyarbakır Havzası için değil aynı zamanda tüm Dicle Nehri Havzası için kullanmayı uygun görmekteyiz. Bunun başlıca nedeni Dicle Nehri'nin doğduğu yerden ülkemiz sınırlarına çıktığı noktaya kadar hemen hemen aynı coğrafi bütünlük içerisinde akmasıdır (Şekil 36-38).

[481] Sözer 1969: 3.

Şekil 37: Dicle Nehri Havzası

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin jeolojik özelliklerine baktığımızda genel olarak, Arabistan sert kütlesi üzerinde yer aldığını ve farklı jeolojik zamanlarda oluşmuş çeşitli türde kaya grupları içerdiğini söylemek mümkündür. Bu sert kütle, üzerinde bulunan tortulların yer hareketleri ile fazla kıvrılmasını engellemiştir.[482] Dolayısıyla söz konusu bölgede daha çok plato ve ovalardan oluşan yüzey şekilleri görülmektedir.

Bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesi olarak tanımladığımız alan **I. Jeolojik Zaman** diğer bir deyişle Paleozoyik Dönem'den itibaren şekillenmeye başlamıştır. "Bitlis Masifi" olarak isimlendirilen Malatya Beydağları'ndan başlayarak doğuya doğru Van Gölü'nün güneyine kadar devam eden Güneydoğu Toros Dağları'nın bulunduğu alanın büyük bir bölümü bu dönemde oluşmuştur. Bitlis Masifi, birkaç defa dağ oluşumu hareketleriyle şiddetli bir biçimde kıvrılarak metamorfizmaya uğramıştır. Bölgenin güney kesiminde Mardin'in Derik ilçesi ve Adıyaman'ın Tut kasabası civarı Alt Paleozoyik'de sığ denizel ortama girmiş ve dolayısıyla burada kumtaşı ve miltaşı kayaçları oluşmuş, daha sonra iç volkanizmaya uğrayan bu alanlara yer yer bazalt sokulmuştur.[483]

2. Jeolojik Zaman ya da Mesozoyik Dönem'de Güneydoğu Toros Dağları'nın güneyi, Tetis Denizi'nin güney kolu tarafından kaplanarak[484] eteklerinde tortullar ve volkaniklerden oluşan bir arazi oluşmuştur. Söz konusu tortullar, genellikle kumtaşı ve kireçtaşı kayalardan meydana gelirken, denizaltı volkaniklerini ise yeşil karmaşıklar diğer bir söylemle krom ve bakırın anakayası meydana getirmiştir.[485]

3. Jeolojik Zaman veya Tersiyer Dönemi'nde Güneydoğu Toros Dağları'nın güneyindeki alçak ve tepelik alanlar gelişmiştir. Bunlar Adıyaman-Batman arasında ve daha doğuda Siirt-Batman-Şırnak civarındaki kireçtaşları şeklinde kendini göstermektedir. Bu alan, 3. Jeolojik Zaman'ın ortalarında Basra Körfezi'ne kadar uzanan bir denizle kaplanmıştır. Buradaki denizel ortamda kireçtaşı malzemeler çökmüş, biriken organik maddeler basınç ve sıkışma sonucu yağa dönüşerek petrol yatakları oluşmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta kesiminde Toros

[482] Atalay-Mortan 2008: 391.
[483] Atalay-Mortan 2008: 398.
[484] Atalay-Mortan 2008: 398.
[485] Atalay-Mortan 2008: 391; Atalay 1987: 377.

Dağları'nın eteği ile Suriye sınırı arasında kalan alanda ise Neojen'e ait killi kireçli tortullar yaygın olarak görülmektedir.[486]

Tersiyer'in sonlarına doğru tüm bölge geç Alpin orojenezine[487] uğramıştır. Toros Dağları'nın güneyinde çok şiddetli geçen bu dağ oluşumu hareketi ile Güneydoğu Toroslar güneye doğru 15-20 km kadar itilmiş ve kendinden daha genç olan arazilerin üzerine kapanarak sürüklenmiştir. Güneydeki kireçtaşından oluşan alan ise alttaki sert kütleden dolayı fazla kırılmamış, daha çok geniş kıvrımlar oluşmuştur. Kuzeyde Hacertun Dağı civarında ise daha sıkışık kıvrımlar oluşarak Jura tipinde kıvrımlı bir arazi ve kubbe şeklinde yapılar oluşmuştur.[488]

Söz konusu çarpışma sonrası sıkışma rejimine bağlı olarak Mardin Eşiği ve Silvan kıvrımlı kuşağı kıvrılıp yükselerek, denizel ortamdan karasal ortama geçmiştir.[489] Silvan kıvrımlı kuşağı ve Mardin Eşiği gibi "karasal" ortamlarından taşınan malzemeler henüz denizle kaplı olan alanda istiflenerek tortulanmıştır. Tektonik gelişmeler ve buna bağlı olarak meydana gelen regresyon[490] hareketleri sonucu Pliyo-Kuvaterner Dönem'de denizel ortam tamamen çekilerek yerini karasal ortama bırakmıştır. Bütün bu bölgede levhalar arası sıkışma rejimine bağlı olarak kıvrılma ve kırılmaya uğrayarak yükselmiş bir jeolojik yapı mevcuttur.[491]

Diğer yandan bölgede akarsu ağı, Tersiyer'de gelişmeye başlamıştır. Bu alanda oluşan yer hareketleri sonucu yavaş yavaş yükselen alanlar, akarsular tarafından parçalanarak boğazlar oluşmuştur. Nitekim Diyarbakır Havzası'ndan gelen Dicle, güneydeki boğazını açmıştır. Toros Dağları'nın eteklerinde kıvrımlı dağ kuşağındaki akarsular da kıvrılma sonucunda bu alanları parçalayarak yollarına devam etmiştir. Bu durum akarsu ağının kıvrılmadan önce kurulduğunu göstermektedir.[492]

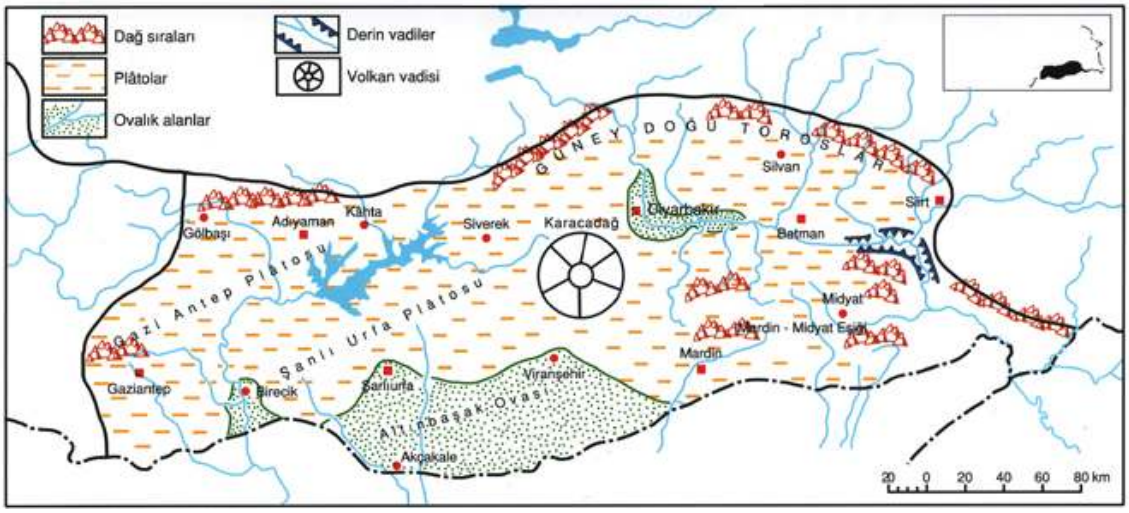
4. Jeolojik Zaman ya da Kuvaterner Dönemi başlarında açığa çıkan bazalt lavlarının yayılması ile Karacadağ basık volkan konisi oluşmuştur. Bu dönemde ayrıca

---

[486] Atalay-Mortan 2008: 394; Atalay 1987: 384-385.
[487] Alp orojenezi, 3. Jeolojik Zamanın ortalarında meydana gelen dağ oluşum hareketleri. http://www.cografya.gen.tr/sozluk/alp-orojenezi.htm 04.04.2010
[488] Atalay-Mortan 2008: 398.
[489] Özgen 2007: 22.
[490] Regresyon, denizin çekilip su altındaki alanların karaya katılması olayıdır. http://www.cografya.gen.tr/sozluk/regresyon.htm 04.04.2010
[491] Özgen 2007: 23.
[492] Atalay-Mortan 2008: 399.

Diyarbakır Havzası'ndaki ovalarda yer yer alüvyon ile temsil edilen araziler meydana gelmiştir.[493] Kuvaterner Dönemi sonunda genel yapısal formunu kazanarak günümüzdeki halini almış olan Dicle Nehri Havzası, akarsu, sel, rüzgar ve deprem gibi doğal faktörlerin etkisiyle oluşumunu sürdürmektedir.

Jeomorfolojik açıdan Güneydoğu Toros Dağları ile Mezopotamya Düzlüğü arasında kalan Güneydoğu Anadolu Bölgesi fazla engebeli değildir (Şekil. 38). Nitekim ülkemizin en büyük ve geniş düzlükleri, Toros Dağları yayının eteğinde uzanmaktadır.[494] Asıl çalışma alanımızı oluşturan Dicle Nehri Havzası bütün bu coğrafi çeşitlilikleri barındırmaktadır.

Şekil 38: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin morfoloji haritası (Atalay-Mortan 2008: 393, Harita 2)

Dicle Nehri Havzası'nın kuzeyinde Güneydoğu Toros Dağları ve bunun hemen güneyinde ikinci bir kıvrımlı dağ kuşağı yer almaktadır.[495] Bu kuşak, daha gevşek kıvrımlı ve daha önce de belirtildiği gibi çoğunlukla tortullardan oluşmuş dağ sıralarından meydana gelmektedir. Silvan civarından başlayan bu kuşak, Toros Dağları'nın kıvrımlarına uygun olarak içbükey bir yay çizer. Petrol yataklarının da bulunduğu bu bölgede Uzuncaseki (Raman) Dağları yer almaktadır. Tipik bir kıvrımlı kuşak yapısı gösteren bu dağ sırasında en yüksek zirve Hacerkan (Tumtaş) Tepesi'nde

[493] Atalay-Mortan 2008: 394.
[494] Atalay-Mortan 2008: 394.
[495] Atalay-Mortan 2008: 394.

1576 m'ye ulaşır.[496] Bunun dışında söz konusu alanda yükseklikleri 1300 ila 1500 m arasında değişen Kilise Dağ, Erbat Dağı, Ergaris Dağı, Hazine Dağı, Cumrat Dağı, Golap Dağı ve Dodan Dağı sıralanabilir.[497]

Dicle Nehri'nin güneyinde ise Mazı ve Midyat dağlarının da yer aldığı Mardin Dağları bulunmaktadır (Şekil 34). Güney ve kuzeydeki düzlükleri ayıran eşik halinde olduğu için Mardin-Midyat Eşiği olarak da anılan ve 1000 m'yi geçen bu dağ kuşağı, kuzeyde Dicle'ye bağlanan akarsular tarafından yer yer önemli ölçüde yarılarak bir plato görünümü almıştır.[498] Mardin-Midyat Eşiği'nde Savur, Gercüş, Hermis, Kerbent Kermav gibi yüksekliği 1500 m'yi bulan dağ sıraları yer almaktadır.[499]

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli yükseltilerinden biri de bölgenin orta kısmında ve Dicle Nehri'nin batısında yer alan Karacadağ (1919 m), üst üste yığılan lavlardan oluşmuştur. Siyah ve siyahımsı renkteki lavları (bazalt) geniş bir alana yayılmış olan bu volkanik dağ, "lav kalkanı yapısı" göstermektedir (Şekil 38).[500] Diğer yandan Güneydoğu Anadolu'da efüzif[501] bazalt akıntıları çok geniş bir alan kaplamaktadır. Karacadağ dışında ayrıca Batman Suyu ile Garzan Suyu arasındaki Kırdağ, Kentalan'ın güneyindeki Ceflana, İdil ve Cizre arasında da bazalt akıntıları bulunmaktadır.[502]

Dicle Nehri Havzası boyunca eğim koşullarının azalması ve nehrin menderesler çizerek akması sonucu verimli akarsu boyu ovaları oluşmuştur (Şekil. 38). Flüviyal[503] tortulanmalar sonucu oluşan bu ovalar, uygun morfolojik ve iklimsel koşullar göstermesi nedeniyle tarımsal faaliyetler için çok uygundur. Diyarbakır'ın kuzeyinden Batman Suyu'na kadar nehir kenarında, fazla geniş olmayan alüvyon ovalar ve 500-600 m yükseklikteki geniş kalker platolar görülmektedir.[504] Diyarbakır Havzası'nda ayrıca Dicle Nehri ile ona karışan dere ve çayların vadilerindeki ovaların başlıcaları şunlardır:

---

[496] Atalay-Mortan 2008: 397.
[497] Sözer 1984: 11.
[498] Atalay-Mortan 2008: 397.
[499] Sözer 1984: 11.
[500] İzbırak 1996: 64.
[501] Efüzif, lavların volkanizmada patlama olmadan pasif bir şekilde yeryüzüne çıkmasıdır. Lavlar genellikle büyük hacimli ve bazaltik lav akıntısı şeklinde görülür, bu nedene oluşan şekiller fazla dik olmayıp geniş alanlara yayılırlar. http://www.odevara.com/odev/145/id.605. 04.04.2010
[502] Sözer 1984: 11.
[503] Flüviyal, akarsuların aşınma, taşınma ve birikme gibi faaliyetlerinin etkili olduğu sahadır. http://www.cografya.gen.tr/sozluk/fluviyal-topografya.htm 04.04.2010
[504] Özgen 2007: 53.

Gervan Ovası, Mermer Ovası, Hani Ovası, Lice Ovası, Diyarbakır Ovası, Çınar-Göksu Ovası, Behramki Ovası, Ambar Çay Ovası, Pamuk Çay Ovası, Salat Ovası, Batman Ovası ve Garzan Ovası.[505] Diyarbakır Havzası'nın dışında ayrıca Dicle Nehri Havzası'na dahil edebileceğimiz en önemli geniş arazi Cizre ve Silopi ovalarıdır.

Dicle Nehri Havzası'nın önemli düzlüklerinden Cizre ve Silopi ovalarını, kuzeyde Cudi Dağı, batıda ve güneyde ise Türkiye-Suriye arasında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akan Dicle sınırlarken doğusunu aynı zamanda Türkiye-Irak devlet sınırını Doğu Habur ve Hezil Su belirlemektedir.[506]

Yukarıda sıralanan ovaların yanı sıra Dicle Nehri'nin Bismil ve Batman arasında deniz seviyesinden 510-530 m yükseklikteki vadide nispi yüksekliği 50-100 m civarında olan alçak platolar vardır.[507] Bu platolar tarım için son derece elverişli ve verimli alanlar oluşturmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü, Dicle ve ona bağlanan çok sayıda akarsuyun yanı sıra yeraltı suları bakımından da zengin bir coğrafyaya sahiptir. Bölgenin ve ülkemizin en önemli akarsularından olan **Dicle Nehri**, Elazığ il sınırlarındaki Hazar (Gölcük) Gölü'nün güneyinde yer alan 2230 m yüksekliğindeki Hazarbaba Dağı'nın güney eteğinden doğar (Şekil 37, Harita 2). Burada Önşepgen köyü civarından çıkan güçlü bir pınar, nehrin ana kaynağını oluşturur. Maden ilçesinden geçtikten sonra Maden Suyu adını alan çay, kuzeydoğu yönünde Hazar Gölü'ne paralel olarak Bermas Ovası boyunca yayvan bir vadi içinde akışını sürdürür. Hazar Gölü'nün doğusundaki kıyı kumullarının altına sızarak 4 km güneyde açığa çıkan ve gölün fazla sularını alan çay, debisini arttırarak güneydoğuya doğru yön değiştirir ve vadisi gittikçe derinleştirir. Bununla beraber Maden ilçesinin kuzeyinde ve güneyinde, 10 km kadar suyun her iki tarafında düzlükler görülür. Akarsu, buradan çıktıktan sonra doğuya yönelerek Zülkifil (Makam) Dağı'nın etrafında geniş bir yay çizer ve Maden Çayı ismini alır. Bu çay, derin bir vadi içinde Eğil ilçesinin doğusundan geçer ve kaynağını Güneydoğu Toros Dağları'ndan alan Debin (Bekrilin, Zıbana) Çayı ile birleşir. Bundan sonra Dicle adını alarak daha derin boğaz içinde akan ve büyüyen nehir, Karacadağ

[505] Sözer 1969: 33.
[506] Algaze 1989: 246.
[507] Doğan 2005a: 76.

volkanik platosunun doğusunda ilerler ve vadisi genişler.[508] Dicle, batıdan gelen Devegeçidi (Kumtakşu) Çayı'nı da alır ve debisi biraz daha büyür. Diyarbakır Ovası'nda, geniş bir yatakta akışını sürdüren Dicle Nehri'ne şehrin 7.5 km kuzeyinde yine batıdan Dankıran (Havar) Çayı katılır.[509] Diyarbakır'ın doğusundan geçen nehrin genişliğini anlamak açısından şehrin hemen güneyinde yer alan 120 m uzunluğundaki Dicle Köprüsü (On Gözlü Köprü) önemli bir göstergedir. Dicle Nehri, Diyarbakır'ın 7 km kadar güneyinde, Mardin Dağları önünde yönünü değiştirerek doğuya doğru yönelir,[510] bu sırada yine batıdan doğan Yenice (Fabrika Suyu) ve Karasu (Karaköprü Çayı) derelerini[511] alarak çok yayvan bir vadi içinde, akış hızı kesilip menderesler çizerek ve adacıklar oluşturarak akmaya devam eder.[512]

Yukarı Dicle Havzası'nda, kuzeydeki Güneydoğu Toros Dağları'nın eteklerinden ve güneydeki Mardin-Midyat Eşiği'nin sularını toplayarak nehre katılan çaylar bulunmaktadır. Kuzeydeki Silvan Platosu'ndan doğan çaylar batıdan doğuya doğru Ambar Çayı, Kuru Çay, Pamuk Çayı, Salat Çayı ve ayrıca diğer derelere oranla daha fazla debisi olan Batman Suyu, Garzan Suyu ve Botan Suyu olarak sıralanır (Şekil 33, Harita 2). Mardin-Midyat Eşiği'nden doğan güneydeki çaylar; Göksu Çayı, Şeyhan Çayı ve Savur Çayı olup bunlar yaz aylarında kuruyan ya da kuruma derecesine gelen olukça zayıf akarsulardır (Şekil 37, Harita 2).[513]

Dicle Nehrine, güney-güneybatı yönünden akarak katılan **Göksu Çayı**, Diyarbakır'ın Çınar ve Mardin'in Mazıdağı ilçeleri arasındaki kıvrım kuşağından kaynağını alır (Harita 2). 1000-1200 m yüksekliğindeki tepelik ve dağlık alandan doğan Göksu Çayı, Çınar ilçe merkezinin güney ve güneydoğusundan yer yer derin kanyonlar oluşturarak akar. Çay, Üçtepe ve adını aldığı Göksu köyünün idari sınırını oluşturarak Dicle Nehri'ne menderesler çizerek kavuşur. Eğimin az olması ve taban suyu seviyesinin yüksek olması nedeniyle bu alanda bataklıklar yaygındır. Çınar ilçesi yakınlarında inşa edilen Göksu Barajı yılın büyük bir bölümünde sulama suyunu

[508] Saraçoğlu 1990: 262.
[509] Sözer 1969: 27.
[510] Saraçoğlu 1990: 262.
[511] Sözer 1969: 27.
[512] Saraçoğlu 1990: 263.
[513] Sözer 1969: 27; Saraçoğlu 1990: 263.

depolamak amacıyla kapalı tutulduğundan Göksu Çayı'nın aşağı çığırı çok az ve düzensiz bir rejime sahiptir.[514]

Mardin ili ile Mazıdağı ilçesi arasındaki 1000-1250 m yüksekliğindeki kıvrımlı Mardin Eşiği Dağları'ndan kaynağını alan **Şeyhan Çayı**, Sürgücü ilçesinin batısından geçerek kuzeye doğru akışını sürdürür. Çay, ortalama yükseltileri 1000-1250 m olan tepelik alanlar ile Sipi Dağı'ndaki dere ve kaynakları da toplayarak Bismil Havzası'na doğru yönelir ve Yenice köyü sınırlarında Dicle Nehri ile birleşir (Harita 2). Yaz mevsiminde iklimsel etkilerle kuruyacak seviye gelen Şeyhan Çayı, yağışlı dönemlerde yüksek debiye ulaşan mevsimlik bir akarsu özelliği göstermektedir.[515]

Mardin Eşiği'nin doğusundaki Savur-Gercüş kıvrım kuşağındaki dağ ve tepelik alanlardan kaynağını alan derelerin Savur ilçe merkezi civarında birleşmesiyle **Savur Çayı** adını alır. Savur ilçesinin kuzeyine doğru yükseltinin 1400 m'ye yaklaştığı dağlık alanlardaki çoğu mevsimlik akarsuları toplayarak Bismil Havzası'na yönelen Savur Çayı, eğim koşullarının azalmasıyla birlikte taşıdığı materyalleri yatağının etrafına depolayıp tarımsal faaliyetler için ideal ortamlar oluşturarak Aluç köyü civarında Dicle Nehri'ne kavuşur (Harita 2).[516]

Doğuya doğru akmaya başladıktan sonra Dicle Nehri'ne kuzeyden katılan ilk akarsu olan **Ambar Çayı**, kaynağını Güneydoğu Toros Dağları'nın kenar kıvrımları kuşağındaki 750-1000 m yüksekliğindeki dağ ve tepelerden alır. Ambar Çayı, bu havzadaki diğer mevsimlik akarsuları da bünyesinde toplayarak Dicle'ye katılır (Harita 2). Söz konusu akarsu, bölgede etkili olan yaz kuraklığına rağmen kurumaz ve az da olsa akmaya devam eder. Ambar Çayı, en yüksek akım değerine genellikle kış sonu ve ilkbahar başında ulaşır.[517]

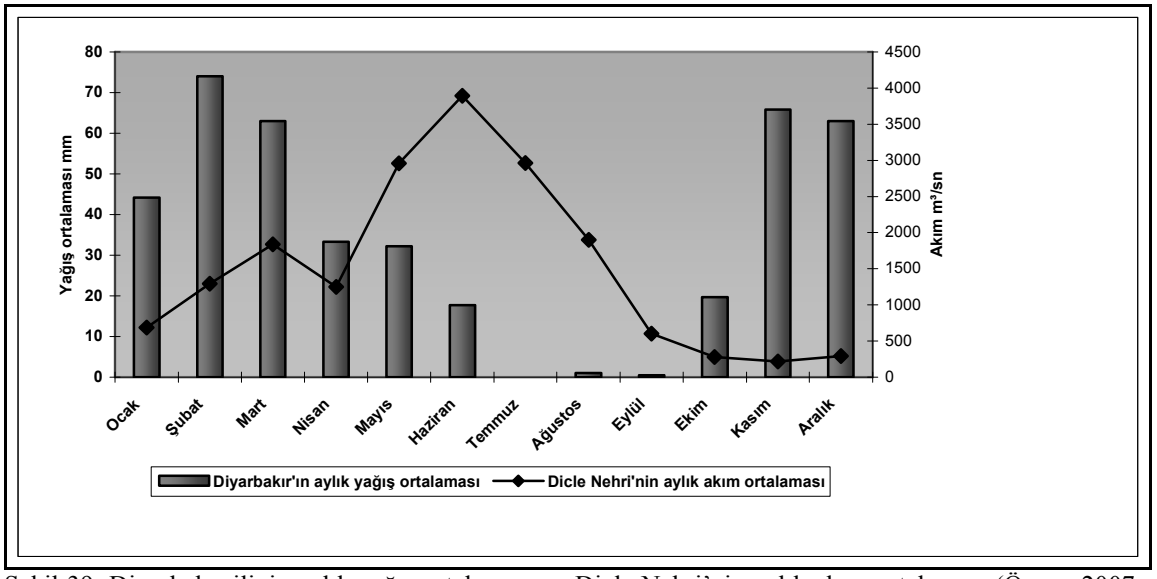
Güneydoğu Toros Dağları'nın 1000-1200 m yüksekliğindeki kıvrım kuşağından kaynağını alan **Kuru Çay**, Ambar Çayı gibi, mevsimlik ve geçici derelerin sularını alarak Dicle Nehri'ne karışır (Harita 2). Kuru Çay, yaz kuraklığının yaşandığı

[514] Özgen 2007: 133.
[515] Özgen 2007: 133-134.
[516] Özgen 2007: 134.
[517] Sözer 1969: 134-135.

dönemlerde yamaç ve tabaka kaynaklı bazı pınarların suyu ile az da olsa akmaya devam eder.[518]

Güneydoğu Toros Dağları'nın kenar kıvrımlarından doğan iki ana kolun birleşmesiyle meydana gelen **Pamuk Çay**, Bismil ilçesinin doğusunda Dicle Nehri'ne katılır (Harita 2). Yaz aylarında suyu önemli derecede azalan çay, bölgenin iklim koşullarına bağlı olarak özellikle ilkbaharda debisi yüksektir. Pamuk Çay, geniş su toplama havzasına sahip olmasından dolayı Dicle'ye önemli miktarda alüvyon taşır.[519]

Geniş bir beslenme havzası olan **Salat Çayı**, kaynağını Güneydoğu Toros Dağları'nın 1250-1600 m yüksekliğinde ortaya çıkan çok sayıda akarsuyun üç ana kolda toplanarak birleşmesinden oluşur (Harita 2). Dicle Nehri'ne yaklaştıkça eğimin azalması nedeniyle bol miktarda taşıdığı malzemeyi geniş yığılımlar oluşturarak alüvyon alanlar meydana getirir.[520]

Şekil 39: Diyarbakır ilinin aylık yağış ortalaması ve Dicle Nehri'nin aylık akım ortalaması (Özgen 2007: Tablo 27'den uyarlanmıştır).

Diyarbakır sınırları içerisinde yukarıda sıralanan akarsuları bünyesinde toplayan Dicle Nehri'nin aylara göre akım miktarı ile bu ilin aylık yağış miktarının ilişkisi Şekil 39'da görülmektedir. Buna göre, Dicle Nehri'nin debisi, en yüksek değere Haziran ayında çıkmaktadır, ancak aynı süreçte yağmur miktarında önemli bir düşüş olmaktadır.

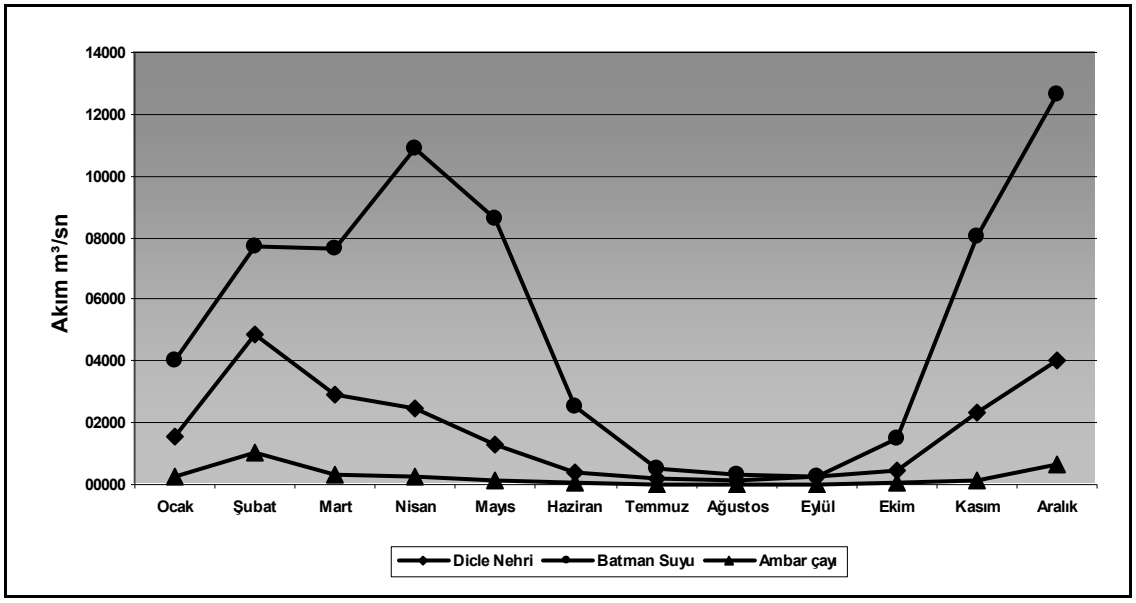
[518] Sözer 1969: 135.
[519] Özgen 2007: 136.
[520] Özgen 2007: 137-138.

Yağmur miktarının arttığı Kasım ve Aralık aylarında ise Dicle'nin akımının düşük seviyelerde seyrettiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Diyarbakır Havzası'nda akan Dicle Nehri'nin debisi yağmura bağlı değildir, özellikle Güneydoğu Toros Dağları'ndan kaynaklanan yan kollarından gelen su ile akımını arttırdığını söylemek mümkündür.

Yukarı Dicle Havzası'nda yer alan ve Dicle Nehri'ni besleyen en önemli akarsulardan biri olan **Batman Suyu**; aylık ve yıllık akım ortalamaları bakımından Dicle Nehri'nin Bismil ilçesine kadar olan kısmından daha gür ve güçlü akar. Batman Suyu, Güneydoğu Toros Dağları'nın asıl kuşağını oluşturan, yüksekliği 2000-2500 m arasında değişen ve yer yer 3000 m'ye varan, yüksek dağ ve platolardan kaynağını alır. Bitlis'in batı yarısındaki Muş Güneyi Dağları adıyla anılan yüksek kıvrım kuşağından kaynağını alan Aydın (Sason) Çayı, Sason ile Kulp ilçeleri arasında ise Sarıçoban (Kayser) Çayı, Dutlu Çayı, Balurka Çayı, Olcay (Hasanika) Çayı, Sokran Çayı birleşerek önce Zori Çayı daha güneyde ise Hiyan Çayı adını alır. Güneydoğu Toros Dağları'nın en sert ve yüksek bölümünü oluşturan, Bingöl ve Muş arasındaki engebeli bölgenin güney yamaçlarından kaynağını alarak Kulp ilçesinin akarsularını toplayan Kulp ve Şakiran çayları ilçe merkezinin yaklaşık 20 km güneyinde birleşerek Kulp Çayı adını alarak akışını sürdürür. Bu çay, güneydeki Silvan kıvrım kuşağının kuzey yamacındaki çeşitli akarsuları da bünyesine katarak Başka Çay ve Ramdenka Çayı adını alır.[521] Silvan ilçesinin doğusunda, Malabadi Köprüsü'nün kuzeyinde birleşen bu iki ana akarsu Batman Suyu adıyla anılmaya başlar. Batman Suyu, Malabadi Köprüsü ile Dicle Nehri arasında geniş bir alüvyal düzlük üzerinde menderesler çizerek ova seviyesinin 50 m kadar altında akar.[522] Bu sırada batıdan Sinan ve Silvan çaylarını da alan, Diyarbakır ve Batman arasındaki il sınırını belirleyerek Dicle Nehri'ne kavuşan Batman Suyu, ortalama genişliği 1-2 km olan vadisi boyunca eski ve yeni alüvyal depolarını yararak akışını sürdürür. Eski alüvyal depoların yaklaşık 1.5 m yüksekte kaldığı bu geniş tabanlı ve menderesli vadide tipik bir örgülü drenaj ağı gelişmiştir.[523] Batman Suyu'nu oluşturan dereler kaynaklarını batıdaki akarsulara oranla daha yağışlı geçen yüksek alanlardan almasından dolayı akışlarını yazın da sürdürürler. Nitekim yan kolların birleşerek Batman Suyu oluşturdukları alana, Malabadi Köprüsü'nün 400 m kuzeyine,

[521] Özgen 2007: 140-141.
[522] Sözer 1969: 28; Saraçoğlu 1990: 263.
[523] Özgen 2007: 143.

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında sulama ve hidroelektrik santrali amacıyla Batman Barajı inşa edilmiştir (Harita 2).[524]

Şekil 40: Dicle Nehri, Batman Suyu ve Ambar Çayı'nın 1990 yılı aylık akım ortalamalarının karşılaştırılması (Özgen 2007: Tablo 28'den uyarlanmıştır).

Yukarıda yer alan grafikte (Şekil 40) Dicle Nehri, Batman Suyu ve Ambar Çayı'nın 1990 yılındaki aylık akım ortalamaları verilmiştir. Grafikte görüldüğü gibi Batman Suyun akış oranı Dicle Nehri'nden ve Ambar Çayı'ndan belirgin bir oranda yüksektir. Debisi özellikle ilkbahar ve kış aylarında artan Batman Suyu, yukarıda da değindiğimiz gibi, kaynaklarını kışları kar yağışı alan ve yüksekliği 3000 m'yi bulan Güneydoğu Toros Dağları'ndan almaktadır. Bunun yanı sıra Batman Suyu, Malabadi Köprüsüne kadar engebeli bir arazide akarak suyunu kaybetmez. Diğer yandan Dicle Nehri, genellikle geniş bir vadide, alüvyon ovalarını sulayarak akar, bu durum nehrin suyunu önemli derecede kaybetmesine neden olur. Dicle Nehri'nin önemli kollarından biri olan Ambar Çayı ise kaynaklarını Güneydoğu Toros Dağları'nın kenar kıvrımları kuşağındaki 750-1000 m yüksekliğindeki dağ ve tepelerden almasına rağmen yeterince suyu yoktur. Burada dikkati çeken en önemli unsur, coğrafi ve iklimsel özelliklerin akarsuların debisi üzerinde olulu veya olumsuz etkisidir.

[524] Özgen 2007: 141.

Bitlis'in Mutki ilçesinin kuzeyinde yer alan Karaçavuş (Haçreş) Dağları (2689 m) ve Sason Dağı'ndan (2967 m) doğan **Garzan Suyu** (Yanar Su), bu alanda Rabat Deresi olarak anılır ve Batman ilinin Kozluk ilçesi yakınında Diyarbakır Havzası'na dahil olur. Garzan Suyu, engebeli bir araziyi güneybatı yönünde geçtikten sonra Beşiri ilçesinin doğusunda kıvrılarak güneydoğu yönünde akar ve güçlü bir ırmak halini alarak kaynağından 122 km sonra Dicle Nehrine ulaşır (Harita 2).[525]

Ambar Çayı ile Batman Suyu arasında yumuşak bir topografya ve geniş bir vadi içinde akan Dicle, Batman ile Garzan Suyu arasındaki alanı dar ve derin bir vadiden geçer.[526]

Dicle Nehri Havzası'nın en önemli akarsularından biri olan **Botan Suyu**, Van Gölü'nün güney ve güneydoğusundaki dağlık bölgeden bir başka deyişle Hakkari Toros Dağları'ndan doğan çayların iki ana kolda toplanmasından oluşur. Bu ana kollardan ilki ve en uzunu, doğuda Norduz Yaylası'nda birçok dereyi bünyesinde toplayarak debisini arttıran, batı ve güneybatı yönünde akan Çatak Çayı, Sarı Dağ kenarında derinliği 1000 m'yi bulan dar bir vadiden geçer. Van ili Çatak ilçesinin güneyinde Surtikin (Kendalan) deresini de alan Çatak Çayı, derin ve dar vadilerde yaklaşık 150 km daha akmaya devam eder. Bu sırada Bahçesaray'dan geçen ve aynı adla anılan Bahçesaray (Müküs) Çayı, Siirt ili Pervari ilçesinin doğusunda Çatak Çayı ile birleşir. Bitlis ilinin Hizan ilçesinden geçen Hizan Çayı (Büyükdere) Pervari'nin batısında Çatak Çayın devamı olan Uluçay'a katılır. Siirt'in Eruh ilçesinin kuzeyinden geçen Zorova Çayı ile Uluçay, şehrin güneyinde, Sağlarca köyü yakınında birleşerek Botan Suyu oluşturur. Diğer taraftan Bitlis'ten geçen Bitlis Çayı, daha güneyde Başur olarak isimlendirilir ve doğusundaki Gezer (Kezer) Suyu ile Siirt'in 10 km batısında birleşerek Reşan Çayı adını alır. Reşan Çayı'nı sularına dahil eden Botan Suyu, Çattepe mevkiinde Dicle Nehri ile birleşir (Harita 2).[527]

Uzunluğu 230 km olan Botan Suyun dörtte üçünden fazlası, diğer bir deyişle Çatak Çayın doğduğu Kasrik altından Sağlarca köyüne kadar çetin, dar ve derin bir arazide akar.[528] Buradan sonra vadi teraslar[529] halinde dağlara doğru yükselir ve böylece

[525] Sözer 1969: 28; Saraçoğlu 1990: 263.
[526] Sözer 1969: 28.
[527] Saraçoğlu 1990: 263-264.
[528] Saraçoğlu 1990: 275.

kullanıma elverişli geniş alanlar oluşur. Bu türden en geniş araziler, Botan Suyun doğu kıyısında ve Dicle Nehri ile birleştiği yerde bulunmaktadır.[530]

Botan Suyu'nun beslenme havzası yüksek ve bol yağışlı sıradağlar olup yağmur ve kar rejimleri ile kaynak suları birbirini dengeleyerek su rejimini düzenler. Diğer taraftan derin vadilerden aktığı, ovası olmadığı için suyunu kaybetmez ve debisi Mayıs ayında 274 m³/sn'ye kadar çıkar. Bu değer, Diyarbakır civarındaki Dicle Nehri'nin debisinin üç katıdır.[531] Diyarbakır Havzası'nın doğu ucunda Dicle Nehri ile birleşen Botan Suyu, taşıdığı su miktarıyla bölgenin en büyük akarsuyudur.[532]

Botan Suyu ile birleştikten sonra debisi artan Dicle Nehri, büyük bir akarsu halini alarak güneye doğru yönelir, Mardin Dağları'nı keserek Şırnak tarafından ayrılan ve Cizre ilçesinin kuzeyine kadar devam eden derin ve uzun Dicle Boğazına girer.[533] Bu uzun boğazda Dicle Nehri'ne dahil olan en önemli akarsu, Cudi Dağı'nı yararak akan Kazrık Boğazı gibi dar vadilerden geçen **Kızıl Su**'dur.[534] Diğer yandan Cudi Dağı'nı derin vadilerle yararak geçen Dicle Nehri, Cizre'yi güneydoğu yönünde geçer. Söz konusu dağın güney eteğindeki Neojene tarihlenen birikinti yelpazelerini yararak akmaya devam eden Dicle'ye[535] kaynağını bu dağdan alan **Nerduş Çayı** katılır. Cizre'yi geçtikten sonra gittikçe genişleyen bir vadide akan Dicle Nehri, Şırnak'ın Silopi ilçesinin doğusunda, Cudi Dağı'ndan doğan **Atladıoldu Deresi**nin sularını bünyesine dahil eder. Menderesler çizerek Silopi Ovası'nın batısı boyunca akışını sürdüren nehir, bu ovayı verev bir biçimde kesen **Şurik Deresi**'ni aldıktan sonra güneyde Şırnak'ın Beytüşşebap ilçesi sularını toplayarak akan ve aynı zamanda Irak ile sınırımızı oluşturan **Hezil Su** ile birleşerek kuvvetli bir akarsu haline gelen **Doğu Habur Nehri** ile kavuşur (Harita 2).[536]

Dicle Nehri, Cizre'den sonra Türkiye-Suriye sınırını takip ederek Irak topraklarına geçer, böylece ülkemiz topraklarındaki 523 km'lik uzun yolculuğu son

---

[529] Teras (seki, taraça), akarsuların vadilerde biriktirdikleri maddeler veya ana kaya içine yeniden gömülmesi sonucunda meydana gelen basamaklardır. http://www.cografya.gen.tr/sozluk/seki-taraca.htm 04.04.2010
[530] Velibeyoğlu-Schachner-Schachner 2002: 783.
[531] Saraçoğlu 1990: 275.
[532] Sözer 1969: 28.
[533] Saraçoğlu 1990: 275.
[534] Algaze 1989: 248.
[535] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 193.
[536] Saraçoğlu 1990: 276.

bulur. Tüm uzunluğu 1900 km[537] olan Dicle Nehri, Irak topraklarında, Aşağı Mezopotamya'da Fırat Nehri ile birleşerek Şatt-ül-arap adını alarak Basra Körfezi'ne dökülür.

Dicle Nehri Havzası, akarsuların yanı sıra yeraltı suları açısında da zengin bir alandır. Yeraltındaki boşluk ve gözeneklerde tutulan yeraltı suları, genellikle geçirimli katmanlara sahip alanlarda ve özellikle jeolojik ve jeomorfolojik depresyonlarda yaygınlık gösterir. Bölgedeki yüzlerce metre kalınlıktaki Neojen tortullarının yağış ve yüzey sularını yeraltına kolayca sızmasını sağlamasıdır. Zengin yeraltı suyunun bulunduğu alanlar Dicle Nehri Vadisi'nin tabanı ve yakın çevresidir. Bu alanlarda yeraltı suyu 30-40 m derinlikte yer alırken, Silvan ve Mardin Eşiği platolarında yeraltı suyunun derinliği 450-500 m'ye kadar inmektedir.[538]

Dicle Nehri Havzası'nda bir diğer su kaynağı olan göller, en iyi Bismil ilçesinde araştırılmış ve burada daha önce tanımlanmamış göller saptanmıştır.[539] Bismil ve Batman arasındaki ovada karstik oluşum ve yeraltı suyu ile şekillenen karstik göller, yoğun olarak bulunmaktadır. Söz konusu göllerin en büyüğü, Yukarı Salat köyünün doğusundaki boyutu 325x250 m olan Sabun Gölü'dür. Ayrıca Çöltepe köyünün kuzeyinde Keşki Gölü, Soğan Gölü ve İbrahim Gölü yer almaktadır. Yukarı Salat köyü ile Dicle Nehri kıyısındaki İsalı ve biraz kuzeydeki Çöltepe arasında da Aşağı ve Yukarı Akça Gölleri, Darı Gölü, Çift Göller, Çeltikli ve Yukarı Salat köyleri arasında ise Kara Göl ve Bazya Gölleri bulunmaktadır. Pamuk Çayı Vadisi'nin doğusunda yer alan diğer göller ise Yukarı Salat köyünün hemen kuzeyindeki Süleyman Gölü ile Koyunlu köyünün güneyinde yer alan Puro Gölü'dür.[540] Göllerde ve etrafında gelişen zengin hayvan ve bitki örtüsü, bu alanları insanların yerleşmesi ya da kullanımı için cazip hale getirmektedir. Nitekim bu alanlarda daha sonra göreceğimiz gibi çok sayıda höyük konumlanmaktadır.

Öte yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, kuzeyindeki dağlık alanın karasal havası ile güneyindeki bozkırın çölümsü havası arasında geçiş özelliği gösteren bir iklimi vardır. Bölge, kış ve yaz mevsimlerinde farklı hava kütlelerinin etkisinde kalır, bu

[537] İzbırak 1996: 190.
[538] Özgen 2007: 149.
[539] Doğan 2005b.
[540] Özgen 2007: 146.

durum yağış ve sıcaklık değerlerini doğrudan etkiler. Bununla birlikte bölgenin basık yüzey şekillerine sahip olması, topografya şartlarına bağlı olarak iklimde çok önemli bir değişime neden olmaz.[541]

Genel olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde iklim şartları, karasal bir step ikliminin özelliklerini yansıtır. Diğer yandan en düşük sıcaklık derecelerinin ve yağışların kış mevsiminde olması, buna karşın yaz mevsiminin çok sıcak ve kurak geçmesi bölgede Akdeniz tipi yağış rejiminin varlığını göstermektedir.[542] Bununla birlikte ülkemizin en sıcak kesimini oluşturan bölgenin 500 m'nin altında olan plato ve ovalarında yıllık ortalama sıcaklık 18°C'nin üzerindeyken Toros Dağları'nın güney eteklerinde ise bu değer 15°C'dir.[543]

Güneydoğu Anadolu Bölgesi yaz mevsiminde genellikle Basra alçak merkezine yerleşmiş olan kuru ve sıcak tropikal hava kütlesinin etkisi altında kalır.[544] Türkiye'nin yaz mevsiminde en çabuk ve en çok ısınan bu bölgesinde, Temmuz ayı ortalaması 30.0°C civarındadır. Bu ortalama Siirt'te 30.4°C iken Diyarbakır'da 31.0°C'ye kadar yükselir. Türkiye'de ölçülen en yüksek mutlak sıcaklık dereceleri bu bölgeye aittir; nitekim bu değer Diyarbakır'da 46.2°C'dir.[545] Temmuz ve Ağustos aylarında havadaki bağıl nemin çok düşük olmasına bağlı olarak güneş radyasyonu zemini aşırı ısıttığından gölgede sıcaklık 40.0°C'nin üzerinde seyreder.[546] Basra alçak merkezinin Anadolu'ya doğru genişlemesi ile oluşan Samyeli olarak adlandırılan kuru ve sıcak rüzgarlar, buharlaşmayı arttırırken toz fırtınalarına da neden olur. Bu bölge ayrıca Arabistan ve Suriye çöllerinden gelen tozlu havanın etkisi altında da kalır.[547]

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, kış mevsiminde Orta Akdeniz'den gelen cephelerin etkisi altına girer. Toros Dağları'nın güney yamaçlarında engellenen bu cephe faaliyetleri Nisan ayına kadar devam eder. Bu nedenle Toroslar'ın güney etekleri, bölgenin en fazla yağış alan kısmını oluşturur.[548] Bununla beraber yaz aylarında çok fazla ısınan bu bölge, kış mevsimini de bir hayli soğuk geçirir, öyle ki yıllık sıcaklık

[541] Atalay-Mortan 2008: 399.
[542] Sözer 1984: 15.
[543] Atalay-Mortan 2008: 400.
[544] Atalay-Mortan 2008: 399.
[545] Sözer 1984: 15.
[546] Atalay-Mortan 2008: 400.
[547] Atalay-Mortan 2008: 399.
[548] Atalay-Mortan 2008: 399.

farkı 25.0°C ile 27.5°C arasında değişiklik göstermektedir.[549] Kış mevsiminde bölge Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen soğuk hava kütlesinin etkisi ile hava önemli ölçüde soğur. Ovalık alanlarda 5°C civarında olan Ocak ayı ortalaması kuzeyde 0°C'nin altına düşer. En düşük sıcaklık karasal etkiden dolayı Diyarbakır'da -20°C'ye kadar iner.[550]

Güneydoğu Anadolu'da yıllık yağış miktarı, topografyanın etkisiyle genellikle Güneydoğu Toroslar'dan Suriye platformuna doğru hızla azalır. Güneydoğu Toros Dağları yayı üzerinde 800-1250 mm arasında değişen yıllık yağış tutarı, bunun güneyinde yer alan alanlarda çoğunlukla 450-500 mm civarındadır. Suriye sınırına doğru bu miktar daha da düşer ve çölümsü bir stepin şartlarını hazırlar. Yağış miktarının düşmesinde yükseltinin büyük bir etkisi vardır. Örneğin; Diyarbakır Havzası 400-500 mm arasında yağış aldığı halde batı kenarındaki Karacadağ volkanik kütlesi 600-800 mm arasında yağış almaktadır.[551]

Yağışların yıllara göre dağılışında önemli değişimler görülmektedir. Bölgede en yüksek yağışlar 700-1100 mm arasında değişiklik gösterirken, en düşük yağış miktarı Toros Dağları'nın eteklerinde ve Mardin Midyat Eşiği'nde 400 mm, ovalık alanlarda ise 200 mm kadardır.[552]

Diğer yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kurak ve sıcak Akdeniz iklim şartlarının sürmesinden dolayı kırmızımsı kireçli topraklar yaygındır. Dicle Bölümü'nde özellikle Diyarbakır ovalarında yaygın olan bu tip toprağın altında yoğun kireç birikimi görülmektedir.[553]

Bölgedeki toprakların diğer bir özelliği de, Diyarbakır'ın ovalarında ve Dicle Nehri Havzası'nda toprakların altında yuvarlak blok ve çakıllardan oluşan bir tabakanın var olmasıdır. Bu alanlarda daha önce meydana gelen toprakların üst kısmı çok şiddetli sel baskınlarına uğramış ve sellerin getirdiği blok ve çakıllar eski toprağın üzerini kapatmıştır. Daha sonra Karacadağ'dan çıkan bazaltlar bu çakılların üzerini kaplamış ve toprak bazaltların üzerinde oluşmaya başlamıştır.[554] Bu tür topraklara, aşağıda

[549] Sözer 1984: 15.
[550] Atalay-Mortan 2008: 400.
[551] Sözer 1984: 16.
[552] Atalay-Mortan 2008: 400.
[553] Atalay-Mortan 2008: 404.
[554] Atalay-Mortan 2008: 404.

anlatıldığı gibi, Bismil ve Batman arasında yer alan höyüklerde de sel tabakası olarak rastlanmaktadır.

Güneydoğu Toros Dağları'nın eteklerinde ise sığ topraklar yaygındır. Metamorfik şistlerin olduğu alanlarda ise kumlu sığ topraklar yer almaktadır. Diyarbakır-Ergani-Maden civarında yeşil renkli serpantin-peridotit kayaları üzerinde ağır yapılı ve çok sığ topraklar görülmektedir, bunların üzerinde çok zayıf bir bitki örtüsü bulunmaktadır. Ayrıca Dicle Nehri'ne karışan ana akarsuların yataklarında özellikle Diyarbakır ile Hasankeyf arasında nehir boyunca alüvyal topraklar vardır.[555]

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ülkemizde ormanların en az olduğu ve geniş alanlarda antropojen bozkırların[556] yer aldığı bir coğrafyaya sahiptir. Bölgenin 600 m'den alçak kesimlerinde doğal bozkırlar, ormanların tahrip edildiği alanlarda ise antropojen bozkırlar yaygındır. Diğer yandan plato ve dağlar ise meşe ormanları ekosistemine sahiptir.[557]

İlkbaharda yeşeren bozkır bitkileri, Mayıs'tan Kasım ayına kadar devam eden şiddetli kuraklık nedeniyle son derece elverişsiz iklim şartlarına maruz kalır. Suriye sınırına doğru ise, sıcaklık derecesinde kaydedilen yüksek değerlere karşılık, yıllık yağış miktarının azaldığı görülür ve böylece çölümsü bir step manzarası hakim olur.[558]

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, zayıf bozkır türlerinin bulunmasına karşın özellikle bazı buğdaygiller ve baklagiller gibi kültüre alınan bitkiler açısından oldukça zengindir. Nitekim ülkemizde doğal olarak yetişen on kadar doğal buğday türünün yarısı Karacadağ yöresinde yetişmektedir. Ayrıca nohut, mercimek, burçak, bezelye, korunga, gazal boynuzu, baharat, üçgül ve yoncanın yabani türleri de yine bu bölgede bulunmaktadır.[559]

Yüzey şekilleri ve iklim şartları, bölgede yer alan doğal ormanın alt sınırını da belirlemektedir. Bozkır kenarında görülen ve genellikle saf meşe topluluklarından ibaret olan bu ormanlar kurakçıl karakterdedir. Meşe türleri arasında Mazı meşesi *(Quercus*

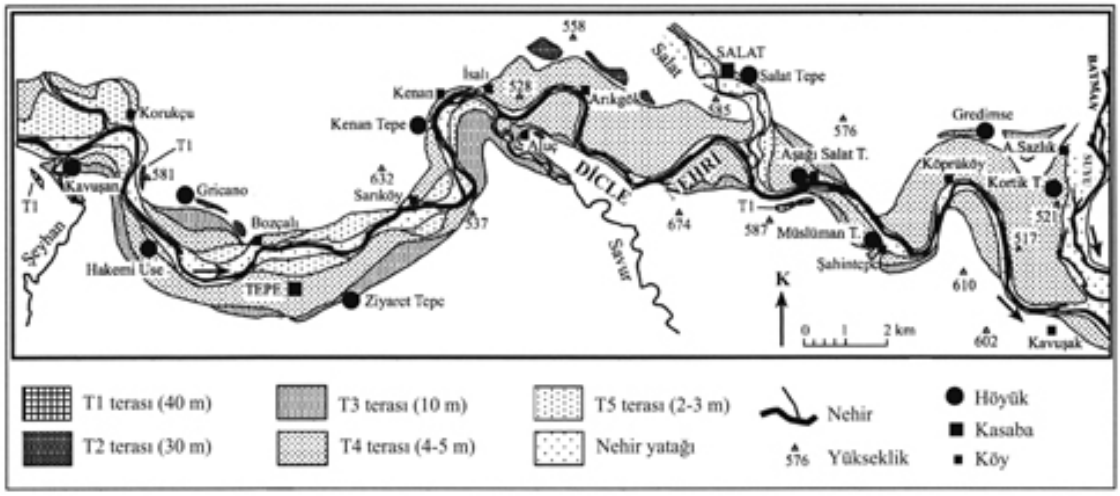
[555] Atalay-Mortan 2008: 406.
[556] Antropojen bozkırlar, ormanların tahrip edilmesiyle başlayan şiddetli toprak ve ana materyal aşınması sonucunda ana materyali oluşturan çeşitli renklerdeki tortulların yüzeye çıkması olayıdır. Atalay-Mortan 2008: 410.
[557] Atalay-Mortan 2008: 406.
[558] Sözer 1984: 24.
[559] Atalay-Mortan 2008: 406.

infectoria) çok yaygındır, ayrıca palamut meşesi *(Quercus brandii)*, Lübnan meşesi *(Quercus libani)* ve *Quercus cedrorum* gibi yerel yayılış gösteren türler de mevcuttur. Bu meşe toplulukları Siirt, Garzan ve Silvan kesiminde 700 m gibi oldukça alçak bir seviyeye kadar görülmektedir. Yabani meyve ağaçlarının ise Dicle Nehri yakınlarına ve 600 m yükseltiye kadar daha aşağı seviyelerde yer aldığı görülür. Bu sınır Diyarbakır Havzası'nın batı kesiminde 800 metreye kadar yükselir.[560] Dicle Bölümü'nde bitki örtüsünün en zayıf olduğu alan Diyarbakır Havzası'dır. Bu havzanın Dicle Nehri boyunca bölgeye özgü olan kavak *(Populus euphratica)*, karaçam, ardıç, menengiç, badem, çınar, ılgın ve söğüt *(Salix triandra)* toplulukları görülür. Kenarlara doğru 750 m'den daha yüksek alanlarda tarlalar arasında meşe ağaçlarına rastlanır. Beşiri'nin güneyindeki düzlüklerden Raman Dağlarına geçilirken 750 m yükseklikte meşe ormanının kalıntılarına rastlanırken daha yüksek rakımda iyi korunmuş meşe korulukları yer alır.[561]

Dicle Nehri Havzasının Jeoarkeolojisi

Bismil ilçesinin Ilısu Baraj Gölü suları altında kalacak alanda Algaze, K.Kuzucuoğlu ve U.Doğan tarafından gerçekleştirilen jeomorfoloji ve jeoarkeoloji çalışmaları, Dicle Nehri Havzası'nın yapısal özelliklerini ortaya koymakla birlikte arkeolojik yerleşimlerin nehirle ilişkisinin daha iyi algılanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Algaze, yürüttüğü yüzey araştırması sırasında söz konusu vadinin jeomorfolojisini de ele alarak bunun yerleşim yeri seçimindeki etkisine değinmiştir.[562] Kuzucuoğlu ve Doğan, söz konusu alanda arkeolojik kazıların başlamasıyla birlikte Bismil ve Batman arasındaki alanın jeoarkeolojik değerlendirmesini yapmışlardır.[563] İncelemeler sonucunda Dicle Nehri'nin beş teras (T1-T5) oluşturduğu ortaya çıkmıştır; T1 (+40 m), T2 (+30 m), T3 (+10 m), T4 (+4-5 m) ve T5 (+2-3 m).[564] Arkeolojik yerleşimlerin söz konusu beş terasın üçünde, T2, T3, T4'de yoğunlaştığı gözlenmektedir (Şekil 41).[565]

[560] Sözer 1969: 36-37; 1984: 24-25.
[561] Atalay-Mortan 2008: 410.
[562] Algaze 1989: 243, 246; Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 180-181, 193-194.
[563] Kuzucuoğlu 2002; Doğan 2002, 2005a.
[564] Doğan 2005a: 76.
[565] Kuzucuoğlu 2002: 761.

Şekil 41: Bismil ve Batman arasındaki Dicle Nehri Havzası'nın jeomorfolojik haritası (Doğan 2005a: Fig. 2'den uyarlanmıştır).

En yüksek teras sistemi olan T1, aşınım düzlüğü olup Pliyosen'de Dicle Nehri'nin bugünkü seviyesinin 40 m üstünde olduğunu göstermektedir.[566] T2 teras sistemi, ilk terasa oranla daha geniş bir alanda tespit edilmiş olup 30 m yükseklikte ve 5 m kalınlığındaki bir depozite sahiptir.[567] Höyükler, bu terastan itibaren görülmeye başlanır, Gricano,[568] Kenan Tepe ve Salat Tepe bu teras üzerine kurulan yerleşimler arasında yer almaktadır (Şekil 41).[569]

T3 terası, Dicle'nin günümüz seviyesinin 10 m üstünde bulunmakta olup yer yer 4-5 m kalınlığındaki bir dolguya sahiptir. Sonraki teraslar bir başka ifadeyle daha genç sekiler, T3'ü yararak oluşmuşlardır.[570] Bismil ve Batman arasındaki T3 terasında Kavuşan Höyük, Ziyaret Tepe, Müslüman Tepe ve Gredimse höyükleri yer almaktadır (Şekil 41).[571] Bu terastan daha alçakta olan 4-5 m ve 2-3 m sekileri bunun içine gömülmüş durumdadır.[572]

Dicle Nehri Havzası, yoğun tarıma ve buna bağlı olarak sulama faaliyetlerine maruz kalmasından dolayı erozyona uğramış ve T3-T4 terasları iç içe geçmiştir. Bu

[566] Doğan 2005a: 76.
[567] Doğan 2005a: 76-77.
[568] Doğan 2005a: Table 1.
[569] Kuzucuoğlu 2002: 761.
[570] Doğan 2005a: 77-78.
[571] Doğan 2005a: Table 1.
[572] Kuzucuoğlu 2002: 761.

nedenle bu iki terası, havzanın bazı kesimlerinde birbirinden ayırt etmek oldukça zordur. T4 terası ve taşkın ovası 4-5 m kalınlığında olup Dicle Nehri'nin menderesleri̇nde genişliği 2 km kadardır.[573]

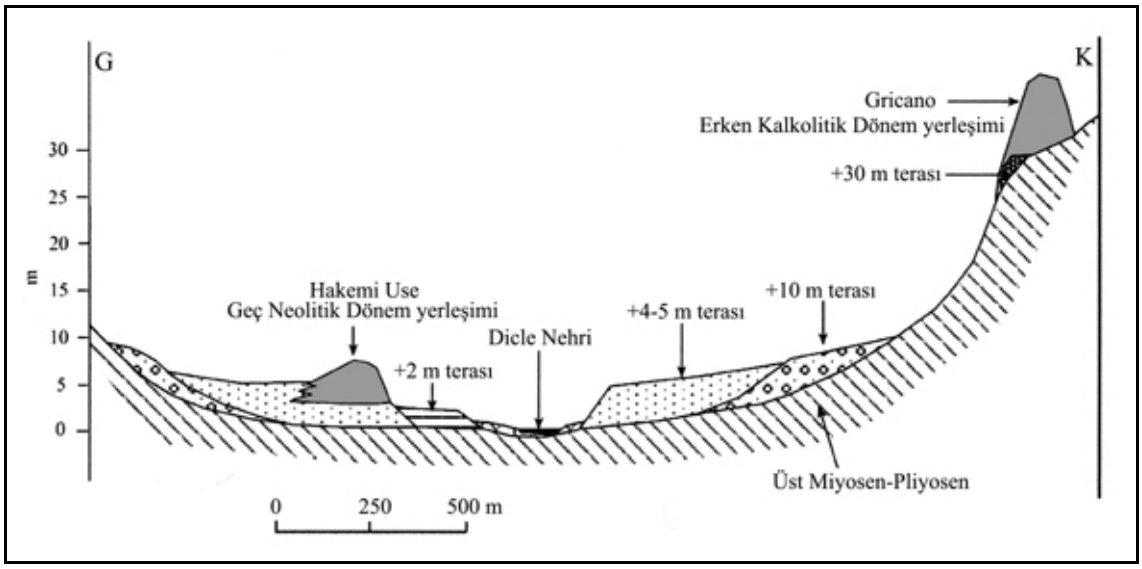
Yapılan incelemeler sonucunda T4 terasının üç aşamada şekillendiği ve höyüklerin buna göre konumlandığı ortaya çıkmıştır. Geç Pleistosen-Holosen'de oluşan bu dolgunun 2 m yüksekliğindeki ilk aşamasında Geç Neolitik yerleşimleri tespit edilmiştir.[574] Erken ve Orta Holosen Dönemi'nde meydana gelen taşkınlar, Neolitik Dönem'e tarihlenen höyüklerin taşkınlar tarafından gömülmesinde etkili olmuştur.[575] Nitekim, Dicle Nehri ile Batman Suyun kavuştuğu alanda bulunan ve Akeramik Neolitik Dönem'e tarihlenen Kortik Tepe ve Dicle'nin sağ kıyısındaki Geç Neolitik yerleşimi Hakemi Use (Şekil 41), 4-5 m terasında taşkınlarla kısmen gömülmüştür.[576] İkinci aşamanın 1.5-2 m kalınlığındaki kırmızımsı killi şist depoziti üstünde Erken Kalkolitik Dönem höyüklerinin kurulduğu saptanırken taşkın ovasının 3-3.5 m yüksekliğinde ise Geç Kalkolitik Dönem ve Erken Tunç Çağ yerleşimleri belirlenmiştir. Üçüncü aşamanın 1-2 m kalınlığındaki yeşilimsi portakal rengi dolgusunun üzerinde Aşağı Salat Tepe'de görüldüğü gibi Erken Tunç I yerleşimi ve mezarlığı bulunmaktadır.[577]

Bu son aşamada, içinde ince çakıl katmanları olan portakal renkli alüvyon siltten ara tabakalar görülmektedir. Tunç Çağı'nda ya da sonrasında oluşan bu tabakalar mevsimsel veya ani büyük taşkınların bir önceki dolgunun üstüne birikmesiyle meydana gelmiştir. Bu sırada nehrin menderesler oluşturması daha önceki holosen dolguyu bozmuştur. Tunç Çağı yerleşimlerinin 35 m ya da 10 m düzlemleri üzerinde bulunması taşkın ovasının bu süreçte iskana uygun olmadığını göstermektedir.[578]

Dicle Nehri'nden yüksekliği 2-3 m olan T5 terası, geç Holosen'in taşkın ovasıdır ve arkeolojik verilere dayanarak bu sekinin Tunç Çağlar'dan sonra oluştuğunu söylemek mümkündür.[579] Dicle taşkın ovasının en alt seviyesini oluşturan bu teras, çakıllı ve siltli akarsu depoları, ilkbahar taşkınlarının açtığı yataklar ya da menderes kanalları

[573] Doğan 2005a: 78.
[574] Doğan 2005a: 78.
[575] Kuzucuoğlu 2002: 761.
[576] Doğan 2005a: 79.
[577] Doğan 2005a: 78.
[578] Kuzucuoğlu 2002: 761.
[579] Doğan 2005a: 78.

tarafından yarılmış ve aşındırılmıştır. Bu seki, yakın bir döneme ait olduğu için üzerinde arkeolojik yerleşim bulunmamaktadır.[580]

Şekil 42: Hakemi Use ve Gricano arasındaki Dicle Nehri Havzası'nın jeomorfolojik kesiti (Doğan 2005a: Fig. 4'den uyarlanmıştır).

Bismil ve Batman arasında gerçekleştirilen jeoarkeolojik ve paleocoğrafik çalışmada Dicle Nehri'nin Neolitik Dönem'den itibaren aynı yatakta, 2-3 m terasında aktığı ortaya koyulmuştur. Nitekim Neolitik Dönem'e tarihlenen Hakemi Use ve Geç Kalkolitik Dönem yerleşimlerinden Aşağı Salat Tepe ve Müslüman Tepe, Dicle'ye çok yakın bir mesafede, 4-5 m terasında yer almaktadır (Şekil 42). Bununla beraber bu iki grup höyük arasına tarihlenen, diğer bir deyişle Erken Kalkolitik Dönem yerleşimi tespit edilememiştir. Bu durumu sorgulayan Doğan, Erken Kalkolitik Dönem'de 4-5 m terasının sel taşkını altında olduğunu ve bu nedenle yerleşime uygun olmadığını ifade etmektedir.[581] Hakemi Use'de yerleşimin devam etmemesini ve söz konusu alanın Geç Kalkolitik Dönem'e kadar iskan edilmemesini bu süreçte taşkın ovasında sediment birikiminin devam ettiği şeklinde açıklamaktadır.[582] Kendi gözlemlerimize dayanarak Erken Kalkolitik Dönem, bir başka ifadeyle Halaf Dönemi yerleşimlerinin, nehrin hemen kenarında değil de daha içeride kurulduğunu söylemek mümkündür. Nitekim buna en iyi örneklerden biri de, Doğan'ın da incelediği, 30 m terasında yer alan

[580] Kuzucuoğlu 2002: 761.
[581] Doğan 2005a: 84.
[582] Doğan 2005a: 85.

Gricano'dur (Şekil 42). Söz konusu yerleşim, Erken Kalkolitik Dönem'de nehrin olumsuz etkilerinin yaşanmayacağı yüksek bir alana kurulmuştur. Aynı durum, bir Erken Kalkolitik Dönem yerleşimi olan Boztepe için de geçerlidir. Dicle Nehri'nin sol kıyısında kurulan Boztepe, nehrin taşkınlarından korunmak amacıyla kireçtaşı bir bloğun kuzeyine konumlanmıştır. Bu önekler, Dicle'nin taşkın ovasının Erken Kalkolitik Dönem'de iskana uygun olmadığını gösteren arkeolojik verilerdir.

Algaze'nin Batman Suyun vadisinde yürüttüğü yüzey araştırması sırasında alanın jeoarkeolojisine ve paleocoğrafyasına ilişkin gözlemleri de olmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda Batman Suyun her iki kıyısında olasılıkla geç Pleistosen-Holosen'e tarihlenen çok az eğimli birikinti yelpazeleri ile kaplı alçak teraslar bulunduğu tespit edilmiştir. Taşkın ovasının sadece birkaç metre yukarısında yer alan bu teraslar, nehirden açılan kanallar ve 2-3 m derinliğindeki kuyularla sulanmaktadır. Bunların yanı sıra tepelerden gelen kaynak suları da bu teraslarda toplanmaktadır. Batman Suyun vadisinde bu ilk terastan sonra olasılıkla Kuvarterner'e tarihlenen, moloz taşçıklarla kaplı ve derin vadilerle yarılmış ikinci bir teras bulunmaktadır. Arkeolojik yerleşimler, bu terasların genellikle kıyıdan uzak olan tarafında görülmektedir. Bununla beraber ilk terasın kenarında nehrin yakınına konumlanmış yerleşimler de vardır. Bu ilk teras, Dicle ve Batman Suyun birleştiği alana, güneye doğru ilerledikçe genişler ve iki akarsuyun kavuşma noktasında Dicle Nehri'nin kuzeyinde 5-6 km'ye kadar ulaşır. Söz konusu teras, iki nehrin birleştiği yerden batıdaki Bismil'e kadar yaklaşık 30 km kadar devam eder. Bu alanda, alt Miyosen'e tarihlenen kireçtaşının üzerinde silt ve kil dolguları ile kaplı karstik[583] ova bulunmaktadır. Bu ovada çok sayıda obruk[584] alçak sekiler ve sırtlar tarafından ayrılmıştır. Söz konusu obrukların çoğu geniş ve sığ olup faal değildir, ancak ovanın kuzey kenarındakiler daha derin, hala aktiftir ve genellikle içi su doludur. Dicle Nehri'nin güney kıyısında da benzer, fakat daha dar bir teras vardır.[585]

Cizre ve Silopi yakınlarındaki birikinti yelpazeleri Dicle Nehri'nin kolları tarafından parçalara ayrılmış durumdadır, fakat faal birikinti yelpazelerinin arasında

[583] Kireçtaşının çözünmesiyle oluşan polyelerdir (ovalardır). http://www.iusozluk.net/t/karstik+ovalar 04.04.2010.
[584] Obruk, karstik alanlarda, çözünme ve çökme sonucu meydana gelmiş, kuyu biçimli yer şekli olup bazılarının içinde su bulunmaktadır. http://www.cografya.gen.tr/sozluk/obruk-4-1.htm 04.04.2010
[585] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 180.

kalan alanlar ya parçalanmamış ya da çok az parçalanmıştır. Bu tür birikinti yelpazeleri çoğunlukla işlenebilir toprağın geliştiği yeşilimsi kahverengi killi silt ile örtülüdür. Silopi Ovası, üst üste binmiş olan birçok birikinti yelpazesinin[586] orta ve etek kısımları tarafından şekillendirilmiştir. Ovanın büyük bir kısmında yeraltı sularına kolayca ulaşılır ve bu sular zaman zaman yüzeye çıkar, bu nedenle burada yoğun bir şekilde höyüğe rastlanmaktadır. Bununla beraber Silopi Ovası'nın güneyinde yeraltı sularına rastlanmaz, dolayısıyla bu alanda modern köylerin olmadığı gibi eski yerleşimlerde yoktur.[587]

Nerduş Çayı'nın doğusunda birçok birikinti yelpazesinin Neojen ve Kuvaterner döneme tarihlenen çökeltileri, batı-kuzeybatı doğrultusunda hafifçe kıvrılmıştır. Bu kıvrılma en iyi şekilde Kavaközü köyünün doğusu ve kuzeydoğusundaki dar ve derin vadilerde izlenmektedir.[588] Silopi Ovası'ndaki yerleşimler bu kıvrım kuşağının hakimiyeti altında kalmıştır. Bu yarıkların oluşturduğu sırt boyunca işlenebilir toprağın ve suyun yetersiz olması nedeniyle yerleşim de yoktur. Buna karşın çok sayıda su kaynağının olduğu ovada köyler ve höyükler, Şurik deresi gibi kalıcı akarsuların kenarına ya da bu alana kurulmuştur. Söz konusu kıvrım kuşağının diğer bölgeleri suyun olmaması nedeniyle yerleşimler için uygun değildir.[589]

Dicle Nehri, güneydoğuya doğru Hezil/Habur çaylarıyla birleştiği yerde bir dizi karmaşık taşkın ovası basamakları ve olasılıkla geç Pleistosene tarihlenen alçak teraslar oluşturur. Bu taşkın ovaları, nehir seviyesinden 4 ila 15 m arasındaki yükseklikte yer almakla birlikte bazen en alttaki teras da taşkın ovasıdır. Bu terasların üzeri genellikle birikinti yelpazeleri ile kaplı olup iskana uygun bu alanda çok sayıda höyük ve daha küçük yerleşim tespit edilmiştir.[590]

---

[586] Birikinti yelpazesi, akarsuyun dağlık bir araziden çukur bir düzlüğe indiği yerde taşıdığı türlü malzemenin tortulanmasından doğan yelpaze biçiminde yassı kabartıdır. http://www.cografya.gen.tr/sozluk/birikinti-yelpazesi.htm 04.04.2010

[587] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 193.

[588] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 193.

[589] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 194.

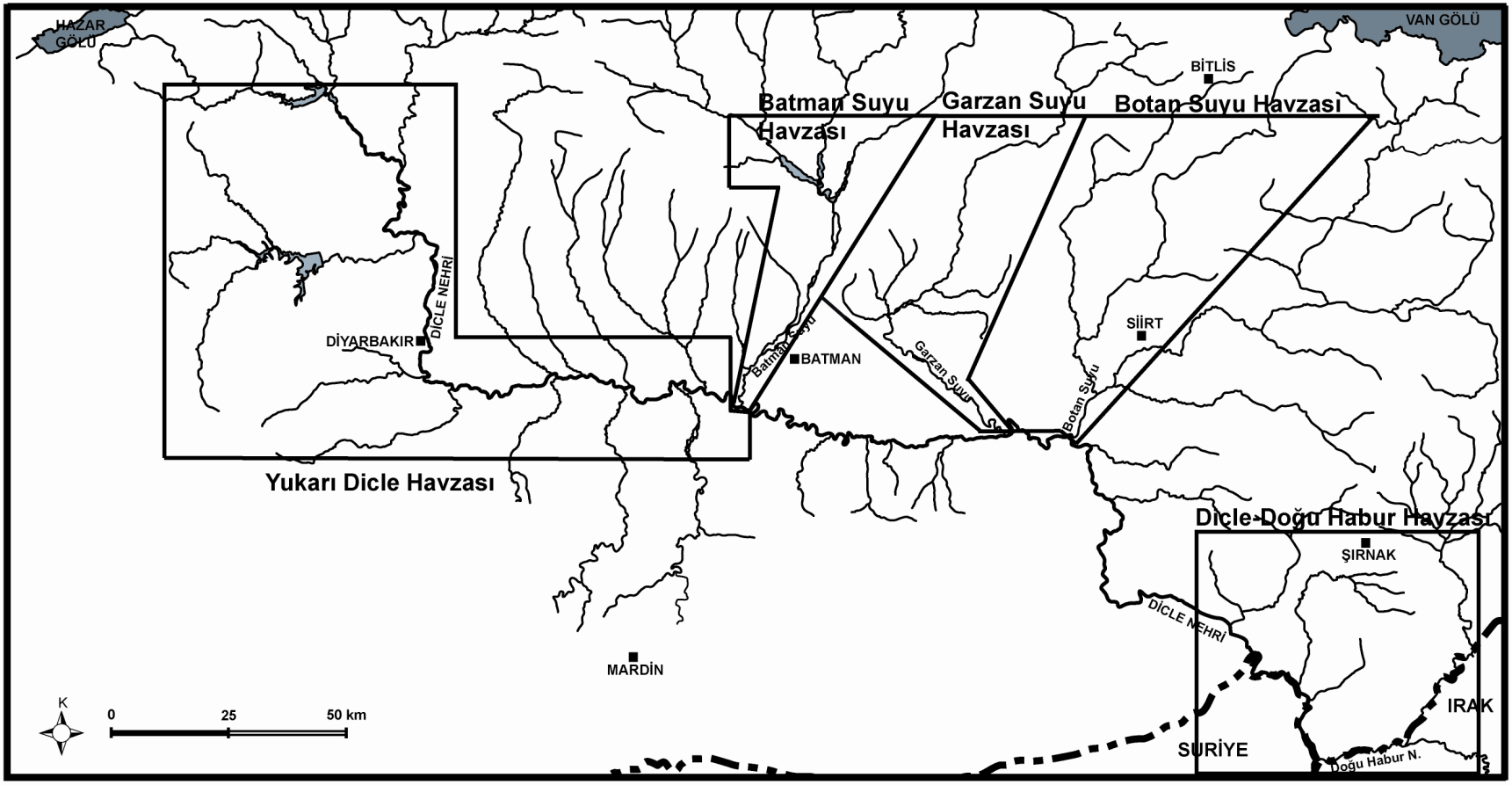
[590] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 194.

B. Dicle Havzasında Kazısı Yapılan Halaf Dönemi Yerleşimleri

II.A bölümünde bahsedildiği gibi çalışma alanımız olan Dicle Havzası, Dicle Nehri ve yan kollarının aktığı, yerleşime uygun alüvyon ovalar ve platolardan oluşmaktadır. Bu bölümde söz konusu coğrafyada yer alan Halaf Dönemi tabakaları içeren yerleşimler tanıtılacaktır, bunu yaparken çalışma alanımızı Dicle Nehri'nin kendi fiziki şartlarından ve buna bağlanan akarsulardan faydalanarak Yukarı Dicle Havzası, Batman Suyu Havzası, Garzan Suyu Havzası, Botan Suyu Havzası ve Dicle-Doğu Habur Havzası olmak üzere beş bölümde ele aldık (Şekil 43).

Çalışma alanımız olan Dicle Havzası'nda yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazılar, daha önce de belittiğimiz gibi Dicle Nehri ve kolları üzerine kurulmak istenen barajlarla birlikte 1980'li yılların sonundan itibaren yoğunluk kazanmıştır. Dicle Havzası'nda Halaf Dönemi'ne ilişkin ilk kazı, 1968 ve 1970 yılında yapılan Girikihacıyan'dır. Bölgede 21 yıl aradan sonra 1991 senesinde, Çayönü ekibinin desteklediği Yayvantepe kurtarma kazısında Halaf Dönemi tabakasına rastlanmıştır. Diğer yandan Ilısu Barajı'nın gündeme gelmesiyle özellikle Yukarı Dicle Havzası'nda kurtarma kazıları devreye girmiştir, bu doğrultuda 1999 yılında yapılan ilk kazılardan biri olan Boztepe'de Halaf Dönemi tabakası ve mezarları meydana çıkarılmıştır. Öte yandan Botan Suyu kenarında yer alan ve Ilısu Baraj Gölü altında kalacak olan Türbe Höyük, 2002-2007 seneleri arasında kazılmış ve Halaf Dönemi tespit edilmiştir. Salat Çayı'nın kenarında bulunan ve 2001 yılından beri kazısı sürdürülen Salat Tepe'de 2008 senesinde Halaf Dönemi tabakası ortaya çıkarılmıştır. Son olarak, 2009 yılı itibariyle kazılmaya başlanan Karavelyan'da Halaf Dönemi tabakası bulunmaktadır.

Kazısı yapılan veya devam eden söz konusu yerleşimler, bu bölümde bulunduğu bölgeye göre tek tek ele alınarak saptanmışsa Halaf Dönemi tabakası ve keramiği bağlamında anlatılacaktır.

Şekil 43: Dicle Nehri Havzası ve bölümleri

1. Yukarı Dicle Havzası

Yukarı Dicle Havzası, Diyarbakır'ın birkaç kilometre güneyinden başlayarak Dicle Nehri ile Batman Suyun birleşme noktasının 5 km doğusunda yer alan Dicle Boğazı'na kadar devam eden yaklaşık 60 kilometrelik bir alanı ifade etmektedir.[591] Bu tanım coğrafi bir bölümleme olmamakla birlikte söz konusu alanda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazılar sonucunda arkeologlar tarafından bir kültür bölgesi olarak kabul edilmesinden dolayı bu isimle anılmaktadır.[592] Biz çalışmamızda bu coğrafyayı biraz daha genişleterek, Dicle Nehri'nin doğduğu Hazar Gölü'nün güneyinden Batman Suyu ile birleştiği noktaya kadar olan alanı Yukarı Dicle Havzası olarak kabul edeceğiz (Şekil 43).

Yukarı Dicle Havzası, araştırma coğrafyamız içerisinde Halaf Dönemi'nin en iyi bilindiği alt bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu alanda yer alan Girikihacıyan, Yayvantepe ve Boztepe yerleşimleri kazılmış, diğer yandan Salat Tepe ve Karavelyan'da kazılar hala sürmektedir. Yukarıda sıralanan bu yerleşimlerin yanı sıra kazısı gerçekleştirilen Çayönü,[593] Üçtepe[594], Ziyaret Tepe (Aşağı Şehir'de)[595] ve Gricano'da Halaf Dönemi tabakası saptanmamakla birlikte bu döneme tarihlenen az sayıda keramik ele geçmiştir.[596]

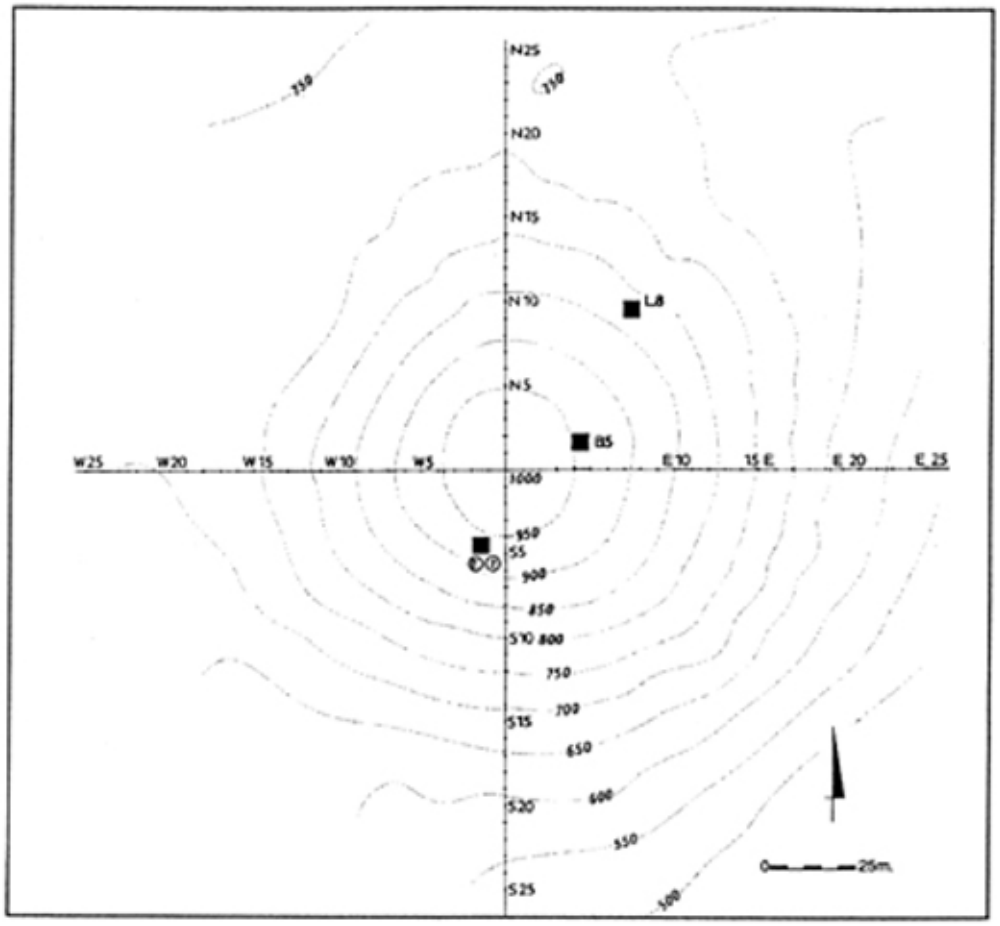
a. Girikihacıyan

Diyarbakır ili Ergani ilçesinin 20 km güneydoğusunda yer alan Girikihacıyan, Ekinciler köyünün bir kilometre kadar doğusunda ve Ergani-Diyarbakır karayolunun kuzeydoğusunda bulunmaktadır (Harita 2). 175 m çapında (en geniş hali 250 m) ve ovadan yüksekliği 3 m olan höyük, Ergani'den Diyarbakır'a uzanan ve güneyde Kuzey Suriye Vadisi'ne doğru açılan geniş ovanın kuzeydoğusunda, çevresinde su sızıntıları ve küçük kaynaklar olan bir alanda yer almaktadır.[597]

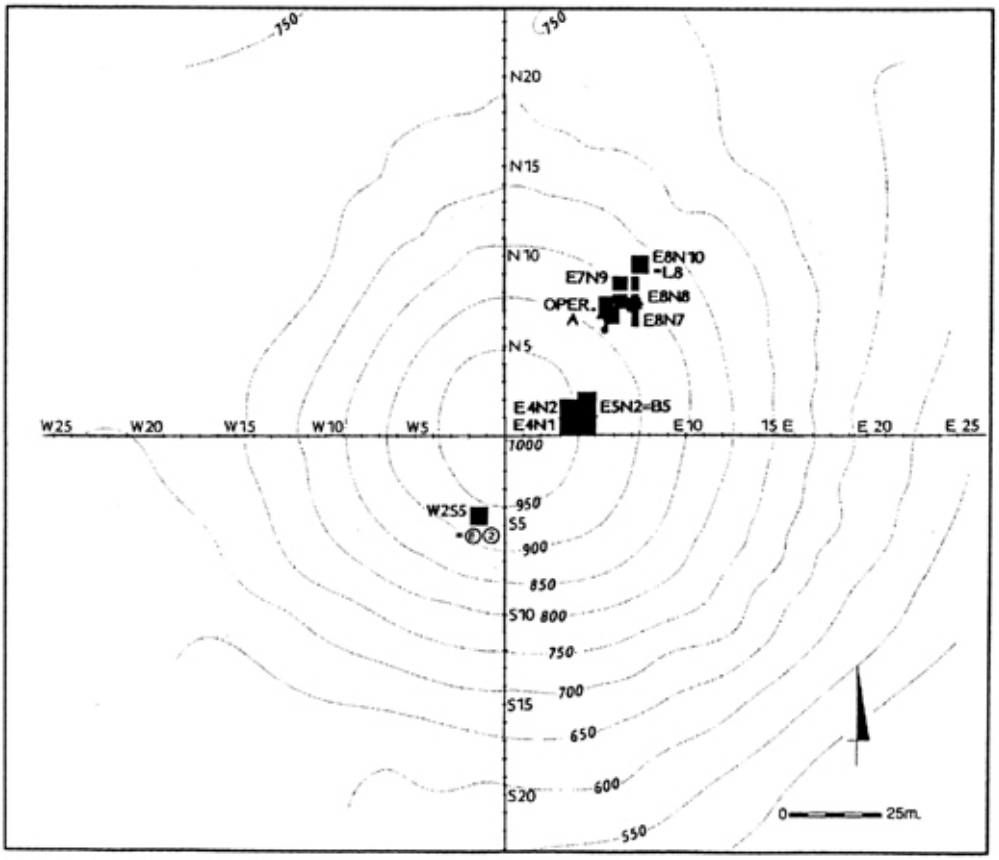
[591] Parker 2001: 159.
[592] Kozbe 2006: dipnot 1; Sağlamtimur-Ozan 2007: 2.
[593] Özdoğan 1990: 463; Özdoğan-Özdoğan-Davis 1991: 77.
[594] Sevin 1990: 104.
[595] Matney 1998: 16.
[596] Schachner 2003: 454.
[597] Watson-LeBlanc 1990: 5.

Girikihacıyan, 1963 yılında yapılan "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" projesi kapsamında tespit edilmiş ve "S58-3" olarak numaralandırılmıştır. Höyükte, 1968 senesinde Redman ve Watson tarafından sistemli yüzey toplaması yapılmış[598] ve üç farklı noktada 5x5 metrelik test açmasında kazı gerçekleştirilmiştir (Şekil 44).[599] Bu ilk kazı sezonunun ardından Watson, 1970 yılında üç haftalık bir kazı daha yürütmüştür.[600] Bu iki sezonda yapılan kazılar, höyüğün özellikle merkezinde ve kuzeydoğusunda yoğunlaşmıştır (Şekil 45).

Şekil 44: Girikihacıyan'ın topografik planı ve 1968 yılında kazılan alanlar (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 2.1).

[598] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız, Redman-Watson 1970.
[599] Braidwood-Çambel-Watson 1969: 1275; Watson-LeBlanc 1990: 5-19.
[600] Watson-LeBlanc 1990: 20.

Şekil 45: Girikihacıyan'ın topografik planı ve 1970 yılında kazılan alanlar (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 2.2).

Yürütülen yüzey araştırmaları sonucunda Girikihacıyan'ın tek dönemlik bir yerleşim olduğu düşünülmüştür, ancak höyükte yapılan kazılarda iki tabaka tespit edilmiştir; Halaf sonrası (Epi Halaf/Post Halaf) ve Halaf Dönemi.[601]

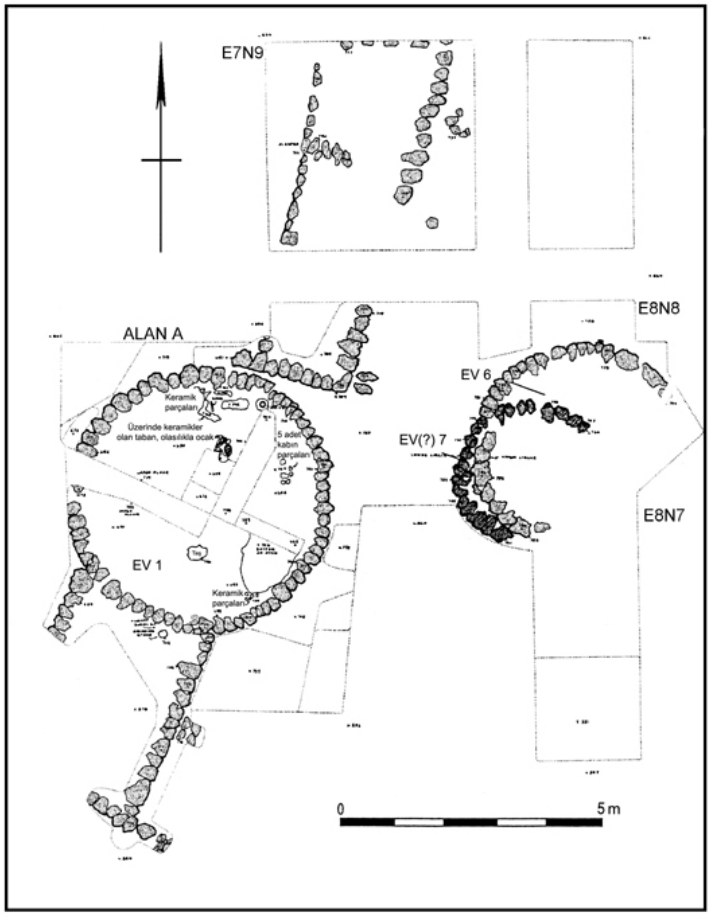
Girikihacıyan'da Halaf Sonrası Evre, yaklaşık 1 m kalınlığında bir dolguya sahip olup en belirgin özellikleri, Saman Katkılı Basit Mallar ve sırtlı hilal biçimli çakmaktaşı aletlerdir. Bu döneme ilişkin tespit edilen mimari, kuzey-güney doğrultulu bir taş temel ve buna ait parçalar halinde korunmuş tabandan meydana gelmektedir.[602]

Halaf Sonrası tabakasından alınan C14 örneği, GÖ 6465±100'ü verirken, Halaf Dönemi tabakasından iki örnek ise GÖ 6805±45 ve 6950±45'e tarihlenmektedir.[603] Buna göre Girikihacıyan'da Halaf Dönemi, MÖ yak. 4805±45 ve 4950±45 yıllarında görülmüştür.

[601] Watson-LeBlanc 1990: 31.
[602] Watson-LeBlanc 1990: 17.
[603] Watson-LeBlanc 1990: 39.

Girikihacıyan'da Halaf Dönemi mimarisi kendini taş temelli ve genellikle dromoslu toloslar olarak göstermektedir. Yerleşimde sekiz adet tolos belirlenmiş olup bunların iç çapları 2.25-4.5 m arasında değişmektedir. Üst yapıları olasılıkla çamur ya da *piséden* yapılan bu mekanların içinde ocaklara ve çanak çömleklere rastlanması bunların konut olarak kullanıldığını düşündürmektedir.[604]

Girikihacıyan'ın en iyi korunmuş yapılardan biri, yaklaşık 4.5 m çapında, taş temelli ve çamur duvarlı, tabanı en az dört kere yenilenmiş Tolos 1'dir (Şekil 46).[605] Dromosa sahip olan bu tolos, terk edildikten sonra üst yapısı ve duvarları çökerek mekanı doldurmuştur. Tolos 1'in en erken tabanının üstünde Halaf Boyasız Mallar'na dair birkaç kap bulunmuştur. Daha sonradan açılan bir çukur ve dört mezar yapıyı tahrip etmiştir.[606]

Şekil 46: Girikihacıyan'daki Tolos 1, 6 ve 7'nin planı (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 2.15).

[604] Watson-LeBlanc 1990: 39.
[605] Watson-LeBlanc 1990: 35.
[606] Watson-LeBlanc 1990: 37.

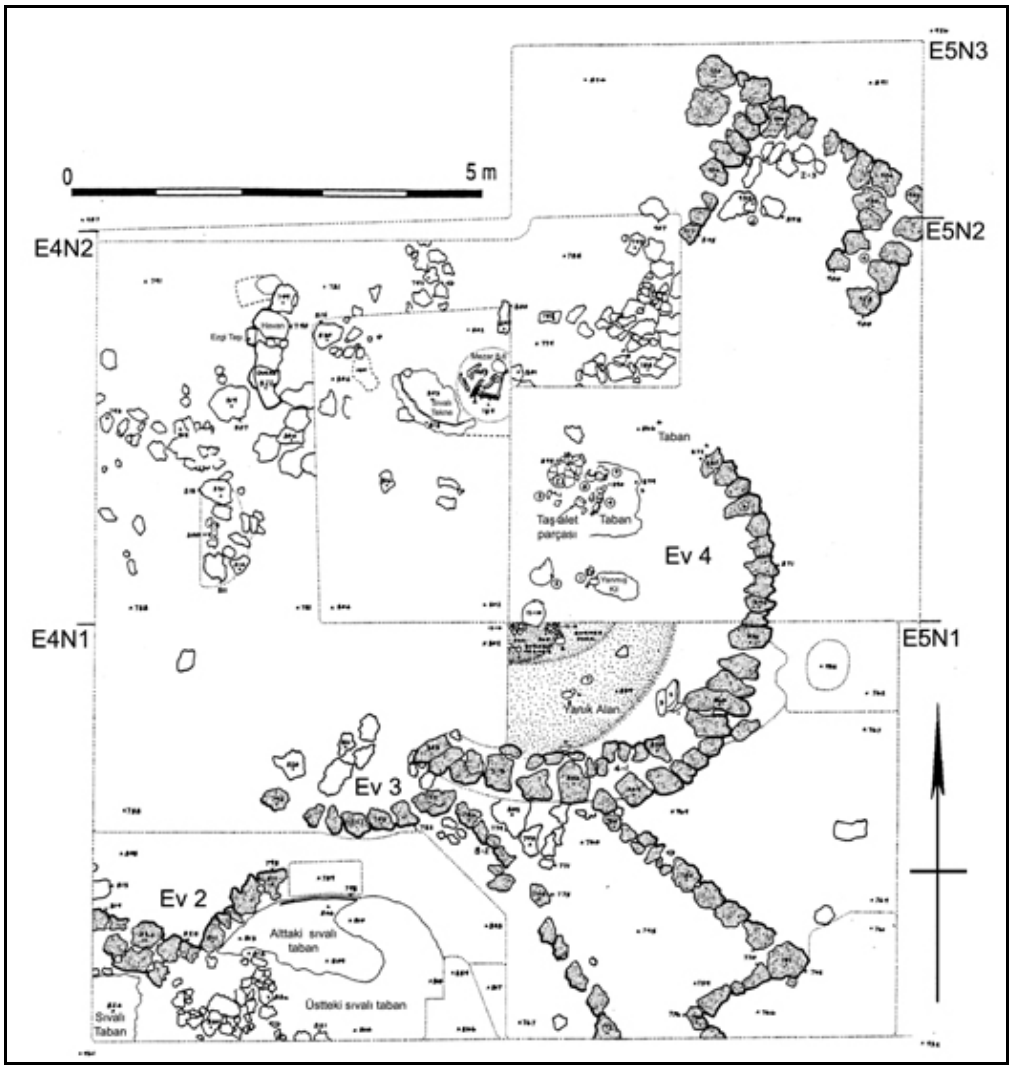
Çok tahrip olmakla beraber, korunan taş temellerinden dromosu olduğu anlaşılan Tolos 2'nin sıvalı tabanı iki defa yenilenmiş olup tahrip edilmeyen kısmında bir ocak ve taş döşeme parçası ortaya çıkarılmıştır (Şekil 47).[607] Bu tolos en erken malzemenin ele geçtiği yapılardan biri olup Tolos 3 ile çağdaştır. Tolos 3'ün dairesel kısmı büyük oranda tahrip olmuştur, ancak güneybatısında bir ek yapısı da olan dromosu sağlam durumdadır (Şekil 47).[608]

Tolos 4, Tolos 3'ün hemen üstünde yer almaktadır (Şekil 47). Yuvarlak mekanı kısmen korunmuş Tolos 4'ün sıkıştırılmış toprak tabanı en az iki kez yenilenmiş ve yangın geçirmiştir. Söz konusu yapı yıkıldıktan sonra batısındaki temel taşları taşınmış ve aynı alana olasılıkla Halaf Sonrası'na tarihlenen sıvalı bir taban yapılmıştır. E4N2 açmasında bulunan iskeletin bahsi geçen tabandan sonra gömüldüğü veya Tolos 4 ile çağdaş olup olmadığı kesin değildir.[609]

Tolos 4'ün en üstteki tabanında birkaç adet öğütme taşı ve bir dizi kap birlikte *in situ* durumda ele geçmiştir. Kapların hepsi taşçık katkılı ve büyük boyutlu Halaf Boyasız Malları'ndan oluşmaktadır; çömlekler (Şekil 47: kap no. 2, 5, 10-12) ve içe dönük ağız kenarlı çanak (Şekil 47: kap no. 4). Taban üstünde ayrıca havanlar, havanelleri ve öğütme taşları meydana çıkarılmıştır. Mekanın kuzeybatısında yanarak çok iyi korunmuş tabanın üstündeki bir çömlekte oval formlu kil objeler saptanmıştır. Bu objelerin kapların içindeki sıvıyı ısıtmakta ya da sapan tanesi olarak kullanıldığı varsayılmaktadır. Diğer yandan yerleşimin başka noktalarında da sapan tanelerine rastlanmış olması bu objelerin de bu amaçla kullanıldığını düşündürmektedir.[610]

Tolos 6 ve 7 aynı yerde üst üste açığa çıkarılmıştır (Şekil 46). Daha erkene tarihlenen Tolos 7'nin, iç çapı 2.25 m olup bu boyutu ile Girikihacıyan'da ortaya çıkarılan en küçük tolostur. Bu nedenle bunun bir konuttan çok silo olarak kullanıldığı düşünülmektedir.[611] Bunun üstüne yapılmış daha geç tarihli Tolos 6'nın iç çapı 3.5 m ölçülmüştür. İçinden beyaz sıvalı taban parçaları bulunan Tolos 6, konut olarak tanımlanmıştır.[612]

[607] Watson-LeBlanc 1990: 33.
[608] Watson-LeBlanc 1990: 32.
[609] Watson-LeBlanc 1990: 33.
[610] Watson-LeBlanc 1990: 33.
[611] Watson-LeBlanc 1990: 34.
[612] Watson-LeBlanc 1990: 34.

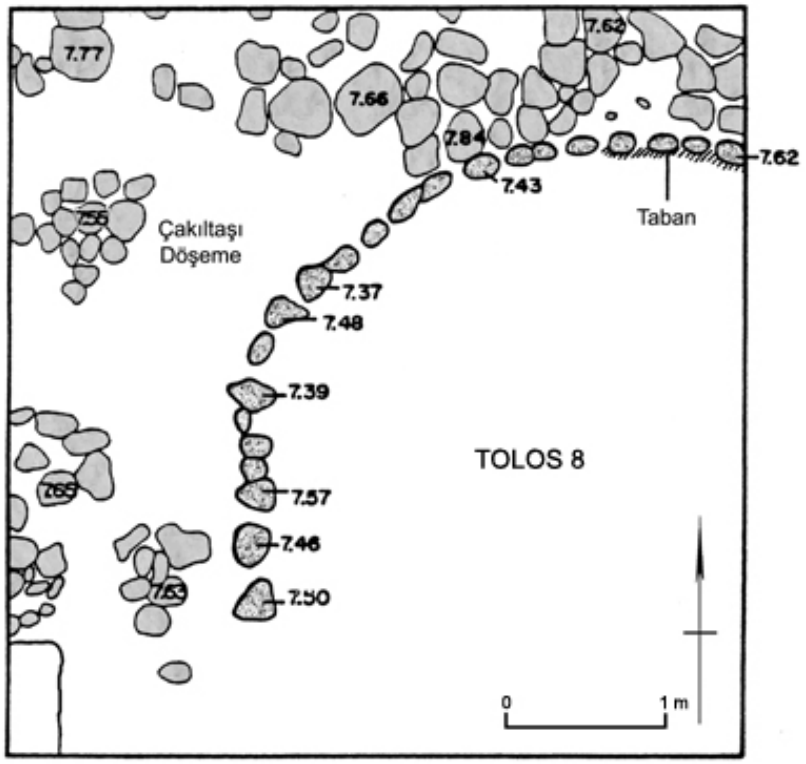
Şekil 47: Girikihacıyan'daki Tolos 2, 3 ve 4'ün planı (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 2.7).

Girihacıyan'ın son yapısı olan Tolos 8'in temeli kireçtaşlarından yapılmasının ardından tabanı çakıltaşı döşenerek üzerine beyaz sıva sürülmüştür (Şekil 48).[613] Daha sonra bu yapının batısına ve kuzeyine çakıltaşı döşenerek olasılıkla bir avlu yapılmıştır. Tolos 8'in de olduğu alan daha sonra Halaf Sonrası sakinleri tarafından kullanılmış ve buraya bir çukur açılmıştır.[614]

Girikihacıyan'ın Halaf Dönemi mimarisinde taş temel üzerine *pisé* ya da çamur kullanılarak yapılmış dromoslu toloslar yaygındır. Bununla beraber, dikdörtgen ince

[613] Watson-LeBlanc 1990: 31.
[614] Watson-LeBlanc 1990: 32.

uzun planlı bir mekan açığa çıkarılmıştır, ancak bunun bağımsız tek bir yapı mı yoksa tolosu kazılmamış bir dromos mu olduğu kesinlik kazanmamıştır (Şekil 42).[615]

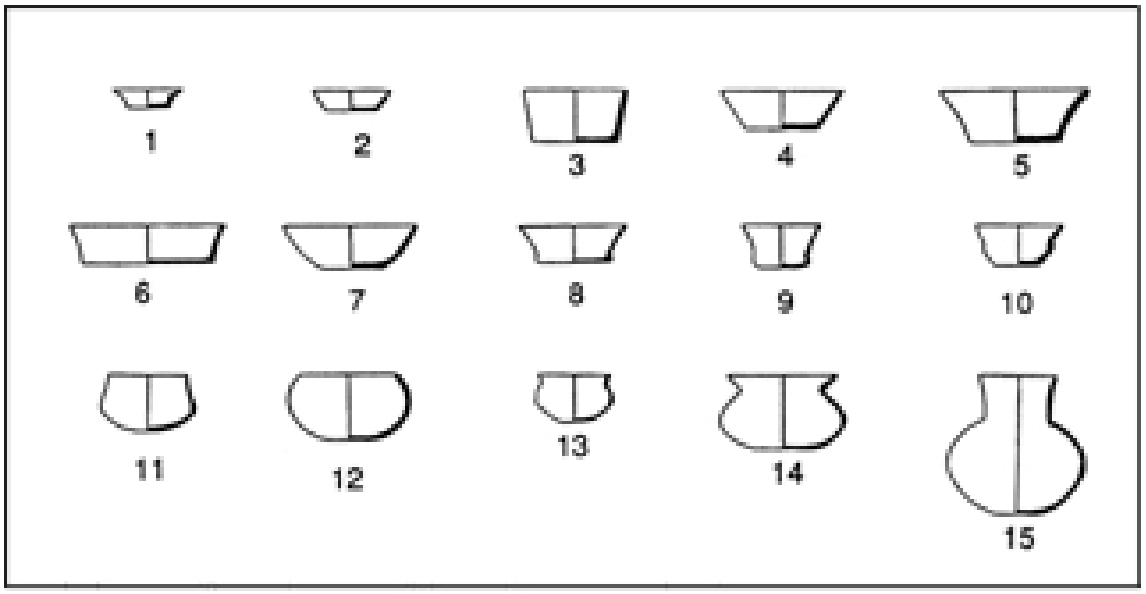
Şekil 48: Girikihacıyan Tolos 8'in planı (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 2.8).

Girikihacıyan'da çanak çömlekler boyalı ve boyasız olmak üzere iki gruba ayrılmış detaylı bir şekilde çalışılarak değerlendirilmiştir.[616] Biz burada konumuz gereği sadece Halaf Boyalı Malları'na yer vereceğiz.

Halaf Boyalı Malları, katkısı göz önüne alınarak, kaliteli ve kaba olarak iki gruba ayrılmıştır. Kaliteli grupta katkı neredeyse hiç yoktur, eğer varsa da bu genelde ince kum ya da nadiren kum ile birlikte bitkidir. Kaba grupta çoğunlukla kum, nadiren ise tohum ve saman, katkı olarak kullanılmıştır. Her iki grupta da hamur genelde çok iyi yoğrulmuştur.[617]

[615] Watson-LeBlanc 1990: 39.
[616] Watson-LeBlanc 1990: 41.
[617] Watson-LeBlanc 1990: 42.

El yapımı olan kaplar, formlarına göre açık (çanak ve tabak) ve kapalı (çömlek) olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Tabak formu olmamakla beraber bazı sığ çanaklar bu grup altında değerlendirilmiştir (Şekil 49: 1-2). Watson ve LeBlanc, Girikihacıyan Halaf Boyalı Malları'nın 15 adet kap formundan oluştuğunu önermektedir. Buna göre çanaklar, dört ana biçimden meydana gelmektedir (Şekil 49): dik kenarlı çanaklar (Form 3, 4), içbükey çanaklar (Form 5, 6), yarı küresel çanaklar (Form 7) ve dışa açılan boyunlu çanaklar (Form 8-10). Bu çanak tiplerinin hepsinin dibi düz olup sıralanan ilk üç formun, ağız kenarının hem düzleştirilmiş hem de yuvarlatılmış örnekleri vardır. Dışa açılan boyunlu çanaklar, dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar ya da *cream bowl* (Form 8-9) ve dışa açılan boyunlu omurgalı çanaklar ya da *trichterrandbecher* (Form 10) olmak üzere iki tipten oluşmaktadır ve bunların hepsinin dibi yuvarlatılmıştır. Kapalı kaplar, başlıca dört formdan oluşmaktadır: boyunsuzlar (Form 11-12), dışa dönük ağız kenarlılar (Form 13), bodur gövdeliler (Form 14) ve çömlekler (Form 15).[618]

Şekil 49: Girikihacıyan Halaf Boyalı Malları'nın kap formları (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.1).

[618] Watson-LeBlanc 1990: 42.

Bu kap formlarının dışında bir ya da iki adet akıtacak parçası, birkaç omurgalı keramik, birkaç tane halka dip, bir kaide ve son olarak bir ayak ele geçen farklı tipler arasında yer almaktadır.[619]

Halaf Boyalı Malları'nda yüzey işlemi olarak açık renkli astar, kendinden astar ve koyu renkli astar görülmektedir.[620] Astar, kapalı kapların dışına ve kısmen içine yapılırken çanakların hem iç hem de dış yüzeyine uygulanmıştır.[621]

Halaf kaplarında kullanılan boya genellikle çok parlak olmamakla birlikte bazı parçalarda açkılama gözlenmektedir, bu nedenle bazı parçaların boyası da parlamaktadır. Bununla birlikte boyalı kapların özellikle iç yüzeyinde görülen ince çizgiler olasılıkla bezle silinmesinden kaynaklanmaktadır.[622]

Girikihacıyan Halaf kaplarında kullanılan boya, beyaz rengin de yer aldığı bir örnek hariç genellikle tek renklidir. Devetüyü, kahverengi ve siyah boya, bezemede en sık karşılaşılan renkler olmakla birlikte bunlar, pişme ile ilgili olarak çok renkli ya da iki renk etkisi vermektedir. Boya, genelde mat, ince taneli olup minerallerden oluşan bir yapıya sahiptir ve kap yüzeyine saç ya da bitki lifi kullanılarak sürülmüştür.[623]

Girikihacıyan Halaf Boyalı Malları'nda görülen bezeme motiflerini geometrik ve naturalistik olarak iki grupta toplamak mümkündür. Yaygın olan geometrik motifler temelde çizgiler, bantlar, zigzaglar, dalgalı hatlar, daireler ve noktalardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bunların türevleri ve birleşimleri bezeme motifi olarak kullanılmıştır. Naturalistik motifler, bitki ve hayvanlardan meydana gelmektedir. Girikihacıyan Boyalı Halaf kapları üzerinde görülen hayvan motifleri, çeşitli türlerdeki boğa başı ve leylek olabilecek uzun bacaklı kuşlar olarak karşımıza çıkarken bitki motifi ise çiçekleri içermektedir.[624]

Halaf Boyalı kaplarının hamuru, fırınlamadan sonra genellikle asıl rengi olan sarımsı veya portakalımsı devetüyünü alırken bazen grinin tonları da görülmektedir. Kapların fırınlanması oldukça iyidir, yaklaşık 900ºC derecede pişirilen kaplarda

[619] Watson-LeBlanc 1990: 42.
[620] Watson-LeBlanc 1990: 42.
[621] Watson-LeBlanc 1990: 43.
[622] Watson-LeBlanc 1990: 43.
[623] Watson-LeBlanc 1990: 43.
[624] Watson-LeBlanc 1990: 44.

oksidasyon son derece yaygındır. Bu durumda fırınlama sonunda kabın yüzeyi ve özü aynı renk kalmaktadır.[625]

Girikihacıyan'ın 1970 yılı kazısı sırasında 5000'den fazla Boyalı Kaliteli Mal sınıfına giren parça ele geçmesine rağmen form gruplamasında sadece 1461 adedi kullanılabilmiştir. Bunlar, çanaklar, bodur gövdeli çanak benzeri çömlekler, çömlekler, çeşitli tipler ve belirsizler olmak üzere beş ana grupta toplanmıştır. Çanaklar, çömlekler ve belirsiz parçalar da kendi içinde ağız kenarına, cidarına ya da olası biçimine göre yeniden alt sınıflara ayrılmıştır. Yapılan sınıflandırmaya göre, beş ana kap formunun altında 16 alt tip vardır.[626]

Girikihacıyan Halaf Boyalı Malları'nın 15 kap biçiminden oluştuğunu ifade eden Watson ve LeBlanc, daha sonra aşağıdaki kap formu sınıflandırmasını vermiştir:[627]

I. Çanaklar

IA. Yarı küresel çanaklar

IB. Dışa açılan dik kenarlı çanaklar

IC. Dışa açılan içbükey kenarlı çanaklar

ID. Dışa açılan boyunlu çanaklar

IE. İçe dönük ağız kenarlı çanaklar

IF. Formu belli olmayan çanaklar (ağız kenarı, dip ve gövde parçası)

II. Bodur gövdeli çanak benzeri çömlek

III. Çömlekler

IIIA. Dışa açılan boyunlu çömlekler

IIIB. Boyun-omuz parçası

IIIC. Dik boyunlu çömlekler

IIID. Gövde parçası

IIIE. Dip

IV. Karışık biçimler

V. Formu belli olmayan parçalar

VA. Olası çanaklar

VB. Olası çömlekler

[625] Watson-LeBlanc 1990: 41-45.
[626] Watson-LeBlanc 1990: 48.
[627] Watson-LeBlanc 1990: 46, Table 4.1.

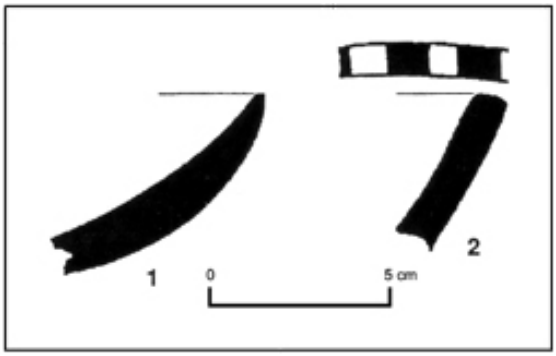
VC. Ağız kenarları

VD. Dipler

VE. Gövde parçaları

Watson ve LeBlanc, Girikihacıyan Halaf Boyalı Malları'nı çanak, çömlek ve çeşitli formlar olmak üzere üç ana biçim altında değerlendirmiştir. Yukarıdaki listede verildiği gibi çanaklar, yarı küresel çanaklar, dışa açılan dik kenarlı çanaklar, dışa açılan içbükey kenarlı çanaklar, dışa açılan boyunlu çanaklar, içe dönük ağız kenarlı çanaklar ve formu belli olmayanlar çanaklar olarak altı alt biçime ayrılmıştır. Çömlekler, bodur gövdeli çömlekler, dışa dönük boyunlu çömlekler, dik boyunlu çömlekler, gövde parçası, dip ve boyun-omuz parçası olarak altı alt biçimden oluşmaktadır. Çeşitli biçimler, oval kaplar, kaide dipler, halka dipler ve minyatür kaplar gibi az sayıda ele geçen parçalardan meydana gelmektedir.[628]

Yarı küresel çanaklar (Form IA), Girikihacıyan'da çok nadir ele geçmiştir (Şekil 50). Nitekim, form sınıflamasında kullanılan 1461 parçanın 22 adeti yarı küresel çanaklar olup %1.5 oranındadır, 851 çanak parçasının ise %2.6'sını oluşturmaktadır. Basit ya da düzleştirilmiş ağız kenarlı olan yarı küresel çanakların düzleştirilmiş ağızlı örneklerinden sadece birinin dudağı fırça darbeleri ile bezenmiştir. Bu tip çanakların ağız çapı 11 ila 24 cm arasında değişiklik göstermektedir, bununla birlikte çapı 30 ve 38 cm olan iki örnek daha vardır.[629]

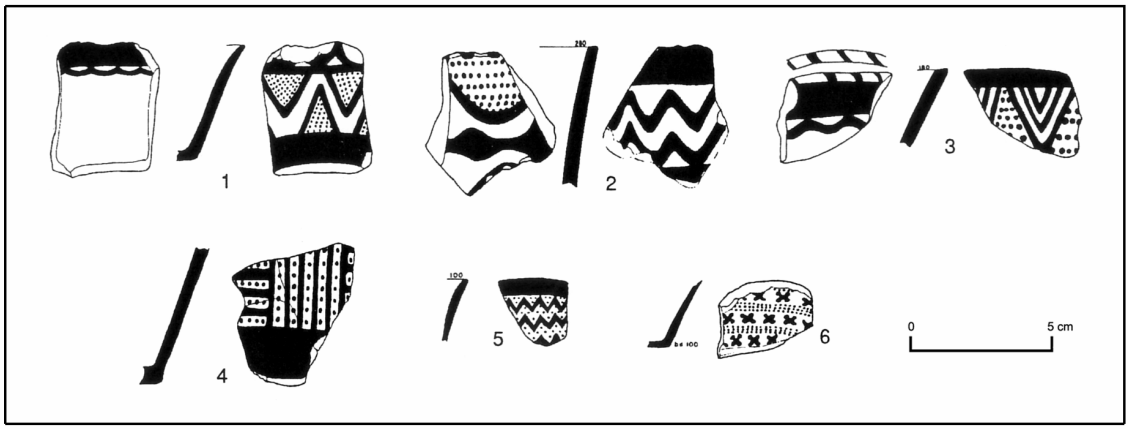

Şekil 50: Boya bezemeli yarı küresel çanaklar (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.6).

Dışa açılan dik kenarlı çanaklar (Form IB), ele geçen 143 parça ile yarı küresel çanaklara oranla daha yaygın bir formdur (Şekil 51). Bu tip çanaklar, dışa açılan iç bükey kenarlı çanaklar ile birlikte düşünüldüğünde sınıflandırılan keramiklerin %17'sini, 851 çanak parçasının ise %33'ünü oluşturmaktadır. Dışa açılan dik kenarlı

[628] Watson-LeBlanc 1990: 55.
[629] Watson-LeBlanc 1990: 56.

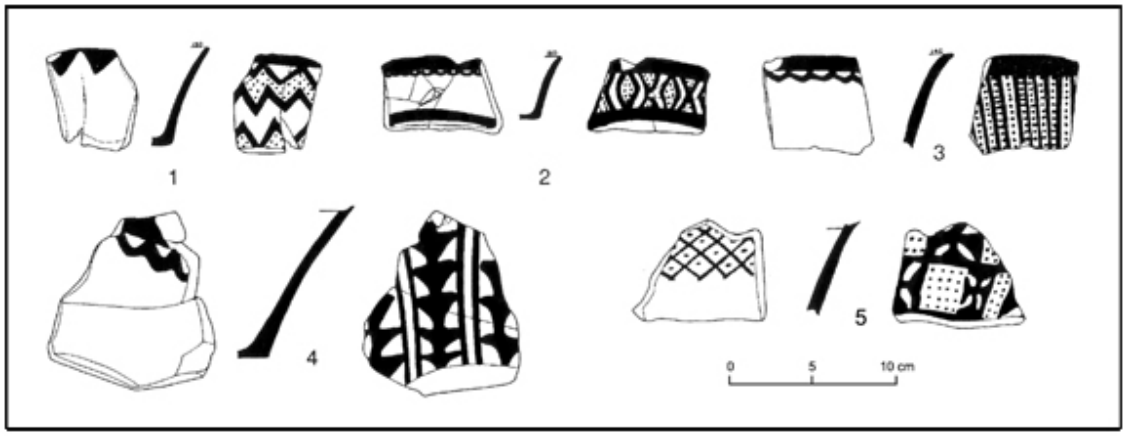
çanakların ağız kenarları basit ya da düzleştirilmiş olarak iki farklı biçimde yapılmıştır. Ağzı düzleştirilmiş dışa açılan dik kenarlı çanaklardan 34 adet tespit edilmiştir, bunların 20 adetinin dudağı fırça darbeleri ile bezenmiştir.[630] Dışa açılan dik kenarlı çanakların ağız çapı 8 ile 34 cm arasında değişiklik göstermektedir, ancak en çok karşılaşılan ağız çapı ölçüsü 14 ila 20 cm civarındadır.[631]

Şekil 51: Boya bezemeli dışa açılan dik kenarlı çanaklar (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.7).

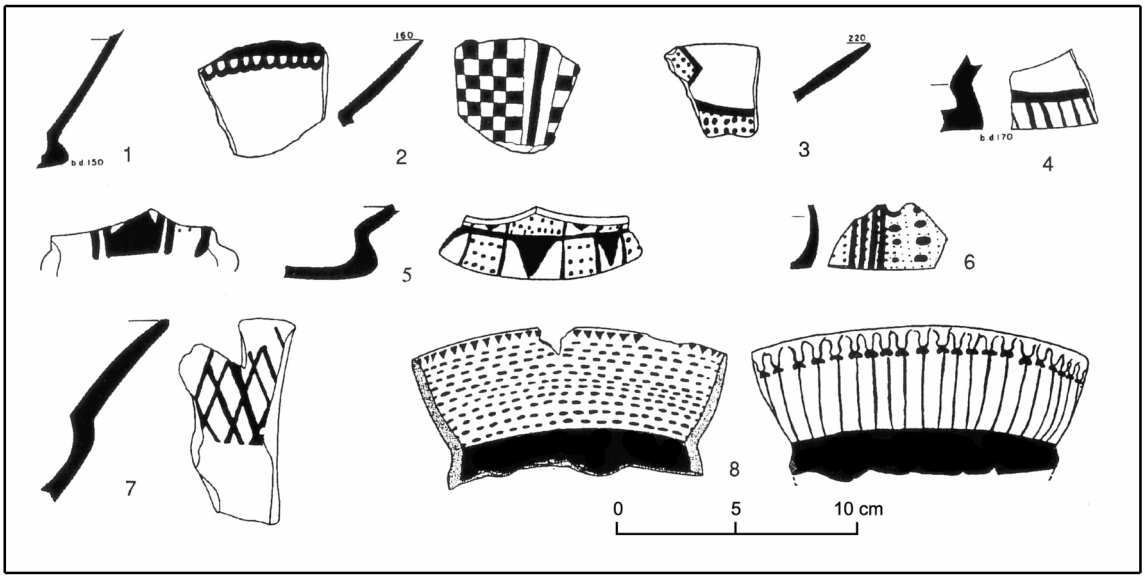
Dışa açılan içbükey kenarlı çanaklar (Form IC), Girikihacıyan'da 98 parça ile temsil edilen ve yaygın olarak kullanılan bir formdur, çanaklarda %11.5, sınıflanabilen parçalarda ise %6.7 oranında bulunmaktadır (Şekil 52). Bu tip çanakların ağız çapları 9 ile 30 cm arasında farklılık göstermekle birlikte en sık rastlanılan ağız çapı 13 ve 20 cm'dir.[632]

[630] Watson-LeBlanc 1990: 56.
[631] Watson-LeBlanc 1990: 57.
[632] Watson-LeBlanc 1990: 57.

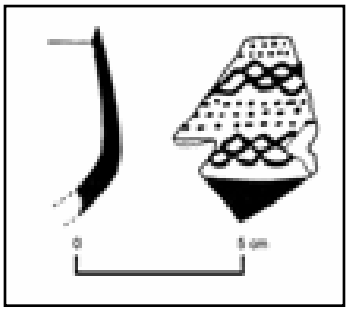
Şekil 52: Boya bezemeli dışa açılan içbükey kenarlı çanaklar (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.8).

Dışa açılan boyunlu çanaklar (Form ID), Girikihacıyan'da 164 adet tespit edilmiş olup sınıflanabilen keramiklerin %11.2'sini, çanakların ise %19.3'ünü meydana getirmektedir (Şekil 53). Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklar ya da *cream bowl* ve dışa açılan boyunlu omurgalı çanaklardan ya da *trichterrandbecher*den oluşan bu çanak tipi Halaf kapları arasında kolayca ayrılabilen bir biçim göstermektedir.[633] Girikihacıyan'daki dışa açılan boyunlu çanakların ağız çapları 11 ila 22 cm arasında farklılık göstermekle beraber ağız çapı 30 ve 50 cm olan iki örnek de bulunmaktadır.[634]

Şekil 53: Boya bezemeli dışa açılan boyunlu çanaklar (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.9).

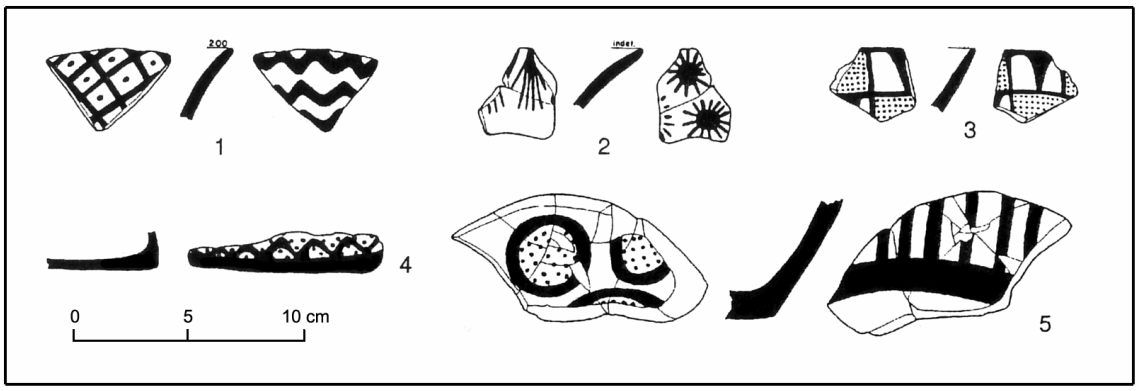
[633] Watson-LeBlanc 1990: 58.
[634] Watson-LeBlanc 1990: 59.

İçe dönük ağız kenarlı çanaklar (Form IE), Girikihacıyan'da 16 parça ile tanımlanmakta olup sınıflanabilen keramiklerin %1'ini, çanakların ise %1.9'unu oluşturmaktadır (Şekil 54). Bu tip çanakların ağız çapı 11 ile 23 cm arasında değişmektedir.[635]

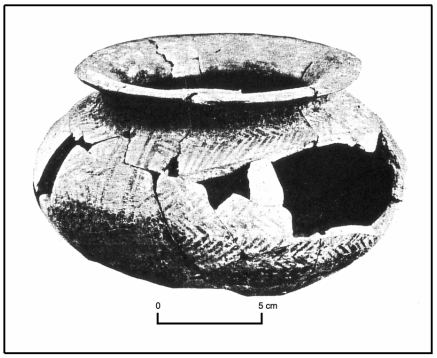
Şekil 54: Boya bezemeli içe dönük ağız kenarlı çanaklar (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.10).

Formu belli olmayan çanaklar (Form IF), Girikihacıyan'da 393 parça ile bilinmektedir, bunlar tanımlanamayacak kadar küçük parçalar ya da genel formu anlaşılamayan diplerden meydana gelmektedir (Şekil 55).[636]

Şekil 55: Boya bezemeli formu belli olmayan çanaklar (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.11).

Bodur gövdeli çanak benzeri çömlek (Form II), geniş ağzı ve bodur gövdesi ile dikkat çeken bu form, sınıflandırılan keramiklerin %2.5'ini çömleklerin ise %10.40'ını oluşturmaktadır (Şekil 56). Bu tip çömleklerin ağız çapı 9 ile 17 cm arasında değişmektedir, bununla beraber ağız çapı 20, 30 ve 33 cm olan birkaç adet geniş ağızlı örnek de bulunmaktadır.[637]

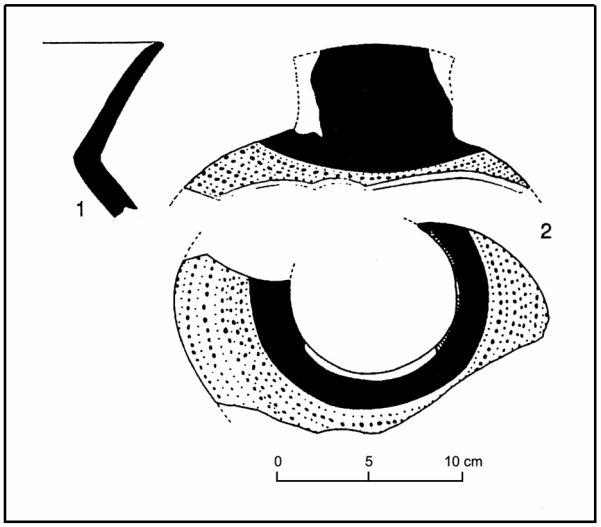

Şekil 56: Boya bezemeli bodur gövdeli çanak benzeri çömlek

[635] Watson-LeBlanc 1990: 60.
[636] Watson-LeBlanc 1990: 60.
[637] Watson-LeBlanc 1990: 61.

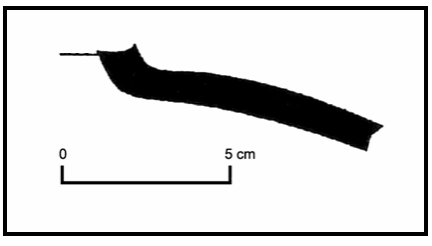
(Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.12).

Dışa açılan boyunlu çömlekler (Form IIIA), Girikihacıyan'da 39 parça ile bilinmektedir (Şekil 57). Watson ve LeBlanc'a göre bu sayı çok azdır, ancak bu forma ait olabilecek boyun-omuz, gövde parçaları ve çömlek dipleri ile bu sayı artmaktadır.[638] Bu parçalarda dahil edildiğinde dışa açılan boyunlu çömlekler, sınıflandırılan keramiklerin %2.67'sini, çömleklerin ise 15.42'sini meydana getirmektedir.[639] Bu tip çömleklerin ağız çapları 9 ila 23 cm arasında değişiklik göstermektedir, ayrıca 28, 30 ve 32 cm gibi daha büyük ağzı çapına sahip örnekler de bulunmaktadır.[640]

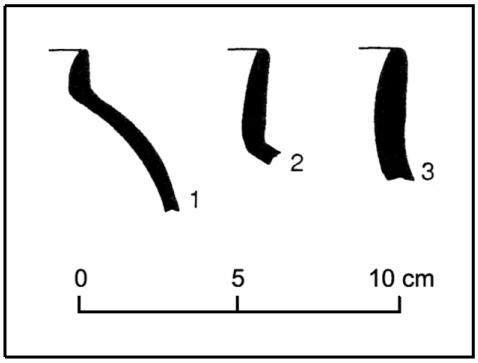
Şekil 57: Boya bezemeli dışa açılan boyunlu çömlekler (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.8).

Boyun-omuz parçası (Form IIIB), olarak tanımlanan 149 parça saptanmıştır (Şekil 58). Bunlar, dışa açılan boyunlu çömleklere veya dik boyunlu çömleklere aittir, bununla beraber bodur gövdeli çanak benzeri çömleklere dair örnekler de vardır. Boyun ve omuz parçalarının içten alınan çapları 4 ila 23 cm arasında değişmektedir. [641]

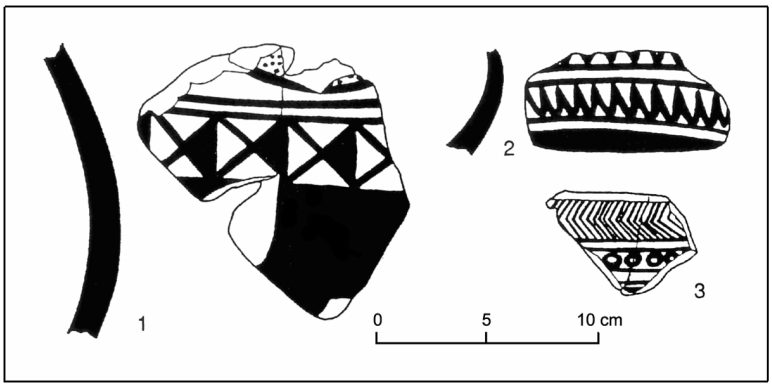
Şekil 58: Boya bezemeli boyun-omuz parçası (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.14).

[638] Watson-LeBlanc 1990: 62.
[639] Watson-LeBlanc 1990: Table 4.2.
[640] Watson-LeBlanc 1990: 62.
[641] Watson-LeBlanc 1990: 62.

Dik boyunlu çömlekler (Form IIIC), Girikihacıyan'da sadece 8 parça ile bilinmektedir. Bu çömlek formunun ağız çapı 7 ile 18 cm arasında değişiklik göstermektedir (Şekil 59).[642]

Şekil 59: Boya bezemeli dik boyunlu çömlekler (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.15).

Dışa açılan ya da dik boyunlu çömleklere ait olabilecek 329 *çömlek gövdesi (Form IIID)* bulunmuştur (Şekil 60).[643]

Şekil 60: Boya bezemeli çömlek gövdeleri (Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.16).

Dip çapları 4 ila 15 cm arasında değişiklik gösteren, dışa açılan ya da dik boyunlu çömleklere ait olabilecek 21 adet *çömlek dibi (Form IIIE)* saptanmıştır.[644]

Çeşitli biçimler (Form IV), altı kapak, beş dikdörtgen kap parçası, beş halka dip, iki akıtacak, iki minyatür kase, üç kaide dipli çanak parçası, bir delikli tutamak, bir huni biçimli obje, iki dışa çekik ağız kenarı parçası ve bir parça büyük boyutlu boyunsuz kabın da içinde olduğu bir gruptan oluşmaktadır.[645] Watson ve LeBlanc, bu kap biçimlerinin detaylarına değinmemiştir.

Watson ve LeBlanc, Girikihacıyan Halaf Boyalı Mallarını, Arpaçiyah, Banahilk ve Şemsettin Tannira gibi yerleşimlerden ele geçen çanak çömleklerle detaylı bir

[642] Watson-LeBlanc 1990: 62.
[643] Watson-LeBlanc 1990: 63.
[644] Watson-LeBlanc 1990: 63.
[645] Watson-LeBlanc 1990: 63.

biçimde karşılaştırmış[646] ve Girikihacıyan'daki Halaf Dönemi tabakasının Geç Halaf Evresi'ne tarihlendiği önermiştir.[647]

Girikihacıyan'da Halaf Boyalı Malları'nın yanı sıra Halaf Boyasız Malları da ele geçmiştir. Küçük taşçık katkılı, yüzeyi düzeltilmiş ya da hafif açkılı basit malların rengi, sarımsı kahverengi, turuncu, gri, kahverengi ve siyahtır. Bazı örneklerde kapların hamuru, siyah ya da kahverengidir.[648]

Girikihacıyan'da Halaf Boyasız Malları'nın oranı Halaf Boyalı Mallar'a göre daha fazladır, Boyasız Mallar %87, Boyalı Mallar ise %13 oranında ele geçmiştir. Boyasız Mallar'ın bu denli baskın grup olmasının nedeni bu kapların aynı zamanda yemek hazırlama ve servisinde de kullanılmış olmasıdır. Nitekim bazı çömleklerin içinde görülen yanma izleri bu görüşü destekler niteliktedir.[649]

Girikihacıyan'ın Halaf Dönemi tabakasında yukarıda sıralanan Boyalı ve Boyasız Mallar'ın yanı sıra 83 parçadan oluşan farklı bir grup keramik tespit edilmiştir. İthal olduğu düşünülen keramiklerin hamuru koyu gri ya da kızılkahverengi olup koyu kırmızı renk boya veya kazıma bezemeyle bezenmiştir.[650] Söz konusu keramiklerde boya bezeme yatay bantlar halinde uygulanırken bunlara paralel kazıma hatlar yapılmıştır. Keramiklerin çoğu gövde parçası olmakla birlikte birkaç tanesinin ağız kenarı ya da çömlek boynuna ait olduğu anlaşılmaktadır.[651]

Halaf Sonrası Basit Malları ise diğer gruplardan tamamen farklıdır. Bu mal grubu, ince kıyılmış saman katkılı olup yüzeyi gri ya da açık kahverengi olup kaba bırakılmıştır. En yaygın formları yarı küresel çanaklar, geniş ağızlı çömlekler ve delik ağızlı çömlekler oluşturmaktadır. İlmek ve şerit kulp, küçük tutamaklar sıklıkla karşılaşılan eklentilerdir.[652]

Watson ve LeBlanc, Girikihacıyan'da ortaya çıkarılan Halaf Dönemi keramiğini Davidson'ın kap tipolojisi doğrultusunda değerlendirerek söz konusu yerleşimin Geç

[646] Watson-LeBlanc 1990: 64-67.
[647] Watson-LeBlanc 1990: 64.
[648] Watson-LeBlanc 1990: 68.
[649] Watson-LeBlanc 1990: 68.
[650] Watson-LeBlanc 1990: 79.
[651] Watson-LeBlanc 1990: 80.
[652] Watson-LeBlanc 1990: 68.

Halaf Evresi'ne tarihlendiğini ileri sürmüştür.[653] Nitekim Davidson da kendi doktora tezinde Girikihacıyan'ın kronolojisini tartışmış, yerleşimden bulunan kapların Arpaçiyah ve diğer batı yerleşimlerin Geç Evre özellikleriyle benzerlik göstermesinden dolayı Girikihacıyanı, Geç Halaf Evresi'ne tarihlendirmiştir.[654] Campbell'da bu konuyu ele almış, özellikle dışa açılan kenarlı düz dipli çanakların ve dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanakların oranlarının yüksek olduğunu ve Tell Agab, Arpaçiyah gibi diğer Geç Halaf Evresi verileriyle uyum göstermediğine dikkati çekerek Girikihacıyan'ın Watson ve LeBlanc'ın önerdiğinden daha erken bir evreye tarihlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[655] Girikihacıyan'ın tarihlendirilmesiyle ilgili son öneri Tell Umm Qseir'in Halaf Dönemi malzemesini çalışan Miyake tarafından yapılmıştır. Araştırmacı, Girikihacıyan ve Tell Umm Qseir keramiklerinin birbirine çok benzediğine vurgulayarak, söz konusu iki yerleşimin Orta Halaf Evresi'ne tarihlendirilmesi gerektiğini söylemektedir.[656]

[653] Watson-LeBlanc 1990: 64.
[654] Davidson 1977: 237.
[655] Campbell 1992b: 516.
[656] Miyake 1998b: 186.

b. Yayvantepe

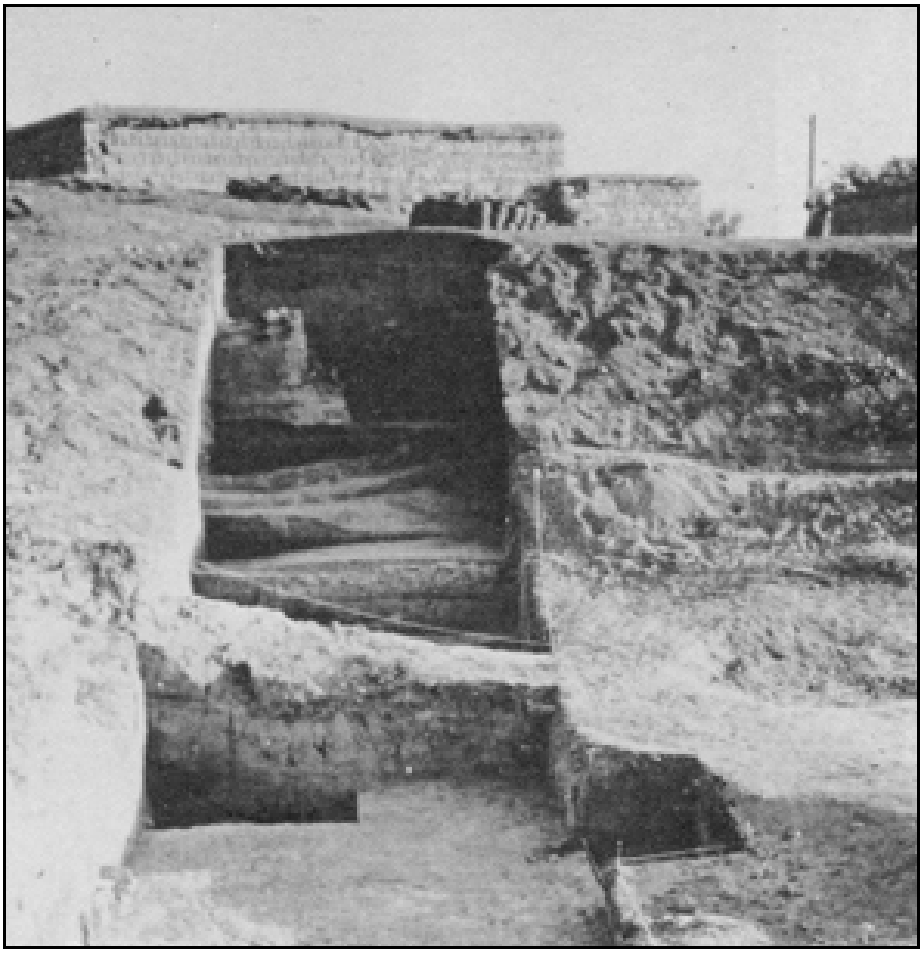
Yayvantepe ya da eski adıyla Til Huzur, Diyarbakır ili Ergani ilçesinin 6 km güneyindeki aynı isimli köyün üzerine kurulu olduğu bir höyük yerleşimidir. Diyarbakır Ovası'nın kuzeyinde,[657] Dicle Nehri'nin yan kollarından Boğazçay'ın doğusunda, yer alan Yayvantepe'nin kuzeyinde ve kuzeybatısında su ihtiyacını karşılayabileceği iki kaynak bulunmaktadır (Harita 2). 9 m yüksekliğe sahip höyük, üzerindeki köy tarafından büyük oranda tahrip edilmektedir.[658] Çayönü'nün 3 km kadar doğusunda yer alan Yayvantepe, "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" sırasında belirlenmiş ve "R 56-1" koduyla tanımlanmıştır.[659] Yayvantepe, Çayönü ekibi tarafından birkaç kez ziyaret edilmiş[660] ve 1991 yılında bu ekipten Isabella Caneva'nın bilimsel danışmanlığında Diyarbakır Müzesi ile ortak kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.[661]

Yayvantepe'de yürütülen çalışmalarda Demir Çağ ve Tunç Çağlar sadece yüzeyden bulunan keramiklerle tanımlanırken Halaf Dönemi ve Geç Neolitik Dönem stratigrafik olarak tespit edilmiştir.[662]

Yayvantepe'nin kuzeyinde köylüler tarafından taş ve kerpiç blokları çıkarmak amacıyla açılan çukurun doğusuna, 27x4 m boyutunda yerleşimin ortasına kadar uzanan bir açma ve güneyinde de sondaj açılmıştır (Şekil 61).[663] Söz konusu açmanın kuzeyinde mimariye rastlanmamakla birlikte farklı bir tabakalanma ortaya çıkarılmıştır. Höyüğün bu kısmındaki kesitte tabakalanma farklılık göstermektedir ve tepenin doğal eğimine uygun olmayan bir açıya sahiptir. Ayrıca en üst tabakalarda açmanın güneyinden ele geçen çanak çömlek grubu meydana çıkarılırken Halaf Dönemi keramikleri tabakalanmanın en alt kısmından bulunmuştur. Caneva, ilk etapta az sayıda Halaf Dönemi keramiğinin ele geçmesinden ve mimari bir unsura rastlanmamasından dolayı söz konusu parçaların *in situ* olmadığını ve başka bir höyükten getirildiğini

[657] Caneva 1992: 127.
[658] Caneva 1992: 133.
[659] Benedict 1980: 128.
[660] Braidwood-Çambel-Watson 1969: 1275.
[661] Caneva 1992: 133, dipnot 10.
[662] Caneva 1993: 109.
[663] Caneva 1992: 134.

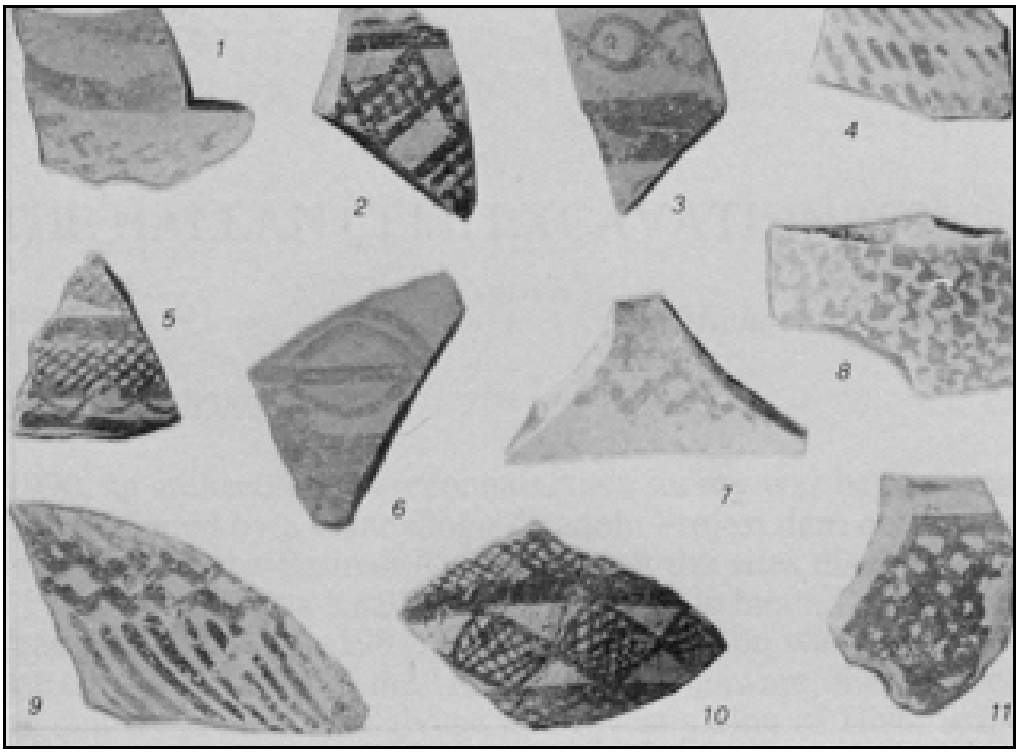
Yayvantepe'deki eğiminin düzeltilmesinde kullanıldığını düşünmektedir.[664] Araştırmacı, artık bu durumun höyükte yapılan teraslamadan kaynaklandığını ifade etmektedir.[665]

Şekil 61: Yayvantepe'de kuzey-güney doğrultulu açılan basamaklı açma (Caneva 1993: Fig. 1b).

Yayvantepe'den ele geçen Halaf Dönemi keramikleri hakkında verilen tek bilgi, parçaların hepsinin kayısı renkli zemin üstüne tek renk kırmızı ya da siyah boya kullanılarak geometrik motiflerle bezendiğidir (Şekil 62).[666] Söz konusu yerleşimin yayınlarıda bu konuya dair daha ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir.

[664] Caneva 1992: 135.
[665] I.Caneva ile kişisel görüşme.
[666] Caneva 1993: 109.

Şekil 62: Yayvantepe'den bulunan Halaf Dönemi keramikleri (Caneva 1993: Fig. 5a).

Yayvantepe'nin en üstteki yapı katından alınan C14 sonucu MÖ 4775-4525 yıllarını vermektedir. C14 tarihinin Çayönü'nün en son keramikli evresinden daha geç olduğunu belirten Caneva, Yayvantepe'nin olasılıkla Halaf Dönemi ile çağdaş olduğunu düşünmektedir.[667]

[667] Caneva 1992: 135; Caneva 1993: 109.

c. Boztepe

Boztepe, Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin 8 km doğusunda, Diyarbakır-Batman karayolunun 500 m kadar güneyinde, Dicle Nehri'nden kireçtaşı bir blokla ayrılmış, alçak ve tarım açısından verimli bir alanda bulunmaktadır (Harita 2). Doğal alçak bir tepede kurulan höyüğün diğer bir olumlu çevresel özelliği ise eskiden jeolojik kaynaklı olasılıkla bir su kaynağı ya da küçük bir gölle sınırlanmış olmasıdır, ayrıca yerleşimin yakınında olasılıkla Erken Kalkolitik Dönem'de içinde su bulunan bir obruk vardır. Küçük ve alçak bir höyük olan Boztepe'nin kültür tabakalarına yer yer 4 m derinliğe kadar ulaşmasına rağmen, yerleşimi çevresindeki tepelerden ve kıvrımlı araziden ayırmak çok zordur.[668] Boztepe, Algaze'nin bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmasında tespit edilmiş olup[669] 1999 yılında Ilısu Baraj Projesi kapsamında Bradley Parker tarafından alan taraması ve kurtarma kazısı yapılmıştır.[670]

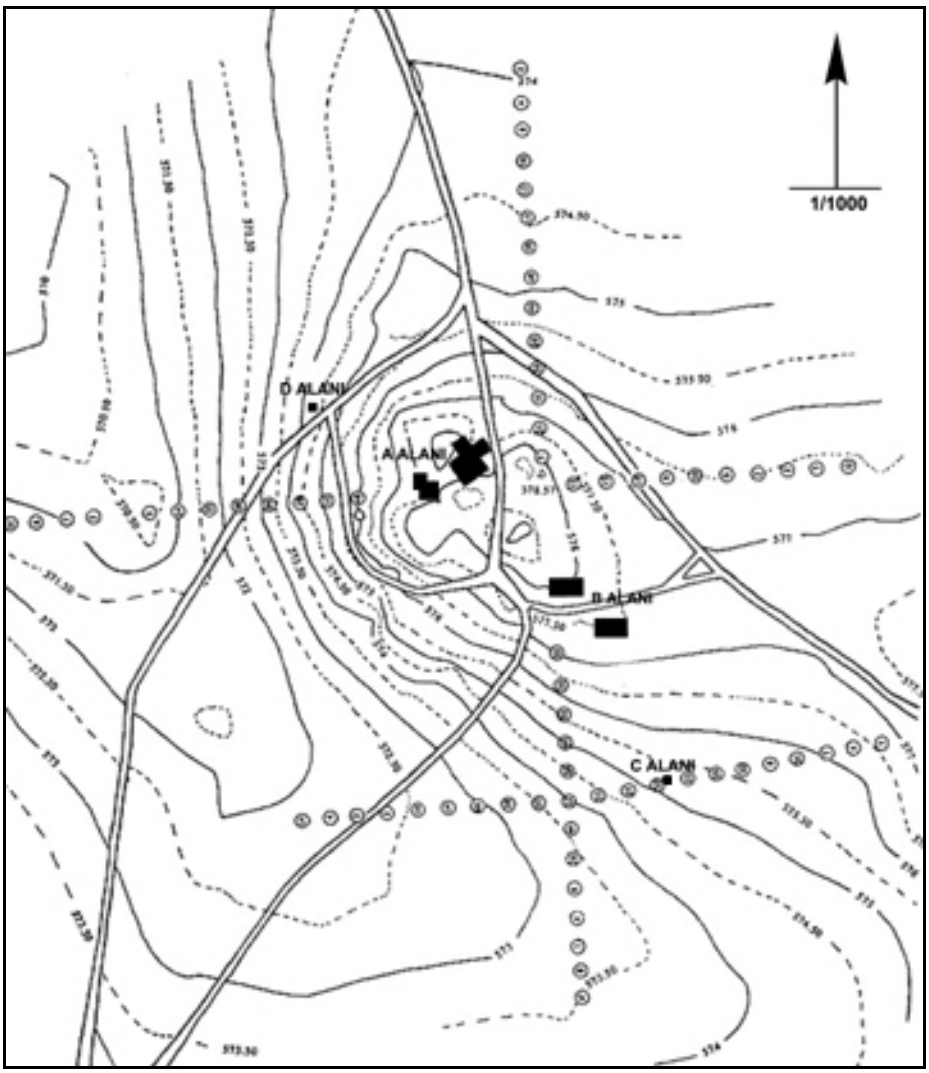
Parker ve ekibi, Boztepe'nin büyüklüğünü tam olarak belirlemek, özel faaliyet alanlarını tespit etmek ve iskan edildiği dönemleri saptamak amacıyla doğu-batı ve kuzey-güney doğrultulu altı hat üzerinde 10 m aralıkla bir metre çapında daireler oluşturup bunları 15 cm derinliğe kadar kazarak açığa çıkan malzemeyi toplamıştır.[671] Araştırmacılar, her bir alandan toplanan keramiklerin sayılması ve tartılması sonucunda Boztepe'nin gerçek boyutunun günümüzden daha büyük olduğunu ve olasılıkla 3.14 ha kadar bir alana yayıldığını düşünmektedir. Bununla beraber höyüğün üzerinde yer alan modern köydeki yapılaşma ve yol yapımı için tesviye edilmesi sonucunda yerleşimin tahrip olmasına neden olmuştur.[672]

Boztepe'de gerçekleştirilen alan toplamasının verilerine dayanarak ve höyüğün üzerindeki modern köyün de fiziki şartlarına uygun olarak kazı çalışmaları yapılmıştır. A, B, C ve D olarak adlandırılan dört ayrı alanda yürütülen kazılarda, höyüğün tepe noktasında, kuzeybatısında ve güneydoğusunda tahrip edilmediği düşünülen kısımda 11 açma açılmıştır (Şekil 63). Yapılan kazılar ve alan taraması sonucunda Boztepe'nin

[668] Parker-Creekmore-Easton 2001: 565; Parker-Creekmore 2002: 21.
[669] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: Fig. 2b: 37 No.lu yerleşim.
[670] Parker-Creekmore 2002: 21.
[671] Parker-Creekmore-Easton 2001: 570; Parker-Creekmore 2002: 59.
[672] Parker-Creekmore 2002: 61.

Halaf Dönemi'nde, Demir Çağı'nda ve Hellenistik Dönem'de iskan edildiği anlaşılmıştır.[673]

Boztepe'de Halaf Dönemi yerleşimi, höyüğün tepe noktasında bulunan A Alanı'nda,[674] güneydoğusundaki B Alanı'nda[675] ve güneyindeki C Alanı'nda[676] tespit edilmiştir.

Şekil 63: Boztepe'nin topografik planı, araştırılan ve kazılan alanlar (Parker-Creekmore 2002: Fig. 4'den uyarlanmıştır).

[673] Parker-Creekmore 2002: 61.
[674] Parker-Creekmore 2002: 22.
[675] Parker-Creekmore 2002: 50.
[676] Parker-Creekmore 2002: 54.

Boztepe'nin "A Alanı'nda" A1 olarak adlandırılan açmanın 12 m²'lik bir kesiminde birinin çok az kısmı bulunmuş, dört adet mezar ortaya çıkarılmıştır.[677] İskeletler, doğu-batı yönünde, bacaklar karına doğru çekilmiş durumda ve yüzleri doğuya bakacak şekilde yan yana yerleştirilmiş olarak tespit edilmiştir.[678] Söz konusu iskeletlerin yanında ölü hediyesi olarak bırakılmış, boyalı, boyasız küçük boyutlu Halaf Dönemi çanak çömlekleri (Şekil 66) ve bir adet baskı mühür bulunmuştur. A Alanı'nda, Halaf Dönemi'ne ilişkin herhangi bir mimari unsura rastlanmadığı için burası yerleşimin mezarlığı olarak tanımlanmıştır.[679]

Boztepe'de Halaf Dönemi'ne dair verilerin tespit edildiği diğer bir sektör olan "B Alanı", höyüğün güneydoğusunda ve en az tahrip görmüş izlenimi veren bölgede yer almaktadır (Şekil 63). B1 açmasının doğusundaki 1x1 m boyutunda açılan sondajda, 4.15 m derinliğindeki ana toprağın üzerindeki tabana dek 2 m'den fazla Halaf Dönemi kültür dolgusu saptanmıştır. Bu dolgu içinde söz konusu dönem keramikleri, obsidyen aletler ve özellikle domuz kemiklerinin yoğun olduğu hayvan kemikleri meydana çıkarılmıştır.[680] Açılan bu sondajda ele geçen malzeme ile birlikte toprağın da değiştiği gözlenmiş ve üç evre belirlenmiştir. Yüzey toprağının 3.30 m altında olan ilk evrede, çamur ya da pise yapı malzemesi, obsidyen bıçaklar ve hayvan kemikleri bulunurken 3.35 m derinlikte olan ikinci evrede, çanak çömlek parçalarına, kemik ve taş aletlere rastlanmıştır. Ana kayanın hemen üstünde yer alan son evre, 4.15 m derinliğinde olup bu seviyeden keramik, obsidyen çekirdek, işlenmiş taş ve çok sayıda domuz kemiği ele geçmiştir.[681]

Boztepe'nin güneyindeki alan toplama hattında Halaf Dönemi keramiklerinin ele geçmesinden dolayı bu kısımda 2x2 m'lik bir açma açılarak derinleşilmiş ve burası "C Alanı" olarak adlandırılmıştır (Şekil 63). Burada yüzey toprağının 1.5 m altından ana kayanın olduğu 2.29 m derinliğe kadar sert bir kil içinden Halaf Dönemi keramikleri ve hayvan kemikleri birlikte bulunmuştur.[682] Bu alanda Halaf Dönemi'ne tarihlenen herhangi bir mimari unsur meydana çıkarılmamıştır.

---

[677] Parker-Creekmore 2002: 22.
[678] Parker-Creekmore-Easton 2001: 566; Parker-Creekmore 2002: 22.
[679] Parker-Creekmore 2002: 49.
[680] Parker-Creekmore-Easton 2001: 569.
[681] Parker-Creekmore 2002: 50, Fig. 30.
[682] Parker-Creekmore 2002: 54, Fig. 32.

Parker ve Creekmore, yayınlarında Boztepe'de çalıştıkları "D Alanı" ile ilgili bir bilgi vermemektedir.

Boztepe'den ele geçen Halaf Dönemi çanak çömleğini değerlendiren Parker ve Creekmore, keramikleri mal özelliklerine göre kaba ve kaliteli olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Boyasız ve astarsız olan kaba grup, birkaç örnek saman katkılı olmakla beraber genelde taşçık katkılı, iyi pişmemiş ve çoğunlukla dışa açılan dik kenarlı çanak formundan oluşmaktadır. Bu mal grubu ve kap formu, Girikihacıyan'dan[683] ele geçen keramiklerle karşılaştırılmıştır.[684] Kaba mal grubuna dair tüm kaplara mezarlarda ölü hediyesi olarak da rastlanmıştır. Mezar 2'den oldukça kaba yapım gösteren kısa ve dik boyunlu, yüksekliği 4.2 cm gövde genişliği 4.1 cm olan minyatür bir çömlekçik bulunmuştur (Şekil 66: 1).[685]

Mezar 3'ten bir adet kaba yapım tüm kap ve boya bezemeli kaliteli üç çömlek birlikte ele geçmiştir. Kaba yapım gösteren kap, kısa ve dik boyunlu, yüksekliği 3.7 cm gövde genişliği 4.2 cm olan minyatür bir çömlekçiktir (Şekil 66: 3). Mezar 2'den bulunan çömlekçik ve bu kap, birbirlerine son derece benzemekle birlikte aynı şekilde elde parmaklarla kabaca biçim verilerek yapılmıştır. Ağız kenarındaki kırıktan gözlendiği kadarıyla çömlekçikler küçük taşçık katkılı bir hamurdan şekillendirilmiştir.[686]

Kaba yapım mallara son tüm örnek Mezar 4'den meydana çıkarılan basit ağız kenarlı uzun dik boyunlu keskin gövdeli bir çömlekçiktir (Şekil 66: 2). Gövde genişliği 9.5 cm ve yüksekliği 8.5 cm olan çömlekçiğin yakın bir benzeri Girikihacıyan'da[687] tespit edilmiştir.[688]

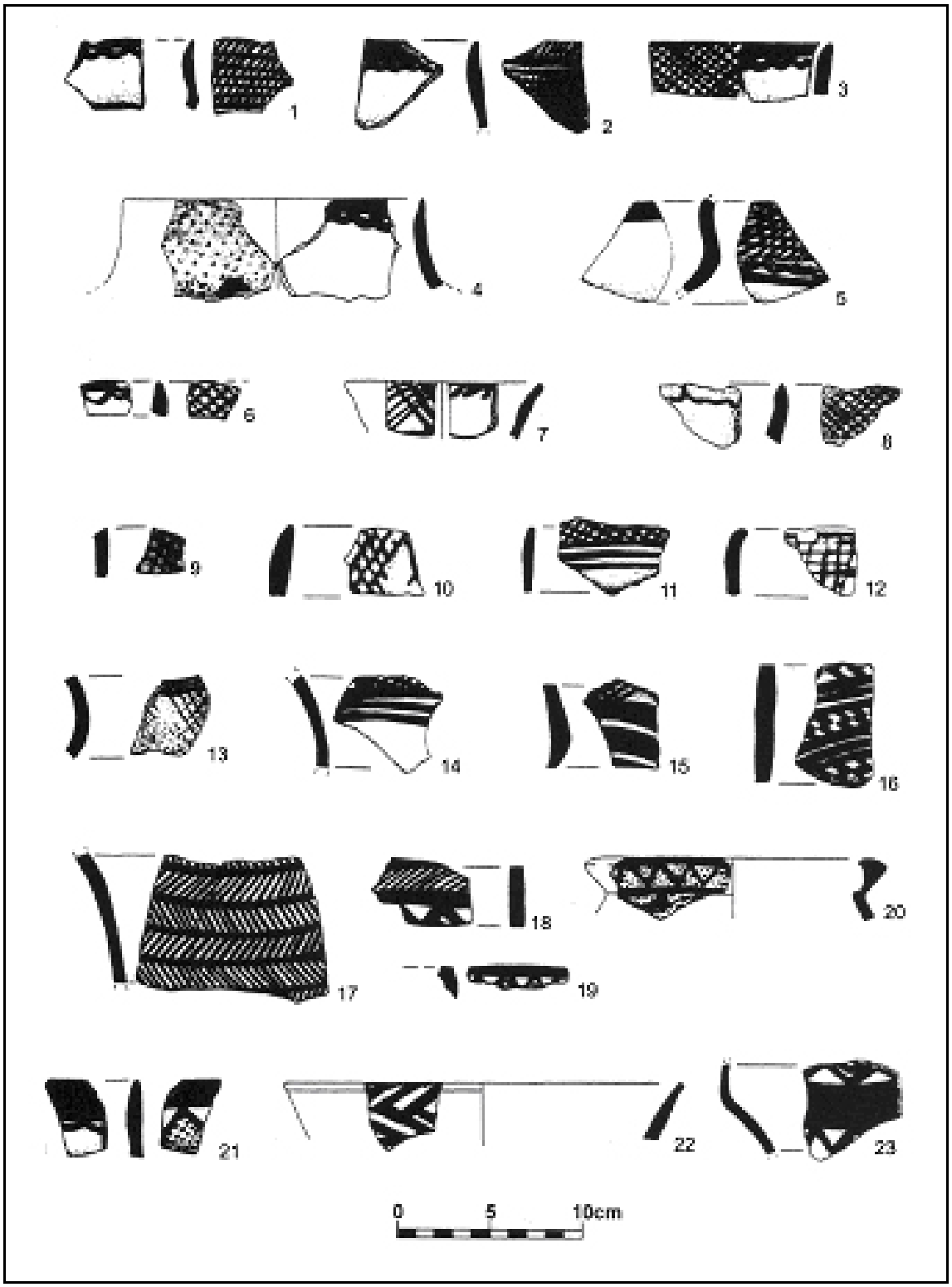
Boztepe Halaf Dönemi keramiklerinin ikinci grubunu, kaba mallara oranla daha ince ve narin yapılmış, kaliteli çanak çömlekler oluşturmaktadır. Hamuru, genellikle portakal rengidir ve bazı örneklerde gri öz olmasına rağmen iyi pişmiştir. Katkı olarak her zaman ince ya da çok ince taşçık kullanıldığı ve bazı parçalarda katkı oranının değiştiği gözlenmiştir. En yaygın form, dışa açılan dik kenarlı çanaklar ve küresel bodur

[683] Watson-LeBlanc 1990: Fig. 5.2.
[684] Parker-Creekmore 2002: 55.
[685] Parker-Creekmore 2002: 30.
[686] Parker-Creekmore 2002: 31.
[687] Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.1: 15.
[688] Parker-Creekmore 2002: 31.

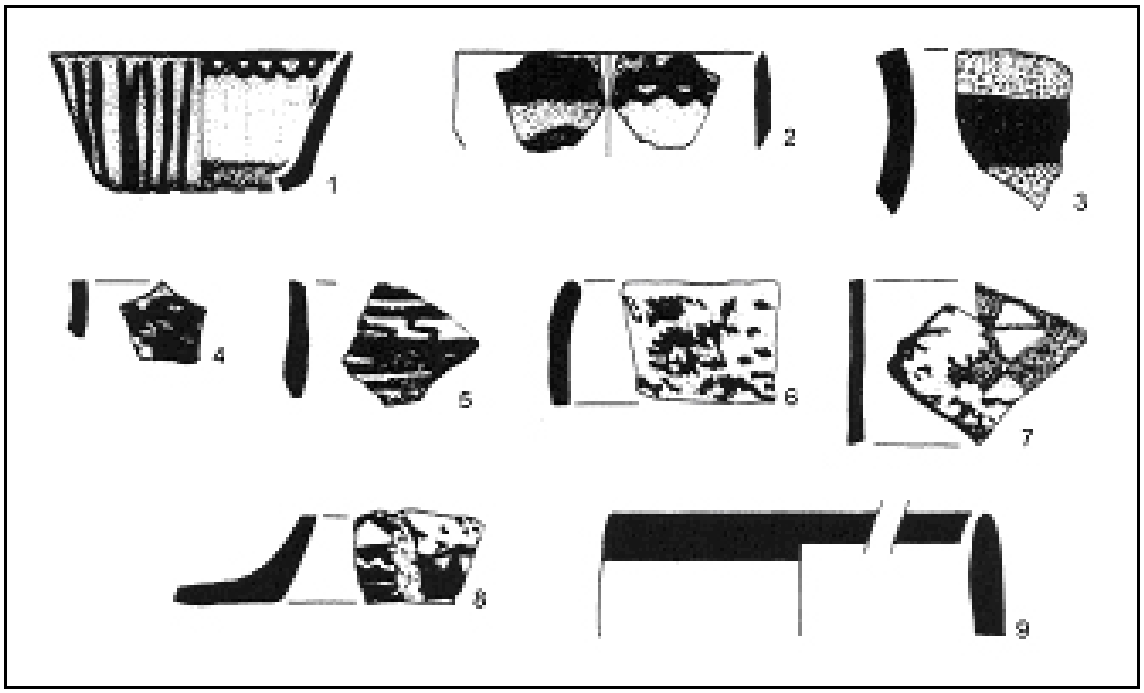
gövdeli boyunlu çömleklerdir (Şekil 64, 65: 1-8, 22). Kapların tümü düz dipli olup bazı gövde parçalarının delik ağızlı çanaklara ait olabileceği düşünülmüştür.[689]

Boztepe'nin kaliteli mal grubunda geniş bir bezeme çeşitliliği görülmektedir. Kaliteli kapların hemen hepsine astar uygulanırken kırmızı, kahverengi ve siyah renk boya ile bezenmiştir. Islak açkı yapılan birkaç örnek hariç diğer parçaların hepsinde boya mattır. Kapların üzerine uygulanan motifler arasında çapraz tarama, dağınık noktalar, ağız kenarındaki düz banda dayalı pendantlar ve eşkenar dörtgenler yaygındır (Şekil 64-66).[690]

[689] Parker-Creekmore 2002: 55.
[690] Parker-Creekmore 2002: 55, Fig. 5, 8-12.

Şekil 64: Boztepe'nin Halaf Dönemi keramikleri (Parker-Creekmore 2002: Fig. 5).

Şekil 65: Boztepe'nin Halaf Dönemi keramikleri (Parker-Creekmore 2002: Fig. 6).

Parker ve Creekmore, mezarlardan buldukları tüm kapları daha detaylı ele almıştır. Mezar 1'den basit ağız kenarlı dışa açılan kısa boyunlu bodur gövdeli düz dipli, boya ile bezemiş bir çömlekçik meydana çıkarılmıştır (Şekil 66: 7). Gövde genişliği 13 cm yüksekliği 7.5 cm olan bu çömlekçik, portakal rengi kaliteli bir hamurdan yapılmıştır. Kabın dış yüzeyine kahverengi boya ile dönüşümlü olarak küçük ve büyük nokta sıraları ve gövdenin alt kısmına düz bir bant uygulanmıştır. İç yüzeyde ağız kenarının altında ise düz bir bant ve buna dayalı pendant yer almaktadır. Çömlekçiğin bezemesi yapıldıktan sonra ağız kenarından gövdeye kadar açık renk bir boya astar uygulanmış ve ardından açkılanarak son derece parlak bir yüzey elde edilmiştir.[691] Söz konusu çömlekçiğin biçim ve bezeme açısından en yakın benzeri Domuztepe'den bilinmektedir.[692] Bunun dışında ayrıca Girikihacıyan[693] ve Arpaçiyah'da[694] benzer kap formuna rastlanmıştır.[695]

[691] Parker-Creekmore 2002: 28.
[692] Campbell-Carter-Healey vd. 1999: Fig. 10: 4.
[693] Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.1: 14.
[694] Hijara-Watson-Hubbard 1980: Fig. 9: 230.
[695] Parker-Creekmore 2002: 28.

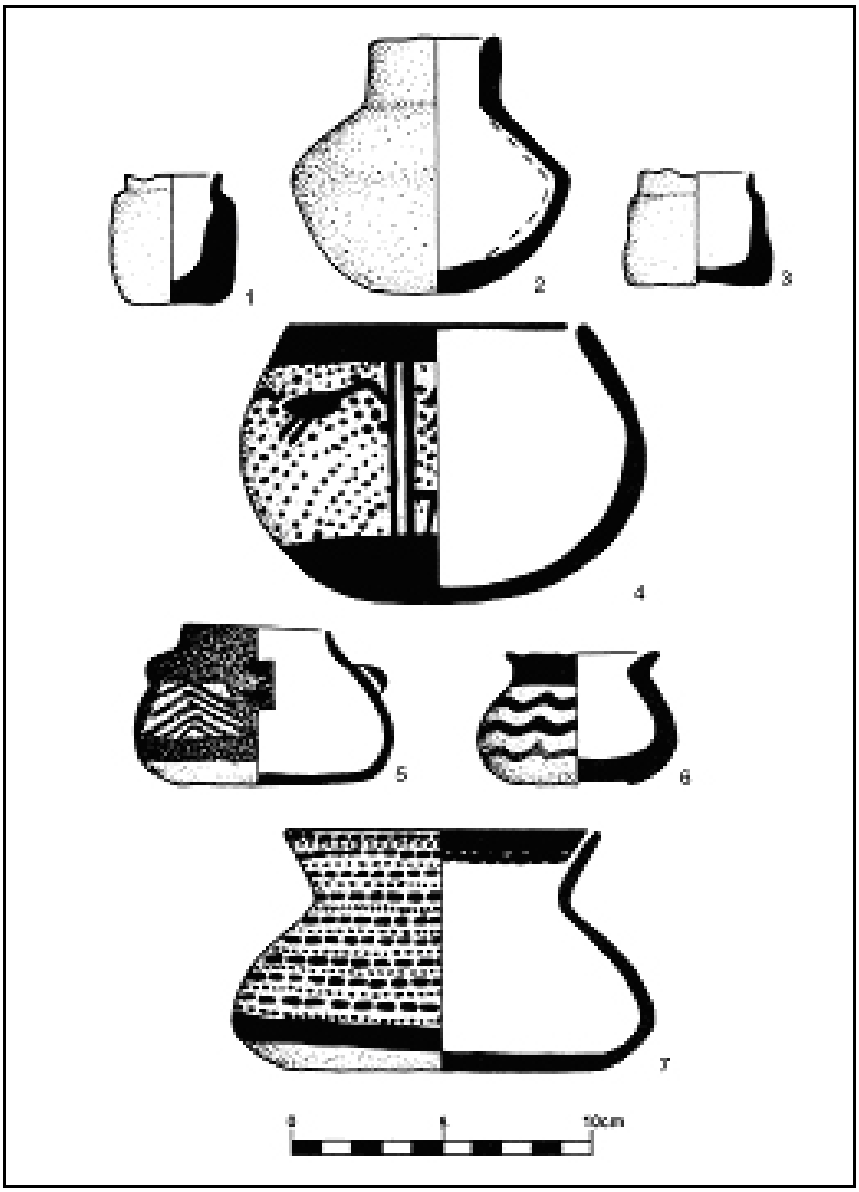
Mezar 3'ten biri kaba yapım gösteren çömlekçik ile birlikte üç adet kaliteli mal grubuna giren kap ele geçmiştir. Bu kaplardan ilki, 13.5 cm genişliğinde ve 9.4 cm yüksekliğinde küresel gövdeli boyunsuz bir çömlek olup dış yüzeyi kırmızımsı devetüyü rengine sahiptir ve kırmızımsı kahverengi boya ile bezenmiştir. Kabın dış yüzeyinde, ağız kenarındaki ve dip kısmındaki kalın basit bantların arasına bacakları ve boyunu uzun, oval gövdeli, kuyruklu ve gagası belirgin, türü anlaşılmayan bir kuş sırası yapılmıştır. Kuşların etrafı düzensiz noktalarla doldurulurken bezeme alanı iki dikey hatla iki bölüme ayrılmıştır (Şekil 66: 4).[696]

Mezar 3'ten bulunan bir diğer kap, 7 cm genişliğinde ve 4.2 cm yüksekliğinde dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu şişkin karınlı bir çömlekçiktir (Şekil 66: 6). Kabın dış yüzeyinde yer alan boya bezeme kahverengi boya ile dalgalı hatlar şeklinde yapılmış olmakla beraber son derece kötü korunmuştur. Söz konusu çömlekçiğin benzerine Girikihacıyan[697] ve Arpaçiyah'da[698] rastlanmıştır.[699]

Mezar 3'ten ortaya çıkarılan son tüm kap, 8.6 cm genişliğinde ve 5.4 cm yüksekliğinde basit ağız kenarlı kısa boyunlu şişkin karınlı düz dipli ve omzunda dört adet dikey ip delikli tutamağı olan bir çömlekçiktir (Şekil 66: 5). Kabın dış yüzeyi astarlanıp düzeltildikten sonra koyu kırmızı boya ile bezenmiştir. Çömlekçik, gövde kısmında dört adet yamuk şeklinde alan bırakılacak şekilde boyanmış, boş bırakılan alana köşesi yukarıya gelecek biçimde çavuş işareti yapılmıştır.[700]

Boztepe'de görülen geometrik bezemeler, Tell Damişliya, Domuztepe, Girikihaciyan ve Arpaçiyah'da bulunan örneklerle karşılaştırılmıştır.[701] Ancak Halaf Dönemi keramiklerinin evre veya evrelerine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir.

[696] Parker-Creekmore 2002: 31.
[697] Watson-LeBlanc 1990: Fig. 4.1: 14.
[698] Hijara-Watson-Hubbard 1980: Fig. 9: 230.
[699] Parker-Creekmore 2002: 31.
[700] Parker-Creekmore 2002: 31.
[701] Parker-Creekmore 2002: 55.

Şekil 66: Boztepe'deki Halaf Dönemi mezarlarından bulunan ölü hediyesi tüm kaplar (Parker-Creekmore 2002: Fig. 8).

Parker ve Creekmore, Boztepe'de yürüttükleri çalışmaların sonucunda Halaf Dönemi yerleşiminin köy veya mezraa niteliğinde olduğunu ve doğal bir tepenin hemen güneyine kurulduğunu, yükseltinin ise sadece mezarlık alanı olarak kullanıldığını düşünmektedir. Nitekim, B ve C alanlarında Halaf Dönemi yerleşimine ilişkin tabakalar ve taban ortaya çıkarılırken A Alanı'nda dört adet iskelet bulunmuştur.[702]

[702] Parker-Creekmore 2002: 66.

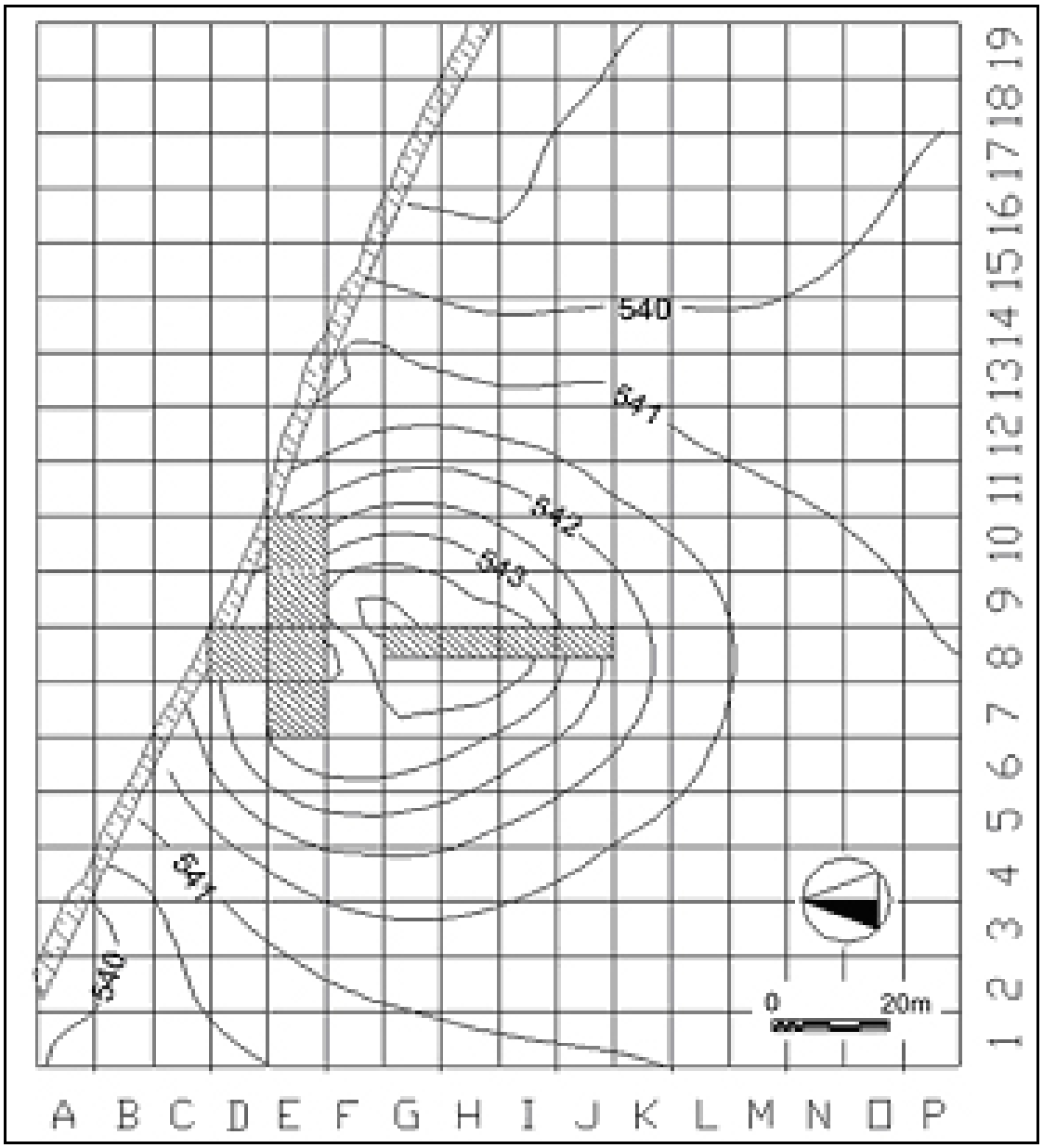
d. Hakemi Use

Diyarbakır ili Bismil ilçesinin 12 km doğusunda, Tepe-Bismil karayolunun sağında yer alan Hakemi Use, Dicle Nehri'nin eski yatağının güney kıyısında yer almaktadır (Harita 2). Yerleşim, yaklaşık 120 m çapında ve 4 m yükseklikte yayvan bir şekle sahip olup 1.4 hektardır (Şekil 67)[703] ve Dicle Nehri'nin +4-5 m terasında bulunmaktadır.[704] Höyük, tarla olarak kullanılması, eski Bismil-Tepe yolunun bu alandan geçmesi ve mezarlık işlevi görmesi nedenleri ile önemli ölçüde tahribata uğramıştır. Hakemi Use'nin günümüz seviyesinden yaklaşık 2 m kadar daha yüksek olması gerektiği belirtilmiştir.[705] Ilısu Baraj Gölü altında kalacak olan Hakemi Use'de kurtarma kazıları 2001 yılından beri Tekin tarafından gerçekleştirilmektedir. Hakemi Use'de yürütülen kazılar sonucunda ana toprağa ulaşılmış ve Erken Demir Çağ-Yeni Asur, Geç Tunç Çağ (Orta Asur), Geç Neolitik Dönem (Hassuna/Samarra) olmak üzere üç dönem tespit edilmiştir. Bunlardan Geç Neolitik ya da Hassuna/Samarra Dönemi, 3.5 m'lik bir kültür dolgusuna sahip olup yerleşimin en yoğun iskan gördüğü süreç olarak dikkati çekmektedir. Geç Neolitik Dönem dolgusunda beş tabaka saptanmış olup bunların aralarında kültürel bir devamlılık olduğu belirlenmiştir.[706]

Hakemi Use'de ortaya çıkarılan Geç Neolitik Döneme ait beş yapı katındaki mimari ortak özellik göstermekte olup taş temelsiz, *pisé* duvarlı yapıların geneli dikdörtgen planlıdır. Tekin, 2-3 m² olan bu binaların konut olarak kullanılma ihtimalinin düşük olduğunu, bunların yapıların alt katlarındaki depolama mekanları olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Dörtgen yapıların yanı sıra çapı 5-7 m arasında değişen çaplara sahip yuvarlak binalar da yer almaktadır. Hakemi Use'de yapılar, birbirinden bağımsız yapılmış olup evlerin etrafını çevereleyen avlu duvarına rastlanmamıştır. Diğer yandan ocaklar, evin içinde ise bir duvarın kenarına dışında ise mekanlar arasındaki boşluklara yapılmıştır.[707] Hakemi Use'de 2010 yılı kazı sezonunda, Tell Sabi Abyad'ın 6. tabakasında meydana çıkarılan gibi depolama mekanları ve çok sayıda mühür baskısı bulunmuştur.[708]

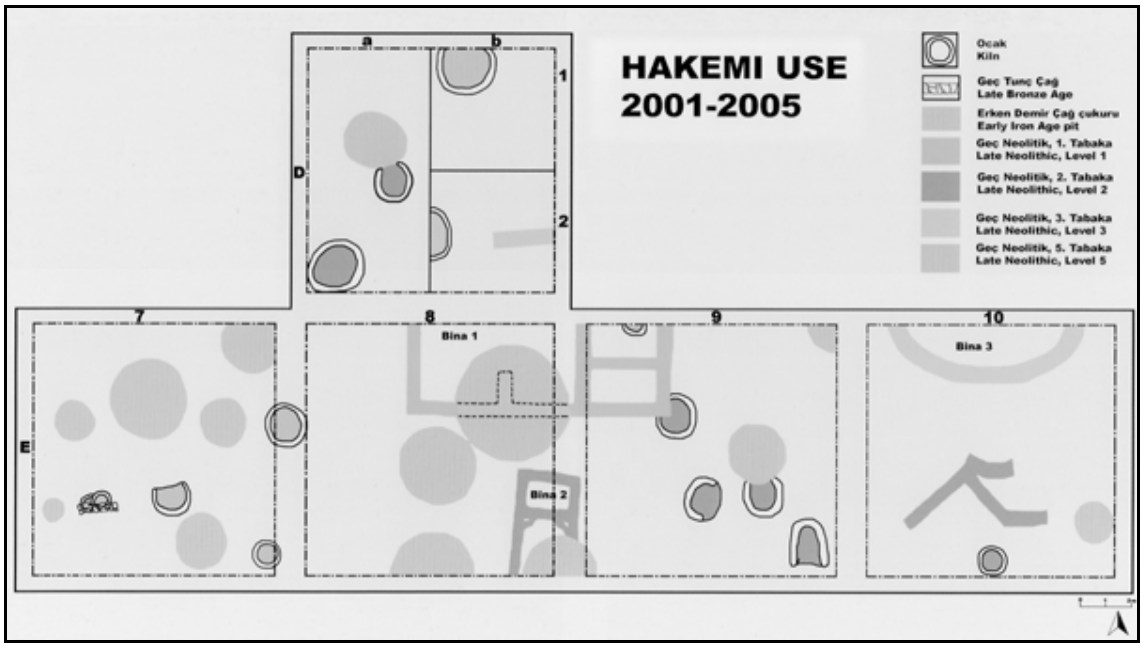
[703] Tekin 2003: 59, 2007a: 162, 2007b: 47.
[704] Doğan 2005a: 80.
[705] Tekin 2007b: 48.
[706] Tekin 2007a: 162, 2007b: 48, 2008a: 272.
[707] Tekin 2010: 79.
[708] H.Tekin ile kişisel görüşme 14.10.2010.

Şekil 67: Hakemi Use'nin topografik haritası ve 2001-2007 yıllarında kazılan alanlar (Tekin 2009: Resim 2).

Hakemi Use'nin Geç Neolitik Dönem mezarları genellikle bebek ve çocuklara ait olmakla beraber az sayıda yetişkin mezarı da ortaya çıkarılmıştır. Mezarlar çoğunlukla yapıların arasındaki boş alanlarda veya mekanların içine taban altında yer almaktadır. Söz konusu mezarlarda ölü hediyesi olarak kaplar ve az sayıda taş boncuklu kolyeler bırakılmıştır.[709]

[709] Tekin 2010: 79.

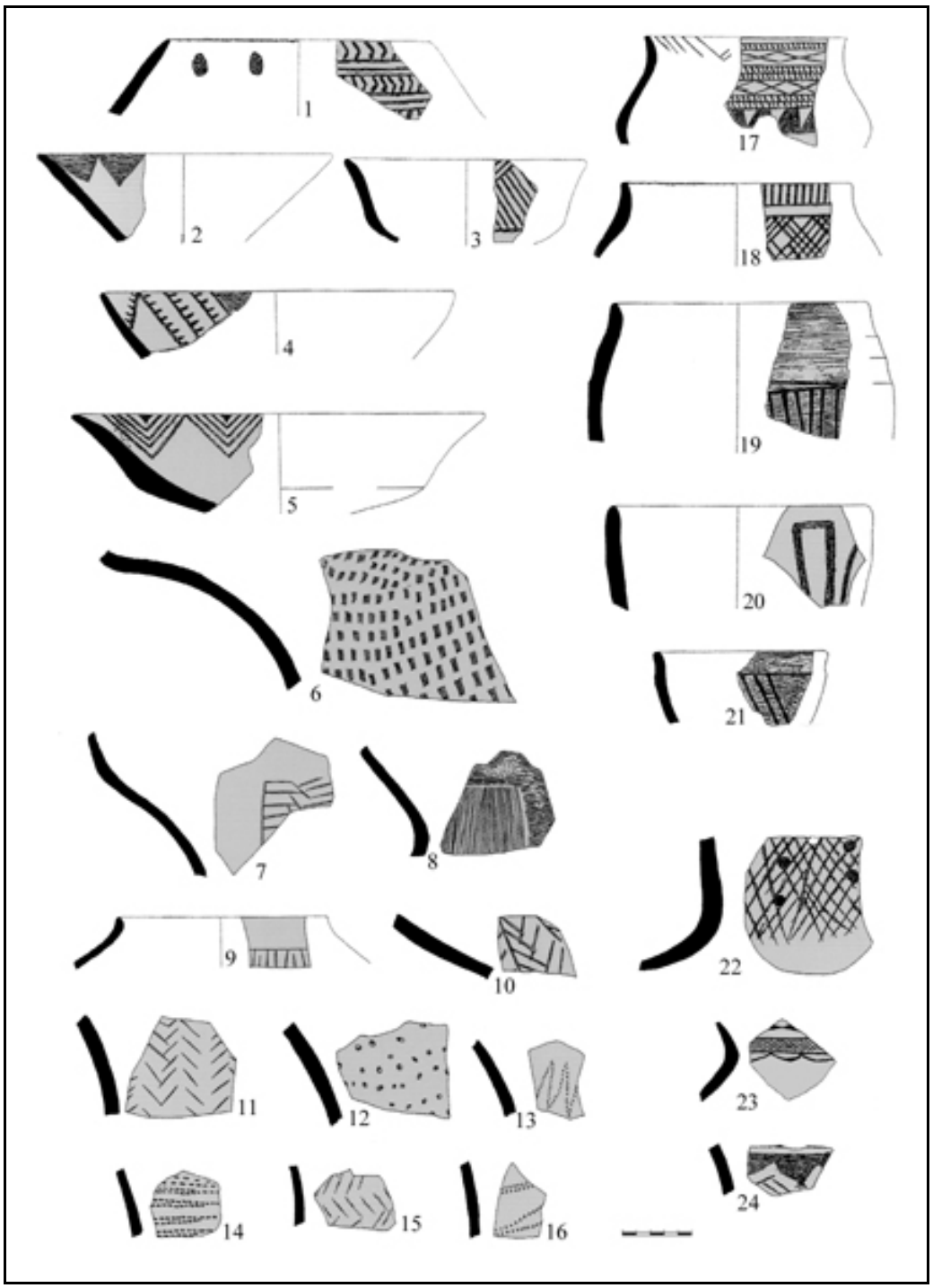
Şekil 68: Hakemi Use'de 2001-2005 yılında çalışılan açmaların mimari planı (Tekin 2007b: Fig. 3).

Hakemi Use'de 2005 yılı itibariyle Geç Neolitik Döneme tarihlenen 25.000 çanak çömlek parçası meydana çıkarılmıştır. Söz konusu keramik parçaları, dört ana mal grubuna ayrılmıştır: Standart Mal, Koyu Yüzlü Açkılı Mal, Nitelikli Turuncu Mal ve Nitelikli Mal.[710]

Bu keramik gruplarından Standart Mallar, %72[711] oranı ile Geç Neolitik Dönem kaplarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu mal grubunun hamuru, genellikle saman olmak üzere taşçık ve kireç katkılıdır. Düşük ısıda pişen kapların özü koyu renklidir. Çanak çömleklerin yüzeyi çoğunlukla kaba bırakılırken nadiren ıslak sıvazlama yapıldığı gözlenmiştir. Standart Mal, yüzey işlemine ve bezemesine göre açkısız, açkılı, basit ve astarlı olmak üzere alt gruplara ayrılmaktadır. Ayrıca astarlı örneklerin çoğunda açkı da uygulanmıştır. %50'sini basit grubun oluşturduğu Standart Mal'da dört bezeme tekniği kullanılmıştır: kırmızı boya, bitum, kazıma ve baskı. Diğer yandan kırmızı boya ve bitum (Şekil 69: 20, 22) bezemenin birlikte uygulandığı örneklerde bulunmaktadır. Standart Mal'ın kap biçimleri, kaseler, çanaklar, boyunlu

[710] Tekin 2007a: 162; 2007b: 49; 2008a: 273; 2008b: 756.
[711] Standart Mallar'ın oranı başka bir yayında %76 olarak verilmiştir (Tekin 2007b: 49).

çömlekler, bardaklar ve leğenlerden meydana gelmektedir. Bu mal grubunda ayrıca "Husking Tray" türü kap örnekleri de yer almaktadır.[712]

Şekil 69: Hakemi Use Halaf'a Geçiş Evresi keramik örnekleri (Tekin 2007b: Fig. 8).

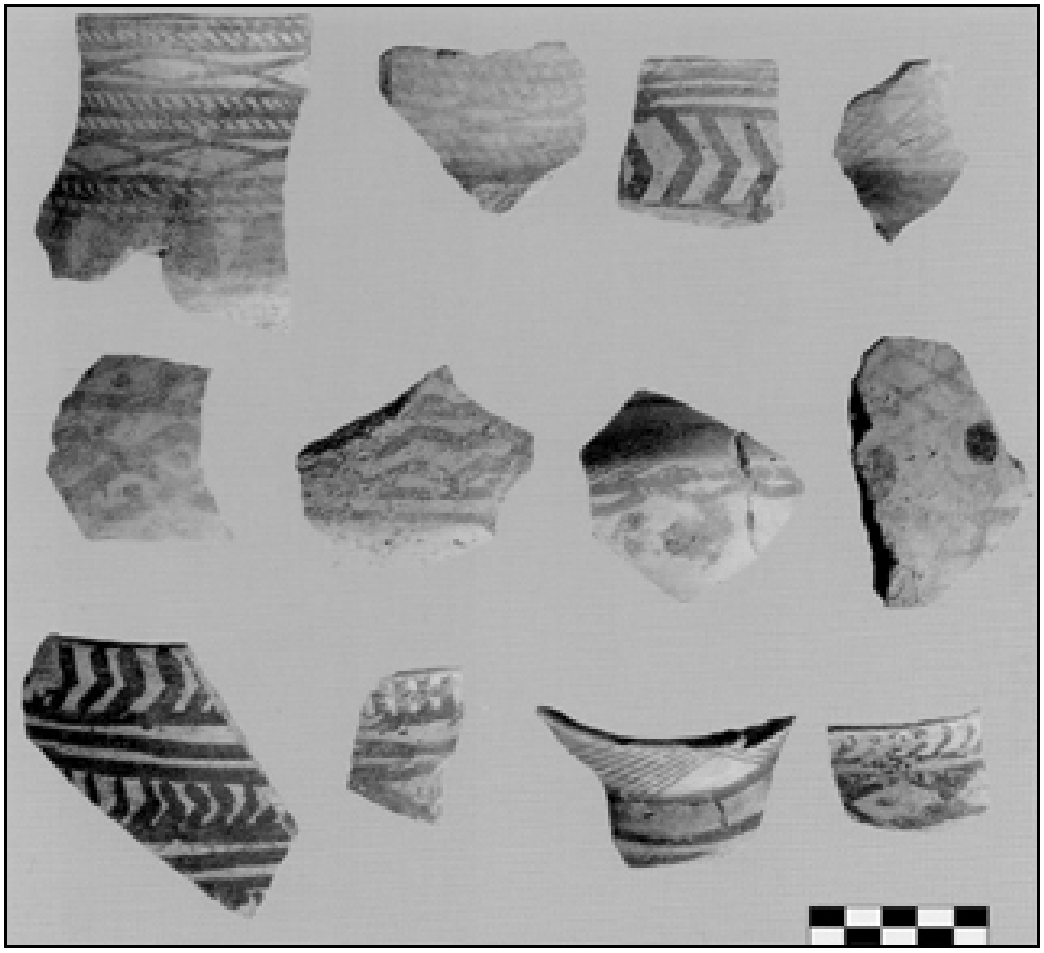
[712] Tekin 2007a: 163; 2007b: 49; 2008a: 273; 2008b: 757.

Koyu Yüzlü Açkılı Mal, Hakemi Use'nin Geç Neolitik Dönem çanak çömleklerinin %11'ini oluşturmaktadır. Bu grubun hamuru mineral katkılı olup yüksek derecede pişirilmiş ve yüzeyi çok iyi açkılanmıştır. Koyu Yüzlü Açkılı Mal, astar rengine dayanarak gri-siyah ve vişne çürüğü olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır. Gri-siyah astarlı sınıfın az sayıda örneği açkı bezemeli olup bunlar Hakemi Use'nin 1-2. tabakalarından bulunmuştur. Söz konusu yerleşimin bütün tabakalarında rastlanılan vişne çürüğü astarlı Koyu Yüzlü Açkılı Mal'da kazıma bezeme görülmektedir (Şekil 69: 8). Gri-siyah astarlı ve açkı bezemeli Koyu Yüzlü Açkılı Mal'da (Şekil 69: 19, 21) başlıca kap biçimleri çanaklar ve kaseler olmasına karşın boyunlu çömlekler nadirdir. Vişne çürüğü astarlı Koyu Yüzlü Açkılı Mal'da ise boyunlu büyük çömlekler, çanaklar, kaseler ve leğenler belirlenen kap biçimleridir.[713]

Hakemi Use'nin Geç Neolitik Dönem keramiklerinin %13'ünü Nitelikli Turuncu Mal meydana getirmektedir. Hamuru ince mineral katkılı bu sınıfın kapları yüksek derecede pişirilmiştir. Hamur rengi turuncu olan bu kapların yüzeyi, kırmızının çeşitli tonlarındaki boya ile bezenmiştir. Bu mal grubunda kapların dış yüzeyi, genellikle gövdenin ortasına kadar uzanan çapraz üçgenlerle bezenmiştir. Nitelikli Turuncu Mal, kaseler, çanaklar ve boyunlu çömleklerden oluşmaktadır.[714]

Nitelikli Mal, Hakemi Use'nin Geç Neolitik Dönem keramiklerinin %4'ünü kapsamaktadır. Bu mal grubunun hamuru, ince mineral katkılı olup yeşilimsi bej rengine dönüşecek kadar yüksek derecede pişmiştir. Nitelikli Mal, boyama ve kazıma bezeme dikkate alınarak "Standart Samarra Boyalıları", "Standart Hassuna Boyalıları" ve "Standart Hassuna Çizi Bezekli"olmak üzere üç alt sınıfa ayrılmıştır. Söz konusu mal grubunun ana kap formları, çanaklar, "S" profilli kaseler ve küresel gövdeli testilerdir (Şekil 69: 1, 17, 23; 70).[715]

[713] Tekin 2007a: 163; 2007b: 50; 2008a: 274; 2008b: 758.
[714] Tekin 2007a: 163; 2007b: 50; 2008a: 274; 2008b: 758.
[715] Tekin 2007a: 163; 2007b: 50; 2008a: 274; 2008b: 758-759.

Şekil 70: Hakemi Use Halaf'a Geçiş Evresi "Nitelikli Malı" (Tekin 2007b: Fig. 5).

Tekin, Hakemi Use'nin Yukarı Mezopotamya'nın ilk boyalı çanak çömlek gelenekleri olan Hassuna/Samarra kültürlerinin Türkiye'deki ilk ve tek temsilcisi olduğunu söylemektedir.[716] Araştırmacı, Hakemi Use'yi özellikle Kuzey Suriye'deki Tell Sabi Abyad'ın 7-4. tabakalarıyla benzetmekte, diğer bir deyişle Halaf'a Geçiş Evresi'ne atfetmektedir.[717] Bilim adamı yukarıda ele aldığımız gibi, Halaf'a Geçiş Evresi keramik gruplarından bahsetmesine rağmen Halaf geleneğinde yapılmış keramiklerden ve bunların neden bulunmadığından söz etmemektedir. Kanımızca az miktarda olması gereken Geçiş Evresi Halaf keramiği tanımlanamamıştır.

[716] Tekin 2010: 79.
[717] Tekin 2008b: 760.

e. Karavelyan

Karavelyan, Diyarbakır ilinin Bismil ilçesinde, Dicle Nehri'nin güneyinde Savur Çayı'nın batı kıyısında, taşkın ovasının kenarındaki alçak terasta yer almaktadır (Şekil Harita 2). Yerleşim, 1-2 m yüksekliğinde ve 75 m çapında yayvan daire biçimli bir höyüktür.[718] Togul, Karavelyan'ın yüzey buluntularına dayanarak olasılıkla tek dönemli bir yerleşme olduğunu ifade etmektedir.[719] Ilısu Baraj Gölü suları altında kalacak olan Karavelyan'da kurtarma kazıları 2009 yılından itibaren Tekin'in bilimsel başkanlığı altında sürdürülmektedir. Kazıcısı, yerleşimin sadece, MÖ 5800-5500 yıllarına karşılık gelen, Erken Halaf Evresi'nde iskan edildiğini önermektedir.[720]

Karavelyan'da gerçekleştirilen iki kazı sezonunda, tarımsal faaliyetler sonucunda yüzey toprağının altındaki mimarinin tamamen tahrip olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte yapı temellerine ait olduğu düşünülen orta büyüklükteki taşlar, dağınık bir biçimde bulunurken binaların ne tür bir forma sahip olduğu tespit edilememiştir.[721] Tekin, Karavelyan'da ortaya çıkarılan tek mimari unsurun ocaklar olduğunu dile getirmektedir. 2010 yılı kazı çalışmalarında ayrıca yanında ölü hediyesi bulunan mezarlar açığa çıkarılmıştır.[722]

Karavelyan'da meydana çıkarılan Halaf Dönemi keramiğinin üçte ikisinin boyalı parçalardan oluştuğunu belirten Tekin, söz konusu örneklerin hamurunun ve bezemelerinin oldukça itinalı yapıldığını ifade etmektedir. Halaf Boyalı parçaları, kirli bej veya krem zeminli olup üzerine kahverengi veya kırmızının tonlarında genellikle geometriktir motifler yapılmıştır. Bunların yanı sıra insan ve hayvan motiflerinin olduğu naturalistik unsurlar da söz konusudur. Tekin, Karavelyan'dan bulunan Halaf Boyalı keramiklerinin özellikle Musul civarındaki çağdaşı yerleşimlerle yakın benzerlik gösterdiğine dikkati çekmektedir.[723]

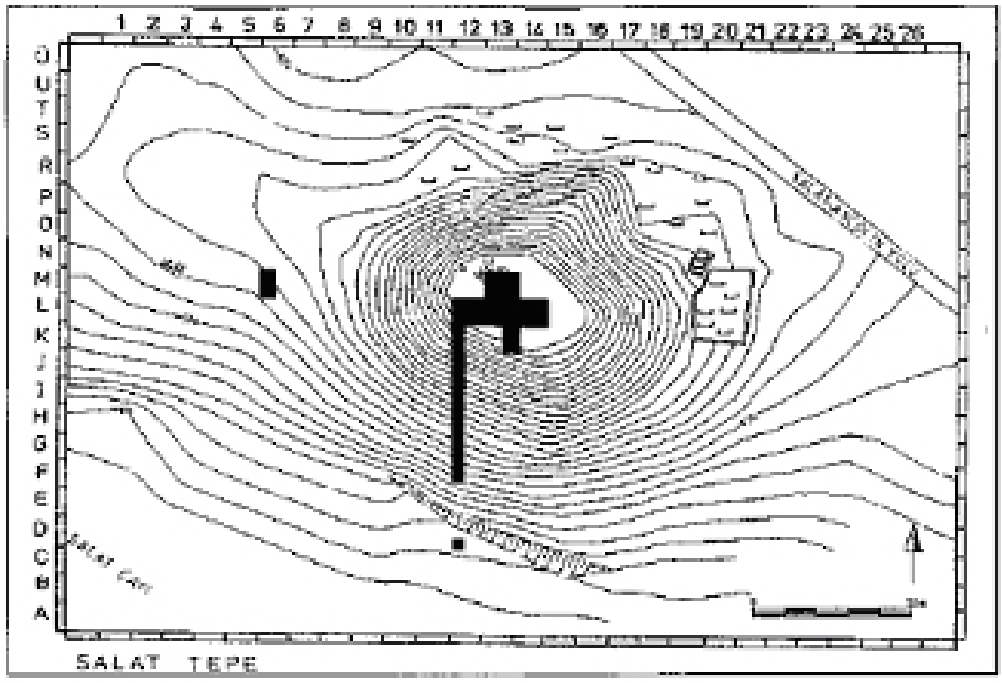
Karavelyan'dan ortaya çıkarılan çok sayıda çakmaktaşı alet ve alet parçası, yerleşimde sürdürülen tarımsal etkinliğin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Çakmaktaşı,

[718] Togul 1996: 37.
[719] Togul 1996: 38.
[720] Tekin 2010: 81.
[721] Tekin 2010: 81.
[722] H.Tekin ile kişisel görüşme 14.10.2010.
[723] Tekin 2010: 81.

höyüğün 5 km kadar doğusundaki kaynaktan, az miktardaki obsidyenin ise Van Gölü civarından geldiği düşünülmektedir.[724]

f. Salat Tepe

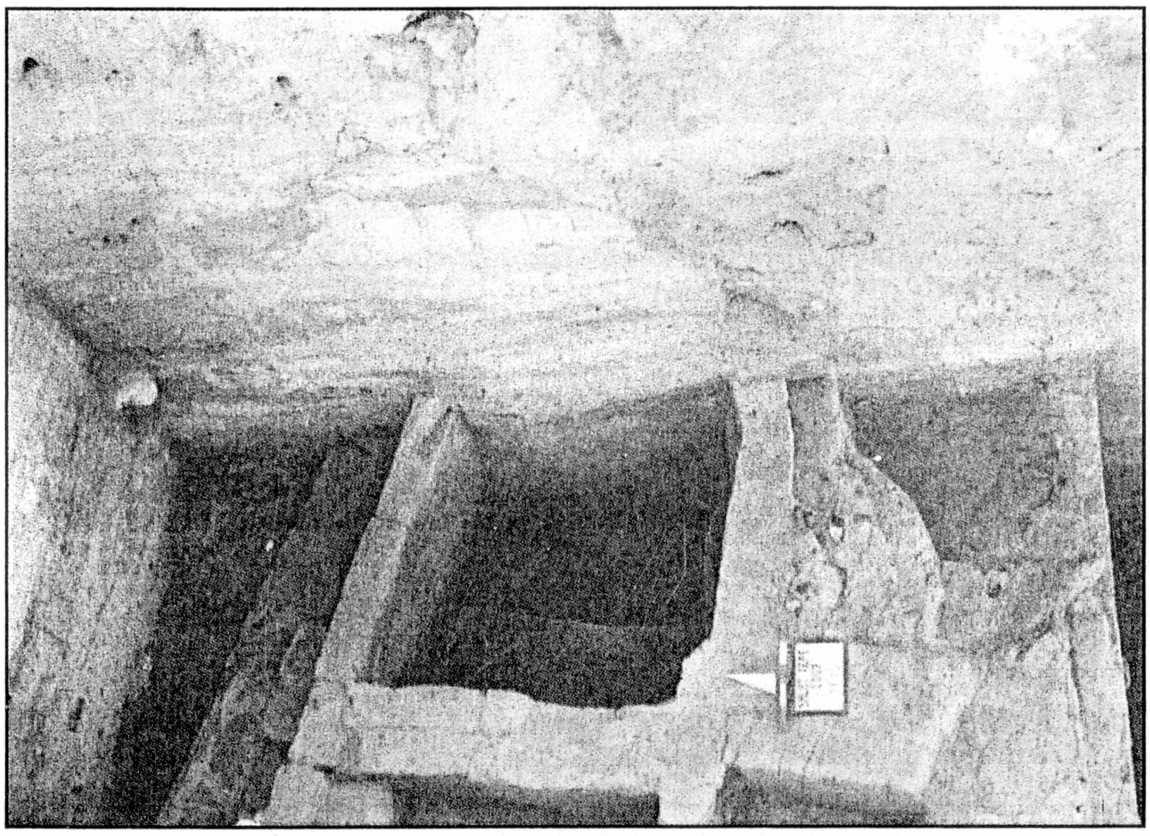
Dicle Havzası'nda Halaf Dönemi tabakasının tespit edildiği bir diğer yerleşim olan Salat Tepe, Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin yaklaşık 14 km doğusunda Yukarı Salat beldesinde yer almaktadır (Harita 2). Alt Miyosen Dönemi'nde oluşmuş 6 m kalınlığındaki aluvyal dolgu sekisi üzerine kurulan yerleşim, 200x130x25 m boyutlarındadır (Şekil 71).[725] Ilısu Baraj Gölü altında kalacak olan Salat Tepe'de kurtarma kazıları 2000 yılından beri Tuba Ökse tarafından yürütülmekte olup höyükte, Kalkolitik Çağ, Tunç Çağlar, Demirçağ, Hellenistik Dönem ve Ortaçağ tabakaları belirlenmiş ve buradaki iskanın yaklaşık 5000 yıl boyunca kesintisiz sürdüğü anlaşılmaktadır.[726]

Şekil 71: Salat Tepe'nin topografik haritası ve 2000-2002 yıllarında kazılan alanlar (Ökse-Alp-İnal 2004: Çizim 2).

[724] Tekin 2010: 81.
[725] Ökse-Alp-İnal 2004: 331.
[726] Ökse 2005: 785.

Kalkolitik Çağ tabakası, Salat Tepe'nin güney yamacında höyüğün stratigrafisinin araştırılması amacıyla açılan F-I12 açmalarında tespit edilmiştir. Dicle Nehri'nin doğal sekisinin hemen üzerine kurulan Kalkolitik Dönem yerleşimi, *pisé* ya da düzensiz kerpiç duvarlarla inşa edilmiş ve saz çatılarla kapatılmış yapılarla temsil edilmektedir (Şekil 72). Ökse, kazılan alanın dar olması nedeniyle genel yapı planlarının belirlenemediğini ancak yapıların kısa aralıklarla aynı duvarlar üzerine yeniden inşa edildiklerini ve binaların aralarında yer alan sıvalı sandık tipi ambarların da belirli aralıklarla sıvanarak kullanıldığını belirtmektedir. Ökse, bu tabakaları Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlendirirken yerleşimin üst tabakalarından elde edilen malzemeye işaret ederek iskanın Geç Ubaid Dönemi'nde devam ettiğini belirtmektedir.[727]

Şekil 72: Salat Tepe'deki Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlenen yapı (Ökse-Görmüş-Bilici 2009: Resim 9).

[727] Ökse-Görmüş-Bilici 2009: 24.

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlenen bu mimari tabakadan Halaf ve Ubaid dönemlerine ait keramikler birlikte ele geçmiştir. Söz konusu keramikler hakkında yeterli bilgi verilmemekle birlikte ağız ve gövdesinde boya bezemenin kullanıldığı küresel bir çömlekten (Şekil 73: C)[728] ve benzerinin Tepe Gawra'dan bilindiği boyalı bir kil figürinden (Şekil 73: B) bahsedilmektedir.[729]

Şekil 73: Salat Tepe H12 açmasından ele geçen Ubaid ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi keramiği ve figürini (Ökse-Görmüş-Bilici 2009: Resim 9).

[728] Ökse-Görmüş-Bilici 2009: 24.
[729] Ökse-Görmüş-Bilici 2009: 25.

2. Botan Suyu Vadisi

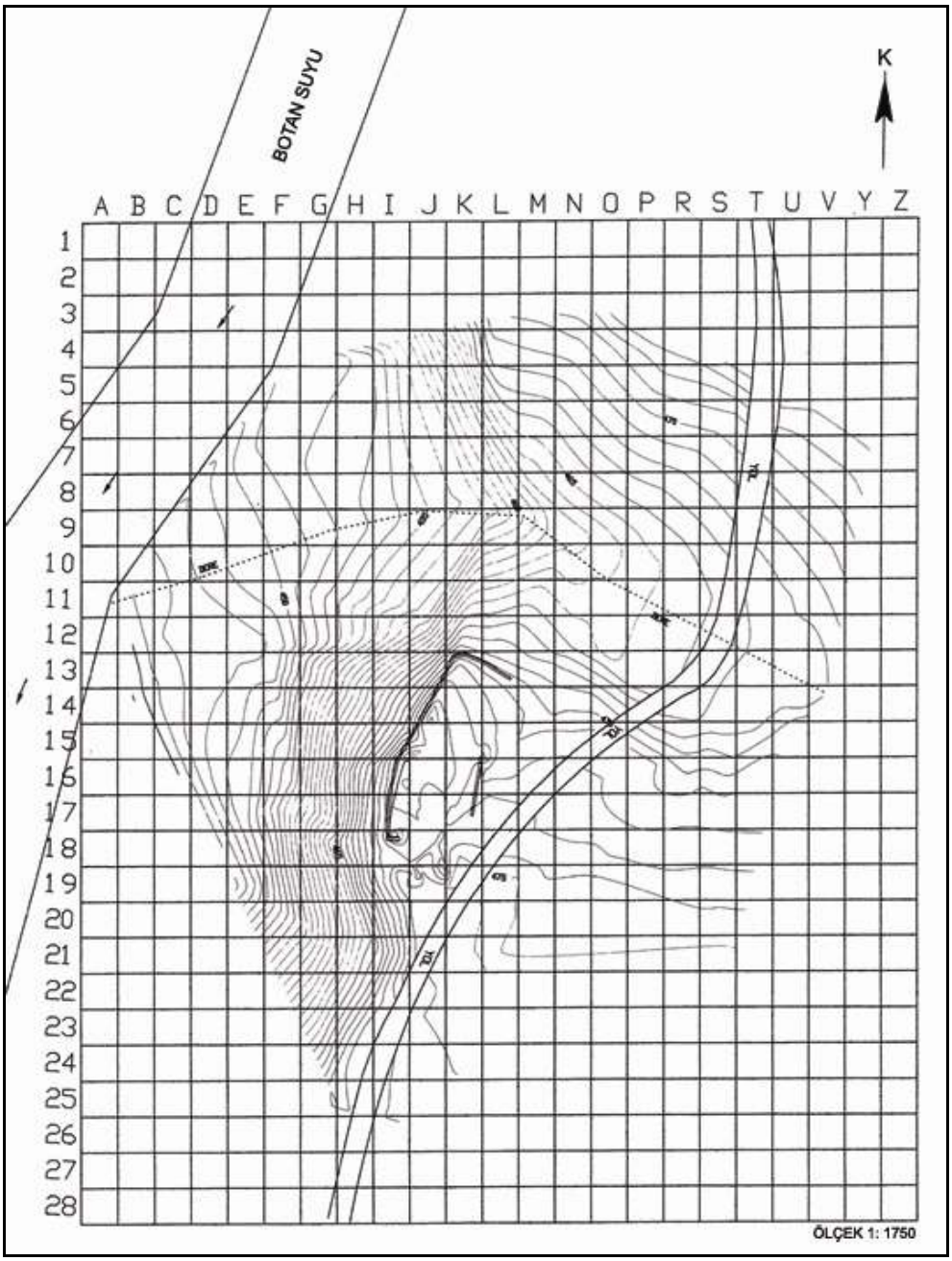
Botan Suyu Vadisi'nde arkeolojik kazılar sınırlı sayıdadır. Bunlardan Türbe Höyük ve Başur Höyük'de Halaf Dönemi tespit edilmiştir.

a. Türbe Höyük

Siirt ilinin 27 km güneybatısında, Botan Suyu'nun doğusunda yer alan Türbe Höyük, Botan ve Dicle nehirlerinin birleşme noktasının 6 km kuzeyinde, doğu-batı yönünde uzanan 1400 metrenin üzerinde rakıma sahip Şeyhömer Dağı'nın Botan Vadisi'nde kesintiye uğradığı geniş bir düzlükte bulunmaktadır (Harita 2). Botan Suyu'nun yan kolları tarafından sel tipi akışlarla vadi içine biriktirilmiş bloklu çakıl depolarından oluşan doğal bir tepenin üzerinde bulunan, yaklaşık 100x40 m boyutlarındaki Türbe Höyük (Şekil 74), 2002-2007 yılları arasında Sağlamtimur tarafından Ilısu Barajı kurtarma kazıları kapsamında kazılmıştır.[730]

Türbe Höyük, MÖ 6. binyıldan MÖ 1. binyılın başına değin yerleşildiğini gösteren bulgulara sahiptir.[731] Bununla beraber, Botan Vadisi'ndeki diğer yerleşimler gibi, Türbe Höyük de Erken Tunç Çağı'nda iskan görmemiştir.[732] MÖ 2. binyıldan itibaren yapılmaya başlanan taş temelli yapıların erken dönem katlarını tahrip etmesi nedeniyle yerleşimde Halaf Öncesi, Halaf, Ubaid ve Uruk dönemleri daha çok keramik buluntularıyla tanımlanmıştır. Bununla birlikte, höyüğün güney tarafında tespit edilen ana toprağa açılmış ve bu kültürü temsil eden tek mimari unsur olan Halaf Dönemi tahıl çukurları, Sağlamtimur ve Ozan'ın Halaf Dönemi yerleşiminin tepenin güneyinde yoğunlaştığı doğrultusunda yorum yapmasına neden olmuştur.[733]

[730] Sağlamtimur 2004: 463; Sağlamtimur-Ozan 2007: 2.
[731] Sağlamtimur-Ozan 2007: 7.
[732] Sağlamtimur-Ozan 2007: 4.
[733] Sağlamtimur-Ozan 2007: 8.

Şekil 74: Türbe Höyük'ün topografik planı (Sağlamtimur-Ozan 2007: Çiz. 10).

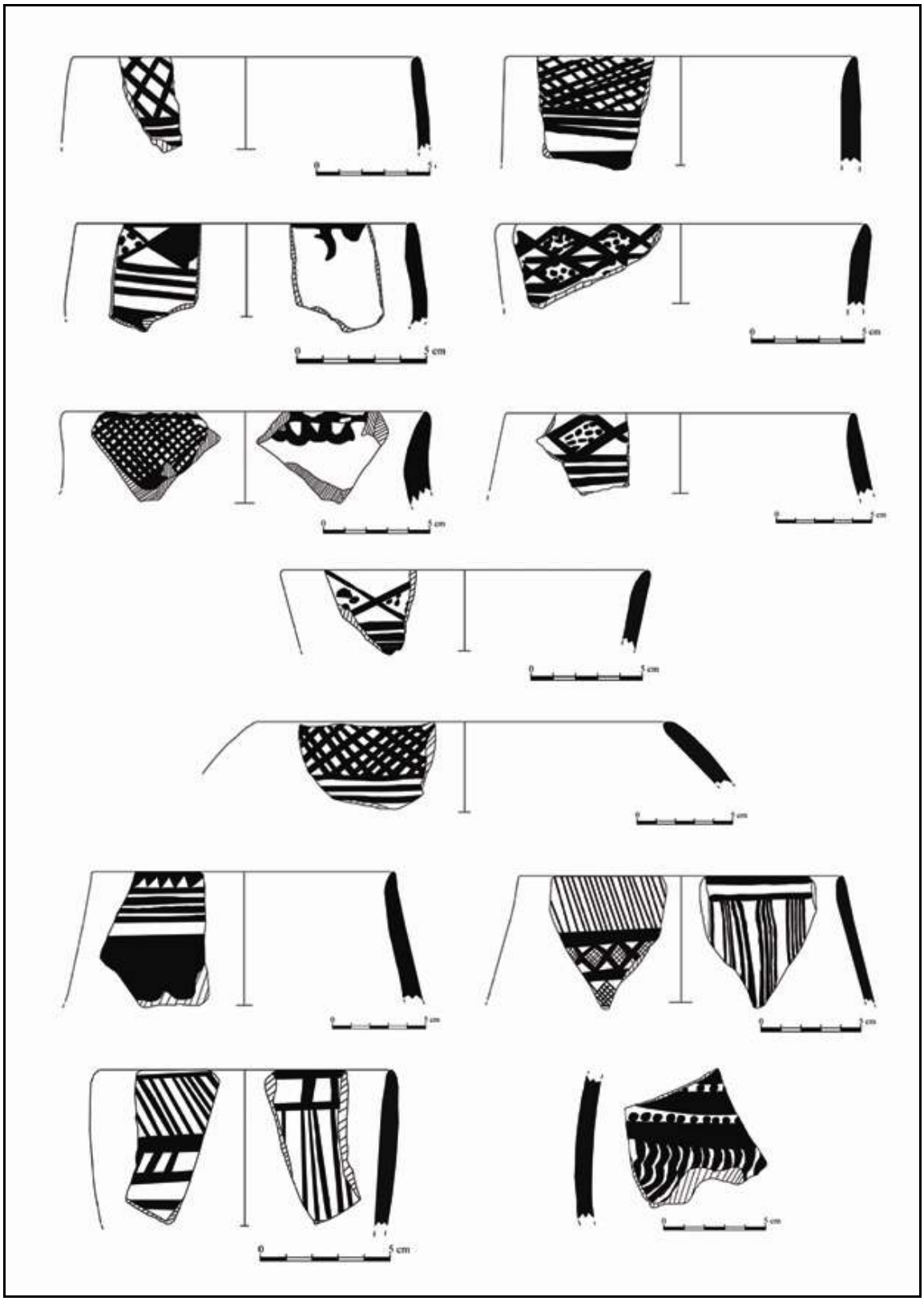
Türbe Höyük'te daha çok tabakasız olarak saptanan Halaf Dönemi keramikleri, özellikle höyüğün üzerinde bulunan Ortaçağ iskeletlerine ait mezar çukurlarının[734] ve yerleşim yerinin batısındaki 70 m uzunluğundaki Geç Tunç Çağ'a tarihlenen surun[735] yapımı sırasında yüzeye çıkmış olduğu düşünülmektedir. Sağlamtimur, Türbe

[734] Sağlamtimur 2004: 465.
[735] Sağlamtimur-Ozan 2007: 9.

Höyük'ten bulunan Halaf Dönemi keramiklerinin özelliklerine ilişkin genel bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre, çoğunlukla devetüyü renkli hamura sahip Halaf Malları'nda katkı maddesi yaygın olarak kullanılmamakla beraber, zaman zaman ince kum katkı görülmektedir. Türbe Höyük'te ele geçen en yaygın Halaf Dönemi kap biçimleri arasında dik kenarlı derin çanaklar, hafif dışa açık ağız kenarlı çanaklar ve boyunlu çömlekler yer almaktadır (Şekil 75). Boya bezeme, çoğu örnekte kabın hem iç hem dış yüzeyine uygulanırken en çok tercih edilen iki boya rengi koyu kahverengi ve siyahtır. Türbe Höyük Halaf Dönemi keramiklerinde, çapraz tarama, içi taralı üçgenler, içi noktalarla doldurulmuş eşkenar dörtgenler, düzenli veya düzensiz çekilmiş yatay bantlar, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş küçük ve büyük nokta sıraları gibi geometrik bezeme örnekleri en çok karşılaşılan motiflerdir. Bununla birlikte kapların ağız içine yatay bant altına yerleştirilmiş fisto motifi ile dikey fırça darbeleri, en sık yapılan bezeme unsurları arasında yer almaktadır. Türbe Höyük Halaf Boyalı çanak çömleğinin mal özelliklerinin ve kap formlarının diğer bölgelerden bilinen tipik örneklerle paralellik içerisinde olduğu vurgulanmıştır.[736] Türbe Höyük'teki Halaf Dönemi yerleşiminin evre ya da evrelerine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Türbe Höyük'te Halaf keramiklerinin yanı sıra işlenmiş veya işlenmemiş sayıları binlerle ifade edilen çakmaktaşı ve özellikle obsidyen alet ve alet parçası ele geçmiştir.[737] Obsidyenler üzerinde yapılan analizler, bunların Van Gölü'nün batısında yer alan Nemrut Dağı'ndan geldiğini ortaya koymuştur.[738] Halaf Kültürü'nün Van Gölü çevresine yayılımını obsidyen kaynaklarını kullanmak amacıyla olduğuna dikkat çeken Sağlamtimur, Kuzey Mezopotamya ve söz konusu bölge arasındaki bağlantının Dicle ve Botan vadileri yoluyla olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla Türbe Höyük'ün Botan Vadisi'ndeki stratejik öneminden dolayı obsidyen ticaretinde önemli noktalardan biri[739] ve aynı zamanda endüstriyel bir işlik olduğunu ileri sürmektedir. Bu önerisini Türbe Höyük'ün çevresindeki arazilerde de obsidyen parçalarına rastlanmasıyla desteklemektedir.[740]

[736] Sağlamtimur 2004: 465.
[737] Sağlamtimur 2004: 465; Sağlamtimur-Ozan 2007: 3.
[738] Sağlamtimur-Ozan 2007: 4.
[739] Sağlamtimur 2004: 465.
[740] Sağlamtimur-Ozan 2007: 3.

Şekil 75: Türbe Höyük'ün Halaf Boyalı keramikleri (Sağlamtimur-Ozan 2007: Çiz. 2).

Türbe Höyük'ün en önemli özelliklerinden birisi de Halaf Öncesi'ne tarihlenen çanak çömlek verileri ve höyüğün güneyinde meydana çıkarılan üç adet taş sandık mezardır. Halaf Öncesi'ne ait tek mimari unsur olan söz konusu mezarlar, yassı taşların dikine yerleştirilmesi ve üzerine bir kapak taşının koyulmasıyla oluşturulmuş olup ortalama 1x1.5x1 m boyutundadır. M1 olarak adlandırılan mezardan yedi adet insan kafatası, bir insana ait çeşitli kemiklerin yanı sıra ölü hediyesi olarak bırakılmış bir tüm kap bulunmuştur. M2 mezarından 8 kafatası ve iki insan vücuduna ait kemiklerle beraber iki tüm kap ortaya çıkartılmıştır. M3 mezarında ise sadece birkaç parça kemik ele geçmiştir. Sağlamtimur ve Ozan, söz konusu mezarlarda çok sayıda kafatasının birlikte bulunmasını gerek duyuldukça kapak taşlarının kaldırılarak yeni gömülerin yapıldığı şeklinde açıklamaktadır. Bununla beraber mezarlardaki hediyelerin ve kafataslarının sayısı eşit değildir, bu durum her gömü için ayrı mezar hediyesi koyulmadığı ve çanak çömlekten oluşan hediyelerin, mezarlardaki tüm bireylere atfedildiği şeklinde yorumlanmıştır.[741] Söz konusu mezarlardan ve höyüğün genelinden tabakasız olarak ele geçen Halaf Öncesi ya da bir başka deyişle Geç Neolitik Dönem keramikleri bölge için son derece önemli olup Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'taki aynı dönem yerleşimleriyle benzerlik içerisindedir.

[741] Sağlamtimur-Ozan 2007: 8.

b. Başur Höyük

Siirt ilinde Başur Çayı'nın kenarında yer alan Başur Höyük (Harita 2), 1963 yılında İstanbul Üniversitesi ile Chicago Doğu Bilimleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" kapsamında tespit edilmiş ve "S 64-4" olarak isimlendirilmiştir.[742] 175x100x20 m boyutlarındaki höyükte en erken iskan Benedict'e göre Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne aittir.[743]

Başur Höyük, Ilısu Barajı kurtarma kazıları kapsamında 2007 yılından beri Sağlamtimur'un bilimsel başkanlığı altında kazılmaktadır. Kazıya başlamadan önce yerleşimde alan taraması yapan Sağlamtimur, Geç Neolitik Çağ'a tarihlenen baskı bezemeli keramiklerle karşılaşmıştır. Stratigrafik olarak henüz tespit edilemese de Başur Höyük'ün en erken iskanı Geç Neolitik Çağ olarak kabul edilmektedir. Söz konusu yerleşimde henüz Halaf Dönemi tabakasına ulaşılamamakla birlikte yüzey toplaması sırasında bu döneme ait olabilecek keramikler bulunmuştur.[744]

Başur Höyük'de süre gelen kazı çalışmalarında tepenin üzerinde yakın zamana kadar bulunan köyün, MS 12-14. yüzyıllara tarihlenen Ortaçağ yapılarının yanı sıra MÖ 1. ve 2. binyıla ait yapıları tahrip ettiği belirlenmiştir. Diğer yandan höyüğün yüzey toprağının hemen altında MÖ 4. ve 2. binyıla tarihlenen yapılar ortaya çıkarılmıştır. Sağlamtimur, MÖ 4. binyılın ikinci yarısına diğer bir deyişle Geç Uruk Dönemi'ne tarihlenen, içinde çok sayıdaki dönemin tipik kaselerinin yanı sıra bol miktarda mercimek, arpa ve buğday kalıntısı olan depolama mekanlarının ortaya çıkarıldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda yerleşimin Geç Uruk Dönemi'nde idari bir merkez olabileceğine dikkati çekmektedir.[745] Nitekim Başur Höyük'ün Bitlis ve Botan Suyu vadileri arasındaki önemli konumu, Doğu Anadolu ile Mezopotamya arasındaki kültürel ve ticari ilişkilerde etkin bir rol almasına olanak sağlamıştır.[746] Bu durum büyük olasılıkla Halaf Dönemi içinde geçerlidir, söz konusu dönemin en önemli hammaddelerinden obsidyene Başur Çayı ve Bitlis Vadisi takip edilerek ulaşılmış olmalıdır.[747]

---

[742] Benedict 1980: 117.
[743] Benedict 1980: 143.
[744] H.Sağlamtimur ile kişisel görüşme. 19.12.2008
[745] Sağlamtimur 2009: 37, Sağlamtimur 2010: 120.
[746] Sağlamtimur 2009: 36.
[747] H.Sağlamtimur ile kişisel görüşme. 19.12.2008

C. Dicle Havzasında Yüzey Araştırmaları Sonucu Belirlenen Halaf Dönemi Yerleşim Yerleri

Dicle Havzası'nda yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirilen kazılara oranla daha yoğundur. Ancak buradaki en önemli sorun yapılan araştırmaların yeterince ya da hiç yayınlanmamasıdır. Söz konusu bölgedeki ilk araştırmalar, Asur Krallığı'nın izlerini bulmaya yöneliktir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ilk incelemeler, 1861-1863 ve 1866 yıllarında Diyarbakır İngiliz Başkonsolosu J.G.Taylor tarafından yapılmıştır. Taylor, Üçtepe, Murattaşı, Battaltepe ve Kazıktepe'yi gezmiş ve bu höyüklerle ilgili kısa bilgiler vermiştir, ayrıca Üçtepe'de bulduğu iki Asur stelinin Londra'daki British Museum'a taşınmasını sağlamıştır. 1907'de A.T.Olmstead, Üçtepe, Sıhratepe, Aktepe ve Pınarbaşı höyüklerinde yüzey araştırması yapmıştır.[748] 1946 yılında Türk Tarih Kurumu adına Kılıç Kökten, Bismil, Silvan ve Ergani çevresinde yüzey araştırması yaparak birçok yerleşim yeri tespit etmiştir.[749] 1947 yılında, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da erken dönem boyalı keramiğinin yayılımını ortaya koymak amacıyla Ahmet Dönmez ve W.C.Brice bölgeyi yeniden araştırmıştır. Bu amaç doğrultusunda Afşin-Elbistan, Gaziantep-Şanlıurfa-Birecik, Diyarbakır ve Van çevresi olmak üzere dört alanda araştırma yapılmıştır. Yukarı Dicle olarak tanımladıkları alanda, Diyarbakır ve çevresinde, sürdürülen çalışmada altı höyük araştırılmış, buradan toplanan malzeme özellikle Kilikya ve Amik Ovası yerleşimlerinin Kalkolitik Dönemi ile benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir.[750] 1963 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Çambel ile Chicago Doğu Bilimleri Enstitüsü'nden Braidwood'un başkanlığında "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" projesi kapsamında Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman ve Siirt illeri kısmen araştırılmıştır. Bu projede özellikle Dicle Nehri'nin kuzeyi, Diyarbakır'dan Siirt'e kadar olan alanda, yüzey taraması gerçekleştirilmiş ve bu sırada 11[751] adeti Halaf Dönemi'ne tarihlenmek üzere toplam 106 yerleşim tespit edilmiştir.[752] Bunu, 1965 yılında P.Meriggi'nin başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırması izlemiştir. Bu araştırmada, Ergani-Diyarbakır,

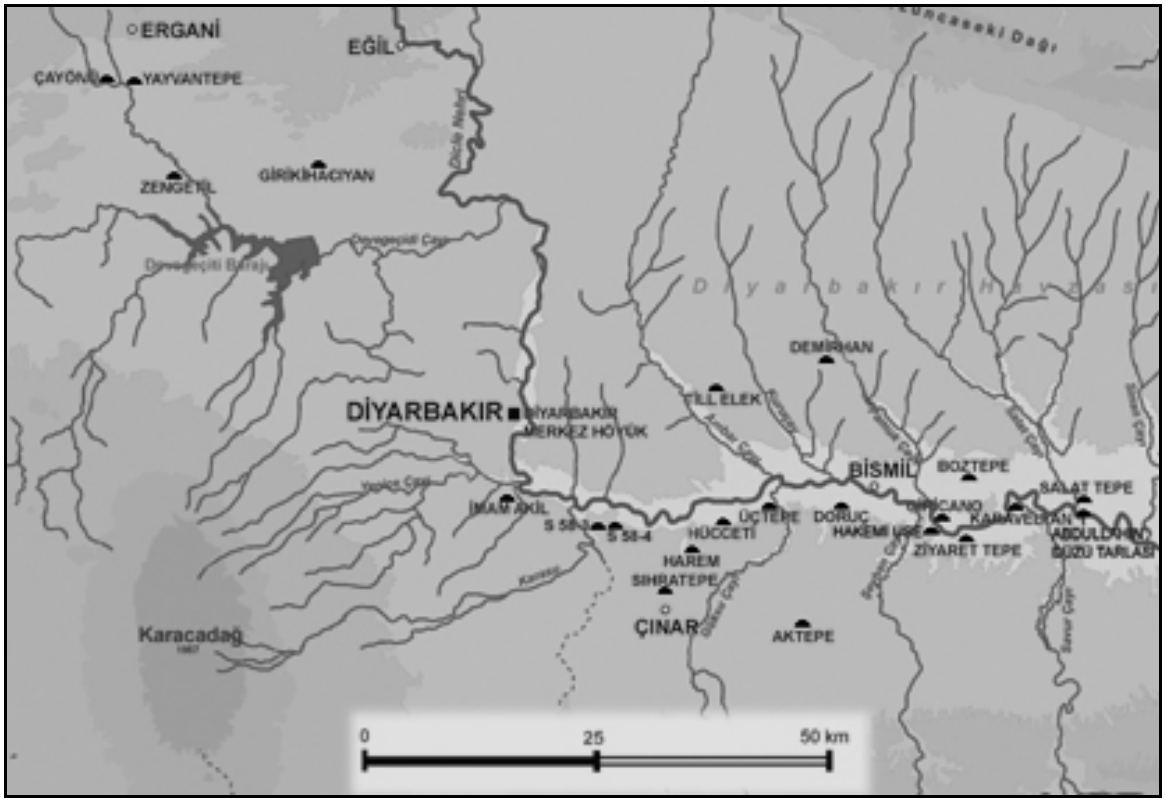
[748] Köroğlu 1998: 2-3.
[749] Kökten 1952.
[750] Dönmez-Brice 1949: 48.
[751] Benedict 1980: 143-144, 146-147.
[752] Çambel-Braidwood 1980: 10.

Diyarbakır-Siirt ve Diyarbakır-Mardin yollarının çevresinde bulunan 37 höyük tespit edilmiştir.[753] 1986-1992 yıllarında Veli Sevin Diyarbakır-Bismil arasında kalan alanda yüzey taraması yaparak çok sayıda yerleşim belirlemiş, fakat bunları yayınlamamıştır. 1988 yılında ise Mehmet Özdoğan, "Güneydoğu Anadolu Prehistorya Projesi" kapsamında özellikle Ergani Ovası'nı araştırmış ve 22 yerleşim saptamıştır.[754] Dicle Nehri üzerinde yapılması planlanan Ilısu, Batman ve Cizre barajları, Fırat Nehri'nde kurulması planlanan Kargamış Barajı nedeniyle 1988-1990 yılları arasında Algaze, "Dicle-Fırat Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" projesi dahilinde bölgede yürütülen en kapsamlı yüzey taramasını gerçekleştirmiştir. Bu proje kapsamında Bismil'den itibaren Dicle Nehri Havzası ve kollarının oluşturduğu vadilerin yanı sıra Cizre-Silopi ovaları da araştırılmıştır. Bu bağlamda Yukarı Dicle Havzası'nda 135, Garzan Suyu Havzası'nda 42, Batman Suyu Havzası'nda 72, Botan Suyu Havzası'nda 50 ve Cizre-Silopi ovalarında 92 arkeolojik yerleşim ya da eser tespit edilmiştir.[755] Diğer yandan Batman Suyu bölgesinde Batman Barajı altında kalacak alanın yüzey araştırmasını 1990 yılında Michael Rosenberg ve Hakan Togul yürütmüştür.[756] 1998 yılında ise ODTÜ-TAÇDAM Ilısu ve Kargamış Barajı kurtarma kazıları kapsamında yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir.[757] 2004-2006 yılları arasında Kozbe tarafından Şırnak'ta Cizre, Silopi ve İdil ilçelerini içine alan, detaylı bir yüzey araştırmasında 63 yerleşimin alan taraması yapılmıştır.[758] Son olarak 2007-2008 yıllarında Diyarbakır-Batman arasındaki Dicle Havzası'nda Geç Neolitik yerleşimleri saptamak amacıyla Tekin yüzey araştırması yürütmüştür. 2007 yılı verilerine göre söz konusu alanda, Geç Neolitik Dönem'e tarihlenen 27 höyük/düz yerleşim saptanmıştır.[759]

[753] Meriggi 1967.
[754] Özdoğan 1990.
[755] Algaze 1989; Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991.
[756] Rosenberg-Togul 1991.
[757] Velibeyoğlu-Schachner-Schachner 2002; Ay 2001.
[758] Kozbe 2006a, 2007, 2008a, 2008b.
[759] Tekin 2009: 280.

1. Yukarı Dicle Vadisi

Çalışma alanımızın ilk alt bölümü olan Yukarı Dicle Vadisi, daha önce de açıkladığımız gibi Dicle Nehri'nin doğdu noktadan Dicle Boğazı'na kadar ki alanı içermektedir. Bu durumda en büyük alt bölüm olan Yukarı Dicle Vadisi, 22 yerleşim ile Halaf Kültürü'nün en yoğun iskan ettiği alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Çayönü, Yayvantepe, Girikihacıyan, Zengetil, Diyarbakır Merkez Höyük, Till Elek, Demirhan, İmam Akil, S 58-3, S 58-4, Sıhratepe, Aktepe, Harem, Hücceti, Üçtepe, Doruç, Boztepe, Gricano, Ziyeret Tepe, Karavelyan, Salat Tepe ve Abdullah'ın Düzü Tarlası, Halaf Dönemi'nin belirlendiği yerleşimlerdir (Şekil 76). Bu alt bölümde Yukarı Dicle Vadisi'nde yüzey araştırması sonucunda belirlenen Halaf Dönemi yerleşimleri ele alınacaktır.

Şekil 76: Yukarı Dicle Vadisi'nde Halaf Dönemi tespit edilen yerleşimler

1947 yılında Dönmez ve Brice'ın Diyarbakır'da yürüttüğü yüzey araştırmasında söz konusu kentin içkalesinin kuzeydoğusunda bulunan **Diyarbakır Merkez Höyük**

tespit edilmiştir (Şekil 76, Harita 2). Olasılıkla şehrin en erken yerleşimi olan bu höyükten saman katkılı, devetüyü rengi hamura sahip mallar ile birlikte devetüyü, kahverengi ve siyah açkılı keramikler bulunarak Halaf Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Buradan ele geçen boyalı keramikler ile Van Gölü kenarında yer alan Tilkitepe'deki Halaf Dönemi çanak çömleği arasında benzerlik kurulmuştur.[760] Diğer yandan araştırmacıların Halaf Dönemi keramiği olarak niteledikleri ve en azından yayınladıkları boyalı-boyasız parçaların,[761] bezeme ve özellikle form açısından değerlendirildiğinde Ubaid Dönemi'ne tarihlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Dönmez ve Brice'ın yürüttükleri yüzey araştırmasında belirlenen bir diğer Halaf Dönemi yerleşimi olarak tanımlanan **Till Elek**, Diyarbakır'ın 21 km kuzeydoğusunda Kapaklıpınar köyünde yer almaktadır (Şekil 76, Harita 2).[762] Höyük ve buradan toplanan malzeme hakkında bilgi vermeyen araştırmacılar, ikisi ağız kenarı olan sadece üç boyalı parçanın yanı sıra dört adet boyasız keramiğin çizimini yayınlamışlardır.[763] Söz konusu keramiklerin özellikle ağız kenarlarından ve kapların genel formundan anlaşıldığı kadarıyla Till Elek, Halaf Dönemi'ne değil Ubaid Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Söz konusu yüzey araştırmasında saptanan bir başka Halaf Dönemi yerleşimi olan **İmam Akil**, Diyarbakır'ın güney-güneybatısında, aynı isimli köyün doğusunda bulunmaktadır (Şekil 76, Harita 2).[764] Dönmez ve Brice, söz konusu yerleşimden toplanan biri ağız kenarı iki boyalı keramiğin yanı sıra iki adet boyasız çanak parçası yayınlamıştır.[765] Boyalı parçalar, belirgin bir Halaf Dönemi keramiği niteliği göstermemekle birlikte özellikle boyasız örnekler ağız kenarlarıyla bazı ipuçları vermektedir. Burada yayınlanan parçalardan birinin ağız kenarı içten hafifçe kalınlaştırılmışken diğerinin ise kesilerek inceltilmiştir. Söz konusu iki ağız profili Halaf Dönemi'nde görülmemekle birlikte daha çok Ubaid Dönemi'nde uygulanan özelliklerdir. Kanımızca İmam Akil, en azından yayınlanan parçalara göre, Ubaid Dönemi'ne tarihlenmektedir.

---

[760] Dönmez-Brice 1949: 48.
[761] Dönmez-Brice 1949: Pl. XXVIII: B; XXIX: A-B.
[762] Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: Till Elek maddesi.
[763] Dönmez-Brice 1949: Pl. XXVIII: B; XXIX: A-B.
[764] Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: İmam Akil maddesi.
[765] Dönmez-Brice 1949: Pl. XXVIII: B; XXIX: A.

1963 yılında İstanbul Üniversitesi ile Chicago Doğu Bilimleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" kapsamında tespit edilen ve **S 58-3** olarak adlandırılan höyük, Diyarbakır'ın 20 km güneydoğusunda ve Diyarbakır-Mardin yolu ile Dicle Nehri arasındaki Şükürlü köyünde yer almaktadır (Şekil 76, Harita 2). Dicle'nin yüksek bir terasında konumlanan ve güneyinden bir dere akan S 58-3, 50x30x2.5 m boyutlarındadır.[766] Söz konusu höyük, Watson ve LeBlanc tarafından Halaf Dönemi'ne atfedilirken Benedict yerleşimin tarihlendirilmesine ilişkin bir yorumda bulunmamıştır.[767]

"Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" sırasında belirlenmiş bir diğer yerleşim, S 58-3'ün 100 m doğusunda, doğal bir tepede yer alan (Şekil 76, Harita 2), 60 m çapındaki ve 3.5 m yüksekliğindeki **S 58-4**'dür. Benedict, Watson ve LeBlanc, S 58-4'ün ilk defa olasılıkla Halaf Dönemi'nde yerleşim gördüğünü ifade etmektedir.[768]

Özdoğan'ın 1988 yılında yürüttüğü "Güneydoğu Anadolu Prehistorya Projesi" kapsamında, Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin güneyinde, Dicle Nehri'ni besleyen kollardan biri olan Boğazçayın doğu kıyısında yer alan (Şekil 76, Harita 2), **Zengetil**'de Halaf ve Ubaid dönemlerine tarihlenen keramikler bulunmuştur. Höyük ve toplanan keramik hakkında bilgi vermeyen Özdoğan, Ergani Ovası'nda sadece Çayönü ve Tilhuzur'da birer parça Halaf Dönemi keramiği bulunduğuna dikkati çekerek, Halaf ve Ubaid dönemlerine tarihlenen yerleşimlerin söz konusu ovanın güneyinden itibaren yoğunlaştığını ifade etmektedir.[769]

Sevin'in 1986-1992 yılları arasında Diyarbakır'da yürüttüğü yüzey araştırmasıyla ilgili sonuçları, kısmen K.Köroğlu'ndan[770] ve bu araştırmanın keramiğini değerlendiren yüksek lisans tez çalışmalarından edinmekteyiz.[771] Sevin'in de araştırdığı Hücceti, Aktepe, Demirhan ve Sıhratepe'de Halaf Dönemi keramiği ele geçmiştir,[772] fakat toplanan keramikler yerleşim bazında değil dönem temel alınarak

[766] Benedict 1980: 131; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.
[767] Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1; Benedict 1980: 147.
[768] Benedict 1980: 131, 147; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.
[769] Özdoğan 1990: 463.
[770] Köroğlu 1998.
[771] Gökçe 2005; Coşkun Köse 2005.
[772] Coşkun Köse 2005: 15-23.

değerlendirildiğinden ve çok az örnek yayınlandığından yorum yapmak zordur. Bu nedenle burada sadece yerleşimlerin konumları ve boyutlarıyla ilgili bilgi verilecektir.

Aktepe, Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin 14 km kuzeydoğusunda bulunan Aktepe köyünün kuzeyinde, Dicle Nehri'nin güneyinde yer almaktadır. 140x100x25 m boyutlarındaki höyüğün kuzey eteğinde bir kaynak vardır (Şekil 66, Harita 2).[773] Dicle Nehri'nin güneyinde, Çınar ilçesinin 8 km kuzeyinde aynı isimli köyün 2 km güneydoğusunda yer alan **Sıhratepe**, 140x80x40 m boyutlarında sivri ve alçak bir höyüktür (Şekil 76, Harita 2).[774] Diyarbakır'ın 50 km kuzeydoğusunda, Pamuk Çay'ın batı kıyısında konumlanan **Demirhan**, günümüzde tarla olarak kullanılan bir düz yerleşimdir (Şekil 76, Harita 2).[775]

Algaze'nin 1989 yılında Bismil'den Batman Suyu'na kadar yaptığı yüzey araştırmasında 135 arkeolojik yerleşim ve yapı tespit etmiştir. Algaze, bu alanda sadece birkaç tane Halaf ve Ubaid dönemlerine tarihlenen yerleşim olduğunu ve bunların genellikle tek dönemlik, küçük boyutlu merkezler olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu yerleşimlerden toplanan malzemeyi Orta/Geç Halaf'a tarihleyen Algaze, diğer yandan Geç Halaf'ın çok renkli kaplarına rastlanmadığına dikkati çekmektedir.[776]

Algaze'nin yaptığı yüzey araştırması sırasında, Yukarı Dicle Havzası'nda 1999 yılında kazısı yapılan Boztepe, 2009'da kazılmaya başlanan Karavelyan ve Abdullah'ın Düzü Tarlası'nda Halaf Dönemi, keramik buluntusu ile tespit edilmiştir.[777] Bu yerleşimler hakkında ayrıntılı bilgiyi Togul'un yüksek lisans tez çalışmasından edinmekteyiz.

Dicle Havzası'ndaki bir diğer Halaf yerleşimi olan **Abdullah'ın Düzü Tarlası**, Bismil ilçesine bağlı Salat köyünün yaklaşık 1.5 km güneydoğusunda, Salat Çayı ile Dicle'nin kavuştuğu noktaya çok yakın bir konumda yer almaktadır (Şekil 76, Harita 2). 1-2 m yüksekliğe ve 100 m çapa sahip daire biçimli höyüğün tek evreli olduğu düşünülmektedir.[778]

[773] Köroğlu 1998: 59.
[774] Coşkun Köse 2005: 20.
[775] Gökçe 2005: 17.
[776] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 182.
[777] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: Fig. 2b yerleşim no, 13, 37 ve 58.
[778] Togul 1996: 37.

Tekin, gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında Harem (Kayaaltı Mevkii), Hucetti ve Doruç olmak üzere üç yerleşimin Halaf Dönemi'nde iskan gördüğünü ifade etmektedir.[779]

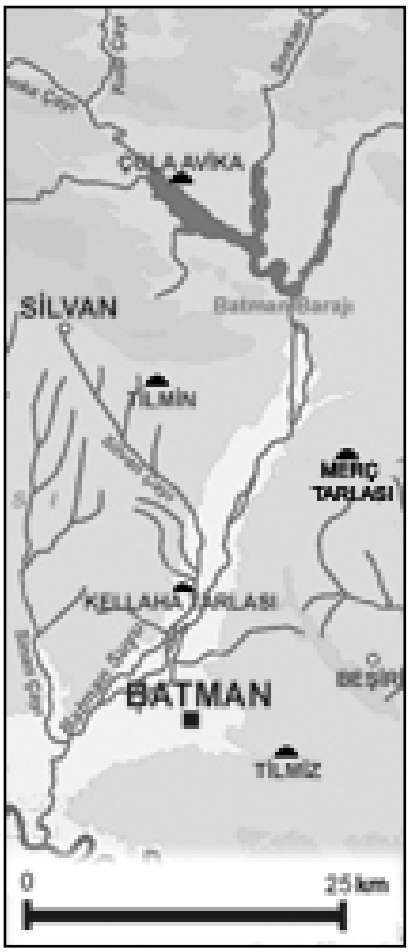
Bu yerleşimlerden **Harem**, Dicle Nehri'nin kenarında yer alan Yuvacık köyünün bir kilometre batısında, Diyarbakır-Batman karayolunun güneyinde bulunmaktadır (Şekil 76, Harita 2). Dicle Nehri'nin bir kilometre kadar güneyinde doğal bir sırt üzerinde kurulan höyük, yaklaşık 1.5 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Bugün hala devam etmekte olan tarım faaliyetlerinden ve toprak alımından dolayı büyük oranda tahrip olan Harem, Tekin'e göre ilk kez Erken Halaf Evresi'nde iskan edilmiştir. Höyükte ayrıca Geç Halaf'a tarihlenen malzeme de ele geçmiştir.[780]

Üçtepe'nin yaklaşık 5 km batısındaki Başaklı köyünde yer alan **Hucetti**, Dicle Nehri'nin 2 km güneyindeki doğal bir sırt üzerine kurulmuştur (Şekil 76, Harita 2). Tekin, 3 hektardan daha büyük olduğunu düşündüğü yerleşimi, Erken ve Geç Halaf evrelerine tarihlemektedir.[781]

Bismil ilçe merkezinin batısında, Köseli köyünün bir kilometre kadar güneyinde, Köseli Deresi'nin kenarına, doğal bir sırt üzerinde kurulmuş olan **Doruç**, 6 m yüksekliğinde ve bir hektar genişliğindedir (Şekil 76, Harita 2). Doruç'tan Halaf Dönemi keramiğinin yanı sıra Hassuna, Samarra ve Ubaid dönemlerine tarihlenen malzeme de tespit edilmiştir. Tekin, yerleşimde görünüşte kesintisiz olan bu uzun silsilenin bulunmasından dolayı buranın önemini vurgulamaktadır.[782]

[779] Tekin 2009: 281-282.
[780] Tekin 2009: 281.
[781] Tekin 2009: 281-282.
[782] Tekin 2009: 282.

2. Batman Suyu Vadisi

Bu çalışmada Batman Suyu Vadisi, söz konusu akarsuyu oluşturan kolların birleşme noktasının kuzeyinden Dicle Nehri'ne döküldüğü yere kadar ki alan olarak kabul edilmiştir. Bu nehir boyunca gerek hemen nehir kenarında gerekse akarsudan daha içeride beş adet Halaf Dönemi yerleşimi tespit edilmiştir; Çola Avika, Timlin, Merç Tarlası, Kellaha Tarlası ve Tilmiz (Şekil 77, Harita 2). Bu yerleşimlerde yapılan çalışmalar, yüzey araştırması ile sınırlı olup hiçbirinde kazı yapılmamıştır. Bu alt bölümde söz konusu merkezlerle ilgili yayınlanan verilere yer verilecektir.

Şekil 77: Batman Suyu Vadisi'nde Halaf Dönemi tespit edilen yerleşimler

1963 yılında İstanbul Üniversitesi ile Chicago Doğu Bilimleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" kapsamında tespit edilen S 61-2 koduyla tanımlanan **Tilmiz**, Batman il merkezinin 3 km kadar doğusunda yer almaktadır (Şekil 77, Harita 2). 30 m çapa ve 5 m yüksekliğe sahip[783] höyüğün en eski iskanı Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde olmuştur.[784] Tilmiz bir sonraki evre olan Ubaid Dönemi'nde yerleşim görmemiştir.

"Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları"nda kapsamında tespit edilen bir diğer yerleşim, Siirt ili Silvan ilçesinin 6 km doğusunda konumlanan R 61-2 koduyla tanımlanan **Tilmin**'dir (Şekil 77, Harita 2). 150 m çapındaki 25 m yükseklikteki höyükte

[783] Benedict 1980: 114.
[784] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.

ilk iskan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde gerçekleşmiştir.[785] Bununla beraber höyüğün Ubaid Dönemi'nde yerleşilmediği anlaşılmaktadır.

Algaze'nin 1988-1989 yılında Batman Suyu Vadisi'nde yürüttüğü yüzey araştırmasında toplam 72 yerleşim tespit edilmiştir.[786] Algaze, Batman Suyu'na bağlanan Malagir Çayı'nın hemen güneyinde yer alan ve **Merç Tarlası** adı verilen yerleşimde, Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlenen Halaf Dönemi keramiği ve yerel benzerlerinin olduğunu belirtmektedir (Şekil 77, Harita 2).[787] Yerleşim hakkında bilgi verilmemesine karşın buradan toplanan malzemeden bahsedilmiştir. Merç Tarlası'ndan çeşitli çakmaktaşı aletler ve çekirdekler, basit formlu kaba saman katkılı çanak çömlekler ve az sayıda küçük taşçık katkılı, kırmızımsı ya da kahverengimsi boya izleri görülen aşınmış keramikler ele geçmiştir.[788]

Algaze tarafından belirlenen Batman Suyu Havzası'ndaki bir diğer Halaf Dönemi yerleşimi, söz konusu akarsuyun batı kıyısındaki, Bismil ilçesi sınırlarında yer alan **Kelleha Tarlası**'dir (Şekil 77, Harita 2). Batman Suyun ilk terasında bulunan Kelleha Tarlası 2, 110x60x2 m boyutlarında elips şeklinde bir höyüktür. Yüzeyinden toplanan malzemeye dayanarak tek dönemlik bir yerleşim olduğu ifade edilmiştir.[789]

Batman Suyu üzerinde kurulacak olan Batman Barajı nedeniyle Rosenberg ve Togul, 1990 yılında söz konusu nehrin kuzeyindeki Sinan (Ramdenka), Hiyan ve Sason çaylarının vadilerinde yüzey araştırması yapmıştır. Bu araştırma sonucunda bölgede, Orta Paleolitik Dönem'den Ortaçağ'a kadar çeşitli dönemlerde iskan görmüş 26 adet arkeolojik yerleşim tespit edilmiştir.[790] Bu yerleşimlerden sadece birinde Halaf Dönemi belirlenmiştir. Ramdenka Çayı'nın kuzey kıyısına konumlanan **Çola Avika** (Şekil 77, Harita 2), 0.75 ha büyüklüğünde olup yalnızca Halaf Dönemi'nde iskan görmüştür. Buradan tipik boyalı Halaf keramiklerinin yanı sıra taşçık katkılı, kaba yapım pişirme kaplarına ait parçalar da toplanmıştır. Rosenberg ve Togul'a göre Halaf Dönemi keramik grubu, birkaç tane saman katkılı "Altmonochrom" türünde parçadan ve taşçık

[785] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1; Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: Tilmin maddesi.
[786] Algaze 1989: Fig. 2a-b; Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: Fig. 2a-b.
[787] Algaze 1989: 244, Fig. 2: 11.
[788] Algaze 1989: 244.
[789] Togul 1996: 37.
[790] Rosenberg-Togul 1991: 243; Rosenberg 1992: 448.

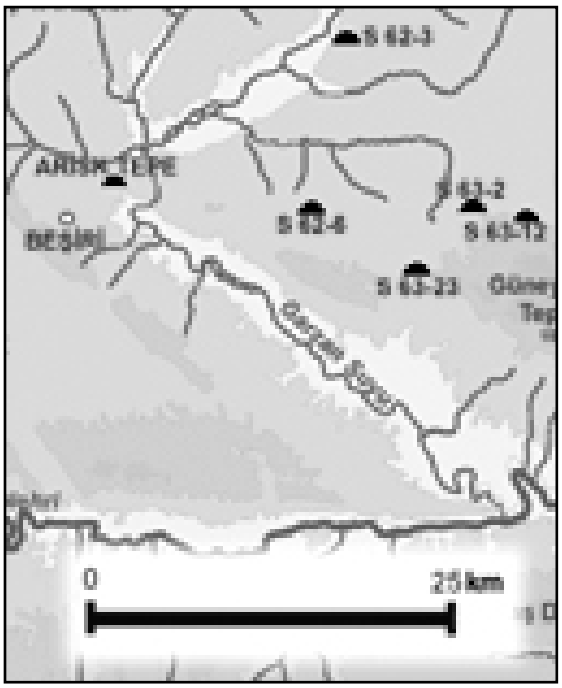
katkılı boyalı Halaf Dönemi keramiklerinden oluşmaktadır. Halaf Dönemi kap formları, *cream bowl*lardan ve dik kenarlı derin çanaklardan meydana gelmektedir. Parçalar genellikle kavlanmış olmakla beraber, tek renk boyayla yapılmış basit bantlar, noktalardan oluşturulmuş daireler, panellerin arasına yerleştirilmiş eşkenar dörtgenler belirlenen motiflerdir. Rosenberg ve Togul bu malların yanı sıra, oldukça kaba, bezemesiz, kırmızımsı renkli, taşçık katkılı ve basit formlu bir grubun daha varlığından söz ederek bu keramiklerin yerel üretim olabileceğine dikkat çekmektedir.[791]

Çola Avika'nın yayınlanan keramiklerinden yola çıkarak olasılıkla Orta Halaf Evresi'ne tarihlenebileceğini söylemek mümkündür.

[791] Rosenberg-Togul 1991: 244-245; Rosenberg 1992: 450.

3. Garzan Suyu Vadisi

Bu çalışma kapsamında Garzan Suyu Vadisi'nin sınırları Batman ili Kozluk ilçesinin güneyinden Dicle Nehri'ne kavuştuğu noktaya kadar olan alan olarak kabul edilmiştir. Bu bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, nehir kenarında ve akarsudan daha içeride olmak üzere, altı adet yerleşimde Halaf Dönemi tespit edilmiştir: Arisk Tepe, S 62-3, S 62-6, S 63-2, S 63-12 ve S 63-23 (Şekil 78, Harita 2). Bu yerleşimlerin hiçbirinde kazı yapılmamış olup bilgilerimiz yüzey toplamaları ile sınırlıdır.

Şekil 78: Garzan Suyu Vadisi'nde Halaf Dönemi tespit edilen yerleşimler.

1963 yılında "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" sırasında tespit edilen ve S 62-2 koduyla tanımlanan **Arisk Tepe**,[792] Batman'ın 20 km kuzeydoğusunda, Garzan Suyun batısında, Ariski köyünün 3.5 km güneybatısında yer almaktadır (Şekil 78, Harita 2).[793] Höyüğün güneyinden geçen yol, tepenin 2-4 m kadarını kesmiş olmakla birlikte Arisk Tepe'nin, altı 100 m üstü ise 40-50 m çapında olup 15 m yüksekliğe sahiptir.[794] Keramik buluntularına göre söz konusu höyük, olasılıkla Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde ve Ubaid Dönemi'nde yerleşim görmüştür.[795]

Aynı yüzey araştırmasında tespit edilen bir diğer yerleşim olan **S 62-3**,[796] Batman ili Beşiri ilçesinde Garzan Suyun 200 m doğusunda yer almaktadır (Şekil 78,

[792] Benedict 1980: 114.
[793] Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: Arisk Tepe maddesi.
[794] Benedict 1980: 114.
[795] Benedict 1980: 143.
[796] Benedict 1980: 114.

Harita 2). Bir teras üzerinde kurulan höyük, 60x75x3-4 m boyutlarında olup[797] toplanan yaklaşık 150 keramikten en erken iskanın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde olduğu anlaşılmaktadır.[798] Höyük üzerinde ayrıca çekirdek, dilgi, yonga, kazıyıcı ve kalemlerden oluşan 290 parça obsidyen ve 4 adet biçim vermeyen çakmaktaşı ele geçmiştir.[799] Buradan toplanan obsidyenin sayısı dikkat çekici niceliktedir.

Batman ili Beşeri ilçesindeki Melho Köyü'nün 500 m güneyinde, Batman-Kurtalan yolunun kenarında yer alan[800] (Şekil 78, Harita 2) ve "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları"nda tespit edilerek **S 62-6** olarak adlandırılan höyük, 100 m çapında olup doğal bir tepenin üzerine kurulmuştur.[801] Yüzey araştırmasından toplanan 325 adet keramiğe göre S 62-6, Halaf Dönemi ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin yanı sıra Ubaid Dönemi'nde de iskan görmüştür. Höyükten bu dönemlere ait çok sayıda çanak çömlek parçasının bulunduğu ayrıca belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yerleşimde ayrıca 258 adet obsidyen 344 adet çakmaktaşı[802] ele geçmekle birlikte özellikle obsidyenin sayısı dikkat çekici niceliktedir.

Aynı yüzey araştırmasında belirlenen bir başka yerleşim olan **S 63-12**, Siirt ili Kurtalan ilçesinin 2.5 km batısında, Görgüze (Aynik) köyünün 75 m doğusunda ve Batman-Kurtalan yolunun kenarında yer almaktadır (Şekil 78, Harita 2).[803] 50 m çapa 5 m yüksekliğe sahip olan höyükten yaklaşık 1000 parça keramik, 1564 adet obsidyen, 180 çakmaktaşı ve 4 adet sürtmetaş buluntu toplanmıştır.[804] Keramiklerden anlaşıldığı kadarıyla S 63-12, olasılıkla Halaf Öncesi'nde, Halaf Dönemi'nde, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde, Ubaid Dönemi'nde ve sonrasında yerleşilmiştir.[805] Çekirdek, dilgi, yonga, kazıyıcı, kalem, mızrak ya da okucu ve mikrolitlerden oluşan obsidyenin miktarı dikkat çekici orandadır.[806]

"Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları"nda tespit edilen diğer bir yerleşim **S 63-23**, Siirt'in Kurtalan ilçesinin ve Kalemeran köyünün 2 km batısında

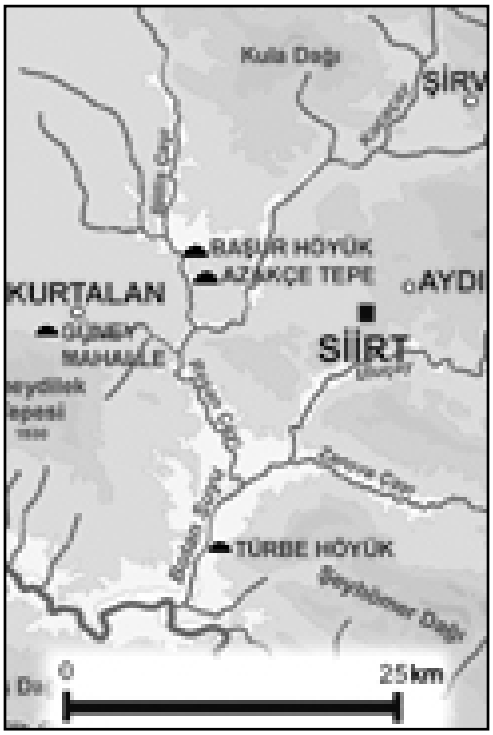
[797] Benedict 1980: 114.
[798] Benedict 1980: 141.
[799] Benedict 1980: 117.
[800] Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1; Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: S 62-6 maddesi.
[801] Benedict 1980: 115.
[802] Benedict 1980: 118.
[803] Benedict 1980: 115; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.
[804] Benedict 1980: 122-123.
[805] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.
[806] Benedict 1980: 122-123, 141.

bulunmaktadır (Şekil 78, Harita 2).[807] Yakın çevresinde akarsu bulunmayan höyük, 250x350 m boyutlarında olup[808] Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde ve Ubaid Dönemi'nde iskan edilmiştir.[809] S 63-23'ten 450 parça keramik, çekirdek, dilgi, yonga, kazıyıcı, kalemden oluşan 500 adet obsidyen, çekirdek, dilgi, yonga, kazıyıcı ve uç parçalarından meydana gelen 450 parça çakmaktaşı toplanmıştır.[810]

Aynı yüzey araştırmasında saptanan bir başka yerleşim, Siirt'in Kurtalan ilçesinde Konak Pınar (Ayınkasır) köyünün hemen batısında yer alan (Şekil 78, Harita 2), alçak bir yükselti şeklindeki **S 63-2**'dir.[811] Benedict, yerleşimdeki en erken iskanın olasılıkla Uruk Dönemi'nde olduğunu ifade ederken,[812] Watson ve LeBlanc, ilk yerleşimin Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne ait olduğunu belirtmektedir.[813] S 63-2'den 140 keramik, çekirdek, dilgi, yonga, kazıyıcı, kalem ve mikrolitlerden oluşan 556 adet obsidyen, 123 parça çakmaktaşı toplanmıştır.[814] Siirt'teki diğer Halaf Dönemi yerleşimlerinde olduğu gibi S 63-2'de de obsidyenin miktarı, alet çeşitliliği ve çekirdeklerin de olması ilgi çekicidir.

[807] Benedict 1980: 116; Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: S 63-23 maddesi.
[808] Benedict 1980: 116.
[809] Benedict 1980: 143.
[810] Benedict 1980: 124.
[811] Benedict 1980: 115.
[812] Benedict 1980: 143.
[813] Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.
[814] Benedict 1980: 119-120.

4. Botan Suyu Vadisi

Bu çalışmada Botan Suyu Vadisi, Siirt'in kuzeybatısındaki Başur Çayı'dan Botan Suyun Dicle Nehri ile birleştiği noktaya kadar olan alan olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu bölgede, Botan Suyu ve kolları üzerinde Halaf Dönemi saptanan dört adet yerleşim bulunmaktadır: Başur Höyük, Azakçe Tepe, Güney Mahalle ve Türbe Höyük (Şekil 79, Harita 2). Bu yerleşimlerde Halaf Dönemi, Türbe Höyük hariç, yüzey araştırması ile bilinmektedir. Diğer yandan Türbe Höyük'ün Halaf Dönemi ile ilgi veriler önceki alt bölümde sunulmuştur.

Şekil 79: Botan Suyu Vadisi'nde Halaf Dönemi tespit edilen yerleşimler.

Başur Höyük, "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" kapsamında tespit edilmiş ve "S 64-4" olarak isimlendirilmiştir (Şekil 79, Harita 2).[815] 175x100x20 m boyutlarındaki höyükte en erken iskan Benedict'e göre Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne aittir.[816] 2007 yılından beri Sağlamtimur tarafından kazılmakta olan Başur Höyük'te Halaf Dönemi henüz yüzey toplamamsından ele geçen keramiklerle bilinmektedir. Bu yerleşime dair ayrıntılı bilgi bir önceki alt bölümde yer almaktadır.

"Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları"nda saptanan yerleşimlerden biri olan **Güney Mahalle** (S 63-13), Siirt ilinin Kurtalan ilçesi Güney Mahalle köyünün yanında yer almaktadır (Şekil 79, Harita 2).[817] Boyutları belirtilmeyen höyükte en erken

[815] Benedict 1980: 117.
[816] Benedict 1980: 143.
[817] Benedict 1980: 115; Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: Güney Mahalle maddesi.

yerleşim, olasılıkla Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlenmektedir.[818] Bununla beraber höyükte Ubaid Dönemi yerleşiminin olmaması dikkat çekicidir.

Algaze'nin Botan Suyu civarında yaptığı yüzey araştırmasında 14 yerleşim yeri belirlenmiştir. Bunlardan sadece tek yerleşimde, küçük boyutlu **Azakçe Tepe**'de (Şekil 79, Harita 2) bir adet Halaf Dönemi Boyalı Malı, Saman katkılı Mallar ile birlikte ele geçmiştir.[819] Bölgedeki yerleşimleri yeniden inceleyen TAÇDAM ekibi, Azakçe Tepe'nin yoğun tarım faaliyetlerinden dolayı tahrip olduğunu belirtmekle beraber, buradan toplanan Halaf Dönemi keramikleriyle ilgili bilgi vermemiştir. Aynı yüzey araştırmalarında malzeme toplanan ve daha sonra kazılarak ve küçük boyutlu bir Halaf Dönemi yerleşimi saptanan Türbe Höyük'te yürütülen her iki yüzey araştırmasında da bu dönem keramiğinden söz edilmemektedir. Bununla birlikte Ubaid Dönemi keramiğinin varlığından bahsedilmektedir, öyle ki Azakçe Tepe, Türbe Höyük ve Uruk malzemesi veren Çattepe buluntuları ile birlikte Aşağı Botan Vadisi, Geç Neolitik Dönem'den Geç Kalkolitik Dönem'e kadar tam bir silsile vermesi açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır.[820]

[818] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.
[819] Algaze 1989: 253.
[820] Velibeyoğlu-Schachner-Schachner 2002: 785.

5. Dicle-Doğu Habur Vadisi

Dicle-Doğu Habur Vadisi, Dicle ve Habur nehirleri arasında kalan, aynı zamanda Şırnak'ın Cizre ve Silopi ovalarını kapsayan, kuzeyindeki dağların yüksekliği 2100 m'yi bulan kabaca üçgen şeklindeki bir alt bölümdür. Dicle-Doğu Habur Vadisi'nde yerleşimler, söz konusu ovalarda dere kenarlarına kurulmuş olup yüzey araştırmalarının verilerine göre dokuz merkezde Halaf Dönemi saptanmıştır: Kortik, Silopi Höyük, Nervan, Grike Keşe, Takyan, Takyan Yakını 1, Basorin, Gre Tehali ve Girişirin (Şekil 80, Harita 2). Bu yerleşimlerin hiçbirinde kazı yapılmamış olup bilgilerimiz yüzey toplamaları ile sınırlıdır.

Şekil 80: Dicle-Doğu Habur Vadisi'nde Halaf Dönemi tespit edilen yerleşimler.

Dicle-Doğu Habur Vadisi'nin arkeolojik verileri, Şırnak'ın Cizre, Silopi ve İdil ilçelerinde yapılan yüzey araştırmaları ile bilinmektedir. Algaze'nin Cizre ve Silopi ovalarında yürüttüğü alan taraması sırasında 19 yerleşim yeri tespit edilmiştir.[821] Bunlardan sekiz adedinde Orta/Geç Halaf Evresi boyalı keramikleri belirlenmiştir. Algaze, Silopi Ovası'ndaki Takyan üzerinde özellikle durmuştur. Çok dönemli bir yerleşim olan Takyan, Halaf Dönemi'nde ulaştığı 12 hektarlık iskan alanıyla dikkati çekmektedir. Araştırmacı ayrıca, Halaf Dönemi saptanan höyüklerden dördünün Ubaid Dönemi'nde de yerleşim gördüğünü ve Halaf Dönemi yerleşiminin Ubaid Dönemi'nin içine kadar devam ettiğini belirtmekle beraber bunların isimlerini vermemektedir.[822]

[821] Algaze 1989: Fig. 12
[822] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 195.

Algaze diğer yandan, Halaf Dönemi yerleşimi olarak Takyan'ın yanı sıra Basorin'den de söz etmektedir.[823]

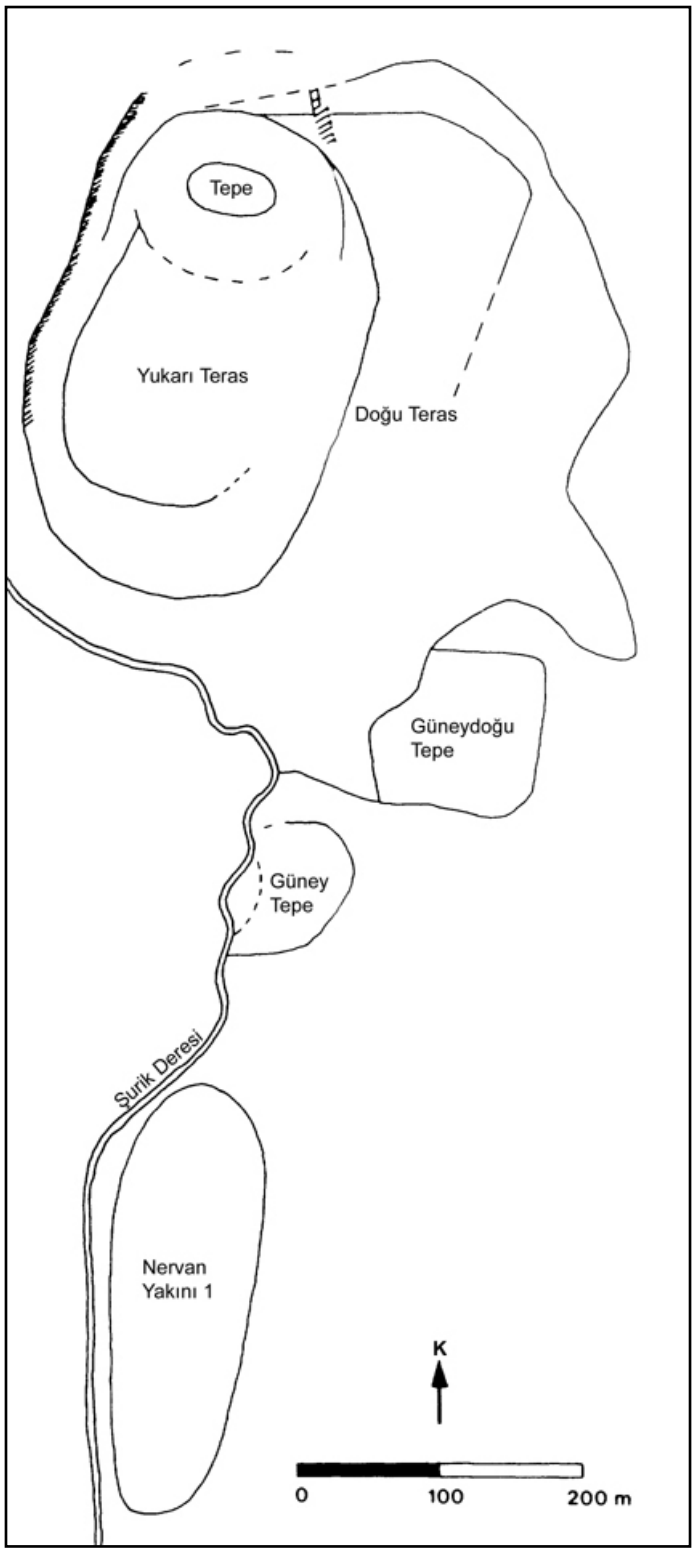
2004-2006 yılları arasında Dicle-Doğu Habur Vadisi'nde, Cizre, Silopi ve İdil ilçelerinde, Kozbe'nin gerçekleştirdiği yüzey taramasında, bazıları ilk defa tespit edilen 63 yerleşim yeri araştırılmıştır.[824] Araştırma bölgemize giren höyüklerden Takyan, Grike Keşe, Basorin, Nervan, Kortik Höyük, Gre Tehali, Silopi Höyük ve Girişirin olmak üzere sekiz yerleşimde Halaf Dönemi keramiği toplanmıştır.[825]

Halaf Dönemi yerleşimlerinden **Takyan**, Şırnak'ın Silopi ilçesinin 10.5 km güneybatısında ve aynı ovayı sulayan Şurik Deresi'nin doğusunda bulunmaktadır (Şekil 80, Harita 2). 350x680x15 m ebatlarındaki höyüğün, Neolitik Çağ'dan başlayan uzun bir yerleşim silsilesi vardır. Takyan, Halaf Dönemi'nin tüm alt evreleri boyunca iskan görmüş bir höyüktür.[826]

Takyan'ın doğusunda pamuk tarlası olarak kullanılan alanda yoğun miktarda Halaf Dönemi keramiği ele geçmiş ve buranın malzemesi ayrı toplanmıştır. Buradan bulunan Halaf Dönemi keramikleri Orta ve Geç Halaf evrelerine işaret etmektedir.[827]

Takyan Yakını 1, Takyan'ın 250 m kuzeydoğusunda, 52x20x3 m ebatlarında dağınık bir buluntu alanıdır (Şekil 80, Harita 2). Pamuk tarımı yapılarak yoğun bir tahribata maruz kalan Takyan Yakını 1'de Geç Halaf Evresi çanak çömleği saptanmıştır.[828]

[823] Algaze 1989: 247, dipnot 7.
[824] Kozbe 2006a, 2007, 2008a, 2008b.
[825] Erdalkıran 2008: 755.
[826] Kozbe 2006a: 297; Erdalkıran 2008: 757-758, Table 1.
[827] Kozbe 2006a: 297.
[828] Kozbe 2007: 307.

Silopi Ovası'ndaki Kavallı köyünde yer alan **Nervan** (Nehirvan), 210x400x6 m boyutlarında olup Şurik Deresi'nin batısında konumlanmaktadır (Şekil 80-81, Harita 2). Höyükten az sayıda Halaf Dönemi keramiği toplanmıştır,[829] bununla beraber Nervan'ın özellikle Geç Halaf Evresi'nde yerleşildiğini söylemek mümkündür.[830]

Şekil 81: Nervan ve çevresinin krokisi (Algaze 1989: Fig. 7'den uyarlanmıştır).

[829] Kozbe 2006a: 296.
[830] Erdalkıran 2008: 757, Table 1.

Nervan'ın 320 m güneybatısında aynı şekilde Şurik Deresi'nin kıyısında bulunan **Grike Keşe**, 100x220x4 m ebatlarındadır (Şekil 80, Harita 2). Halaf Dönemi keramiği höyüğün özellikle batısında yoğun olarak ele geçmiştir.[831] Grike Keşe, Halaf'a Geçiş, Erken Halaf, Orta Halaf ve Geç Halaf evrelerinde yerleşim görmüştür,[832] diğer bir deyişle Halaf Dönemi'nin neredeyse tamamında iskan edilmiştir.

Silopi Ovası'nda bulunan **Gre Tehali** (Şekil 80, Harita 2), 170x200x2 m boyutlarında olup üzerinden yol geçmektedir.[833] Yerleşimde Erken Halaf Evresi'ne tarihlenen malzeme ele geçmiştir.[834]

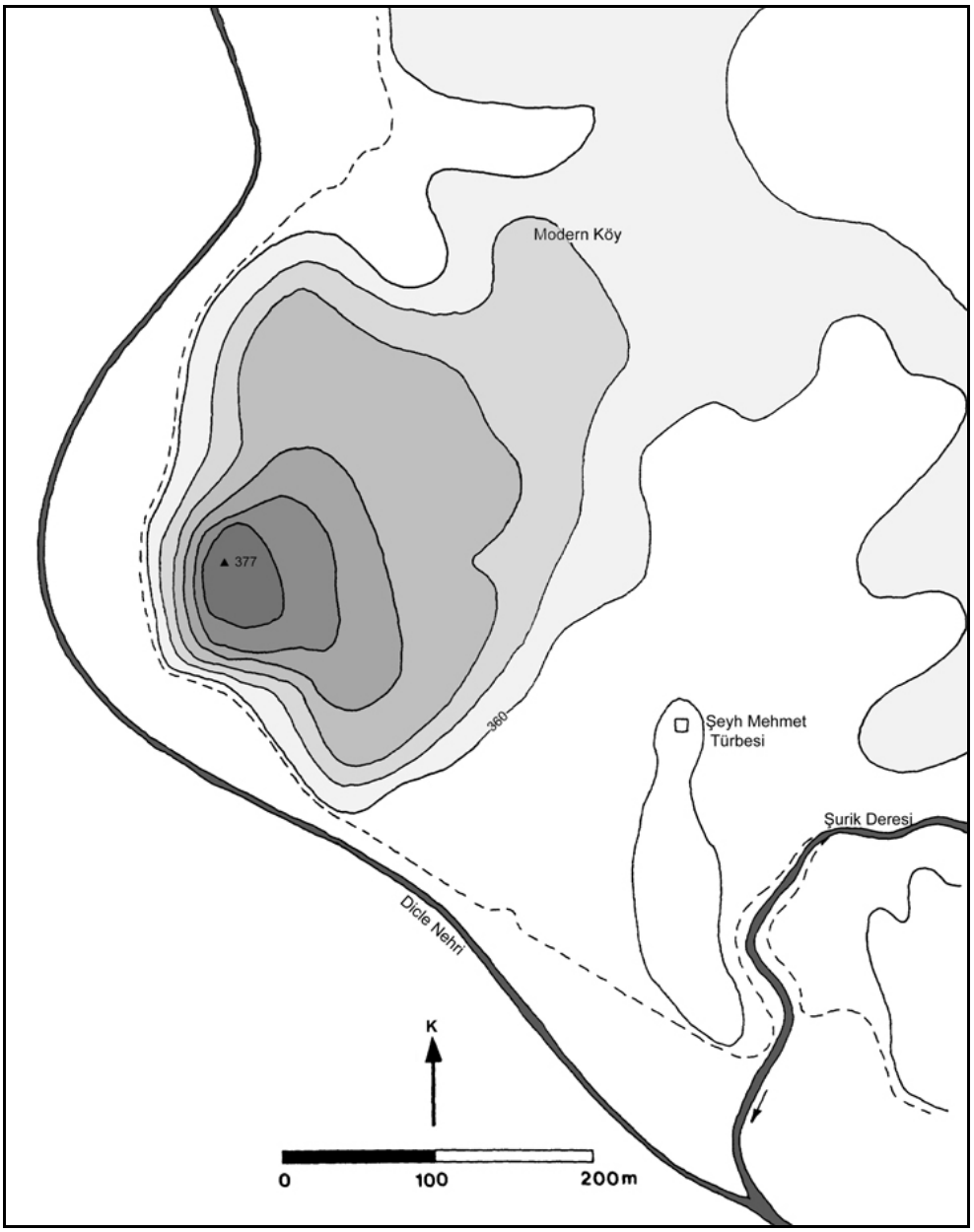
Adından da anlaşıldığı gibi Silopi ilçe merkezinde bulunan **Silopi Höyük** (Şekil 80, Harita 2), yoğun bir tahribata uğramasına rağmen 10 m yüksekliğe sahiptir. Toplanan keramiklerden höyüğün Halaf Dönemi'nde iskan gördüğü ortaya çıkmaktadır.[835]

Silopi ilçe merkezinin 8 km batısında, Atladıoldu Deresi'nin batı kıyısında konumlanan **Kortik Höyük** 155x100x5 m boyutlarındadır (Şekil 80, Harita 2).[836] Buradan ele geçen Halaf Dönemi keramikleri Erken Halaf Evresi özellikleri göstermektedir.[837]

Silopi ilçe merkezinin 16 km güneybatısında yer alan **Basorin**'in batısından Dicle Nehri, güneyinden ise Şurik Deresi geçmektedir (Şekil 80, 82, Harita 2). Üzerinde askeri gözetleme kulesi olduğu için boyutları alınamayan[838] höyüğün boyutunu Algaze 10 hektar olarak vermektedir.[839] Az sayıda toplanan keramiklerden Basorin'de Halaf Dönemi olduğu anlaşılmaktadır.[840] Algaze tarafından tespit edilen yerleşim, ovalimsi formlu ve oldukça yüksek olarak tanımlanmış bir höyükten ve aşağı terastan oluşmaktadır, bu haliyle Basorin'in boyutu 12 hektar olarak ölçülmüştür.[841] Mevcut

[831] Kozbe 2006a: 296.
[832] Erdalkıran 2008: 756-757, Table 1.
[833] Kozbe 2006a: 296-297.
[834] Erdalkıran 2008: 757, Table 1.
[835] Kozbe 2006a: 298.
[836] Kozbe 2006a: 296.
[837] Erdalkıran 2008: 757, Table 1.
[838] Kozbe 2006a: 297-298.
[839] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: 197.
[840] Kozbe 2006a: 298.
[841] Algaze 1989: 246-247, Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991:196.

yüksekliğinden dolayı Basorin'de askeri gözetleme kulesi bulunmaktadır.[842] Ele geçen keramikler söz konusu yerleşimin, Halaf, Ubaid, Uruk ve Nineve V, Orta/Geç Asur, Bizans ve Erken İslami Dönem[843] boyunca uzun bir süre iskan edildiğini kanıtlamaktadır.

Şekil 82: Basorin ve çevresinin topografik planı (Algaze 1989: Fig. 6'dan uyarlanmıştır).

[842] Kozbe 2006a: 297-298.
[843] Algaze 1989: 247, Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991:196, Kozbe 2006a: 298.

Silopi ilçesinin 5 km güneydoğusunda ve Başköy sınırları içinde yer alan **Girişirin**, Tilkabin Deresi kenarında bulunmaktadır (Şekil 70, Harita 2). Derenin güney ve batı yönlerinden çevrelediği höyük, 160x150x1.5 m boyutlarında olup üzerinden keramik, obsidyen ve çakmaktaşı alet parçaları, obsidyen parçası ve taş kap parçasından oluşan yüzey buluntusu toplanmıştır.[844]

Araştırma bölgemiz olan Dicle Nehri Havzası'nda yukarıda açıkladığımız gibi çoğu bir akarsuyun ya da kaynağın yanında ovada veya platoda kurulmuş toplam 47 adet Halaf Dönemi yerleşimi belirlenmiştir. Bu yerleşimlerin bazılarında Hassuna/Samarra iskanının üzerinde Halaf Dönemi'nin devam ettiği saptanmıştır. Bununla birlikte bazı höyüklerde bu iki süreç arasındaki geçiş, diğer bir deyişle Halaf Öncesi'nden Halaf Dönemi'ne geçiş keramik buluntularıyla belirlenmiştir. Dicle Nehri Havzası'ndaki Halaf Dönemi yerleşimlerinin çoğu bir ya da birkaç Halaf evresinde iskan görmesine rağmen tüm dönem boyunca yerleşilmiş az sayıda höyük vardır. Nitekim bu durum höyüklerin boyutlarına da yansımıştır, yerleşimlerin çoğu birkaç hektardan oluşurken 12 hektarlık alana sahip höyükler de belirlenmiştir.[845]

Yerleşimlerin konumları bazı durumlarda hammaddeyle de ilişkili gibi görünmektedir. Özellikle Siirt'te tespit edilen yerleşimlerde keramiğin yanı sıra Halaf Dönemi'nin en önemli hammaddesi olan obsidyenin bol miktarda ele geçmesi dikkat çekicidir. Bu açıdan değerlendirildiğine söz konusu höyükler, Kuzey Mezopotamya ile Van Gölü Havzası'ndaki obsidyen kaynakları arasındaki ticarette etkin bir rol oynamış olabilir.[846]

[844] Kozbe 2008: 177.
[845] Kozbe tarafından bu durum Cizre-Silopi Ovası'nda da belirlenmiştir Kozbe 2008: 325-326.
[846] Algaze 1988: 254; Sağlamtimur 2004: 465.

III. BÖLÜM: YENİ VERİLER IŞIĞINDA DİCLE HAVZASI HALAF YERLEŞİM YERLERİNDEN ELE GEÇEN ÇANAK ÇÖMLEKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezimizin ana bölümünü oluşturan III. Bölüm'de, Dicle Nehri Havzası'nda yer alan ve IIB ve IIc bölümlerinde konu edinilen 47 Halaf Dönemi saptanan yerleşimden keramik malzemesini görebildiğimiz 26 adedi ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle yerleşimin genel özelliklerine değinilecek ardından incelenen keramikler evrelerine ayrılarak hamur, boya, bezeme niteliklerine ve tarafımızdan oluşturulan çanak çömlek tipolojisine göre gruplandırılarak detaylı bir biçimde anlatılacaktır. Karşılaştırma kısmı bu bölümün sonunda yer alacaktır, ayrıca katalogta da benzer kap biçimilerine ve bezemelere değinilecektir.

Bu bölümde ele aldığımız yerleşimleri, II. Bölüm'de olduğu gibi, Dicle Nehri'nin alt bölgeleri altında değerlendireceğiz, bununla beraber Batman Suyu Vadisi'nde bulunan Halaf Dönemi yerleşimlerinden hiçbirinin malzemesini göremedeğimiz için burada bu alt bölge yer almamaktadır. Diğer yandan Yukarı Dicle Vadisi, Garzan Suyu Vadisi, Botan Suyu Vadisi ve Dicle-Doğu Habur Vadisi Halaf Dönemi yerleşimleri bu bölümün alt bölümlerinde incelenecektir.

A. Yukarı Dicle Vadisi

Yukarı Dicle Vadisi, daha öncede belirttiğimiz gibi en fazla Halaf Dönemi yerleşimi saptanan alt bölgedir. Bu alanda toplam 22 merkezde Halaf Dönemi belirlenmiş olup bunlardan Girikihacıyan, Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücceti, Harem, Doruç, S 58-3 ve S 58-4'ün keramik malzemesi incelenmiştir.

1. Girikihacıyan

Diyarbakır ili Ergani ilçesinin 20 km güneydoğusunda yer alan Girikihacıyan, 1968 senesinde Redman ve Watson tarafından 5x5 metrelik bir test açmasında kazı gerçekleştirilmiştir.[847] Bu ilk sezonunun ardından 1970 yılında Watson yeniden kazı yapmıştır.[848] Girikihacıyan'da yürütülen kazılar doğrultusunda Watson ve LeBlanc,

[847] Braidwood-Çambel-Watson 1969: 1275; Watson-LeBlanc 1990: 5-19.
[848] Watson-LeBlanc 1990: 20.

Halaf Sonrası ve Halaf Dönemi olmak üzere iki tabaka tespit etmiştir.[849] Ancak araştırmacılar Girikihacıyan'ın Halaf Dönemi'nin hangi evre ya da evrelerinde iskan edildiğine dair bir bilgi vermemiştir.

Girikihacıyan kazılarından ele geçen Halaf Dönemi'ne ait iki adeti boya bezemeli sekiz tüm kap ve 55 adet çanak çömlek parçası tarafımızdan Diyarbakır Müzesi'nde incelenmiştir. Bunun yanı sıra Girikihacıyan'ın İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda bulunan Halaf Dönemi keramikleri görülmüştür.

Girikihacıyan'ın incelenen ve görülen keramiklerinin tümü Orta Halaf Evresi'ne tarihlenmektedir. Çalışılan Girikihacıyan Halaf Dönemi keramiklerinin hamuru, genellikle açık kahverengi olmakla birlikte pembe ve devetüyü renklere de sahiptir. Söz konusu keramiklerin hamuru, çoğunlukla katkılıdır. En sık rastlanılan katkı maddesi mikalı kumdur ve bunu kireç izlemektedir. Ayrıca kum ve kirecin birlikte kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. Kapların hemen hepsi iyi pişmiş olup birkaç örnek hariç cidarda öz görülmemektedir. Çanak çömleklerin astarlanması yaygın bir uygulama değildir, ancak az sayıdaki parçada açık kahverengi, devetüyü ve pembe renklerde astarlandığı belirlenmiştir. İncelenen keramikler ağırlıklı olarak açkılanmıştır, özellikle açık kap biçimlerinde iç yüzeyin de açkılandığı tespit edilmiştir. Kapları bezemede kullanılan boya, her zaman tek renk olup kahverenginin tonları veya siyah tercih edilmiştir. Bazı örneklerde boya, pişmeden ve uygulama tekniğinden kaynaklanan çok renkli etkisi vermektedir. Kapların her iki yüzeyi de yoğun bir şekilde bezenmiştir. Bezeme motifleri genellikle geometrik olmakla birlikte az sayıda naturalistik unsur da saptanmıştır. Yatay ya da dikey zigzaglar, nokta sıraları, içi noktalı, çapraz taralı ya da boyalı eşkenar dörtgen sıraları, tek merkezli daireler, üçgen sıraları ve verev hatlar geometrik bezekler arasında yer alırken naturalistik motifler çiçek, bitki, boğa ve yabani koyun başından oluşmaktadır (Lev. 1-8).

Girikihacıyan'ın çalışılan Halaf Dönemi keramiklerinin büyük çoğunluğu biçim vermektedir. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da

[849] Watson-LeBlanc 1990: 31.

trichterrandbecher (Form IE), dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG), dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2) ve düz dip (Form VIA) gibi tanımlanan kap biçimlerinin yanı sıra çeşitli gövde parçaları da bulunmaktadır.

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), incelenen keramikler arasında 10 adet ile en yoğun grubu oluşturmaktadır (Lev. 1-2). Bu çanaklardan ilkinin ağız çapı 25 cm, yüksekliği 9.4 cm, dip çapı ise 19 cm olup dışa açılan bir biçimi vardır (Lev. 1: 1). Kabın dış yüzeyi ağız kenarındaki ve dipteki düz bandın arasına yerleştirilen iki sıra birbirine bağlantılı içi dolu üçgenlerle, iç yüzeyi ağız kenarındaki kalın basit bantla ve hafifçe içe kesilmiş dudağı fırça darbeleriyle bezenmiştir. İkinci örneğin ağız çapı 28 cm, yüksekliği 10 cm ve dip çapı 22 cm olup parçanın yarısı kadarı korunmuştur (Lev. 1: 2). Çanağın dış yüzeyindeki ana bezeme alanı, ağız kenarındaki ve dipteki kalın bant arasında yer almaktadır. İki ince bant arasındaki banda içi ve etrafı noktalı eşkenar dörtgen sırası, iç yüzeye ise ağız kenarındaki basit bandın altına pendant yapılmıştır. Üçüncü parçanın ağız çapı 21 cm, yüksekliği 7.5 cm ve dip çapı 14 cm olup dışa açılan kenarlarıyla bu çanak tipinin klasik bir örneğidir (Lev. 1: 3). Kabın dış yüzeyindeki boya aşınmış olmakla beraber sadece form vermeyen bir iz kalmıştır, iç yüzeyde çanağın yüksekliğinde iç içe daireler sırası dudakta ise fırça darbeleri bulunmaktadır. Ağız çapı 16 cm, yüksekliği 4.9 cm ve dip çapı 12 cm olan dördüncü çanağın yarısından fazlası korunmuş durumdadır (Lev. 1: 4). Kabın dış yüzeyi, ağız kenarındaki ve dipteki kalın iki bant arasına üç sıra zigzag ile iç yüzeyi ise ağız kenarındaki kalın düz bandın altındaki dalgalı hatla bezenmiştir. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanaklara dair beşinci örnek, 14 cm ağız çapına, 5.4 cm yüksekliğe ve 9 cm dip çapına sahiptir (Lev. 1: 5). Parçanın dış yüzeyine diğer örneklerdeki gibi ağız kenarına ve dibe kalın düz bantlar çekilerek ana bezeme alanı oluşturulmuş ardından korunduğu kadarıyla üç dikey çizgi ile metoplara ayrılmış ve bölünen kısımlara yedi sıra ovalimsi büyük noktalar yapılmıştır. Çanağın iç yüzeyi ise ağız kenarındaki kalın düz bant ve altındaki pendant ile bezenmiştir. Söz konusu çanak biçimine dair bir diğer örnek, 12 cm ağız çapına sahiptir ve dibi korunmamıştır (Lev. 2: 1). Bu parça daha önce bahsedilen çanaklardan daha sade olan boya bezemesi ile dikkat çekmektedir. Çanağın dış ve iç yüzeyinin ağız

kenarında kalın basit bir bant yer almaktadır. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanaklara bir başka örnek, buraya kadar anlatılan parçalardan daha geniş ve sığdır (Lev. 2: 2). 32 cm ağız çapı olan bu çanağın dış yüzeyinde ağız kenarındaki kalın bandın altında içi dikey noktalı eşkenar dörtgen sırası, iç yüzeyinde ise düz bir banda dayalı pendant yer almaktadır. Bu çanak biçimine dair bir diğer parça, 31 cm ağız çapına sahip olup dışbükey kenarı dibin hemen üstünden kırılmıştır (Lev. 2: 3). Çanağın dış yüzeyinde ağız kenarındaki bandın altında beş adet dikey çizgi ve yanında içi boyalı üçgen olabilecek bir şekil, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki bandın altında kısmen iki sıra bitişik pendant vardır. Bir diğer örneğin ağız kenarı kısmen korunduğu için çapı alınamamıştır (Lev. 2: 4). Çanağın dış yüzeyinde ağız kenarındaki basit bandın altında üstten sarkan ve alttan yukarıya doğru uzanan iki verev hattın birbirine kısa çizgilerle bağlanmasından meydana gelen bir motifin tekrarı görülmektedir. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz hatta dayalı pendant bulunmaktadır. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanaklara son örnek, ağız kenarı korunmamış çapı 12.7 cm olan bir dip parçasıdır (Lev. 2: 5). Ağız kenarının hemen altından kırıldığı anlaşılan parçanın dış yüzeyine, Levha 2'deki 2 numaralı çanakta karşılaştığımız bezemenin yakın benzeri, iki kalın bandın içine içi dikey noktalı eşkenar dörtgen sırası yapılmıştır. Çanağın iç yüzeyinde ise dalgalı hattın küçük bir kısmı korunmuştur.

Girikihacıyan'ın çalışılan Halaf Dönemi keramikleri içinde *dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form IB)* üç parça ile tanımlanmıştır (Lev. 3: 1-3). Bu çanaklardan ilkinin ağız çapı 16 cm, yüksekliği 5.6 cm, dip çapı 11 cm olup uzun bir boyuna ve oldukça basık bir gövdeye sahiptir (Lev. 3: 1). Boyunun dış yüzeyi dikdörtgenlere ayrılarak dönüşümlü içi dolu üçgen ve nokta sıraları ile bezenirken gövde kısmı tamamen boyanmıştır. Çanağın iç yüzeyinde ise ağız kenarından itibaren dört sıra pendant ya da balık pulu motifi görülmektedir. Söz konusu çanak biçiminin ikinci örneğinin ağız çapı 14 cm, yüksekliği 5.1 ve dip çapı 10 cm olup ilk örnekteki gibi uzun boynunun aksine son derece basık bir gövdesi vardır (Lev. 3: 2). Korunduğu kadarıyla parçanın dış yüzeyinde iki grup halinde aralarında nokta sırası olan üç dikey hat ve dikey bir çizgiyle sınırlandırılarak noktalanmış alanda stilize olası boğa başları yer almaktadır. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklara son örneğin 9 cm çapındaki dibi ve kısmen boynu korunmuştur (Lev. 3: 3). Parçanın her iki yüzeyinde diğer iki

çanağa göre büyük ve küçük nokta sıralarından meydana gelen oldukça farklı bir bezemesi vardır.

Düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), Girikihacıyan'ın çalışılan keramikleri içinde tek örnekle temsil edilmektedir (Lev. 3: 4). 28 cm ağız çapı olan çanağın dış yüzeyi ele geçtiği kadarıyla tamamen boyanırken iç yüzeyinde içi noktalı daireler ve düzleştirilmiş dudağında fırça darbeleri görülmektedir.

Girikihacıyan'da *dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da trichterrandbecher (Form IE)*, biri tam iki örnekle tanımlanmıştır (Lev. 4: 1-2). Tüm olan çanağın ağız çapı 15 cm, yüksekliği 10 cm ve dip çapı 4.5 cm olup gövdesine oranla daha kısa olan dışa açık boyun kısmı gövdeye yumuşak bir omurga ile bağlanmaktadır (Lev. 4: 1). Kabın dış yüzeyi, yapısal özelliklerinden dolayı iki alana ayılarak bezenmiştir: boyuna dik bir çizgi üzerinde lale biçimli boynuzları olan kulakları yanlara açılan bir şekilde belirtilmiş stilize boğa başı sırası yapılırken kabın gövdesi tamamen boyanmıştır. Çanağın iç yüzeyinde bezeme boyun ile sınırlandırılmıştır, ağız kenarında içi dolu üçgenler ve altında 11 sıra ovalimsi nokta bulunmaktadır. Bu çanak formuna dair ikinci örneğin sadece ağız ve boynu ele geçmiştir (Lev. 4: 2). 22 cm ağız çapı olan çanağın dudağı düzleştirilmiştir. Kabın dış yüzeyindeki boya aşınmış olmakla birlikte ağız kenarında düz bant olduğu anlaşılmaktadır. İç yüzeyinde ise yatay bir yabani koyunun kısmen boynuzu ve burnu görülmektedir. Yabani koyunun burnuna paralel uzanan boynuzu ile kabın ağız kenarındaki alan nokta sıraları ile doldurulmuştur. Çanağın düzleştirilmiş dudağında ise fırça darbeleri yer almaktadır.

Dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG), Girikihacıyan'ın incelenen kapları arasında tek örnekle temsil edilmektedir (Lev. 4: 3). Ağız kenarı kırık olan çanağın çapı yaklaşık 33 cm olup basık küresel bir gövdesi vardır. Çanağın dış yüzeyi iki kalın bant, iç yüzeyi ise özellikle dışa çekik ağız kenarı ile sınırlandırılmış verev hatlarla bezenmiştir. Bu örneğin yanı sıra bu gruba dahil edilebilecek basık formlu bir gövde parçası saptanmıştır (Lev. 7: 3). Boyun çapı 21 cm olan bu parçanın dış yüzeyinde, omuzdaki kalın bandın altında dikey çizgiler yer almaktadır.

Girikihacıyan'ın boya bezemeli ikinci tüm kabı, *dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3)* olarak adlandırılmıştır. Ağız çapı 12.6 cm, yüksekliği 16.7 cm ve dip çapı 10.9 cm olan çömleğin basık ovalimsi bir gövdesi vardır (Lev. 4: 4).

Kabın dış yüzeyine boyundaki ve gövdenin altındaki düz bantla bezeme alanı oluşturularak karşılıklı gelecek şekilde dört dikey çizgi ile dört bölüme ayrılmış ve dört sıra çavuş işareti ile doldurulmuştur. Çömleğin iç yüzeyinde ise dışa çekik ağız kenarındaki düz banda dayalı pendant bulunmaktadır. Kabın boya bezemesi, ince bir fırça kullanılarak yapılmış olup gösterdiği kaliteli işçilikle dikkati çekmektedir.

Girikihacıyan'ın incelenen keramikleri içinde yedi parça ile üçüncü büyük grubu *basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlekler (Form IIIC1)* meydana getirmektedir (Lev. 5). Bu çömleklerden ilki, 15 cm ağız çapında olup dik açılı bir boyunu vardır (Lev. 5: 1). Parçanın dış yüzeyi iki düz bant arasına yapılmış içi dolu eşkenar dörtgen sırası, iç yüzeyi ise ağız kenarındaki banda dayandırılmış pendant ile bezenmiştir. İkinci örneğin ağız çapı 14 cm olup boynu çok hafif bir şekilde dışa açılmaktadır (Lev. 5: 2). Çömleğin dış yüzeyi, dikey çizgilerin arasının noktalarla doldurulmasıyla iç yüzeyi ise ağız kenarındaki düz bandın altı ortasında nokta bulunan çapraz tarama ile bezenmiştir. Üçüncü parçanın ağız kenarının yeterince korunmamış olmasından dolayı çap ölçüsü alınamamıştır (Lev. 5: 3). Keramiğin dış yüzeyinde dikey çizgilerin arasında içi dolu üçgenler, iç yüzeyinde ise olasılıkla içi noktalı eşkenar dörtgenlerin arasında boş ya da dolu üçgenler bulunmaktadır. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek biçiminin dördüncü örneği, 18 cm ağız çapına sahip olup önceki örneklere oranla boynu dışa doğru daha fazla açıktır (Lev. 5: 4). Kabın dış yüzeyinde korunduğu kadarıyla noktalı bir alan ve iki dikey çizgi ile olasılıkla içi dolu üçgenden oluşan bir bezeme mevcuttur. İç yüzeyinde ise içi noktalı olasılıkla eşkenar dörtgen sırası ve üçgenler vardır, son iki çömleğin özellikle iç yüzey bezemeleri benzerlik göstermektedir. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğin beşinci parçası 11 cm ağız çapında olup boynu dışa açılmaktadır (Lev. 5: 5). Çömleğin dış ve iç yüzeyine negatif dört yapraklı çiçekten ve nokta sıralarından oluşan dama tahtası motifi yapılmıştır. Söz konusu çömlek formunun altıncı örneğinin ağız çapı 25 cm olup boynu dışa doğru açılmaktadır (Lev. 5: 6). Çömleğin dış yüzeyinde yatay ve dikey birer çizgi ile sınırlandırılmış alanda ovalimsi büyük noktalar, iç yüzeyinde ise çapraz tarama görülmektedir. Bu çömek biçimine dair son örneğin 27 cm ağız çapı olup bir önceki parça gibi dışa açılan bir boyuna sahiptir (Lev. 5: 7). Çömleğin dış yüzeyindeki boya aşınmış olmakla beraber ağız kenarında bir bant olduğu anlaşılmaktadır. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki ince hattın altında parçanın

korunduğu kadarıyla içi tarafı noktalanmış dairesel bir hat bulunmaktadır. Bu dairesel hat büyük olasılıkla yabani koyunun aşağı sarkan boynuzunun üst kısmıdır.

Dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2) sadece bir parça ile tanımlanmıştır (Lev. 5: 8). 15 cm ağız çapı olan parçanın boya bezemesi kısmen aşınmıştır. Keramiğin dış yüzeyi ağız kenarındaki düz bant ve altındaki içi noktalı üç sıra zincir motifi ile iç yüzeyi ise basit bir hat ve pendant ile bezenmiştir.

Girikihacıyan'ın çalışılan keramikleri arasında yukarıda bahsedildiği gibi basit ağız kenarlı uzun boyunlu ve dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu olmak üzere iki çömlek formu belirlenmiştir. Bu iki biçimin yanı sıra iki adet de çömlek boyun-omuz parçası tespit edilmiştir (Lev. 7: 1-2). Kapların boyun ve gövde çaplarından yola çıkarak genel görünümlerine dair bir fikir elde etmek mümkün olmuştur. Bu parçalardan ilkinin boyun çapı 14 cm olup korunduğu kadarıyla dik bir boynu vardır (Lev. 7: 1). Olasılıkla küresel gövdeli olan çömleğin dış yüzeyinde boyundaki bandın altındaki çiçek ya da ışın demetinin bir kısmı korunmuştur. İkinci örneğin gövde çapı 16 cm olup ilkine oranla daha küçük boyutlu bir çömleğe ait olmalıdır (Lev. 7: 2). Küresel gövdeli çömleğin dış yüzeyine, boyun ve omuzdaki kalın bandın altına, dikey çizgiler ve arasına zincir motifi yapılmıştır.

Girikihacıyan'ın incelenen keramikleri içinde sekiz adet *düz dip (Form VIA)* belirlenmiştir (Lev. 6). Çeşitli kap formlarına ait olduğu anlaşılan dipler, çalışılan keramiklerin ikinci büyük grubunu oluşturmaktadır. 27 cm çapa sahip düz diplerin ilki, açık bir kap biçimine ait olmalıdır (Lev. 6: 1). Nitekim parçanın her iki yüzeyi de bezenmiştir. Dibin dış yüzeyinde iki grup halinde dikey hatlar, iç yüzeyinde ise içi noktalı daireler yer almaktadır. Olasılıkla bir çömleğe ait olan ikinci örneğin dibi, çok hafif dışbükey olup 16 cm çapa sahiptir (Lev. 6: 2). Parçanın dış yüzeyinde, dipteki kalın düz bandın üstünde olasılıkla birden fazla içi boyalı eşkenar dörtgen sırası bulunmaktadır. 18 cm çapa sahip üçüncü dip yuvarlak bir gövdeye bağlanmaktadır (Lev. 6: 3). Parçanın dış yüzeyinde ince bir çizgi ile sınırlandırılmış dikey hatlar ve üstünde kalın bir bant görülmektedir. Bu parça olasılıkla dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak biçimine aittir. Düz dibe dördüncü örneğin çapı alınamamakla beraber kabın alt yarısına kadar korunduğu gözlenmektedir (Lev. 6: 4). Kabın dış yüzeyine kalın bir bant, iç yüzeyine ise bir bandın altına daireler yapılmıştır. İç yüzeyinde de bezeme olmasından

dolayı açık bir kap biçimine ait olduğu anlaşılan parça, olasılıkla dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak biçimindendir. Yukarıda bahsedilen düz diplerin yanı sıra gövde kısmı bulunmayan iç yüzeyi boyalı parçalar da dip olarak tanımlanmıştır. Nitekim bu keramiklerin birisinin dış yüzeyinde bant halinde boya saptanmıştır. Bu düz dip parçalarından birinin iç yüzeyinde kısmen korunmuş yabani koyun başı görülmektedir (Lev. 6: 5). Diğer parçanın iç yüzeyi, sekiz yapraklı çiçekler negatif bırakılarak tamamen boyanırken dış yüzeyinde ise düz bir bant mevcuttur (Lev. 6: 6). Bir başka düz dip örneğinin iç yüzeyinde araları noktalı "Malta Haçı" motifi bulunmaktadır (Lev. 6: 7). Son örneğin iç yüzeyinde ise kabaca boyanmış kalın bir hattın içinde karşılıklı olasılıkla yarım daireler vardır (Lev. 6: 8). Düz cidarlı ve iç yüzeyleri boya bezemeli olmalarından dolayı bu dip parçaları çanak ya da tabaklara ait olmalıdır.

Girikihacıyan'ın incelenen Halaf Dönemi keramikleri arasında çeşitli kap formlarına ait olabilecek gövde parçalarına da rastlanmıştır. Bunlardan ilki, silindirik bir yapıya sahip olup olasılıkla boyun parçasıdır (Lev. 7: 4). Dış yüzeyinde negatif dalgalı hatlar oluşturan birbirine bağlı küçük boyutlu eşkenar dörtgen sıraları vardır. İkinci örnek de olasılıkla boyun parçasıdır, dış yüzeyindeki dikey bezeme alanlarında çapraz tarama ve içi kısmen boyalı eşkenar dörtgenler mevcuttur (Lev. 7: 5). Diğer bir parçanın dış yüzeyinde basit bantların arasında stilize yatay boğa başı yer almaktadır. Aynı kaba ait iki parçada ise çeşitli büyüklükteki noktaların arasında boynuzları aşağıya sarkan, yatay çizgilerle kulakları belirtilmiş, burnu düz bir çizgi ile tamamlanmış, eksik olmakla birlikte, üç adet yabani koyun başı tasvir edilmiştir (Lev. 7: 7-8). Bir başka gövde parçasının dış yüzeyinde dönüşümlü olarak büyük ve iki sıra küçük noktalardan oluşan bezeme yer almaktadır (Lev. 8: 1). Diğer bir keramikte benzerini Levha 7: 1'de gördüğümüz çiçek ya da ışın demetinin tüme yakın bir örneğine rastlanmıştır (Lev. 8: 6). Başka bir parçada iki düz hattın altında dikey şekilde düzenlenmiş ters "V"ler bulunmaktadır (Lev. 8: 3). Oldukça dik duruşlu bir keramiğin dış yüzeyinde ise zigzag hatlar görülmektedir (Lev. 8: 2). Olasılıkla bir çömleğe ait parçanın dış yüzeyinde korunduğu kadarıyla dalgalı hatların dayandığı dört dikey çizgi vardır (Lev. 8: 4). Bir çanağın gövde kısmına ait olabilecek parçanın dış yüzeyi, kalın düz bandın altındaki bazılarının arası noktalarla doldurulmuş dalgalı hatlarla bezenmiştir (Lev. 8: 8). Büyük ihtimalle çömleğe ait bir parçada üç düz bandın altına dalları verev çizgilerle belirtilmiş

bitki motifi yapılmıştır (Lev. 8: 5). Son olarak olası bir çömlek parçası üzerinde iki sıra kabaca yapılmış ilmek motifi mevcuttur (Lev. 8: 7).

Girikihacıyan'ın keramiklerini çalışan Watson ve LeBlanc, bizim bu çalışma kapsamında erişemediğimiz bazı kap formlarını da yayınlamışlardır. Bu kap formları arasında içe dönük ağız kenarlı çanak (Form IE), çeşitli biçimler (Form IV) adı altında topladıkları kapak, dikdörtgen kap parçası, halka dip, akıtacak, minyatür kase, kaide dipli çanak parçası, delikli tutamak, huni biçimli obje ve boyunsuz kap görülmemiştir. Bu kap formlarını tarafımızdan belirlenen, dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher* (Form IE), dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG), dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2) ve düz dibe (Form VIA) ek yapmak yerinde olacaktır. Böylece bir Orta Halaf Evresi yerleşimi olan Girikihacıyan'ın tam bir kap repertuarını görmek mümkün olacaktır.

Bunun dışında Watson ve LeBlanc, bizim dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB) ve dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher* (Form IE) olarak isimlendirdiğimiz iki ayrı kap biçimini, dışa açılan boyunlu çanak (Form ID) adı altında değerlendirmiştir. İki çanak tipini ayrı gruplandırmak hem yapısal hem de kronolojik niteliklerinden dolayı daha doğrudur. Form IB, daha önce de belittiğimiz gibi basık gövdesi ile dikkati çekmektedir ve Erken Halaf Evresi'nden itibaren kullanılmaktadır. Form IE ise önceki çanağa oranla daha yüksek gövdeli olup ilk kez Orta Halaf Evresi'nde kullanılmaya başlanır. Bununla birlikte ikisi arasında bir bağlantı olduğuda kesindir. Nitekim Form IB, Geç Halaf Evresi ile birlikte kullanımdan kalkar ve Form IE bunun yerini alır.

Diğer yandan Watson ve LeBlanc, çömlek formunun alt sınıflandırmasını boynun duruşuna ve dip, boyun-omuz gibi diğer parçalara dayanarak oluşturmuştur. Biz bu çalışmada çömlekleri boyun uzunluğunu ve ağız profilini göz önünde tutarak gruplandırdık. Watson ve LeBlanc'ın Girikihacıyan kazı kitabında yayınladıkları çömlek çizimlerinden anlaşıldığı kadarı ile bizim basit ağız kenarlı kısa boyunlu (Form

IIIB1) olarak isimlendirdiğimiz, ancak çalıştığımız malzeme içinde olmadığı için göremediğimiz bir çömlek biçimi daha söz konusudur.

Watson ve LeBlanc'ın değinmediği bir başka kap formu, tarafımızdan dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG) olarak adlandırılmıştır. Bir diğer kap, söz konusu araştırmacılar tarafından bodur gövdeli çanak benzeri çömlek (Form II) olarak tanımlanmış olup biz bu çalışmada dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3) olarak isimlendirdik.

Daha önce tartıştığımız gibi Girikihacıyan'ın Halaf Dönemi'nin hangi evresine ait olduğu tartışma konusudur. Nitekim bu konuda daha önce Watson ve LeBlanc, Davidson, Geç Evre'yi işaret ederken, Campbell atfedilen evreden daha erken bir sürece tarihlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Miyake ise bizimle aynı doğrultuda diğer bir deyişle Orta Halaf Evresi'ne tarihlendirilmesi gerektiği fikrini açıklamıştır.[850]

Girikihacıyan'ın Halaf Dönemi keramikleri gerek hamuru, rengi, bezeme motifleri gerekse kap formları açısından Orta Halaf Evresi özellikleri göstermektedir. Bu durum en iyi kanıtları, söz konusu evrenin tipik kap formları olan dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da trichterrandbecher (Form IE), dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG) ve dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlektir (Form IIIB3). Bu tür kap biçimleri, başta Tell Umm Qseir[851] olmak üzere Tel Amarna,[852] Chagar Bazar[853] ve Şemsettin Tannira[854] gibi diğer Orta Halaf yerleşimlerinde de saptanmıştır.

Girikihacıyan, çalışma bölgemiz olan Dicle Nehri Havzası'nda, Halaf Dönemi tabakaları geniş alanda kazılmış tek yerleşimdir. Höyüğün tek evreli olması, diğer bir deyişle sadece Orta Halaf Evresi'ne tarihlenmesi, araştırma bölgemizdeki Orta Evre'yi anlamak açısından da önem taşımaktadır.

[850] Bu konudaki daha ayrıntılı bilgi için bknz. sayfa 185.
[851] Miyake 1998b: Fig. 22-32.
[852] Cruells 2004: Pl. 5.7-5.51
[853] Cruells 2006: Pl. 3.6-3.9.
[854] Gustavson Gaube 1981: Fig. 254-513, 602-617.

2. Yayvantepe

Yayvantepe, Diyarbakır ili Ergani ilçesinin 6 km güneyindeki aynı isimli köyün üzerine kurulu olduğu bir höyük yerleşimidir. 1991 yılında Caneva'nın bilimsel danışmanlığında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.[855] Caneva, Yayvantepe'den ortaya çıkarılan Halaf Dönemi keramiklerinin evresi hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.

Yayvantepe'nin kazısı sırasında ortaya çıkarılarak tarafımızdan incelenen 55 adet Halaf Dönemi ve üç adet Ubaid Dönemi keramiği, İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda bulunmaktadır. Bu çalışma sonucunda incelenen keramiklerin 31 adetinin Erken Halaf Evresi'ne 21 adetinin ise Orta Halaf Evresi'ne üç adetinin ise Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne ait olduğu belirlenmiştir.

Yayvantepe Erken Halaf Evresi keramiklerinin hamur rengi, açık kahverengi, devetüyü ve kremden oluşmaktadır. Kapların hamurunda katkı maddesi olarak genellikle kireç daha az olmakla birlikte kum ve kireç, birkaç parçada ise kum ve bitki beraber kullanılmıştır. Bazı örneklerde ise katkı gözlenmemiştir. Söz konusu keramikler iyi fırınlanmış olup cidarın özü ya yoktur ya da çok azdır. Çanak çömleklerin astarlanması yaygın bir uygulama olmamakla beraber çoğunlukla krem olmak üzere devetüyü ve açık kahverengi astara rastlanmıştır. Diğer yandan keramiklerin hiçbirinde açkı tespit edilmemiştir. Koyu kahverengi ve siyah ile yapılan tek renk boya, çoğu zaman mattır, ancak az sayıdaki örnekte görülen parlak boya dikkati çekmektedir. Öte yandan çoğu parçada boya, uygulama tekniğinden kaynaklanan çok tonlu etkisi yaratmaktadır. Boya, keramiğin yüzeyinde genellikle iyi tutunmuştur, bununla beraber oldukça aşınmış örnekler de mevcuttur. Boya bezeme daha çok geometrik motiflerden meydana gelmektedir; tekli ve çoklu yatay basit bant, verev hatlar, çapraz tarama, içi dolu üçgenler, içi noktalı zincir motifi, içi çapraz taralı eşkenar dörtgen sıraları, çavuş işareti, dalgalı hatlar, dikey zincir sırası ve verev hatların birleşimi ve dans eden kadınlar (Lev. 9-10).

Yayvantepe Erken Halaf Evresi keramiklerinde 12 adet ağız kenarı, çömlek formuna ait altı adet boyun-omuz ve çeşitli kap biçimlerine dair gövde parçaları belirlenmiştir. Tanımlanan kap formları, dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), içbükey kenarlı

[855] Caneva 1992: 133, dipnot 10.

çanak (Form IF), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1) ve basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlekten (Form IIIC1) meydana gelmektedir.

Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form IB), Yayvantepe'nin Erken Halaf Evresi'nde biri ağız kenarı diğeri omurga olan iki parça ile temsil edilmektedir (Lev. 9: 1-2). 19 cm ağız çapı olan ilk örneğin dış yüzeyindeki basit bandın altında bulunan boya bezeme aşınmış olmakla beraber dikey bir hat korunmuştur. Parçanın dış yüzeyinde olasılıkla dikey hatlar, iç yüzeyinde ise dans eden kadınlar bulunmaktadır (Lev. 9: 1). Basık gövdeli dışa açılan boyunlu çanağın omurgasına ait örneğin dış yüzeyinde, boyundan omurgaya geçişte kalın düz bir bant, iç yüzeyinde ise olasılıkla dans eden kadınlar motifini oluşturan dikey hatların uç kısımları görülmektedir (Lev. 9: 2).

Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), iki parça ile belirlenmiştir. İlk örneğin ağız kısmı kısmen eksik olmakla beraber bezeme ve formu tanımlanabilmiştir. Söz konusu çanağın dış yüzeyi iki düz bant, iç yüzeyi ise çapraz tarama ile bezenmiştir (Lev. 9: 3). Diğer parçanın ağız çapı 19 cm olup dış yüzeyinin ağız kenarında içi boyalı üçgen sırası ve altında olasılıkla pendant, iç yüzeyinde ise basit bir bant yer almaktadır (Lev. 9: 4).

Tek örnekle tanımlanan *içbükey kenarlı çanağın (Form IF)* ağız çapı 6 cm olup dış yüzeyi ağız kenarındaki ince basit bandın altına yapılan iki adet dalgalı hat ve verev çizgilerle, iç yüzeyi ince düz bir yatay hat ile bezenmiştir (Lev. 9: 5).

Yayvantepe'nin Erken Halaf Evresi'nde üç parça keramik, *basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1)* olarak tanımlanmıştır. 12 cm ağız çapına sahip ilk parçanın ağız kenarı kısmen korunmuş olup dış yüzeyine içi çapraz taralı üçgen sırası ve altına olasılıkla basit bir bant yapılmıştır (Lev. 9: 6). İkinci örneğin ağız çapı 6 cm olup dış ve iç yüzeyindeki boyanın aşınmasına karşın çapraz taramayla bezendiği anlaşılmaktadır (Lev. 9: 7). Ağız çapı belirlenemeyen son örneğin dış yüzeyi tamamen boyanırken ağız kenarının içinde kısa verev çizgiler yer almaktadır (Lev. 9: 8).

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), Yayvantepe'nin Erken Halaf Evresi'nde üçü ağız kenarı biri boyun-omuz olmak üzere dört parça ile bilinmektedir (Lev. 10: 1-4). İlk örneğinin ağız çapı 14 cm olup dudağı dışa çok hafif yuvarlatılmış, boynu ise dik açılı şekillendirilmiştir (Lev. 10: 1). Kabın dış yüzeyinde içi

dolu olasılı üçgen sırası iç yüzeyinde ise verev çizgiler vardır. 26 cm ağız çapındaki ikinci örneğin korunduğu kadarıyla dış yüzeyi tamamen boyalıyken iç yüzeyinde kalın yatay bir bant bulunmaktadır (Lev. 10: 2). Üçüncü örneğin ağız kenarı çapı alınamayacak kadar küçük olmakla beraber önceki çömleğe göre oldukça detaylı çalışılmıştır (Lev. 10: 3). Söz konusu çömleğin dış yüzeyine ağız kenarı ile boyundaki ince basit bant arasına iki sıra içi çapraz taralı eşkenar dörtgen, iç yüzeyine ise ağız kenarından itibaren çapraz tarama yapılmıştır. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek biçimine dair son örnek, ağız kenarının hemen altından kırılmış bir boyun-omuz parçasıdır (Lev. 10: 4). Keramiğin dış yüzeyinde olasılıkla ağız kenarından başlayıp boynun ortasına kadar devam eden ve boyundan omuza geçişte iki düz bant yer almaktadır.

Yayvantepe Erken Halaf Evresi keramikleri içinde çeşitli kap formlarına ait çok sayıda gövde parçası vardır. Bunların arasında özellikle çömleklere ait boyun-omuz ve omuz parçaları dikkati çekmektedir (Lev. 10: 5-8, 10). Söz konusu keramiklerden olasılıkla küresel gövdeli bir çömleğin boyun-omuz parçasının boyun çapı 10 cm olarak ölçülmüştür (Lev. 10: 5). Bu örneğin dış yüzeyindeki kalın bir bandın altında verev çizgiler görülmektedir. Bunların arasında ince işçilikli bezemesi ile dikkat çekici örnek, bir çömleğe ait boyun ve gövde parçalarıdır (Lev. 10: 6). Keramikler birleştirildiğinde boyundan gövdenin altına kadar devam eden dönüşümlü olarak yapılmış dalgalı hatlar, çapraz taralı bantlar ve eşkenar dörtgen sırası ortaya çıkmaktadır. Diğer gövde parçalarının dış yüzeyi, çavuş işareti sırası, zincir motifi, çapraz tarama ve dikey kalın bir bant gibi geometrik motiflerle bezenmiştir.

İncelenen keramikler arasında dış yüzeyi çapraz tarama ile bezenmiş bir parçada iki adet delik açma denemesi gözlenmektedir (Lev. 10: 13). Delikler tam açılmadan işlem yarım bırakılmıştır, bunlar tamir deliğinden farklı bir amaç için yapılmaya çalışılmış gibi durmaktadır.

Yayvantepe Orta Halaf Evresi keramiklerinin hamuru pembe, açık kahverengi ya da devetüyü renginde olup çoğunlukla kireç veya kum katkılıdır. Hepsi iyi derecede pişmiş keramiklerin özü yoktur ya da çok azdır. Bazı parçalarda devetüyü ya da krem astar görülmektedir. Yayvantepe'nin Orta Halaf Evresi'nde Erken Halaf Evresi'nden farklı olarak az sayıda olmakla birlikte kapların yüzeyine açkı yapıldığı tespit edilmiştir.

Bu evre çanak çömlekleri, tek renk olmak üzere kahverenginin tonları veya kırmızı boya kullanılarak geometrik motiflerle bezenmiştir. Basit bantlar, dalgalı hatlar, dikey çizgiler, içi dolu üçgenler, çavuş işareti sıraları, "+" ya da "x" işareti, kısa verev çizgi sıraları, içi noktalı zincir motifi ve çapraz tarama saptanan bezeme motifleri arasında yer almaktadır (Lev. 11-12).

Yayvantepe Orta Halaf Evresi keramiklerinin 13 adeti kap formu vermektedir. Nitekim basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), düz (Form VIA) ve halka dip (Form VIC) tanımlanan kap biçimleridir. Bu evrede çanaklara ait olabilecek keramik sayısı oldukça sınırlıdır, bunlardan biri olası ağız kenarıyken diğerleri gövde parçalarıdır. Erken Evre'de bulunmayan dip formu bu evrede üç parça ve iki farklı tiple temsil edilmektedir. Ayrıca bir çömleğe ait boyun-omuz parçası ve gövde parçaları, formlar ve bezemeler hakkında genel fikirler vermektedir.

Tek parça ile tanımlanan *basit ağız kenarlı yarı küresel çanağın (Form IC1)* çalışılan örneğinin ağız kenarı eksik olmakla birlikte biçimi anlaşılmaktadır (Lev. 11: 1). Korunduğu kadarıyla örneğin dış yüzeyinde, ortasından yatay bant geçen ikili zincir motifi kısmen görülmektedir.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), üç adet ağız parçasıyla bilinmektedir (Lev. 11: 2-4). Bunlardan ilki, 15 cm ağız çapına sahip olup dış yüzeyi iki düz bant, iç yüzey ise çapraz tarama ile bezenmiştir (Lev. 11: 2). İkinci çömleğin ağız çapı 19 cm'dir, dış yüzeyinde basit yatay bant, iç yüzeyde ise düz bir bandın altında dalgalı hat yer almaktadır (Lev. 11: 3). Ağız çapı ölçülemeyen son basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömleğin dış yüzeyi boş bırakılmıştır, iç yüzeyi ise ağız kenarındaki düz bant ve altındaki iki adet dalgalı hatla bezenmiştir (Lev. 11: 4).

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), dudak kısmı korunmamış iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 11: 5-6). Bu örneklerden ilkinin dış yüzeyi korunduğu kadarıyla tamamen boyanırken, iç yüzeyinde düz bir bandın altında tek sıra çapraz tarama ya da içi boş eşkenar dörtgen sırası bulunmaktadır (Lev. 11: 5). İlk örneğe oranla daha küçük boyutlu olan ikinci parçanın da dış yüzeyi tamamen boyanmış, iç yüzeyine ise kabaca dalgalı hatlar yapılmıştır (Lev. 11: 6).

Yayvantepe Orta Halaf Evresi *basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1)* biçimine dahil olabilecek dört parça ağız kenarı belirlenmiştir (Lev. 11: 7-9, 12: 1). Bu çömlek formuna dair ilk örnek, diğerlerine oranla daha iyi korunmuş olup 20 cm ağız çapına sahiptir. Korunduğu kadarıyla çömleğin dış yüzeyi tamamen boyanmıştır, ağız kenarının içinde ise içi dolu üçgen sırası görülmektedir (Lev. 11: 7). İkinci örneğin dudak kısmı korunmamış dolayısıyla ağız çapı alınamamıştır. Söz konusu çömleğin dış yüzeyinde dikey hatlar, iç yüzeyinde düz bir bandın altında dalgalı hat bulunmaktadır (Lev. 11: 8). Bu çömlek formunun üçüncü örneğinin ağız çapı alınamamış olmakla birlikte parçanın her iki yüzeyi de korunduğu kadarıyla tamamen boyanmıştır (Lev. 11: 9). Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek biçiminin son örneği, 22 cm ağız çapına sahip olup dış yüzeyi ve aşınmış olan iç yüzeyi olasılıkla tamamen boyanmıştır (Lev. 12: 1).

Yayvantepe Halaf Dönemi keramikleri arasında yer alan iki *düz dip (Form VIA)* Orta Halaf Evresi'ne tarihlenmektedir (Lev. 12: 2-3). İlk düz dip parçası, korunduğu kadarıyla dik kenarlı olup 7 cm çapındadır (Lev. 12: 2). Dibin dış yüzeyinde dikey çizgilerden oluşan bir bezeme bulunmaktadır. İkinci düz dibin çapı bilinmemekle birlikte gövde kısmı küresel bir biçim göstermektedir (Lev. 12: 3). İç yüzeyinde bezeme olmayan parça olasılıkla küçük bir çömleğe aittir. Keramiğin dış yüzeyinde bir bandın üstünde iki sıra çavuş işareti yer almaktadır.

Halka dip (Form VIC), Yayvantepe Halaf Dönemi keramiğinde tek örnekle temsil edilmektedir. Dip çapı alınamayan parçanın iç ve dış yüzeyi tamamen boyalıdır (Lev. 12: 4), bundan dolayı söz konusu parçanın açık bir çanak ya da tabak formuna ait olduğunu söylemek mümkündür.

Yayvantepe Erken Halaf Evresi'nde boyun-omuz parçası altı adetken Orta Halaf Evresi'nde sadece bir tane tespit edilmiştir. 12 cm boyun çapına sahip tek örneğin ne tür bir ağız kenarı olduğu belirgin değildir. Parçanın korunduğu kadarıyla iç yüzeyinde herhangi bir bezemeye rastlanmazken dış yüzeyinde dağınık şekilde yapılmış "+" ya da "x" işaretleri vardır (Lev. 12: 5).

Yayvantepe'nin Orta Halaf Evresi keramikleri arasında daha çok kapalı kap biçimlerine ait olduğu anlaşılan, genellikle dış yüzeyi bezenmiş, gövde parçaları saptanmıştır (Lev. 12: 6-12). Bu keramikler, çapraz tarama, içi noktalı zincir motifi, kısa

verev çizgi sıraları, nokta sıraları ile birleştirilmiş kısa verev çizgiler ve dalgalı hatlarla bezenmiştir. Çalışılan keramiklerin arasında açık bir çanağa dair parçanın iç yüzeyinde yatay bantla birleştirilmiş nokta sıraları görülmektedir (Lev. 12: 13).

Yayvantepe Halaf-Ubaid Geçiş Evresi üçer adet Halaf ve Ubaid dönemlerine ait keramiklerle belirlenmiştir. Söz konusu evrenin Halaf keramiklerinin hamuru kahverengi ve devetüyü renkte olup hepsi kireç katkılıdır. İyi derecede fırınlanmış kapların cidarında öz gözlenmemektedir. Örneklerden sadece biri açık kahverengiyle astarlanmıştır, diğer yandan hiçbirine açkı uygulanmamıştır. Kapların hem iç hem dış yüzeyi tek renk olmak üzere kahverengi boya ile geometrik motifler yapılarak bezenmiştir. Halaf-Ubaid Geçiş Evresi olarak ayrılan parçaların üçü de çanak biçimindedir. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1) ve basit ağız kenarlı tabak (Form IIA) olarak sıralanabilir (Lev. 13).

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), 27 cm ağız çapına sahip olup dış yüzeyi iki bant arasına uçları yukarıya ve aşağıya bakan dönüşümlü içi boyalı üçgen sırası ve pendantla bezenmiştir (Lev. 13: 1). Çanağın iç yüzeyinde ise ağız kenarında ince düz bir bant bulunmaktadır.

20 cm ağız çapına sahip *basit ağız kenarlı yarı küresel çanağın (Form IC1)* sadece dış yüzeyinde boya bezeme vardır (Lev. 13: 2). Söz konusu parçanın ağız kenarında içi dolu üçgen sırası, altında ise iki düz bant arasına yapılmış dalgalı hat yer almaktadır.

Dudağı içten çok az kesilmiş olan *basit ağız kenarlı tabağın (Form IIA)* ağız çapı 21 cm'dir (Lev. 13: 3). Kabın dış yüzeyi tamamen boyanırken iç yüzeyine basit ağız kenarlı yarı küresel çanağın bezemesinin bir benzeri yapılmıştır. Parça korunduğu kadarıyla dudaktan itibaren iç yüzeyinde, içi dolu üçgen sırası, iki düz bant ve dalgalı hat yer almaktadır.

3. Boztepe

Diyarbakır ili Bismil ilçesinde bulunan Boztepe, Ilısu Baraj Projesi kapsamında Parker'ın bilimsel başkanlığında 1999 yılında kazılmıştır.[856] Parker ve Creekmore tarafından hazırlanan kazı raporunda Boztepe Halaf Dönemi çanak çömleklerinde görülen geometrik bezemeler, Tell Damişliya, Domuztepe, Girikihaciyan ve Arpaçiyah'da bulunan örneklerle karşılaştırılmasına karşın bunların tabakasına ya da evresine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir.[857]

Bu çalışmada Boztepe'nin Halaf Dönemi'ne ait iki tüm kabı tarafımızdan Diyarbakır Müzesi'nde incelenmiş ve Orta Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir.

Boztepe'den bulunan söz konusu iki kabın hamuru, açık kahverengi ve turuncu renkli olup katkısızdır. Kapların pişmesi çok iyi olmakla birlikte çanağın kırık bir kısmından görüldüğü kadarıyla cidarında öz yoktur. Her iki kapta da turuncu astar mevcuttur, bunun yanı sıra çömleğe açkı da yapılmıştır. Boya rengi, kapların ikisinde de tek renk olup çok koyu kırmızı ve kızıl kahverengidir, bununla birlikte çanakta boyanın uygulama şeklinden kaynaklanan çok tonluluk gözlenmektedir. Söz konusu iki örnekte boya bezeme, geometrik ve naturalistik üsluba sahiptir. Kapların neredeyse dış yüzeyinin tamamı boyanarak bezenmiştir.

İncelenen kaplardan biri içbükey kenarlı çanak (Form IF) ve diğeri basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1) biçimindedir (Lev. 14).

İçbükey kenarlı çanak (Form IF), 10 cm ağız çapında ve 9.4 cm yüksekliğinde olup yuvarlatılmış dipli küresel gövdelidir (Lev. 14: 1). Çanağın dış yüzeyinde ağız kenarına ve dibe kalın iki bant çekilerek ana bezeme alanı oluşturulmuş ve buraya iki dikey çizgiyle başlayıp biten kuşlardan ve noktalardan oluşan naturalistik ve geometrik motiflerin birlikte kullanıldığı bir bezeme yapılmıştır. Çeşitli büyüklükteki noktalar, asimetrik biçimde verev olarak tüm alana yerleştirilirken kuşlar, gövdenin üst bölümüne tek sıra halinde konumlandırılmıştır. Bacakları, boynu ve gagası uzun olan kuşun gövdesi oval olmakla beraber türünü tespit edecek nitelikler taşımamaktadır. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarında ince düz bir bant yer almaktadır.

[856] Parker-Creekmore 2002: 21.
[857] Parker-Creekmore 2002: 55.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömleğin (Form IIIB1) ağız ve dip çapı 10 cm, yüksekliği ise 7.8 cm olup düz dipli basık gövdelidir (Lev. 14: 2). Çömleğin dış yüzeyi, ağız kenarından gövdenin altında bulunan basit banda kadar dönüşümlü olarak büyük ovalimsi ve küçük nokta sıralarının oluşturduğu hatlarla bezenmiştir. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz banda dayalı pendant bulunmaktadır.

Kanımızca Boztepe'nin incelenen söz konusu iki kabı, Orta Halaf Evresi'ne tarihlenmekle beraber Parker ve Creekmore'un yayınladığı ve bizim Şekil 20'de 1-2, 5, 16 ve Şekil 21'de 5 numara ile verdiğimiz parçalar, mal özellikleri, form ve bezemelerinden dolayı Erken Halaf Evresi'ne atfedilmelidir. Bu keramiklerde görülen yatay çapraz tarama ve basamak motifi Halaf'a Geçiş ve Erken Halaf'ta sevilerek kullanılan bezeme unsurlarıdır. Diğer yandan Şekil 20'deki 1-2 ve 5 numaralı parçalar yine bu evrelerde yaygın bir biçimde görülen ve bizim basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID) olarak adlandırdığımız gruptandır. Bu çanak formu da yine Halaf'a Geçiş ve Erken Halaf evrelerinde sevilerek kullanılmaktadır. En azından söz konusu örneklerden yola çıkarak Boztepe'de Orta Halaf'ın yanı sıra Erken Halaf Evresi'nin de bulunduğunu söylemek mümkündür. Kanımızca Boztepe, Erken ve Orta Halaf evrelerinde iskan görmüştür.

4. Karavelyan

Diyarbakır ili Bismil ilçesi sınırlarında yer alan ve Ilısu Baraj Gölü altında kalacak olan Karavelyan, 2009 yılından itibaren Tekin'in bilimsel başkanlığında kazılmaktadır. Tekin, ilk izlenimlere göre Karavelyan'ı Erken ve Orta Halaf evrelerine tarihlemektedir.[858] Kazının ilk sezonundan açığa çıkarılan Halaf Dönemi keramikleri tarafımızdan Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde incelenmiştir.

Karavelyan'dan meydana çıkarılan Halaf Dönemi çanak çömleklerinin hepsi görülmüş, bunlardan sadece 26 adeti incelenmiştir. Söz konusu keramiklerin 14 adeti Erken Halaf Evresi'ne 12 adeti ise Orta Halaf Evresi'ne tarihlenmektedir.

Karavelyan'ın incelenen Erken Halaf Evresi keramikleri açık kahverengi, krem ve devetüyü renginde hamura sahip olup altı örnek kum ya da kireç katkılıdır, bazı parçalarda bu iki malzeme birlikte kullanılmıştır. Söz konusu çanak çömlekler, çok iyi ya da iyi derecede fırınlanmış, bundan dolayı keramiklerin cidarlarında öze rastlanmamıştır. Krem ya da devetüyü renginde yapılan astar, dört açık kabın hem iç hem dış yüzeyine uygulanmıştır. Diğer yandan çalışılan parçaların hiçbirinde açkı tespit edilmemiştir. Bezemede kullanılan tek renk boya, siyah ve kahverenginin tonlarında değişiklik göstermekle birlikte bazı keramiklerde boyanın sürülme yoğunluğundan kaynaklanan çok renkli etkisi görülmektedir. İki parçanın boyasındaki parlaklık dikkat çekici niteliktedir, diğer keramiklerin boyası ise mattır. Karavelyan Erken Halaf Evresi çanak çömleklerinde basit bant, yatay çapraz tarama, verev hatlar, negatif dalgalı hat, içi boş veya noktalı çapraz tarama gibi geometrik motiflerin yanı sıra sazdan ev modeli, dans eden kadınlar, çeşitli kuş türleri, çiçek ve akrep gibi doğal üslupta yapılmış bezekler de bulunmaktadır. Bu evrede boya bezeme, kapların hemen hemen tüm yüzeyini kaplamaktadır (Lev. 15-17).

Karavelyan'ın incelenen Erken Halaf Evresi keramikleri arasında dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve düz dip (Form VIA) ayırt edilen kap biçimleridir.

Çalışılan keramikler içinde farklı özelliklere sahip üç adet dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA) bulunmaktadır (Lev. 15: 1-3). Bunlardan ilki, tüm bir

[858] H.Tekin ile kişisel görüşme. 11.05.2010.

örnek olmamakla beraber dibin korunan kısmına ve kabın yüksekliğine dayanarak tam ölçüsünü almak mümkün olmuştur (Lev. 15: 1). Buna göre söz konusu çanağın ağız çapı 15 cm, yüksekliği 5.2 cm ve dibi 7.2 cm çapındadır. Çanağın dış yüzeyi, ağız kenarından dibe kadar beş adet yatay bantla bezenerek birinci ile ikinci ve üçüncü ila dördüncü bantların arasına dikey çizgiler yapılmıştır. İç yüzeyinde ise ağız kenarındaki yatay kalın bandın altında verev hatlar yer almaktadır. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanaklara dair ikinci örneğin yarısı korunmuş olup ağız çapı 9 cm, yüksekliği 2.5 cm ve dibi 7 cm'dir. Kabın dış yüzeyi dört adet dikey hatla metoplara ayrılmış ve bu alanlara üç sıra halinde kabaca şekillendirilmiş içi noktalı zincir motifi yapılmıştır. Bu küçük çanağın iç yüzeyinde ağız kenarındaki düz bandın altında verev çizgiler ve ortasında ise yine kabaca çizilmiş biri tüme yakın olasılıkla iki akrep bulunmaktadır (Lev. 15: 2). Bu grubun son örneğinin ağız kenarı olmamasına karşın dip çapı 9 cm olarak ölçülmüştür (Lev. 15: 3). Çanağın dış yüzeyinde, ağız kenarındaki basit bandın altında biri tüm ikisi kısmen korunmuş üç adet çiçek ve yaprak motifleri bulunmaktadır. Çiçekler içi boş daireler, yapraklar saplara tutturulmuş şeklinde kabaca tasvir edilmiştir. Kabın iç yüzeyinde çapraz tarama ile bezenirken kabın altında olasılıkla çapraz şeklinde çömlekçi işareti vardır.

Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form IB), incelenen Karavelyan keramikleri içinde iki örnekle tanımlanmıştır (Lev. 15: 4-5). 25 cm ağız çapına sahip ilk çanağın yüksekliği yaklaşık 5 cm, dip çapı ise 20 cm'dir (Lev. 15: 4). Parçanın dibi, tam korunmamakla beraber yuvarlatılmış olduğuı anlaşılmaktadır. Söz konusu parçanın dış yüzeyindeki boya aşınmış olmakla beraber, ağız kenarı ile omurganın üstündeki düz bant arasındaki boya izlerine dayanarak olasılıkla yatay çapraz tarama ile bezendiğini söylemek mümkündür. Dış yüzeyde omurganın altında da olasılıkla iki basit bant vardır. Kabın boyunun iç yüzeyinde, iki düz hat arasında verev çizgiler yer almaktadır. Diğer dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ilk örneğe oranla daha ince cidarlıdır ve kaliteli bir yapım göstermektedir (Lev. 15: 5). Ağız çapı 20 cm olan çanağın yüksekliği 4.6 cm, dip çapı ise 15.2 cm'dir. Kabın dış yüzeyine ağız kenarındaki ve omurganın üstündeki iki düz bandın arasındaki panel iki dikey hatla metoplara ayrılmış ve bu kısımlara boynu ve bacakları uzun, küçük gövdeli su kuşları yapılmıştır. Kabın korunan ikinci metobunda kuşların yanında ok ucunu andıran iki şekil

yer almaktadır. Çanağın bu ana bezeme alanında boya oldukça aşınmış olduğundan sadece bıraktığı izler ayırt edilebilmektedir. Dış yüzeyde omurganın altında olasılıkla bir adet daha basit bant bulunmaktadır. Çanağın iç yüzeyi ise içi noktalı çapraz tarama ile bezenmiştir.

Karavelyan'ın *basit ağız kenarlı omurgalı çanaklarından (Form ID)* iki adeti detaylı incelenmiştir (Lev. 16: 1-2). Bu tip çanaklardan ilkinin ağız çapı 11 cm olup dip kısmı korunmamakla beraber benzer örneklere dayanarak dışbükey biçimli olmalıdır (Lev. 16: 1). Kabın dış yüzeyindeki boya, bezeme ile ilgili fikir veremeyecek derecede aşınmıştır. İç yüzeyinde ise kalın bir düz bantta rezerve bırakılmış dalgalı hat görülmektedir. İlk çanağa oranla çok daha kaliteli mal ve işçilik gösteren ikinci örnek, 20 cm ağız çapına sahip olup dip kısmı kırıktır, ancak diğer parça gibi olasılıkla dışbükey bir formu vardır (Lev. 16: 2). Bu çanağın dış yüzeyinde karmaşık bir boya bezeme bulunmaktadır; ağız kenarı ile gövdesinde bulunan iki düz bant arasına yatay çapraz bezeme ardından iki daha ince hat içine ortasından bir çizgi geçen çavuş işareti sırası ya da balık kılçığı motifi ve altında ise tarama yer almaktadır. Bu karmaşık bezemenin ardından çanağın dış yüzeyi omurgadan itibaren korunduğu kadarıyla tamamen boyanmıştır. İç yüzey ise ağız kenarından itibaren el ele tutuşan iki bacaklı dans eden kadınlarla bezenmiştir.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) biçiminden dört parça incelenmiştir (Lev. 16: 3-5; 17: 1). Bunlardan ilkinin ağız çapı 17 cm olup iç ve dış yüzeyine yoğun bir bezeme parlak boya kullanılarak uygulanmıştır (Lev. 16: 3). Çömleğin dış ve iç yüzeyinde birbirine çok yakın kalın, düz bantlar ve ince verev çizgilerle oluşturulmuş yatay çapraz bezeme yapılmakla beraber dış yüzeydeki boya kısmen aşınmıştır. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek biçiminin ikinci örneğinin ağız çapı ölçülememiştir (Lev. 16: 4). Parçanın dış yüzeyindeki boya oldukça aşınmasına rağmen izlerden ağız kenarındaki kalın bandın altında daha ince dört adet basit hat ve içi noktalı zincir motifi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kap biçimine dair son parçanın ağız kenarı kırıktır, bu nedenle ağız çapı ölçülememiştir (Lev. 16: 5). Kabın dış yüzeyinde parlak boya ile yatay çapraz tarama iç yüzeyinin ağız kenarına ise basit bant yapılmıştır. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek biçimine son örnek oval formludur, kabın tam olmaması nedeniyle ağız çapı alınamamıştır (Lev. 17: 1). Parçanın dış yüzeyi,

ağız kenarındaki ve omuza geçişteki iki düz bandın arası çapraz tarama ile bezenirken ağız kenarının içinde ise düz bir bant mevcuttur.

Karavelyan'ın ele alınan Erken Halaf Evresi keramikleri arasında iki adet düz dip vardır (Lev. 17: 2-3). Bunlardan ilki, oval biçimli bir kaba olasılıkla çömleğe aittir (Lev. 17: 2). Korunduğu kadarıyla parçanın dış yüzeyi boyalıdır. Bir çömleğe ait olabilecek ikinci örneğin çapı 19 cm olup dibin hemen üstünde düz bir bant ve üç dikey çizgi vardır (Lev. 17: 3).

Karavelyan'ın Orta Halaf Evresi keramiklerinden 12 parça incelenmiştir. Çalışılan örnekler dahilinde bu evre çanak çömleklerinin hamuru pembe, devetüyü ve açık kahverenginde olup ağırlıklı olarak kum ve kireç katkılıdır. Söz konusu evre kapları genellikle iyi derecede fırınlamıştır, bazı parçalarda açık renk öz görülmektedir. İncelenen parçaların sadece dört adetine devetüyü ya da krem rengi astar uygulanırken kapların hiçbirinde açkı yoktur. Tek renk yapılan bezemede boya, kahverengi ve kırmızının tonlarından tercih edilmiştir, ancak sürülme tekniğine bağlı olarak bazı parçalarda çok renkli etkisi yaratmaktadır. Hepsi geometrik olan motifler basit bant, basit banda dayalı pendant, çapraz tarama, dikey çizgiler ve dalgalı hatlardan oluşmaktadır (Lev. 18-20).

Karavelyan'ın Orta Halaf Evresi'nden incelenen kap formları, dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve yuvarlatılmış dipten (Form VIB) meydana gelmektedir.

Karavelyan yerleşiminin çalışılan Orta Halaf Evresi kapları arasında *dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA)*, üç parça ile temsil edilmektedir (Lev. 18: 1-3). 23 cm ağız çapına, 10 cm yüksekliğe ve 18 cm dip çapına sahip ilk parça, bu formun tipik örneklerindendir (Lev. 18: 1). Kabın hamuru ve işçiliği son derece kaliteli yapım göstermektedir. Çanağın dış yüzeyinde ağız kenarındaki düz bandın altındaki ikinci bir hatla dibin hemen üstünde yer alan kalın düz bant arasına çapraz tarama yapılmıştır. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bir bant ve altında boya aşınmış olmakla beraber izlerden anlaşıldığı kadarıyla pendant yer almaktadır. Aynı çanak formunun ikinci örneğinin ağız çapı 21 cm'dir (Lev. 18: 2). Parçanın dış yüzeyinde yer yer boya izleri görülmekle birlikte tamamen aşınmıştır, olasılıkla tümü boyalıdır. İç

yüzeyinde ise ağız kenarında kalın bir bant bulunmaktadır. Üçüncü çanak parçasının sadece 26 cm çapındaki ağız kenarı korunmuştur (Lev. 18: 3). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki bandın altında kabaca yapılmış üç adet verev çizgi ve dört adet yatay dalgalı hat görülmektedir. Çanağın iç yüzeyindeki boya aşınmış olmakla beraber ağız kenarındaki düz bir bantla bezendiği anlaşılmaktadır.

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3) biçiminden üç parça çalışılmıştır (Lev. 18: 4; 19: 1-2). 18 cm ağız çapına sahip ilk örneğin boynu kısmen, omzu ise tamamen boyanmıştır (Lev. 18: 4). Çömleğin iç yüzeyindeki boya aşınmakla beraber ağız kenarının çapraz tarandığı fark edilmektedir. Bu formun ikinci parçasının ağız çapı 28 cm olup (Lev. 19: 1) parçanın dış yüzeyindeki boya tamamen aşınmıştır, fakat boyanın bıraktığı izlerden anlaşıldığı kadarıyla ağız kenarının altında ve boyunda iki düz bant vardır. Çömleğin iç yüzeyinde ise dudakta kalın düz bir bandın altında pendant bulunmaktadır. Bu çömlek biçiminin son örneği 23 cm ağız çapına sahip olup dış yüzeyi korunduğu kadarıyla tamamen boyalıdır, iç yüzeyindeki boya bütünüyle aşınmıştır (Lev. 19: 2).

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) biçiminden üç örnek incelenmiştir (Lev. 19: 3-4; 20: 1). Bunlardan ilkinin ağız çapı 7 cm olup dar ve uzun boyunludur (Lev. 19: 3). Çömleğin dış yüzeyi, ağız kenarındaki düz bant ve tüm boynu kaplayan çapraz tarama ile bezenirken iç yüzeyinde basit bir bant yer almaktadır. İkinci örneğin ağız çapı 20 cm olup boynu ve omuza geçişi tümüyle korunmuştur (Lev. 19: 4). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki ve omuza geçişteki iki düz bandın arasında dört sıra içi noktalı zincir motifi görülmektedir. Çömleğin iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant mevcuttur. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek formuna ait son örnek, 22 cm ağız çapına sahip olup dik boyunlu bir örnektir (Lev. 20: 1). Boyundan gövdeye geçişte, diğer parçalarda görmediğimiz, bir oluk bulunmaktadır. Çömleğin dış yüzeyi ağız kenarındaki pendant ve boyundan omuza geçişte başlayan düz boyama, iç yüzeyi ise yine ağız kenarındaki basit bant ile bezenmiştir.

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek ve basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek formlarının yanı sıra iki adet boyun-omuz parçası da incelenmiştir. Bu örneklerden ilkinin boyun çapı 32 cm olup uzun ve dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 20: 2). Dikkat çekici boyuta sahip bu çömleğin ağız kenarı olasılıkla basittir. Çömleğin

dış yüzeyinde, boyundan omuza geçişte dört adet birbirine çok yakın basit bant bulunmaktadır. Boyun-omuz parçasına diğer bir örneğin boyun çapı 19 cm olup omzunda yatay delikli kırık bir tutamak mevcuttur (Lev. 20: 3). Boyun kısmı çok az korunmuş parçanın dış yüzeyinde, boyundan omuza geçişte basit bant ve altındaki tutamağı çevreleyen dairesel bir hat görülmektedir.

Karavelyan'ın incelenen Orta Halaf Evresi kapları arasında bir tane *yuvarlatılmış dip (Form VIB)* mevcuttur. 16 cm çapındaki yuvarlatılmış dip, olasılıkla bir çömleğe aittir (Lev. 20: 4). Parçanın dış yüzeyi, dipteki düz bandın üstüne dikey hatlar yapılarak bezenmiştir.

Karavelyan'ı kazan Tekin, ilk kazı sezonunun ardından yerleşimi Erken ve Orta Halaf evrelerine tarihlendirmesine rağmen 2010 yılındaki kazıların ardından yerleşimin iki evreli olup sadece Erken Halaf Evresi'nde iskan edildiğini ifade etmiştir.[859] Karavelyan keramiklerinin tümünü incelememekle beraber yaptığımız çalışmada, yukarıda açıkladığımız gibi, Orta Halaf Evresi'ne tarihleyebileceğimiz örnekler mevcuttur. Bu keramiklerin gerek hamur özellikleri, rengi ve gerekse kap biçimleri Orta Evre'yi işaret etmektedir. Nitekim dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), bu evrenin tipik kap biçimlerindendir. Karavelyan malzemesini gören Miyake'de yerleşimi Erken ve Orta Halaf evrelerine tarihlendirmiştir.[860]

[859] H.Tekin ile kişisel görüşme. 14.10.2010.
[860] Y.Miyake ile kişisel görüşme 06.09.2009.

5. Hücetti

Hücetti, Diyarbakır ili Bismil ilçesinde Dicle Nehri'nin güneyinde yer almaktadır. Yerleşimin, Tekin tarafından gerçekleştirilen yüzey taramasında toplanan Halaf Dönemi keramikleri, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde incelenmiştir.

İncelenen Halaf Dönemi keramiklerinin mal özelliklerinden, form ve bezemelerinden anlaşıldığı kadarıyla Hücetti, Erken ve Orta Halaf evrelerinde iskan edilmiştir. Çalışılan malzemenin hepsi birlikte değerlendirilmiştir.

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), içbükey kenarlı çanak (Form IF), dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG), dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), düz dip (Form VIA), yuvarlatılmış dip (Form VIB) ve kaide dip (Form VID) gibi kap biçimlerine ait keramik parçaları bulunmaktadır.

Hücetti'nin Halaf Dönemi kaplarında bezeme motifi olarak dikey zigzaglar, ağız kenarından sarkan yarım daireler, yatay çapraz tarama, içi dolu üçgenler, iç içe üçgenler, dönüşümlü rezerve dört yapraklı çiçek ve nokta sıraları, zincir motifi, dönüşümlü kullanılmış zigzag ve nokta sırası, içi verev taralı eşkenar dörtgen, çavuş işareti, tarak motifi, dans eden kadınlar ve boğa başının kullanıldığı gözlenmiştir.

6. Harem

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde, Dicle Nehri'nin güneyinde bulunan Harem'de Tekin'in gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında toplanan Halaf Dönemi keramikleri tarafımızdan Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde çalışılmıştır.

Burada hepsi birlikte ele alınan keramiklerden anlaşıldığı kadarıyla Harem'de Erken ve Orta Halaf evreleri bulunmaktadır.

Harem'in Halaf Dönemi keramikleri, basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), ışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher* (Form IE), basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), yatay ip delikli tutamaklı minyatür çömlekçik (Form V), düz dip (Form VIA), biçimi anlaşılamayacak kadar küçük ağız kenarları ve çok sayıda gövde parçası ile temsil edilmektedir.

İncelenen Halaf Dönemi çanak çömlek parçalarında bezeme motifi genellikle geometrik unsurlardan meydana gelmekle beraber az sayıda naturalistik üsluba sahip örnek de vardır. Geometrik motifler arasında içi çapraz taralı eşkenar dörtgen, iç içe geçmiş yarım daireler, dalgalı hatlar, zigzaglar, dikey ya da yatay bantlar ve çavuş işareti, doğal bezek olarak bitki motifi yer almaktadır.

7. Doruç

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde Dicle Nehri'nin güneyinde bulunan Doruç'da Tekin'in gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında toplanan Halaf Dönemi keramikleri tarafımızdan Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde incelenmiştir.

Doruç'tan toplanan keramiklere göre Halaf Dönemi, Halaf'a Geçiş, Erken ve Orta evreleri ile temsil edilmektedir. Burada çalışılan malzemenin hepsi birlikte değerlendirilmiştir.

Doruç'un Halaf Dönemi kap formları dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), boyunsuz çömlek (Form IIIA), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), düz dip (Form VIA) ve daha çok çömleklere ait olabilecek gövde parçalarından meydana gelmektedir.

Doruç'un Halaf Dönemi keramikleri, geometrik ve naturalistik üslupta yapılmış motiflerle bezenmiştir. Geometrik motifler arasında yatay çapraz tarama, düz bantlar arasında yer alan basamak motifi ve verev çizgiler yer alırken, naturalistik motifler bitki, çiçek-yaprak ve kuştan oluşmaktadır.

8. S 58-3

S 58-3 olarak adlandırılan höyük, Diyarbakır'ın 20 km güneydoğusunda ve Diyarbakır-Mardin yolu ile Dicle Nehri arasındaki Şükürlü köyünde bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi ile Chicago Doğu Bilimleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" kapsamında tespit edilen S 58-3 Watson ve LeBlanc, tarafından Halaf Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.[861] Söz konusu

[861] Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.

yerleşimin Halaf Dönemi keramiği, tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda incelenmiştir.

Bu çalışma sırasında S 58-3'ten sadece bir adet gövde parçası görülmüştür. Bu parçanın açık kahverengi hamuru katkısız olup astarsızdır ve yalnızca dış yüzeyi açkılanmıştır. Keramiğin dış yüzeyinde koyu kahverengi düz bir bant kısmen korunmuştur. Büyük olasılıkla bir çömleğe ait olan söz konusu gövde parçasının karakteristik özellik göstermemesinden dolayı Halaf Dönemi'nin hangi evresine ait olduğu belirlenememiştir.

9. S 58-4

"Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" sırasında saptanan S 58-4, S 58-3'ün 100 m doğusunda, yer almaktadır. Benedict, Watson ve LeBlanc, S 58-4'ün Halaf Dönemi'nde olasılıkla yerleşim gördüğünü ifade etmektedir.[862] S 58-4'ün Halaf Dönemi keramiği, tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda çalışılmıştır.

Bu inceleme sırasında S 58-4'den toplanmış az sayıdaki Ubaid Dönemi çanak çömleğinin yanı sıra sadece bir adet Halaf Dönemi keramiği görülmüştür. Parçanın kum ve kireç katkılı hamuru, açık kahverengi olup astarsız ve açkısızdır. Keramiğin dış yüzeyine koyu kahverengi boya ile korunduğu kadarıyla kalın düz bir bandın üzerine olasılıkla üçgen oluşturan birbirine karşıt iki verev hat yapılmıştır. Bahsedilen parçanın yeterince belirgin nitelik taşımamasından dolayı Halaf Dönemi'nin hangi evresine ait olduğunu saptamak mümkün görünmemektedir.

[862] Benedict 1980: 131, 147; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.

B. Garzan Suyu Vadisi

Garzan Suyu Vadisi'nde Halaf Dönemi, altı yerleşimde belirlenmiş olup bu merkezlerden Arisk Tepe, S 62-3, S 62-6, S 63-12 ve S 63-23 olmak üzere beş adedinin keramik malzemesi incelenmiştir.

1. Arisk Tepe

Batman'ın 20 km kuzeydoğusunda, Garzan Suyun batısında yer alan[863] ve 1963 yılında "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" sırasında tespit edilen Arisk Tepe (S 62-2), Benedict'e göre olasılıkla Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde ve Ubaid Dönemi'nde yerleşim görmüştür.[864] Arisk Tepe'nin Halaf Dönemi keramiği, tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda incelenmiştir.

Arisk Tepe'nin Halaf Dönemi keramiği olarak sadece bir adet gövde parçası görülmüştür. Söz konusu keramik, mikalı kum katkılı açık kahverengi hamurlu ve her iki yüzeyi de aynı rengin birkaç ton koyusu ile astarlanmıştır. Açkılı olan dış yüzeyde koyu kahverengi boya ile yapılmış üç ince basit hattın altında olasılıkla eşkenar dörtgen oluşturan verev hatlar bulunmaktadır. Parçanın, karakteristik özelliklere sahip olmamasından ötürü Halaf Dönemi'nin hangi alt evresine ait olduğu saptanamamıştır.

2. S 62-3

Aynı yüzey araştırmasında tespit edilen bir diğer yerleşim olan S 62-3,[865] Batman ili Beşiri ilçesinde Garzan Suyun 200 m doğusunda yer almaktadır. S 62-3'ü, Benedict, Watson ve LeBlanc Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlendirmektedir.[866] Söz konusu höyüğün keramiği, tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda incelenmiştir.

Burada gerçekleştirilen çalışmada S 62-3'e ait dört parça Ubaid Dönemi çanak çömlek parçaları incelenirken Halaf Dönemi keramiği görülmemiştir. Bu nedenle S 62-

[863] Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: Arisk Tepe maddesi.
[864] Benedict 1980: 114, 143.
[865] Benedict 1980: 114.
[866] Benedict 1980: 141; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.

3'ün yukarıda belirtilen çalışmalara dayanarak Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlendiğini kabul etmekteyiz.

3. S 62-6

Batman ilinin Beşiri ilçesinde yer alan ve "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları"nda tespit edilerek S 62-6 olarak adlandırılan höyük, Benedict, Watson ve LeBlanc tarafından Halaf Dönemi, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi ve Ubaid Dönemi'nde iskan gördüğü belirtilmiştir.[867] S 62-6'dan toplanan keramikler, tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda incelenmiştir.

Bu araştırmada S 62-6 yerleşiminden, beş adeti Halaf Dönemi, bir adeti Kırmızı Mal ve altı adeti Ubaid Dönemi olmak üzere toplam 12 adet çanak çömlek parçası görülmüştür. İncelenen Halaf Dönemi keramikleri Orta Halaf Evresi'ne tarihlenmektedir.

Bunlardan Halaf Dönemi keramiklerinin biri pembe diğerleri ise açık kahverengi hamurlu olup iyi ya da çok iyi pişmişlerdir. Parçalardan sadece birinde katkı maddesi olarak kireç kullanılmıştır. Keramiklerin bezemesinde genellikle koyu kahverengi olmak üzere yalnızca bir örnekte siyah renk boya tercih edilmiştir. Bezeme motifleri genellikle kalın veya ince düz bantlardan, verev hatlardan ve iç içe geçmiş karmaşık yarım dairelerden oluşmaktadır. Söz konusu örneklerin formları dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG), düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC3) ve iki adet gövde parçasından meydana gelmektedir. Bunlardan dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanağın ve düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğin her iki yüzünde ağız kenarında kalın düz bant, dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanağın dış yüzeyinde basit kalın bir bandın altında biçimi tam olarak anlaşılamayan bir başka bezeme ağız kenarında ise korunduğu kadarı ile verev çizgiler yer almaktadır. Gövde parçalarının her ikisinin de sadece dış yüzeyleri bezenmiştir; bunlardan ilkinde ince yatay hatlar diğerinde ise iç içe geçmiş karmaşık yarım dairelerin meydana getirdiği bir motif görülmektedir.

[867] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.

4. S 63-12

Aynı yüzey araştırmasında belirlenen bir başka yerleşim olan S 63-12, Siirt ili Kurtalan ilçesinin 2.5 km batısında, Batman-Kurtalan yolunun kenarında yer almaktadır.[868] Benedict, Watson ve LeBlanc'a göre S 63-12, olasılıkla Halaf öncesinde, Halaf Dönemi'nde, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde, Ubaid Dönemi'nde ve sonrasında iskan görmüş çok tabakalı bir yerleşimdir.[869]

S 63-12'den toplanan keramikler, tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda çalışılmıştır. Bu araştırmada 30 adet Halaf Dönemi, sekiz adet Ubaid Dönemi ve üç adeti Kırmızı Mal olmak üzere toplam 41 parça keramik incelenmiştir.

S 63-12'den toplanan Halaf Dönemi keramiklerinin 17 adeti Erken, yedi adeti Orta ve altı adeti Halaf-Ubaid Geçiş Evresi olarak tanımlanmıştır.

S 63-12 yerleşiminde Erken Halaf Evresi'ne tarihlenebilen 17 parça keramik belirlenmiştir. Söz konusu örneklerin hamur rengi ağırlıklı olarak açık kahverengi olmakla birlikte devetüyü ve pembe de görülmektedir. Genellikle iyi fırınlanmış bu parçalarda kireç ya da kum katkı sadece üç örnekte tespit edilmiştir. Kaplara astar çoğunlukla uygulanmamıştır, ancak bazı parçalarda devetüyü, krem ve açık kahverengi astar fark edilmektedir. Bir diğer yüzey işlemi olan açkılama, incelenen örneklerin yarısı kadarında saptanmıştır. Kaplar, siyah ve koyu kahverenginin tonlarındaki boya kullanılarak geometrik motiflerle bezenmiştir. Motifler arasında en sık rastlanılan biçim tekli ya da çoklu, ince veya kalın yatay basit bantlardır, ayrıca dalgalı hat, dönüşümlü dikey çizgiler ve noktalar, içi çapraz taralı eşkenar dörtgen, çapraz tarama, düz banda dayalı pendant, içi noktalı zincir sıraları ve dans eden kadınlar yapılmıştır.

S 63-12'den toplanan Erken Halaf Evresi keramikleri içinde sadece biri form verirken diğerleri gövde parçalarıdır. Biçim veren tek örnek *düzleştirilmiş ağız kenarlı çanak (Form IC3)* olup parçanın dış yüzeyi korunduğu kadarıyla kalın bir bant ve altında dikey dalgalı hat, iç yüzeyi yine geniş bir banda dayalı dalgalı hatla bezenmiştir.

S 63-12'den bulunan yedi adet keramik Orta Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir. Çoğunlukla pembe renkli daha az olmakla birlikte açık kahverengi hamura sahip bu

[868] Benedict 1980: 115; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.
[869] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.

keramiklerin iki tanesinde katkı olarak kireç gözlenmiştir. Örnekler, genellikle çok iyi fırınlanmış olup cidarında öz görülmemektedir. Söz konusu parçalardan sadece ikisinde kiremit ve devetüyü renginde astar belirlenirken açkı yalnızca üç örnekte tespit edilmiştir. Kaplar, tek renk boya ile kırmızı ve kahverenginin tonlarında geometrik motiflerle bezenmiştir. Bezeme motifleri, basit bant, verev çizgi grupları ve düz banda dayalı pendant gibi unsurlardan oluşup oldukça sınırlı sayıdadır. Orta Halaf Evresi'ne atfedilen keramiklerden sadece bir tanesi olasılıkla *düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1)* biçiminde olup diğerleri gövde parçasıdır. Ağız kenarı çok az korunmuş olası çömleğin dış yüzeyinde iki düz bandın altında muhtemel eşkenar dörtgenin üst kısmı görünürken, iç yüzeyde dudak altındaki kalın düz hat ve pendant yer almaktadır.

S 63-12 höyüğünden toplanan Halaf Dönemi keramiklerinin altı adeti Halaf-Ubaid Geçiş Evresi olarak ayrılmıştır. Bu parçaların hemen hepsi açık kahverengi hamurlu olup üç adeti kum ya da kireç katkılıdır. Örneklerin hepsi iyi fırınlanmıştır, dolayısıyla cidarda öz görülmemektedir. Söz konusu keramiklerden sadece bir tanesinin dışında açık kahverengi astara rastlanmış, diğerleri ise astarlanmamıştır. Parçalardan dört adetine açkı uygulanmıştır, iç yüzeyinde bezeme olan açık formların aynı zamanda açkılandığı da gözlenmiştir. Kahverenginin tonlarıyla yapılan boya bezemenin tümü geometrik motiflerle gerçekleştirilmiştir. Bezeme motifleri arasında ince ya da kalın çoklu basit bantlar, dalgalı hatlar ve çavuş işareti sırası yer almaktadır.

S 63-12 yerleşiminden bulunan altı adet Halaf-Ubaid Geçiş Evresi keramiğinin sadece iki adeti form vermektedir, diğer örnekler gövde parçasıdır. Biçim veren ilk parça *basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1)* olup dış yüzeyinde ağız kenarındaki ince düz bandın altında negatif yarım daire bırakan bir bant ve daha ince iki basit hat yer almaktadır. Söz konusu parçanın iç yüzeyinde ağız kenarı kırıktır, bu nedenle eğer varsa burada nasıl bir motif olduğu saptamamıştır. Olasılıkla *içe dönük ağız kenarlı yarı küresel bir çanağa (Form IC2)* ait diğer parçanın iç yüzeyinde iki ince düz hattın arasına yapılmış çavuş işareti sırası görülmektedir.

5. S 63-23

"Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları"nda tespit edilen diğer bir yerleşim olan S 63-23, Siirt'in Kurtalan ilçesinde bulunmaktadır.[870] Benedict, Watson ve LeBlanc, S 63-23'ü Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne ve Ubaid Dönemi'ne tarihlendirmiştir.[871] Söz konusu yerleşimden bulunan ilgili keramikler, tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda incelenmiştir.

S 63-23'ten ele geçen ve tarafımızdan çalışılan beş adet keramiğin hepsi Ubaid Malı olarak sınıflandırılmış, Halaf Dönemi keramiği saptanmamıştır.

[870] Benedict 1980: 116; Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: S 63-23 maddesi.
[871] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.

C. Botan Suyu Vadisi

Botan Suyu Vadisi'nde dört adet yerleşimde Halaf Dönemi yerleşimi tespit edilmiştir. Bunlardan Türbe Höyük, Başur Höyük ve Güney Mahalle olmak üzere üç adedinin keramik malzemesi incelenmiştir.

1. Türbe Höyük

Siirt ilinin 27 km güneybatısında, Botan Suyu'nun doğusunda yer alan Türbe Höyük, 2002-2007 yılları arasında Ilısu Barajı kurtarma kazıları kapsamında Sağlamtimur'un bilimsel başkanlığında kazılmıştır.[872] Türbe Höyük'ün evresi belirtilmeyen Halaf Dönemi çanak çömlekleri, tarafımızdan Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Türbe Höyük Kazısı Deposu'nda incelenmiştir.

Türbe Höyük'ün 36 adet Halaf Dönemi keramiği çalışılmıştır. Söz konusu parçalardan 12 adeti Halaf'a Geçiş Evresi'ne yedi adeti Erken Halaf Evresi'ne ve 10 adeti ise Orta Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir. Bu evrelerin dışında Orta Halaf'tan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin sonuna kadar Halaf keramiğinin yanı sıra kullanılan Kırmızı Mal yedi parça ile tanımlanmıştır.

Türbe Höyük'ün Halaf'a Geçiş Evresi çanak çömleklerinin hamuru, ağırlıklı olarak açık kahverengi ve daha az olmakla birlikte krem renginde olup kum ya da kireç katkılıdır. Kaplar, genellikle iyi derece de pişirilmiş olup cidarda öz ya çok azdır ya da yoktur. Bir örnek hariç parçaların tümünde krem veya devetüyü astar uygulandığı ve açkılanmadığı gözlenmiştir. Kahverengi ve grinin koyu tonlarından seçilen boya rengi homojen bir yapıya sahiptir. Diğer bir deyişle çok renkli etkisi yaratan ton farklılığı oluşmamıştır. İncelenen parçaların özellikle dış yüzeylerinin yoğun bir biçimde bezenmiş olması dikkat çekici niteliktedir. Bu evrede, yatay çapraz tarama, ağ motifi, dalgalı hat, pendant, verev çizgiler, basamak ve içi çapraz taralı eşkenar dörtgen gibi geometrik motiflerin yanı sıra dans eden kadınlar ve kuş gibi naturalistik unsurlar bezemede kullanılmıştır (Lev. 21-22, 66).

Türbe Höyük'ün incelenen Halaf'a Geçiş Evresi keramikleri arasında daha çok çanak olmak üzere çeşitli formlar belirlenmiştir; dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID), basit ağız kenarlı derin

[872] Sağlamtimur 2004: 463; Sağlamtimur-Ozan 2007: 2.

çanak (Form IH), basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1) ve basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1). Sıralanan kap biçimlerinin yanı sıra biri boyun-omuz diğeri omuz olmak üzere iki parça çömlek gövde parçası ve yine çömleğe ait bir başka örnekten oluşan üç keramik incelenmiştir.

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), sadece bir parça ile tanımlanmıştır (Lev. 21: 1; 66: 4). Ağız çapı 18 cm olan çanağın dış yüzeyinde ağız kenarındaki ince düz bandın altında tarama motifi, iç yüzeyinde ise yine ağız kenarında basit bant yer almaktadır.

Türbe Höyük'ün çalışılan Halaf'a Geçiş Evresi keramikleri arasında sayıca üstün kap biçimi üç örnek ile basit ağız kenarlı omurgalı çanaktır (Form ID) (Lev. 21: 3-5). Bu çanaklardan ilki, 16 cm ağız çapında olup gövdenin alt yarısına geçiş yumuşak bir kıvrımla gerçekleşmiştir (Lev. 21: 2; 66: 3). Çanağın özellikle dış yüzeyinde, ağız kenarında yatay çapraz tarama altında kum saati motifi ya da karşılıklı içi dolu üçgenler ve basit banttan oluşan yoğun bir bezeme söz konusudur. İç yüzeyinde ise ağız kenarındaki basit bandın altında üç sıra kabaca yapılmış dalgalı hat yer almaktadır. Basit ağız kenarlı omurgalı çanakların ikinci örneği, daha büyük boyutlu olup ağız çapı 24 cm'dir (Lev. 21: 3; 66: 1). İlk parçaya oranla daha keskin hatlara sahip bu çanağın dış yüzeyindeki boya kısmen aşınmış olmakla birlikte sırasıyla dikey hatlar, tarama, yatay bantlar ve yine taramadan meydana gelen yoğun ve çeşitlilik gösteren bir bezeme yapıldığı anlaşılmaktadır. Kabın iç yüzeyi ise ağız kenarındaki düz banttan sarkan dikey hatlarla bezenmiştir. Bu çanak formuna son örnek, 17 cm ağız çapına sahip olup gövdesi kısmen korunmuştur (Lev. 21: 4; 66: 5-6). Çanağın dış yüzeyi, korunduğu kadarıyla yatay çapraz tarama ve altındaki içi noktalı zincir motifi ile bezenirken iç yüzeyinde ise el ele tutuşmuş üç bacaklı dans eden kadınlar yer almaktadır.

Basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), Türbe Höyük'ün çalışılan Halaf'a Geçiş Evresi keramikleri içerisinde tek örnekle temsil edilen formlardandır. Ağız çapı 26 cm olan çanağın boya bezemesi kısmen aşınmıştır (Lev. 22: 1). Kabın dış yüzeyinin ağız kenarında bant halinde çapraz tarama altında ise daha kalın çizgilerle düz tarama yer almaktadır. Çanağın iç yüzeyi ise ağız kenarındaki düz banda dayalı iki sıra pendant ile bezenmiştir.

Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I), bir parça ile tanımlanmıştır (Lev. 22: 2). 16 cm ağız çapına sahip bu örnek, gerek mal gerekse boya bezemede sergilenen işçilik açısından oldukça niteliklidir. Çanağın dış yüzeyinde yatay çapraz tarama ve altında basit bantlar, iç yüzeyinde ise el ele tutuşmuş üç bacaklı dans eden kadınlar motifi bulunmaktadır. Aşınma gözlenmeyen boya bezeme, ince çizgilerle titizlikle yapılmıştır.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömleğin (Form IIIB1) tek örneği 16 cm ağız çapına sahiptir (Lev. 22: 3; 66: 7-8). Kısa ve dik boyunlu çömleğin olasılıkla ovalimsi bir gövdesi vardır. Boya bezemesi kısmen aşınmış olan çömleğin dış yüzeyinde, boyun boyunca uzanan verev çizgilerin altında iki kalın düz hat arasına yerleştirilmiş içi çapraz taralı eşkenar dörtgen sırası ve çapraz tarama yer almaktadır. Kabın iç yüzeyinde ise kapalı bir biçim göstermesine rağmen diğer örneklere oranla daha stilize yapılmış el ele tutuşmuş dört-beş bacaklı dans eden kadınlar bulunmaktadır.

Tek parça ile tanımlanan *basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğin (Form IIIC1)*, 30 cm ağız çapı olup boynu dışa doğru açılmaktadır (Lev. 22: 4). Korunduğu kadarıyla kabın dış yüzeyi yatay çapraz tarama ve basit bant, iç yüzeyi ise el ele tutuşmuş üç bacaklı dans eden kadınlarla bezenmiştir.

Türbe Höyük'ün incelenen Halaf'a Geçiş Evresi keramikleri arasında, daha önce de belirtildiği gibi, üç adet gövde parçası mevcuttur. Oldukça dik cidarlı gövde parçasının dış yüzeyindeki boya aşınmış olmakla beraber, pendant ve üç sıra halinde bantların içine yerleştirilmiş ters yönlü verev hatlar ya da balık kılçığı motifi görülmektedir (Lev. 22: 5). İkinci örnek, bir çömleğin boyun-omuz parçası olup boyası oldukça aşınmıştır (Lev. 22: 6). Keramiğin dış yüzeyinde, bantlar içindeki çavuş işaretinin altında olasılıkla kuş sırası ve basit bantlar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir çömleğin omuz parçası olan ikinci keramiğin dış yüzeyinde bantlar arasında basamak motifi yer almaktadır (Lev. 22: 7).

Türbe Höyük'ün Erken Halaf Evresi kaplarının hamuru, açık kahverengi, devetüyü ve pembe renklerde olup genelde katkısızdır. Ancak bir örnekte kum, diğerinde kum ile kireç olmak üzere iki adet katkılı keramik de mevcuttur. Çanak çömleklerin hepsi iyi derecede pişmiştir, bu nedenle keramiğin özü yoktur. Parçaların sadece ikisinde krem, birinde devetüyü olmak üzere toplam üç adetinde astar

saptanırken açkı gözlenmemiştir. Bu evre keramiğini bezemede kullanılan boya, kahverenginin tonlarından seçilmiş olup bazı örneklerde oldukça aşınmıştır. Bezemede uygulanan motifler, dans eden kadınlar hariç tamamı geometriktir; yatay çapraz tarama, çapraz tarama, verev hatlar, pendant, içi noktalı ya da boyalı eşkenar dörtgen (Lev. 23).

Türbe Höyük'ün Erken Halaf Evresi olarak tanımlanan parçaların tümü form vermektedir. Belirlenen kap biçimleri dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1) ve basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlekten (Form IIIC1) meydana gelmektedir.

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), bu evrede de tek örnekle temsil edilmektedir (Lev. 23: 1). 16 cm ağız çapına sahip çanağın boya bezemesi oldukça aşınmakla birlikte sadece iç yüzeyinde basit bandın altında dans eden kadınlar motifi olduğu anlaşılmaktadır.

Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowldan (Form IB) iki örnekle bilinmektedir (Lev. 23: 2-3). Ağız çapı 18 cm olan çanağın boyundan gövdeye geçiş çok belirgin değildir. Kabın her iki yüzeyinde de boya kısmen aşınmış olup yer yer takip edilememekle birlikte, dışında yatay çapraz tarama ve daha iyi korunmuş iç yüzeyinde el ele tutuşan üç bacaklı dans eden kadınlar motifi olduğu görülmektedir. İkinci parçanın ağız çapı, 22 cm olup sadece boyun kısmı korunmuştur (Lev. 23: 3). Çanağın boya bezemesi kısmen aşınmış olmakla birlikte bezeme motifi anlaşılmaktadır. Parçanın dış yüzeyinde kalın çizgilerle oluşturulmuş yatay çapraz tarama iç yüzeyinde ise dans eden kadınlar motifi yer almaktadır.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), bu çalışmada birine yer verilen iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 23: 4). Söz konusu ömlek, 20 cm ağız çapına sahip olup boynu kısmen korunmuştur (Lev. 23: 3). Çömleğin dış yüzeyi tamamen çapraz taranırken iç yüzeyi ağız kenarındaki bant ve altındaki dalgalı hatla bezenmiştir.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) biçiminden üç parça tespit edilmiştir (Lev. 23: 5-7). Söz konusu çömleklerden ilkinin ağız çapı 29 cm olup dışa açılan bir boyuna sahiptir (Lev. 23: 5). Parçanın dış yüzeyindeki boya kısmen aşınmış olmakla birlikte iki basit bant, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki kalın ve düz hattın altında iki sıra pendant görülmektedir. İkinci parça, 15 cm ağız çapında olup hafif dışa

açılan bir boynu vardır (Lev. 23: 6). Boya bezemesi kısmen aşınmış çömleğin dış yüzeyi, ağız kenarından boynun bitimindeki düz ve kalın banda kadar çapraz tarama ile iç yüzeyi verev hatlarla bezenmiştir. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğe dair son örnek, 24 cm ağız çapı olan dışa açık boyunlu bir parçadır (Lev. 23: 7). Özellikle dış yüzeyi aşınan çömleğin bu yüzünde ağız kenarından itibaren birbirinden ince yatay çizgilerle ayrılan üç sıra içi boyalı eşkenar dörtgen, iç yüzeyinde ise basit banda dayalı pendant bulunmaktadır.

Türbe Höyük'ün incelenen Orta Halaf Evresi keramiklerinin hamuru, açık kahverengi, kiremit ve devetüyü renklerinde olup sadece bir parça kum katkılıdır. Bu evre çanak çömlekleri genelde iyi ya da çok iyi pişmiştir, dolayısıyla cidarda öze rastlanılmamıştır. Örneklerin ikisinde açık kahverengi birinde pembe olmak üzere toplam üç adetinde astar belirlenmiştir. Önceki evrelerin aksine Orta Halaf Evresi keramiklerinde az olmakla birlikte açkı tespit edilmiştir. Tek renk olan boya, genellikle koyu kahverengi olup boyanın uygulanma tekniğinden kaynaklanan çok renkli etkisi görülmektedir. Çalışılan örneklerin tümünde geometrik motif kullanılmıştır; içi noktalı ya da boş zincir motifi, zigzag hatlar, nokta sıraları ve dalgalı hatlar saptanan motifler arasında yer almaktadır (Lev. 24).

Türbe Höyük'ün Orta Halaf Evresi keramikleri içinde biçim veren üç parça belirlenmiştir; basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve düz dip (Form VIA). Bunların dışında sekiz adet keramik, gövde parçası olarak tanımlanmıştır.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), sadece bir örnekle tanımlanmıştır. Ağız çapı belirlenemeyen çömleğin, dışa çok hafif açılan bir boynu vardır (Lev. 24: 1). Yalnızca dış yüzeyde görülen boya bezeme, kısmen aşınmış olmakla beraber olasılıkla dönüşümlü nokta sıralarından ve kum saatinden oluşan dama tahtası motifi yapılmıştır.

Düz dip (Form VIA), iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 24: 2-3). Bunlardan ilki, içbükey cidarından dolayı dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da c*ream bowl*'a (Form IB) ait olmalıdır (Lev. 24: 2). Parçanın dış yüzeyi, dikey çizgilerin arasına yapılan noktalarla bezenirken kabın altı korunduğu kadarıyla boyalıdır. İkinci örneğin cidarı dışa açılmaktadır ve olasılıkla kapalı bir forma aittir (Lev. 24: 3). Keramiğin dış yüzeyinde üç sıra zigzag görülürken dibin hemen üstü ve altı da boyanmıştır.

Burada yer verilen beş adet gövde parçası içinde açık ve kapalı kap formlarına ait olduğu anlaşılan örnekler yer almaktadır. Gövde parçalarından ilki, her iki yüzeyinin bezenmesinden ve cidar yapısından dolayı olasılıkla açık bir çanağa aittir (Lev. 24: 4). Keramiğin hem dış hem iç yüzeyi içi bir sıra halinde noktalanmış zincir motifi ile bezenmiştir. Bir çömleğin omuz parçası olabilecek ikinci örneğin (Lev. 24: 5) dış yüzeyinde düz bir bandın altında üç sıra nokta bulunmaktadır. Üçüncü parçanın, ilk örnek gibi, her iki yüzeyi de boya bezemelidir (Lev. 24: 6). Keramiğin dış yüzeyinde korunduğu kadarıyla iki sıra içi noktalı zincir motifi, iç yüzeyinde dalgalı hat yer almaktadır. Dördüncü gövde parçasının, diğer örneklere oranla daha kalın bir cidarı vardır, bu nedenle çömleğe ait olduğunu düşündürmektedir (Lev. 24: 7). Keramiğin dış yüzeyine düz bir bandın altına zincir motifi yapılmıştır. Son gövde parçası, diğerlerine oranla daha büyük boyutlu olup olasılıkla yine bir çömleğe aittir (Lev. 24: 8). Keramiğin dış yüzeyi, sonuncusu düz bir hatta dayalı beş adet pendant ve altında etrafı ve içi noktalı daire sırası ile bezenmiştir.

2. Başur Höyük

Siirt ilinde yer alan Başur Höyük, adını aldığı Başur Çayı'nın doğusunda konumlanmaktadır. "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları"nda tespit edilerek S 64-4 olarak adlandırılan höyükteki en erken iskan Benedict, Watson ve LeBlanc tarafından Halaf-Ubaid Geçiş Evresi olarak belirtilmiştir.[873] 2007 yılından beri Sağlamtimur'un bilimsel başkanlığında Ilısu Barajı kurtarma kazıları kapsamında kazılmaya başlanan Başur Höyük'de yüzey taraması yeniden yapılmış ve Geç Neolitik Dönem'e tarihlenen keramiklerin yanı sıra Halaf Dönemi çanak çömlek parçaları da bulunmuştur.[874] Söz konusu iki araştırma sırasında toplanan keramikler tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda ve Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Türbe Höyük Kazısı Deposu'nda incelenmiştir.

Başur Höyük'ün çalışılan toplam 36 parça Halaf-Ubaid Geçiş Evresi keramiğinin dört adeti Halaf Dönemi, 32 adeti ise Ubaid Dönemi olarak tanımlanmıştır. Halaf Dönemi çanak çömlek parçalarının hamuru, turuncu rengi olup hemen hepsi mikalı kum

[873] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.
[874] H.Sağlamtimur ile kişisel görüşme. 9.11.2007

katkılıdır. Kapların geneli çok iyi fırınlanmıştır, sadece bir parçada grimsi bir öz gözlenmiştir. Çanak çömleklerin ikisinde açık kahverengi ve devetüyü renginde astar bulunmaktadır. Bir diğer yüzey işlemi olan açkı ise parçaların tamamına uygulanmıştır. Çalışılan parçaların hepsi tek renkli olup kırmızı hakim boya rengidir. Bezemede, boyanın uygulama tekniğinden kaynaklanan çok tonluluk izlenmektedir. Keramiklerin hepsi tekli veya çoklu basit bantlar, dalgalı hatlar ve içi dolu ya da içi içe geçmiş yarım dairelerden oluşan geometrik motiflerle bezenmiştir (Lev. 25; 70: 1-4). Halaf Dönemi'ne atfedilen bu dört parçanın hepsi biçim vermektedir; basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), dışa dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC4) ve basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I). Yukarıda da sıralandığı gibi çalışılan parçaların tümü çanak biçimi vermektedir, çömlek formu bulunmamaktadır.

Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), iki parça ile temsil edilen tek kap biçimidir (Lev. 25: 1-2). 22 cm ağız çapına sahip olan parçaların özellikle bezeme motifleri birbirine çok benzemektedir. Her iki çanağın dış yüzeyinde, ilkinde çoklu ikincisinde tek ve içi boyalı yarım daireler, altında iki basit bant, ağız kenarının içinde ise basit bant yer almaktadır.

Tek örnekle tanımlanan *dışa dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC4)* 31 cm ağız çapına sahiptir (Lev. 25: 3). Çanağın bezemeli olan dış yüzeyinde gövdenin üst yarısında basit bir bandın altında içtekinin olasılıkla içi çapraz taranmış ikili eşkenar dörtgen sırası bulunmaktadır.

Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I), bir parça ile tanımlanmıştır. Kabın ağız çapı 18 cm olup önceki örneklere oranla her iki yüzeyi daha yoğun bezenmiştir (Lev. 25: 4). Çanağın dış yüzeyinde ağız kenarından başlayan üç adet basit bandın altında iki adet dalgalı hat, iç yüzeyinde ise beş düz bandın altında bu sefer sonuncu hatta dayanan pendant yapılmıştır.

3. Güney Mahalle (S 63-13)

"Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları"nda saptanan yerleşimlerden biri olan Güney Mahalle, Siirt ilinin Kurtalan ilçesi Güney Mahalle köyünün yanında

yer almaktadır.[875] Benedict, Watson ve LeBlanc, höyükteki en erken iskanın olasılıkla Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde olduğunu ifade etmektedir.[876] Güney Mahalle yerleşiminin Halaf Dönemi keramiği, tarafımızdan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Laboratuarı'nda çalışılmıştır.

Güney Mahalle'den toplanmış biri Kırmızı Mal olan iki adet gövde parçası incelenmiştir. Halaf Dönemi keramiği çok belirgin özellikler taşımamakla birlikte hamur, astar ve boya renginin yanı sıra açkılanmış dış yüzeyi ile Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlenmektedir.

Söz konusu Halaf Dönemi keramiğinin hamuru, turuncu renkli ve kireç katkılıdır. İyi derecede pişirilen parçanın cidarında öz görülmemektedir. Dış yüzeyi, devetüyü renginde astarlanmış ve açkılanmıştır. Olasılıkla bir çömleğe ait olan bu parçanın dış yüzeyinde kırmızı renkli üç adet düz bant vardır.

[875] Benedict 1980: 115; Harmankaya-Tanındı-Özbaşaran 1998: Güney Mahalle maddesi.
[876] Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1.

D. Dicle-Doğu Habur Vadisi

Dicle-Doğu Habur Vadisi'nde Halaf Dönemi Basorin, Nervan, Grike Keşe, Gre Tehali, Girişirin, Kortik, Silopi Höyük, Takyan ve Takyan Yakını 1 olmak üzere dokuz yerleşimde belirlenmiş olup söz konusu merkezlerin hepsinin keramik malzemesi incelenmiştir.

1. Basorin

Şırnak ili Silopi ilçesinin güneybatısında, Silopi Ovası'nı sulayan Şurik Deresi ile Dicle Nehri'nin birleştiği noktada yer alan Basorin, aynı zamanda Cizre-Musul karayolunun kenarında ve Türkiye-Suriye sınırında bulunmaktadır. Algaze tarafından tespit edilen yerleşim daha sonra Kozbe tarafından da araştırılmıştır.[877] Toplanan keramikler söz konusu yerleşimin, Halaf ve Ubaid dönemlerinden itibaren uzun bir süre iskan edildiğini kanıtlamaktadır.[878] Basorin'den Kozbe tarafından toplanan üç adet Halaf Dönemi keramiği, Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda ve Algaze'nin bulduğu 11 parça bu yüzey araştırması malzemesinin bulunduğu Ziyaret Tepe Kazı Evi'nde incelenmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi Bosarin'in stratejik konumundan dolayı üzerinde askeri gözetleme kulesi yer almaktadır, bu nedenle az sayıda malzeme toplanmıştır. Basorin'den bu iki yüzey araştırmasında toplanan 14 adet Halaf Dönemi keramiği çalışılmıştır. Önceki çalışmalarda belirlenen bu iki dönemin yanı sıra Basorin'in Halaf Öncesi'nden itibaren yerleşildiğini ortaya koyan çanak çömlek parçaları da görülmüştür.

Basorin'in incelenen Halaf Dönemi keramiklerinin iki adeti Erken Halaf Evresi'ne, 12 parçası ise Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlenmektedir.

Erken Halaf Evresi keramiklerinin hamuru, açık kahverenginde olup kum ve kireç katkılıdır. İyi ve orta derecede fırınlanan kapların cidarında çok az öz izlenmektedir. Astar ve açkı tespit edilemeyen parçalarda boya bezeme, kahverengi kullanılarak tek renk yapılmıştır. Söz konusu keramiklerde yabani koyun başından oluşan naturalistik motifin yanı sıra basit bant ve pendant gibi geometrik unsurlar da yer almaktadır (Lev. 26: 1-2).

---

[877] Kozbe 2006a: 297-298.
[878] Algaze 1989: 247, Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991:196, Kozbe 2006a: 298.

Erken Halaf Evresi olarak ayrılan parçalar, dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA) ve basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) biçimine sahiptir.

26 cm ağız çapı olan *dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanağın (Form IA)* her iki yüzeyi de bezenmiştir (Lev. 26: 1). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki kalın düz bandın altında "S" şeklinde aşağıya bakan boynuzları olan kısmen korunmuş yatay yabani koyun başı bulunmaktadır. Çanağın iç yüzeyinde ise yine ağız kenarındaki kalın basit bandın altında pendant görülmektedir.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğin (Form IIIC1) ağız çapı ölçülememekle birlikte yaklaşık 12 cm kadar olan uzun boynu dikkat çekici niteliktedir (Lev. 26: 2). Çömleğin dış yüzeyinde ağız kenarında, boyunda ve boyundan omuza geçişte olmak üzere üç adet basit bant, iç yüzeyinde ise yine ağız kenarında düz bir bant vardır. Kabın dudağı da tamamen boyanmıştır.

Basorin'in Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne atfedilen çanak çömleklerin hamuru açık kahverengi, devetüyü ve yeşilimsi devetüyü olup sadece iki adetinde küçük tanecikler halinde kireç görülmektedir. Genellikle çok iyi derecede pişirilmiş olan kapların cidarında öz yoktur. Parçaların sadece üç adetine devetüyü astar uygulanırken hiçbirine açkı yapılmamıştır. Boya rengi tek renk olmakla birlikte çoğunlukla koyu kahverengi ve iki örnekte kızıl kahverengi tercih edilmiştir. Kapların bezenmesinde, içi taralı basit bant, eşkenar dörtgen, zincir motifi, içi dolu üçgenler ve dikey çavuş işareti ya da "V"lerden meydana gelen geometrik motifler kullanılmıştır (Lev. 26: 3-4; 27). Basorin'in Halaf-Ubaid Geçiş Evresi Halaf keramikleri arasında biçim veren altı adet parça belirlenmiştir. Bunlardan beş adeti dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA) ve bir adeti basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) olarak tanımlanmıştır.

Beş parça ile temsil edilen *dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanakların (Form IA)* ilki, 17 cm ağız çapına sahip olup bezemede kullanılan boya kısmen aşınmıştır (Lev. 26: 3). Çanağın dış yüzeyine iki ince basit bandın altına içi dikey çizgilerle taranmış eşkenar dörtgen, iç yüzeyine ise ağız kenarındaki düz bandın altına pendant yapılmıştır. Bu formun ikinci parçasının inceltilerek şekillendirilmiş ağız kenarının çapı 20 cm'dir (Lev. 26: 4). Kabın dış yüzeyinde kısmen korunmuş dikey bir

çizgiye dayandırılmış dalgalı hat ve ağız kenarının içinde ve dışında ince bir bant yer almaktadır. Bu forma dair üçüncü örneğin ağız kenarı dışa dönük olup 32 cm çapa sahiptir (Lev. 27: 1). Söz konusu çanağın dış ve iç yüzeyinde basit bant, dudağında ise fırça darbeleri bulunmaktadır. Ağız çapı ölçülemeyen dördüncü parçanın dış yüzeyinde basit bir bandın altında içi taralı olası eşkenar dörtgen, boyası kısmen aşınmış iç yüzeyde ise ağız kenarındaki düz bandın altında kısmen dalgalı hatlar görülmektedir (Lev. 27: 2). Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanakların son örneğinin, ağız çapı 18 cm olup ince bir cidarı vardır (Lev. 27: 3). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki bandın altına dikey çavuş işareti ya da "V"lerden meydana gelen bir bezemesi mevcuttur. Parçanın iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant görülmektedir.

Basorin'de tek örnekle temsil edilen ikinci kap biçimi, *basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlektir (Form IIIC1)*. Söz konusu parçanın ağız kenarı 18 cm olup dış yüzeyi içi boyanlı üçgen sıralarıyla, iç yüzeyi ise ağız kenarındaki basit bantla bezenmiştir (Lev. 27: 4). Son derece kaliteli bir yapım gösteren çömleğin cidarı da dikkate değer bir incelik sergilemektedir.

2. Nervan

Şırnak ili Silopi ilçesinin 9 km güneybatısında, aynı ilçenin ovasında akan Şurik Deresi'nin doğu kenarında konumlanan Nervan, Algaze'nin yürüttüğü yüzey araştırmasında tespit edilmiştir.[879] Kozbe tarafından da araştırılan yerleşimden Halaf Öncesi, Halaf, Ubaid, Uruk dönemlerinde ve ayrıca Erken ve Orta Tunç Çağlar boyunca iskan edildiğini gösteren çanak çömlek parçaları toplanmıştır.[880] Tarafımızdan daha önce gerçekleştirilen çalışmada Nervan, Geç Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir.[881]

Nervan'dan Kozbe'nin bulduğu 5 adet Halaf Dönemi keramiği malzeme Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda ve Algaze'nin topladığı 25 parça ise bu yüzey araştırmasının malzemesinin bulunduğu Ziyaret Tepe Kazı Evi'nde tarafımızdan incelenmiştir. Çalışılan çanak çömlek parçalarının 18 adeti Erken Halaf Evresi'ne, 7 adeti Orta Halaf Evresi'ne ve 5 adeti Geç Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir.

[879] Algaze 1989: 247.
[880] Kozbe 2006a: 296.
[881] Erdalkıran 2008: 757, Table 1.

Nervan'dan toplanan Erken Halaf Evresi keramiklerinin hamuru, ağırlıklı olarak açık kahverengi ve daha az olmakla birlikte devetüyü rengine sahiptir. Bu evre çanak çömleğinin hamurunda rastlanılan kireç, tek katkı maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kapların hemen hepsi iyi derecede pişirilmiş olup cidarlarında öz bulunmamaktadır. Erken Evre olarak tanımlanan parçaların çoğunda devetüyü ve yeşilimsi devetüyü astara rastlanırken keramiklerin hiçbirine açkı uygulanmamıştır. Bu evre kaplarının hepsi koyu kahverengi, siyah ve koyu gri kullanılarak tek renk boya ile bezenmiştir. Bazı parçalarda boyanın uygulanma tekniğinden ve pişmesinden kaynaklanan çok tonluluk, kimi örneklerde ise boyanın aşındığı, keramiğin yüzeyine iyi tutunmadığı gözlenmiştir. Bu evre keramiklerinde, genellikle geometrik daha az olmakla birlikte naturalistik motife rastlanmıştır. Geometrik motifler arasında tekli ya da çoklu basit bant, yatay çapraz tarama, dikey ve verev hatlar ve içi taralı eşkenar dörtgen sıralanabilirken naturalistik öğeler boğa başından ve dans eden kadınlardan oluşmaktadır (Lev. 28-30; 67: 3, 6).

Nervan'dan toplanan Erken Halaf Evresi keramikleri arasında 15 parçanın biçimi belirlenmiştir; dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2). Bu kap biçimlerinin yanı sıra bir adeti çömleğe ait boyun-omuz parçası olmak üzere dört gövde parçası bulunmaktadır. Nervan'dan toplanan Erken Halaf Evresi keramikleri esas alındığında tespit edilen üç form ve 11 parça ile çanak biçiminin baskın olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan çömlek formu iki farklı tipe sahip olup üç parça ile temsil edilmektedir.

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 28: 1-2). 26 cm ağız çapına sahip ilk örneğin yüksekliği 6.6 cm ve dip çapı 17 cm olarak ölçülmüştür (Lev. 28: 1). Çanağın dış yüzeyinde ağız kenarındaki ve dipteki iki bant arasında beş dikey hat bulunmaktadır. Bu forma dair ikinci örneğin ağız çapı ölçülememiş aynı zamanda dibi de korunmamıştır (Lev. 28: 2). Boya bezemesi kısmen aşınmış olan çanağın dış yüzeyinde iki kalın bandın arasında içi çapraz taranmış eşkenar dörtgen sırası, iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bir hat yer almaktadır.

İki adet ağız kenarı, üç adet dip ve iki gövde parçasıyla temsil edilen *dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form IB)*, aynı zamanda Nervan'ın sayıca en yoğun çanak çömlek grubunu oluşturmaktadır (Lev. 28: 3-5; 29:1-4). Bu çanak biçiminin ilk örneği, 12 cm ağız çapına sahip olup boyun ve gövde keskin bir omuzla bağlanmaktadır (Lev. 28: 3; 67: 6). Boyanın aşınmış olmasına rağmen çanağın dış yüzeyi olasılıkla tamamen bezenmiştir, boyun yatay çapraz tarama ile gövdeye ise düz tarama yapılmıştır. Çanağın iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki basit bandın altında çok az kısmı korunmuş dans eden kadınlar bulunmaktadır. Bu çanak formunun ikinci örneği, 42 cm ağız çapı olması ve diğer örneklere oranla daha dik bir boyuna sahip olması ile farklılık göstermektedir (Lev. 28: 4). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki bandın altına nispeten kalın dikey hatlar, iç yüzeyinde ise el ele tutuşmuş iki bacaklı dans eden kadınlar yer almaktadır. Bu grubun bir diğer örneğinin ağız kenarı olmamasına karşın kısmen boynu, son derece basık gövdesi ve dibi korunmuştur (Lev. 28: 5). Parçanın dış yüzeyi özellikle boyun yatay çapraz tarama ile gövde ve dip ise tamamen boyanarak bezenmiştir. Kabın iç yüzeyinde ise boyunda verev hatlar ve gövde de düz bant bulunmaktadır. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanaklara bir diğer örnek, gövdesi ve boynu kısmen sağlam durumda olan 11 cm çapa sahip bir diptir (Lev. 29: 1; 67: 3). Parçanın korunduğu kadarıyla dış yüzeyinde boyundan gövdeye geçişteki düz banda dayalı dikey hatlar altında ise iki basit bant arasında kısa dikey çizgiler görülmektedir. Kabın iç yüzeyinde ise boyunda verev hatlar vardır. Bu çanak formunun bir diğer örneği, boynu kısmen korunmuş son derece belirsiz bir gövdesi olan çapı 19 cm bir diptir (Lev. 29: 2). Parçanın dış yüzeyinde boyunda iki bant arasında dikey kısa çizgiler, dibin hemen üstünde yatay bir bant, iç yüzeyinde ise olasılıkla dans eden kadınlar mevcuttur. Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak grubuna dahil edebileceğimiz son iki keramik, kısmen boyun ve gövde parçasıdır (Lev. 29: 3-4). Bunlardan birinin dış yüzeyinde yatay çapraz tarama iç yüzeyinde basit bandın altında dikey hatlar bulunmaktadır (Lev. 29: 3). Diğer parçanın dış yüzeyinde etrafı noktalarla doldurulmuş boğa başı, iç yüzeyinde ise aşınmış olmakla birlikte boyundan gövdeye geçişte basit bant yer almaktadır (Lev. 29: 4).

Nervan'ın Erken Halaf Evresi keramikleri arasında *basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID)*, iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 29: 5-6). Bu tip çanaklardan ilkinin

ağız çapı 19 cm olup boya bezemesi özellikle dış yüzeyinde tamamen aşınmıştır (Lev. 29: 5). Kabın iç yüzeyinde olasılıkla ağız kenarında düz bir bant ve pendant vardır. Bu çanak biçiminin ikinci örneği bir omurga parçasıdır (Lev. 29: 6). Parçanın sadece dış yüzeyinde yer alan boya bezeme aşınmış olmakla birlikte çanağın üst yarısında yatay çizgiler çekilmiş balık kılçığı görülmektedir.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), Nervan'ın Erken Halaf Evresi'nde iki parça ile temsil edilmektedir (Lev. 30: 1-2). İlk örneğin 26 cm ağız çapı olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 30: 1). Kabın her iki yüzeyindeki boya aşınmış olmakla birlikte izlerinden bezeme anlaşılmaktadır; dış yüzeyde taranmış ve boş bırakılmış karelerden meydana gelen bir dama tahtası motifi, iç yüzeyde ağız kenarında basit bant bulunmaktadır. İkinci çömleğin ağız çapı 15 cm olup önceki örneğe oranla daha dik bir boyuna sahiptir (Lev. 30: 2). Parçanın boyasının aşınmasından ve özellikle dış yüzeyinde oluşan kireçlenmeden dolayı bezeme net olarak anlaşılmamaktadır. Çömleğin dış yüzeyinde ağız kenarı ile boyundaki iki düz bandın arasına içi noktalı dikey mercekler ve olasılıkla dikey hatlar ve nokta sıraları, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz banda dayalı pendant yer almaktadır.

Tek parça ile tanımlanan *dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğin (Form IIIC2)* ağız çapı 14 cm olup dik bir boyuna sahiptir (Lev. 30: 3). Parçanın dış yüzeyi, ağız kenarındaki kalın bandın altındaki çapraz taramayla iç yüzeyi ise yine ağız kenarındaki düz bant ve pendantla bezenmiştir.

Nervan'ın Erken Halaf Evresi keramikleri arasında kapların çeşitli kısımlarına ait dört gövde parçası bulunmaktadır (Lev. 30: 4-7). Bunlardan olasılıkla açık biçimli çanaklara ait olan iki parçanın her iki yüzeyi de bezenmiştir. Parçalardan birinin dış yüzeyinde verev hatlar, iç yüzeyinde ise dikey çizgiler görülmektedir (Lev. 30: 4). Diğer parçanın dış yüzeyinde nasıl bir şekil oluşturduğu anlaşılamayan çizgiler ve noktalar, iç yüzeyinde ise ince yatay hatlar vardır (Lev. 30: 6). Diğer iki parça çömlek formuna ait olmalıdır. Bunlardan olasılıkla omuz parçası olan örneğin dış yüzeyine yatay çapraz tarama yapılmıştır (Lev. 30: 5). Kısmen boynu ve omzu korunmuş son gövde parçasının dış yüzeyinde, boyundaki aşınmış boya bezemenin altında düz bant ve gövde de yatay çapraz taranmış bir alan mevcuttur (Lev. 30: 7).

Nervan'dan toplanan yedi parça keramik Orta Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir. Bunların hamuru, açık kahverengi, kırmızı ve pembe renkli olup sadece üç adetinde kireç katkı gözlenmiştir. Hepsi iyi derecede pişen kapların cidarında öz yoktur. İncelenen parçaların tamamı astarlı olup hakim renk devetüyüdür, sadece bir örnekte pembe renkli astara rastlanmıştır. Bir diğer yüzey işlemi olan açkı, parçaların hiçbirinde saptanmamıştır. Boya rengi, kırmızı ve kahverenginin tonlarından seçilirken çok tonluluk tespit edilmemiştir. Çalışılan parçaların tümü basit bant, dalgalı hat, çapraz tarama, zigzag sıraları ve içi taralı eşkenar dörtgen gibi geometrik motiflere sahiptir (Lev. 31, 32: 1-3).

Nervan'ın Orta Halaf Evresi'nde, dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve düz dip (Form VIA) belirlenen kap biçimleridir.

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), bu evrede tek parça ile tanımlanmıştır (Lev. 31: 1). Ağız çapı 23 cm yüksekliği 6.8 cm ve dip çapı 15.3 cm olan bu çanağın boya bezemesi büyük oranda aşınmıştır. Çanağın dış yüzeyinde ağız kenarındaki ve dibin hemen üstündeki basit kalın bant arasında olasılıkla dikey çizgiler, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz bandın altında dalgalı hatlar yer almaktadır.

Tek örnekle temsil edilen *basit ağız kenarlı yarı küresel çanağın (Form IC1)* 26 cm ağız çapı olup dip kısmı korunmamıştır (Lev. 31: 2). Çanağın dış yüzeyindeki boya tamamen aşınmıştır, sadece ağız kenarında bir bant olduğu anlaşılmaktadır. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarından başlayan verev şeklinde taranmış bir alan ve altında basit bir bant görülmektedir.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), iki parça ile bilinmektedir (Lev. 31: 3-4). Bu çömleklerden ilkinin ağız çapı 21 cm olup dışa açılan bir boyuna sahiptir (Lev. 31: 3). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki basit bandın altında çapraz tarama iç yüzeyinde ise sadece düz bir bant bulunmaktadır. İkinci çömleğin ağız çapı 26 cm olup önceki örnek gibi dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 31: 4). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarındaki düz bandın altında içi taralı olasılıkla eşkenar dörtgen sırası, iç yüzeyinde ise yine ağız kenarındaki basit bandın altında pendant görülmektedir.

Nervan'ın Orta Halaf Evresi'nde sayıca üstün gelen kap biçimi, üç örnekle temsil edilen *düz diptir (Form VIA)* (Lev. 32: 1-3). Dip çapı 16 cm olan ilk örneğin dış

yüzeyinde görülen boya bezeme önemli oranda aşınmıştır (Lev. 32: 1). Kabın bu kısmında iki kalın bandın üstünde iki hat halinde zigzag sıraları vardır, ayrıca tabanı da kısmen boyanmıştır. Düz dibe ikinci örneğin çapı 11 cm olup dış yüzeyinde kalın dik bir banda dayalı iki zigzag hat mevcuttur, tabanı kısmen boyanmıştır (Lev. 32: 2). Gövde ve dip bağlantısı yuvarlatılmış bir geçişle sağlanan son örneğin dip çapı 11 cm olup korunduğu kadarıyla kabın dış yüzeyi tümüyle boyalıdır (Lev. 32: 3).

Nervan'dan toplanan Geç Halaf Evresi keramiklerinin hepsinin hamur rengi açık kahverengi olup sadece iki parçada kireç katkı gözlenmiştir. Çanak çömleklerin tümü iyi derecede pişmiştir, bu nedenle cidarda öze rastlanmamıştır. Yüzey işlemlerinden astar ve açkı yalnızca birer parçada gözlenmiştir. Boya, genellikle kahverenginin tonları olmak üzere tek renktir, ancak kahverenginin yanı sıra siyahın da kullanıldığı iki renkli bir parça da söz konusudur. İncelenen parçalarda ağırlıklı olarak düz bantla karşılaşılırken sadece bir parça içi noktalı eşkenar dörtgen sırası ile bezenmiştir (Lev. 32: 4-5).

Çalışılan Geç Halaf Evresi keramiklerinden yalnızca biri *basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1)* biçimini vermektedir. Söz konusu çanağın ağız çapı 19 cm olup dış yüzeyi, kalın bir bant şeklinde iç yüzeyi ise ele geçtiği kadarıyla tamamen boyalıdır (Lev. 32: 4). Bu evreye atfedilen diğer örnekler gövde parçası olup dış yüzeyleri ya tümüyle boyanmış ya da basit bantla bezenmiştir. Buna karşın küçük bir gövde parçasında kahverengiyle dış hatları çizilmiş eşkenar dörtgen sırasının içine siyah renkle dağınık noktalar yapılmıştır (Lev. 32: 5).

3. Grike Keşe

Şırnak ili Silopi ilçesinin güneyinde, Şurik Deresi'nin doğusunda, Nervan'ın 320 m güneybatısında bulunan Grike Keşe, Algaze'nin bölgede gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında saptanmış yerleşimlerdendir. Grike Keşe'de, Halaf Öncesi, Halaf ve Ubaid dönemlerinde iskan edildiğini gösteren keramik ele geçmiştir.[882] Ayrıca daha önce tarafımızdan gerçekleştirilen çalışmada, Grike Keşe'nin Halaf'a Geçiş Evresi'nden Geç Halaf'a kadar kesintisiz yerleşim gördüğü ortaya koyulmuştur.[883]

[882] Kozbe 2006a: 296; Kozbe 2008: 326; Kozbe-Erdalkıran (baskıda).
[883] Erdalkıran 2008: Table 1.

Kozbe tarafından toplanan Grike Keşe'nin 137 adet Halaf Dönemi keramiği, tarafımızdan Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda, söz konusu çanak çömlek parçalarından 20 adeti Halaf'a Geçiş Evresi, 54 adeti Erken Halaf Evresi, 28 adeti Orta Halaf Evresi ve dört adeti Geç Halaf Evresi olarak ayrılmıştır.

Grike Keşe Halaf'a Geçiş Evresi çanak çömleklerinin hamuru, ağırlıklı olarak açık kahverengi ve devetüyü renginde olup genelde kum ve kireç katkı ya birlikte ya da ayrı kullanılmış, sadece bir örnekte bitkisel katkı gözlenmiştir. Keramiklerin yarısı çok iyi, diğer kısmı ise iyi derecede fırınlanmıştır, bu nedenle cidarlarında öze rastlanılmamıştır. Kapların astarlanması yaygın bir uygulama olmamakla beraber altı örnekte devetüyü rengin tercih edildiği belirlenmiştir. Bir diğer yüzey işlemi olan açkının geniş bir kullanımı olmamasına karşın tespit edildiği parçaların her iki yüzeyinde de görülmesi dikkat çekici bir niteliktir. Çanak çömlekleri bezemede kullanılan boya, tek renk olup çoğunlukla koyu kahverengi ve grinin tonlarından seçilmiştir. Bezeme motifleri, dans eden kadınlar hariç genellikle geometrik unsurlardan oluşmaktadır. Söz konusu motifler arasında tekli ya da çoklu basit bant, çapraz tarama, içi çapraz taralı eşkenar dörtgen, dikey zigzaglar, verev hatlar ve pendantlar yer almaktadır. Kap yüzeylerinin yoğun bir şekilde boyanarak bezendiği dikkati çekmektedir (Lev. 33-34).

Grike Keşe'nin Halaf'a Geçiş Evresi'nde beş adet kap biçiminin yanı sıra gövde parçaları tanımlanmıştır. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2) tespit edilen kap biçimleridir. Çanaklar arasında üç parça ile basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak, çömlekler içinde ise yine üç adet ile basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek en sık karşılaşılan formdur. Diğer kap biçimleri bir ya da iki örnekle temsil edilmektedir.

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), Grike Keşe'nin Halaf'a Geçiş Evresi'nde tek örnekle tanımlanmıştır (Lev. 33: 1). 20 cm ağız çapına sahip olan çanağın kenarı dışa açılmaktadır. Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarından başlayan içi

dolu üçgenler veya sarkıtlar düz bir hatta kadar uzanırken iç yüzeyde basit bant bulunmaktadır.

Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I), üç parça ile temsil edilmektedir (Lev. 33: 2-4). İlk örneğin ağız çapı 13 cm olup iç ve dış yüzeyi yoğun bir şekilde bezenmiştir (Lev. 33: 2). Çanağın dış yüzeyinde iki düz bandın altında iki sıra içi dolu üçgen sırası, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz hattın altında verev çizgiler yer almaktadır. İkinci parçanın 12 cm ağız çapı olup ilk örneğe oranla daha dik bir kenarı vardır (Lev. 33: 3). Kabın dış yüzeyinde düz bir banttan sarkan dikey zigzaglar iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki hattan uzanan dikey çizgiler bulunmaktadır. Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanakların son parçasının ağız çapı 12 cm'dir ve önceki iki örneğe göre daha kalın cidarlıdır (Lev. 33: 4). Kabın dış yüzeyinde, iki düz hattın altında içi çapraz taralı olasılıkla bir eşkenar dörtgen, iç yüzeyinde ağız kenarındaki bandın altında verev bir çizgi görülmektedir.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), Grike Keşe'nin Halaf'a Geçiş Evresi'nde iki örnekle bilinmektedir (Lev. 33: 5; 34: 1). Bunlardan ilkinin 18 cm ağız çapı olup sadece boynu ele geçmiştir (Lev. 33: 5). Korunduğu kadarıyla kabın dış yüzeyinde iki kalın bant, iç yüzeyinde ise iki adet dalgalı hat vardır. 14 cm ağız çapı olan ikinci çömleğin gövdeye geçiş kısmı da bulunmaktadır (Lev. 34: 1). Parçanın dış yüzeyi olasılıkla üçgen sarkıtlar, iç yüzeyi ağız kenarındaki banda dayalı pendant ile bezenmiştir.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), üç parça ile tanımlanmıştır (Lev. 34: 2-4). Bunların ilk parçası, 13 cm ağız çapında olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 34: 2). Çömleğin dış yüzeyinde, ağız kenarından itibaren düz çizgilerin ayırdığı üç sıra aksi yönlerde yapılmış verev hatlar ve altında iki düz bant yer almaktadır. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz bandın altında iki sıra pendant bulunmaktadır. İkinci parçanın ağız çapı 15 cm olup önceki örneğe oranla dik bir boynu vardır (Lev. 34: 3). Boya bezemesi kısmen aşınmış olmakla birlikte dış yüzey, dört sıra ters yönlere yapılmış verev çizgilerle ya da "balık kılçığı" motifi ile iç yüzeyi, el ele tutuşmuş üç bacaklı dans eden kadınlarla bezenmiştir. Söz konusu çömlek formunun son örneğinin ağız çapı ölçülememiştir (Lev. 34: 4). Dışa açılan bir boyna sahip çömleğin dış

yüzeyinde ağız kenarındaki düz bandın altında içi çapraz taralı olasılıkla bir eşkenar dörtgen, iç yüzeyinde ise basit banda dayalı pendant görülmektedir.

Grike Keşe Halaf'a Geçiş Evresi olarak saptanan keramiklerin arasında belirlenen son kap biçimi *dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlektir (Form IIIC2)*. Ağız çapının ölçüsü alınamayan bu tek örneğin dış yüzeyinde düz banda dayalı dikey zigzaglar, iç yüzeyinde ise basit banda dayalı pendant mevcuttur (Lev. 34: 5).

Gövde parçalarının tamamının dış yüzeyi bezenirken en sık karşılaşılan motif çapraz taramanın çeşitleridir (Lev. 34: 9-11). Ayrıca tekli ya da çoklu basit bantlar (Lev. 34: 7) ve bunların başka motiflerle kombinasyonu (Lev. 34: 6, 8) ile karşılaşılmaktadır.

Grike Keşe'den bulunan Erken Halaf Evresi'ne 54 adet çanak çömlek parçasının hamuru, genellikle kahverenginin tonlarında ve devetüyü renginde olup çoğunlukla katkılıdır. Çoğu örnekte katkı maddesi olarak kum veya kireç kullanılmıştır, bazı parçalarda ise bu iki öğe birlikte bulunmaktadır. Kaplar, çoğu zaman iyi, bazen de çok iyi derecede pişirilmiştir. Nitekim cidarlarında öz görülmemektedir. Astar, çok yaygın bir uygulama olmamakla beraber başta devetüyü olmak üzere açık kahverengi ve krem rengi örneklere rastlanmıştır. Diğer bir yüzey işlemi olan açkı, sıklıkla karşılaşılmamasına rağmen bazı parçaların iki yüzeyine de yapılmıştır. Çanak çömlekleri bezemede tek renk boya, ağırlıklı olarak kahverengi ve grinin tonlarından seçilmiştir. Bezemede genellikle geometrik unsurlar tercih edilmiştir; tekli veya çoklu basit bantlar, basit banda dayalı pendant, çapraz tarama, dikey ve verev çizgiler ve içi çapraz taralı eşkenar dörtgenler (Lev. 35-37).

Grike Keşe Erken Halaf Evresi keramiklerinden 25 adeti kap biçimi vermektedir. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa açılan boyunlu çanak ya da *cream bowl* (Form IB), basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I), boyunsuz çömlek (Form IIIA), dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2), düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC3) ve düz dip (Form VIA), bu evrede görülen kap biçimlerini oluşturmaktadır. İncelenen keramikler arasında özellikle çömlekler önemli bir oranı meydana getirirken çanaklar sadece beş parça ve üç biçimle temsil edilmektedir.

Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), burada iki parçasına yer verilen üç örnekle temsil edilmektedir (Lev. 35: 1-2). Dışa açılan kenarlı basit ağız kenarlı ilk parçanın ağız çapı 18 cm olup özellikle dış yüzeyinde yoğun bir boyama gözlenmektedir (Lev. 35: 1). Çanağın dış yüzeyinde yatay bantların altında şekli anlaşılamayan bir bezeme, iç yüzeyinde ise ağız kenarında düz banda dayalı içi boyalı pendant bulunmaktadır. İkinci örnek ağız kenarı , dışa dönük olup çapı 18 cm'dir (Lev. 35 : 2). Söz konusu çanak, dış yüzeyindeki iki iç yüzeyindeki tek basit bantla sade bir biçimde bezenmiştir.

İkinci kap biçimi olan basık gövdeli *dışa açılan boyunlu çanağın ya da cream bowlun (Form IB)* ağız kenarı olmamakla birlikte gövde ve boynu kısmen korunmuştur (Lev. 35: 3). Parçanın dış yüzeyi, boyundaki basit banda dayalı verev çizgilerle bezenmiştir.

Tek parçayla bilinen *basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanağın (Form I I)* ağız çapı 17 cm'dir (Lev. 35: 4). Oldukça basit bir biçimde bezenmiş çanağın dış yüzeyinde kalın düz bir bant iç yüzeyinde ise basit bir bandın altında pendant mevcuttur.

Bir örnekle temsil edilen bir diğer form, *boyunsuz çömlektir (Form IIIA)*. 26 cm ağız çapı olan bu örneğin dış yüzeyinde ağız kenarındaki yatay bandın altında olasılıkla stilize bir bitkinin tasviri olan yanlarından düz çizgiler çıkan dikey bir hat, iç yüzeyinde ise basit hatta dayalı pendant vardır (Lev. 35: 5).

Dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), tek parça ile tanımlanan bir diğer kap biçimidir (Lev. 35: 6). 22 cm ağız çapı olan çömleğin dışa açılan boynu ve oldukça ince bir cidarı vardır. Kabın her iki yüzeyinde de iki basit bant arasına dikey çizgilerle yapılan bir bezeme bulunmaktadır, yalnız iç yüzeydeki çizgiler daha uzundur.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), sekiz parça ile en fazla rastlanılan kap biçimini meydana getirmektedir (Lev. 35: 7; 36: 1-5). Burada altı adetini tanıtacağımız basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleklerin ilk örneğinin 28 cm ağız çapı ve hafifçe dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 35: 7). Çömleğin her iki yüzeyi aynı şekilde ağız kenarındaki kalın basit bir bantla bezenmiştir. Bu formun ikinci parçasının ağız çapı 34 cm olup dik bir boyuna sahiptir (Lev. 36: 1). Kabın iki yüzeyinde de ağız kenarında basit bir bant bulunurken dış yüzeyinde bu banda dayalı bir dikey hat

görülmektedir. Üçüncü parçanın 25 cm ağız çapı ve dışa açılan boynu mevcuttur, boya bezemesi oldukça aşınmıştır (Lev. 36: 2). Çömleğin dış yüzeyinde boyanın korunduğu kadarıyla ağız kenarındaki ve boyundaki iki kalın bant arasına bir adet dalgalı hat ve alttaki banda bitişik verev hatlar olduğu anlaşılmaktadır. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleklere dair dördüncü örneğin ağız çapı 21 cm olup boynu çok hafif bir biçimde dışa açılmaktadır (Lev. 36: 3). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki basit bandın altında içi çapraz taralı olasılıkla bir eşkenar dörtgen, iç yüzeyinde ise düz banda dayalı pendant yer almaktadır. Söz konusu çömlek biçiminin son iki örneğinin ağız kenarının korunmamasından dolayı ağız çapları ölçülememiş olmakla birlikte boyundan omuza geçişi kısmen korunmuştur (Lev. 36: 4-5). Her iki parçanın dış yüzeyinde, birinde daha ince çizgilerle sık yapılmış, çapraz tarama ve altında düz bant bulunmaktadır.

İki parça ile tanımlanan *dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömleklerin (Form IIIC2)* aynı zamanda boyunları da dışa açılmaktadır (Lev. 36: 6-7). İlk örneğin 34 cm ağız çapı olup dış yüzeyi tamamen boyanarak iç yüzeyi ise ağız kenarındaki basit bantla bezenmiştir (Lev. 36: 6). Bu çömlek biçiminin ikinci örneği, ağız çapı ölçülemeyen küçük bir parçadır (Lev. 36: 7). Çömleğin dış yüzeyinde ağız kenarındaki iki düz bandın altında olasılıkla eşkenar dörtgenler vardır, ancak korunduğu kadarıyla sadece içi noktalı bir üçgen görülmektedir. parçanın dış yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz bandın altında dikey hatlar bulunmaktadır.

Düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC3), dışa açılan boyunlu ve ağız çapı ölçülemeyen bir parça ile bilinmektedir (Lev. 36: 8). Çömleğin dış yüzeyinde ağız kenarındaki ve altındaki daha kalın bir bant arasında çavuş işareti sırası ve altında zigzag yer almaktadır. İç yüzeyi ağız kenarındaki bant ve pendant, ağız tablası ise sadece biri görülen fırça darbeleri ile bezenmiştir.

Bu evrede *düz dip (Form VIA)*, çeşitli kap formlarına ait altı parça ile tanımlanmıştır, ancak burada dört adetine yer verilecektir (Lev. 37: 1-4). Bunlardan ilki, olasılıkla basık gövdeli dışa açılan boyunlu bir çanağa ya da *cream bowl*a aittir (Lev. 37: 1). Basık gövdesi ve kısmen boynu korunmuş parçanın dip çapı 13 cm'dir. Kabın dış yüzeyinde dipteki iki düz bandın üstünde dikey çizgiler, taban altında ise korunduğu kadarıyla basit bant ve taralı bir alan bulunmaktadır. Kabın iç yüzeyinde ise boyunda kısmen korunmuş dikey hatlar yer almaktadır. 22 cm çapındaki, nispeten ince cidarlı

ikinci düz dip parçası, olasılıkla bir çanağa aittir (Lev. 37: 2). Örneğin dış yüzeyinde büyük ihtimalle taralı ve boş alanlardan oluşan dama tahtası motifi yer almaktadır. Üçüncü parçanın çapı 12 cm'dir ve diğer örneklere oranla daha kalın cidarlıdır, bu nedenle bir çömleğe ait olmalıdır (Lev. 37: 3). Dip parçasının korunduğu kadarıyla dış yüzeyinde iki kalın bandın üstünde içi çapraz taralı eşkenar dörtgen vardır. Bir önceki düz dibin benzeri olan son parçanın çapı ölçülememiştir (Lev. 37: 4). Keramiğin dış yüzeyinde dipteki basit bandın üzerinde içi boyalı ve çapraz taralı iki eşkenar dörtgen bulunmaktadır.

Grike Keşe'den toplanan Erken Halaf Evresi keramikleri arasında çeşitli kap biçimlerine ait boyun-omuz ve omurga da dahil olmak üzere toplam 24 gövde parçası belirlenmiştir. Söz konusu örnekler, genellikle çömleklere ait olduğunu düşündüren kalın cidarlı ve nispeten büyük parçalardan meydana gelmektedir. Gövde parçalarının tamamının dış yüzeyi bezenirken iç yüzeyinde bezemeye rastlanmamıştır. Bu çalışmada farklı özellikler gösteren yedi örneğe yer verilmektedir (Lev. 37: 5-11). Örneklerden biri boyun (Lev. 37: 5), bir başkası omuza (Lev. 37: 8) ait olup diğerleri kapların gövde kısımlarına dair parçalardır (Lev. 37: 6-7, 9-11). Söz konusu keramikler, çapraz ya da basit tarama, içi noktalı zincir motifi, dikey hatlar ve nokta sıralarının birleşimi ve iç içe "V"lerle bezenmiştir. Bir örnekte görülen noktalı bir alan ve iki dairesel hat, boğa ya da yabani koyun başı olabileceğini akla getirmektedir (Lev. 37: 7). Nitekim hayvan motiflerinin etrafının noktalarla doldurulması bu evrede karşılaşılan geleneklerdendir.

Grike Keşe'den toplanan 28 çanak çömlek parçası Orta Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir. Bu evre keramiklerinin hamuru, açık kahverengi, pembe ve turuncu renkli olup kum ya da kireç katkılıdır. Söz konusu kaplar, genellikle iyi ve daha az olmakla birlikte çok iyi derecede pişirilmiştir. Bu nedenle keramiklerin cidarında öz gözlenmemektedir. Çanak çömleklerin astarlanması çok yaygın bir uygulama olmamasına karşın devetüyü, krem ve açık kahverengi astar kullanılmıştır. Aynı durum açkı için de geçerlidir, sadece birkaç parçaya açkı yapılmıştır. Boya bezeme, kahverengi ve kırmızının tonlarından seçilerek genellikle tek renkle uygulanmıştır. Ayrıca üç parçada, kahverengi ve kırmızının birlikte kullanıldığı iki renkli bezeme de bulunmaktadır. Bu evreye dair incelenen keramiklerin tümünde geometrik motifler

görülmektedir; basit bant, dalgalı hatlar, zigzaglar, nokta sıraları, içi noktalı zincir, çapraz tarama ve içi çapraz taralı eşkenar dörtgen (Lev. 38-39).

Grike Keşe Orta Halaf Evresi keramikleri içinde 12 parça dört farklı kap biçimi vermektedir; dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve düz dip (Form VIA). Tanımlanan kaplar içinde çömlekler iki formla bilinmesine karşın nicelik olarak çanaklara oranla daha üstündür. Bu evreye atfedilen keramiklerin yarısından fazlasını aralarında boyun-omuz ve omurgaların da olduğu gövde parçaları meydana getirmektedir.

Grike Keşe'nin Orta Halaf Evresi'nde *dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA)*, iki parça ile temsil edilmektedir (Lev. 38: 1-2). İlk örnek kısmen korunmasına rağmen dip ve ağız kenarı sayesinde tam ölçülerini almak mümkün olmuştur (Lev. 38: 1). Dışa açılan bir forma sahip çanağın ağız çapı 16 cm, yüksekliği 4.4 cm ve dip çapı 11.2 cm olarak ölçülmüştür. Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki ve dipteki iki bant arasına içi noktalı dikey zincir motifi sıraları, iç yüzeyine ise ağız kenarındaki bandın altına içi noktalı çapraz tarama yapılmıştır. Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanağa dair ikinci örneğin ağız kenarının kırık olması nedeniyle çapı ölçülememiştir (Lev. 38: 2). Dışa açılan çanağın dış yüzeyi ağız kenarındaki ve dipteki iki düz bant arasına dikey nokta sıralı elips ya da merceklerle, iç yüzeyi ağız kenarındaki bant ve pendantla bezenmiştir.

Dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 38: 3-4). Bunlardan ilkinin ağız çapı 7 cm olup oldukça kısa boyunlu ve olasılıkla küresel gövdelidir (Lev. 38: 3). Çömleğin dış yüzeyi tamamen boyanırken ağız kenarının içinde "V"ler vardır. İkinci parçanın ağız çapı 6 cm olup ilk örneğe oranla daha uzun bir boynu ve olasılıkla ovalimsi bir gövdesi bulunmaktadır (Lev. 38: 4). Kabın boya bezemesi aşınmakla birlikte sadece iç yüzeyinin ağız kenarında bir şerit halinde korunmuştur.

Beş parça ile tanımlanan *basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1)*, aynı zamanda Orta Evre'de en çok belirlenen kap biçimidir (Lev. 38: 5-6; 39: 1). Grike Keşe'de saptanan iki renkli keramiklerin ikisinin de Orta Halaf Evresi'nde ve söz konusu çömlek formuna ait olması bu kap biçiminin bir başka özelliğidir. Basit ağız

kenarlı uzun boyunlu çömleklere dair ilk örneğin ağız çapı 16 cm olup dışa açılan boynu ve ince cidarlı nitelikli bir yapısı vardır (Lev. 38: 5). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki kalın düz bandın altında araları noktalı düzensiz dikey çizgiler, iç yüzeyinde ise basit bir hat yer almaktadır. Bu kap formunun ikinci örneğinin 28 cm ağız çapı olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 38: 6). Çömleğin her iki yüzeyinin ağız kenarında kalın basit bir bant bulunmaktadır. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleklerin üçüncü parçasının ağız çapı 14 cm olup diğer örneklere oranla daha uzun korunmuş yumuşak bir geçişle dışa doğru açılan bir boynu mevcuttur (Lev. 39: 1). Söz konusu çömleğin dış yüzeyi, ağız kenarındaki iki kahverengi hattın arasına yapılan kırmızı bir bantla, iç yüzeyi ise yine ağız kenarındaki kahverengi bantla bezenmiştir. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleklere vereceğimiz son örnek, ağız çapı ölçülemeyen iki renkli bir parçadır (Lev. 39: 2). Kabın dış yüzeyi korunduğu kadarıyla kahverengi ile tamamen boyanırken ağız kenarının içine aynı renkle bir bant çekilmiş ve altına kırmızı boya ile pendant yapılmıştır.

Yukarıda bahsedilen çömlek formlarının dışında ağız kenarı bulunmadığı için sınıflandıramadığımız iki adet boyun-omuz parçası vardır. Bunlardan ilkinin boyun çapı 12 cm olup küresel gövdeli bir çömleğe ait olduğu anlaşılmaktadır (Lev. 39: 3). Kabın dış yüzeyinde omuzda kalın bir bant ve altında düzensiz nokta sıraları görülmektedir. Burada çizimi verilmeyen diğer örneğin daha iyi korunmuş dik bir boynu ve olasılıkla küresel gövdeye işaret eden omzu vardır. Çömleğin boyundan omuza geçişinde biri turuncu diğeri gri renkli iki ince bant bulunmaktadır.

Grike Keşe'nin Orta Halaf Evresi'nde *düz dip (Form VIA)* üç örnekle bilinmektedir (Lev. 39: 4-5). Bunlardan ilkinin dip çapı 12 cm olup içe dönen cidarı, söz konusu parçanın dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* olması gerektiğini düşündürmektedir (Lev. 39: 4). Kabın dış yüzeyinde basit bir bandın altında korunduğu kadarıyla altı dikey çizgi ve yedi sıra nokta görülmektedir. Kabın alt kısmında bezeme alanı olasılıkla dikey çizgilerle metoplara ayrılıp araları nokta sıralarıyla doldurulmuştur. Ayrıca dibi de korunduğu kadarıyla tümüyle boyalıdır. İkinci ve burada tanımlayacağımız son düz dibin çapı 19 cm'dir ve dibin hemen üstünde ve altında basit bant vardır (Lev. 39: 5).

Grike Keşe'nin Orta Halaf Evresi keramikleri içinde önemli bir yere sahip olan gövde parçaları çeşitli kap formlarına ait olmalıdır (Lev. 39: 6-11). Nitekim burada farklı profillere sahip örneklere yer verilmiştir. Söz konusu parçaların arasında her iki yüzeyi de bezemeli sadece bir örneğe rastlanmıştır (Lev. 39: 6). Bir çanağa ait olabilecek bu parçanın iki yüzeyinde de dalgalı hatlar vardır. Diğer parçaların içinde iki omurga dikkat çekmektedir (Lev. 39: 8, 10). Bunların ilkinde çapraz tarama, ikincisinde içi noktalı yatay mercek motifi görülmektedir. Büyük boyutuyla ilgi çeken bir diğer parça, olasılıkla bir çömleğin gövdesine aittir (Lev. 39: 11). Keramiğin dış yüzeyi iç içe geçmiş pendantlarla bezenmiştir. Gövde parçalarında dikkat çeken bir başka unsur da bezeme motiflerinin parçaların tümünü kaplamasıdır. Çalışılan örneklerin tümünde bu özelliği görmek mümkündür.

Grike Keşe'de Geç Halaf Evresi dört parça ile tanımlanmıştır. Söz konusu keramiklerin hamuru, açık kahverengi, kırmızı ve devetüyü renginde olup sadece bir parçada kum katkı belirlenmiştir. Çanak çömleklerden ikisi çok iyi diğer ikisi ise iyi derece pişmiş olup cidarlarında öze rastlanmamıştır. Kaplardan yalnızca birinde açık kahverengi astarın yanı sıra açkı saptanmıştır. Tek renk olan boya, kahverenginin tonlarından seçilirken kapları bezemede geometrik motifler tercih edilmiştir. Bu motifleri, basit bant, dalgalı hat, içi çapraz taralı üçgen, eşkenar dörtgen ve üzerine kısa dik çizgiler çekilmiş yatay hatlar meydana getirmektedir (Lev. 40).

Grike Keşe'nin Geç Halaf Evresi'nde basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I), basit ağız kenarlı tabak (Form IIA) ve basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) tespit edilmiştir. Ayrıca bir adet gövde parçası da bu evre içinde değerlendirilmiştir.

Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanağın (Form I I) 12 cm çapında ağız kenarı olup boya bezemesi aşınmıştır (Lev. 40: 1). Kabın dış yüzeyinde gövdedeki ince düz bandın altında dikey olarak yerleştirilmiş çoklu eşkenar dörtgen sıraları bulunmaktadır.

Basit ağız kenarlı tabağın (Form IIA) ağız çapı 20 cm olup oldukça açık bir forma sahiptir (Lev. 40: 2). Tabağın dış yüzeyi içi çapraz taralı olası bir üçgen ile iç yüzeyi ise iki dalgalı hatla bezenmiştir.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğin (Form IIIC1) ağız çapı 27 cm olup oldukça ince cidara ve titiz bir işçiliğe sahiptir (Lev. 40: 3). Çömleğin sadece hafif dışa

açılan boynu korunmuş olup dış yüzeyi tamamen boyalıdır. İç yüzeyinde ise kısa dik çizgilerle taranmış altı adet yatay hat görülmektedir.

Geç Halaf Evresi'ne atfedilen gövde parçası, bir çömleğe ait olmalıdır, boyası olukça aşınmış keramiğin dış yüzeyinde iki yatay bandın izleri kalmıştır.

4. Gre Tehali

Şırnak ili Silopi ilçesinin güneyinde, aynı ilçenin ovasında yer alan Gre Tehali, Kozbe'nin yürüttüğü yüzey araştırmasında malzeme toplanmış yerleşimler arasında yer almaktadır.[884] Daha önce tarafımızdan gerçekleştirilen çalışmada Gre Tehali, Erken Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir.[885]

Kozbe tarafından Gre Tehali'den toplanan Halaf Dönemi keramikleri Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda incelenmiştir. Söz konusu yerleşimden bulunan Halaf Dönemi'ne ait 20 adet çanak çömlek parçası değerlendirilmiş ve Erken Halaf Evresi'ne tarihlendiği tespit edilmiştir.

Gre Tehali Erken Halaf Evresi keramiklerinin hamuru, açık kahverengi ve devetüyü renginde olup az sayıdaki örnekte kum veya kireç katkı tespit edilmiştir. İncelenen parçalar, çok iyi ya da iyi derecede fırınlanmış olup cidarlarında öze rastlanmamıştır. Sadece birkaç parçaya ağırlıklı olarak devetüyü astar uygulanırken bir diğer yüzey işlemi olan açkının yaygın olmadığı gözlenmiştir. Kapları bezemede tek renk boya olarak koyu kahverengi tercih edilmiştir. Bezemede geometrik ve naturalistik motifler kullanılmıştır. Tekli veya çoklu basit bant, dikey hatlar, zigzaglar, dama tahtası, çapraz taralı eşkenar dörtgen gibi geometrik motiflerin yanı sıra çiçek ve bitki gibi bezekler de belirlenmiştir (Lev. 41).

Gre Tehali Erken Halaf Evresi'nde hepsi tek örnekle tanımlanan sekiz adet kap biçimi ve gövde parçaları saptanmıştır; dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2).

[884] Kozbe 2006a: 296-297.
[885] Erdalkıran 2008: 757, Table 1.

Gre Tehali'de *dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form IB)*, köşeli basık gövdesi ve boynu kısmen korunmuş bir parça ile tanımlanmıştır (Lev. 41: 1). Keramiğin dış yüzeyinde, dibin hemen üstünde, yatay bir hatta dayanan fırça darbeleri ardından basit bir bandın üstünde korunduğu kadarıyla içi noktalı oval formlar ve dikey çizgiler dönüşümlü olarak yapılmıştır. Söz konusu motif, Erken Halaf Evresi'nde sıkça karşılaşılan çiçek ve yaprakların alt kısmını oluşturmaktadır. Parçanın iç yüzeyinde bezemeye rastlanmamıştır.

Basit ağız kenarlı yarı küresel çanağın (Form IC1) dudağı kırık olmasından dolayı ağız çapı ölçülememiştir (Lev. 41: 2). Kabın dış yüzeyinde büyük bir olasılıkla içi çapraz taralı eşkenar dörtgen, iç yüzeyinde ise basit bant bulunmaktadır.

Çömlek biçiminin ilk örneği, *basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1)* olup parçanın küçük olması nedeniyle ağız çapının ölçüsü alınamamıştır (Lev. 41: 3). Dik bir boyuna sahip olan çömleğin ağız kenarının dış ve iç yüzeyinde birer adet kalın düz bant vardır.

Dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömleğin (Form IIIB2) ağız çapı 15 cm olup kabın dış yüzeyi boyun ve omuz korunduğu kadarıyla tümüyle boyalıdır (Lev. 41: 4). Parçanın iç yüzeyinde ise sadece ağız kenarında basit bant görülmektedir.

Ağız çapı ölçülemeyen *basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğin (Form IIIC1)* iç ve dış yüzeyinde diğer örneklere oranla daha yoğun bir bezeme vardır (Lev. 41: 5). Çömleğin her iki yüzeyinin ağız kenarında basit bant ile başlayan bezeme dış yüzeyde yatay zigzag hatlarla iç yüzeyde ise kalın dikey çizgilerle devam etmektedir.

Biçim veren son parça *dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu bir çömleğe (Form IIIC2)* ait olup ağız çapı ölçülememiştir (Lev. 41: 6). Kabın iki yüzeyinde de kalınlıkları ve yapım aralıkları değişiklik gösteren dört adet yatay bant ile bezenmiştir.

Bu çalışmada farklı bezeme motiflerine sahip iki gövde parçasına yer verilmiştir. Söz konusu örneklerin ilki, olasılıkla bir çömleğe ait olup cidarı nispeten dik bir duruş sergilemektedir (Lev. 41: 7). Parçanın dış yüzeyinde, dikey bir hatta bağlanan ve üzerinde kısa çizgiler olan olası bitki motifi yer almaktadır. Çömlek parçası olabilecek bezemeli diğer örneğin dış yüzeyinde ise boyalı karelerden ve boş bırakılmış dikdörtgen alanlardan oluşan dama tahtası motifi yapılmıştır (Lev. 41: 8).

5. Girişirin

Şırnak ili Silopi ilçesinin 5 km güneydoğusunda yer alan Girişirin, Tilkabin Deresi kenarında bulunmaktadır. Girişirin, Kozbe'nin yürüttüğü yüzey araştırmasında malzeme toplanmış yerleşimlerin arasında yer almaktadır.[886] Höyükten bulunan Halaf Dönemi keramiklerinin evresine ilişkin bir bilgi verilmemiştir.

Girişirin'den toplanan 20 adet Halaf Dönemi keramiği ve 24 parça Ubaid Dönemi çanak çömleği Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda incelenmiştir. Girişirin'in incelenen Halaf Dönemi keramikleri Orta Evre'ye tarihlendirilmiştir.

Girişirin Orta Halaf Evresi çanak çömleklerinin hamuru, devetüyü, açık kahverengi ve pembe arasında değişiklik göstermektedir. Kapların hamurunda kum ve kireç katkı ya ayrı ayrı ya da birlikte kullanılırken az sayıda katkısız örnek de saptanmıştır. Parçaların hemen hepsi iyi derecede pişmiş olup cidarında öze rastlanmamaktadır. İncelenen keramiklerin hiçbirinde açkı belirlenmemiş olmakla beraber ağırlıklı olarak devetüyü astarın uygulandığı görülmektedir. Çanak çömlekleri bezemede kullanılan boya tek renk olup kahverenginin tonlarından seçilmiştir. Çalışılan parçaların hepsi basit bant, çapraz tarama ve dalgalı hat gibi geometrik motiflerle bezenmiştir. Özellikle basit bant en çok tercih edilen motif olarak karşımıza çıkmaktadır (Lev. 42).

Girişirin'in Orta Halaf Evresi keramikleri genellikle gövde parçalarından meydana gelmekle birlikte yedi adeti biçim vermektedir; basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), boyunsuz çömlek (Form IIIA), dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), düz dip (Form VIA), halka dip (Form VIC) ve tutamak parçası.

Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1) iki parça ile temsil edilen tek kap biçimidir (Lev. 42: 1-2). Ağız çapı 18 cm olan ilk örneğin boya bezemesi aşınmış olup izlernitakip etmek mümkündür (Lev. 42: 1). Çanağın dış yüzeyinde olasılıkla üç adet kalın düz bant, iç yüzeyinde ise boya izlerinden anlaşıldığı kadarıyla ağız kenarındaki basit bandın altında pendant bulunmaktadır. İkinci parçanın ağız kenarı kısmen kırık olmakla birlikte çapı 12 cm olarak ölçülmüştür (Lev. 42: 2). İlk örnekte

[886] Kozbe 2008: 177.

olduğu gibi bu çanağın da boyası aşınmış olup sadece dış yüzeyinde düz bir bant ve şekil vermeyen çeşitli izler korunmuştur.

Basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), 12 cm ağız çapındaki tek örnekle tespit edilen bir kap biçimidir (Lev. 42: 3). Oldukça dik kenara sahip çanağın dış ve iç yüzeyinde basit bant yer almaktadır.

Tek örnekle tanımlanan *boyunsuz çömleğin (Form IIIA)* ağız çapı 13 cm olup kabın boyası kısmen aşınmakla birlikte dış yüzeyi olasılıkla üç adet, iç yüzeyinde ise bir yatay bant yer almaktadır (Lev. 42: 4).

Dışa açılan bir boyuna sahip olan *dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömleğin (Form IB2)* ağız çapı 20 cm'dir (Lev. 42: 5). Kabın dış yüzeyi korunduğu kadarıyla tümüyle boyanırken iç yüzeyinde sadece ağız kenarında düz bir bant vardır.

Ağız kenarı korunmayan bir çömleğe ait boyun-omuz parçasının genel görünümünü boyun çapı ölçüsü alarak tamamlamak mümkün olmuştur (Lev. 42: 6). Ne tip bir boyun ve ağız kenarı olduğu anlaşılmayan parçanın boyundan omuza geçiş kısmının boyanarak bezendiği görülmektedir.

Girişirin'in Orta Halaf Evresi keramikleri arasında iki dip formu belirlenmiştir. Bunlardan ilki olan 5 cm çapa sahip *düz dip (Form VIA)*, olasılıkla küçük bir çömleğe aittir (Lev. 42: 7). Kabın dip kısmında üstü dalgalı gelen bir bant bulunmaktadır, ayrıca tabanı da kısmen boyanmıştır.

10 cm çapa sahip *halka dibin (Form VIC)* boyası oldukça aşınmış olmakla birlikte içinde ve altında boya izlerine rastlanmıştır (Lev. 42: 8). İçi ve altı tamamen boyalı olan parça, açık bir kaba ait olmalıdır.

Kap eklentisi olarak gruplandırdığımız *tutamak parçasının (Form VII)*, dikey bir deliği olup kısmen korunmuştur (Lev. 42: 9). Örneğin sadece dışında saptanan boya, aşınmış olmakla birlikte olasılıkla tümüyle boyalıdır.

Girişirin'in Orta Halaf Evresi gövde parçaları genellikle basit bantlarla bezenmiştir. Burada söz konusu örneklerden farklı bezeme stili gösteren iki parçaya değinilecektir. İlk gövde parçasının dış yüzeyindeki kalın bir bandın altında büyük bir ihtimalle içi taralı bir eşkenar dörtgenin çok az bir kısmı ele geçmiştir (Lev. 42: 10). İkinci örneğin daha karmaşık bir bezemesi vardır; korunduğu kadarıyla iki düz bandın

arasında dikey dalgalı hatlar ve altında çapraz taralı bir alan yer almaktadır (Lev. 42: 11).

6. Kortik

Şırnak ili Silopi ilçe merkezinin 8 km batısında, Atladıoldu Deresi'nin batı kıyısında yer alan Kortik, Kozbe'nin yaptığı yüzey araştırmasında malzeme toplanmış yerleşimler arasında yer almaktadır.[887] Kortik, daha önce tarafımızdan gerçekleştirilen çalışmada Erken Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir.[888]

Kortik'ten toplanan 17 adet Halaf Dönemi keramiği Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda söz konusu çanak çömlek parçaları Erken Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir.

Kortik Erken Halaf Evresi keramiklerinin hamuru, ağırlıklı olarak kahverengi, ayrıca krem ve kiremit renginde olup kum, kireç ve taşçık katkılıdır. Kaplar çoğunlukla iyi veya çok iyi pişmiştir, dolayısıyla hamur ve yüzey rengi aynı tonda olup öz bulunmmaktadır. Keramiklere genellikle açkı ve astar uygulanmamakla beraber, sadece iki örnekte kahverengi ve devetüyü astar görülmektedir. Parçalar, siyah ve kahverengi boyanın tonları kullanılarak tekli veya çoklu basit bant, verev hatlar, dikey hatlar ve çapraz tarama gibi geometrik motiflerle bezenmiştir (Lev. 43).

Kortik'ten bulunan Erken Halaf Evresi keramiklerinin beş adeti kap biçimi vermektedir; basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2) ve kapak (Form IV). Bu formların yanı sıra çeşitli kap biçimlerine ait gövde parçaları da tespit edilmiştir.

Tek parça ile bilinen *basit ağız kenarlı yarı küresel çanağın (Form IC1)* ağız çapının ölçüsü alınamamıştır (Lev. 43: 1). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarının altında basit bir bant iç yüzeyinde ise iki düz bant yer almaktadır.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), iki parça ile tanımlanan tek kap biçimidir (Lev. 43: 2-3). Bu çömleklerden ilki, 17 cm ağız çapına sahip olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 43: 2). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki kalın düz

[887] Kozbe 2006a: 296.
[888] Erdalkıran 2008: 757; Table 1.

bandın altında iki dikey hat, iç yüzeyinde ise yine ağız kenarında basit bant görülmektedir. Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğe dair ikinci örnek, 38 cm ağız çapında olup nispeten dik bir boynludur (Lev. 43: 3). Parçanın dış yüzeyi basit bandın altındaki çapraz tarama, iç yüzeyi ise ağız kenarındaki kalın düz bir bantla bezenmiştir. Söz konusu çömlek parçası, ilk örneğe oranla daha kaliteli yapım ve işçilik göstermektedir.

Tek parça ile bilinen bir diğer biçim, *dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlektir (Form IIIC2)*. Ağız çapı ölçülemeyen örneğin dışa dönük boynu ve ağız kenarı dikkati çekmektedir (Lev. 43: 4). Çömleğin dış yüzeyinde iki, iç yüzeyinde ise bir adet basit bant bulunmaktadır.

Kapak (Form IV), Kortik'te tek parça ile bilinen bir diğer kap biçimidir (Lev. 43: 5). Ağız çapı 18 cm olan kapak, basit ağız kenarına ve dik bir cidara sahiptir. Parçanın tek bezemeli alanı olan dış yüzeyinde, tüm gövdeyi kaplayan çoklu zigzaglar yer almaktadır.

Kortik'ten toplanan gövde parçalarından en dikkati çekeni uzun boyunlu bir çömleğe ait olan örnektir (Lev. 43: 6). Dik bir açıyla duran boyun parçasının tüm dış yüzeyinde, kalın hatlarla yapılmış kareler ve daha ince çizgilerden oluşan çapraz tarama görülmektedir.

7. Silopi Höyük

Şırnak ilinin Silopi ilçe merkezinde yer almasından dolayı Silopi Höyük olarak adlandırılan yerleşim, Algaze'nin yürüttüğü yüzey araştırmasında tespit edilmiş,[889] daha sonra Kozbe tarafından da araştırılmıştır.[890]

Silopi Höyük'ten Kozbe tarafından bulunan üç adet Halaf Dönemi ve 11 adet Ubaid Dönemi keramiği Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda çalışılmıştır. Bu iki grup keramik kültürü arasında bir bağlantının olduğunu gösteren verilere diğer bir deyişle Halaf-Ubaid Geçiş Evresi çanak çömleklerine rastlanmamıştır. Silopi Höyük'de Halaf Dönemi'nin varlığını kanıtlayan söz konusu keramikler Orta Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir.

[889] Algaze-Breuninger-Lightfoot vd. 1991: Fig. 8b.
[890] Kozbe 2006a: 298.

Silopi Höyük Orta Halaf Evresi kapları, açık kahverengi ve kiremit rengi hamura sahip olup kum ve kireç katkılıdır. Sadece bir örnekte, açık kahverengi astar tespit edilirken parçaların hiçbirine açkı uygulanmamıştır. Kırmızı renk boyanın tonları kullanılan bu parçalarda basit bant ve çapraz tarama gibi geometrik motiflerin bezemede tercih edildiği gözlenmektedir (Lev. 44).

Silopi Höyük'ten toplanan Orta Halaf Evresi keramiklerden iki adeti ağız kenarı diğeri ise gövde parçasıdır; dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2) ve dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2). Bulunan keramiklerin hepsi çömlek biçimine aittir, diğer yandan çanak parçası bulunmamıştır.

Ele geçen *dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömleğin (Form IIIB2)* ağız çapı 8 cm olup dış yüzeyindeki daha kalın olmak üzere her iki yüzeyi de basit bant ile bezenmiştir (Lev. 44: 1).

Dışa dönük ağız kenarlı, uzun boyunlu çömleğin (Form IIIC2), 10 cm ağız çapı olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 44: 2). Çömleğin dış yüzeyinde iki düz bandın altında çapraz tarama iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant bulunmaktadır.

Silopi Höyük'ten bulunan son örnek yine bir çömleğe ait boyun-omuz parçası olup keramiğin dış yüzeyinde iki düz bant vardır (Lev. 44: 3).

8. Takyan

Şırnak ilinin Silopi ilçesinin 10.5 km güneybatısında ve Şurik Deresi'nin doğusunda bulunan Takyan,[891] Algaze'nin bölgede gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında belirlenmiştir,[892] daha sonra Kozbe tarafından da yüzey taraması yapılmıştır.[893]

Takyan'dan toplanan keramikler, Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'dan başlayan uzun bir yerleşim silsilesinin varlığını kanıtlamaktadır. Bununla birlikte Algaze ve Kozbe'nin de belirttiği gibi Takyan, en yoğun iskanını özellikle Halaf Dönemi'nde görmüştür.[894] Tarafımızdan daha önce yapılan araştırma da bu öneriyi destekler

[891] Kozbe 2006a: 297.
[892] Algaze 1989: 247.
[893] Kozbe 2006a: 297; Erdalkıran 2008: 757-758, Table 1.
[894] Algaze 1989: 247; Kozbe 2006a: 297.

niteliktedir; Takyan, Halaf Dönemi'nin tüm alt evreleri boyunca iskan görmüş bir höyüktür.[895]

Takyan'ın yanı sıra höyüğün doğusunda pamuk tarlası olarak kullanılan alanda yoğun miktarda Halaf Dönemi keramiği ele geçmiş ve buranın malzemesi ayrı toplanmıştır. Ele geçen Halaf keramikleri Orta ve Geç Halaf evrelerine işaret etmektedir.[896] Bu çalışmada söz konusu alandan toplanan keramikler, höyük malzemesi ile birlikte değerlendirilecektir.

Takyan'dan Kozbe tarafından bulunan bin parçayı aşkın Halaf Dönemi keramiği, Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda ve Algaze'nin topladığı 37 parça bu yüzey araştırması malzemesinin bulunduğu Ziyaret Tepe Kazı Evi'nde tarafımızdan incelenmiştir. Çalışılan çanak çömlek parçalarının 11 adeti Halaf'a Geçiş Evresi'ne, 325 adeti Erken Halaf Evresi'ne, 431 adeti Orta Halaf Evresi'ne, 218 adeti Geç Halaf Evresi'ne ve 18 adeti Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne tarihlenirken çok sayıdaki gövde parçasının evresi belirlenememiştir.

Takyan'dan toplanan Halaf'a Geçiş Evresi çanak çömleklerinin hamuru, kahverengi ve devetüyü renginin tonlarında olup genellikle kum ya da kireç katkılıdır, ancak bazı parçalarda bu iki katkı maddesi birlikte görülmektedir. Kaplar, iyi veya çok iyi derecede fırınlanmış dolayısıyla cidarlarında öze rastlanmamaktadır. Astar ve açkı yaygın bir uygulama olmamakla birlikte, birkaç örnekte açık kahverengi ve devetüyü renginde astar ve açkı tespit edilmiştir. Kahverengi ve grinin koyu tonlarından seçilen boya, kimi örneklerde aşınmıştır. Bezeme motifleri, bir parçadaki el ele tutuşmuş dans eden kadınlar hariç, yatay çapraz tarama, dikey, dalgalı, verev hatlar gibi geometrik unsurlardan meydana gelmektedir. Söz konusu motiflerle kapların yoğun bir şekilde bezendiğini söylemek mümkündür (Lev. 45-46).

Takyan'dan bulunan Halaf'a Geçiş Evresi keramiklerinin sekiz adeti kap biçimi vermektedir: basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1) ve düz dip (Form VIA). Tespit edilen kap formları arasında bir adet çanak yer alırken

[895] Erdalkıran 2008: Table 1.
[896] Kozbe 2006a: 297.

baskın grup çömleklerdir. Bunların dışında ayrıca çeşitli kap biçimlerine ait gövde parçaları da belirlenmiştir.

Bu evrede *basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH)*, ağız çapı 23 cm olan tek örnekle temsil edilmektedir (Lev. 45: 1). Oldukça dik kenarlı olan çanağın dış yüzeyi ağız kenarındaki verev çizgilerden, iç yüzeyi ise biri düz diğeri dalgalı iki hattan sonra korunduğu kadarıyla tümüyle boyanmıştır.

İki parça ile tanımlanan *dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2)*, nispeten küçük boyutludur (Lev. 45: 2-3). Bu çömleklerden ilkinin ağız çapı 11 cm olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 45: 2). Kabın dış yüzeyi, iki kalın hat arasına yapılan kısa dikey çizgilerle iç yüzeyi ise ağız kenarındaki basit bandın altındaki dikey çizgilerle bezenmiştir. İkinci örnek, 13.5 cm ağız çapına sahip olup yine dışa açılan bir boynu bulunmaktadır (Lev. 45: 3). Çömleğin dış yüzeyinde ağız kenarındaki bandın altında çapraz tarama iç yüzeyinde basit bant yer almaktadır.

Üç parça ile temsil edilen *basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1)*, aynı zamanda bu grubun en fazla sayıda tespit edilen kap biçimini meydana getirmektedir (Lev. 45: 4; 46: 1-2). Bu çömleklerden ilki, 26 cm ağız çapı ve uzun dik boynu ile dikkati çekmektedir (Lev. 45: 4). Parçanın dış yüzeyine ağız kenarındaki bandın altına yatay çapraz tarama, iç yüzeyine düz bir hat ve el ele tutuşan dans eden kadınlar yapılmıştır. İkinci parçanın ağız çapı 20 cm olup dik bir boyuna sahiptir (Lev. 46: 1). Kabın dış yüzeyi, ağız kenarındaki ve altındaki iki bant arasında yer alan içi dolu üçgenler ve kalan kısmının boyanmasıyla iç yüzeyi yine ağız kenarındaki düz banda dayalı dairesel hatlarla bezenmiştir. Bu çömlek biçiminin son örneğinin 24 cm ağız çapı olup küçük bir kısmı korunmuştur (Lev. 46: 2). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarındaki basit bandın altında dikey hatlar, iç yüzeyinde ise yine ağız kenarında düz hat ve altında bitişik nokta sıraları ya da içi boyalı zincir motifi yer almaktadır.

Tespit edilen tek dip biçimi olan *düz dip (Form VIA)* iki parça ile temsil edilmektedir (Lev. 46: 3-4). Bunlardan ilki, 15 cm çapa sahip olup dışa açılan kenarlıdır (Lev. 46: 3). Parçanın dış yüzeyi, iki dik ve kalın hattın arasına yapılan çapraz tarama ile bezenmiştir. İkinci parçanın çapı 10 cm olup daha iyi korunmuştur (Lev. 46: 4). Kabın dış yüzeyinde dipteki basit bandın üstünde verev bir hat ve çapraz taranmış bir alan görülmektedir. Bu iki dip parçası da olasılıkla çömlek formuna aittir.

Takyan'dan bulunan Halaf'a Geçiş Evresi olarak tanımlanan üç gövde parçası belirlenmiştir (Lev. 46: 5-7). Bunlardan ikisi daha dik kenarlı olup ağız kenarına yakın bir kısımdan kırılmışlardır (Lev. 46: 5-6). Nitekim bunların iç yüzeyinde de bezeme yer almaktadır. Bunlardan ilkinin dış yüzeyinde çapraz tarama, iç yüzeyinde ise dikey çizgiler bulunmaktadır (Lev. 46: 5). Diğer parçanın dış yüzeyinde içi dolu üçgen sıraları, iç yüzeyinde ise düz bant mevcuttur (Lev. 46: 6). Dış yüzeyindeki iki bant arasında kısa dikey çizgilerin görüldüğü son örnek olasılıkla bir çömleğin omuz parçasıdır (Lev. 46: 7).

Takyan'dan bulunan Erken Halaf Evresi çanak çömleğinin hamuru, krem, turuncu, açık kahverengi ve devetüyüdür. Bu evre hamuru, katkısız örneklerin yanı sıra kum ve kireç katkı birlikte ya da tek kullanılmıştır. Bu evre kapları genellikle iyi derecede fırınlanmış olmakla birlikte çok iyi derecede pişmiş örnekler de mevcuttur. Kapların astarlanması çok yaygın bir uygulama olmamakla birlikte, açık kahverengi ve devetüyü renginde astarlanmış örnekler de tespit edilmiştir. Bir diğer yüzey işlemi olan açkı da yaygın bir uygulama değildir. Boya rengi, genellikle tek renkli olup kahverengi ve gri tonlarından seçilmiştir, bununla beraber iki parçada iki renkli boya söz konusudur. Bu örneklerde kahverenginin iki tonu ile bezeme yapılmıştır. Boya bezemede pişmeden ve boyanın uygulama tekniğinden kaynaklanan çok tonluluk gözlenmektedir. Diğer yandan bazı parçalarda boyanın tutunmadığını ve aşındığını söylemek mümkündür. Bezeme motifleri, genellikle geometrik olup naturalistik öğeler de bulunmaktadır. Geometrik motifler, basit ya da dalgalı hatlar, dikey ya da verev çizgiler, yatay çapraz tarama, basit tarama ve içi taralı eşkenar dörtgen gibi unsurlardan, naturalistik motifler ise boğa başı, dağ keçisi, yılan, kuş, çiçek ve yaprak gibi hem hayvanlardan hem de bitkilerden oluşmaktadır. Bezeme, kapların neredeyse tüm yüzeyine yayılarak yoğun bir biçimde uygulanmıştır (Lev. 47-52, 67: 1-2, 4-5, 7-9).

Takyan'dan toplanan Erken Halaf Evresi parçaları arasında 15 adet kap biçimi saptanmıştır; dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), dışa dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC4), basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID), basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I

I), basit ağız kenarlı tabak (Form IIA), boyunsuz çömlek (Form IIIA), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2), düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC3) ve düz dip (Form VIA). Bu çanak çömlek biçimlerinin yanı sıra çeşitli kaplara ait olabilecek çok sayıda gövde parçası da belirlenmiştir.

Takyan'ın Erken Halaf Evresi'nde *dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA)*, burada dört adetine yer verilen altı parça ile bilinmektedir (Lev. 47: 1-4). Bunlardan ilki, 27 cm ağız çapına sahip olup dışa açılan bir biçimi vardır (Lev. 47: 1). Parçanın dış yüzeyinde üç basit bant ve altında şekil vermeyen bir bezeme, iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bir bant vardır. İkinci örneğin ağız kenarının ve dibinin korunması nedeniyle ölçülerinin tümünü almak mümkün olmuştur; ağız çapı 17 cm, yüksekliği 4.3 cm ve dip çapı 11.3 cm (Lev. 47: 2; 67: 1). Çanağın dış yüzeyinde, ağız kenarındaki kalın bandın altında biri basit tarama diğeri dikey çavuş işaretleriyle bezenmiş iki metop görülmektedir. Parçanın iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki basit bandın altında verev çizgiler yer almaktadır. Bu forma dair üçüncü örnek küçük boyutu ile dikkati çekmektedir (Lev. 47: 3; 67: 2). Ağız çapı 10 cm, yüksekliği 4.7 cm ve dip çapı 3.2 cm olan çanak dışa açılan kenarlıdır. Boya bezemesi oldukça aşınmış olan kabın dış yüzeyinde, ağız kenarına ve dibe basit iki bant çekilerek bezeme alanı oluşturulmuş, bu alan üç dikey çizgi ile metoplara ayrılmış ve dalgalı hatlarla bezenmiştir. Çanağın iç yüzeyindeki boya bezeme aşınmıştır. Bu çanak formuna dair son örneğin ağız çapı 11 cm olup önceki örneklere oranla daha dik kenarlıdır (Lev. 47: 4). Parçanın dış yüzeyine ağız kenarındaki ve dibin hemen üstündeki iki ince düz çizgi arasına içi çapraz taralı üçgen sırası yapılmıştır. Çanağın iç yüzeyindeki boya aşınmış olmakla birlikte olasılıkla düz bir banda dayalı pendant yapılmıştır.

Bu evrede *dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form IB)*, hepsi gövde olan üç parça ile tanımlanmıştır (Lev. 47: 5-7). İlk örneğin keskin omurgası ve boynu kısmen korunmuştur (Lev. 47: 5). Parçanın dış yüzeyinde omurgada basit bant, iç yüzeyinde ise boyunda çapraza tarama, omurgada kalın basit bant ve altında ince bir çizgi görülmektedir. İkinci örneğin omurga ve boyun geçişleri daha belirgin olup dış yüzeyinde boyunda ve gövdede iki basit bant, iç yüzeyinde ise boyunda yatay

bir çizgiye dayanan dikey hatlar bulunmaktadır (Lev. 47: 6). Bu çanak formuna dair son parçanın keskin dönüşlü bir gövdesi vardır. Boya bezemesi kısmen aşınmış olan kabın dış yüzeyinde boyunda ve omurgada iki bant, altında ise yatay bir hat ve dikey çizgiler fark edilmektedir (Lev. 47: 7). Parçanın iç yüzeyinde ise boyunda dikey çizgiler mevcuttur.

Takyan'ın Erken Halaf Evresi'nde *basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1)*, bu çalışmada iki adetine yer verilen dört parça ile temsil edilmektedir (Lev. 48: 1-2). Bunlardan ilki, 13 cm ağız çapına sahip olup olasılıkla yuvarlatılmış dipli bir çanaktır (Lev. 48: 1; 67: 4). Kabın dış yüzeyi, ağız kenarından olasılıkla dibin hemen üstündeki basit banda kadar tüm alan çapraz taranarak, iç yüzeyi ise ağız kenarındaki basit bantla bezenmiştir. Ağız çapı ölçülemeyen diğer örneğin dış yüzeyinde ağız kenarındaki iki bandın altında verev bir hatta dayalı kısa çizgiler görülmektedir (Lev. 48: 2). Dış yüzeyinde olasılıkla bir ağaç dalının resmedildiği bu parçanın ağız kenarının içinde dikey kısa çizgiler mevcuttur.

Düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), bu evrede bir örneğine değinilecek iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 48: 3). 6 cm ağız çapına sahip bu parça küçük boyutuyla dikkati çekmektedir. Kabın dış yüzeyinde ağız kenarında ve gövdenin altında iki düz bant vardır.

Tek parça ile bilinen *dışa dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC4)* 20 cm ağız çapına sahiptir (Lev. 48: 4). Boya bezemesi yer yer aşınmış olan kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki basit bandın altında kalan kısma kareler yapılmış ve ardından çapraz taranmıştır, iç yüzeyinde ağız kenarında düz bant altında ise biçim vermeyen verev bir hat fark edilmektedir.

Basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID), üç parça ile temsil edilmektedir (Lev. 48: 5-7). İlk örneğin ağız çapı 17 cm olup omurgası ile ağız kenarı arasında hafif bir içbükeylik söz konusudur (Lev. 48: 5; 67: 5). Çanağın omurgaya kadar dış yüzeyine dört sıra zigzag, iç yüzeyine ise omurgadaki basit banda kadar düzensiz çapraz tarama yapılmıştır. Bu çanak formuna dair ikinci örneğin ağız kenarı korunmamıştır (Lev. 48: 6). İlk örneğe oranla daha farklı bir biçime sahip olan bu parçanın üst kısmı daha kısa omurganın altı ise daha yüksek olmalıdır. Parçanın dış yüzeyinde omurgadaki basit bandın üstünde kafes motifi görülmektedir. Ağız kenarı korunmayan son örneğin,

omurgası ele geçmiştir (Lev. 48: 7). Bir önceki parçaya oldukça benzeyen bu kabın omurgasının üstü dış yüzeyinde kafes motifi, iç yüzeyinde ise dikey hatlarla bezenmiştir.

Basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), bu evrede tek parça ile tanımlanmıştır (Lev. 49: 1). 28 cm ağız çapı olan çanağın kenarı oldukça diktir. Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki düz bandın altında araları kısmen noktalarla doldurulmuş dört dikey hat, iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant mevcuttur.

Üç parça ile tanımlanan basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I), farklı boyutlara sahip örneklerle bilinmektedir (Lev. 49: 2-4). Bu çanaklardan ilkinin ağız çapı 18 cm olup dış ve iç yüzeyinin ağız kenarında basit bant ve altına dalgalı hatlar uygulanmıştır (Lev. 49: 2). Ağız çapının ölçüsü alınamayan ikinci örneğin, korunduğu kadarıyla dış yüzeyine ağız kenarındaki basit bandın altına dik uzun dalgalı boynuzları ve yanlara doğru açılan kulakları olan olasılıkla dağ keçileri yapılmıştır (Lev. 49: 3). Parçanın iç yüzeyinde ise yine ağız kenarındaki düz bandın altında verev çizgiler yer almaktadır. Bu biçimin son örneği diğer parçalara kıyasla daha küçük boyutlu olup muhtemelen bardak olarak kullanılmıştır (Lev. 49: 4). 7 cm ağız çapına sahip bu kap, gövdesinin alt yarısına dek korunmuştur. Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarından sarkan olasılıkla çoklu üçgen motifi, iç yüzeyinde ise ağız kenarında ince basit bir bant vardır.

Tek parça ile temsil edilen *basit ağız kenarlı tabak (Form IIA)*, aynı zamanda Takyan'ın Erken Halaf Evresi'ndeki tek tabak örneğidir (Lev. 49: 5). 22 cm ağız çapı olan tabağın kenarı, çok hafif içe eğimlidir. Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarındaki basit bandın altında çapraz tarama iç yüzeyinde ise yine ağız kenarında düz hat bulunmaktadır.

Takyan'ın Erken Halaf Evresi'nde *boyunsuz çömlek (Form IIIA)*, bu çalışmada bir adetine değinilen birbirinin benzeri üç parça ile tanımlanmıştır (Lev. 50: 1). 33 cm ağız çapına sahip çömleğin gövdesi olasılıkla ovalimsi olup büyük boyutuyla dikkati çekmektedir. Kabın dış yüzeyinin ağız kenarında basit bant gövde kısmında ise çok az bir kısmı korunduğu için biçimi anlaşılamayan bir boyama yer almaktadır. Çömleğin iç yüzeyine herhangi bir boya bezeme yapılmamıştır.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), farklı gövde biçimlerine sahip üç parça ile bilinmektedir (Lev. 50: 2-4). Bunlardan ilkinin ağız kenarı kırık

olmakla birlikte olasılıkla 11 cm çapa sahiptir (Lev. 50: 2). Dışa açılan boyunlu bu çömleğin gövdesi küresel olmalıdır. Parçanın dış yüzeyinde boyundaki iki düz bandın altında omuzda çapraz taralı bir alan görülmektedir. Bu çömlek biçiminin ikinci örneğinin ağız çapı 16 cm olup oldukça dik bir boyundan sonra gövde yavaşça açılmaktadır (Lev. 50: 3). Çömleğin her iki yüzeyi de ağız kenarındaki kalın basit bantla bezenmiştir. Ağız çapı ölçülemeyen son parça, oldukça kaliteli bir yapım ve bezeme sergilemektedir (Lev. 50: 4). Çömleğin çok hafif dışa açılan kısa boynundan sonra gövde yavaşça genişleyerek olasılıkla ovalimsi bir form almaktadır. Kahverenginin iki tonu kullanılarak bezenen kabın dış yüzeyinde, ağız kenarındaki basit bandın altında içi noktalanmış dikey eşkenar dörtgen sırası ve yanlarında kalan boşluğu içi boyalı üçgen şeklinde dolduran hatlar bulunmaktadır. Çömleğin iç yüzeyi ise ağız kenarındaki düz bandın altındaki verev hatlarla bezenmiştir. İkinci renk olarak görülen açık kahverengi eşkenar dörtgenin dış hatlarında ve iç yüzeyin tamamında kullanılmıştır.

Takyan'ın Erken Halaf Evresi'nde *basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1)*, çalışmada dört adetine yer verilen sekiz parça ile temsil edilmektedir (Lev. 51: 1-4). Bu açıdan değerlendirildiğinde basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlekler, kap formları arasında sayıca en fazla grubu oluşturmaktadır. Bu çömlek biçiminin ilk örneğinin ağız çapı 13 cm olup dik bir boyuna sahiptir (Lev. 51: 1). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarındaki iki kalın bandın altında ikinci hatta dayalı dönüşümlü olarak iki dikey çizgi ve tek ya da çift nokta sıraları yapılmıştır. Çömleğin iç yüzeyinde ise basit bant ve pendant mevcuttur. İkinci örneğin ağız kenarının korunmaması nedeniyle ağız çapı alınamamıştır (Lev. 51: 2). Söz konusu çömleğin dış yüzeyinde, ağız kenarındaki olası iki düz bandın ve daha alttaki üç ince hattın arasında içi verev taranmış eşkenar dörtgen sırası yer almaktadır. Bu çömlek formunun üçüncü örneğinin ağız çapı 11 cm olup boynu gövdeye doğru açılmaktadır (Lev. 51: 3). Diğer çömleklere oranla daha az bezenmiş parçanın dış yüzeyinde ağız kenarında ve boynun bitiminde basit bant, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki basit banda dayalı pendant görülmektedir. Erken Evre'nin ikinci iki renkli kabı ve basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek biçiminin son örneği olan parçanın ağız çapı 27 cm olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 51: 4). Bahsedilen çömleğin her iki yüzeyinde kırmızı renkli kalın bandın altında kızıl kahverengi boya ile dışta iki ince hat ve içte ince bir çizgiye dayalı pendant yapılmıştır.

Tek parça ile temsil edilen kap biçimleri arasında *dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek de (Form IIIC2)* bulunmaktadır (Lev. 51: 5). Ağız çapının ölçüsü alınamayan parçanın boynu dışa açılmaktadır. Boya bezemesi büyük oranda aşınan çömleğin dış yüzeyi korunduğu kadarıyla olasılıkla ağız kenarından itibaren tümüyle boyanmıştır. İç yüzeyinde ise boya izlerinden anlaşıldığına göre ağız kenarında kalın bir bant ve altında pendant olmalıdır.

Bu evrede tek örnekle tanımlanan *düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömleğin (Form IIIC3)* ağız çapı 19 cm olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 51: 6). Kabın dış yüzeyinde iki basit bandın altında çapraz tarama, iç yüzeyinde ise ağız kenarında düz bant yer almaktadır.

Takyan'ın Erken Halaf Evresi'nde *düz dip (Form VIA)*, bu çalışmada üç adetine yer verilen beş parça ile temsil edilmektedir (Lev. 52: 1-3). Söz konusu düz diplerin ilk örneği, 19 cm çapa sahip olup dairesel dönüşlü bir cidarı mevcuttur (Lev. 52: 1; 67: 9). Parçanın dış yüzeyinde dibin hemen üstündeki düz banda bitişik çiçek sapları ve yaprakları dönüşümlü olarak yapılmıştır. Bu formun ikinci örneğinin çapı 14 cm olup gövdesi dışa açılmaktadır (Lev. 52: 2). Kabın dış yüzeyinde dikey çizgilerin ve noktaların dönüşümlü olarak yer aldığı bir bezeme bulunmaktadır. Son düz dip örneğinin çapı, 11 cm olup önceki iki örneğe kıyasla daha kalın cidarlıdır (Lev. 52: 3). Parçanın dış yüzeyinde dipteki düz bandın üstünde dikey zincir motifleri vardır.

Takyan'dan toplanan Erken Halaf Evresi keramiklerinin içinde çok sayıda gövde parçası belirlenmiştir. Bu çalışmada yerleşim için yünik motiflere sahip gövde parçalarına değinilecektir. Bunların hepsi tek renkli olup naturalistik unsurlar taşımaktadır (Lev. 52: 4-10). Bitki motifleri, çiçek ve yapraklardan (Lev. 52: 4-6; 67: 8), hayvan motifleri ise boğa başı, kuş ve yılandan (Lev. 52: 7-10; 67: 7) oluşmaktadır. Motifler, genellikle doğal üslupta yorumlanırken boğa başı (Lev. 52: 7) ve bir kuş (Lev. 52: 9) daha stilize yapılmıştır.

Takyan'dan toplanan Orta Halaf Evresi keramiklerinin hamuru, turuncu, pembe, açık kahverengi ve devetüyü renklerinde olup genellikle katkısızdır. Katkılı parçalarda ise kum, kireç ve çok az örnekte bitki saptanmıştır. Söz konusu katkı maddeleri çoğunlukla tek başına bazen birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Kapların fırınlanması iyi veya çok iyidir, bu nedenle cidarlarında öze rastlanmamıştır. Bu evre çanak

çömleklerinde astar, yaygın bir uygulama olmamakla birlikte bazı parçalarda devetüyü ve açık kahverengi astarın yapıldığı gözlenmiştir. Benzer durum açkı içinde geçerlidir; sık karşılaşılan bir işlem olmayan açkının özellikle açık kapların iç yüzeyine uygulandığı tespit edilmiştir. Orta Evre'de boya bezeme çoğunlukla tek renkle yapılmış olup sadece üç parçada ikinci bir rengin varlığı söz konusudur. Boya rengi daha çok kırmızı, kahverengi ve turuncunun tonlarından seçilmiştir. İki renkli örneklerde siyah-kırmızı ve koyu kahverengi-kızıl kahverengi birlikte kullanılmıştır. Boya, bazı parçalarda aşınmasına karşın genellikle kabın yüzeyine iyi tutunmuştur. Diğer yandan kapların yüzeyleri yoğun bir biçimde bezenmiştir. Çanak çömlekleri bezemede kullanılan motifler, ağırlıklı olarak geometriktir, bunun yanında yabani koyun başı, boğa başı, kuş ayağı ve yaprak gibi naturalistik bezekler de mevcuttur. Geometrik motifler arasında ise basit bantlar, dalgalı hatlar, içi taralı eşkenar dörtgenler, tek merkezli yarım daireler, çavuş işareti, zincir ve kum saati gibi çok sayıda unsur yer almaktadır (Lev. 53-59, 68).

Takyan'dan bulunan Orta Halaf Evresi keramikleri arasında 20 kap biçimi belirlenmiştir; dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB), basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), içe dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC2), düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher* (Form IE), içbükey kenarlı çanak (Form IF), dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG), basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), basit ağız kenarlı tabak (Form IIA), düzleştirilmiş ağız kenarlı tabak (Form IIC), boyunsuz çömlek (Form IIIA), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), düzleştirilmiş ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB4), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC3), kapak (Form IV), düz dip (Form VIA), halka dip (Form VIC) ve kaide dip (Form VID). Bu kap formlarının yanı sıra Orta Halaf Evresi'ne tarihlenen çok sayıda gövde parçası bulunmaktadır.

Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da cream bowl (Form IB), Takyan'ın Orta Halaf Evresi'nde hepsi gövde parçası olan üç parça ile temsil edilmektedir (Lev. 53: 1-3). Söz konusu kap biçiminin ilk örneğinin, dairesel bir

omurgası olup iç yüzeyden keskin bir dönüş izlenmemektedir (Lev. 53: 1). Parçanın dış yüzeyinde omurganın üstü tamamen boyanırken, iç yüzeyinde bu kez omurga tümüyle boyanmış boyun kısmına ise olasılıkla pendant sıraları yapılmıştır. İkinci örneğin, omurgası ve boyuna geçişi içte daha belirgindir (Lev. 53: 2). Kabın dış yüzeyi, boyundaki ve omurganın altındaki iki düz bant arasında bulunan kuş ayağı motifi ile iç yüzeyi ise boyundaki üç hatla bezenmiştir. Bu çanak formunun son örneği diğer parçalara oranla daha keskin profilli omuza sahiptir (Lev. 53: 3). Keramiğin dış yüzeyinde iki düz bant görülürken iç yüzeyinde bezeme yoktur.

Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), sık rastlanan bir form olmakla birlikte burada iki örneğe yer verilmiştir (Lev. 53: 4-5). Söz konusu çanaklardan 24 cm ağız çapına sahip ilk örneğin dış yüzeyinde, ağız kenarındaki düz bandın altında dört çizgiden oluşan ve ortasından yatay bir hat geçen dalgalı hat, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki kalın basit bandın altında biri ince bir çizgiye dayanan üç adet dalgalı hat yer almaktadır (Lev. 53: 4). Bu formun ikinci parçasının ağız çapı 29 cm olup dudağı içe doğru hafif kesilmiştir (Lev. 53: 5; 68: 2). Kabın dış yüzeyinin ağız kenarı tek merkezli 8 adet yarım daire ve altında düz bir bantla, iç yüzeyi ise iç içe geçmiş tek merkezli çoklu yarım dairelerden oluşan karmaşık bir motifle bezenmiştir.

İçe dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC2), bu çalışmada iki adetine değinilen üç parça ile temsil edilmektedir (Lev. 53: 6-7). Ağız çapı 18 cm olan ilk çanağın dudağı basit olarak şekillendirilmiştir (Lev. 53: 6). Söz konusu çanağın dış yüzeyinde bu evrede sıkça karşılaşılan tek merkezli çoklu yarım daireler, iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant ve pendant mevcuttur. Bu çanak biçimine dair ikinci ve son örneğin ağız çapı 21 cm olup düz dudaklıdır (Lev. 53: 7). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarından itibaren yatay yabani koyun başı yer almaktadır. Yabani koyun, içbükey boynuzları ve düz bir çizgiyle gösterilen başıyla stilize edilmiştir. Çanağın iç yüzeyinde ağız kenarındaki düz bandın altında pendant, düz dudağında ise fırça darbeleri bulunmaktadır.

Düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), Orta Evre'nin en sık karşılaşılan çanak biçimi olan bu çalışmada üç örnekle ele alınacaktır (Lev. 54: 1-3). Bu çanaklardan ilki, 35 cm olan ağız çapı ile dikkati çekmektedir (Lev. 54: 1). Parçanın dış yüzeyindeki boya bezeme, kısmen aşınmış olup ağız kenarında düz bant altında

noktalarla oluşturulmuş dairelerin bir sırası ve dama tahtası motifi vardır. İç yüzeyinde iki basit bant, dudağında ise içi boyalı üçgen sırası mevcuttur. Bu kap biçimine dair ikinci örneğinin ağız çapı, 19 cm olup dış yüzeyine ağız kenarındaki ve gövdedeki iki düz bant arasına ortasından ince bir çizgi geçen yatay "8" şeklinde ikili stilize boğa başı yapılmıştır (Lev. 54: 2; 68: 4). Çanağın iç yüzeyindeki boya aşınmıştır, düz dudakta ise fırça darbeleri görülmektedir. Bu çanak biçiminin son parçasının ağız çapı, 18 cm olup dış yüzeyinde ağız kenarından gövdedeki düz banda dek uzanan "Y" şeklinde stilize boğa başları ile bezenmiştir (Lev. 54: 3; 68: 3). Parçanın iç yüzeyinde ağız kenarındaki düz banda dayalı pendant ve dudağında fırça darbeleri bulunmaktadır.

Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da trichterrandbecher (Form IE), Takyan'ın Orta Halaf Evresi'nde dört parça ile tanımlanmıştır (Lev. 54: 4-7). Bu çanak biçimine dair ilk örneğin ağız çapı 23 cm olup yuvarlatılmış omurgalı bir gövdeye sahiptir (Lev. 54: 4; 68: 1). Kabın dış yüzeyi, ağız kenarından omurgaya kadar ve omurganın altı tamamen boyanırken omurgada ise verev hatlar görülmektedir. Parçanın iç yüzeyinde boyununda iki sıra halinde yatay bantlara arasına yapılmış stilize yabani koyun başı dudağında ise ince çizgiler yer almaktadır. Bu kap biçiminin ikinci örneğinin ağız çapı ölçülememiştir (Lev. 54: 5). Söz konusu çanağın dış yüzeyi, boyun ve omurganın altı bütünüyle boyanırken omurgaya pendant uygulanmıştır. Çanağın iç yüzeyinde bezeme bir önceki örnek de olduğu gibi boyunla sınırlıdır; üç bant halinde, iki ince hat arasına yapılmış birbirleriyle bağlantılı eşkenar dörtgen sırası vardır. Çanağın düzleştirilmiş dudağında ise olasılıkla fırça darbeleri bulunmaktadır. Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak biçiminin üçüncü örneği, bir omurga parçasıdır (Lev. 54: 6). Keramiğin boyununun dış yüzeyine düz boyama, iç yüzeyine ise dama tahtası motifi ve altına düz bant yapılmıştır. Bu çanak formunun son örneği, çapı ölçülemeyen bir ağız kenarıdır (Lev. 54: 7). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarındaki ve altındaki iki düz bandın ardından iki sıra zigzag görülmektedir. Keramiğin iç yüzeyi ağız kenarındaki düz bant ve pendant ile dudağı ise zigzagla bezenmiştir.

Tek parça ile temsil edilen *içbükey kenarlı çanağın (Form IF)* ağız çapı 14 cm olup kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki düz bandın altında verev hatlar yer almaktadır (Lev. 55: 1). Kabın iç yüzeyinde ise yatay bir bant mevcuttur.

Dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG), Takyan'ın Orta Halaf Evresi'nde farklı yapısal özellikler gösteren üç parça ile bilinmektedir (Lev. 55: 2-4). Bu parçalardan ilki, 18 cm ağız çapına sahip olup yuvarlatılmış omurgasıyla söz konusu kap formunun tipik bir örneğidir (Lev. 55: 2). Kabın dış yüzeyi omurgadaki çavuş işareti sırası hariç tümüyle boyanırken ağız kenarının içine düz bir çizgiyle ayrılan iki sıra çavuş işareti yapılmıştır. İkinci örneğin ağız çapı 26 cm olup ağız kenarı, ilk örnek kadar çekik değildir ve omurgası belirsizdir (Lev. 55: 3). Çanağın ağız kenarının dışında kalın bir bant, iç yüzeyinde ise yine ağız kenarında çapraz tarama altında kalın basit bant ve pendant görülmektedir. Bu çanak formuna dair son örneğin ağız kenarı farklılık göstermekle birlikte aynı grup altında değerlendirilebilecek nitelikler taşımaktadır (Lev. 55: 4). 26 cm ağız çapı olan söz konusu çanağın dış yüzeyinde ağız kenarında ve omurgada olmak üzere iki düz bant, iç yüzeyinde ise yine ağız kenarında iki ince çizgiyle ayrılmış iki sıra çavuş işareti vardır.

Orta Evre'de tek parça ile temsil edilen bir diğer kap biçimi *basit ağız kenarlı derin çanaktır (Form IH)*. 10 cm ağız çapı olan çanağın kenarı oldukça diktir (Lev. 55: 5; 68: 5). Parçanın dış yüzeyinde kum saati motifinin her iki yanında dört sıra halinde ince bir çizgiye dayalı pendant, iç yüzeyinde yine ince bir bant ve pendant mevcuttur.

Basit ağız kenarlı tabak (Form IIA), bu evrede tek örnekle bilinmektedir (Lev. 55: 6). Ağız çapı 26 cm olan çanak dışa doğru açılan kenarlıdır. Kabın dış yüzeyinde basit bir bant, ana bezeme alanı olan iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant altındaki iki daha ince hat arasına yapılmış içi verev taralı eşkenar dörtgen sırası yer almaktadır.

Düzleştirilmiş ağız kenarlı tabak (Form IIC), ilk kez bu evrede görülen bir kap biçimi olup dört örnekle tanımlanmıştır, ancak bu çalışmada iki parçaya yer verilecektir (Lev. 56: 1-2). 29 cm ağız çapına sahip ilk parça dışa açılan kenarlıdır (Lev. 56: 1; 68: 7). Kabın dış yüzeyinde, ağız kenarında basit bant iç yüzeyinde ise düz bir hattın altında kısmen korunmuş damarları verev çizgiler halinde belirtilmiş yaprak motifi bulunmaktadır. Ayrıca tabağın düz dudağı da tamamen boyanmıştır. Bu kap biçimine dair ikinci örneğin ağız ve dip çapı eşit olup 14 cm, yüksekliği ise 3.3 cm'dir (Lev. 56: 2). Ölçülerinden de anlaşılacağı gibi söz konusu tabak dik kenarlıdır. Tabağın dış yüzeyinde ikisi ağız kenarında ve dibin hemen üstünde olmak üzere beş adet basit bant, iç yüzeyinde ise yine ağız kenarında düz bant, düzleştirilmiş dudağında fırça darbeleri

ve tabanında dört ince çizgi vardır. Kabın altında basit bant yerine dikey çizgilerin olması dibin ayrıca bezendiğini göstermektedir. Bu nedenle söz konusu tabak aynı zamanda kapak olarak da kullanılmış olabilir.

Boyunsuz çömlek (Form IIIA), bu evrede iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 56: 3-4). Söz konusu çömleklerden ilkinin ağız çapı 12 cm olup dudağı basittir (Lev. 56: 3). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki basit bandın altında dağınık biçimde yarım daireler, iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant mevcuttur. Boyunsuz çömleklere ikinci örnek, 12 cm ağız çapına sahip olup dudağı düzleştirilmiştir (Lev. 56: 4). Parçanın dış yüzeyinde kalın düz bir bant yer alırken dudağı tamamen boyanmıştır.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), tek örnekle bilinmektedir (Lev. 56: 5). 8 cm ağız çapına sahip dik boyunlu parçanın omzunda bir delik vardır. Çömleğin dış yüzeyinde boynun neredeyse tamamı boyanırken altında üç adet basit bant yer almaktadır. İç yüzeyinde ise sadece ağız kenarında düz bir hat vardır.

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 56: 6; 57: 1). Bu çömleklerden ilkinin ağız çapı 9 cm olup olasılıkla küresel gövdelidir (Lev. 56: 6; 86: 6). Kabın hamuru ve bezemesi ince bir işçilik göstermektedir. Çömleğin dış yüzeyinde boyunda kalın düz bir bant, altında üç ince çizgi ve omuzda içi çapraz taralı eşkenar dörtgen sırası yer almaktadır. Parçanın dışa çekik ağız kenarı iki bandın arasına yapılan verev hatlarla bezenmiştir. Dudaktaki bu bezeme kısmen dış ve iç yüzeye taşmış durumdadır. Bu çömlek biçiminin ikinci örneği, 10 cm ağız çapına sahip olup ilk örneğe oranla daha kısa bir dudağı vardır (Lev. 57: 1). Kabın bezemeli tek yüzeyi dışı olup dudağın altından itibaren tüm boyun ve omuza geçiş kalın bir bantla boyanmış, omuza ince bir çizgi ve altına dikey hatlarla ayrılmış kum saati motifi yapılmıştır.

Üç parça ile temsil edilen *düzleştirilmiş ağız kenarlı kısa boyunlu çömleklerden (Form IIIB4)* bu çalışmada sadece birine yer verilecektir (Lev. 57: 2). 34 cm ağız çapına sahip bu çömleğin boynu dışa açılmaktadır. Parçanın dış yüzeyi korunduğu kadarıyla tümüyle boyanırken iç yüzeyinde dikey bir hattın iki yanında düz ya da içbükey çizgiler, dudağında ise fırça darbeleri bulunmaktadır.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), bu çalışmada üç örneğine değinilen sekiz parça ile bilinmektedir (Lev. 57: 3-5). Bu çömleklerden ilkinin ağız çapı

15 cm olup dışa açılan bir boyuna sahiptir (Lev. 57: 3). Çömleğin dış yüzeyinde oldukça kalın bir bant iç yüzeyinde ise ağız kenarına dayalı tek merkezli dört adet yarım daire vardır. Bu çömlek formunun ikinci örneğinin 16 cm ağız çapı olup boynu dışa açılmaktadır (Lev. 57: 4). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarında ve omuza geçişte iki düz bant bulunmaktadır. İç yüzeyinde ise biri kalın diğeri ince dört basit hat arasına pendant yapılarak arada kalan alan dikey çizgilerle taranmıştır. Çömleğin dudağında aşınmış olmakla birlikte olasılıkla fırça darbeleri mevcuttur. Bu çömlek formunun son parçasının ağız çapı 30 cm olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 57: 5). Parçanın her iki yüzeyinde büyük karelerden oluşturulmuş dama tahtası motifi görülmektedir.

Düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC3), bu çalışmada birine yer verilen beş parça ile tanımlanmıştır (Lev. 57: 6). 20 cm ağız çapına sahip çömleğin boynu dışa açılmaktadır. Kabın dış yüzeyinde ağız kenarındaki biri kalın diğeri ince iki düz bandın altında içi çapraz taralı eşkenar dörtgen sırası yer almaktadır. Parçanın iç yüzeyinde ağız kenarındaki banda dayalı pendant, dudağında ise zigzag bulunmaktadır.

Takyan'ın sadece Orta Halaf Evresi'nde belirlenen *kapak (Form IV)* biçimi iki parça ile temsil edilmektedir (Lev. 58: 1-2). Bunlardan ilkinin ağız kenarı kırık olması nedeniyle 15 cm ölçülen üst kısmının çapı alınabilmiştir (Lev. 58: 1). Kapağın üstü düz olup kalın bir bantla, yan tarafı ise basit hatla bezenmiştir. Ağız kenarı korunmamış ikinci kapak örneğinin üst çapı 9.5 cm olup dışa doğru kavis yapmaktadır (Lev. 58: 2). Söz konusu kapağın üstünde iki adet verev hat bir başka hatla birleşmektedir, ayrıca parçanın yan tarafında da düz bir bant yer almaktadır.

Bu evrede *düz dip (Form VIA)*, üç parça ile bilinmektedir (Lev. 58: 3-5). Bunlardan ilk örneğin çapı 6 cm olup dışa açılan bir cidara sahiptir (Lev. 58: 3). Parçanın boyalı olan iç yüzeyinde merkezden çıkan ışın demeti görülmektedir. Benzer bir motifi olan ikinci parçanın çapı alınamamıştır (Lev. 58: 4). Dışa dar açıyla açılan parçanın iç yüzeyinde merkezden yayılan ışınlar söz konusudur. Düz dibe son örneğin çapı ölçülememiştir (Lev. 58: 5). Dışa neredeyse düz açılan keramiğin iç yüzeyinde merkezde birleşen ışınlar vardır, ancak bu örnekteki çizgiler önceki iki örneğe oranla çok daha az sayıdadır.

Yuvarlatılmış dip (Form VIB), tek parçayla tespit edilmiştir (Lev. 58: 6; 68: 8). Parçanın iç yüzeyinde ortada dalgalı hatlar, kabın kenarında ise düz çizgiler bulunmaktadır. Yukarıda sözü edilen düz ve yuvarlatılmış dip örnekleri, iç yüzeylerinin bezenmesinden ve dışa açılan kenarlı olmalarından dolayı çanak ya da tabak gibi açık kap biçimlerine aittir, ancak formlarını belirlemek mümkün değildir.

Halka dip (Form VIC), tek parça ile tanımlanmış bir kap biçimidir (Lev. 59: 1). Dip çapı 10 cm olan parçanın yuvarlatılmış bir gövdesi vardır. Kabın bezemeli tek alanı olan dış yüzeyinde boya aşınmış olup motif anlaşılmamaktadır.

Kaide dip (Form VID), tam olmayan bir parça ile belirlenmiştir (Lev. 59: 2). Kabın iç yüzeyinde yer yer aşınmış, düz boyama görülmektedir.

Takyan'ın Orta Halaf Evresi'nde yukarıda sıralanan kap biçimlerinin yanı sıra çok sayıda gövde parçası da bulunmaktadır. Bu çalışmada farklı form ve bezeme özellikleri gösteren 16 parçaya yer verilmiştir (Lev. 59: 3-19). Bu parçaların arasında boyun-omuz (Lev. 59: 3-4), omuz (Lev. 59: 5), omurga (Lev. 59: 6-8) ve dibe (Lev. 59: 16, 19) ait olabilecek örnekler vardır. Söz konusu parçaların bazılarının her iki tarafı da bezenmiş olup bunlar olasılıkla çanak biçimine dairdir (Lev. 59: 6, 9-11, 12-13). Keramiklerin geneli tek renkli olmakla birlikte sadece üç parçada iki renkli boya görülmektedir (Lev. 59: 4, 7-8). Hakim bezeme anlayışı geometriktir, ancak iki örnekte yabani koyun (Lev. 59: 9) ve çiçek motifi (Lev. 59: 7) görülmektedir.

Takyan'dan toplanan Geç Halaf Evresi çanak çömleklerinin hamuru, açık kahverengi, turuncu ve devetüyü ağırlıklı olup bazı parçalarda katkı maddesi olarak kum, kireç ve çok az örnekte bitki kullanıldığı gözlenmiştir. Bu evreye atfedilen kapların tamamı iyi ya da çok iyi derecede pişmiş olup cidarlarında öze rastlanmamıştır. Astar, daha yaygın kullanılır hale gelmiştir, keramiklerin yüzeyinde devetüyü, krem ve açık kahverengi astar görülmektedir. Diğer yandan açkı, bu evrede de çok sık karşılaşılan bir yüzey uygulaması değildir. Çanak çömlekleri bezemede yararlanılan boya rengi genelde tek renkli olup iki veya üç renkli örnekler de mevcuttur. Kırmızı ve kahverenginin tonları en çok tercih edilen boya renkleri olup kızıl kahverengi, siyah ve bu evrenin en önemli göstergelerinden beyaz boya, ek renkler olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyaz renk boyanın ikinci veya üçüncü renk olarak uygulandığı 13 parça bulunmuştur. Bezeme motiflerinin geneli geometrikken naturalistik öğe sadece dört

yapraklı çiçekten oluşmaktadır. Geometrik motifler arasında basit bant, dalgalı hat, zincir motifi, nokta sıraları, çavuş işareti, çapraz tarama, göz motifi ve zigzag gibi daha sınırlı sayıda, ancak farklı şekillerde yorumlanmış öğeler dikkati çekmektedir (Lev. 60-63, 69).

Takyan'dan toplanan Geç Halaf Evresi keramikleri arasında 11 adet kap biçimi belirlenmiştir; basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), içe dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC2), düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), basit ağız kenarlı tabak (Form IIA), basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB2), dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2) ve düz dip (Form VIA). Bu çanak çömlek biçimlerinin yanı sıra çok sayıda gövde parçası da belirlenmiştir.

Geç Evre'nin en sık rastlanılan çanak biçimi olan *basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1)*, bu çalışmada altı örnek ile tanıtılacaktır (Lev. 60: 1-6). Bu çanaklardan ilkinin ağız çapı 15 cm olup dışa açılan kenarlıdır (Lev. 60: 1). Kabın dış yüzeyinin ağız kenarında kalın düz bir bant, iç yüzeyinde ise iki ince hattın altında arasında zincir motifi olan iki nokta sırası yer almaktadır. İkinci örneğin 15 cm ağız çapı olup kenarı dışa açılmaktadır (Lev. 60: 2). Çanağın dış yüzeyinin ağız kenarında kalın bir bant iç yüzeyinde ise ince basit çizgiler arasında iki zincir motifi bulunmaktadır. Bu çanak formuna dair üçüncü parçanın ağız çapı, 12 cm olup dışa açılan kenarı gövdenin alt yarısına dek korunmuştur (Lev. 60: 3). Kabın dış yüzeyinde önceki iki örnekte olduğu gibi ağız kenarında düz bir bant bulunurken iç yüzeyinde ağız kenarındaki düz banda dayalı içi boyalı yarım daire sırası, altında iki dizi nokta ve ovalimsi bir form vardır. Basit ağız kenarlı yarı küresel çanaklara bir diğer örneğin ağız çapı ölçülememiş olup dışa açılan kenarlıdır (Lev. 60: 4; 69: 2). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarındaki düz bandın altında nokta ve ince çizgilerin dönüşümlü uygulamasıyla oluşturulmuş bir bezeme, iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki basit banda dayalı pendant bulunmaktadır. Bu çanak biçimine dair beşinci parçanın ağız çapı 10 cm olup dik kenarlıdır (Lev. 60: 5). Kabın dış yüzeyi korunduğu kadarıyla tamamen boyanırken iç yüzeyinde iki bant arasında iki nokta sırası görülmektedir. Bu çanak formuna ait son örneğin ağız çapı 17

cm olup dik kenarlıdır (Lev. 60: 6; 69: 1). Kabın dış yüzeyinde ağız kenarında basit bant, iç yüzeyinde ise dönüşümlü büyük ve küçük nokta sıraları yer almaktadır.

İçe dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC2), iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 60: 7-8). İlk örneğin ağız çapı, 13 cm olup dış yüzeyi tamamen boyanıp üzerine beyaz boya ile çapraz tarama yapılarak iç yüzey ise ağız kenarındaki basit bantla bezenmiştir (Lev. 60: 7). Bu çanak formuna dair ikinci parçanın ağız çap, 29 cm olup kenarı içbükeydir (Lev. 60: 8; 69: 6). Çanağın dış yüzeyinde üzerine beyaz boya ile çavuş işareti gibi çizgisel hatların olduğu kalın dikey bir hat ve yanına ince çizgilerin içine yapılmış üç sıra çavuş işareti vardır. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarındaki düz bir bandın üstüne beyaz boya ile dalgalı hat yapılmıştır.

Düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC3), tek örnekle temsil edilmektedir (Lev. 61: 1). 21 cm ağız çapı olan çanağın dış yüzeyine düz hatlar arasına ortasından bir hat geçen zincir motifi uygulanmıştır. Kabın iç yüzeyi ağız kenarındaki banda dayalı pendantla bezenirken dudağı tamamen boyanmıştır.

Basit ağız kenarlı derin çanak (Form IH), üç parça ile tanımlanmış olmakla birlikte bu çalışmada iki adetine yer verilecektir (Lev. 61: 2-3). Bu çanaklardan ilkinin ağız çapı ölçülememiş olup dik kenarlıdır (Lev. 61: 2). Çanağın dış yüzeyinde düz bant ve nokta sıralarının dönüşümlü kullanıldığı bir bezeme vardır. İç yüzeyinde ise yine dönüşümlü nokta ve bantların ardından beş dikey hat yapılmıştır. Bu çanak biçimine dair ikinci örneğin de ağız çapı ölçülememiştir (Lev. 61: 3; 69: 9). Çanağın dış yüzeyinde koyu gri boya ile iki kalın bant çekilmiş ardından beyaz renkle üstteki ile banda dikey zigzaglar altındaki banda ise nokta sıraları yapılmıştır. Bu iki bant arasında kalan boşlukta ise kızıl kahverengi basit bir hat yer almaktadır. Çanağın iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant mevcuttur.

Tek parça ile temsil edilen *basit ağız kenarlı tabağın (Form IIA)* 48 cm ağız çapı ve dışa açılan kenarı vardır (Lev. 61: 4). Tabağın dış yüzeyinin ağız kenarında düz bir bant, iç yüzeyinde iki sıra çavuş işareti motifi, ağız tablasında ise fırça darbeleri bulunmaktadır.

Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1), tek örnekle temsil edilen kap biçimleri arasında yer almaktadır (Lev. 61: 5; 69: 11). Ağız çapı ölçülemeyen çömleğin dış yüzeyine koyu gri renk boya ile ağız kenarına iki ince hat yapıldıktan sonra

alt kısmı parça korunduğu kadarıyla, bir karenin negatif bırakılmasının ardından tümüyle boyanmıştır. İçinde gri renkte çapraz olan bu kareye koyu kırmızı boya ile doldurulmuştur. Son olarak karenin etrafı beyaz nokta sıraları ile bezenmiştir.

Tek parça ile tanımlanan *dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömleğin (Form IIIB2)* ağız çapı 8 cm olup dudak kısmı kırıktır (Lev. 61: 6). Boyunda çok küçük bir çıkıntının görüldüğü çömleğin omzu dışa 90° açı ile açılmış köşe yaparak aşağıya dönmüştür. Kabın dış yüzeyi omuza kadar tümüyle boyanmış altına üç ince bant çekildikten sonra içi çapraz taralı olasılıkla üçgenler yapılmıştır.

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), burada üç adetine yer verilen dört parça ile temsil edilmektedir (Lev. 61: 7-9). Daha iyi korunan ilk örneğin ağız çapı 7 cm olup gövdesi küreseldir (Lev. 61: 7; 69: 3). Çömleğin dış yüzeyinde ağız kenarı tamamen boyanırken boyundan gövdeye geçiş kalın düz bir bant ve nokta sıraları ile bezenmiştir. Bu çömlek biçiminin ikinci örneğinin ağız çapı 12 cm olup sadece ağız kenarı korunmuştur (Lev. 61: 8). Çömleğin dudağında kalın bir bant ağız tablasında ise iki ince hat arasında içinde ovalimsi bir şekil olan zincir motifin yer almaktadır. Bu çömlek tipine son örnek, çapı ölçülemeyen küçük bir ağız parçasıdır (Lev. 61: 9). Parçanın dış yüzeyi korunduğu kadarıyla tamamen boyanmış olup iç yüzeyinde ağız kenarındaki bandın altında olasılıkla çavuş işareti sırası vardır. Çömleğin ağız tablasında ise iki ince çizgi arasında yine çavuş işareti sırası bulunmaktadır.

Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC1), dört parça ile tanımlanmış olup burada iki parçaya değinilecektir (Lev. 62: 1-2). Bu çömleklerden ilkinin ağız çapının ölçüsü alınamamış olup dışa açılan bir boynu vardır (Lev. 62: 1). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarında ve boyundan omuza geçişinde olmak üzere iki basit bant yer almaktadır. Çömleğin boynunun iç yüzeyinde negatif dört yapraklı çiçek sırası, altında ince bir hat bulunurken dudağı tamamen boyanmıştır. Bu çömlek tipinin ikinci örneği, 21 cm ağız çapına ve dışa açılan bir boyuna sahiptir (Lev. 62: 2). Parçanın dış yüzeyinde, ağız kenarındaki daha kalın olmak üzere iki düz bant, altında iki dalgalı hat, iç yüzeyinde ise ağız kenarında kalın basit bant bulunmaktadır.

Dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek (Form IIIC2), bu çalışmada üç örneğine yer verilen beş parça ile tanımlanmıştır (Lev. 62: 3-5). Bunlardan ilk örneğin ağız çapı 18 cm olup dışa açılan bir boyuna sahiptir (Lev. 62: 3). Çömleğin dış

yüzeyinde ağız kenarındaki bandın altında dağınık noktalar, iç yüzeyinde ise basit bir hat mevcuttur. İkinci parçanın 28 cm ağız çapı olup ilk örneğe oranla daha dik boyunludur (Lev. 62: 4). Kabın dış yüzeyinde iki basit bandın altında içi çapraz taralı olasılıkla eşkenar dörtgen, iç yüzeyinde ise düz banda dayalı pendant yer almaktadır. Bu çömlek formuna dair son örneğin ağız çapı, 26 cm olup dışa açılan boyunludur (Lev. 62: 5). Parçanın dış yüzeyinde biri ağız kenarında diğeri boyunda olmak üzere iki basit bant iç yüzeyinde ise çapraz tarama görülmektedir.

Takyan'ın Geç Halaf Evresi'nde saptanan tek dip biçimi üç parçayla bilinen *düz diptir (Form VIA)* (Lev. 63: 1-3). Düz diplerin ilk örneğinin çapı, 11 cm olup dışa açılan kenarı olması nedeniyle olasılıkla bir çömleğe aittir (Lev. 63: 1). Parçanın korunduğu kadarıyla dış yüzeyinde kalın bir hat ve altında bundan aşağıya sarkan dağınık çizgiler veya saçaklar yer almaktadır. İkinci örneğin çapı 13 cm olup dışa açılan kenarlıdır (Lev. 63: 2). Parçanın dış yüzeyinde iki sıra dikey çizgi ve nokta sırası dönüşümlü olarak yapılmıştır, ayrıca daha kalın hatlı içinde nokta olan kareler bulunmaktadır. Son dip parçasının çapı, 12 cm olup her iki yüzeyi de boya bezemelidir (Lev. 63: 3). Bu parça büyük olasılıkla dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA) biçimine aittir. Kabın dış yüzeyinde dipteki bandın üstünde iç içe geçmiş göz motifi, iç yüzeyinde ise içi boyalı büyük bir dairenin etrafındaki daha küçük noktalardan meydana gelen güneş motifi görülmektedir.

Takyan'ın Geç Halaf Evresi'nde yukarıda bahsedilen kap biçimlerinin yanı sıra çok sayıda gövde parçası da belirlenmiştir. Burada özellikle çok renkli ve evrenin tipik motiflerine sahip örneklere yer verilmiştir. Çeşitli çanak çömlek biçimlerine ait olan bu parçalar arasında boyun-omuz, omuz, omurga ve gövde parçaları bulunmaktadır. Burada verilen parçaların sekiz adetinde beyaz boya kullanılmıştır (Lev. 63: 4-11; 69: 4-15). Beyaz boya, koyu renkli zeminin üstüne tamamlayıcı unsur olarak çavuş işareti (Lev. 63: 4, 7, 10-11; 69: 4, 6, 8-9, 12), zincir motifi (Lev. 63: 5; 69: 10), zigzag (Lev. 63: 6; 69: 13) ve nokta sıraları (Lev. 63: 8-9; 69: 9, 11, 14-15) şeklinde uygulanmıştır. Bu parçalardan iki adeti üç renklidir; ilk parçada koyu kahverenginin ve turuncunun yanı sıra beyaz boya kullanılmış (Lev. 63: 6), ikinci örnekte ise kahverengi ve kızıl kahverenginin yanında yine beyaz boya yer almaktadır (Lev. 63: 9). Bu evrenin diğer tipik bezeme motifleri arasında tek naturalistik unsur, dört yapraklı negatif çiçek olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bir kare ya da dikdörtgen içine yapılan çiçek motifi, genellikle nokta sıraları ile birleştirilerek (Lev. 63: 9, 14) dama tahtası motifinin devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer motifler arasında dikey ya da yatay zincir (Lev. 63: 5, 12, 14, 15), çavuş işareti (Lev. 63: 4, 7, 10-11) ve yatay veya dikey zigzaglar (Lev. 63: 6, 13) bulunmaktadır.

Takyan'dan bulunan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi keramiklerinin hamuru açık kahverengi, turuncu ve devetüyü renginde olup genellikle katkısızdır. Az sayıdaki katkılı parçada ağırlıklı olarak kum ve kireç görülmektedir. Keramiklerin çoğu iyi derece pişmiş olup cidarlarında öze rastlanmamıştır. Yüzey işlemlerinden açkı, parçaların hiçbirinde saptanmazken astar çok az sayıda örnekte devetüyü ve açık kahverengi tonlarında uygulandığı gözlenmiştir. Boya rengi, genellikle kahverengi ve grinin tonlarından seçilmiş olup kaplar tek renk kullanılarak bezenmiştir. Kapları bezemede boyanın yanı sıra tırnak baskı tekniği de uygulanmıştır (Lev. 70: 5-8). Boya bezemede kullanılan motifler son derece sadedir, en sık karşılaşılan bezek basit banttır, ayrıca tek merkezli yarım daireler, dalgalı hatlar, kelebek motifi diğer bezeme unsurlarını oluşturmaktadır. Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin en dikkat çekici özelliği bezeme motiflerinin sadeliği ve kapların yoğun bir biçimde bezenmemesidir (Lev. 64, 70).

Takyan'dan toplanan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi keramikleri arasında biçim veren dört parça belirlenmiştir; basit ağız kenarlı yarı küresel çanak (Form IC1), dışa dönük ağız kenarlı tabak (Form IIB) ve düz dip (Form VIA). Söz konusu formların yanı sıra çeşitli kap biçimlerine ait gövde parçaları da belirlenmiştir.

Tek parça ile temsil edilen *basit ağız kenarlı yarı küresel çanağın (Form IC1)* ağız çapı 18 cm'dir (Lev. 64: 1). Çanağın dış yüzeyinde ikisi ince üç, iç yüzeyinde bir adet basit bant bulunmaktadır.

Bu evrenin tipik kap biçimlerinden olan *dışa dönük ağız kenarlı tabak (Form IIB)*, iki parça ile tanımlanmıştır (Lev. 64: 2-3). Bunlardan ilk örneğin ağız çapı 23 cm olup dışa açılan kenarlıdır (Lev. 64: 2). Parçanın dış yüzeyinde iki kalın basit bant, iç yüzeyinde üç adet düz bant ve ağız tablasında ise ince çizgiler yer almaktadır. Dışa dönük ağız kenarlı tabak biçiminin ikinci örneği, 20 cm ağız çapına sahip olup ilk parçaya oranla dışa daha fazla açılmaktadır (Lev. 64: 3). Tabağın bezemesi ilk örnek ile

hemen hemen aynıdır; dış yüzeyde iki kalın düz bant, iç yüzeyde ise dört adet ince hat görülmektedir.

Takyan'ın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde bir adet *düz dip (Form VIA)* belirlenmiştir (Lev. 64: 4). Çapı 12 cm olan dibin kenarı dışa açılmakta olup olasılıkla çömlek formuna aittir. Parçanın dış yüzeyi, korunduğu kadarıyla dört dikey hat ve kelebek motifi ile bezenmiştir.

Yukarıda bahsedilen kap formlarının yanı sıra çok sayıda gövde parçası belirlenmiştir. Bu çalışmada bezeme tekniği ile farklılık gösteren dört parçaya yer verilmiştir (Lev. 64: 5-8). Söz konusu keramiklerin hepsinin dış yüzeyi tırnak baskı tekniği kullanılarak bezenmiş olup sadece bir parçada boya da kullanılmıştır (Lev. 64: 8). Diğer parçalarda boya bezeme iç yüzeyde yer almaktadır; tek merkezli yarım dairelerin sırası (Lev. 64: 5), düz bant (Lev. 64: 6) ve üçlü dalgalı hat (Lev. 64: 7) yapılmıştır. Parçaların iç yüzeylerinin de bezenmiş olması bunların tabak ya da daha büyük olasılıkla çanak biçimine ait olduklarını işaret etmektedir.

9. Takyan Yakını 1

Takyan Yakını 1, Takyan'ın 250 m kuzeydoğusunda yer alan dağınık bir buluntu alanıdır. İlk kez Algaze tarafından tespit edilen yerleşimin Kozbe'nin yürüttüğü araştırmada da yüzey toplaması yapılmıştır. Pamuk tarımıyla tahribata maruz kalan Takyan Yakını 1'de yoğun olan Ubaid Dönemi keramiğinin yanı sıra Geç Halaf Evresi çanak çömleği saptanmıştır.[897]

Kozbe tarafından Takyan Yakını 1'den bulunan toplam beş adet Halaf Dönemi keramiği Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Şırnak İli Yüzey Araştırması Deposu'nda incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda, söz konusu çanak çömlek parçaları Geç Halaf Evresi'ne tarihlendirilmiştir.

Takyan Yakını 1'den toplanan Geç Halaf Evresi keramiklerinin hamuru, açık kahverengi, turuncu ve devetüyü renginde olup kum ya da kireç katkılıdır. Parçaların biri çok iyi diğerleri iyi derecede pişirilmiştir, bu nedenle cidarlarında öze rastlanmamıştır. Çalışılan örneklerin hepsinde astar tespit edilmiş olup hakim renk devetüyüdür. Diğer yandan açkı, bir parça hariç, keramiklerin tümüne yapılmıştır.

[897] Kozbe 2007: 308.

Kapları bezemede tek renk boya kullanılırken tercih edilen renkler kahverengi ve grinin tonlarıdır. Bezeme motiflerinin tümü geometriktir; basit bant, çapraz tarama ve verev çizgiler (Lev. 65).

Takyan Yakını 1'in Geç Halaf Evresi kap biçimleri, basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1) ve dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlekten (Form IIIB3) oluşmaktadır. Bu iki örneğin dışında ayrıca üç adet gövde parçası tespit edilmiştir.

Tek parça ile tanımlanan *basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömleğin (Form IIIB1)* ağız çapı 10 cm olup dik boyunlu ve küresel gövdelidir (Lev. 65: 1). Parçanın dış yüzeyinde ağız kenarında ve boyundan omuza geçişte üç adet düz bant altında ise genel formu anlaşılmayan çapraz tarama mevcuttur. Kabın iç yüzeyinde ise ağız kenarında basit bant görülmektedir.

Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB3), ağız çapı 17 cm olan tek parça ile bilinmektedir (Lev. 65: 2). Parçanın dışa çekik ağız kenarı ve kısmen boynu korunmuş olup dış yüzeyinde dudakta basit bant boyunda ise şekli belirlenmeyen bir boyama yer almaktadır.

Yukarıda bahsedilen çömlek formlarının yanı sıra üç adet gövde parçası çalışılmıştır. Burada bezemesi daha iyi korunmuş iki örneğe yer verilmiştir. Bunlardan ilki kalın ve düzensiz cidarıyla dikkati çekmektedir (Lev. 65: 3). Olasılıkla bir çömleğin parçası olan örneğin dış yüzeyinde olası bir bandın altında ince bir hatta dayalı verev çizgiler görülmektedir. İkinci gövde parçası, daha ince cidarlı olup muhtemelen bir çanağa aittir (Lev. 65: 4). Keramiğin dış yüzeyi, şekli anlaşılamayan boyama ve ince çizgilerle yapılmış çapraz tarama ile bezenmiştir.

Yukarıda detaylı bir şekilde ele alındığı gibi çanak çömlek verilerine göre Dicle Nehri Havzası'nda Halaf Dönemi'nin gelişimi Halaf'a Geçiş Evresi, Erken Halaf Evresi, Orta Halaf Evresi, Geç Halaf Evresi ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi olmak üzere beş aşamada gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle Dicle Havzası'nda Halaf Dönemi tüm evreleriyle görülmektedir. Çalışma alanımız, Kuzey Suriye, Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Fırat Bölümü'ndeki Halaf Dönemi yerleşimleriyle pararlel bir gelişim göstermiştir.

Dicle Nehri Havzası'nda keramik malzemesi incelenen yerleşimler arasında Halaf'a Geçiş Evresi, Doruç, Türbe Höyük, Grike Keşe ve Takyan'da belirlenmiştir (Harita 4). Söz konusu höyüklerden bulunan çanak çömlekler tipolojik, mal özellikleri ve bezeme stili açısından birbirlerine yakın benzerlik göstermektedir. Bu durum Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'taki Tell Sabi Abyad 7-4. tabakaları,[898] Tell Halula V. Evresi,[899] Chagar Bazar I. tabaka[900] ve NJP 72[901] ile uyum içerisindedir. Diğer yandan özellikle Tell Sabi Abyad ve Türbe Höyük arasındaki gerek Halaf mal grubu gerekse diğer mallar arasında dikkat çekici bir bezerlik vardır.

Halaf Dönemi keramiği çalışılan yerleşimler arasında Erken Halaf Evresi Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Takyan, Basorin, Gre Tehali, Kortik ve Silopi Höyük olmak üzere toplam 15 höyükte saptanmıştır (Harita 5). Bu yerleşimler kendi içerisinde uyum gösterirken aynı zamanda Tell Sabi Abyad'ın 1-3. tabakaları,[902] Arpaçiyah TT10 öncesi,[903] ve Yarım Tepe II'nin alt tabakalarından[904] ele geçen çanak çömlek örnekleri ile benzemektedir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Fıstıklı Höyük[905] ve Kerküşti Höyük Va tabakasının[906] keramik malzemesi ile benzerlik kurmak mümkündür.

Orta Halaf Evresi, Dicle Nehri Havzası'nda Girikihacıyan, Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 62-6, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Girişirin ve Takyan olmak üzere toplam 14 yerleşimde tespit edilmiştir (Harita 6). Dicle Nehri Havzası'ndaki Orta Halaf Evresi yerleşimlerinden bulunan keramik malzemesi, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'deki aynı evre merkezlerinin çanak çömlekleri ile ilişkilidir. Bu höyükler arasında Yarım Tepe II,[907] Tell Umm Qseir,[908] Tel Amarna,[909]

[898] Akkermans-Cappers-Cavallo vd. 2006: 125-127; LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Figure 3.21-3.33.
[899] Cruells-Nieuwenhuyse 2004: 52.
[900] Cruells 2006: Pl. 3.10, 3.12-14.
[901] Campbell 1992a: 69, Fig. 4.2.
[902] LeMiére-Nieuwenhuyse 1996:183, Fig. 3.37-3.55.
[903] Hijara 1997: 24.
[904] Merpert-Munchaev 1993: Figure: 8.26-28, 8.31.
[905] Bernbeck-Pollock 2003: Fig. 13-16.
[906] Sarıaltun 2008: 141.
[907] Merpert-Munchaev 1993: Fig. 8.29.
[908] Miyake 1998b: Fig. 22-32.
[909] Cruells 2004: Pl. 5.7-5.51

Chagar Bazar[910] ve Şemsettin Tannira[911] yer almaktadır. Ayrıca Güneydoğu Anadolu'daki Yunus,[912] Nevali Çori,[913] Çavi Tarlası[914] ve Kerküşti Höyük Vb tabakası[915] ile paralellik kurmak olasıdır.

Geç Halaf Evresi, Nervan, Grike Keşe, Takyan ve Takyan Yakını 1 olmak üzere dört adet merkezde tespit edilmiştir (Harita 7). Geç Halaf Evresi, Kuzey Suriye'deki Khirbet es-Şenef,[916] Kuzey Irak'da bulunan Arpaçiyah,[917] Karabeh Şattani,[918] Tell Hasan[919] ve Tell Bagum'dan[920] ele geçen çanak çömleklerle gerek nitelik gerekse biçim ve bezeme açısından ilişkili görünmektedir.

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi, Yayvantepe, Arisk Tepe, S 62-3, Güney Mahalle, S 63-12, S 63-23, Başur Höyük, Basorin ve Takyan olmak üzere dokuz höyük ile temsil edilmektedir (Harita 8). Halaf-Ubaid Geçiş Evresi yerleşimlerden ele geçen keramikler, Kuzey Irak'taki Tell Agab,[921] Tell Hasan,[922] Khirbet Derak[923] ve Tepe Gawra XX-XVII. tabakalarından[924] bulunan malzeme ile uyum içerisindedir.

[910] Cruells 2006: Pl. 3.6-3.9.
[911] Gustavson Gaube 1981: Fig. 254-513, 602-617.
[912] Dirvana 1944: Lev. LXVII-LXXVI.
[913] Hauptmann 2007: Tafel 1-18.
[914] Von Wickede-Herbordt 1988: Abb. 7-10.
[915] Sarıaltun 2008: 141.
[916] Akkermans 1990: Fig. 3.31-3.33, 3.35-3.42.
[917] Mallowan-Rose 1935: 107.
[918] Campbell 1993: 1-35; 1995: Fig. 23-29.
[919] Fiorina-Bulgarelli 1985: pot no: 1-22.
[920] Hijara 1997: Pl. LXXXVII-XCII.
[921] Davidson-Watkins 1981: Fig. 3: 1-5.
[922] Fiorina-Bulgarelli 1985: pot no: 23-26.
[923] Breniquet 1996: Pl. 7-16.
[924] Tobler 1950: Pl. CXIX: 71-74.

IV. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dicle Nehri Havzası'ndaki Halaf Dönemi'nin varlığını ve gelişimini ortaya koymayı amaçladığımız bu çalışmada araştırma araştırma dönemimize tarihlenen 47 yerleşim yeri belirlenmiştir. Bu höyüklerden Girikihacıyan, Yayvantepe, Boztepe, Hakemi Use, Karavelyan, Salat Tepe ve Türbe Höyük'de gerçekleştirilen kazılarda söz konusu dönem tabaka olarak tespit edilmiştir. Halaf Dönemi, Çayönü, Zengetil, Diyarbakır Merkez Höyük, İmam Akil, S 58-3, S 58-4, Hücceti, Harem, Sıhratepe, Aktepe, Üçtepe, Doruç, Till Elek, Demirhan, Giricano, Ziyaret Tepe, Abdullah'ın Düzü Tarlası, Çola Avika, Tilmin, Merç Tarlası, Kellaha Tarlası 2, Tilmiz, Arisk Tepe, S 62-3, S 62-6, S 63 2, S 63-23, S 63-12, Güney Mahalle, Azakçe Tepe, Başur Höyük, Kortik, Silopi Höyük, Nervan, Grike Keşe, Takyan, Takyan Yakını 1, Girişirin, Gre Tehali ve Basorin (Harita 2) olmak üzere 40 adet höyükte ise yüzey buluntusu ile bilinmektedir. Bu çalışma kapsamında bahsedilen 47 yerleşimden 26 adetinin Halaf Dönemi keramiği incelenerek (Harita 3) Halaf Dönemi'nin hangi evre ya da evrelerinde iskan gördüğü ortaya koyulmuştur (Tablo 9).

Araştırma bölgemizdeki verilere geçmeden önce Halaf Dönemi'nin gelişim sürecinde çanak çömleklerdeki biçim ve boya bezemenin geçirmiş olduğu değişimler dikkate alınarak oluşturulan kronolojileri ele almak yerinde olacaktır (Bölüm IB). Günümüzde halen tartışma konusu olan Halaf Dönemi kronolojisi ile ilgili çalışmalar, 1930'lu yıllarda başlamış ve bu süre zarfında farklı kronolojiler öne sürülmüştür. Mallowan'ın Arpaçiyah'da gerçekleştirdiği kazının ardından Perkins, buradan ele geçen çanak çömlek malzemesini değerlendirerek Halaf Dönemi için geleneksel Erken, Orta ve Geç ayrımını önermiştir. Halaf Dönemi kazılarının artış göstermesiyle farklı süreçler belirlenmiş ve bu üç evreli sisteme zamanla Halaf'a Geçiş Evresi ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi gibi iki ana evre daha dahil olmuştur. Genel kabul gören geleneksel kronolojiye göre Halaf Dönemi gelişimini beş aşamada tamamlamıştır; Halaf'a Geçiş Evresi, Erken Halaf Evresi, Orta Halaf Evresi, Geç Halaf Evresi ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi. Diğer yandan bazı araştırmacıların da kullandığı gibi Campbell, Halaf Dönemi için yeni bir kronoloji önerisinde bulunmuştur. Buna göre araştırmacı, Halaf Dönemi'ni, "I ve II" olmak üzere iki ana evreye, bunları da kendi içinde a ve b şeklinde alt evrelere

ayırmaktadır. Bu yeni yaklaşımda Halaf Ia, Halaf'a Geçiş Evresini ifade etmek için kullanılırken; Halaf Ib Erken Halaf'a; Halaf IIa, Orta Halaf'a; Halaf IIb ise Geç Halaf'a karşılık gelmektedir. Campbell, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne bir numara vermeden sadece ismiyle tanımlamayı tercih etmektedir. Söz konusu iki kronoloji arasında önemli bir fark olmamakla birlikte araştırmacının oluşturduğu Halaf kronolojisinin kriterleri belirsizdir, özellikle Halaf IIa ve IIb arasındaki ayrım net değildir. Bu çalışmada, beş aşamalı geleneksel Halaf kronolojisi kabul edilmiş olup değerlendirmeler, hem bu kronolojinin ölçütlerine hem de Tell Sabi Abyad, Arpaçiyah, Tell Agab, Tell Umm Qseir, Khirbet es-Şenef gibi tabakalanması güvenilir yerleşimlerden ele geçen çanak çömleklerin özelliklerinden yararlanılarak yapılmıştır. Araştırma bölgemiz olan Dicle Nehri Havzası'ndaki incelelen 26 adet Halaf Dönemi yerleşiminin (Harita 3) gelişim evreleri Tablo 9'da verilmiştir.

Buna göre;

-Halaf'a Geçiş Evresi, Doruç, Türbe Höyük, Grike Keşe ve Takyan olmak üzere dört yerleşimde saptanmıştır (Harita 4). Bu merkezlerde Halaf Dönemi iskanı en azından Orta Evre'nin sonuna dek devam etmiştir.

-Erken Halaf Evresi'nde Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Takyan, Basorin, Gre Tehali, Kortik ve Silopi Höyük olmak üzere toplam 15 höyük yerleşim görmüştür (Harita 5).

-Orta Halaf Evresi, Girikihacıyan, Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 62-6, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Girişirin ve Takyan olmak üzere toplam 14 yerleşimde belirlenmiştir (Harita 6).

-Geç Halaf Evresi, Nervan, Grike Keşe, Takyan ve Takyan Yakını 1 olmak üzere dört adet merkezde tespit edilmiştir. Bunlardan Takyan Yakını 1 hariç, diğerlerinin önceki evrelerde de yerleşildiği saptanmıştır (Harita 7).

-Halaf-Ubaid Geçiş Evresi, Yayvantepe, Arisk Tepe, S 62-3, Güney Mahalle, S 63-12, S 63-23, Başur Höyük, Basorin ve Takyan olmak üzere dokuz höyükle temsil edilmektedir (Harita 8).

	Halaf Dönemi'nin Evreleri/Tarihleri	**Halaf'a Geçiş** MÖ yak. 6100	**Erken Halaf** 5950	**Orta Halaf** 5700	**Geç Halaf** 5500	**Halaf-Ubaid Geçiş** 5300
Dicle Nehri Havzası	**Halaf Dönemi Yerleşimleri**					
Yukarı Dicle Havzası	Girikihacıyan			■		
	Yayvantepe		■	■		■
	Boztepe		■	■		
	Hakemi Use	■				
	Karavelyan		■	■		
	Salat Tepe					■
	Hücetti		■	■		
	Harem		■	■		
	Doruç	■	■	■		
	S 58-3*					
	S 58-4*					
Garzan Suyu Havzası	Arisk Tepe**					■
	S 62-3					■
	S 62-6			■		
	S 63-12		■	■		■
	S 63-23**					■
Botan Suyu Havzası	Türbe Höyük	■	■	■		
	Başur Höyük					■
	Güney Mahalle					■
Dicle-Doğu Habur Havzası	Basorin		■			■
	Nervan		■	■	■	
	Grike Keşe	■	■	■	■	
	Gre Tehali		■			
	Girişirin			■		
	Kortik		■			
	Silopi Höyük		■			
	Takyan	■	■	■	■	■
	Takyan Yakını 1				■	

*Bu yerleşimlerden yeterince malzeme görülmemiş olup araştırmacıları sadece Halaf Dönemi'ne tarihlendirildiğini söylemiştir (Benedict 1980: 147; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1).

**Bu yerleşimlerin yeterince malzemesi görülmediği için araştırmacılarının önerisi kabul edilmiştir (Benedict 1980: 143; Watson-LeBlanc 1990: Table 2.1).

Tablo 9: Dicle Havzası'ndaki Halaf Dönemi yerleşim yerlerinin evreleri

Çalışılan yerleşimler bağlamında değerlendirildiğinde Dicle Nehri Havzası'nda en yoğun Halaf Dönemi iskanını 15 adet yerleşimle Erken Evre'de ardından 14 adet merkezle Orta Evre'de yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan dört merkezle en az yerleşilen evreler, Halaf'a Geçiş ve Geç Halaf olarak dikkati çekmektedir. Geç evrede yerleşimlerin sayısında büyük oranda azalma olmasına karşın Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde bu sayının yeniden arttığı gözlenmektedir. Bu durum, diğer taraftan bölgedeki Ubaid Kültürü'nün varlığına zemin hazırlamış gibi görünmektedir. Nitekim söz konusu evrenin görüldüğü birçok yerleşimde Ubaid Dönemi de tespit edilmiştir. Yukarıda açıklanan veriler değerlendirildiğinde, Dicle Nehri Havzası'nda Halaf Dönemi'nin Halaf'a Geçiş Evresi ile başladığını, Erken ve Orta Halaf evrelerinde bölgede iskanın artış gösterdiğini, Geç Halaf Evresi'nde yerleşimin azaldığını ve son aşama olan Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde yerleşimlerin sayısında belirgin bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Dicle Nehri Havzası'ndaki Halaf Dönemi yerleşimleri kendi içerisinde bir tutarlılık göstermektedir.

Konuyu başka bir açıdan ele alırsak malzemesi incelenen 26 yerleşimden 12 adeti Halaf Dönemi'nin sadece bir evresinde iskan edilmiştir; bunlar Girikihacıyan, Arisk Tepe, S 62-3, Güney Mahalle, S 62-6, S 63-23, Başur Höyük, Gre Tehali, Girişirin, Kortik, Silopi Höyük ve Takyan Yakını 1'dir. Halaf Dönemi'nin sadece iki evresinde Boztepe, Karavelyan, Hücetti ve Harem olmak üzere dört adet höyük yerleşilmiş olup bunlar özellikle Erken ve Orta evrelerde bir başka ifadeyle iki ardışık sürece karşılık gelmektedir. Söz konusu höyüklerden beş adeti, Yayvantepe, Doruç, S 63-12, Türbe Höyük ve Nervan, Halaf Dönemi'nin üç evresinde iskan edilmiştir. Dört evreli tek yerleşim Grike Keşe olup Halaf'a Geçiş Evresi'nden Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'ne kadar kesintisiz yerleşim görmüştür. Halaf Dönemi boyunca iskan edilen yegane höyük Takyan'dır, yerleşim, Halaf'a Geçiş Evresi'nden Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nin sonuna dek ve hatta bir sonraki kültürel süreç olan Ubaid Dönemi'ne kadar aralıksız iskan edilmiştir.

Araştırma bölgemizi Dicle Nehri Havzası'nın alt bölümleri bağlamında değerlendirecek olursak Yukarı Dicle, Garzan Suyu, Botan Suyu ve Dicle-Doğu Habur havzalarında Halaf Dönemi yerleşimlerinin dağılımında önemli farklılıklar olmadığı ortaya çıkmaktadır. Alt havzaları tek tek ele alacak olursak Halaf'a Geçiş Evresi, sadece

Garzan Suyu Havzası'nda belirlenememiş, Yukarı Dicle, Botan Suyu ve Dicle-Doğu Habur havzalarında en azından bir yerleşimle tespit edilmiştir. Erken Halaf Evresi, Garzan Suyu ve Botan Suyu havzalarında birer höyükle temsil edilirken, Yukarı Dicle Havzası'nda altı ve Dicle-Doğu Habur Havzası'nda yedi yerleşimle tanımlanmıştır. Orta Halaf Evresi, Yukarı Dicle Havzası'nda yedi, Garzan Suyu Havzası'nda iki, Botan Suyu Havzası'nda bir ve Dicle-Doğu Habur Havzası'nda dört adet höyükle saptanmıştır. Geç Halaf Evresi, dört yerleşimle sadece Dicle-Doğu Habur Havzası'nda belirlenmiştir, diğer havzalarda tespit edilememiştir. Halaf-Ubaid Geçiş Evresi, Yukarı Dicle Havzası'nda bir adet, Garzan Suyu Havzası'nda beş adet, Botan Suyu Havzası'nda bir adet ve Dicle-Doğu Habur Havzası'nda üç adet olmak üzere toplam dokuz merkezde tanımlanmıştır. Dolayısıyla Dicle Nehri Havzası'nın hemen hemen hepsinde Halaf Dönemi'nin evrelerinin birbirine paralel ve tutarlı bir biçimde geliştiği görülmektedir. Çalışma bölgemizdeki Halaf Dönemi'nin gelişim yönüne ya da yayılımına dair bir yerleşim şablonu oluşturulmamıştır, bunun nedeni daha önce de ifade ettiğimiz gibi Dicle Nehri Havzası'nda söz konusu döneme tarihlenen 47 yerleşim belirlenmiş olup biz bunların 26 adedinin keramik malzemesini inceledik. Bundan dolayı bölge için yapılacak bir yerleşim şablonu doğru bir sonuç vermeyecektir.

Dicle Nehri Havzası'ndaki Halaf Dönemi'ni keramik verilerine dayanarak belirlediğimiz bu beş evreye biraz daha detaylı değinmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda **Halaf'a Geçiş Evresi**, Doruç, Türbe Höyük, Grike Keşe ve Takyan'da saptanmıştır (Harita 3). Halaf'a Geçiş Evresi'ndeki kapların hamuru, krem, devetüyü ve açık kahverengi gibi açık renklerde olup boya bezeme siyah ve gri tonlarında tek renkle yapılarak kapların neredeyse tüm yüzeyi, özellikle dışı bezenmiştir. Açık renk zemin üzerine koyu tonlarda boya bezeme yapılarak dikkat özellikle bezemeye çekilmiştir. Bu evrenin tipik bezeme motifleri arasında yatay çapraz tarama, ağ motifi, dalgalı hat, pendant, verev çizgiler, basamak ve içi çapraz taralı eşkenar dörtgen gibi geometrik unsurların yanı sıra dans eden kadınlar ve kuş gibi naturalistik öğeler de yer almaktadır.

Dicle Nehri Havzası'nın Halaf'a Geçiş Evresi'nde beş adet kap biçimi görülmektedir (Şekil 83):

Form IA: Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak

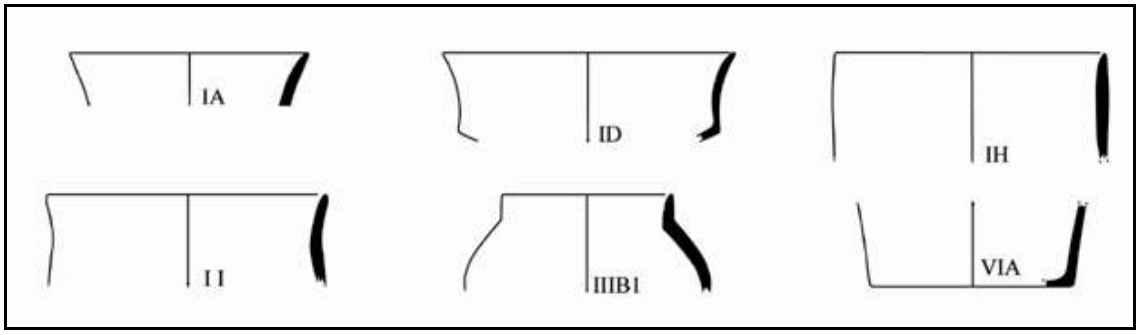
Form ID: Basit ağız kenarlı omurgalı çanak

Form IH: Basit ağız kenarlı derin çanak

Form I I: Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak

Form IIIB1: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form VIA: Düz dip

Şekil 83: Dicle Nehri Havzası Halaf'a Geçiş Evresi kap biçimleri

Halaf Dönemi'nin ilk aşaması olarak kabul edilen Halaf'a Geçiş Evresi, kendinden önce gelen Samarra veya Hassuna kültürlerinin özelliklerinin çanak çömlek geleneğinde izlendiği bir süreçtir. Nitekim çalışma alanımızda çok az sayıda tespit ettiğimiz 'basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak (Form I I)' Samarra Dönemi'nin tipik kap biçimleri arasında yer almaktadır.[925] Bunun dışında Halaf'a Geçiş Evresi kap formlarının Erken Halaf Evresi'nde tümüyle devam ettiğini söylemek mümkündür.

Dicle Nehri Havzası'nın Halaf'a Geçiş Evresi keramiği, Kuzey Suriye'deki Tell Sabi Abyad'ın 7-4 tabakaları ile Chagar Bazar I. tabakadan ve Kuzey Irak'daki NJP 72 yerleşiminden bulunan çanak çömleklerle yakından benzemektedir. Özellikle Tell Sabi Abyad ile Türbe Höyük ve Takyan yerleşimleri arasındaki benzerlik dikkat çekici niteliktedir.

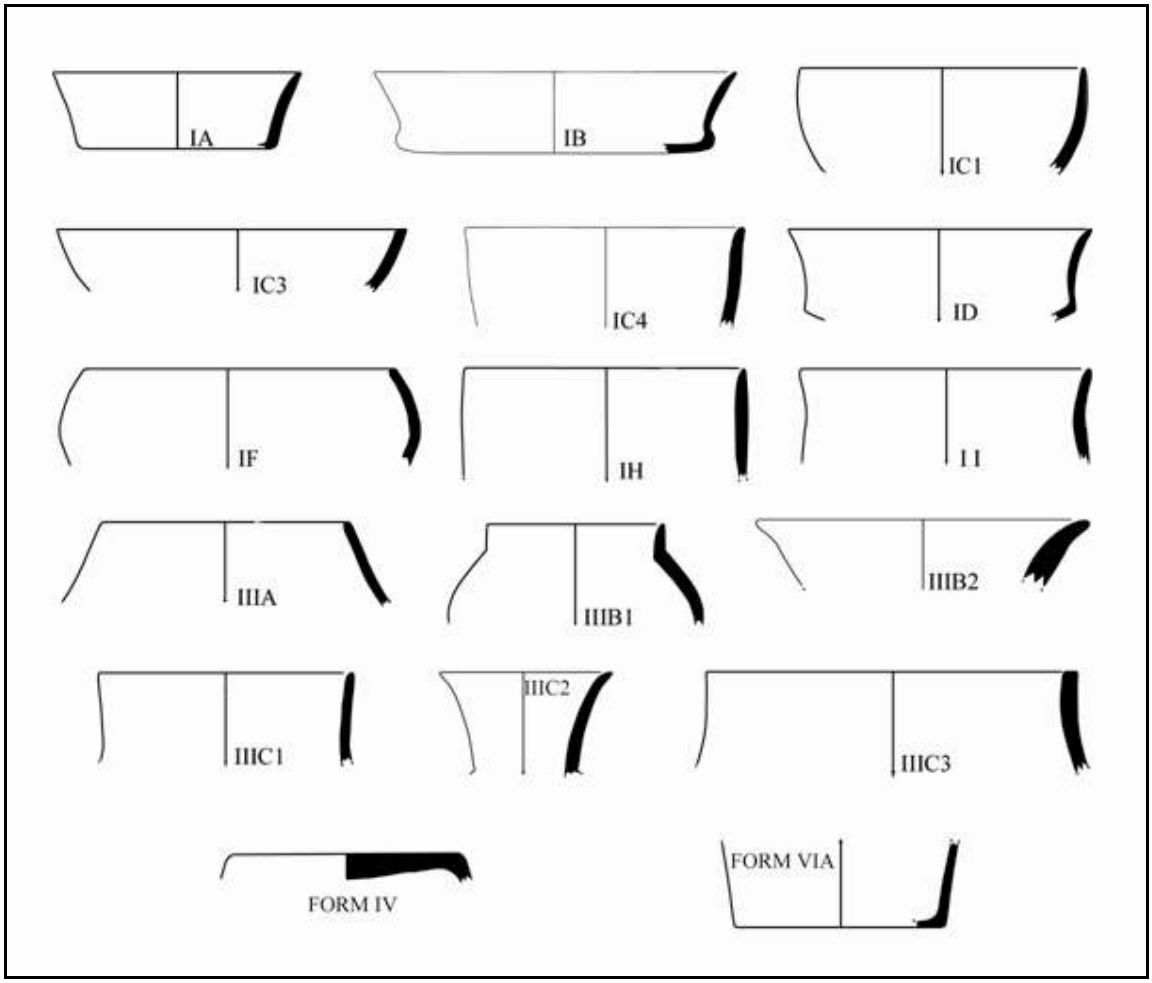
Erken Halaf Evresi, Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Takyan, Basorin, Gre Tehali, Kortik ve Silopi Höyük olmak üzere toplam 15 höyükte saptanmıştır (Harita 4). Erken Halaf Evresi kaplarının hamuru, devetüyü ve açık kahverengi olup bezemede siyah ve grinin

[925] Nieuwenhuyse 2007: 136.

yanı sıra kahverenginin tonlarıyla genellikle tek renk, daha az olmakla beraber iki renk kullanılmıştır. Geçiş Evresi'nde olduğu gibi bu evrede de kapların özellikle dış yüzeyinin yoğun bir biçimde bezenmiş olması dikkat çekici bir niteliktir. Çanak çömlekleri bezemede kullanılan motifler, genellikle geometrik olup basit ya da dalgalı hatlar, dikey ya da verev çizgiler, yatay çapraz tarama, basit tarama ve içi taralı eşkenar dörtgen gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, boğa başı, dağ keçisi, yılan, kuş, çiçek ve yaprak gibi hem hayvanlardan hem de bitkilerden meydana gelen naturalistik motifler de belirlenmiştir.

Dicle Nehri Havzası Erken Halaf Evresi kapları 17 adet biçimden meydana gelmektedir (Şekil 84):

Form IA: Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak
Form IB: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*
Form IC1: Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak
Form IC3: Düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak
Form IC4: Dışa dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak
Form ID: Basit ağız kenarlı omurgalı çanak
Form IH: Basit ağız kenarlı derin çanak
Form I I: Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak
Form IIA: Basit ağız kenarlı tabak
Form IIIA: Boyunsuz çömlek
Form IIIB1: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Form IIIB2: Dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Form IIIC1: Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Form IIIC2: Dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Form IIIC3: Düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Form IV: Kapak
Form VIA: Düz dip

Şekil 84: Dicle Nehri Havzası Erken Halaf Evresi kap biçimleri

Erken Halaf Evresi'nin yukarıda sıralanan kap biçimleri Halaf'a Geçiş Evresi'nden gelişmiştir. Önceki evrede de gördüğümüz "dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak (Form IA), Erken Halaf Evresi'nde klasik biçimine kavuşarak kullanılmaya devam edilmiştir. Diğer yandan bizim çalıştığımız malzeme grubu içinde bulunmamasına karşı Hakemi Use'den bildiğimiz,[926] Tell Sabi Abyad'ın "boyunlu sığ çanakları (Form IE)" bu evrede boyun ve gövde kısımları daha belirgin olmak üzere "dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl* (Form IB)" olarak karşımıza çıkmaktadır. Halaf'a Geçiş Evresi kap biçimlerinden bir diğeri "basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID)" olup tipolojik açıdan değişiklik göstermeden varlığını Erken Halaf Evresi'nde de sürdürmüştür. Önceki evreden süre gelen bir diğer kap biçimi,

[926] Tekin 2007: Fig. 8: 3, 5.

“basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek (Form IIIB1)” dir. Erken Halaf Evresi’nde hem kap şekillerinde hem de ağız kenarı biçimlerinde belirgin bir çeşitlilik söz konusudur. Halaf’a Geçiş Evresi’den Erken Halaf Evresi’ne geçildiğinde aynı zamanda bezeme stilinin ve motiflerinin de devam ettiği gözlenmiştir. Kaplar, bu evrede de yoğun bir biçimde bezenmiştir. Motifler arasında dış yüzey bezemesi olan yatay çapraz tarama, çapraz tarama, dikey hatlar, verev çizgiler, iç yüzeyde ise düz bir banda dayalı pendant(lar), dalgalı hat(lar) ve dans eden kadınlar yer almaktadır. Elimizde tabakalı kazı verisi olmadığı için bu çalışmada bahsedilen iki evrenin en dikkat çekici motifi olan dans eden kadınlara dair bir gelişim modeli oluşturmak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte bu motifin Erken Halaf Evresi’nde daha sade yapıldığını, çok bacaklı stilin yaygın olmadığını söylemek mümkündür.

Dicle Nehri Havzası’nda tespit edilen Erken Halaf Evresi keramik örnekleri, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye’deki çağdaşı yerleşimlerle benzerlik göstermektedir. Nitekim Arpaçiyah, Tell Sabi Abyad’ın 1-3. tabakaları ve Yarım Tepe II’nin alt tabakalarından ele geçen çanak çömlek örnekleri ile uyum içerisindedir.

Dicle Nehri Havzası’ndaki **Orta Halaf Evresi**, Girikihacıyan, Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 62-6, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Girişirin ve Takyan olmak üzere toplam 14 adet yerleşimde belirlenmiştir (Harita 5). Orta Halaf Evresi kaplarının hamuru, açık kahverengi, devetüyü, turuncu ve pembe renklidir. Boya bezemede kahverengi ve kırmızının tonları en çok tercih edilen renkler olup tek renk boya kullanımı hakim olmakla birlikte iki renkli örnekler de söz konusudur. Kapların bezeme yoğunluğu ilk defa bu evrede daha düşüktür. Bezeme motifleri ağırlıklı olarak geometriktir; basit bantlar, dalgalı hatlar, içi taralı eşkenar dörtgenler, tek merkezli yarım daireler, nokta sıraları, çavuş işareti, zincir ve kum saati gibi çok sayıda unsur içermektedir. Ayrıca yabani koyun başı, boğa başı, kuş ayağı ve yaprak gibi doğal üslup gösteren bezekler de mevcuttur. Bu evrenin kap biçimlerinde önceki evrelere oranla önemli bir artış yaşandığı gözlenmektedir.

Dicle Nehri Havzası Orta Halaf Evresi kap biçimleri 24 formdan oluşmaktadır (Şekil :85):

Form IA: Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak

Form IB: Dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*

Form IC1: Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IC2: İçe dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IC3: Düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IE: Dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher*

Form IF: İçbükey kenarlı çanak

Form IG: Dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak

Form IH: Basit ağız kenarlı derin çanak

Form IIA: Basit ağız kenarlı tabak

Form IIC: Düzleştirilmiş ağız kenarlı tabak

Form IIIA: Boyunsuz çömlek

Form IIIB1: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIB2: Dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIB3: Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIB4: Düzleştirilmiş ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIC1: Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form IIIC2: Dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form IIIC3: Düzleştirilmiş ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form IV: Kapak

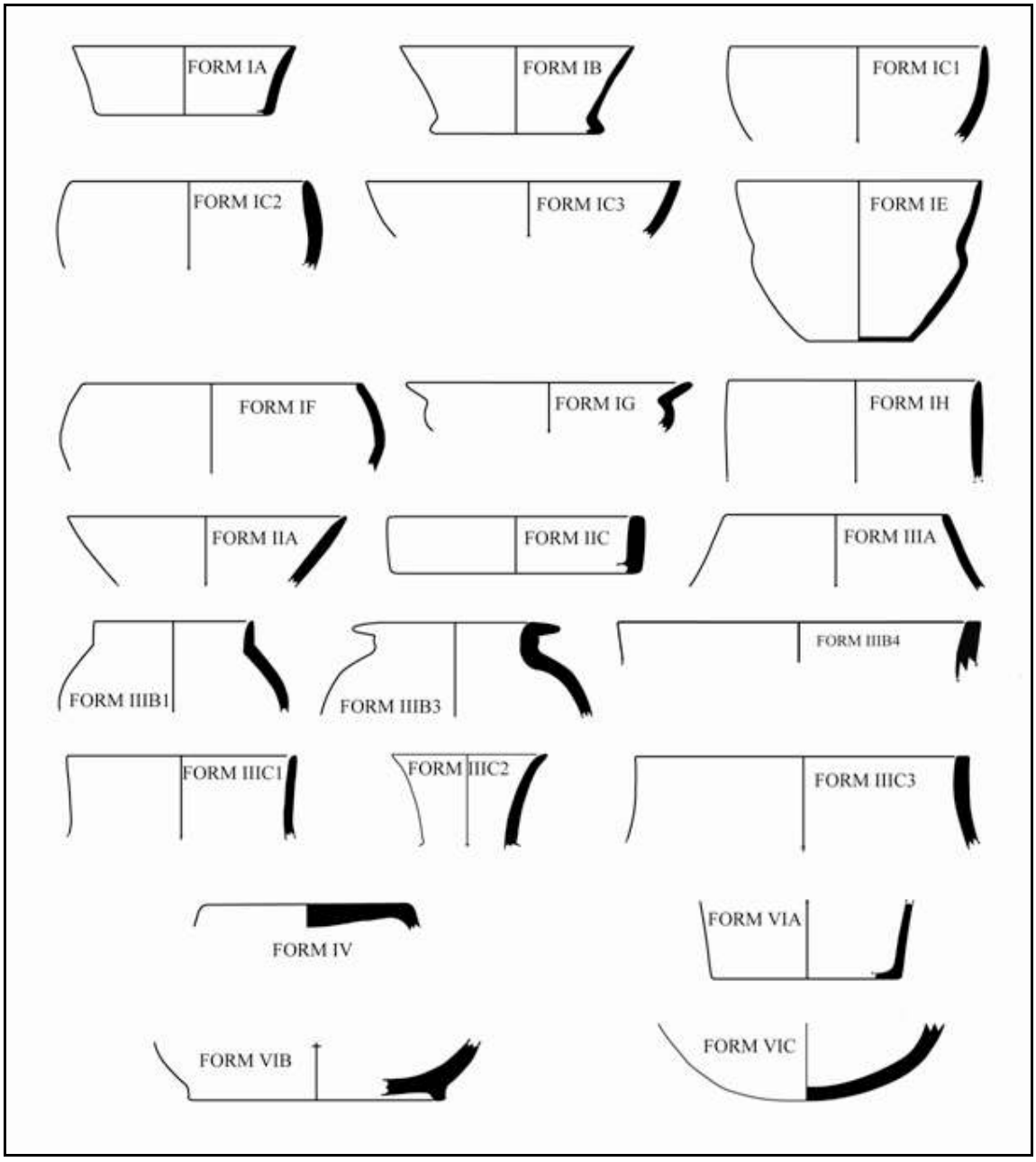
Form VI: Dip

Form VIA: Düz dip

Form VIB: Yuvarlatılmış dip

Form VIC: Halka dip

Form VID: Kaide Dip

Şekil 85: Dicle Nehri Havzası Orta Halaf Evresi kap biçimleri

Orta Halaf Evresi'nde Erken Halaf Evresi kap formlarının genel olarak devam ettiği gözlenmekle birlikte bazı gelişmeler de fark edilmektedir. Öncelikle Halaf'a Geçiş Evresi'nden itibaren görülen "basit ağız kenarlı omurgalı çanak (Form ID)", Orta Halaf Evresi'nde kullanımdan kalkmıştır. Söz konusu evrede "dışa açılan boyunlu basık gövdeli çanak ya da *cream bowl*dan (Form IB)" bu evreye özgü iki yeni biçim gelişmiştir: "dışa açılan boyunlu omurgalı çanak ya da *trichterrandbecher* (Form IE)"

ve “dışa çekik ağız kenarlı omurgalı çanak (Form IG)”. Form IE, Form IB’nin gövde kısmı oldukça derin olan bir çeşididir. Diğer yandan dışa çekik ağız kenarı ile dikkat çeken Form IG, Form IB’nin daha yuvarlatılmış omurgalı ve sığ biçimidir. Orta Halaf Evresi kap repertuarının bir diğer karakteristiği, “dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömleklerin (Form IIIB3)” kullanılmaya başlanmasıdır. Bu evrede, Erken Evre’de görülen motiflerin nerdeyse hemen hepsi varlığını sürdürürken yatay çapraz tarama, verev çizgiler ve dans eden kadınlar gibi Halaf’a Geçiş Evresi’den beri süre gelen bazı unsurların ortadan kalktığı gözlenmektedir. Diğer yandan önceki iki evrede görülen yoğun bezeme geleneğinin Orta Evre’de değişime uğradığını, kapların daha sade olmakla beraber gösterişli bezendiğini söylemek mümkündür.

Dicle Nehri Havzası’ndaki Orta Halaf Evresi yerleşimlerinden bulunan keramik malzemesi, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye’deki aynı evre merkezlerinin çanak çömlekleri ile benzemektedir. Bu höyükler arasında Yarım Tepe II, Tell Umm Qseir, Tel Amarna, Chagar Bazar ve Şemsettin Tannira yer almaktadır.

Geç Halaf Evresi, Nervan, Grike Keşe, Takyan ve Takyan Yakını 1 olmak üzere dört adet höyükte tespit edilmiştir (Harita 6). Söz konusu kapların hamuru devetüyü, kahverengi, turuncu ve pembe renklidir. Boya bezemede kahverengi ve kırmızının tonları tercih edilirken bu evrenin en önemli gelişmesi beyaz boyanın ikinci ya da üçüncü renk olarak kullanılmasıdır. Geç Evre’nin bezeme motifleri genellikle geometrik ve daha az olmakla birlikte naturalistiktir. Geometrik motifler arasında basit bant, dalgalı hat, zincir motifi, nokta sıraları, çavuş işareti, çapraz tarama, göz motifi ve zigzag gibi az sayıda bezeğin çeşitlemeleri yer almaktadır. Bu evrede görülen tek naturalistik motif ise dört yapraklı çiçektir.

Dicle Nehri Havzası Geç Halaf Evresi kapları 12 formdan meydana gelmektedir (Şekil 86):

Form IC1: Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IC2: İçe dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IC3: Düzleştirilmiş ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IH: Basit ağız kenarlı derin çanak

Form I I: Basit ağız kenarlı “S” kıvrımlı çanak

Form IIA: Basit ağız kenarlı tabak

Form IIIB1: Basit ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

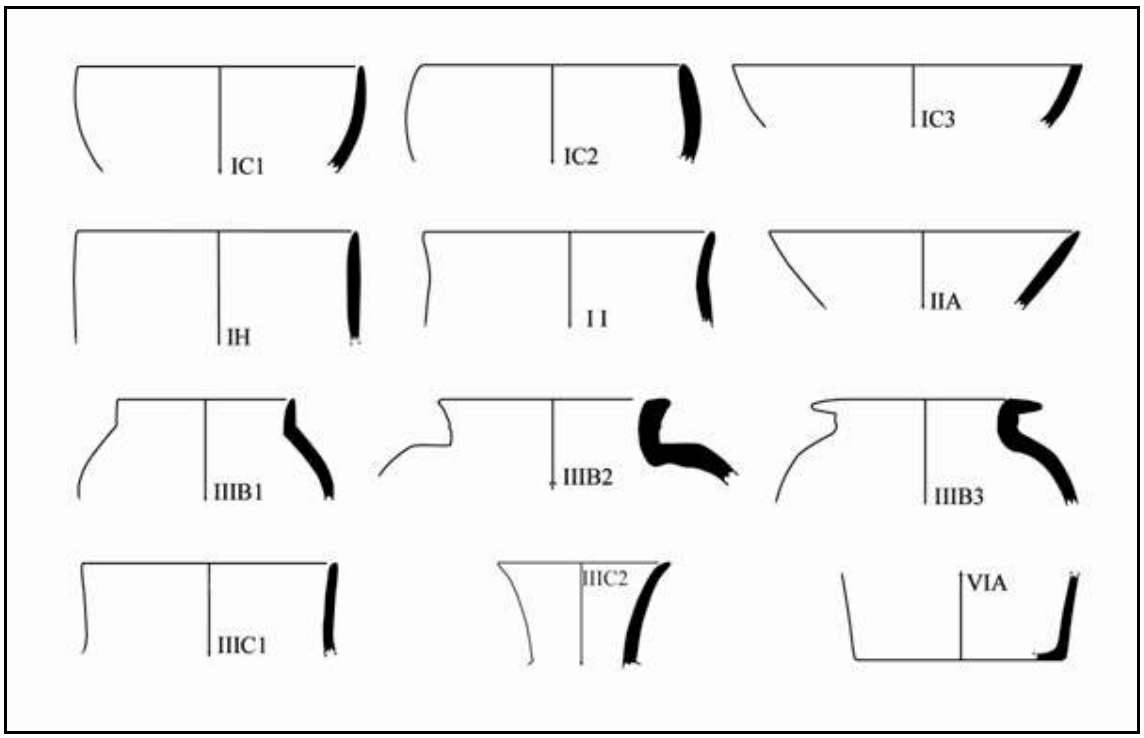
Form IIIB2: Dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIB3: Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek

Form IIIC1: Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form IIIC2: Dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form VIA: Düz dip

Şekil 86: Dicle Nehri Havzası Geç Halaf' Evresi kap biçimleri

Geç Halaf Evresi, Orta Evre'den geliştiğini gösteren unsurlar yer almaktadır. Söz konusu evrede kullanılan kap biçimlerinin tümü Orta Halaf Evresi'nde de kullanım görmüştür. Bununla birlikte bu sürecin en yaygın kap biçimi yarıküresel çanaklar olup bezeme özellikle bu çanakların içine yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bezeme anlayışının değiştiğini gösteren bir diğer veri, Erken Halaf Evresi'nden itibaren uygulanan iki renkli bezemenin Geç Evre'de üç renge kadar artmıştır. Bu evrenin en belirgin özelliklerinden biri de bezemede beyaz boyanın tamamlayıcı öğe olarak ortaya çıkmasıdır.

Geç Halaf Evresi, Kuzey Suriye'deki Khirbet es-Şenef, Kuzey Irak'da bulunan Karabeh Şattani, Tell Hasan ve Tell Bagum'dan ele geçen çanak çömleklerle gerek nitelik gerekse biçim ve bezeme açısından benzerlik göstermektedir.

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi Dicle Nehri Havzası'nda dokuz merkezle temsil edilmektedir; Yayvantepe, Arisk Tepe, S 62-3, Güney Mahalle, S 63-12, S 63-23, Başur Höyük, Basorin ve Takyan (Harita 7). Bu evre kaplarının hamuru, devetüyü, turuncu ve açık kahverengi olup bezemede tek renk boyanın yanı sıra tırnak baskı tekniği de uygulanmıştır. Boya bezemede kullanılan motifler, son derece sade ve tamamen geometriktir; basit bantlar, tek merkezli yarım daireler, dalgalı hatlar, kelebek motifi bezeme unsurlarını oluşturmaktadır.

Dicle Nehri Havzası Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde sekiz adet kap formu belirlenmiştir (Şekil 87):

Form IA: Dik ya da dışa açılan kenarlı düz dipli çanak

Form IC1: Basit ağız kenarlı yarı küresel çanak

Form IC4: Dışa dönük ağız kenarlı yarı küresel çanak

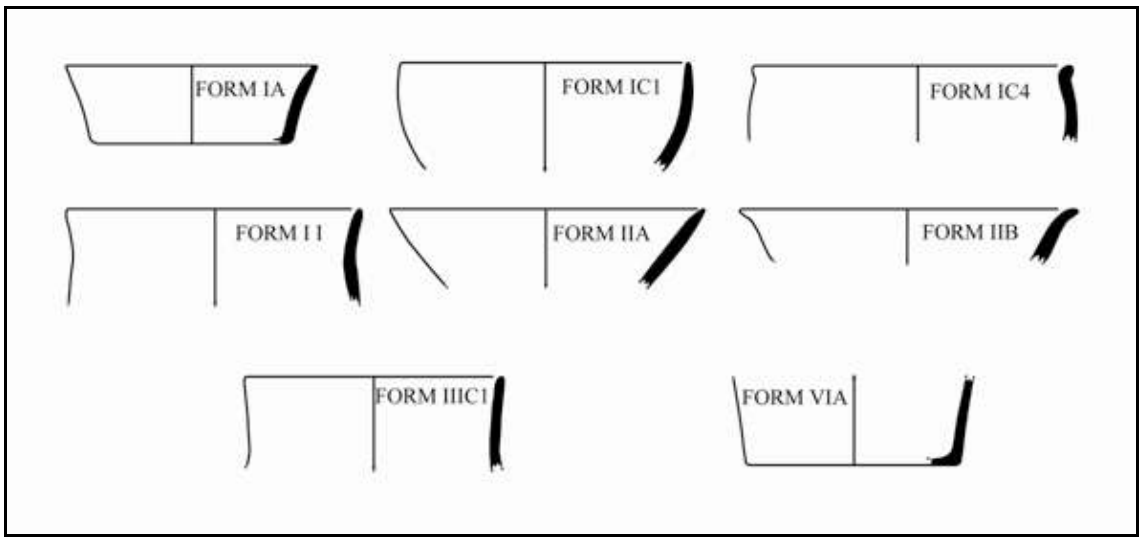
Form I I: Basit ağız kenarlı "S" kıvrımlı çanak

Form IIA: Basit ağız kenarlı tabak

Form IIB: Dışa dönük ağız kenarlı tabak

Form IIIC1: Basit ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek

Form VIA: Düz dip

Şekil 87: Dicle Nehri Havzası Halaf-Ubaid Geçiş Evresi kap biçimleri

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde sınırlı sayıda kap biçimi belirlenmiştir. Dicle Nehri Havzası'nda bu kap biçimlerinden karakteristik olan "basit ağız kenarlı tabak (Form IIA)" ve "dışa dönük ağız kenarlı tabak (Form IIB)" belirlenmiştir. Söz konusu evre tabakların iç yüzeyi, Geç Halaf Evresi'ndeki gibi bezenmiştir, ancak bu evrede bezeme stili değişiklik kayderek sadeleşmiştir.

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi yerleşimlerden ele geçen keramikler, Kuzey Suriye'deki Tell Halaf, Kuzey Irak'taki Tell Hasan, Khirbet Derak ve Tepe Gawra XX-XVII. tabakalarından ele geçen malzeme ile uyum içerisindedir.

Dicle Nehri Havzası'ndaki Halaf Dönemi yerleşimleri, akarsuların ya da göllerin kenarına ve genellikle doğrudan ana toprak üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte Yukarı Dicle Havzası'nda, özellikle Bismil'de gerçekleştirilen jeoarkeolojik çalışmalar, Neolitik Çağ'da Dicle Nehri'nin taşkın ovasının 4-5 m terası iskana elverişlidir. Nitekim Körtik Tepe ve Hakemi Use konum itibariyle bu durumu destekler niteliktedir. Bununla beraber Dicle'nin taşkın ovasındaki sediment birikiminin devam etmesi nedeniyle 4-5 m terası kullanılamaz, Hakemi Use'de yerleşim sona erer. Sonraki süreçte iskanı nehrin 30 m terasına taşındığı gözlenmektedir. Bu duruma en iyi iki örnek Gricano ve Boztepe yerleşimleridir. Kanımızca Erken Halaf Evresi'nde itibaren yerleşimler, Dicle Nehri'nin olumsuz etkilerinden korunmak için daha yüksek alanlara kurulmuştur. Diğer yandan Erken Halaf Evresi'nde Halaf'a Geçiş Evresi'ne oranla yerleşim yoğunluğunda önemli bir artış yaşanmıştır. Bu durum aynı zamanda fazla yüksek olmayan Halaf'a Geçiş Evresi yerleşimlerinin alüvyon altında kalmış olabileceğini, bu nedenle söz konusu evre merkezlerinin az sayıda tespit edildiğini akla getirmektedir.

Çalışma bölgemizde Halaf Kültürü'nün ilk aşamasından itibaren bir başka ifade ile Halaf'a Geçiş Evresi'nden itibaren varlık gösterdiği yukarıda açıklanan keramik buluntularıyla kanıtlanmıştır. Bir sonraki aşama olan Erken Halaf Evresi'nde, bölgedeki yerleşimlerin sayısında oldukça önemli bir artış yaşanarak havzanın geneline yayılımın olduğu dikkati çekmektedir. Dicle Nehri Havzası'ndaki Orta Halaf Evresi, yaklaşık Erken Evre'deki yoğunlukta ve hemen hemen aynı yerleşimlerde görülmektedir. Geç Halaf Evresi'nde yerleşim sayısı ani bir düşüş göstermiş ve sadece Cizre-Silopi ovalarıyla sınırlı kalmıştır. Yerleşimlerin sayısında Halaf-Ubaid Geçiş Evresi'nde yeniden bir artış yaşanmış, bölgedeki Ubaid Dönemi'ne zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Kuzey Mezopotamya'nın coğrafi açıdan devamı olduğu gibi, bu iki bölgedeki kültürel süreçleri de ayrı değerlendirmek olası değildir. Yaptığımız çalışma bu durumu destekleyen örneklerden biri olup Halaf Kültürü'nün ortaya çıkışı ve gelişiminin sadece Kuzey Suriye ve Kuzey Irak ile sınırlı kalmadığını, aksine, yerleşime daha elverişli olan Dicle Nehri Havzası'nda da olduğunu kanıtlamaktadır. Dicle Nehri Havzası'nda Halaf Kültürü'nün varlığı yayılım esaslı olmakla birlikte kültürün çekirdeğinde kaldığını, bu dönemin Kuzey Suriye ve Kuzey Irak ile aynı süreçte ve benzer aşamalardan geçerek geliştiğini söylemek mümkündür.

KISALTMALAR

AAS	Analles Archéologiques Arabes Syriennes
AJA	American Journal of Archaeology
AmerAnt	American Antiquity
ArkST	Arkeometri Sonuçları Toplantısı
AS	Anatolian Studies
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
BASOR	Bulletin of the American Scholls of Oriental Research
BiblArch	The Biblical Archaeologist
bknz.	bakınız
cm	santimetre
CAH	Cambridge Ancient History
Ed.	Editör
GÖ	Günümüzden Önce
ha	Hektar
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen
JFA	Journal of Field Archaeology
JNES	Journal of Near Eastern Studies
km	Kilometre
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
Lev.	Levha
m	metre
mm	milimetre
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
m^3/sn	metreküp saniye
PPS	Proceedings of the Prehistoric Society
SMEA	Studi Micenei-ed Egeo-Anatolici
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
vd.	ve diğerleri
yak.	yaklaşık

KAYNAKÇA

Abay E. 2009 "Kitap Tanıtımı: Nevali Çori, Keramik und Kleinfunde Der Halaf und Frühbronzezeit, J. Becker", Arkeoloji Dergisi 14/2: 165-171.

Akdeniz E. 2004 "Halaf ve Obeyd Kültürleri Üzerine Bazı Gözlemler ve Pirot Höyüğün Halaf-Obeyd Boyalı Çanak Çömleği", *Anadolu Araştırmaları* 17/2: 1-48.

Akkermans P.M.M.G. 1986-1987 "Excavations at Tell Damishliyya, a Neolithic Settlement in the Valley Northern Syria", AAS 36-37: 40-66.

1987 "A Late Neolithic and Early Halaf Village at Sabi Abyad, Northern Syria", *Paléorient* 13/1: 23-40.

1988 "Tell Sabi Abyad: 1986 Campaign", *Syria* 65: 399-401.

1989a "The Neolithic of the Balikh Valley, Northern Syria: A First Assessment", *Paléorient* 15/1: 122-134.

1989b *Excavations at Tell Sabi Abyad*, P.M.M.G. Akkermans (Ed.), BAR International Series 468, Oxford.

1993 *Villages in the Steppe: Later Neolithic Settlement and Subsistence in the Balikh Valley, Northern Syria*, International Monographs in Prehistory, Archaeological Series 5, Amsterdam.

1991a "New radiocarbon dates for the Later Neolithic of Northern Syria", *Paléorient* 17/1: 121-126.

1991b "Khirbet esh-Shenef", maddesi H. Weiss, "Archaeology in Syria", AJA 95/4: 690-691.

1994 "Khirbet esh-Shenef", maddesi H. Weiss, "Archaeology in Syria", AJA 98/1: 107-108.

1996 *Tell Sabi Abyad: the Late Neolithic Settlement*, P.M.M.G. Akkermans (Ed.), Nederlands Historisch Archaeologisch Instituut, İstanbul.

2000 "Old and New Perspectives on the Origins of the Halaf Culture", O. Rouault, M. Wäfler (Ed.), *La Djéziré et l'Euphrate syriens de la protohistoire à la fin du second millénaire av. J.C*, (Subartu VII): 43-54, Brepols, Turnhout.

Akkermans P.M.M.G.- Boerma J.- Clason A. vd. 1983 "Bouqras Revisited: Preliminary Report on a Project in Eastern Syria", PPS 49: 335-372.

Akkermans P.M.M.G.- Le Mière M. 1992 "The 1988 Excavations at Tell Sabi Abyad, a Later Neolithic Village in Northern Syria", AJA 96: 1-22.

Akkermans P.M.M.G.- Wittmann B. 1993 "Khirbet esh-Shenef 1991. Eine Späthalafzeitliche Siedlung im Balikhtal, Nordsyrien", *Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft* 125: 143-166.

Akkermans P.M.M.G.- 1995 "An Image of Complexity: The Burnt Village at Late Neolithic Sabi Abyad, Syria", AJA 99: 5-32.

Verhoven M.

Akkermans P.M.M.G.-Duistermaat K. 1996 "Of Storage and Nomads. The Sealings from Late Neolithic, Sabi Abyad, Syria", *Paléorient* 22/2: 17-44.

Akkermans P.M.M.G.-Cappers R.-Cavallo C. vd. 2006 "Investigating the Early Pottery Neolithic of Northern Syria: New Evidence from Tell Sabi Abyad", AJA 110/1: 123-156.

Akkermans P.M.M.G.-Schwartz G.M. 2003 *The Archaeology of Syria: From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (c. 16.000-300)*, Cambridge University Press, Cambridge.

Aksoy B.-Diamant S. 1973 "Çayboyu 1970-71", AS 23: 97-108.

Algaze G. 1989 "A New Frontier: First Results of the Tigris-Euphrates Archaeological Project, 1988", JNES 48/4: 241-281.

1990 *Town and Country in Southeastern Anatolia, Vol. II: The Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük*, OIP 61, University of Chicago Press, Chicago.

Algaze G.-Ataman K.-Ingraham M. vd. 1986 "The Chicago Euphrates Project 1980-1984: An Interim Report", *Anatolica* 13: 37-148.

Algaze G.- Breuninger R. Lightfoot C. vd.	1991	"The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989-90 Seasons", *Anatolica* 17: 175-240.
Atalay İ.	1987	*Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ege Üniversitesi, Edebiyat Fak. Yay. No: 9, İzmir.
Atalay İ.- Mortan K.	2008	*Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
Aurenche O.- Evin J.- Hours F.	1987	*Chronologies in the Near East: Relative Chronologies and Absolute Chronology 16,000-4,000 B.P.*, O. Aurenche, J. Evin, F. Hours (Ed.), BAR International Series 379, Oxford.
Baird D.- Campbell S.- Watkins T.	1995	*Excavations at Kharabeh Shattani*, Vol. 2, D. Baird, S. Campbell, T. Watkins (Ed.), University of Edinburgh, Edinburg.
Becker J.	2007	*Nevali Çori, Keramik und Kleinfunde der Halaf- und Frühbrozezeit*, H. Hauptmann (Ed.), Verlag von Philip von Zabern, Mainz am Rhein.
Behm Blancke M.R.	1985	"Hassek Höyük 1983", KST 6: 181-190.
Behm Blancke M.R.	1986	"Die Ausgrabungen auf dem Hassek Höyük im Jahre 1984", KST 7: 87-101.
Benedict P.	1980	"Güneydoğu Anadolu Yüzey Araştırması", H. Çambel, R.J. Braidwood (Ed.), *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi*

Araştırmaları I: 107-149, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Bernbeck R.-Pollock S.-Allen S. vd. 2003 "The Biography of an Early Halaf Village: Fıstıklı Höyük 1999-2000", IstMitt 53: 9-77.

Bernbeck R.-Pollock S.-Castro Gessner A.G. vd. 2002 "Fıstıklı Höyük 2000 Yılı Kazısı Ön Raporu", N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu (Ed.), *Ilısu ve Karkamış Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*: 1-25, ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (Taçdam), Ankara.

Bernbeck R.-Pollock S.-Coursey C. 1999 "The Halaf Settlement at Kazane Höyük, Preliminary Report on the 1996 and 1997 Seasons", *Anatolica* 25: 109-147.

Bogoslvskaja N.F. 1972 "On the Problem of the Origin of the Halaf Culture", *Soyetskaa Arkheologia* 2: 3-16.

Braidwood R.J. 1937 *Mounds in the Plain of Antioch: An Archaeological Survey*, OIP 48, University of Chicago Press, Chicago.

Braidwood R.J.-Braidwood L.S. 1960 *Excavations in the Plain of Antioch: The Earlier Assemblages Phases A-J*, OIP 61, University of Chicago Press, Chicago.

Braidwood R.J.-Howe B. 1960 *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan*, SOAC 31, University of Chicago Press.

Braidwood R.J.-Çambel H.-Watson P.J. 1969 "Prehistoric Investigations in Southeastern Turkey", *Science* 164/3885: 1275-1276.

Breniquet C. 1987 "Note sur les principaux résultats de la fouille de Tell Turlu, 1962", *Paléorient* 13/1: 113-116.

1991 "Un Site Halafien en Turquie Meridionale: Tell Turlu, Rapport sur la Campagne de Fouilles de 1962", *Akkadica* 71: 1-35.

1996 *La Disparition da la Culture de Halaf, Les Origines de la Culture d'Obeid dans le Nord de la Mésopotamie*, Recherce sur les Civilisations, Paris.

Bucellati G.-Buia D.-Reimer S. 1991 "Tell Ziyada: The First Three Seasons of Excavation (1988-1990)", *The Canadian Society for Mesopotamian Studies* 21: 31-61.

Campbell S. 1992a *Culture, Chronology and Change in the Later Neolithic of North Mesopotamia*, University of Edinburgh (Basılmamış Doktora Tezi).

1992b "Girikihaciyan: A Halafian Site in Southeastern Turkey by Patty Jo Watson, Steven LeBlanc", JFA 19/4: 5-517.

1992c "The Halaf Period in Iraq: Old Sites and New", BiblArch 55/4: 182-187.

1993 "The Halaf Culture Pottery from the 1983 Season", T. Watkins, S. Campbell (Ed.), *Excavations at Kharabeh*

Shattani Vol 1: 37-56, University of Edinburgh, Edinburgh.

1995 "The Halaf Pottery", D. Baird, S. Campbell, T. Watkins, (Ed.), *Excavations at Kharabeh Shattani,* Vol 2: 55-90, University of Edinburgh, Edinburgh.

1998 "Problems of Definition: The Origins of the Halaf in North Iraq", M. Lebeau (Ed.), *About Subartu, Studies Devoted to Upper Mesopotamia*, (Subartu IV/1): 39-52, Brepols, Turnhout.

2000 "The Burnt House at Arpachiyah: A Reexamination", BASOR 318: 1-40.

2007 "Rethinking Halaf Chronologies", *Paleorient* 33/1: 103-136.

Campbell S.-Carter E.-Healey E. vd. 1999 "Emerging Complexity on the Kahramanmaraş Plain, Turkey: The Domuztepe Project, 1995-1997", AJA 103/3: 395-418.

Caneva I. 1992 "Early Villages in South-Eastern Turkey: New Research in the Çayönü Area", SMEA 30: 121-142.

1993 "Salvage Excavations at Yayvantepe-Til Huzur", KST 14/1: 107-115.

Caneva I.-Sevin V. 2004 *Mersin-Yumuktepe a Reappaisal*, Dipartimento di Beni Culturali Universitá delgi Studi, Lecce.

Caneva I.-Köroğlu G.	2010	*Yumuktepe, Dokuzbin Yıllık Yolculuk*, Ege Yayınları, İstanbul.
Carter E.-Campbell S.-Snead J.	1999	"Excavations and Survey at Domuztepe, 1996", *Anatolia Antiqua* VII: 1-17.
Contenson H.	1992	*Préhistoire de Ras Shamra*, Ras Shamra-Ougarit VIII, Paris.
Copeland L.-Hours F.	1987	"The Halafian in Northern Syria and Levant", O. Aurenche, J. Evin, F. Hours (Ed.), *Chronologies in the Near East: Relative Chronologies and Absolute Chronology 16,000-4,000 B.P.*, BAR International Series 379: 401-425, Oxford.
Córdoba J.M.-Molist M.-Pérez M.C. vd.	2008	*Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, J.M. Córdoba, M. Molist, M.C. Pérez vd. (Ed.), Madrid.
Coşkun Köse N.	2005	*Diyarbakır-Bismil Yüzey Araştırmasında (Dicle'nin Güneyi) Saptanmış Yerleşimlerin Çanak Çömlek Malzemesinin Değerlendirilmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
Cruells W.	2006	"Les Sondages", Ö. Tunca, A.E. Baghdo (Ed.), *Chagar Bazar (Syrie) I, Les Sondages Préhistoriques (1999-2001)*: 5-18, Peeters, Louvain-Paris-Dudley (MA).

Cruells W.- Molist M.- Tunca Ö.	2004	"Tell Amarna in the General Framework of the Halaf Period", Ö. Tunca, M. Molist (Ed.), *Tell Amarna (Syrie), La Période de Halaf*: 261-283, Peeters, Louvin-Paris-Dudley (MA).
Cruells W. Nieuwenhuyse O.P.	2004	"The Proto-Halaf Period in Syria. New Sites, New data", *Paléorient* 30/1: 47-68.
Çambel H.- Braidwood R.J.	1980	"İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Karma Projesi: 1963-1972 Çalışmalarına Toplu Bakış", H. Çambel, R.J. Braidwood (Ed.), *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları I*: 33-64, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
Dabbagh T.	1966	"Halaf Pottery", *Sumer* 22: 23-43.
Davidson T.E.	1977	*Regional Variation within the Halaf Ceramic Tradition*, University of Edinburgh (Basılmamış Doktora Tezi).
Davidson T.E. McKerrell H.	1976	"Pottery Analysis and Halaf Period Trade in the Khabur Headwaters Region", *Iraq* 28: 45-56.
Davidson T.E.- Watkins T.	1981	"Two Seasons of Excavations at Tell Aqab in the Jezirah, Northeast Syria", *Iraq* 43: 1-18.
Dirvana S.	1944	"Cerablus Civarında Yunus'ta Bulunan Tel Halef Keramikleri", *Belleten* VIII/31: 403-420.
Doğan U.	2002	"Aşağı Salat Höyüğü'nün Jeoarkeolojisi", ArkST 18: 131-140.

	2005a	"Holocene Fluvial Development of the Upper Tigris Valley (Southeastern Turkey) as Documented by Archaeological Data", *Quaternary International* 129: 75–86.
	2005b	"Land Subsidence and Caprock Dolines Caused by Subsurface Gypsum Dissolution and the Effect of Subsidence on the Fluvial System in the Upper Tigris Basin (Between Bismil-Batman, Turkey)", *Geomorphology* 71: 389-401.
Dönmez A.-Brice W.C.	1949	"The Distribution of Some Varieties of Early Pottery in South-east Turkey", *Iraq* 11: 44-58.
Ehrich R.W.	1992	*Chronologies in Old World Archaeology*, Vol. I, R.W. Ehrich (Ed.), University Of Chicago, Chicago.
Erdalkıran M.	2008	"The Halaf Ceramics in Şırnak Area, Turkey", J.M. Córdoba, M. Molist M.C. Pérez vd. (Ed.), *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East* Vol I: 755-766, Madrid.
Erim Özdoğan A.	2007	"Kerküşti Höyük Kurtarma Kazıları Mardin-Derik", TÜBA-AR 10: 132-134.
Erkanal Öktü A. Özgen E. vd.	2006	*Hayat Erkanal'a Armağan; Kültürlerin Yansıması*, A. Erkanal Öktü, E. Özgen vd. (Ed.), Homer, İstanbul.
Esin U.-Arsebük G.	1973	"Tülin Tepe Kazısı, 1971", TAD 20/2: 65-78.

	1982	"Tülin Tepe Kazısı, 1974", *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri I No. 7: 119-125, Ankara.
Fiorina P.	1981	"Excavation at Tell Hassan Preliminary Report", *Sumer* XL: 277-289.
Fiorina P.- Bulgarelli G.M.	1985	"Tell Hassan", *The Land Between Two Rivers. Twenty Years of Italian Archaeology in the Middle East*: 28-36, Turin.
French D.H.	1985	"Mersin and Tell Esh-Sheikh", M. Liverani, A. Palmieri, R. Peroni (Ed.), *Studi Paletnologia in Onore di Salvatore M. Puglisi*: 265-271, Roma.
Fujii H.	1987	"Working Report on First Season of Japanese Archaeological Excavation in Saddam Salvage Project", *Researches on the Antiquities of Saddam Basin Salvage and other Researches*: 33-61.
Garstang J.- Phtyhian Adams W.J.- Seton Williams V.	1937	"Third Report on the Excavations at Sakje-Geuzi, 1908-1911", *Annalas of Archaelogy and Antropology* 24: 119-140.
Garstang J.	1953	*Prehistoric Mersin. Yümük Tepe in Southern Turkey,* Oxford.
Gates M.H.	1999	"1997 Archaeological Excavations at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)", KST 20/1: 259-281.

	2002	"Kinet Höyük 2000 (Yeşil-Dörtyol, Hatay)", KST 23/2: 55-62.
Gauld S.-Campbell S.-Carter E.	2003	"Exlusive Complexity: New Data from Late Halaf Domuztepe in South Central Turkey", *Paléorient* 29/2: 117-133.
Goell T.	1969	"Somosata Archaeological Excavations, Turkey, 1967", *National Geographic Society*: 83-106.
Goldman H.	1956	*Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. From the Neolithic through the Bronze Age*, H. Goldman (Ed.), Princeton-New Jersey.
Gökçe B.	2005	*Diyarbakır-Bismil yüzey Araştırmasında (Dicle'nin Kuzeyi) Saptanmış olan Yerleşim Yerlerinin Çanak Çömlek Malzemesinin Değerlendirilmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
Gustavson Gaube C.	1981	"Shams ed-Din Tannira; the Halafian Pottery of Area A", *Berytus* 29: 9-182.
Harmankaya S.-Tanındı O.-Özbaşaran M.	1998	*Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri, Kalkolitik 3,* Ege Yayınları, İstanbul.
Hauptmann H.	2007	*Nevali Çori, Keramik und Kleinfunde der Halaf- und Frühbrozezeit*, H. Hauptmann (Ed.), Verlag von Philip von Zabern, Mainz am Rhein.

Hijara I.	1997	*The Halaf Period in Northern Mesopotamia*, Nabu Publications, Londra.
Hijara I.-Watson J.P.N.-Hubbard R.N.L.B.	1980	"Arpachiyah 1976", *Iraq* 42: 131-154.
Hole F.-Johnson G.A.	1986-87	"Umm Qseir on the Khabur; Preliminary report on the 1986 Excavations", AAS 36-37: 172-220.
Ippolitoni F.	1970-71	"The Pottery of Tell es-Sawwan-First Season", *Mesopotamia* 5-6: 105-179.
Irving A.	1999	"Inter-site Regional Relationship during the Halaf-Ubaid Transition", *Anatolian Archaeology* 5: 24-25.
Iwasaki T.-Tsuneki A.		*Archaeology of the Rouj Basin: a Regional Study of the Transition from Village to City in Northwest Syria, Vol. I*, T. Iwasaki, A. Tsuneki (Ed.), University of Tsukuba, Tsukuba.
İzbırak R.	1996	*Türkiye I*, İstanbul.
Kamada H.-Ohtsu T.	1981	"Tell Songor A", *Al-Rāfidan* II: 164-181.
Kaplan J.	1960	"The Relation of the Chalcolithic Pottery of Palestine to Halafian Ware", BASOR 159: 32-36.
Karaca Ö.	1981	"Pirot Höyük 1980 Çalışmaları", KST 3: 109-114.

Kılıçbeyli B. 2004 *Mezraa-Teleilat Kazısı Verilerine Göre Hassuna Kültürü İçinde "Husking Tray" Türü Kapların Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kirkbride D. 1972 "Umm Dabaghiyah 1971: a Preliminary Report, an Early Ceramic Farming Settlement in Marginal North Central Jazira, Iraq", *Iraq* 34: 3-15.

Korfmann M. 1982 *Tilkitepe. Die ersten Ansätze Prähistorischer Forschungn in der östlichen Turkei*, Tübingen.

Kozbe G. 2006a "Şırnak İli, Cizre-Silopi Ovası 2004 Yılı Yüzey Araştırması", AST 23/1: 293-308.

2006b "Çanak Çömlek Gelenekleri Işığında Geç Tunç Çağı Sonundan Geç Demir Çağı Sonuna dek Yukarı Dicle Bölgesinde Asur Varlığı", A. Erkanal Öktü, E. Özgen vd. (Ed.), *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması*: 496-509, Homer, İstanbul.

2007 "Şırnak İli Cizre-Silopi Ovası Yüzey Araştırması, 2005", AST 24/1: 307-326.

2008a "Şırnak İli Yüzey Araştırmaları, 2006", AST 25/1: 175-186.

2008b "A New Archaeological Survey Project in the Southeastern Anatolia: Report of the Cizre and Silopi Region", J.M. Córdoba, M. Molist, M.C. Pérez vd. (Ed.), *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the*

Ancient Near East Vol. II: 323-339, Madrid.

Kozbe G.-Erdalkıran M. baskıda "A Missing Piece of the Late Neolithic: the Şırnak Area (Turkey)", Interpreting the Late Neolithic of Upper Mesopotamia. March 26-28, 2009, Leiden.

Köroğlu K. 1998 *Üçtepe I, Yeni Kazı ve Yüzey Buluntuları Işığında Diyarbakır/Üçtepe ve Çevresinin Yeni Asur Dönemi Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kuzucuoğlu C. 2002 "Bismil ile Batman arasındaki Dicle Vadisi Sekilerine İlişkin İlk Gözlemler", N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu (Ed.), *Ilısu ve Karkamış Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*: 759-765, ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (Taçdam), Ankara

Lebeau M. 1998 *About Subartu, Studies Devoted to Upper Mesopotamia*, (Subartu IV/1), Marc Lebeau (Ed.), Brepols, Turnhout.

LeMiére M-Nieuwenhuyse O.P. 1996 "The Prehistoric Pottery", P.M.M.G. Akkermans (Ed.), *Tell Sabi Abyad: the Late Neolithic Settlement*: 119-284, İstanbul.

Liverani M.-Palmieri A.-Peroni R. 1985 *Studi Paletnologia in Onore di Salvatore M. Puglisi*, M. Liverani, A. Palmieri, R. Peroni (Ed.), Roma.

Llyod S.- Safar F.	1945	"Tell Hassuna-Excavations by the Iraq Government Directorate General of Antiquities in 1943 and 1944", JNES 4: 255-289.
Mallowan M.E.L.	1933	"The Prehistoric Sondage of Nineveh, 1931-32", *Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology* 20: 127-186.
	1936	"The Excavations at Chagar Bazar, and an Archaeological Survey of the Habur Region, 1934-35", *Iraq* 3: 1-59.
	1937	"The Excavations at Tall Chagar Bazar, and an Archaeological Survey of the Habur Region, Second Campaign 1936", *Iraq* 4: 91-177.
	1946	"Excavations in the Balih Valley, 1938", *Iraq* 8: 111-162.
	1949	"Mesopotamia and Syria", *Sumer* 5: 1-7.
Mallowan M.E.L.- Rose J.C.	1935	"Excavations at Tall Arpachiyah, 1933", *Iraq* 2: 1-178.
Marfoe L.- Copeland L.- Parr P.J.	1981	"Arjoune 1978: Preliminary Investigations of a Prehistoric Site in the Homs Basin, Syria", *Levant* 13: 1-27.
Masetti-Rouault M.G.	2006	"Rapporto preliminare sui lavori della missione nel sito di Tell Masaikh nel 2005", *Athenaeum, Studi di Letteratura e Storia dell'Antichità* 94: 749-756.

Matney T. 1998 "The First Season of Work at Ziyaret Tepe in the Diyarbakır Province: Preliminary Report", *Anatolica* XXIV: 7-30.

Matson F.R. 1960 "Specialised Ceramic Studies and Radio Active Carbon Techniques", R.J.Braidwood, B. Howe (Ed.), *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan*, SOAC 31, University of Chicago Press.

Matsumoto K. 1981 "Tells Songor B and C", *Al-Rāfidan* 2: 182-193.

Matthers J. 1981 *The River Qoueiq, Northern Syria and its Catchment*, J. Matthers (Ed.), BAR International Series 98, Oxford.

Matthews R. 2000 *The Early Prehistory of Mesopotamia 500,000 to 4,500 BC*, (Subartu V), Brepols, Turnhout.

Mellaart J. 1970 "The Earliest Settlements in Western Asia from the Ninth to the end of the Fifth Millennium B.C.", CAH I: 248-303.

1975 *The Neolithic of the Near East*, Thames and Hudson, London.

1981 "The Prehistoric Pottery from the Neolithic to the Beginning of EB4", J. Matthers (Ed.), *The River Qoueiq, Northern Syria and its Catchment*, BAR International Series 98: 131-326, Oxford.

Mellink M.J. 1956 "Neolithic and Chalcolithic Pottery", H. Goldman (Ed.), *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. From the Neolithic through the Bronze Age*: 65-91, Princeton-New Jersey.

1992 "Anatolian Chronology", R.W. Ehrich (Ed.), *Chronologies in Old World Archaeology*, Vol. I: 207-220, University Of Chicago, Chicago.

Merpert N.Ya.-Munchaev R.M. 1993a "Yarım Tepe II: The Halaf Levels", N. Yoffe, J. Clark (Ed.), *Early Stages in the Evolution of Mesopotamia Civilization*: 130-162, Tuscon-Londra.

1993b "Yarım Tepe III: The Halaf Levels", N. Yoffe, J. Clark (Ed.), *Early Stages in the Evolution of Mesopotamia Civilization*: 163-205, Tuscon-Londra.

Miyake Y. 1998a "Site and Stratigraphy", A. Tsuneki, Y. Miyake (Ed.), *Excavations at Tell Umm Qseir in the Middle Khabur Valley, North Syria. Report of 1996 Season*: 21-28, University of Tsukuba, Tsukuba.

1998b "Halaf Pottery", A. Tsuneki, Y. Miyake (Ed.), *Excavations at Tell Umm Qseir in the Middle Khabur Valley, North Syria. Report of 1996 Season*: 41-85, University of Tsukuba, Tsukuba.

1998c "New Light on the Middle Halaf Period: Halaf Chronology Revised", A. Tsuneki, Y. Miyake (Ed.), *Excavations at Tell Umm Qseir in the Middle Khabur Valley, North Syria. Report of 1996 Season*: 177-188, University of Tsukuba, Tsukuba.

Molist M. 1996 *Tell Tell Halula (Siria) un Yacimiento Neolítico del Vale Medio del Éufrates Campanas de 1991 y 1992*, M. Molist

(Ed.), Universitat Autínoma de Barcelona, Barcelona.

Mortensen P. 1970 *Tell Shimshara, the Hassuna Period*, Kobenhavn.

Nieuwenhuyse O.P. 2007 *Plain and Painted Pottery, the Rise of Late Neolithic Ceramic Styles on the Syrian and Northern Mesopotamian Plains*, Brepols.

Oates J. 1987 "Ubaid Chronology", O. Aurenche, J. Evin, F. Hours, (Ed.), *Chronologies in the Near East: Relative and Absolute Chronologies 16.000-4.000 BP*, BAR International Series 379: 473-482, Oxford.

Ökse T. 2005 "Salat Tepe 2000-2002 kazıları Stratigrafik Sonuçları", *Belleten* LXIX/256: 781-800.

Ökse T.-Alp A.O.-İnal N. 2004 "Ilısu Barajı-Salat Tepe 2000-2002 Yılı Kazıları", KST 25/1: 331-338.

Ökse T.-Görmüş A.-Bilici M.A. 2009 "Ilısu Barajı-Salat Tepe 2007 Yılı Kazısı", KST 30/1: 19-32.

Ökse T.-Görmüş A.-Soyukaya N. 2008 "Ilısu Barajı-Salat Tepe 2006 Yılı Kurtarma Kazısı", KST 29/1: 307-320.

Özbal R.-Gerritsen F.-Diebold B. vd. 2004 "Tell Kurdu Excavations 2001", *Anatolica* 30: 37-107.

Özbaşaran M. 1992 *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kalkolitik Mimarisinde Tülintepe Yerleşmesinin Yeri*, İstanbul Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi).

Özdoğan M. 1990 "1988 Yılı Diyarbakır Yüzey Araştırması", AST 7: 459-466.

2007 "Mezraa Teleilat", M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.), *Türkiye'de Neolitik Dönem-Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*: 190-201, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Özdoğan M.-Başgelen N. 2007 *Türkiye'de Neolitik Dönem-Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Özdoğan M.-Özdoğan A.-Davis M. 1991 "1989 Yılı Çayönü Kazıları", KST 12/1: 71-86.

Özgen N. 2007 *Bismil İlçesinin Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi).

Özgüç N. 1984 "Samsat Kazıları 1982", KST 5: 111-112.

1988 "Samsat Kazıları 1987", *Belleten* LII/202: 291-294.

2009 *Samsat (Sümeysat, Samasota, Kumaha, Hahha, Hahhum), Bir Başkent ve Kalenin Uzun Yaşamının 6000 Yıllık Döneminden Kesitler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Parker B.J. 2001 *The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics*, Helsinki.

2002 "The Upper Tigris Archaeological Research Project: A Final Report from the 1999 Field Season" AS 52: 19-74.

Parker B.- Creekmore A.- Easton E. 2001 "Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTARP) Boztepe Yüzey Araştırması ve Kazıları, Talavaş Tepe Yöntemli Yüzey Araştırması, 1999 Ön Rapor", N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu (Ed.), *Ilısu ve Karkamış Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*: 565-591, ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (Taçdam), Ankara.

Perkins A.L. 1949 *The Comparative Archaeology of Early Mesopotamia*, SAOC 25, University of Chicago, Chicago.

1954 "The Relative Chronology of Mesopotamia", R.W. Ehrich (Ed.), *Relative Chronologies in Old World Archaeology*: 42-55.

Pollock S.- Bernbeck B.- Allen S. vd. 2001 "1999 Fıstıklı Höyük Kazıları", N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu (Ed.), *Ilısu ve Karkamış Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*: 1-38, ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (Taçdam), Ankara.

Redman C.L. 1978 *The Rise of Civilization*, San Francisco.

Redman C.L.- 1970 "Systematic, Intensive Surface Collection", AmerAnt 35/3:

Watson P.J. 279-291.

Reilly E.B. 1940 "Test Excavations at Tilkitepe", TAD 4: 156-165.

Rosenberg M. 1992 "The Batman River Archaeological Reconnaissance Survey, 1990", AST 9: 447-460.

Rosenberg M.-Togul H. 1991 "The Batman River Archaeological Site Survey, 1990", *Anatolica* 17: 241-254.

Sağlamtemir H. 2004 "Siirt-Türbe Höyük 2002 Yılı Kazı Çalışmaları", KST 25/1: 463-470.

Sağlamtimur H. 2009 "Botan'da 9 Binyıl", *Atlas* 191: 36-37.

2010 "Türbe Höyük-Çattepe-Başur Höyük", *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 17: 116-121.

Sağlamtimur H.-Ozan A. 2007 "Siirt-Türbe Höyük Kazısı, Ön Rapor", *Arkeoloji Dergisi* 10/2: 1-31.

Saraçoğlu H. 1990 *Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller*, İstanbul.

Sarıaltun S. 2008 *Kerküşti Höyük Halaf Dönemi Mimarisi ve Çanak Çömleği*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Schachner A.-Schachner Ş. 2003 "2000-2001 Yılı Giricano Kazıları", KST 24/2: 447-460.

Seton Williams M.V. 1961 "Preliminary Report on the Excavations at Tell Rifa'at", *Iraq* 23: 68-87.

Sevin V. 1990 "1988 Yılı Diyarbakır/Üçtepe Kazısı", KST 11/1: 103-123.

Sözer A.N. 1969 *Diyarbakır Havzası*, YAYINEVİ, Ankara.

1984 "Güneydoğu Anadolu'nun Doğal Çevre Şartlarına Coğrafi Bir Bakış", *Ege Coğrafya Dergisi* 2: 8-29.

Stein G. 2009 "Tell Zeidan (2008)", *Oriental Institute Annual Report 2008-2009*: 126-137, Oriental Institute, Chicago.

2010 "Tell Zeidan (2009)", *Oriental Institute Annual Report 2009-2010*: 105-118, Oriental Institute, Chicago.

Suleiman A.-Nieuwenhuyse O.P. 2002 *Tell Boueid II. A Late Neolithic Village along the Middle Khabur (Syria)*, (Subartu XI), A. Suleiman, O.P. Nieuwenhuyse (Ed.), Brespols, Turnhout.

Tekin H. 2003 "Hakemi Use 2001 Kazısı", KST 24/1: 59-70.

2007a "New Discoveries Concerning the Relationship Between the Upper Tigris-Region and Syro-Cilicia in the Late Neolithic", AS 57: 161-169.

2007b "Hakemi Use: Güneydoğu Anadolu'da Yeni Bir Geç Neolitik Merkez", M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.) *Türkiye'de Neolitik Dönem, Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Yeni Kazılar-Yeni Bulgular*: 47-65, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

2008a "Hakemi Use: A Newly Established Site Dating to the Hassuna/Samarra Period in Southeastern Anatolia", J.M. Córdoba, M. Molist, M.C. Pérez vd. (Ed.), *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Vol. III: 271-283, Madrid.

2008b "Late Neolithic Ceramic Traditions in Southeastern Anatolia: New Insights from Hakemi Use", J.M. Córdoba, M. Molist, M.C. Pérez vd. (Ed.), *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Vol. III: 257-267, Madrid.

2009 "Ilısu Projesi Seramikli Neolitik Yerleşimleri Yüzey Araştırması, 2007", AST 26/1: 279-287.

2010 "Hakemi Use", *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 17: 76-83.

Thuesen I. 1988 *Hama I. Pre- and Protohistoric Periods*, Kopenhag.

Tobler A.J. 1950 *Excavations at Tepe Gawra*, Vol. II, Philadelphia.

Togul H. 1996 *Dicle Bölgesinde Bulunan Halaf Yerleşmeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tsuneki A. 1998 "Phase 1: Halaf Period", A. Tsuneki, Y. Miyake (Ed.), *Excavations at Tell Umm Qseir in the Middle Khabur Valley, North Syria. Report of 1996 Season*: 29-40 University of Tsukuba, Tsukuba.

	2003	"Introduction", T. Iwasaki, A. Tsuneki (Ed.), *Archaeology of the Rouj Basin: a Regional Study of the Transition from Village to City in Northwest Syria,* Vol. I: 3-7, University of Tsukuba, Tsukuba.
Tsuneki A. - Miyake Y.	1998	*Excavations at Tell Umm Qseir in the Middle Khabur Valley, North Syria. Report of 1996 Season*, A. Tsuneki, Y. Miyake (Ed.), University of Tsukuba, Tsukuba.
Tuna N.- Öztürk J.- Velibeyoğlu J.	2001	*Ilısu ve Karkamış Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu (Ed.), ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (Taçdam), Ankara.
	2002	*Ilısu ve Karkamış Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, N. Tuna, J. Öztürk, J. Velibeyoğlu (Ed.), ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (Taçdam), Ankara.
Tunca Ö.- Molist M.	2004	*Tell Amarna (Syrie), La Période de Halaf*, Ö. Tunca, M. Molist (Ed.), Louvin-Paris-Dudley (MA).
Tunca Ö.- Baghdo A.M.	2006	*Chagar Bazar (Syrie) I, Les Sondages Préhistoriques (1999-2001)*, Ö. Tunca, A.E. Baghdo (Ed.), Louvin-Paris-Dudley (MA).
van Loon M.	1973	"The Excavations at Korucutepe, Turkey, 1968-70: Preliminary Report. Part I: Architecture and General Finds", JNES 32/4: 357-423.

1978 *Korucutepe. II*, M.Van Loon (Ed.), Amsterdam-New York-Oxford.

Velibeyoğlu J.-Schachner A-Schachner Ş. 2002 "Botan Vadisi ve Çattepe (Tilli) Yüzey Araştırmalarının Sonuçları", N. Tuna, J. Velibeyoğlu (Ed.), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*: 783-835, ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (Taçdam), Ankara.

Verhoeven M.-Kranendonk P. 1996 "The Excavations: Stratigraphy and Architecture", P.M.M.G. Akkermans (Ed.), *Tell Sabi Abyad: the Late Neolithic Settlement*: 25-118, İstanbul.

Vertésalji P.P. 1987 "The Chronology of the Chalcolithic in Mesopotamia", O. Aurenche, J. Evin, F. Hours (Ed.), *Chronologies in the Near East: Relative Chronologies and Absolute Chronology 16,000-4,000 B.P.*, BAR International Series 379: 483-523, Oxford.

von Oppenheim M.A.S.-Schmidt H. 1943 *Tell Halaf I: die Prähistorische Funde*, Berlin.

von Wickede A. 1985 "Çavi Tarlası 1983", KST 6: 191-196.

von Wickede A.-Herbordt S. 1988 "Çavi Tarlası. Bericht über die Ausgrabunskampagnen 1983-1984", IstMitt 38: 5-36.

von Wickede A.-Mısır A. 1986 "Çavi Tarlası 1984 Kazı Kampanyası", KST 7: 103-109.

Watkins T.-Campbell S. 1987 "The Chronology of the Halaf Culture", O. Aurenche, J. Evin, F. Hours (Ed.), *Chronologies in the Near East: Relative Chronologies and Absolute Chronology 16,000-4,000 B.P.*, BAR International Series 379: 429-464, Oxford.

Watkins T.-Campbell S. 1993 *Excavations at Kharabeh Shattani*, Vol.1, T. Watkins, S. Campbell (Ed.), University of Edinburg, Edinburg.

Watson P.J. 1982 "The Halafian Pottery of Tilkitepe, seen in the Hittite Museum, Ankara (Citadel), 1955", M. Korfmann (Ed.), *Tilkitepe. Die ersten Ansätze Prähistorischer Forschungn in der östlichen Turkei*: 203-212, Tübingen.

1983 "The Halafian Culture: a Review and Synthesis", T.C. Young, P.E.L. Smith, P. Mortensen, (Ed.), *The Hilly Flanks and Beyond*, 231-250, University of Chicago Press, Chicago.

Watson P.J.-LeBlanc S.A. 1990 *Girikihaciyan: A Halafian Site in Southeastern Turkey*, Monograph 33, Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles.

Wattenmaker P.-Mısır A. 1994 "Kazane Höyük-1992", KST 15/1: 177-192.

Woolley C. L. 1934 "The Prehistoric Pottery of Carchemish", *Iraq I*: 146-162

Yardımcı N. 2007 *Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran*, Ege Yayınları, İstanbul.

2008 “2006 Yılı Harran Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, KST 29/2: 359-368.

KATALOG

Levha 1: Girikihacıyan (Orta Halaf Evresi)

1.1. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.7: 1.1; Miyake 1998b: Fig. 24: 6; (Bezeme) von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LIV: 3-7; Sarıaltun 2008: Levha 42: E; Mallowan-Rose 1935: Fig. 62: 4.

1.2. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri: Miyake 1998b: Fig. 24: 6; (Bezeme) Sarıaltun 2008: Levha 61: C.

1.3. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 24: 6; (Bezeme) von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LV: 10.

1.4. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 2.5/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 23: 11-12, 14; Sarıaltun 2008: Levha 5: E.

1.5. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 23: 3; Hijara 1997: Pl. V: 37.

Levha 2: Girikihacıyan (Orta Halaf Evresi)

2.1. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah. Benzerleri (Form): Akkermans 1993: Fig. 3.5: 19.

2.2. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması orta. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 5YR 4/4 kızıl kahverengi. Benzerleri (Bezeme): Sarıaltun 2008: Levha 2: B.

2.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah. Benzerleri (Form): Sarıaltun 2008: Levha 48.

2.4. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Boya rengi 2.5YR 5/6 kahverengi.

2.5. Hamur rengi 2.5YR 7/8 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 2.5YR 4/4 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): Hijara 1997: Pl. VII: 47.

Levha 3: Girikihacıyan (Orta Halaf Evresi)

3.1. Hamur rengi 2.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 4/6 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XX: 129, XXI: 136, 138-139.

3.2. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XX: 129, XXI: 136, 138-139; (Bezeme) Dirvana 1944: Lev. LXXX: 2; Gustavson Gaube 1981: Fig. 253.

3.3. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XX: 129, XXI: 136, 138-139; (Bezeme) von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVIII: 7; Cruells 2006: Pl. 3.7: CB 2637.

3.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. İç astar 5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 25: 4, 9; (Bezeme) von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVIII: 10.

Levha 4: Girikihacıyan (Orta Halaf Evresi)

4.1. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı yok. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): Cruells 2004: Pl. 5.21: AM 10521, AM 10381; Miyake 1998b: Fig. 27: 8; von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXII: 1-2, 15.

4.2. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form-Bezeme): Miyake 1998b: Fig. 31:3, 27: 10.

4.3. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.26: AM 10663, 5.27: AM 10530, AM 10554; Sarıaltun 2008: Levha 43: C; Gustavson Gaube 1981: Fig. 327; Akkermans 1993: Fig. 3.4: 13.

4.4. Hamur rengi 5YR 5/2 kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 30: 6; Sarıaltun 2008: Levha

33: A, 35: A; (Form-Bezeme) von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XII: 6-9, LXXX: 1; Cruells 2004: Pl. 5.7: 3.3, 5.43: AM 10524; Gustavson Gaube 1981: Fig. 508, 625.

Levha 5: Girikihacıyan (Orta Halaf Evresi)

5.1. Hamur rengi 2.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.46: AM 10672, 5.48: AM 10028.

5.2. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 2.5/1 siyah.

5.3. Hamur rengi 5YR 7/4 pembe. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 5YR 7/8 turuncu. Boya rengi 10R 3/1 koyu kırmızı. Benzerleri (Bezeme): Gustavson Gaube 1981: Fig. 253.

5.4. Hamur rengi 7.5YR 7/8 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

5.5. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 10YR 2/1 siyah. Benzerleri (Form): Mallowan-Rose 1935: Fig. 59: 6; Cruells 2004: Pl. 5.49: AM 10406, AM 10552; Benzerleri (Bezeme): Cruells 2004: Pl. 5.3: d.

5.6. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum (az mikalı). Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.49: AM 10570.

5.7. Hamur rengi 5YR 7/8 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. İç astar 5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.49: AM 10570.

5.8. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah. Benzerleri (Bezeme): Sarıaltun 2008: Levha 57: B.

Levha 6: Girikihacıyan (Orta Halaf Evresi)

6.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. İç astar 5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVIII: 10.

6.2. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5YR 6/6 turuncu. Boya rengi 2.5YR 2.5/2 çok koyu kırmızı.

6.3. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/3 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Sarıaltun 2008: Levha 50: E.

6.4. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 31: 5.

6.5. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.39: AM 10505, AM 10552; (Bezeme) Hijara 1997: Pl. LXXIV: 513-514.

6.6. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.39: AM 10505, AM 10552.

6.7. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum, kireç. Fırınlanması iyi. İç astar 5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.39: AM 10505, AM 10552; (Bezeme) Sarıaltun 2008: Levha 66: G.

6.8. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.39: AM 10505, AM 10552.

Levha 7: Girikihacıyan (Orta Halaf Evresi)

7.1. Hamur rengi 5YR 7/8 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzeleri (Bezeme): Sarıaltun 2008: Levha 65.B, 66.A.

7.2. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 2.5/1 siyah.

7.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. İç astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

7.4. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 3/1 koyu gri.

7.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

7.6. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Dirvana 1944: Lev. LXXXI: 13; von Wickede-Herbordt 1988: Tafel 6: 7.

7.7. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): von Wickede-Herbordt 1988: Tafel 6: 6; Sarıaltun 2008: Levha 32: A.

7.8. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı mikalı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

Levha 8: Girikihacıyan (Orta Halaf Evresi)

8.1. Hamur rengi 2.5YR 6/8 turuncu. Katkısı mikalı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

8.2. Hamur rengi 5YR 7/8 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

8.3. Hamur rengi 2.5YR 7/8 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

8.4. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 5YR 6/8 turuncu. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

8.5. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzer motif: Sarıaltun 2008: Levha 65.E; von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXI: 2

8.6. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzeleri (Bezeme): Sarıaltun 2008: Levha 65.B, 66.A.

8.7. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

8.8. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzer motif: Sarıaltun 2008: Levha 57.B

Levha 9: Yayvantepe (Erken Halaf Evresi)

9.1. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.39: 3.

9.2. Hamur rengi 7.5YR 7/2 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.38: 5, 12-13, 15.

9.3. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 2.5/2 koyu kahverengi.

9.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

9.5. Hamur rengi 7.5YR 8/3 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

9.6. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı bitki. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

9.7. Hamur rengi 2.5Y 8/2 krem. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

9.8. Hamur rengi 2.5Y 8/3 krem. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi.

Levha 10: Yayvantepe (Erken Halaf Evresi)

10.1. Hamur rengi 10YR 7/2 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

10.2. Hamur rengi 5YR 8/1 kirli beyaz. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

10.3. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/2 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

10.4. Hamur rengi 2.5Y 8/3 krem. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.49: 7.

10.5. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form-Bezeme): Akkermans 1989: Fig. IV.42: 342-344.

10.6. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı bitki. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.51: 12.

10.7. Hamur rengi 7.5YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

10.8. Hamur rengi 10YR 8/2 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

10.9. Hamur rengi 7.5YR 8/2 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

10.10. Hamur rengi 7.5YR 8/3 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

10.11. Hamur rengi 10YR 8/2 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

10.12. Hamur rengi 7.5YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

10.13. Hamur rengi 2.5Y 8/3 krem. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

10.14. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

10.15. Hamur rengi 10YR 5/2 gri. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 7/3 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

Levha 11: Yayvantepe (Orta Halaf Evresi)

11.1. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 4/3 kızıl kahverengi. Benzerleri (Bezeme): Miyake 1998b: Fig. 27 : 11.

11.2. Hamur rengi 7.5YR 5/4 kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 29: 5-8, 12-15; (Bezeme) Cruells 2004: Pl. 5.42: AM 10683.

11.3. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 29: 5-8, 12-15.

11.4. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10R 4/6 kırmızı. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.39: AM 10374, 5.40: AM 10557.

11.5. Hamur rengi 7.5YR 8/2 devetüyü. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 6/8 turuncu. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 30: 6-12, 31: 1.

11.6. Hamur rengi 7.5YR 8/2 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 30: 6-12, 31: 1.

11.7. Hamur rengi 5YR 7/4 pembe. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 30: 9; (Bezeme) Cruells 2004: Pl. 5.48: AM 10434, AM 10549.

11.8. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10R 4/6 kırmızı. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.42: AM 10587, AM 10565; (Bezeme) Miyake 1998b: Fig. 25: 5.

11.9. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/6 kızıl kahverengi.

Levha 12: Yayvantepe (Orta Halaf Evresi)

12.1. Hamur rengi 5YR 7/4 pembe. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10R 5/6 kırmızı.

12.2. Hamur rengi 7.5YR 6/3 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması orta. Dış astar 7.5YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): Cruells 2004: Pl. 5.50: AM 10556.

12.3. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/6 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.45: AM 10688; (Bezeme) Cruells 2004: Pl. 5.44: AM 10027, AM 10552; Miyake 1998b: Fig. 30: 9; von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVIII: 1.

12.4. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10R 4/4 gri. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 33: 5-6.

12.5. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 4/6 kahverengi. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LV: 1; Cruells 2004: Pl. 5.3: a; Hauptmann 2007: Tafel 4: 3.

12.6. Hamur rengi 7.5YR 8/3 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 4/6 kahverengi.

12.7. Hamur rengi 10YR 8/2 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 2.5YR 4/4 kızıl kahverengi.

12.8. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel L: 15.

12.9. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/6 kızıl kahverengi. Benzerleri (Bezeme): Miyake 1998b: Fig. 30: 11; Sarıaltun 2008: Tablo 111: 12.

12.10. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/6 kızıl kahverengi. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVIII: 2; Cruells 2004: Pl. 5.17: AM 10324.

12.11. Hamur rengi 5YR 4/4 kızıl kahverengi. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi.

12.12. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

12.13. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Miyake 1998b: Fig. 23: 9.

Levha 13: Yayvantepe (Halaf-Ubaid Geçiş Evresi)

13.1. Hamur rengi 7.5YR 6/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/3 açık kahverengi. Boya rengi 2.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 15: 3.

13.2. Hamur rengi 7.5YR 7/2 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 5/2 kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): Breniquet 1996: Pl. 15: 5.

13.3. Hamur rengi 7.5YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 13.

Levha 14: Boztepe (Orta Halaf Evresi)

14.1. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 5YR 7/6 turuncu. İç astar 5YR 6/8 turuncu. Boya rengi 2.5YR 4/4 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.36: AM 10492.

14.2. Hamur rengi 10YR 5/4 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 5YR 6/8 turuncu. Boya rengi 10R 2.5/2 çok koyu kırmızı. Benzerleri (Bezeme): Campbell-Carter-Healey vd. 1999: Fig. 10:4; Carter-Campbell-Snead 1999: Fig. 6: 2; von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVIII: 7.

Levha 15: Karavelyan (Erken Halaf Evresi)

15.1. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.43: 7.

15.2. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah. Benzerleri (Bezeme): Sarıaltun 2008: Levha 64: G.

15.3. Hamur rengi 5YR 8/3 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Bezeme): Merpert-Munchaev 1993a: Fig. 8.28: 4-9.

15.4. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.37: 11, 3.38: 5, 13.

15.5. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Merpert-Munchaev 1993a: Fig. 8.30: 10.

Levha 16: Karavelyan (Erken Halaf Evresi)

16.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması orta. Boya rengi 10YR 5/3 kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.40: 9-10; Akkermans 1989: Fig. IV.23: 166.

16.2. Hamur rengi 5YR 7/3 pembe. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 4/3 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.40: 9, 13-14; Akkermans 1989: Fig. IV.23: 165-167, 172-173.

16.3. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah.

16.4. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

16.5. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 2/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.47: 14, 19.

Levha 17: Karavelyan (Erken Halaf Evresi)

17.1. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.48: 1-3, 5-6.

17.2. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı mika. Fırınlanması orta. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

17.3. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 2.5/1 siyah. LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.55: 6.

Levha 18: Karavelyan (Orta Halaf Evresi)

18.1. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum, taşçık. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel X: 26.

18.2. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10R 4/6 kırmızı.

18.3. Hamur rengi 5YR 7/8 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 7/6 turuncu. Benzerleri (Bezeme): Sarıaltun 2008: Levha 2: A, 10:C.

18.4. Hamur rengi 2.5Y 8/3 krem. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.42: AM 10194, AM 10287; Miyake 1998b: Fig. 30: 6-12; (Bezeme) Gustavson Gaube 1981: Fig. 387, 391.

Levha 19: Karavelyan (Orta Halaf Evresi)

19.1. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 5YR 4/3 kızıl kahverengi.

19.2. Hamur rengi 2.5YR 7/8 turuncu. Katkısız. Fırınlanması orta. Boya rengi 2.5YR4/8 kırmızı.

19.3. Hamur rengi 7.5YR 8/6 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi.

19.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

Levha 20: Karavelyan (Orta Halaf Evresi)

20.1. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı mikalı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 5/6 kahverengi.

20.2. Hamur rengi 7.5YR8/6 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 4/6 kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2006: Pl. 3.7: CB 2651; Miyake 1998b: Fig. 30: 12.

20.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi.

20.4. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 4/4 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Özbal-Gerritsen-Diebold vd. 2004: Fig. 8: 6; Sarıaltun 2008: Levha 37: B, D.

Levha 21: Türbe Höyük (Halaf'a Geçiş Evresi)

21.1. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5YR 8/2 pembe. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 80: 16.

21.2. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): Nieuwenhuyse 2007: Plate 82: 11-12, 13.

21.3. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 82: 11-12.

21.4. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 10YR 4/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 82: 11-12.

Levha 22: Türbe Höyük (Halaf'a Geçiş Evresi)

22.1. Hamur rengi 2.5Y 8/3 krem. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 3964.

22.2. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 84: 1-2.

22.3. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/4 krem. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 85: 11; (Bezeme) Cruells 2006: Pl. 3.10: CB 2688.

22.4. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 2.5YR 5/2 kahverengi. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 89: 7.

22.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kumda mika. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 10R 6/2 pembe. Benzerleri (Bezeme): Cruells 2006: Pl. 3.13: CB 4171.

22.6. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kumda mika. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/2 krem. Boya rengi 10YR 4/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 3964.

22.7. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Bezeme): Nieuwenhuyse 2007: Plate 93: 10; Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 3982, 3.13: CB 3962.

Levha 23: Türbe Höyük (Erken Halaf Evresi)

23.1. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 5YR 6/6 turuncu. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 97: 1.

23.2. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması orta. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.38: 13.

23.3. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.37: 9, 3.38: 3, 3.39: 3.

23.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi.

23.5. Hamur rengi 2.5YR 7/8 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

23.6. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.47: 20.

23.7. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

Levha 24: Türbe Höyük (Orta Halaf Evresi)

24.1. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 5YR 8/4 pembe. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi.

24.2. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 26: 9, 11; (Bezeme) von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVI: 2.

24.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/4 kızıl kahverengi. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVI: 14.

24.4. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/4 koyu kahverengi.

24.5. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

24.6. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması orta. Boya rengi 5YR 4/3 kızıl kahverengi.

24.7. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

24.8. Hamur rengi 2.5YR 6/8 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel L: 1.

Levha 25: Başur Höyük (Halaf-Ubaid Geçiş Evresi)

25.1. Hamur rengi 2.5YR 6/8 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5YR 6/6 turuncu. İç astar 2.5YR 6/6 turuncu. Boya rengi 10R 4/6 kırmızı. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 9: 2.

25.2. Hamur rengi 2.5YR 7/8 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. İç astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10R 5/6 kırmızı. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 9: 2.

25.3. Hamur rengi 2.5YR 6/8 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 2.5YR 4/6 kızıl kahverengi.

25.4. Hamur rengi 2.5YR 7/8 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması orta. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. İç astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 10R 4/6 kırmızı. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 15: 3.

Levha 26: Basorin (Erken Halaf Evresi: 1-2, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi: 3-4)

26.1. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması orta. Boya rengi 5YR 6/6 turuncu. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.42: 9.

26.2. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form-Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.54: 3-4.

26.3. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/3 kızıl kahverengi.

26.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 2.5YR 4/3 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 14: 1.

Levha 27: Basorin (Halaf-Ubaid Geçiş Evresi)

27.1. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 5/2 kahverengi. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 9: 1, 13: 3-4.

27.2. Hamur rengi 2.5Y 8/2 krem. Katkısız. Fırınlanması orta. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 13: 5.

27.3. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması çok iyi.Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl.10: 1.

27.4. Hamur rengi 5Y 8/3 yeşilimsi devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 10 R 4/1.

Levha 28: Nervan (Erken Halaf Evresi)

28.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/4 krem. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi.

28.2. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah. Benzerleri (Form-Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.42: 9.

28.3. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.37: 7, 3.38: 3.

28.4. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/6 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.37: 13.

28.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 5YR 4/3 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XIX: 127.

Levha 29: Nervan (Erken Halaf Evresi)

29.1. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi.

29.2. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XIX: 127.

29.3. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi.

29.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi.

29.5. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.40: 14, 3.41: 2.

29.6. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.40: 14, 3.41: 2.

Levha 30: Nervan (Erken Halaf Evresi)

30.1. Hamur rengi 2.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 3/3 koyu kahverengi.

30.2. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Dış astar 10 YR 8/6 devetüyü. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.46: 5, 7.

30.3. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 4/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.47: 16, 19; Sarıaltun 2008: Levha 37: B.

30.4. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

30.5. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi.

30.6. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi.
30.7. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

Levha 31: Nervan (Orta Halaf Evresi)
31.1. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Dış astar 5YR 8/4 pembe. Boya rengi 2.5YR 4/8 kırmızı.
31.2. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 4/4 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 23: 18; Sarıaltun 2008: Levha 10: A.
31.3. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 5/6 kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 29: 14.
31.4. Hamur rengi 5YR 7/4 pembe. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 5/6 kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 29: 12.

Levha 32: Nervan (Orta Halaf Evresi: 1-3, Geç Halaf Evresi: 4-5)
32.1. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.
32.2. Hamur rengi 2.5YR 5/6 kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.
32.3. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 5/6 kahverengi.
32.4. Hamur rengi 2.5YR 5/6 kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 7/4 kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): Akkermans 1993: Fig. 3.32: 28.
32.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya renkleri 7.5YR 4/3 koyu kahverengi, 7.5YR 3/1 siyah.

Levha 33: Grike Keşe (Halaf'a Geçiş Evresi)

33.1. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/1 gri. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 78: 13.

33.2. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 3982, 3.13: CB 3957.

33.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Form): Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 3982, 3.13: CB 3962.

33.4. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/4 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 84: 17.

33.5. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2006: Pl. 3.10: CB 2692; Nieuwenhuyse 2007: Plate 85: 6.

Levha 34: Grike Keşe (Halaf'a Geçiş Evresi)

34.1. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Bezeme): Nieuwenhuyse 2007: Plate 87: 13.

34.2. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 86: 17; (Bezeme) Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 3982; Nieuwenhuyse 2007: Plate 90: 6, 9.

34.3. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 87: 7; (Bezeme) Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 3982; Nieuwenhuyse 2007: Plate 90: 6, 9.

34.4. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. 7.5YR 5/6 kahverengi.

34.5. Hamur rengi 5YR 5/4 kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 88: 12.

34.6. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç, bitki. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

34.7. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

34.8. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 5/1 gri.

34.9. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri.

34.10. Hamur rengi 2.5YR 8/3 pembe. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/1 koyu gri.

34.11. Hamur rengi 7.5YR 5/3 kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/4 kahverengi.

Levha 35: Grike Keşe (Erken Halaf Evresi)

35.1. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/6 kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XVIII: 108.

35.2. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 2.5/1 siyah. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. VIII: 52.

35.3. Hamur rengi 10YR 6/6 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5Y 4/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.43: 5.

35.4. Hamur rengi 5YR 5/6 kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/6 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.44: 11.

35.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.29: 211.

35.6. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 2.5/1 siyah. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.33: 246.

35.7. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 5YR 5/4 kahverengi.

Levha 36: Grike Keşe (Erken Halaf Evresi)

36.1. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kireç, taşçık. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.35: 254.

36.2. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XXXVIII: 259.

36.3. Hamur rengi 2.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

36.4. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.30: 213.

36.5. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.30: 213.

36.6. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.32: 232; Hijara 1997: Pl. XXXVIII: 261.

36.7. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.30: 218; Hijara 1997: Pl. XXXVIII: 263-264.

36.8. Hamur rengi 10YR 6/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 4/3 kızıl kahverengi.

Levha 37: Grike Keşe (Erken Halaf Evresi)

37.1. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form-Bezeme): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.39: 9.

37.2. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5YR 8/3 pembe. 7.5YR 2.5/1 siyah.

37.3. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri.

37.4. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 5/3 kahverengi.

37.5. Hamur rengi 2.5Y 8/3 krem. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 5/1 gri.

37.6. Hamur rengi 5YR 7/4 pembe. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi.

37.7. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

37.8. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 5/1 gri.

37.9. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 5/3 kahverengi.

37.10. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

37.11. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 7.5YR 5/4 kahverengi.

Levha 38: Grike Keşe (Orta Halaf Evresi)

38.1. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XVII: 108.

38.2. Hamur rengi 5YR 5/6 kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XVII: 108.

38.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

38.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

38.5. Hamur rengi 5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.48: AM 10029.

38.6. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/4 kahverengi.

Levha 39: Grike Keşe (Orta Halaf Evresi)

39.1. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 4/2 koyu kahverengi, 5YR 6/6 turuncu.

39.2. Hamur rengi 10YR 6/6 açık kahverengi. Katkısı kireç, bitki. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi, 2.5YR 3/4 koyu kahverengi.

39.3. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi.

39.4. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

39.5. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/1 koyu gri.

39.6. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/6 kahverengi, 7.5YR 5/1 gri.

39.7. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı taşçık. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/6 kahverengi.

39.8. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 6/8 turuncu.

39.9. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

39.10. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

39.11. Hamur rengi 5YR 5/6 kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi Boya rengi 2.5YR 3/4 koyu kahverengi.

Levha 40: Grike Keşe (Geç Halaf Evresi)

40.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1995: Fig. 24: 2.

40.2. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/4 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1995: Fig. 24: 3; 1993: Fig. 31: 3.

40.3. Hamur rengi 5YR 5/6 kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1995: Fig. 24: 5.

Levha 41: Gre Tehali (Erken Halaf Evresi)

41.1. Hamur rengi 10YR 6/6 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Merpert-Munchaev 1993a: Fig. 8.28: 1, 4, 8-9.

41.2. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

41.3. Hamur rengi 10YR 3/1 koyu gri. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

41.4. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 5YR 4/4 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.45: 9, 11.

41.5. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.46: 11, 3.47: 7.

41.6. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.46: 9.

41.7. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı ince kum, taşçık. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/6 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

41.8. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

Levha 42: Girişirin (Orta Halaf Evresi)

42.1. Hamur rengi 2.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 24: 9, 12; Gustavson Gaube 1981: Fig. 272-273.

42.2. Hamur rengi 7.5YR 8/3 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 24: 9, 12; Gustavson Gaube 1981: Fig. 272-273.

42.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 5/4 kahverengi.

42.4. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 5/6 kahverengi.

42.5. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/4 koyu kahverengi.

42.6. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10R 4/6 kırmızı.

42.7. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi.

42.8. Hamur rengi 10YR 7/6 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Gustavson Gaube 1981: Fig. 616.

42.9. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Form): Gustavson Gaube 1981: Fig. 396-397.

42.10. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması orta. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

42.11. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

Levha 43: Kortik (Erken Halaf Evresi)

43.1. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 5/3 kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.22: 160.

43.2. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

43.3. Hamur rengi 10YR 5/2 gri. Katkısı taşçık. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 6/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.34: 352.

43.4. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 10YR 4/1 koyu gri.
43.5. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 6/2 açık kahverengi. Benzerleri (Form): Bernbeck-Pollock 2003: Fig. 15: a.
43.6. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi.

Levha 44: Silopi Höyük (Orta Halaf Evresi)
44.1. Hamur rengi 10YR 7/6 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi.
44.2. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 3/4 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.30: 222.
44.3. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 2.5YR 4/3 kızıl kahverengi.

Levha 45: Takyan (Halaf'a Geçiş Evresi)
45.1. Hamur rengi 10YR 6/6 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.
45.2. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2006: Pl. 3.10: CB 2735.
45.3. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi. Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 3586.
45.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/6 kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2006: Pl. 3.12: CB 2691, CB 3716; Nieuwenhuyse 2007: Plate 89: 3, 10.

Levha 46: Takyan (Halaf'a Geçiş Evresi)

46.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 2.5/2 çok koyu kırmızı. Benzerleri (Form): Cruells 2006: Pl. 3.11: CB 3964, 3.12: CB 4179; Nieuwenhuyse 2007: Plate 86: 1.

46.2. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Nieuwenhuyse 2007: Plate 89: 6.

46.3. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/6 kahverengi.

46.4. Hamur rengi 2.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum, deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

46.5. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi.

46.6. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı ince kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 6/4 açık kahverengi. İç astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 2.5YR 5/6 kahverengi.

46.7. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

Levha 47: Takyan (Erken Halaf Evresi)

47.1. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. İç astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. II: 9.

47.2. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XIV: 93, XV: 101.

47.3. Hamur rengi 2.5Y 8/4 krem. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.43: 7, Akkermans 1989: Fig. IV.21: 144; (Bezeme) Sarıaltun 2008: Levha 2: A.

47.4. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.43: 8; (Bezeme) Sarıaltun 2008: Levha 1: D.

47.5. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri.

47.6. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. İç astar 5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XXII: 141.

47.7. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 7/4 açık kahverengi.

Levha 48: Takyan (Erken Halaf Evresi)

48.1. Hamur rengi 7.5YR 8/6 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 7.5YR 8/6 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.43: 14.

48.2. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.43: 14.

48.3. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 6/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 6/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 5/2 kahverengi.

48.4. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LVI: 375.

48.5. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.41: 2.

48.6. Hamur rengi 7.5YR 8/5 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5YR 8/3 pembe. İç astar 2.5YR 8/3 pembe. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.42: 2.

48.7. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5Y 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.42: 2.

Levha 49: Takyan (Erken Halaf Evresi)

49.1. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 4/3 kızıl kahverengi.

49.2. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı taşçık. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. İç astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XIII: 81.

49.3. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.22: 152.

49.4. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 5/6 kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.22: 158.

49.5. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi.

Levha 50: Takyan (Erken Halaf Evresi)

50.1. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.44:13.

50.2. Hamur rengi 5YR 5/6 kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 5/6 kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.45: 5.

50.3. Hamur rengi 10YR 6/6 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.33: 242-243.

50.4. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 5YR 4/3 kızıl kahverengi, 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Akkermans 1989: Fig. IV.19: 133; LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.54: 2.

Levha 51: Takyan (Erken Halaf Evresi)

51.1. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 2.5/2 çok koyu kırmızı. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XXXIV: 236.

51.2. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XXXIX: 265.

51.3. Hamur rengi 7.5YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 7/3 açık kahverengi. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri.

51.4. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 6/6 turuncu, 10R 4/6 kırmızı.

51.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. XXXVIII: 263-264; LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.48: 11.

51.6. Hamur rengi 10YR 6/8 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): LeMiére-Nieuwenhuyse 1996: Fig. 3.37: 9

Levha 52: Takyan (Erken Halaf Evresi)

52.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Bezeme): Merpert-Munchaev 1993a: Fig. 8.28: 7.

52.2. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 7.5YR 5/4 kahverengi.

52.3. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 2.5/1 siyah.

52.4. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. İç astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Merpert-Munchaev 1993a: Fig. 8.28: 1-2, 5.

52.5. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 5YR 7/6 turuncu. İç astar 7.5YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXI: 2, 6.

52.6. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/6 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXV: 1

52.7. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı taşçık, kireç. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXVIII: 2.

52.8. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. İç astar 5YR 6/6 turuncu. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LVIII: 9.

52.9. Hamur rengi 2.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

52.10. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah.

Levha 53: Takyan (Orta Halaf Evresi)

53.1. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

53.2. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 5YR 7/6 turuncu. İç astar 5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 5YR 7/1 açık gri.

53.3. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/3 kahverengi.

53.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması orta. Boya rengi 2.5YR 4/2 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.33: AM 10382, AM 10300; Hijara 1997: Pl. LX: 400-401; (Bezeme) Miyake 1998b: Fig. 31: 4.

53.5. Hamur rengi 2.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç, kum, bitki. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5YR 6/6 turuncu. İç astar 2.5YR 6/6 turuncu. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LXII: 418; Miyake 1998b: Fig. 25: 7; (Bezeme) von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLIX: 7, 9.

53.6. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells

2004: Pl. 5.34: AM 10510; Gustavson Gaube 1981: Fig. 282; Hijara 1997: Pl. LXVIII: 473; (Bezeme) Hijara 1997: Pl. XL: 278

53.7. Hamur rengi 2.5YR 4/3 kızıl kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/3 kızıl kahverengi. Benzerleri (Bezeme): Hijara 1997: Pl. XL: 278.

Levha 54: Takyan (Orta Halaf Evresi)

54.1. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LXXII: 494.

54.2. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LXXI; Sarıaltun 2008: Levha 45: E; (Bezeme) Mallowan-Rose 1935: Fig. 74: 25.

54.3. Hamur rengi 2.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 4/4 kızıl kahverengi.

54.4. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması orta. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LV: 369; Miyake 1998b: Fig. 27: 5; (Bezeme) Hijara 1997: Pl. XL: 278.

54.5. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LV: 369; Miyake 1998b: Fig. 26: 19.

54.6. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Dirvana 1944: Lev. LXX: 8.

54.7. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 27: 10.

Levha 55: Takyan (Orta Halaf Evresi)

55.1. Hamur rengi 2.5YR 8/3 pembe. Katkısı Kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5Y 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.26: AM 10492; Miyake 1998b: Fig. 28: 2-5.

55.2. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kireç, kum, bitki. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.27: AM 10530, 5.30: AM 10416; Gustavson Gaube 1981: Fig. 326.

55.3. Hamur rengi 7.5YR 8/2 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. İç astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.26: AM 10568; Gustavson Gaube 1981: Fig. 316.

55.4. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Gustavson Gaube 1981: Fig. 334, 336.

55.5. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 3/1 koyu gri.

55.6. Hamur rengi 5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/6 devetüyü. Boya rengi 5YR 5/4 kahverengi, 10R 4/6 kırmızı. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LVIII: 389; Sarıaltun 2008: Levha 45: B; (Form-Bezeme): Hijara 1997: Pl. LIX: 394.

Levha 56: Takyan (Orta Halaf Evresi)

56.1. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 10R 4/6 kırmızı. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LX: 399; Gustavson Gaube 1981: Fig. 372.

56.2. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 8/3 devetüyü.

56.3. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 5/2 kahverengi. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 29: 1; Gustavson Gaube 1981: Fig. 401.

56.4. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/8 turuncu. Benzerleri (Form): Miyake 1998b: Fig. 29: 1; Gustavson Gaube 1981: Fig. 401.

56.5. Hamur rengi 10YR 8/2 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.39: AM 10405.

56.6. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Mallowan-Rose 1935: Fig. 59: 5.

Levha 57: Takyan (Orta Halaf Evresi)

57.1. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi. Benzerleri (Form): Mallowan-Rose 1935: Fig. 59: 5.

57.2. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/8 kırmızı.

57.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 5/4 kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.41: AM 10548, AM 10527, 5.42: AM 10587; (Bezeme) Hijara 1997: Pl. LXIV: 436.

57.4. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.41: AM 10508; (Bezeme) von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XLVII: 16.

57.5. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Gustavson Gaube 1981: Fig. 426.

57.6. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 4/4 koyu kahverengi.

Levha 58: Takyan (Orta Halaf Evresi)

58.1. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Cruells 2004: Pl. 5.38: AM 10581 ; Gustavson Gaube 1981: Fig. 463-464; Miyake 1998b: Fig. 32: 1-5. Benzerleri (Form): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XXIII: 6.

58.2. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç, kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi.

58.3. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı küçük taşçık. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 7/3 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 5/2 gri.

58.4. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10R 5/4 kırmızı.

58.5. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. İç astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 10YR 2/1 siyah.

58.6. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/6 kahverengi.

Levha 59: Takyan (Orta Halaf Evresi)

59.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

59.2. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/4 kahverengi.

59.3. Hamur rengi 2.5YR 7/8 turuncu. Katkısı kireç, taşçık. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

59.4. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 2.5Y 3/3 koyu kahverengi.

59.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/4 koyu kahverengi.

59.6. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/3 açık kahverengi. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/4 kahverengi.

59.7. Hamur rengi 7.5YR 8/6 devetüyü. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/8 turuncu. İç astar 10YR 8/8 turuncu. Boya rengi 2.5YR 4/4 kızıl kahverengi, 10YR 4/2 koyu kahverengi, 10YR 8/6 devetüyü. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LV: 3.

59.8. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi, 5YR 5/6 kahverengi.

59.9. Hamur rengi 10YR 5/4 kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. 7.5YR 5/3 kahverengi. Benzerleri (Bezeme): Hijara 1997: Pl. XL: 278.

59.10. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri, 10YR 4/3 koyu kahverengi.

59.11. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

59.12. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

59.13. Hamur rengi 5YR 7/4 pembe. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

59.14. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10R 4/6 kırmızı.

59.15. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 5/6 kahverengi.

59.16. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı bitki, kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/6 kahverengi. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LV: 1.

59.17. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 4/3 kızıl kahverengi. Benzerleri (Bezeme): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXXXIX: 2.

59.18. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 7.5YR 7/6 turuncu. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi.

59.19. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı iyi. Fırınlanması iyi. İç astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

Levha 60: Takyan (Geç Halaf Evresi)

60.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 7: 4; Hijara 1997: Pl. LX: 398, 401.

60.2. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı deniz hayvan kabuğu. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LXI: 407.

60.3. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 2.5YR 4/4 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 5: 5.

60.4. Hamur rengi 5YR 5/8 turuncu. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 4/5 kızıl kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 5: 4; (Form-Bezeme) Hijara 1997: Pl. LXI: 410.

60.5. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum, bitki, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 6/6 turuncu. İç astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LXIX: 478.

60.6. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 5: 2; 10: 4.

60.7. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısı kireç, kum.Fırınlanması iyi. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5Y 8/3 krem, 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 19: 4; Hijara 1997: Pl. LXVIII: 473; (Bezeme) Hijara 1997: Pl. LXXXIX: 2.

60.8. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 6/8 turuncu. Benzerleri (Form): Hijara 1997: Pl. LXVIII: 475.

Levha 61: Takyan (Geç Halaf Evresi)

61.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi.

61.2. Hamur rengi 10YR 7/6 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 5/6 kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 17: 5.

61.3. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 5YR 8/1 kirli beyaz, 10YR 5/1 gri, 5YR 5/3 kahverengi. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 17: 4.

61.4. Hamur rengi 10YR 5/4 kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 5YR 5/4 kahverengi.

61.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/1 gri, 10R 3/4 koyu kırmız, 5YR 8/1 kirli beyaz. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 27: 2; (Bezeme) Mallowan-Rose 1935: Fig. 66: 7.

61.6. Hamur rengi 10YR 7/6 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5 YR 4/4.

61.7. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 6/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 2.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel XII: 2.

61.8. Hamur rengi 7.5YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Tobler 1950: Pl. CXV: 45.

61.9. Hamur rengi 10YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. İç astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 10YR 4/3 koyu kahverengi.

Levha 62: Takyan (Geç Halaf Evresi)

62.1. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi.

62.2. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 7.5YR 8/3 devetüyü. İç astar 7.5YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Campbell 1993: Fig. 2: 5.

62.3. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 4/3 koyu kahverengi.

62.4. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/4 krem. İç astar 2.5Y 8/4 krem. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

62.5. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 5/5 kahverengi.

Levha 63: Takyan (Geç Halaf Evresi)

63.1. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 5/4 kahverengi.

63.2. Hamur rengi 2.5YR 7/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

63.3. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi.

63.4. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 8/2 devetüyü, 7.5YR 4/2 koyu kahverengi.

63.5. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması iyi. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5Y 7/1 açık gri, 7.5YR 6/6 turuncu.

63.6. Hamur rengi 10YR 8/4 devetüyü. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 4/2 koyu kahverengi, 10YR 8/2 devetüyü, 2.5YR 6/6 turuncu.

63.7. Hamur rengi 7.5YR 7/6 turuncu. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 8/1 kirli beyaz, 2.5YR 3/3 koyu kahverengi.

63.8. Hamur rengi 10YR 8/3 devetüyü. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 5/3 kahverengi.

63.9. Hamur rengi 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 2.5YR 3/2 koyu kahverengi, 2.5YR 3/3 koyu kahverengi, 7.5YR 8/1 kirli beyaz. Benzerleri (Bezeme): Mallowan-Rose 1935: Pl. XIX: 2.

63.10. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. İç astar 7.5YR 6/6 turuncu. Boya rengi 2.5YR 3/2 koyu kahverengi.

63.11. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 2.5/1 siyah, 5Y 8/1 kirli beyaz.

63.12. Hamur rengi 10YR 7/4 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri.

63.13. Hamur rengi 2.5Y 8/4 krem. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 2.5YR 3/6 koyu kahverengi.

63.14. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

63.15. Hamur rengi 7.5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 7.5YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 7.5YR 6/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 4/4 koyu kahverengi.

Levha 64: Takyan (Halaf-Ubaid Geçiş Evresi)

64.1. Hamur rengi 2.5Y 8/3 krem. Katkısız. Fırınlanması çok iyi. Boya rengi 10YR 4/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 15: 1.

64.2. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi. Benzerleri (Form): Breniquet 1996: Pl. 13: 3; Davidson-Watkins 1981: Fig. 3: 1-2.

64.3. Hamur rengi 7.5YR 8/1 kirli beyaz. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Form): Tobler 1950: Pl. CXIX: 72; Breniquet 1996: Pl. 13: 3; Davidson-Watkins 1981: Fig. 3: 1-2.

64.4. Hamur rengi 7.5 YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 5YR 5/6 turuncu. Benzerleri (Bezeme): Breniquet 1996: Pl. 12: 5.

64.5. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kum, kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5YR 8/3 krem. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 7.5YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Breniquet 1996: Pl. 7; von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXXXVIII: 17-18; Campbell 1995: Fig. 30: 1-4.

64.6. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 7/4 açık kahverengi. İç astar 10YR 7/4 açık kahverengi. Boya rengi 2.5YR 3/1 koyu gri.

Benzerleri (Bezeme): Breniquet 1996: Pl. 7; von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXXXVIII: 17-18; Campbell 1995: Fig. 30: 1-4.

64.7. Hamur rengi 10YR 6/6 turuncu. Katkısız. Fırınlanması iyi. Boya rengi 10YR 3/1 koyu gri. Benzerleri (Bezeme): Breniquet 1996: Pl. 7; von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXXXVIII: 17-18; Campbell 1995: Fig. 30: 1-4.

64.8. Hamur rengi 10YR 7/3 açık kahverengi. Katkısız. Fırınlanması orta. Boya rengi 10YR 5/2 gri. Benzerleri (Bezeme): Breniquet 1996: Pl. 7; von Oppenheim-Schmidt 1943: Tafel LXXXVIII: 17-18; Campbell 1995: Fig. 30: 1-4.

Levha 65: Takyan Yakını 1 (Geç Halaf Evresi)

65.1. Hamur rengi 5YR 6/6 turuncu. Katkısı kum. Fırınlanması çok iyi. Dış astar 10YR 8/3 devetüyü. İç astar 5YR 6/6 turuncu. Boya rengi 10R 4/4 gri. Benzerleri (Form): Akkermans 1993: Fig. 3.34: 51-52.

65.2. Hamur rengi 7.5YR 7/4 açık kahverengi. Katkısı kireç. Fırınlanması iyi. Dış astar 10 YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 7.5YR 3/2 koyu kahverengi.

65.3. Hamur rengi 2.5Y 8/1 kirli beyaz. Katkısız. Fırınlanması iyi. Dış astar 2.5Y 8/3 krem. Boya rengi 5YR 3/1 koyu gri.

65.4. Hamur rengi 10YR 5/4 kahverengi. Katkısı kum. Fırınlanması iyi. Dış astar 10YR 8/4 devetüyü. İç astar 10YR 8/4 devetüyü. Boya rengi 10YR 4/2 koyu kahverengi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Doğum Tarihi	**:**	05.02.1976
Doğum Yeri	**:**	İzmir
Adres	**:**	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Bornova/İZMİR
Telefon	**:**	0232 3115081
E-mail	**:**	mucella.erdalkiran@ege.edu.tr mucellaerdalkiran@gmail.com

EĞİTİM DURUMU

Lisans	**:**	Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, 1999.
Yüksek Lisans	**:**	Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, 2003.
Doktora	**:**	Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, 2010.

AKADEMİK GÖREVLER

Araştırma Görevlisi : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, 2002-.

MESLEKİ DENEYİM

Arazi Çalışmaları ve Projeler:

1995-2000	Ayanis Urartu Kalesi Kazısı, Van Prof.Dr.Altan Çilingiroğlu
1996-2004	Ulucak Höyük Kazısı, İzmir Prof.Dr.Altan Çilingiroğlu
2001-2003	Tell Kurdu Kazısı, Hatay Doç.Dr.Aslıhan Yener
2001-2002	Küllüoba Höyük Kazısı, Eskişehir Prof.Dr.Turan Efe
2004	Kazane Höyük Kazısı, Şanlıurfa Prof.Dr.Patricia Wattenmaker
2005-2009	Kavuşan Höyük Kazısı, Diyarbakır Prof.Dr.Gülriz Kozbe

2004-2008	Şırnak İli Arkeolojik Kültür Envanteri", TÜBİTAK (Prof.Dr.Gülriz Kozbe'nin başkanlığında)
2004-2008	Şırnak İli Kültür Envanteri", TÜBA (Prof.Dr.Gülriz Kozbe'nin başkanlığında)
2008-2009	Yukarı Dicle Vadisi MÖ 2. ve 1. Binyıl Sosyo-ekonomik Yapısının Mikroarkeolojik Metotlar ve Kimyasal Analizlerle Değerlendirilmesi TÜBİTAK (Prof.Dr.Gülriz Kozbe'nin başkanlığında)

YAYINLAR

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan Bildiriler:

2009 G.Kozbe-M.Erdalkıran, "A Missing Piece of the Late Neolithic: the Şırnak Area (Turkey)", *Interpreting the Late Neolithic of Upper Mesopotamia*, Leiden, 26-28 Mart 2009.

2006 M.Erdalkıran, "The Halaf Ceramics in Şırnak Area, Turkey", *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Madrid, 3-8 Nisan 2006.

Editörlük:

2009 *Altan Çilingiroğlu'na Armağan: Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat - Studies In Honour Of Altan Çilingiroğlu: A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea*, (Ed.) H.Sağlamtimur, E.Abay,

Z.Derin, A.Ü.Erdem, A.Batmaz, F.Dedeoğlu, M.Erdalkıran, M.B. Baştürk, E.Konakçı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Diğer Yayınlar:

Baskıda G.Kozbe-M.Erdalkıran, "A Missing Piece of the Late Neolithic: the Şırnak Area (Turkey)", *Interpreting the Late Neolithic of Upper Mesopotamia*, Publications on Archaeology of the Leiden Museum of Archaeology, Turnhout&Belgium.

2009 M.Erdalkıran, "Halaf Kapları Üzerinde Görülen Hayvan Motifleri", (Ed.) H.Sağlamtimur, E.Abay, Z.Derin A.Ü.Erdem, A.Batmaz, F.Dedeoğlu, M.Erdalkıran, M.B. Baştürk, E.Konakçı, *Altan Çilingiroğlu'na Armağan Kitabı, Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığına Adanmış Bir Hayat*, 275-298, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

2008 M.Erdalkıran, "The Halaf Ceramics in Şırnak Area, Turkey", (Ed.) J.M.Cordoba, M.Molist, M.C.Perez, I.Rubio, S.Martinez, *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Vol I: 755-766, Centro Superior de Estudios sobre el Oriente Próximo y Egipto, Madrid.

2008 G.Kozbe-M.Erdalkıran-S.Ona, "Diyarbakır/Bismil Kavuşan Höyük 2006 Yılı Kazı Raporu", 29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1: 385-404, Ankara.

2007 M.Korfmann-F.Dedeoğlu-M.Erdalkıran, "Ulucak Höyük Neolitik Dönem Sapan Taneleri", (Ed.) G.Umurtak, Ş.Dönmez, A.Yurtsever, *Refik Duru'ya Armağan Kitabı*, 41-50, Ege Yayınları, İstanbul.

Kitap Eleştirisi:

2006 A.Özfırat, Üçtepe II, Tunç Çağları, Kazı ve Yüzey Araştırması Işığında, *Arkeoloji Dergisi* VII (2006/1): 107-109, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

DİĞER BİLGİLER

Görev Alınan Organizasyonlar:

2000 XXII. Uluslararası Kazı ve Araştırma Sonuçları Toplantısı, 22-26 Mayıs 2000, İzmir.

1997 "IV. Anatolian Iron Ages Symposium", 19-23 Mayıs 1997, Mersin.

Bilgisayar Bilgisi:

-Microsoft Office, Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, FileMaker Pro.

ÖZET

Halaf Kültürü, MÖ 6100 ila 6000 yılları arasında Kuzey Irak, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da görülmektedir. Bu tezin amacı, Türkiye toprakları dışında daha yoğun araştırılan ve çalışılan Halaf Kültürü'nün sınırlarımız içinde kalan Dicle Nehri Havzası'ndaki gelişimini konu almaktadır.

Dicle Nehri Havzası'nda 47 adet Halaf Dönemi yerleşimi belirlenmiştir. Bu yerleşimlerinden 26 adedinin Halaf Dönemi keramiği incelenerek değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda çalışma alanımızda Halaf Dönemi'nin gelişim evrelerinin tümü belirlenmiştir: Halaf'a Geçiş Evresi, Erken Halaf Evresi, Orta Halaf Evresi, Geç Halaf Evresi ve Halaf-Ubaid Geçiş Evresi.

Dicle Nehri Havzası'nda Halaf'a Geçiş Evresi, Doruç, Türbe Höyük, Grike Keşe ve Takyan olmak üzere dört yerleşimde saptanmıştır.

Erken Halaf Evresi'nde Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Takyan, Basorin, Gre Tehali, Kortik ve Silopi Höyük olmak üzere toplam 15 höyük yerleşim görmüştür.

Orta Halaf Evresi, Girikihacıyan, Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 62-6, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Girişirin ve Takyan olmak üzere 14 yerleşimde belirlenmiştir.

Geç Halaf Evresi, Nervan, Grike Keşe, Takyan ve Takyan Yakını 1 olmak üzere dört adet merkezde tespit edilmiştir.

Halaf-Ubaid Geçiş Evresi, Yayvantepe, Arisk Tepe, S 62-3, Güney Mahalle, S 63-12, S 63-23, Başur Höyük, Basorin ve Takyan olmak üzere dokuz höyükle temsil edilmektedir.

Bu yerleşimlerden bulunan Halaf Dönemi keramikleri, mal özellikleri, kap biçimleri, boya rengi, bezeme motifleri ve stili açısından kendi içerisinde, Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'taki çağdaşı yerleşimlerle benzerlik göstermektedir. Yaptığımız çalışma, Halaf Dönemi'nin söz konusu bölgelerle aynı süreçte Dicle Nehri Havzası'nda da gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

The Halaf Culture was seen in Northern Iraq, Northern Syria and Southeastern Anatolia between 6100 and 6000 B.C. This dissertation aims to deal with the development of the Halaf Culture, which is investigated and studied more intensively outside the Turkish territories, on the Tigris Valley that remains within our borders.

Some 47 Halaf Period settlements were determined on the Tigris Valley. The Halaf Period pottery of 26 of all the settlements concerned was examined and evaluated. As a result, all development phases of the Halaf Period were detected in our study area: Transitional to Halaf Phase, Early Halaf Phase, Middle Halaf Phase, Late Halaf Phase and Halaf-Ubaid Transitional Phase.

On the Tigris Valley, the Transitional to Halaf Phase was found in four settlements, namely Doruç, Türbe Höyük, Grike Keşe and Takyan.

Some 15 mounds in total, i.e. Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Takyan, Basorin, Gre Tehali, Kortik and Silopi Höyük, were settled in the Early Halaf Phase.

The Middle Halaf Phase was determined in 14 settlements, namely Girikihaciyan, Yayvantepe, Boztepe, Karavelyan, Hücetti, Harem, Doruç, S 62-6, S 63-12, Türbe Höyük, Nervan, Grike Keşe, Girişirin and Takyan.

The Late Halaf Phase was detected at four centers, namely Nervan, Grike Keşe, Takyan and Takyan Yakını 1.

The Halaf-Ubaid Transitional Phase is represented with nine mounds, i.e. Yayvantepe, Arisk Tepe, S 62-3, Güney Mahalle, S 63-12, S 63-23, Başur Höyük, Basorin and Takyan.

The Halaf Period pottery found in these settlements show similarity to that of their contemporary settlements in Northern Syria and Northern Iraq within themselves in terms of ware characteristics, vessel forms, paint color, decoration motifs and style. The present study reveals that the Halaf Period also developed on the Tigris Valley in the same process with the regions concerned.